

**T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA TEZİ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ DOKTORA PROGRAMI**

LAODIKEIA'DA BULUNAN KURŞUN MÜHÜR BASKILARI

Şeniz YENER

**Danışman
Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK**

**2022
DENİZLİ**

DOKTORA TEZİ ONAY FORMU

Arkeoloji Anabilim Dalı, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı doktora programı öğrencisi Şeniz YENER tarafından Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK yönetiminde hazırlanan “Laodikeia’da Bulunan Kurşun Mühür Baskıları” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 28/03/2022 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı
Prof. Dr. Havva İŞKAN IŞIK

Jüri-Danışman
Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK

Jüri
Prof. Dr. Fahriye BAYRAM

Jüri
Prof. Dr. Bahadır DUMAN

Jüri
Doç.Dr. Şükrü ÖZÜDOĞRU

Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü Yönetim Kurulu’nuntarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK

Enstitü Müdürü

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Şeniz YENER

ÖNSÖZ

Laodikeia’da sürdürülen kazı ve araştırmalar sonucunda kentin yaşadığı parlak Roma İmparatorluk Dönemi sonrasında da önemini koruduğuna dair önemli veriler elde edilmiştir. Kentin, Geç Antik Çağı’nda arşiv olarak kullanılmaya devam eden Tapınak A yapısında ele geçen mühür baskılarının sayısal olarak dikkat çekecek oranda olması söz konusu döneme dair, dini ve siyasi yapısına ilişkin önemli bilgiler sağlayacağı düşünölmüş ve çalışılmasına karar verilmiştir. Bu nedenle konu, lisans, yüksek lisans ve doktora sürecinde danışmanım olan hocam Prof. Dr. Celal şİMŞEK tarafından doktora tez konusu olarak karar verildiği andan itibaren tarafımca büyük bir merak ve heyecanla çalışılmıştır.

Tez konusunun belirlenmesinden tamamlanmasına kadar her daim çalışmanın oluşum evresinde ilgi, engin bilgi ve deneyimlerinden yararlandığım özverili, çabaları ve desteği için Prof. Dr. Celal şİMŞEK’e en derin şükranlarımı ve minnettarlığımı sunmayı borç bilirim. Tezin yazım aşamasında malzemenin yorumlanmasında her türlü yardımı gösteren, tüm bilgisini benimle paylaşan ve sorduğum her soruyu sıklımadan yanıtlayan Prof. Dr. Fahriye BAYRAM’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tez izleme komitesinde yer alarak tez yazım sürecinde değerli fikirleri ve göstermiş oldukları katkılarıyla her aşamada yanımda olan, hocam Prof. Dr. Havva IşIK ve Prof. Dr. Bahadır DUMAN’a yardımları için müteşekkirim. Epigrafik verilerin okunması sürecinde yardımları için Prof. Dr. Francesco GUIZZI’ye teşekkürlerimi sunarım.

Salgın sürecinin getirdiği zorluklar sebebiyle kütüphane araştırmaları sınırlı olsa da ihtiyaç duyduğum her kaynağa ulaşmamı kolaylaştıran Suna-İnan Kıraç Araştırma Merkezi’nde birim kütüphanecisi olan Emrullah CAN’a, Marburg Philipps Üniversitesi Hıristiyan Arkeolojisi ve Bizans Sanat Tarihi Bölümü’nden Arş. Gör. Ceren DEMİRTON’a teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmanın neredeyse tamamının yürütöldüğü Laodikeia Kazısının değerli ekibine teşekkürü borç bilirim. Çalışma sürecinde beni merakla ve ilgili ile dinleyen arkadaşım Öğr. Gör. Yasemin İNCEELGİL’e kazı deposunda sürdürülen katalog tamamlama sürecinde desteği için Arkeolog Fatma KIYAK’a, eserlerin konservasyon sürecinde göstermiş olduğu titizliği ile Arkeolog-Restorator Eda ALTUNCU’ya, katalog aşamasında önemli katkılar sunan Ayşegöl ARIĞ’a, Tapınak A yapısında Fotogrametrik tarama ile plan ve çizim çalışmalarını gerçekteştiren Arkeolog Doğan PEÇEN’e teşekkürlerimi sunarım.

Gerek değerli dostlukları gerekse de bilimsel yönlendirmeleri ve eleştirel bakış açıları ile desteklerini hissettiren Arkeolog Deniz ETİK, Arkeolog Suat PEÇEN ve Arkeolog-Restorator Emin ATEŞ' e her zaman yanımda oldukları için teşekkür ederim.

Çalışmamız Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından 2018ARKE004 numaralı proje ile desteklenmiştir. Projenin tüm aşamalarında yanımda olan tüm birim çalışanlarına desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Tezimiz Suna ve İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü (AKMED) tarafından 2017 yılında alınan doktora araştırma bursu ile desteklenmiştir.

Çalışmada kullanılan Laodikeia ile ilgili tüm görseller Laodikeia Kazı Arşivine aittir. Laodikeia'da bulunan kurşun mühür baskılarının fotoğraf çekimi tarafımda yapılmış olup, mühür baskılarının çizimleri *sketchbook* programı kullanılarak yine tarafımdan gerçekleştirilmiştir.

Uzun soluklu ve meşakkatli bu yolda hayatın getirmiş olduğu maddi-manevi zorluklara rağmen her zaman yanımda olan ve desteklerini üzerimde hissettiğim aileme tüm sevgimi ve teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak eşim ve meslektaşım Dr. Barış YENER'e umutsuzluğa her düştüğümde elini sırtımda hissettiğim hayat arkadaşıma göstermiş olduğu desteğe, sabra sonsuz sevgi ve teşekkürlerimi sunar bu çalışmayı eşim ve meslektaşım Dr. Barış YENER'e adarım.

Şeniz YENER

ÖZET

LAODIKEIA'DA BULUNAN KURŞUN MÜHÜR BASKILARI

YENER, Şeniz

DOKTORA TEZİ

ARKEOLOJİ ABD

Arkeoloji Doktora Programı

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK

Mart 2022 534 Sayfa

Laodikeia'da 2003 yılından itibaren sürdürülen sistemli kazı çalışmaları sonucunda, Geç Antik Çağ'da da etkin kullanımlarının olduğu tespit edilen kamusal, dinsel ve sivil mimaride ortaya çıkarılan kurşun mühür baskıları, Laodikeia'da gerçekleşen sosyal, siyasi ve dini yazışmaların kanıtları niteliğindedir. Mühür yazıtları ve tasarımında sosyal etkileşimin farklı yönleri (statü, aile bağları, bireysellik) toplumun çeşitli katmanları arasında sosyal etkileşimin ayrılmaz bir parçasıydı. Kısacası mühürler hem tekil örneklerin yakından incelenmesi hem de incelendiği zaman geniş kapsamlı bilgi potansiyeline sahip orijinal bir tarihsel veri kaynağı oluşturmaktadır. Geç Roma Dönemi'nde tarihlendirilen yapılarda bulunan mühür baskıları; imparatorlar, memurlar, din adamlar, özel şahıslar için tek tek üretilmiş ve kullanılmıştır. Mühürlerde yer alan kişinin ünvanı, rütbesi ve makamına ilişkin verilerin yanı sıra kişinin dini inancına yönelik bilgilere de ulaşılır. Çalışma konumuz olan mühür baskıları MS 4.-7. aralığında gerçekleşen siyasi ve dini olaylar sebebiyle merkezden taşra yönetimlere gönderilen yazışmaların kanıtlarıdır. Bu sebeple, Laodikeia'da bulunan mühürlerin değerlendirilmesi; kentin ekonomik, siyasi ve dini öneminin yanı sıra kentte şimdiye kadar bilinen ticaret verilene yeni bulgular eklenmiştir. Laodikeia'da kazı çalışması sonrasında elde edilen veriler dahilinde değerlendirilen kurşun mühür baskıları ile bölgenin Geç Antik Çağ Dönemine ilişkin yeni öneri ve varsayımlara katkıda bulunmuştur.

Anahtar kelime: Laodikeia, Geç Antik Çağ, Sigillografi, Kurşun Mühür, Erken Bizans Dönemi

ABSTRACT

LEAD SEALS FROM LAODIKEIA

YENER Şeniz

PhD Dissertation

Department of Archaeology

Doctoral Program in Archaeology

Supervisor: Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK

March 2022, 534 Pages

As a result of the systematic excavations carried out in Laodikeia. Since 2003, the lead seal impressions unearthed in public, religious and civil architecture, which were determined to have effective uses in the Late Antiquity, are the evidence of social, political and religious correspondence in Laodikeia. Different aspects of social interaction (status, family ties, individuality) in seal inscriptions and design were an integral part of social interaction between various strata of society. In short, seals constitute an original source of historical data with the potential for comprehensive information, both for close examination of individual specimens and when examined. Seal impressions found in structures dated to the Late Roman Period; It was produced and used one by one for emperors, officials, clergy, and private individuals. In addition to the data on the title, rank and office of the person on the seals, information about the person's religious belief is also accessed. Seal impressions, which is our study subject, is in the 4th-7th of the AD. These are the proofs of the correspondence sent from the center to the provincial administrations due to the political and religious events that took place in the region. For this reason, the evaluation of the seals found in Laodikeia; In addition to the economic, political and religious importance of the city, new findings have been added to the trade data known so far in the city. The lead seal impressions, which were evaluated within the scope of the data obtained after the excavations in Laodikeia, contributed to new suggestions and assumptions regarding the Late Antiquity of the region.

Keywords: Laodikeia, Late Antiquity, Sigillography, Lead Seal, Early Byzantine Period

İÇİNDEKİLER

Giriş.....	1
Amaç, Kapsam, Yöntem.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM KENT TARİHÇESİ VE YAPILAN ARAŞTIRMALAR

1.1. Laodikeia'nın Tarihçesi.....	7
1.2. Laodikeia'da Yapılan Araştırma ve Kazılar	13

İKİNCİ BÖLÜM ANTİK ÇAĞ'DA MÜHÜR ve MÜHÜRLEME

2.1. Mühür ve Mühürleme.....	17
2.2. Kurşun Madeni	23
2.3. Kurşun Mühür Baskılarının Araştırma Tarihçesi.....	28

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM LAODIKEIA'DA BULUNAN KURŞUN TESSERALAR

3.1. Tesserae Araştırma Tarihçesi	31
3.2. Laodikeia'da Bulunan Tesseraların Dağılım Alanları.....	33
3.2.1. Mozaikli Güney Villa.....	34
3.2.2. Doğu Bizans Kapısı Kuzey Kule	36
3.2.3. Suriye Caddesi.....	38
3.2.4. A Evi Kuzey Sokak.....	39
3.2.5. Laodikeia Kilisesi.....	42
3.3. Laodikeia Tesseraları.....	43
3.3.1. Tip 1.....	44
3.3.2. Tip 2	49
3.3.3. Tesserae Üretim Teknikleri ve Yeni Öneriler.....	51

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM LAODIKEIA'DA BULUNAN KURŞUN MÜHÜR BASKILARI

4.1. Geç Antik Çağ'da Laodikeia'nın Siyasi ve Sosyo-ekonomik Durumu..	55
4.2. Kurşun Mühür Baskılarının Dağılım Alanları.....	62
4.2.1. Tapınak A	63
4.2.2. Kiliseli Peristilli Ev.....	65
4.2.3. Septimius Severus Nymphaemu (A Nymphaemu).....	67
4.2.3.1. Bizans Odası.....	69
4.2.4. Kuzey Kutsal Agora.....	70
4.2.4.1. Kuzey (Kutsal) Agora Doğu Portik	72

4.2.5. Stadyum Caddesi.....	74
4.2.5.1. Stadyum Caddesi Batı Portik.....	76
4.3. Tevrat Tasvirleri.....	77
4.3.1. Daniel Peygamber.....	77
4.3.2. Elijah'ın Göklere Alınışı.....	81
4.3.3. İshak'ın Kurban Edilişi.....	84
4.3.4. Musa Peygamber.....	90
4.3.5. Bathsheba'nın Banyosu.....	95
4.4. İncil Tasvirleri.....	98
4.4.1. Aziz Menas.....	98
4.4.2. Aziz Phocas.....	103
4.4.3. Aziz Isidore.....	106
4.4.4. Aziz Theodore.....	108
4.4.5. Aziz Philippus.....	110
4.4.6. Aziz Petrus ve Aziz Andrew.....	115
4.4.7. Hıristiyanlığın On İki Bayramı.....	118
4.4.7.1. Meryem'e Müjde	118
4.4.7.2. İsa'nın Doğumu.....	122
4.4.7.3. İsa'nın Vaftizi.....	127
4.4.7.4. Mısır'a Kaçış.....	132
4.4.7.5. Kudüs'e Giriş.....	134
4.4.7.6. İsa'nın Havarilerine Öğretileri.....	137
4.4.7.7. İsa'nın Çarmıhtan İndirilişi/Kefeni.....	140
4.4.7.8. Theotokhos Meryem ve Bebek İsa.....	146
4.5. Haç ve Christogram Betimli Mühür Baskıları.....	151
4.6. Aslan	158
4.6.1. Aslan ve Grifon	159
4.6.2. Aslan ve Hayat Ağacı	160
4.7. Diplomatik Mühürler.....	162
4.7.1. Marcus Aurelius Probus	162
4.7.2. Helena	164
4.7.3. I. Konstantinus ve Konstantinapolis	166
4.7.4. I. Licinius.....	169
4.7.5. II. Constantius.....	172
4.7.6. II. Julianus (Julian Apostate).....	174
4.7.7. Theodosius Hanedanlığı.....	176
4.7.9. II. Theodosius ve Honorius	180
4.7.10. I. Anastasios	181
4.8. İmparatorluk Sembolleri.....	182
4.8.1. Sol Deus Invictus.....	182
4.8.2. Milvian Köprüsü Savaşı.....	184
4.8.3. Aequitas.....	186
4.8.4. Kartal.....	188
4.9. Evlilik Mühür Baskıları.....	190

4.10. Monogramlar.....	192
4.11. Yazıtlı Mühür Baskıları.....	194
4.12. Pagan Tasvirli Mühür Baskıları.....	196
4.12.1. Hekate	196
4.12.2. Aphrodite	197
4.12.3. Kentaur.....	198
4.13. Deforme Mühür Baskıları.....	200

BEŞİNCİ BÖLÜM
LAODIKEIA'DA BULUNAN KURŞUN MÜHÜR BASKILARI IŞIĞINDA
MÜHÜR BASKISI ÜRETİMİNE DENEYSEL BİR BAKIŞ

5.1. Mühür Yapım Teknikleri	210
5.2. Baskı Yapılacak Ana Mührün Hazırlanması.....	210
5.3. Kurşun Eritme Potalarının Hazırlanması	211
5.4. Kurşun Pulların hazırlanması.....	212
5.5. Paketin veya Yazışmanın Hazırlanması.....	213
5.6. Kurşun Mühür Baskılarının Yapılması	215
5.7. Değerlendirme.....	216

ALTINCI BÖLÜM
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 218

KATALOG.....	231
KISALTMALAR.....	423
KAYNAKÇA.....	419
FİGÜRLER DİZİNİ.....	460
LEVHA LİSTESİ.....	462
EK 1.....	463
LEVHALAR.....	504
ÖZGEÇMİŞ.....	534

Giriş

İnsanoğlunun tarih sahnesinde yerini alması ile birlikte ilk toplumsal örgütlenmeler ortaya çıkmaya başlamış, kentleşmenin ilk adımlarının atılması, devlet kavramının oluşumu ve buna paralel olarak resmi yazışmaların başlaması “mühürleme” geleneğinin de ortaya çıkmasının ana sebebi olmuştur. En basit tanımıyla mühürleme, bir yazışmanın veya paketin gönderici ile alıcı arasında güvenilir bir şekilde el değiştirmesini sağlayan düzen şeklinde açıklanabilir. Bu gelenek, bir taraftan gönderilenin sahte olmadığını kanıtlarken diğer taraftan sevkiyatın tahrif edilmesinin de bir nevi garantörü şeklinde hizmet etmekteydi. Bu nedenle Antik Dönem’de, imparatorlardan önde gelen din adamlarına, imparatorluk memurlarından düşük rütbeli piskoposlara ve iş adamlarına kadar sosyal, siyasi ve ticari hayatın tüm kademelerinde mühür kullanımı oldukça yaygındı. Altından, gümüşten, balmumundan veya kurşundan yapılmış olan mühür baskılarının ancak sağlam hammaddeye sahip olanları günümüze ulaşabilmiş, daha çok ev halkının dolap kapıları veya kişisel mektuplar gibi çeşitli nesnelere mühürlemek için kullandıkları balmumu, doğası gereği zaman içerisinde yok olmuştur. Buna rağmen, mühür kullanımının yaygınlığıyla doğrudan ilişkili bir şekilde dünya çapında 80.000 civarında mühür baskısı günümüze ulaşmış ve mevcut kurşun mühürlerin niceliği göz önüne alındığında, tarihi araştırmalar için önemli bir kaynak haline gelmişlerdir. Bu bağlamda ortaya çıkan “Sigillografya” terimi, esas olarak elimizdeki en fazla sayıda mühür baskısının ait olduğu Bizans Dönemi kurşun mühürlerinin okunması, tarihlendirilmesi ve yorumlanmasına odaklanan yardımcı bir disiplini ifade etmektedir.

Kurşun mühür baskılarına ilişkin temelde ilk sorulacak soru bunları kimin kullandığıyla bağlantılı olsa da dikkate alınması gereken en önemli nokta, mühür baskılarının taşıdıkları bilginin nasıl ifade edildiği ve sonucunda bize hangi verileri sağladığı olmalıdır. Mührün başlıca işlevlerinden biri, özel veya kamusal bağlamda bir nesneyi doğrulamak olduğundan, mühür sahibinin adı ve unvanını taşıması beklenen bir özelliktir. Ancak bu gelenek kullanılırken, yazıtların yanı sıra monogramlar, imparatorluk sembolleri, Hıristiyanlık ikonografisine ait tasvirler ve dönemin sembolizmini yansıtan unsurlar mühür baskıları üzerinde kendisine yer bulmuştur. Özellikle Laodikeia kurşun mühür baskılarında da sıklıkla karşılaştığımız figürlü anlatımın, ikonoklazmanın (MS 726-843) yürürlükte olduğu dönemlerde ortadan kalktığı ve mühür sahiplerinin mühürlerin ön yüzünü haç biçimli bir monogramla süslemeleri gelenek halini aldığı

almıştır. Dönemin sona ermesinden sonra ise bu motif büyük ölçüde başka bir tür haç süslemesi ile değiştirilmiştir.

Mühür sahibi (İkonoklazma dönemi hariç) kendisine uygun olduğunu düşündüğü herhangi bir süslemeyi bir mührün üzerine koymakta özgürdü. Bu süslemelerde, Hıristiyanlıkla ilişkili olarak İsa'nın hayatı, mucizeleri, Meryem, havariler veya aziz kültlerine ait sahneler gibi, sadece isim veya en basit haliyle hayvan figürleri dahi kullanılabilirdi. Bu nedenle mühür baskıları idari tarih, dini tarih ve prosopografi üzerine yürütülen tarihsel araştırmalar için de önemli bir araç durumundadır. Mühürler, resmi bürolara bağlı personelle ilgili diğer kaynaklardan alınan kanıtları doğrularken, başka verilerde adı geçmeyen yöneticiliklerin de varlığını kanıtlamaktadır.

Mühürleme geleneği konumuz özelinde değerlendirildiğinde, kronolojik olarak Geç Antik Çağ olarak adlandırılan büyük bir değişim dönemine rastlamaktadır. Bu dönemin geniş kapsamlı ve uzun süreli siyasi, sosyal, idari ve kültürel sonuçları ile şekillenen sanatsal kanıtlar, mühür baskıları üzerinde yer alan tasvirlerin seçimini de dolaylı olarak etkilemiş olmalıdır. Özellikle MS 4. ve 5. yy aralığında Lykos Vadisi'nde yeni dine uyum sağlama süreci birçok sorunu gündeme getirmiş, Hıristiyanlığın kabul edilmiş süreci hızlı olsa da I. Constantinus Dönemi'nde gerçekleşmiş olan reform hareketleri ile uyum dönemi başlamıştır. Hıristiyanlığın resmi din olarak kabulünden sonra sanatsal gelişim ve süre gelen geleneksel anlatının, merkezî ve yerel seçkinlerce seçilen semboller üzerine eğilim göstermesi, inanışların anlamını dolaylı olarak aktarmanın yolları olarak metaforları, türleri veya alegorileri kullanma biçimlerinin çeşitlenmeye başlamasına sebep olmuştur. Bu nedenle, özellikle dini metinler ve görsel sanatlardaki sembollerin birbirleriyle örtüşmesi tarafımızca bu çalışmanın önemli odak noktalarından birisi olarak karşılanmıştır. İkonografik görüntülerin metinsel göndermelere göre daha etkileyici unsurlar olması, mühür baskılarında yer alan imgelerin seçimini yapan mühür sahibi ile ilahi olanın görünmeyen alemi ile bir nevi iletişim aracı işlevi görmüş olmalıdır.

Kurşun mühür baskılarının değerlendirme aşaması oldukça karmaşıktır. Yeterli uzman ve literatürün bulunduğu *Nümismatik* biliminden yararlanmak, durumu nispeten kolaylaştırırsa da mühür baskılarının sikkelerde olduğu gibi sıkı bir resmî denetime tabi olmamaları, belirli bir standart içerisinde araştırma yapılmasını engellemektedir. Ancak, mühür baskılarından elde edilebilen bilgi kırıntılarının bir araya getirilmesi son derece hassas olan tarihleme sorunu için hem tipolojik hem de üslup açısından çeşitli kriterlerin

ortaya çıkarılmasına yardımcı olmuştur. Bu noktada Laodikeia mühür baskıları tipolojik, ikonografik ve üslup konusunda çok önemli veriler sağlarken aynı zamanda stratigrafiye bağlı kazı buluntuları da tarihlendirmeye önemli veriler sağlamıştır.

Amaç

Laodikeia'da 2003 yılından itibaren sürdürülen sistemli kazı çalışmaları sonucunda, Geç Antik Çağ'da da etkin kullanımlarının olduğu tespit edilen kamusal, dinsel ve sivil mimaride ortaya çıkarılan kurşun mühür baskıları, Laodikeia'da gerçekleşen sosyal, siyasi ve dini yazışmaların kanıtları niteliğindedir. Günümüze kadar yapılan çalışmalarda değerlendirilen kurşun mühür baskılarının yalnızca koleksiyonlardan oluşması, *Laodikeia'da Bulunan Kurşun Mühür Baskıları* konusunun önemini daha da arttırmaktadır. Nitekim söz konusu mühür baskılarının kazı buluntusu olarak kontekst ve stratigrafik veriler dahilinde değerlendirilmesiyle, daha açık kronolojik veriler elde edilmesi ve buluntu alanlarının kullanımına yönelik yeni bilgiler sağlanması amaçlanmıştır.

Yukarıda bahsettiğimiz ana çalışma amacımıza bağlı olarak araştırmanın sınırları ve imkanları çerçevesinde;

1. Kayıt sistemi/arşivleme ve mühürleme işlemleri,
2. Kayıt sistemi/arşivleme sisteminde Phrygia Bölgesi'nde Laodikeia'nın konumu ve önemi,
3. Ele geçen mühür baskılarının üzerinde yer alan ikonografik ve epigrafik verilerin değerlendirilmesi,
4. Ticari/resmi işleve sahip kurşun mühür baskılarının ne şekilde mühürlendiğini ve üzerlerinde izlenen tasvirlerin yer alma sebepleri,
5. Tüm verilerin bir araya getirilmesiyle kurşun mühür baskıları için açık bir kronolojinin ortaya konması,

Amaç ve hedeflerimiz arasında yer almaktadır.

Kapsam

Mühürlerin kullanımı, antik çağlardan günümüze kadar çok sayıda kültürde, çeşitli idari bağlamlarda ve çeşitli amaçlarla belgelenmiştir. Mühürler, çoklu işlevleri ve karmaşık geçmişleri nedeniyle birçok bilim dalı için önemli bir kaynaktır. Sosyal statü, aile bağları ve kişisel temsilcilik gibi bireyin toplumdaki yerine ilişkin karmaşık sınıflar hiçbir arkeolojik veride mühürlerinden daha açık bir şekilde kanıtlanamaz. Bu nesnelere hem mühürkünün özel ihtiyaçları hem de toplumun bulunduğu zamanın yerleşik kültürel normları göz önünde bulundurularak yaratılmıştır. Mühür yazıtları ve tasarımında sosyal etkileşimin farklı yönleri (statü, aile bağları, bireysellik) toplumun çeşitli katmanları arasında sosyal etkileşimin ayrılmaz bir parçasıydı. Kısacası mühürler hem tekil örneklerin yakından incelenmesi hem de incelendiği zaman geniş kapsamlı bilgi potansiyeline sahip orijinal bir tarihsel veri kaynağı oluşturmaktadır.

Bu doğrultuda çalışılmasına karar verilen tez konumuzun kapsamını, Laodikeia antik kentinde kazı çalışması yapılmış olan yapılardan elde edilen kurşun mühür baskıları oluşturmaktadır. 2003 yılından itibaren sürdürülen kazı çalışmaları ile birlikte Laodikeia’da 321 adet kurşun mühür baskısı ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu mühür baskıları tez çalışmamızın kapsamını oluştururken, mühürlerin karmaşık mekanizmaları analiz edilecek, toplumsal ilişkilerin inşasında önemli bir rol oynadığı, kişinin statüsünü belirlemenin şartlarını tanımladığı ve genel anlamda kentin siyasi, sosyal ve dini yapısına yeni bir ışık tutulacaktır.

Yöntem

Sigillografik çalışmalar, genel anlamda antik çağ toplumu ve bireyi hakkındaki bilgilerimizi büyük ölçüde ilerletmiştir. Ancak, ne mühürlerin kullanımını anlatan orijinal kaynaklar ne de mühürleri tekil bir kent için özel olarak inceleyen ikincil bir literatür mevcut olmadığından, bu konuya en iyi yaklaşım, mühürlerin tekil özelliklerini ve uygulamalarını sentezleyerek, bunu Laodikeia için genel bir bakış açısına dönüştürmektir. Tez çalışmamız boyunca bu yaklaşım ana yöntem olarak uygulanmış, 321 adet kurşun mühür baskısının ele alındığı “Laodikeia’da Bulunan Kurşun Mühür Baskıları” adlı çalışmamızda;

1. Kazı çalışmaları sonucunda ortaya konmuş olan stratigrafik verilerin göz önüne alındığı,

2. Mühür baskısı üzerinde tespit edilen tasvirin stil kritiği yapılarak incelenmesi, belirlenen tiplerin benzer örneklerle ve dönemin sanat üslubuyla karşılaştırılarak tarihinin saptandığı,
3. Mühür baskısının, mühürlenme stili ve biçimleri göz önüne alınarak değerlendirildiğinde tarihlendirme açısından kuşku uyandırmayan ve kabul gören mühürleme stili ile ne kadar bağlı olduğunun denetlendiği,
4. Mühür baskılarının üzerinde tespit edilen epigrafik veriler dahilinde buldukları yapılarla bağlantısının kurulmaya çalışıldığı gibi

yardımcı yöntemler kullanılmış ve söz konusu mühür baskıları üzerinde yer alan ikonografiye göre sınıflandırılarak ayrılmıştır. 19. ve 20. yy'ın başından itibaren kurşun mühür baskıları konusunun araştırma yöntemlerinde birçok tasnif metodu uygulanmıştır. 1884 yılında G. Schlumberger, mühürleri önce *thema* 'lara, yani coğrafi bölgelere; sonra askeri mühürler, kilise mühürleri gibi konulara göre tasniflemiştir¹. V. Laurent mühürleri, üzerindeki unvan veya göreve bağlı olarak gruplandırmıştır. Üzerinde yalnızca tasvir bulunan mühürler “ikonografik”, isim veya unvan monogram şeklinde belirtiliyorsa “monogramlı”, sadece şahıs ismi veya aile ismi varsa “özel”, ya da mührün üzerinde kime ait olduğunu belirten bir veri yoksa “anonim” mühürler olarak sınıflandırılmıştır². G. Zacos ve A. Véglery, büyük özel koleksiyonlarının gruplandırılmasında mühürlerin tiplerine göre “İkonografik Mühürler” veya “İki Tarafı Yazılı Mühürler” gibi bir ayrıma gitmişlerdir³. W. Seibt ise, V. Laurent'in yaptığı gruplandırmayı esas alarak, yazı içeriğine göre tiplmeyi seçmiş ve çalışmasının birinci cildini sadece sarayla ilgili mühürlere ayırmıştır⁴.

Tüm dünyada ve Anadolu'da yayınlanan çalışmalar dahilinde mühür baskılarına bilimsel ilginin arttığı açıktır. Yapılan bu çalışmalarda mühür baskılarının tespit edildiği döneme ilişkin (yoğun olarak MS 6.-9. yy) kabul gören tasnif metotları (coğrafi bölge, unvan, görev) uygulanmıştır. Laodikeia'da tespit edilen mühür baskıları MS 2. yy'ın ortaları ile MS 7. yy'ın ilk çeyreği aralığında tarihlendirilmiştir. Tespit edilen mühür baskıları, üzerindeki tasvirlere göre değerlendirilerek gruplandırılırken bütüncül

¹ Schlumberger 1884.

² Laurent 1963; Laurent 1965; Laurent 1972.

³ Zacos-Véglery 1972.

⁴ Seibt 1978.

(stratigrafik veriler dahilinde) bir şekilde incelenmesi ile daha sağlıklı sonuçlar alınabileceği yine başlıca veri değerlendirme yöntemlerimiz arasındadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KENT TARİHÇESİ VE YAPILAN ARAŞTIRMALAR

1.1. Laodikeia'nın Tarihçesi

Laodikeia; Phrygia⁵ Bölgesi'nin batı sınırında, Denizli kent merkezinin 6 km kuzeydoğusunda; bugünkü Eskihisar, Goncalı ve Bozburun mahalleleri sınırları içinde, Lykos (Çürüksu) Vadisi üzerinde kurulmuştur⁶. Kent merkezinin sınırlarını vadi tabanından daha yüksekte yaklaşık 160 hektar ölçülerinde bir platform oluşturur⁷. Laodikeia kentinin konumunu Strabon (XII. 8.16) “...Burada Kapros Irmağı Maiandros ile birleşir. Keza büyük ölçüde bir ırmak olan Lykos da aynı yerde Maiandros'a katılır. Bu ırmağa izafeten kent Lykos yanındaki Laodikeia olarak adlandırılır.” şeklinde tanımlamıştır. Plinius ise (N.H., V. 29.29) “...Lykos nehri yanında kurulan kentin çevresini Asopos ile Kapros nehirleri yıkar” cümlesi ile kentin konumu hakkında ipuçları vermektedir. Ptolemy (Strabon, 5. 2.18)⁸ ve Philostratus (Vit. Soph. 1.25) kenti Karia sınırlarına dahil ederken, Bizanslı Stephanus B., kentin Lydia sınırları içerisinde olduğunu ileri sürer.

Antik yazarlar her ne kadar kentin territoryunu konusunda yanılığa düşseler de Hellenistik Dönem'den başlayarak Roma İmparatorluk Dönemi sonuna kadar basılan bazı kent sikkelerinde kent sınırlarına ilişkin ipuçları yer almaktadır. MÖ 1. yy'ın ikinci yarısına tarihlenen bir Laodikeia şehir sikkesinde; ön yüzde ayakta sola dönük yaban domuzu, arka yüzde ise sağa dönük bir kurt betimi altında “LAODIKEON” yazısı⁹ yer alır. Yine Caracalla Dönemi'ne tarihlenen bir Laodikeia şehir sikkesi ön yüzünde imparator başı, arka yüzde birbirlerine dönük vaziyette kurt ve yaban domuzu betimi altında “LAODIKEON NEOKOPON” yazısı okunmaktadır¹⁰. Severuslar Dönemi'ne ait bir Julia Domna sikkesi üzerinde ön yüzde Julia Domna büstü, arka yüzde ayakta betimlenen Laodikeia Tykhesi ve ona bakar şekilde sağında kurt solunda ise yaban

⁵ Olshausen 1972, 825–826; Volkommer 1994, 405–407, Taf. 338–339, No: 6, 7, 9.

⁶ Şimşek 2013b, 47.

⁷ Kent yerleşiminin bulunduğu alanların genel olarak deniz seviyesinden yüksekliği 265-285 m arasında değişmektedir. En yüksek bölüm ise merkezde yer alan II. Su Dağıtım Terminali olup, deniz seviyesinden yüksekliği 291 m.dir. Şimşek 2007a, 55.

⁸ Ptolemy haritasına göre Laodikeia ile Perge arası 225 km., Laodikeia ile Ephesos arası 156 km. ve Laodikeia ile Philadelphia arasındaki mesafe ise 76 km.dir. (Bkz. Cronin 1905, 439).

⁹ Head 1906, 287, No. 52-53, Pl. XXXIV. 11.

¹⁰ Head 1906, 319, No. 235, SNG 1982, No. 591, Pl. 17.

domuzu tasvir edilmiştir. İmparator II. Philip'e ait bir sikke üzerinde ön yüzde imparator başı, arka yüzde yine birbirine bakar şekilde kurt ve yaban domuzu tasviri yer almaktadır¹¹. Bu sikkelerde personifikasyonlarını gördüğümüz, kurt Lykos nehrini, yaban domuzu ise Kapros nehrini ifade eder. Bu noktada, kesin bir şekilde kentin sınırlarının bu iki nehir tarafından belirlendiğini söylemek yanlış olmaz.

Kent, Seleukos Kralı, II. Antiokhos Teos tarafından eşi kraliçe Laodike¹² adına, MÖ 3. yy'ın ortalarında kurulmuştur¹³. Plinius'a göre (N.H. V.105-108) Hellenistik kent, önce Diospolis sonra Rhoas olarak adlandırılan kutsal köy yerleşimlerinin üzerine kurulmuştur¹⁴. Bununla birlikte A. H. M. Jones ise; Plinius'un verdiği bilgileri tekrarlayarak, köy yerleşimlerinden önce bu alanda Grek kolonilerinin varlığının bulunmadığını söylemektedir¹⁵. 1970-1971'de Laodikeia civarında bulunan ve MÖ 267 yılına tarihlenen onur yazıtından¹⁶ da anlaşılacağı üzere bölgede zaten var olan Rhoas ve Diospolis yerleşimleri, MÖ 3. yy'ın ilk çeyreğinde Seleukoslar'ın yayılma politikalarına paralel olarak stratejik önemi büyük olan bir bölgede, Laodikeia olarak yeniden yapılandırılmak üzeredir. Strabon (XII. 578) ise bu konuyla ilgili şöyle der; “*Her ne kadar Laodikeia vaktiyle küçük idiyse de babalarımızın ve bizim zamanımızda Mithridates Eupatorun kuşatmasından zarar görmüş olmasına rağmen büyümüş ve gelişmiştir. Maamafih onu, topraklarının verimliliği ve vatandaşlarından bazılarının zengin ve başarılı oluşu büyük yapmıştır. Halka iki bin talent'ten fazla bir miras bırakan ve birçok vakıflarla şehri onaran Hieron başta gelir. Sonra retorikçi Zenon ve oğlu Polemon gelir ki bu sonuncu cesareti ve doğruluğundan dolayı önce Antonius sonra Augustus tarafından bir krallığa bile layık görülmüştür.*”

Kentin, MS 1. yy'dan MS 2. yy'a doğru giderek gelişen ve büyüyen bir yapıda olduğu yine Tacitus tarafından aktarılır (Ann. IV. 55); M.S. 23 yılında aralarında

¹¹ Head 1976, 319, No. 235.

¹² Seleukos hükümdarları birçok kente eşlerinin ya da kızlarının adı olan Laodikeia, Arsinoe, Eurydikeia, Stratonikeia gibi isimler vermiştir. (Bkz. Des Gagniers 1969, 2 ve Ridgway 1987, 407-408).

¹³ Kent, II. Antiokhos'un Laodike'den boşandığı M.Ö. 253 yılından önce kurulmuş olmalıdır. Plinius N.H. V.105; Ramsay 1895, 32; Anderson 1897, 409-410; Head 1906, lxxiii; Ruge 1924, 722; Buckler-Calder 1939, x, 3-4, no:5; Magie 1950, 127, 986-987, No.23; Gagniers 1969, 1-2; Chandler 1817, 182; Forrer 1975, 520-521, no. 7127-7129, Pl. 254; Wörrle 1975, 161; Head 1977, 678; Jones 1983, 42; Belke - Mersich 1990, 323; Malay 1992, 112-113; Brewster 1993, 149-150; Cohen 1995, 309-310,418; SNG 1998, no. 4120-4124, Taf. 138; Mitchell-Waelkens 1998, 4-5; Traversari 2000, 11; Sevin 2001, 203.

¹⁴ Diospolis Zeus'un kenti, Rhoas ise eski bir Anadolu adıdır. (Bkz. Gagniers 1969, 1; Şimşek 2013b, 27.).

¹⁵ Jones 1983, 42.

¹⁶ Guizzi 2008, 39-43.

Laodikeia'nın da bulunduğu 11 kent Tiberius adına tapınak yaptırmak için Roma senatosuna başvurur. Bu kentlerden Tralleis, Laodikeia, Ilion ve diğer birkaçı çok küçük oldukları gerekçesiyle reddedilirler. Halikarnassos, Pergamon, Ephesos, Miletos, Sardeis ve Smyrna bu hakkı elde ederler.

Laodikeia'da 2006 yılında yapılan yüzey araştırmasında özellikle kentin batısında ulaşılan bulgular, ilk iskân alanının bu bölgede olabileceğini ortaya koymuştur¹⁷. Höyüğün hemen batısında akan Asopos Nehri'nden (Gümüşçay- Goncalı Deresi) dolayı konilere "Asopos Tepesi 1" ve "Asopos Tepesi 2" adları verilmiştir. Gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda Asopos Tepesi 1'de ana toprağa kadar ulaşılmıştır. Asopos Tepesi'ndeki çalışmalarda elde edilen bulgular, kronolojik olarak Geç Roma-Erken Bizans, Roma, Hellenistik, Erken Demir Çağı, Geç Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı, Erken Tunç Çağı ve Geç Kalkolitik Çağı'nda iskânın varlığını ortaya koymuştur. Kazı çalışmalarında tüm bu dönemlere ait çok sayıda seramiğin yanı sıra çakmaktaşı ve obsidiyen kesici-delici aletler, ezgi taşları, havaneleri, ağırşaklar, ağırlıklar, figürinler, metal ve kemik aletler de bulunmuştur. Batı Nekropolü alanında ortaya çıkarılan kaplar ise İlk Kalkolitik Dönem'e ait olup Lykos Vadisi'nde bugüne kadar tespit edilen en erken buluntulardır¹⁸. Asopos Tepesi'nde bugüne kadar yürütülen kazı çalışmaları, Laodikeia antik kentinin; önce Rhoas, sonra da Diospolis olarak adlandırılan tipik bir Anadolu yerleşmesinin bu tepeler üzerinde olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle Demir Çağı'na ait seramiklerin bulunmuş olması da bu görüşü destekler niteliktedir. Bu durum, Plinius'un (NH. V. 105-108) bahsetmiş olduğu köy yerleşimlerinden daha eskiye giden bir iskânın varlığını göstermektedir.

Laodikeia, antik yol güzergâhları üzerindeki kavşak noktasında olması¹⁹, topografik yapıya bağlı Seleukos politikasına uygun yer seçimi²⁰, askeri, idari ve

¹⁷ Şimşek 2007b, 455-456, Res. 2.

¹⁸ Şimşek 2013b, 27.

¹⁹ Ramsay 1961, 36, 44-45, 178-181; Leake 1976, 154; Marchese 1986, 157. Kent; Ephesos, Smyrna, Pergamon, Perge ve Sardeis'e giden yollarının kavşağında, stratejik bir noktada yer almaktadır. Pekman 1989, 4; Malay 1992, 112. Roma İmparatorluk Dönemi'nde önemli yol belgelerinden olan "*Itinerarium Antonini*" ile "*Tabula Peutingerum*" da yol güzergâhındaki merkezler arasında Laodikeia da bulunmaktadır. Bkz. Ramsay 1961, 50; Hansen 1971, 161-162; Traversari 1995, 67-71, Çiz. 2; Traversari 2000, 10-12.

²⁰ Seleukos politikasına göre kentler; halkın serbestliğine dayalı olup, ticarete ve savunmaya dayalı yerlerde kurulmaktaydı. Günaltay 1987, 156-159. Laodikeia, Apameia ve Tralleis gibi kentler, Seleukos'un aktif savunma stratejisine dayalı olarak özellikle de Galatlara karşı bölgelerin güvenliğini sağlamak için stratejik noktalara kurulmuştur. Bkz. Mcshine 1964, 167; Cohen 1995, 45, 47.

ekonomik konumu sebebiyle bölgenin merkezi konumundadır²¹. Kuruluşundan MS 7. yüzyıla kadar kent, birçok önemli olaya sahne olmuştur. III. Seleukos'un en güvendiği komutanı ve yeğeni olan Akhaios batıdaki isyanları bastırmak üzere görevlendirilmiş, Pergamonlular'a karşı büyük başarılar kazanmış ve Sardeis'teki isyanı bastırmıştır²². Polybius (Hist. V. 56.11-57.5)'unda bahsettiği gibi; Akhaios, olasılıkla Ptolemaioslar'ın entrikaları ve Attalos'a karşı kazandığı zaferin de etkisiyle III. Seleukos'un ölümünün ardından başa geçen III. Antiokhos'a baş kaldırmıştır. Bu isyan sonrasında Akhaios, MÖ 220 kışında Laodikeia'da kendisini kral ilan etmiş ve adına sikke bastırmıştır²³. Bu olayın ardından Güneydoğu Anadolu seferine çıkan Akhaios, Pamphylia'yı ele geçirerek Sardeis'e dönmüştür. MÖ 216 yılının ilkbaharında III. Antiokhos Pergamon kralı ile anlaşarak, MÖ 213'te Sardeis'i kuşatmış ve Akhaios'un ihanetine karşılık O'nu doğu geleneklerine göre cezalandırmıştır²⁴. Bu olayın ardından Suriye Krallığı'nın bütünlüğü yeniden sağlanmıştır. MÖ 190 yılında Roma'nın desteğini alan Pergamon Krallığı ve Seleukoslar arasında yapılan Magnesia Savaşı'na kadar Seleukos egemenliğinde olan kent, MÖ 188 yılında imzalanan Apameia (Dinar) Barışı ile hem Attaloslarla hem de Roma ile sıkı bir bağ kurarak önemli ayrıcalıklar elde etmiş²⁵ ve Pergamon Krallığı'na bağlanmıştır²⁶. MÖ 133'te III. Attalos öldüğünde, tüm mülkünü-özel serveti ve kraliyet topraklarını-Roma halkına vasiyet yoluyla bırakmış ve MÖ 130 yılından itibaren de kent, Batı Anadolu Asya eyaletine dâhil olmuştur²⁷.

MÖ 88-85 yıllarında Pontus Kralı Mithridates Savaşları'nda Mithridates'in Phrygia'da ilk kuşattığı yerlerden birisi Laodikeia'dır²⁸. Laodikeia, Mithridates komutanlığındaki bu kuşatmaya Romalı komutan Oppius ile karşılık vermeye

²¹ Weber 1898, 178-179; Ruge 1924, 722; Gagniers 1969, 1; Belke-Mersich 1990, 323; Malay 1992, 113; Sevin 2001, 203. Merkezi konumuna bağlı olarak, M.Ö. 3. yüzyıla tarihlenen mezar yazıtları kentin imar faaliyetlerinin büyük bir bölümünü tamamlamış olduğunu göstermektedir. Bejor 2000, 15; Şimşek 2011, I, I, 22.

²² Özsait 1985, 46; Günaltay 1987, 229; Malay 1992, 113.

²³ Ramsay 1895, 37; Tarn 1928, 725-726; Magie 1950, 9-10 127,741, No: 28; Volkmann 1964, 43; Gagniers 1969, 3; Özsait 1985, 46-47; Malay 1992, 113; Akurgal 1995, 392; Cohen 1995 309; Corsten 1997, 12; Mitchell-Waelkens 1998, 4; Lang 2003, 677. Akhaios sikkesi için Bkz. Newell 1941, 267-270, No: 1439-1450, Plate LX 1-11.

²⁴ Ruge 1924, 722-723; Magie 1950, 11, 743, no: 3; Volkmann 1964, 43; Gagniers 1969, 3; Jones 1983, 41; Özsait 1985, 51; Günaltay 1987, 106, 229; Pekman 1989, 23; Malay 1992, 35; Cohen 1995, 47, 307; Lang 2003, 677.

²⁵ Rostovtzeff 1961, 945.

²⁶ Hansen 1971, 155; Malay 1992, 113; Magie 2001, 39-41.

²⁷ Strabon XIII.4. 2; Gagniers 1969, 3; Magie 1950, 127, 986-987, no.23; Magie 2001, 68.

²⁸ McGing 1986. 110.

çalışmıştır²⁹. Ancak Appianus'un bildirdiğine göre Mithridates, Romalı Komutan Oppius'u kendisine vermeleri koşuluyla Laodikeialılara bir zarar vermeyeceğini söylemesi üzerine Laodikeialılar Oppius'u Mithridates'e teslim etmişlerdir. Mithridates'te Oppius'u esir olarak almış ve kente zarar vermeden yoluna devam etmiştir³⁰. MÖ 51 yılı sonu- 50 yılı başlarında Kilikia valisi ve Romalı büyük devlet adamı Cicero 10 hafta boyunca Laodikeia'da yargı işlerini yürütmüş³¹ ve Kibyra, Apameia, Synnada, Pamphylia, Lycaonia, Isauria ve Kilikya'da meydana gelen anlaşmazlıklarla ilgili olarak mahkemeler kurmuştur³². Daha sonra Parth güçleriyle bölgeye MÖ 40 yılında gelen Labienus'a Laodikeia'lı Zenon adlı soylunun karşı direnişi sonucu, Laodikeia Roma İmparatorluğu'nca büyük saygı görmüştür. Bunun sonucu Zenon'a Pontus Bölgesi hediye edilmiş ve Laodikeialılar Roma yurttaşı sayılma hakkını elde etmiştir³³. Roma İmparatorluk Dönemi'nde, kent stratejik öneminin de etkisiyle daha da büyümüş, ticarete özellikle de yün ve tekstil ticaretinde adını duyurmuştur³⁴. Antik Dönem'de büyük üne kavuşan Laodikeia yünlü dokuma ürünleri, İmparator Diocletianus'un (MS 284-305) MS 301 yılına ait fermanındaki fiyat genelgesine de girmiştir³⁵.

Roma İmparatorluk Dönemi'nde Laodikeia'yı, MS 129 yılında Hadrianus³⁶, MS 215'te Caracalla³⁷ ve MS 370'te Valens³⁸ ziyaret etmiş, kentteki imar faaliyetlerini desteklemişlerdir³⁹. 2008 yılı kazı çalışmalarında Doğu Bizans Nymphaeum'u içinde bulunan bir yazıt, kente "*Neokoron*" unvanının ilk kez İmparator Hadrianus Dönemi'nde

²⁹ McGing 1986, 110, Dn. 103.

³⁰ App, Mith., 3. 20.

³¹ Cicero, Letters, AV. 15.

³² Cicero, Letters, AV, 21; F XV, 4.

³³ Şimşek 2007a, 35, 62.

³⁴ Vitruvius VIII.3.14, Strabon XII.8.16; Ramsay 1895, 37-42; Ruge 1924, 723; Buchan 1937, 297; Buckler - Calder 1939, x, 7-8,11, no:11-12,21; Magie 1950, 47-48; Gagniers 1969, 6; Chandler 1971, 184; Jones 1983, 74; Ritti 1987c, 88; Belke - Mersich 1990, 323-324; Malay 1992, 113, 165,168; Ferrero 1993, 113,180; Belke 1996, 1708; Bowman - Garnsey vd. 2000, 724-725; Sevin 2001, 204,211; Bean 2000, 268-269; Magie 2002, 28; Texier 2000, 91. Laodikeia dokumaları 14.yüzyılda dahi ününü korumuştur. İbn Battuta 2004, 408; Parman 2002, 46-47, 76. Günümüzde bölge, tekstil ürünleri ve ticareti ile önemi korumaya devam etmektedir.

³⁵ Ramsay 1895,40-41; Gagniers 1969, 6-7; Jones 1983, 74; Malay 1989, 206-207. Tekstil ticareti ile ilgili kente kurulmuş loncalar bulunmaktaydı. Buckler-Calder 1939, x, 8, no:12; Malay 1989, 297.

³⁶ Humann vd. 1898, 23-24; Weber 1907, 206; Ruge 1924, 723; Toynbee 1934, 127; Buckler-Calder 1939, x, 10; Gagniers 1969, 5; Akşit 1976, 201-202; Head 1977, 679; Ferrero 1993, 179; Akurgal 1995, 392; Bowman - Garnsey 2000, 143,267; Sevin 2001, 203; Burrell 2004, 121.

³⁷ Buckler-Calder 1939, xi, 10; Gagniers 1969, 5.

³⁸ Şimşek-Ceylan 2003, 148.

³⁹ Hadrianus'un kentteki imar faaliyetleri için bkz. Bowman-Garnsey 2000, 975-976. Commodus ve Caracalla Dönemleri'nde kentte imar faaliyetleri yoğundur. (Bkz. Sevin 2001, 203-204; Şimşek 2013, 63).

verildiğini ortaya koymuştur⁴⁰. İmparator Commodus'un (MS 180-192) himayesindeki kent, imparator adına bir tapınak yapmış, bundan dolayı da “*Neokoron*” tapınak koruyuculuğu unvanını alarak vergiden muaf tutulmuştur⁴¹. Commodus, MS 192 yılında öldükten sonra, kentin aldığı unvan geri alınarak yerine “*İmparator Seven*” sıfatı verilmiştir⁴². Bununla birlikte kentin aldığı tapınak koruyuculuğu unvanı, olasılıkla Hierapolisli Sofist Antipater'in Roma'da imparatorun sekreterliğini yapması ve varisleri olan Geta ile Caracalla'nın hocası olmasının da etkisiyle⁴³ üçüncü kez İmparator Caracalla Dönemi'nde (MS 211-217) geri verilmiştir⁴⁴.

1.2. Laodikeia'da Yapılan Araştırma ve Kazılar

Anadolu'nun büyük metropol kentlerinden biri olan Laodikeia hem coğrafi hem de iktisadi konumu nedeniyle antik yazarların ve gezginlerin ilgisini çekmiştir. Özellikle de Strabon (XII. 8; XIII. 16); kentin yerini tarif ederek kent adının etimolojisine değinmiştir. Topraklarının verimliliğinin yanı sıra Laodikeia'daki özel bir koyun türünden bahsederek kentteki dokuma ve gelir kaynakları hakkında bilgiler vermiştir. Vitruvius (DeArch. VIII. 3.14); beyaz renkli koyunların kuzguni ve kurşuni renkte koyunlar doğurmalarının nedenini Laodikeia'daki pınarlardan su içmelerine bağlamıştır. İbn-i Batuta'nın (İbni Battuta, Seyahat. 45) seyahatnamesinden ise tekstil üretiminin bölgede 14. yy'da da devam ettiğini öğrenmekteyiz. Seyahatnamede; dünyada eşi benzeri olmayacak kalitede, altın sırma işli pamuklu elbiselerden övgüyle bahsederek bölgede 14. yy'da Hıristiyan nüfusun sayıca çokluğu ve ticaretin Rumlar tarafından yapıldığından söz etmektedir. 17. yy'dan beri çeşitli seyyahlar, araştırmacılar ve arkeologlar tarafından merakla incelenen kent hakkındaki bilgilerimizi; 1671 yılının bahar ayında kenti ziyaret eden Smith⁴⁵ ve aynı yüzyıl içinde; Spon-Wheler (1678)⁴⁶, Pococke (1743–1745)⁴⁷ gibi

⁴⁰ Şimşek 2013, 30.

⁴¹ Ramsay 1895, 58; Head 1906, xxix, No: 225-236; Gagniers 1969, 5,10; Robert 1969, 283, 286; Head 1977, 679; Corsten 1997, 214; Bean 2000, 267. Commodus tarafından verilen Neokoron'luk unvanının senato tarafından kabul edilmesini gösteren sikke için bkz. Burrell 2004, 119-120, 123, Coin Type 10.

⁴² Robert 1969, 284; Corsten 1997, 2.

⁴³ Humann vd. 1898, 26; Ritti 1987a, 73; Ferrero 1993, 111, 179; D'Andria 2003, 11.

⁴⁴ Ramsay 1895, 59-60; Head 1906, 279, No:114; Gagniers 1969, 5,10; Robert 1969, 284, 293; Corsten 1997, 2, 214; Bean 2000, 267. Caracalla Dönemi'nde geri verilen Neokoron ünvanlı sikkeler için bkz. Burrell 2004, 119-120, No: 95-97, Pl. 25; SNG 1982, Pl.17, No: 587-594.

⁴⁵ Hamilton 1842, 514–515; Buckler-Calder, 1939, x.

⁴⁶ Spon-Wheler 1679, 268.

⁴⁷ Pococke 1743–1745, 71–74.

gezginlerden de almaktayız. Bu araştırmacılar kent ve yapılar hakkında kısa bilgiler vermiştir.

Smith'ten bir yüzyıl sonra Anadolu'yu ziyaret eden Chandler (1775), Laodikeia'ya da uğramış kentin tarihçesi ve sınırlarından bahsederek hala iyi korunmuş durumda olan stadyum, odeon, hamam (gymnasium) yapıları hakkında bahseder ve kentin sık sık depremlerle yıkılmış olduğuna dikkat çekmiřtir⁴⁸. Söz konusu zamanda kentte gördüğü plastik malzemelere değinerek eserlerin Grek sanatının izlerini taşıdığını ve bir yapının girişindeki koltuktaki Zeno⁴⁹ isminin 1705'li yıllardaki gezginler tarafından görüldüğü aktarılır⁵⁰. 19. yüzyıla gelindiğinde, Arundell (1826) kent hakkında genel bilgiler vererek kentteki kiliselerden bahsetmiřtir⁵¹. Aynı zaman içinde Cramer, antik kaynakların ve seyyahların notlarını da bir araya toplayarak kent ve bölge coğrafyası hakkında bilgiler vermiřtir⁵². Leake ise; antik kenti ziyaret eden Chandler'in, Kapros'u Lykos, Lykos'u Menderes Nehri olarak adlandırıp hata yaptığını fakat Pococke'nin, doğru şekilde tanımladığından söz etmektedir⁵³. Seyyah Laborde (1838) kenti ziyaret ettiğinde, kentteki Kuzey Tiyatrosu ve aquadüklerin gravürlerini çizmiş ve bu yapılar hakkında aktarımlarda bulunmuřtur⁵⁴. 1840'lı yıllarda Hamilton Anadolu'da yapmış olduğu geziler sırasında kente uğramış, kentin deprem sonrası durumuyla stadyum, gymnasium, tiyatro ve aquadükler gibi ayaktaki yapılarından bahsetmiřtir⁵⁵. Cochron'un 19. yüzyılda yaptığı Küçük Asya seyahatinde, bölge ve bölge kentleri hakkında bilgiler vererek, 1826 yılında Arundell'in, 1842 yılında ise Hamilton'ın kenti ziyaret ettiğini söylemektedir. Depremlerle sürekli yıkılan Laodikeia ve bölge kentlerinin tekstil ticareti ile öne çıktığını bununla birlikte Küçük Asya'daki yedi kiliseden birinin burada yer alması bakımından önemli olduğundan bahsetmektedir⁵⁶.

19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Fransız Arkeolog Texier; Phrygia'nın başkenti olarak Laodikeia'yı göstermektedir. Ayrıca iyi korunmuş durumda olan stadyum

⁴⁸ Buckler-Calder 1939, x; Chandler 1971, 178-179, 182-185.

⁴⁹ Laodikeia'da retorikçi, fizikçi, sofist ve eczacılıkta uzman kimyacıların varlığı bilinmektedir. Bkz. Brewster 1993, 151, 176-177, (Appendix A). Zeno adında ünlü bir eczacı bir de retorik olduğu düşünülürse, koltukta yazılı ad, bu ünlü kişilerden birine ait olabilir.

⁵⁰ Chandler 1971, 183.

⁵¹ Arundell 1975, 180-189.

⁵² Cramer 1971, 38-42.

⁵³ Leake 1976, 225.

⁵⁴ Gravürler için bkz. Laborde 1838, 86-87, Pl. XXXIX.

⁵⁵ Hamilton 1984, 515-517.

⁵⁶ Cochron 1887, 242-394.

yapısıyla yazıtından bahsederek kentteki gymnasium ve iki tiyatronun varlığı ile birlikte birçok yapıya ait mimari elemanlar hakkında genel bilgiler vermiş, kentteki yapıların MS 2.-3. yy'a ait olabileceğini söylemiştir. Özellikle yapıların tamirat görmüş oldukları, mermerlerin soyularak çevredeki civar halk tarafından kentin uzun bir süre taş ocağı olarak kullanıldığından aktarırken, sağlam kalabilmiş olan su kemerleriyle sudaki kirecin fazlalığı nedeniyle oluşan sarkıtlara dikkat çekmiştir⁵⁷. Fellows, 8 Mayıs'ta 1839 yılında gezdiği kent hakkında genel bilgiler vererek, kentteki iki adet tiyatro yapısıyla tiyatroların durumlarını ayrıntılı gözlemlerini aktarmıştır⁵⁸. 1895 yılının 14 Haziran'ında Sarre; kentin kuruluşuna değinmiş, 1097 yılında Selçuklu Türkleri'nin eline geçen kentin, Asya'daki yedi psikoposluktan biri olduğuna işaret etmiştir. Kamu yapılarının Küçük Asya'daki diğer zengin kentlerde olduğu gibi varlıklı kişilerin vakıfları olduğunu, kentteki iki tiyatro ve stadyum yapısının haricinde pek çok bilinmeyen yazıt ve heykel kaidesi gördüğünden bahsetmektedir⁵⁹. 1898 yılının sonlarına doğru Alman ekip; Humann, Cichorius, Judeich, Winter "Altertümer von Hierapolis" adlı yayınlarıyla her ne kadar Hierapolis hakkında detaylı bilgiler vermişlerse de bölgede her iki kenti de etkileyen depremler hakkında ayrıntılı olarak yer vermişlerdir⁶⁰.

İlk kapsamlı araştırma ve kazıyı 1898 yılında Weber yapmış ve kentin su sistemini detaylı olarak incelemiş ve kentin ilk planını çizmiştir⁶¹. 1883-1886 yıllarında bölgede araştırma yapan Ramsay, kent hakkında antik kaynaklar, yazıtlar ve sikkeler ışığında ayrıntılı bilgiler vererek, Weber'in çizdiği haritayı tekrar çizmiş ve Weber'in "Asopos" olarak adlandırdığı çayın "Kapro" olduğuna işaret etmiştir⁶². 1918 yılında yayınladığı kitabıyla Hawley bölgeye yaptığı ziyaretinde iki kez Goncalı'ya uğramış ve burada yaşayan halk hakkında gözlemlerini aktarmış, sık sık yaşanan depremlere karşın kentin kamuya ait yapılarının (tiyatro, gymnasium vs.) halen ayakta olduğuna değinmiştir. Kentin kazılar sonucunda Pergamon veya Priene gibi büyük bir kent olabileceğinden ön görülmüştür⁶³. 20. yy'a gelindiğinde modern gezginler tarafından ilgiyle incelenen bölgede, 1939 yılında Phrygia ve Caria bölgelerini kapsayan dokümanları bir araya toplayan Buckler ve Calder, Laodikeia antik kenti'ndeki epigrafik bulgulardan yer

⁵⁷ Texier 2000, 278, 383-385.

⁵⁸ Fellows 1838, 280-284; Fellows 1852, 210-212.

⁵⁹ Sarre 1998, 14-15.

⁶⁰ Humann vd., 1898, 24-25.

⁶¹ Weber 1898b 178-195; Weber 1898, 1-13; Buckler-Calder, 1939, x.

⁶² Ramsay 1895, 32-83; Buckler-Calder 1939, x.

⁶³ Hawley 1863, 186-191.

vermişlerdir⁶⁴. Bean, 1939 ilk kez Hierapolis'i ziyaret etmiş olmasına karşın 1963 yılından sonra Laodikeia'yı görmüş olmalıdır. Çünkü kenti gezdiği sırada sadece nymphaeum'da küçük bir kazı yapılmış olduğunu aktarır. Modern bir gezgin olan Bean, kent tarihi hakkında genel bilgiler vererek yapılara değinmiştir⁶⁵.

Laodikeia'da ilk kazı çalışmaları; 1961-1963 yılları arasında Kanada Qubeéc Laval Üniversitesi'nden Fransız Arkeolog Prof. Gagniers başkanlığında Caracalla Nymphaeum'unda gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmayla ilgili olarak 1969 yılında Laodicee Du Lycos Le Nymphée⁶⁶ adlı yayın ile sonuçlar bir araya toplanmıştır. Uzun bir aradan sonra, kısa süreli olsa da 1992 yılında Denizli Müzesi Müdürlüğü Arkeologlarından Yıldız, Sütunlu Ana Cadde (Suriye Caddesi) de kurtarma kazıları yapmıştır⁶⁷. 1995–2002 yılları arasında İtalya "Ca'Foscari-Venedik" Üniversitesi'nden Prof. Traversari başkanlığında yüzey araştırması yapılmıştır. Bu çalışmalarda yeni topografik harita çıkarılarak, yapılar yeni plan üzerine işlenmiş ve yüzey araştırmasıyla ilgili olarak ilk yayın "Laodiceia di Frigia I" olup 2000 yılında yayımlanırken "Laodiceia di Frigia II" 2004 yılında adlı yayınlanmıştır⁶⁸.

2002 yılında Denizli Müzesi Müdürlüğü başkanlığında, Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nün de katılımıyla kentte ilk defa sistemli kazı çalışmalarına başlanmıştır. 2003 yılından itibaren, Prof. Dr. Celal Şimşek başkanlığında geniş bir ekiple kazılara devam edilirken, yapılan kazılar ve yüzey araştırmaları ışığında Laodikeia'nın detaylı yapı değerlendirmeleri ve buluntularını kapsayan çalışmasını 2007 yılında⁶⁹ ve 2013 yılında bu çalışma genişletilerek tekrar ele alınmıştır⁷⁰. Kentin nekropol alanları ile 2004-2010 yılı kazılarına ait buluntular 2011 yılında iki cilt halinde değerlendirilmiştir⁷¹. 2014 yılında "10. yılında Laodikeia"⁷², 2018 yılında "15. yılında Laodikeia"⁷³ çalışmaları ile kentte yapılan araştırmalar ele alınmıştır. 2015 yılında olarak "Geç Antik Çağda Lykos Vadisi ve Çevresi" yayın ile Lykos Vadisi geneli çeşitli uzmanların, çalışmalarının yer

⁶⁴ Buckler-Calder 1939, x-xi,1-14, Plate 1-8.

⁶⁵ Bean 2000, 265-275.

⁶⁶ Gagniers 1969.

⁶⁷ Yıldız 1994, 219-224.

⁶⁸ Traversari 2000.

⁶⁹ Şimşek 2007a.

⁷⁰ Şimşek 2013b.

⁷¹ Şimşek 2011b.

⁷² Şimşek 2014b

⁷³ Şimşek 2019.

aldığı Ek Yayın Dizisi1/Supplementary Series 1 olarak yayımlanmıştır⁷⁴. 2017 yılında “Laodikeia’da Bulunan Amphora Mühürleri”⁷⁵ ayrıntılı değerlendirilirken, 2021 yılında “Laodikeia Kilisesi Sondaj Buluntuları Hellenistik Dönem Seramiği”⁷⁶ yeni bulgular dahilinde bilim dünyasına sunulmuştur.

⁷⁴ Şimşek – Kaçar 2018.

⁷⁵ Şimşek vd. 2017a.

⁷⁶ Şimşek 2021.

İKİNCİ BÖLÜM

ANTİK ÇAĞ'DA MÜHÜR ve MÜHÜRLEME

2.1. Mühür ve Mühürleme

Mektupların, belgelerin veya paketlerin tahrif edilmesini önlemek amacıyla boya veya baskı ile işaretlenmesi, günümüzde de özellikle resmi işlemlerde yaygın bir şekilde kullanılmaya halen devam edilen kullanışlı bir yöntemdir. En erken dönemlerden itibaren eşyaların gayri meşru kullanıma karşı güvence altına alınması, koruma sorunu ve yetkilendirmenin kaydedilmesi, çözülmesi gerekli bir sorun olarak insanların karşısına çıkmış olmalıdır. Antik Çağ'da mühür kullanımına ilişkin ilk örnekler Suriye, Anadolu ve Kuzey Mezopotamya'da ortaya çıkarılmış olan ve MÖ 7. bin yıla tarihlenen damga mühürler olarak değerlendirilmektedir⁷⁷. Damga mühür ya da “*pintadera (boyama damga)*” olarak adlandırılan prehistorik mühürlerin Anadolu'daki ilk örneklerini⁷⁸, Çatalhöyük⁷⁹ ve Bademağacı'nda⁸⁰ bulunan pişmiş toprak damga mühürleri oluşturur. Yuvarlak, oval, dört yapraklı veya el formundaki söz konusu mühürler üzerine kazımayla yapılmış iç içe geçmiş zig-zag motifleri, spiraller ve maeander motifleri yer almaktadır (Figür 1)⁸¹.

Figür 1. Pişmiş toprak damga mühürleri

⁷⁷ Middleton 1998, 1-34.

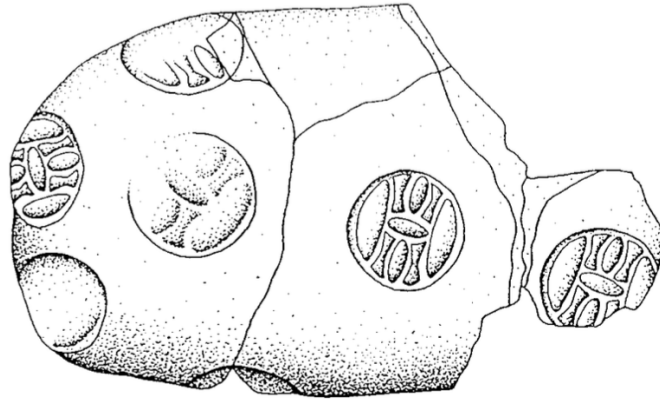
⁷⁸ Mellaart 1964, 97; Türkcan 2005, 175-185.

⁷⁹ Türkcan 2006, 45.

⁸⁰ Umurtak 1999-2000, 1-19.

⁸¹ Mellaart 1964, Fig. 40-41.

J. Mellaart bu mühürleri Çatalhöyük insanının kendi kıyafetlerini süslemek için kullanmış olabileceğini iletirken örnekler üzerinde herhangi bir boya kalıntısına rastlanmamış olmasını ise bitkisel boyaların zaman içinde yok olmasıyla açıklamaktadır⁸². Çatalhöyük veya genel anlamda Neolitik Dönem'e ait en erken mühür örnekleri olarak değerlendirilmesi gereken *pintaderaların* gerçek işlevleri her ne olursa olsun insanoğlunun ürettiği bir bezeği baskı yoluyla başka bir nesneye aktarmış olması, bir yandan mühürleme geleneğinin başlangıcına işaret ederken diğer yandan gelişmiş yerleşimler ve daha karmaşık bir toplumsal yaşama dair izler sunmaktadır. Nitekim, Suriye'deki Tell Sabi Abyad kazılarında ortaya çıkarılan pişmiş toprak bir çömlek tıpası üzerinde belgelenen damga mühür baskısı, insanoğlunun mühürleme sistemi için daha MÖ 6. binyılda yaratıcı ve kalıcı bir çözüm bulduğunu kanıtlar niteliktedir⁸³ (**Figür 2**).

Figür 2. Çömlek tıpası

Tell Sabi Abyad örneğinde olduğu gibi benzer damga mühürler ortak bir anlama sahip, benzersiz ama tekrarlanabilir bir işaretleme yöntemi şeklinde gelişerek taş/kil kapları, çuvalları, demetleri ve son olarak kapıları güvence altına almak için uygulanmış ve silindir mühürlerin gelişimine kadar Yakındoğu'da geniş bir coğrafyada kullanılmaya devam etmiştir⁸⁴. MÖ 5. binyılın ortasında Mezopotamya'da *amuletler* Halaf kültürü tarafından mühür olarak kullanılmaya başlarken Sümerler MÖ 4. binyılın sonunda silindir mührü icat etmişlerdir. Silindir formunda, 2-8 cm uzunluğunda, 1-2 cm çapında ve mühür sahibinin mührünü her zaman yanında taşıyabileceği şekilde uzunlukları boyunca delinen bu yeni mühürler değersiz, yarı değerli veya değerli taşlardan üretilmiştir⁸⁵. Silindir

⁸² Mellaart 1964, 97.

⁸³ Duistermaat 1986, 393, Fig. 16.5, 14.1.

⁸⁴ Abay 2001, 321.

⁸⁵ Feind 2010a, 33.

mühür, mühürlenecek objenin (seramik kapaklar, resmî belgeler vb.) üzerine yerleştirilen yumuşak kil veya balmumu üzerinde bastırılarak ekseni etrafında bir kez döndürülerek derin kazınmış sahneler, kısa yazıtlar ve süslemeler baskı materyali üzerinde aktarılması sağlanmıştır. Silindir mühür, Sümer ve Elam uygarlıkları üzerinden Suriye'ye ve oradan Anadolu'ya ulaşmış, mühür sahibinin bir göstergesi olarak gerçeklik olgusunu ve sözleşme taraflarını belgeler üzerinde temsil etmiştir. Bu küçük ancak ilgi çekici belgeler, ekonomi, hiyerarşi, yakın ve uzak topluluklar arasındaki ticaret ve etkileşimin yanı sıra farklı topluluklardaki imgelerin karakteri ile anlamını içeren çeşitli temaların önemli birer kanıtıdır⁸⁶ (**Figür 3**). Bu sistem, belgenin güvenli ulaşması için oluşturulan iletişimi sağlarken diğer taraftan ticaret ya da yol ağlarına yönelik bilgiler içermektedir⁸⁷.

Figür 3. Silindir mühür

Mezopotamya, Anadolu ve Ege arasında uzun mesafeli etkileşim dönemi olarak tanımlanan Erken Tunç Çağı'nda mühür kullanımı devam edilmiş, bakır, bronz ve kurşun gibi çeşitli malzemelerden üretilmiş mühür örnekleri Karataş-Semayük, Bademağacı, Küllüoba, Alacahöyük, Alishar, Beycesultan ve en önemlisi Laodikeia/Kandilkırı yerleşmesinde gerçekleştirilen kazılarda teşğit edilmiştir⁸⁸.

Paranın icadından önce ticari mallar basit metal külçelerle takas edilmiş veya ödeme bu şekilde gerçekleştirilmiştir. MÖ 7. yy'da madeni paranın ortaya çıkışı ve Akdeniz Havzası şehirlerinde yaygınlaşmasına karşın, mühür kullanımı varlığını sürdürmüştür. Esasen madeni paranın üretimi, dönemin siyasi erki tarafından değerli

⁸⁶ Pittman 2013, Fig.16.3a-b.

⁸⁷ Yapılan araştırmalar sonucunda günümüze kadar; Elephantini'de 35 adet, Pella'da 100, Seleucia'da 234, Kallion'da 600, Edfu'da 650, Uruk'ta 900, Kadesh'te 2000, Gitana'da 2500, Kirene'de 4000 adet ortaya çıkarılmıştır ve yalnızca 1200 adeti okunabilir durumdadır, Kartaca'da 4000, Artaxata'da 8000, Nea Paphos'ta 11.000, Delos'ta 17.000, Pella'da 100, Kadesh'te 2500 adet ortaya çıkarılmıştır. (Bkz. Herbert, 210).

⁸⁸ Oğuzhanoğlu 2019, 50-53, Fig. 7-8, Tab. 5-6.

metalin bir bakıma mühürlenmesi anlamına geliyor, ancak mühürden farklı olarak sikke adı verilen bu disklerle yapılan ödeme işlemlerinde metalin saflığının ve ağırlığının kamu adına korunması sağlanıyordu. Grek ve Roma kültür alanlarında etkin bir şekilde uygulanmaya devam eden kayıt altına alma geleneği mühürler aracılığıyla gücün ve sosyal sınıfın birer sembolü olarak imza ya da kapatılan bir nesnenin yetkili veya gönderilen haricinde açılmasını önleyen güvenlik önlemi işlevini sürdürmüştür⁸⁹. Bu dönemde silindir mühür kullanımı ortadan kalkmış, mühürleme işlemi, pul veya yüzük mührün erken örneklerde olduğu gibi yumuşak kile bastırılması ve sonra basitçe sertleştirilmesi şeklinde yapılmıştır. Kil, üretimi kolay bir malzemeydi ve bakır, bronz, gümüş veya altın gibi yaygın olarak madeni para üretiminde kullanılan metallere göre daha düşük bir değere sahipti. Ancak, dayanımı oldukça düşük olan kil yerine daha kararlı bir hammadde olan kurşun daha sert olmasına rağmen madeni para basmaya uygun değildi. MS 1. yy'ın başlarından itibaren Roma İmparatorluğu'nda demirden yapılan pul ve yüzük mühürler ile mühür baskıları yapılırken⁹⁰ yukarıda değindiğimiz kil malzemenin dayanıksız yapısı sebebiyle kurşun "*plumbum*" mühür kullanılmaya başlanmıştır⁹¹.

Roma Dönemi'nde genellikle ticari amaçlarla başlayan kurşun mühürlerde, mühür baskısı için *Tesserae* aksine yalnızca bir taraf kullanılabilen arka yüzler genellikle konik şekilde bırakılarak bu düzensiz bölümden ip veya tel geçirilmekteydi. Sadece bir yüzüne baskı yapılabilen ve çapları küçük bu mühür örnekleri MS 3. ve 4. yy'larda form değiştirmeye başlamış, düz/disk şeklinde ve küçük konik mühür baskılarına oranla daha geniş baskı alanlarına sahip olan yeni bir form ortaya çıkmıştır. Bu yeni form yazı, monogram veya çeşitli (resmi/dini semboller, azizler, portreler vb.) betimlemeler için daha uygun bir hale gelen baskı alanı ile birlikte, Bizans Dönemi'nde *molybdo bullon* (τό μολυβδόβουλλον) adıyla bilinen son formuna ulaşmıştır⁹².

Bizans Dönemi'nde yüzükle basılarak oluşturulan mühür baskıları imparator ve ailesi tarafından kullanılırken MS 6. yy'dan itibaren mühür kullanımı yüksek rütbeli kişiler ve memurlar arasında yaygınlaşarak MS 11. yy'da doruğa ulaşmış⁹³,

⁸⁹ Şimdiye kadar yapılan araştırmalar ile ele geçen mühür baskılarının tümü, yaklaşık yassı formludur ve ön yüzlerinde figür baskı yer almaktadır. Baskıların arka yüzlerinde ise bağlandıkları nesneye bağlı olarak papirüs, parşömen veya deri izleri mevcuttur.

⁹⁰ Oikonomides 1985, 3.

⁹¹ Traianus ve Hadrianus adı bulunan örnekler için bkz. Farhi 2009, 295-298.

⁹² Feind 2010a, 34.

⁹³ Seibt 1978, 34.

imparatorluğun ortadan kalktığı 15. yy'a dek kullanılmışlardır⁹⁴. İmparator ve ailesi, soylular, askerler, devlet memurları, din adamları, tüccarlar ve şahıslar gibi her sınıftan kişilerin mührü olduğu gibi bazı manastır ve kurumların da mühür kullanımı bilinmektedir⁹⁵.

Kurşun, en erken dönemlerden itibaren az değerli metallere biri olarak görülse de Roma ve Bizans dönemlerinde önemli bir endüstriyel değere sahiptir⁹⁶. Nispeten oksitlenmeye dayanıklı, yumuşak ve kolay dövülebilir bir metal olan kurşunun ucuz oluşu dönemin birçok kullanım alanında kendisine yer bulmasına neden olmuştur. Özellikle mühürleme sistemlerinde kullanım kolaylığı sağlayan bu metal, evrak veya paketlerin mühürlenmesinde yüzyıllar boyunca ana hammadde işlevini görmüştür. Kurşundan imal edilmiş mühürlere sahip gönderiler, yollandıkları merkezlere ulaştığında işlevsizleşiyor üzerlerindeki mühür baskısı ya koparılıp atılıyor ya da tekrar kullanılmak üzere saklanıyor olmalıydı⁹⁷. Bu nedenle, kurşun metalinin mühürlerde kullanımı oldukça yaygınken arkeolojik buluntu grupları arasında bu kadar az sayıda ortaya çıkarılmış olması, söz konusu metalin geri dönüştürülebilir malzeme niteliğiyle ilişkili olmalıdır. Bu bakımdan Laodikeia'da kazı konteksti dahilinde ortaya çıkarılan çok sayıdaki kurşun mühür, dönemin mühürleme tekniğiyle ilgili birçok veriye ulaşmamızı sağlamıştır.

Kurşun mühür baskıları ilk olarak MS 4. yy başlarında icat edilen *boulloterion* aleti ile baskı yapıldığı bilinmektedir. Demirden yapılan ve bir penseye benzeyen boulloterionlar, kapandığında birbirine değen silindirik biçimli ve ağız kısımlarında negatif olarak kazınmış yazı veya figür matrisleri yer alan aletlerdir. Eriyik haldeki kurşunun sikke kalıplarına benzeyen taş kalıplara⁹⁸ dökülmesiyle oluşturulan boş, yuvarlak pullara boulloterionun çekiçe vurulması neticesinde pozitif mühür baskıları elde edilmiştir⁹⁹ (**Figür 4**). Her bir mühür için özel olarak üretilen boulloterionlar, demir malzemedeki yapımları sebebiyle oksitlenmeye maruz kalmaları ve sahiplerinin ölümü sonrası bilerek kırılmaları yüzünden oldukça nadir buluntular olarak

⁹⁴ Oikonomides 1983, 147; Feind 2010a, 37, Abb. 3; Erdoğan 2013, 13.

⁹⁵ Bulgurlu 2007, 9.

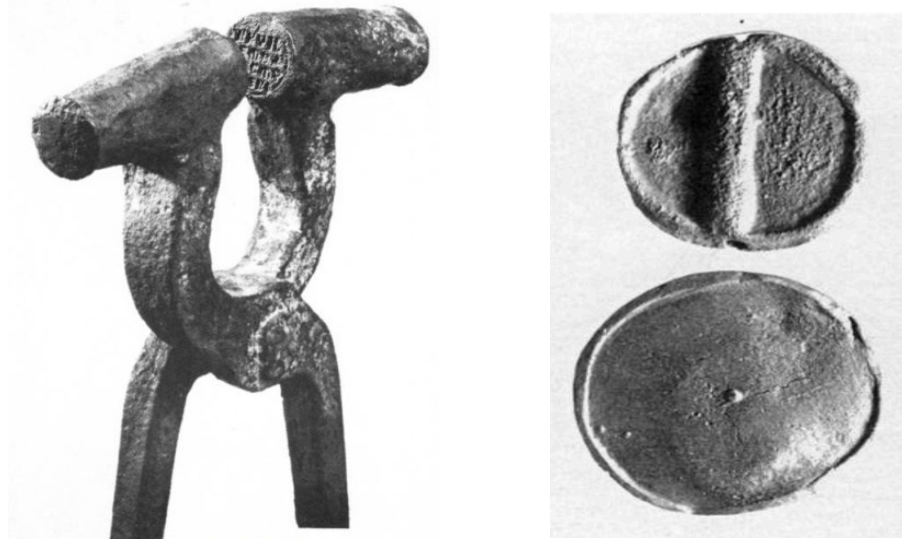
⁹⁶ Boulakia 1972, 139.

⁹⁷ Oikonomides 1985, 10.

⁹⁸ Morrisson 1987, 8-11.

⁹⁹ Boş kurşun pullarının oluşturulduğu taş kalıplar çeşitli kazılarda ele geçmiştir. Bulgaristan'daki Preslav kazılarında iki, Korinthos kazısında dört ve Saraçhane kazılarında ise bir adet bulunan taş kalıplar, kurşun mühürlerin yapım aşamasını gösteren önemli örneklerdir. (Bkz. Harrison 1986, 276; Davidson 1952, 328).

değerlendirilmiştir¹⁰⁰. Boulloterion kullanılarak yapılan mühürleme sisteminde, gizlilik gerektiren resmi evrak veya özel yazışmalara ait belgeler birkaç kere katlanıyor, iki ucuna ip bağlanıyor ve sonra iki ipin ucu kurşun kanalından geçirilip kanalın içine bal mumu dökülerek sabitleştiriliyordu. Böylece mühür baskısını koparmadan mektubu açmak mümkün olmuyordu.

Figür 4. Boulloterion ve negatif pul

Mühür baskısı için kullanılan materyal yalnızca kurşun değildir. Altın, gümüş ve balmumundan yapılmış mühür örnekleri de bilinmektedir. Fakat balmumundan yapılan mühürler şüphesiz çabuk bozulan malzemedir yapılmaları sebebiyle günümüze ulaşmamıştır¹⁰¹. İmparatorların vakıfları ile ilgili fermanlarında mühürlemede altın materyalinin kullanılmış ve bu mühür baskılarına ve bunlarla mühürlenmiş fermanlara “*Khrysoboullon*” ismi verilmiştir. *Khrysoboullon*’ların ağırlıkları, fermanın konusuyla, mektubu alacak kişinin önemine göre ayarlanıyordu. Örneğin; Papa ve yabancı krallar için 2 altın sikke ağırlığında (9gr.), İskenderiye, Antakya ve Kudüs patrikleri için 3 altın sikke ağırlığında, Abbasi halifeleri ve Mısır sultanları için 4 altın sikke ağırlığında mühürler kullanılmıştır¹⁰². Altın mühür baskılarından yalnızca otuz kadarı¹⁰³, *Argyroboullon* adı verilen gümüş mühür baskılarının ise daha azı günümüze

¹⁰⁰ Oikonomides 1985, 4.

¹⁰¹ Bulgurlu, 2007, 15.

¹⁰² Oikonomides 1985, 6.

¹⁰³ Bunların bir kısmı Zacos koleksiyonundan Dumburton Oaks’a geçmiştir. Bkz. Zacos-Veglery 1972, 30.

ulaşabilmiştir¹⁰⁴. 1204 yılında İstanbul'un Latinler tarafından işgal edilmesi gibi sebeplerle kurşun mühür baskılarına daha az rastlanılmış, 1453'e kadar yaygınlığını kaybetse de kullanımını devam etmiştir¹⁰⁵.

Kurşun mühür baskılarının resmî belgelerin yanı sıra ticaretle de kullanıldığı örneklerle belirlenmiştir. Tüccarların doğrudan malın üzerinde veya malın saklandığı çuvalların üzerinde kurşun mühür baskılarının yer aldığı birkaç ünik mühürden anlaşılmaktadır. Bu tarz örneklerin ilki İstanbul'daki Yenikapı kazılarında ortaya çıkarılan bir istiridye kabuğu üzerine yerleştirilen mühürdür. MS 5.-7. yy'lar arasına tarihlenen mühür üzerinde “*Evranou-Euranos'un*” yazıldığı bir monogram yer almaktadır¹⁰⁶(**Figür 5**).

Figür 5. Mühür baskılı istiridye kabuğu

2.2. Kurşun Madeni

Kurşun madeni maviye yakın gri renkte, soğukken bile dövülerek şekillendirilebilen oldukça yumuşak ve oksitlenmediği zaman parlak bir madendir. Kurşunun kaynağı, *galen* adı verilen kükürt-kurşun karışımı ve az miktarda gümüş içeren bir cevherdir. Çeşitli işlemlerden sonra diğer elementlerden ayrılarak kullanılabilen kurşun, dayanıklı ve dökümü kolay bir metaldir. Tek başına eser üretiminde kullanılan bu metal; tunç ve bakırla karıştırılarak daha sert alaşımların oluşturulmasında da kullanılmıştır. Erime noktası (327° C), diğer bilindik metallere göre daha düşüktür.

¹⁰⁴ Schlumberger 1884, 9.

¹⁰⁵ Bulgurlu, 2007, 9.

¹⁰⁶ Tekocak-Mimiroğlu 2010, 115, Res. 3.

Havaya maruz kalan kurşun, hızla fakat yüzeysel olarak okside olurken üzerinde oluşan ince fakat pırl pırl zar filmi oldukça dengelidir ve metali daha fazla olabilecek oksidasyona karşı korur. Batı Anadolu'da Biga yarımadasında ve İzmir çevresinde, Kuzey Anadolu dağları boyunca ve güneyde Bolkar dağları üzerinde bulunan kurşun madenleri, Doğu Anadolu'da Sivas, Elâzığ ve Malatya çevresinde yoğunluk kazanmaktadır¹⁰⁷.

Antik dönemde kurşun ve gümüş madenlerinin aynı zamanda yaygın hale gelmiş olduğu araştırmacılar tarafından kabul görmektedir. Doğal gümüş, eritmeye değer miktarlar üretemeyecek kadar küçük tortular halinde bulunması sebebiyle özellikle *galen* madeninin eritilmesi ve gümüşün kurşundan ayrılmasıyla üretilmiştir¹⁰⁸. Bu nedenle gümüşün tarihi, kurşunun tarihiyle ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. G. Childe, kurşun madeninin en başta gümüş içerdiği için değerli olduğunu savunurken bu konuya ilişkin yaygın kanı erken dönem madencilerinin cevher veya metallerin dış özelliklerini bilmelerine rağmen metal bileşimleri hakkında bilgi sahibi olmadıkları teorisiyle ters düşmektedir¹⁰⁹. Bu bağlamda metal eritme düzeyinde bilgi sahibi olan ilk metalurjistlerin oldukça karmaşık işlemler gerektiren cevher eritme aşamasına geçişleri daha geç bir dönemde gerçekleşmiş olmalıdır.

Kurşunun ilk kez büyük miktarlarda üretildiği cevher şüphesiz sıradan kurşun cevherleriydi ve kurşun cevherleri arasında öne çıkan *galen* (kurşun sülfür, kükürt ve kurşunun bileşiği) özellikle Anadolu'da, yüzeyde büyük tortular halinde çok yaygın olarak ortaya çıkmaktadır¹¹⁰. *Galen*'in yanı sıra kalsit gibi berrak veya hafif renkli kristallerden oluşan ancak oldukça yumuşak ve kırılğan bir yapıya sahip *Serusit* (kurşun karbonat) cevheri de önemli bir kurşun kaynağıdır. R. C. Thompson, Amarna Mektupları'nda çok sık görülen *Hulalu* (veya *Za-Tu-Kur*) taşını *Serusit* ile bağdaştırmış ve kırılğan yapısı sebebiyle daha çok süs eşyalarında kullanılmış olabileceğini iletmiştir¹¹¹. *Serusit* ile birlikte bir diğer kurşun cevheri daha fazla parlaklığa sahip ve alçıtışı (jips) benzeri kristaller oluşturan *Anglesittir* (kurşun sülfat).

Antik terminolojide kurşun, tanımlanan malzemelerin yalnızca dış özelliklerine göre belirlenmesi sebebiyle oldukça tartışmalıdır. Kurşun, kalay, çinko (?), antimon ve

¹⁰⁷ Fidan 2016, 51, Şek. 1.

¹⁰⁸ Forbes 1950, 173.

¹⁰⁹ Childe 1936, 89-90.

¹¹⁰ Forbes 1950, 180.

¹¹¹ Thompson 1936, 135, 139.

arsenik gibi madenler için tanımlanan bazı terimler farklı kaynaklarda ayırım yapılmaksızın kullanılırken, Sümer metinlerinde A-BAR/A-GUG ile Akad dilindeki eşanlamlısı ABARU veya AN-NA (anaku) kelimelerinin genellikle kurşun anlamında kullanıldığı kabul görülmüştür¹¹². İsrail Kralı Jehu, MÖ 840 yılında; altın, gümüş ve *anak* külçelerini (kurşun) III. Salmaneser'e göndermiştir¹¹³. Mısır hiyerogliflerinde kurşun için “*dhty*” terimi ile karşılaşılrken, metalürjik anlamda bir tür cüruf olması sebebiyle sonraki dönemlerde gümüştten geriye kalan değersiz madeni ifade etmekte kullanılmıştır¹¹⁴. Hititlerde kurşun terimi ise karanlık sıfatıyla ilişkili olarak “*dankui*” kelimesi ile tanımlanmıştır¹¹⁵.

Birçok dilbilimci, Grekçe “*μολυβδός (molybdos)*”, Latince “*plumbum*” kelimelerinin kurşun, kalay, çinko, antimon ve bizmut gibi gümüşi beyaz, düşük erime noktasına sahip ve kolayca oksitlenen metalleri tanımlamak için kullanılmış olduğu konusunda görüş birliği içerisinde¹¹⁶. Antik kaynaklardaki bu anlamsal karışıklık ilk kez Julius Caesar'ın İngiltere'yi “...*beyaz kurşunun bulunduğu yer (nascitur ibi plumbum album)*...” olarak belirtmesi sayesinde, kalay (*plumbum album*) ayırımını yaptığı tanımlamayla çözülür¹¹⁷. Plinius, kurşun madeni hakkında yazdığı pasajda (N.H. 34. 47); “...*Bir sonraki konu, siyah ve beyaz olmak üzere iki türü olan kurşunun doğasıdır. Beyaz kurşun (kalay) en değerlidir; Yunanlılar ona cassiteros adını verdiler ve Atlantik Okyanusu adalarına onu getirmek için gittikleri ve onu hasırlardan yapılmış, dikişli postlarla kaplı kaplarda ithal ettiklerine dair efsanevi bir hikâye vardır. Artık kumlu ve siyah renkli yüzey katmanlarında bulunan bu ürünün Lusitania ve Gallaecia'ya özgü olduğu biliniyor. Bazen ağırlığıyla tespit edilir ve ayrıca bazen de küçük çakıl taşları şeklinde özellikle kuru sel yataklarında görülür. Gallaecia'da siyah kurşun görülmez, ancak komşu ülke Biscaya ise sadece büyük miktarlarda siyah kurşuna sahiptir; beyaz kurşun gümüş vermez, gümüş ancak siyah kurşundan elde edilir...*” sözleriyle kurşun için *plumbum nigrum*, kalay için *plumbum album* veya *plumbum candidum* terminolojisini kullanmış ve sonrasında bu literatür yerleşik hale gelmiştir. Homeros, İlyada'da (İlyada 2. 280) “*lphidama'nın mızrağının ucu, kendisine ölümcül darbe vurulmadan hemen önce gümüş bir kalkana çarptığında kurşun gibi geri döndü*” ve Iris'in gizli mağarasında

¹¹² Thompson 1936, 116; Forbes 1950, 176; Nriagu 1983, 156.

¹¹³ Partington 1935, 495.

¹¹⁴ Erman-Grapow 1921, 221.

¹¹⁵ Nriagu 1983, 3.

¹¹⁶ Berthelot 1889, 224.

¹¹⁷ Commentarii de bello Gallico (5.12).

Thetis'in yas tuttuğu yere doğru denize daldığında “*kurşun topu gibi battı*” (İlyada 24. 110) sözleriyle kurşundan bahsetmiştir. Horace ise (Ode. 1.35.) “*Zalim, ihtiyaç her zaman senin yüz­süz elinde sivri uçları ve takozları taşırken, korkunç kanca ve erimiş kurşun da eksik değil*” dizelerinde bir ceza yöntemi olarak eritilmiş kurşundan bahseder.

Kutsal metinler, kurşuna çeşitli göndermeler içerir ve birçok durumda kurşun cürufundan veya artıklardan gümüşün geri kazanılmasından bahseder. Tevrat'ta Musa şöyle buyurdu (Çölde Sayım 31, 22): “*Altını, gümüşü, tuncu, demiri, kalayı, kurşunu – ateşe dayanıklı her nesneyi– ateşten geçireceksiniz; ancak bundan sonra temiz sayılacak. Ayrıca temizlenme suyuyla da arındıracaksınız. Ateşe dayanıklı olmayan nesnelere sudan geçireceksiniz*”. Hezekiel'de ise küpelasyonun kısa bir tanımı verilir (Hezekiel 22. 17-20); “*Rab bana şöyle seslendi: İnsanoğlu, İsrail halkı benim için cüruf gibi oldu. Hepsi potada tunç, kalay, demir, kurşundur; gümüşün cürufudur. Bundan ötürü Egemen Rab şöyle diyor: Hepiniz cüruf gibi olduğunuz için sizi Yeruşalim'in ortasına toplayacağım. Eritmek için ateşi üfleyerek gümüşü, tuncu, demiri, kurşunu, kalayı nasıl potaya atıyorlarsa, ben de öfkemle, kızgınlığımla sizi toplayacak, kent ortasına koyup eriteceğim*”. *Aristeas Mektubu'na* göre (Lett. 90) Kudüs yakınlarındaki nehir yatağının kurşunla kaplı olduğuna inanılıyordu¹¹⁸.

H. L. Siret, kurşun madeninin en erken Geç Neolitik Dönemde İspanya'nın maden açısından zengin bölgelerinde kullanıldığını iletirken¹¹⁹ Anadolu'da MÖ 7. binde Catalhöyük buluntuları arasında yer alır¹²⁰. Kurşun eserler Erken ve Orta Tunç çağlarına ait birçok merkezde ortaya çıkarılmıştır. Özellikle Akdeniz Havzası'nda Erken Tunç Çağı'ndan itibaren kırık çanak çömleklerin onarımında kullanılan perçinlerin üretilmesinde kurşundan faydalanılmış, bu döneme ait çok sayıda kurşun figürün, bilezik ve balta birçok merkezde ortaya çıkarılmıştır¹²¹. Bu noktada yapabileceğimiz en önemli çıkarım, dünyanın farklı yerlerinde kurşun üretiminin uzun bir geçmişe sahip olduğu ve basit teknolojisinin farklı tarih öncesi kültürler tarafından bağımsız olarak keşfedilmiş olabileceğidir.

Antik Dönem'de kurşun için pek çok ilginç özellik atfedilmiş ve sonuç olarak bu metal için efsanevi ve büyülü uygulamalar bulunmuştur. Örneğin koyu rengi ve yüksek

¹¹⁸ Shutt 1985, 18-19.

¹¹⁹ Siret 1908, 71.

¹²⁰ Mellaart 1964, 95, Fig. 40.

¹²¹ Renfrew 1967, 1-19.

yoğunluğu sebebiyle kurşun, muhtemelen *kitonik* bağlantılara sahip olduğu batıl inancını ortaya çıkarmıştı. Kurşun tabletlere yazılan küfürler gizlice mezarlara, hatta ölenlerin tabutlarına, bunların ölüleri öteki dünyaya kadar izleyeceği beklentisiyle bırakılmış olmalıydı. Dualar ya da kehanetlerin yazılı olduğu kurşun tabletler de tapınaklara sunulmuştu. Fenikeliler, mezarlara ince yapraklı kurşundan yapılmış küçük rulolar ve uygun yazıtlar bırakarak ölülerle sohbet edebileceklerine inanıyor olmalıydılar¹²².

Kurşundan yapılmış bir kılıç elbette işe yaramaz bir silah olabilir, ancak Yunan ordularının sapan taşları MÖ 5. yy'ın başlarında kurşundan yapılmıştır. Kurşun sapan taşları, Marathon, Cephalonia, Ithaca ve Atina'nın ünlü savaş alanlarında bol miktarda bulunmuştur. Genellikle bu sapan taşları üzerine bir ordu tümeninin, ünlü bir generalin adı yazılır veya “Bunu Al”, “Vazgeç”, “Kendini Göster”, “Ortaya Çık”, “Evine Dön”, “Roma'ya saldır” gibi sloganlarla süslenirdi. Patara'da son dönem kazılarında, badem biçimli bir kurşun sapan taşında “ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ” ve “ΦΙΛΙΠΠΟΥ” (Philip'in (oğlu) İskender) isimlerinin bir arada kullanıldığı önemli bir örnek ortaya çıkarılmıştır¹²³. Kurşun sapan taşları ayrıca zaman zaman düşman hatlarında veya başka türlü erişilemeyen yerlerde bir iletişim aracı olarak bilgi iletmek için de kullanılmıştır¹²⁴. Kurşun ve bileşikleri tıbbi uygulamalarda da kendisine yer bulmuştur. Hipokrat, Galen, Dioscorides ve birçok eski doktor antik dönemde tedavi yöntemlerine kurşun içeren reçeteler eklenmiştir. Paracelsus (1493-1541) kurşunla 200 hastalığı iyileştirebileceğiyle övünmüştür. Eski metinlerde karşımıza çıkan kurşun karışımların faydaları arasında saçın uzamasını sağlamak, saçın beyazlaşmasını önlemek, kırışıklıkları ve lekeleri önlemek, cildi iyileştirmek ve vücut kokusunu önlemek gibi özelliklerden bahsedilmiştir¹²⁵.

Anadolu'da gümüş ve kurşunun üretimine ilişkin en erken kronoloji halen tartışmalıdır. Her iki maden de Troya I tabakasında ortaya çıkarılmış, yine Kapadokya tabletleriyle MÖ 3. bin yılın ikinci yarısında tam gelişmiş bir gümüş ve kurşun üretiminin varlığı kanıtlanmıştır. Anadolu'daki birçok zengin *galen* yatağı, *Chalybes* halkı gibi erken metalurjistler ve esas olarak Pontus'ta bulunan diğer kabilelerin yetenekleri göz önüne alındığında, MÖ 3. binyılın başlarında gümüş ve kurşunun Pontus'ta rafine edilerek MÖ

¹²² Nriagu 1983, 12.

¹²³ Dündar-Rauh 2017, 557-558, No. 64, Fig. 53.

¹²⁴ Pulsifer 1888, 163.

¹²⁵ Nriagu 1983, 23.

2. binyılın ortalarına kadar kademeli olarak Yakındoğu ¼lkelerine yayıldığı kabul g¼rmektedir¹²⁶.

2.3. Kurşun M¼h¼r Baskılarının Araştırma Tarihçesi

Kazı buluntusu olarak nadiren karşılaşılan m¼h¼r baskılarının az sayıda olması ve genellikle tarihlendirilmesi zordur. Bu sebeple kontekst dışı buluntular halinde ¼zel koleksiyonlar i¼erisinde yer almaları sebebiyle, araştırmacılar tarafından ¼ok fazla ilgi g¼sterilmeyen bir buluntu grubu olarak değerlendirilmiştir. 19. y¼zyılın sonlarında başlayıp ¼zellikle 20. y¼zyılın ilk ¼eyređinden itibaren, kurşun m¼h¼r baskılarının ¼neminin anlaşılmasıyla oluşturulan ve zenginleştirilen koleksiyonlar, konuyla ilgili araştırmaların da hızla ¼ođalmasına ve *sigillographia*¹²⁷ adı verilen bilim dalının kurulmasının yolunu a¼mıřtır. *Sigillographia*, zaman i¼erisinde Bizans araştırmaları i¼in ¼nemli bir yardımcı bilim dalı haline gelmiştir. Araştırmacılar, koleksiyonların katalogları yanında m¼h¼rleri ikonografik, epigrafik, arkeolojik, prosopografik ve sosyolojik a¼ılardan değerlendirmiş ve değerlendirmeye devam etmektedir.

M¼h¼r baskıları ilk kez 1740 yılında G¼ney İtalya’da bulunan 100 m¼h¼r baskısından genel olarak bahseden İtalyan araştırmacı R. Ficoroni tarafından deđerlendirilirken¹²⁸ 1858 yılında J. Sabatier, 60 m¼h¼r baskısından oluşan k¼¼¼k bir katalog ve m¼h¼rlerle ilgili bilgiler i¼eren bir araştırma yayımlamıřtır¹²⁹. G¼n¼m¼zde ge¼erliliđini b¼y¼k ¼l¼¼de yitiren bu ilk yayınların kapsamlı bir kaynakçası, G. Schlumberger tarafından ele alınmıřtır¹³⁰. G. Schlumberger, 1879 yılında İstanbul antikacılarından ¼ok sayıda m¼h¼r baskısı satın almış ve kurşun m¼h¼r baskıları ¼zerinde bir ¼alıřma yapmaya başlamıştır. 1884 yılında “*Sigillographie de L’Empire Byzantine*” adlı kitabında hem kendi koleksiyonu hem de tespit edebildiği diğer koleksiyonlardaki ¼nemli m¼h¼r baskılarını yayımlamıştır. İ¼erisinde 5000 m¼hr¼n yer aldığı bu yayın, ¼nemli m¼h¼r baskılarına ait b¼y¼k bir titizlikte yapılmış ¼izimlerle m¼h¼rlerin

¹²⁶ Forbes 1950, 143.

¹²⁷ Bu bilim dalına *sphragistik* de denir.

¹²⁸ Ficorini 1750.

¹²⁹ Sabatier 1858, 82-100.

¹³⁰ Schlumberger 1884, 2-3. Ayrıca Beyazıt’ta ¼ok sayıda ¼ıkan bu m¼h¼rler, araştırmacılara Bizans D¼nemi’nde bazı ¼nemli devlet dairelerini ya da arşivlerinin bu ¼evrede olduğunu d¼ř¼nd¼rmektedir. (Bkz. Schlumberger 1884, 7).

sınıflandırılması ve tarihlendirilmesi açısından önemini halen koruyan en kapsamlı çalışmadır¹³¹.

Günümüzde Atina Nümizmatik Müzesi'nde 3000 dolayında kurşun mühür baskısı koleksiyonundan oluşmaktadır. Söz konusu mühür baskılarının bir kısmı 1856-1888 yılları arasında müze yönetimi tarafından satın alınmış, bir kısmı ise Atina Arkeoloji Cemiyeti ve Atina Üniversitesi bağışlarıyla elde edilmiştir¹³². Atina Nümizmatik Müzesi koleksiyonu, K. M. Konstantopoulos tarafından 1902-1910 yılları arasında bir makale serisi ile tanıtılmış, 1917 yılında ise 1870 mühür baskısı katalog halinde yayımlanmıştır¹³³. İstanbul'da 1894 yılında kurulan Rus Arkeoloji Enstitüsü koleksiyonuna ait 500 mühür baskısından oluşan bir grup, B. A. Pançenko tarafından 1903-1904 ve 1908 yıllarında yine bir katalog halinde yayımlanmıştır¹³⁴. 1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın çıkması ile Rus Arkeoloji Enstitüsü kapatılmış ve 1917 yılında Rusya'daki devrimin ardından enstitünün kütüphanesi muhtemelen koleksiyonlarla birlikte İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne devredilmiştir. 1929 yılında ise Sovyetler Birliğinin isteği üzerine bu koleksiyon Rusya'ya iade edilmiştir¹³⁵. Bugün Hermitaj Müzesi'nde, çoğu İstanbul Rus Arkeoloji Enstitüsü ve Lihatchev koleksiyonlarından oluşan 13.000 kurşun mühür baskısı bulunmaktadır¹³⁶.

Günümüzde Avusturya'da 1.000 civarında kurşun mühür baskısı bulunmaktadır. Bunların 700 kadarı Viyana Kunsthistorisches Museum'un sikke koleksiyonu içerisinde, diğerleri ise özel koleksiyonlar ile Viyana Üniversitesi ve Joanneum Müzesi sahipliğindedir. Viyana Kunsthistorisches Museum koleksiyonundan ve A. Mordtmann'ın koleksiyonundan bir grup, Viyana Üniversitesi'nden tarihçi W. Seibt tarafından incelenmiş ve 1978'de yayımlanmıştır¹³⁷. Ayrıca 1997 yılında araştırmacının, kurşun mühür baskılarını sanatsal açıdan değerlendirdiği bir sergi kataloğu da basılmıştır¹³⁸. Paris "Institut Français d'Etudes Byzantines" kurumunda da yaklaşık 1450 mühür baskısı koleksiyonu bulunmaktadır¹³⁹. 17.000'in üzerinde mühür baskısından

¹³¹ Schlumberger 1884.

¹³² Seibt 1978, 34.

¹³³ Konstantopoulos 1917.

¹³⁴ Pançenko 1908.

¹³⁵ Çoruhlu 1993, 368.

¹³⁶ Seibt 1978, 34.

¹³⁷ Seibt 1978.

¹³⁸ Seibt-Zarnitz 1997.

¹³⁹ Seibt 1978, 34.

meydana gelen büyük bir koleksiyon, Harvard Üniversitesi'nin Washington DC'deki Dumbarton Oaks Araştırma Enstitüsü'nde ve Fogg Museum of Art'ta bulunmaktadır. Bu büyük koleksiyon, Atina Üniversitesi'nden N. Oikonomides ve Dumbarton Oaks enstitüsünden J. Nesbitt'in editörlüğünde bir ekip tarafından incelenmiş, mühür baskıları tüm detaylarıyla ele alınarak coğrafi bölgelere göre ayrılmıştır¹⁴⁰.

Yukarıda yurtdışı koleksiyonlar şeklinde tanıttığımız kurşun mühür baskılarının önemli bir kısmı Türkiye kökenli olmakla birlikte, bugün Türkiye'nin en büyük koleksiyonu yaklaşık 2.000 adet kurşun mühür baskısından oluşmaktadır. İstanbul Arkeoloji Müzeleri sikke koleksiyonu içerisinde bulunan bu grup haricinde, Türkiye'deki diğer müzelerde de az sayıda mühür baskısı koleksiyonları bulunmaktadır¹⁴¹. İstanbul Arkeoloji Müzesi koleksiyonundan 332 adet kurşun mühür arasından seçilen örnekler V. Bulgurlu tarafından doktora tezi olarak çalışılmış, 2007 yılında, "*İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki Bizans Kurşun Mühürleri*" adıyla bir kitap halinde yayımlanarak bilim dünyasına tanıtılmıştır¹⁴². 2012 yılında İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan kurşun mühür baskıları tekrar ele alınarak, J. C. Cheynet, T. Gökyıldırım ve V. Bulgurlu tarafından "*Les sceaux byzantine du Musée archéologique d'Istanbul*" adlı yayında değerlendirilmiştir¹⁴³. Aphrodisias kazılarında bulunan 25 mühür baskısı J. Nesbitt tarafından 1991 yılında¹⁴⁴, Kibyra'da yapılan kazı çalışmalarında bulunan 12 kurşun mühür baskısı Ü. Demirer ve N. Elam tarafından 2018 yılında yayımlanmıştır¹⁴⁵.

Türkiye'de yapılan kazılarda az sayıda rastlanan kurşun mühürlere kazı raporlarında oldukça az yer verilirken zaman zaman mühür baskılarının tanımlanmasının güç olduğu durumlarda "kurşun obje" olarak tasnif edildiği anlaşılmaktadır. Kazı Sonuçları Toplantıları'nda kazı buluntuları arasında paylaşılması ile varlıklarından haberdar olduğumuz mühür baskılarının detaylı yayınlara konu olmaması sebebiyle Anadolu'da dağılım alanlarını işaretlemek oldukça güçtür.

¹⁴⁰ Nesbitt-Oikonomides I -1991; II-1994; III-1996.

¹⁴¹ İznik, Tarsus ve Antakya (Cheynet 1994); Aphrodisias (Nesbitt 1991); Ephesos (Seibt 1979); Bergama (Regling 1913); Bulgurlu-İlasli 2003, Kibyra (Demirer-Elam 2018); Hierapolis (Arthur 2006).

¹⁴² Bulgurlu 2007.

¹⁴³ Cheynet vd. 2012.

¹⁴⁴ Nesbitt 1991.

¹⁴⁵ Demirer-Elam 2018.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LAODIKEIA'DA BULUNAN TESSERALAR

3.1. Tesserae Araştırma Tarihçesi

Tesseralar gerek kronolojileri gerekse de buldukları kentin ekonomik yapısını açıklamaları ile sikke kadar değerli ve önemlidir. Özellikle kronolojik açıdan değerlendirildiklerinde sikkeler kadar kesin bir tarihi vurgulamasalar da kentin ve bölgenin ekonomisi hakkında önemli ipuçları sağlamaktadırlar. Tesseraların ilk kullanımı olasılıkla Hellenistik Dönem'de Atina Agorası'nda yapılan kazı çalışmaları ile ortaya konmuştur. Bulunan tesseraların, *ekklesia*'da toplantılara katılanlara buğdayın dağıtılması için verilen semboller olabileceği düşünülmüştür¹⁴⁶. M. Rostovtzeff, tesseraların Augustus Dönemi ile birlikte kullanılmaya başladığını ve Augustus Dönemi'ne kadar pek bilinmediğini belirtir¹⁴⁷. Anadolu'da bilinen en yoğun tesserae grubu 300 kadar örnekle Ephesos'ta ortaya çıkarılmış ve hububat dağıtımı, bilet veya jeton amaçlı kullanıldıkları ileri sürülmüştür¹⁴⁸. Tesseralar Ephesos'ta olduğu gibi daha önce yapılan birçok çalışmada hububat dağıtımı veya bilet gibi kullanımlarla ilişkilendirilmiş ve *Tesserae Frumentarie* olarak isimlendirilmiştir¹⁴⁹. Tesseraların *Plumbei Nummi* yani sikke işleviyle kullanıldığı birçok bölgede ise farklı sembol baskılarıyla karşımıza çıkmaktadır¹⁵⁰.

Tesseralar antik yazarlar Lucius Annaeus Seneca (De Beneficis, 4. 28.2) ve Plinius'un (N.H. 7. 81) aktarımlarına göre ilk olarak imparatorluk içinde hububat dağıtımını kontrol etmek amacıyla kullanılmışlardır. Halkın tesseralar vasıtasıyla hububat alımını gerçekleştirerek dağıtılan hububatın imparatorluk tarafından kontrol altında tutulması sağlanmış ve halkın imparatora olan bağlılığı garanti altına alınmıştır¹⁵¹. İmparator ile ailesinden birinin adına yapılan dağıtımlarda, tesseralarda imparator portresi yerine aileden birinin portresi yer almıştır. Bu kullanım hem bronz hem de kurşun tesseralarla uygulanmış ve İmparator Claudius'un son yıllarına kadar sürdürülmüştür.

¹⁴⁶ Lang-Crosby 1964, 125.

¹⁴⁷ Gülbay-Kireç 2008, 9.

¹⁴⁸ Gülbay-Kireç 2008, 13.

¹⁴⁹ İmparator Nero, belli aralıklarla halka hediyeler dağıtmaktaydı. Bu hediyeler içinde altın, gümüş ve kurşun *Tesserae Frumentarie* de bulunmaktadır. Bkz. Gülbay-Kireç 2008, 13.

¹⁵⁰ Agora örneklerinin birçoğu kamu binalarının çevresinde oy pusulaları ve resmi ağırlıklar içinde bulunmuştur. Bkz. Lang-Crosby 1964, 125.

¹⁵¹ Gülbay-Kireç 2008, 9-11.

Bronz tesserae¹⁵² kullanımını ise İmparator Nero döneminden itibaren oldukça azalırken Flaviuslar Dönemiyle birlikte tesseralarda hükümdar portresi yerine farklı betimlemeler yer almaya başlamıştır¹⁵³.

Tesseraların sikke, jeton ya da hububat dağıtımını amaçlı kullanımına yönelik ayrımını yapmak oldukça zor olsa da ortaya çıkarıldıkları mekân, stratigrafi ve diğer buluntu grupları göz önüne alınarak bir değerlendirme yapıldığında, kullanım amaçlarına yönelik çeşitli teoriler üretilebilir.

Laodikeia'da bulunan örnekler Kıta Yunanistan ve İtalya örnekleriyle karşılaştırıldığında, üzerlerinde yer alan tasvirlerde lokal farklılıklar izlenmektedir. Ancak, söz konusu örnekler göz önüne alındığında tesserae basımında belirli bir standardın uygulandığını söylemek mümkün görünmektedir. Tesseraların genel olarak tek yüzüne baskı uygulandığı nadir olarak çift yüzü baskılı örnekler de karşılaşılmıştır¹⁵⁴. Sikke olarak kullanılan tesseraların ön yüzünde sikkelerde olduğu gibi imparator ya da imparatoriçe betimlemelerini görmek mümkünken arka yüzleri betimlemeleri çeşitlilik göstermektedir¹⁵⁵. Jeton ya da bilet olarak kullanıldığı düşünülen örnekler oldukça geniş bir betimleme portföyüne sahiptir¹⁵⁶. Bu tiplerin farklı kentlerden mi geldiği ya da buldukları kentlerde mi basıldığı soru işareti taşısa da kentle ilişkili atribütleri taşıyanların ya da kent ile özdeşleşen tanrı ya da tanrıçaların yer aldığı tesserae grupları, yüksek ihtimalle buldukları kentlerde basılmış olmalıdır¹⁵⁷.

Laodikeia'da bulunan tesseraların sınıflandırılmasında, daha önce yapılan çalışmalar referans alınmış ve kullanım amaçları belirlenmeye çalışılmıştır. Fakat daha önce de bahsettiğimiz üzere tesseraların temel kullanımının ne olduğunun açık olmaması sebebiyle Laodikeia örneklerinde de kesin sonuçlara varmak oldukça zordur.

¹⁵² Kroll 2015, 107-117.

¹⁵³ Gülbay-Kireç 2008, 10-11.

¹⁵⁴ Her iki yüzünde baskı yer alan ve Hellenistik Dönem'e (MÖ 2. yüzyılın ortaları) tarihlendirilen örnekler için bkz. Lang-Crosby 1964, L57-L81; Pardini vd. 2016, Fig. 12.

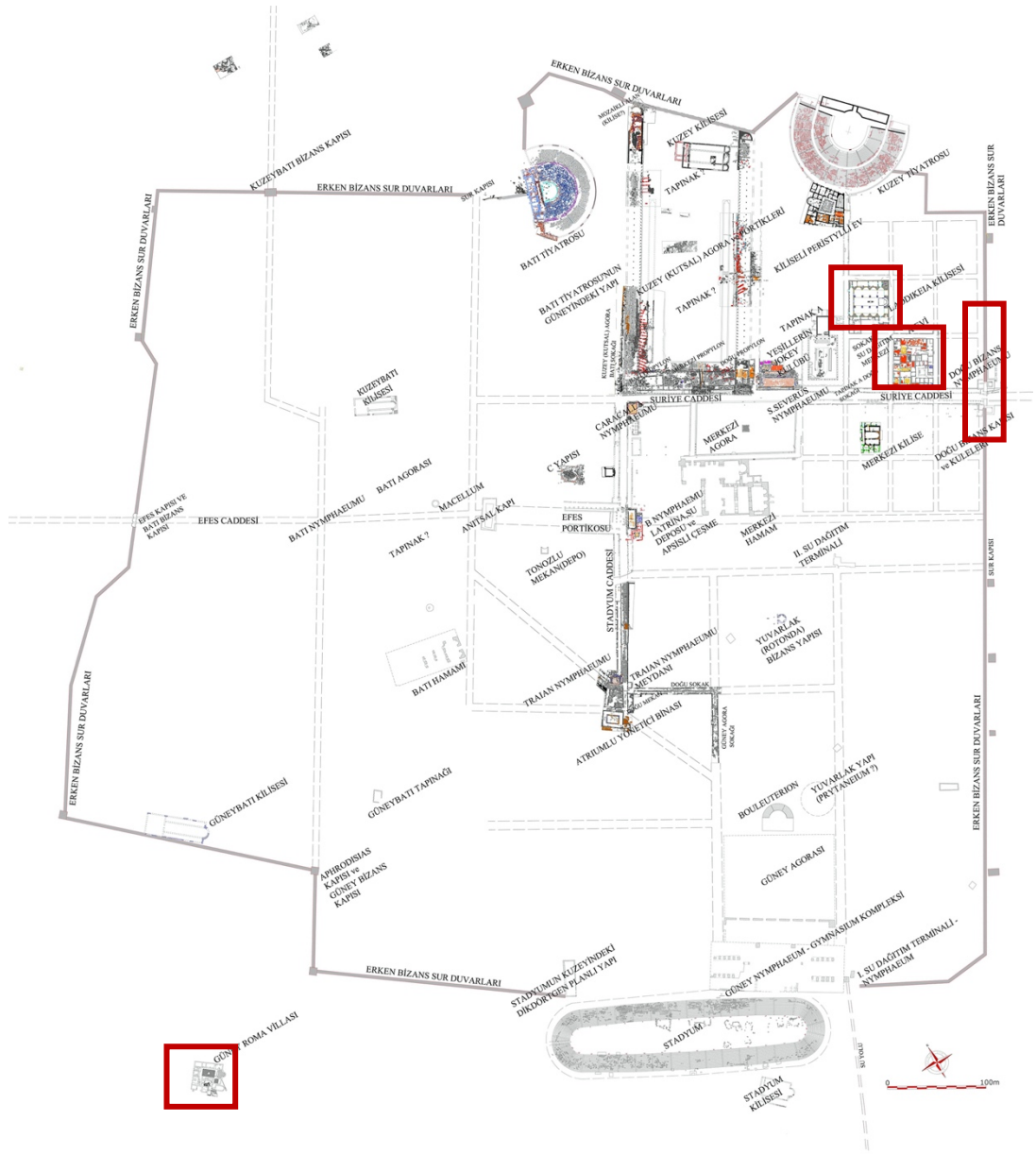
¹⁵⁵ Gülbay-Kireç 2008, 21.

¹⁵⁶ Hayvan betimlemeleri, tanrı ya da tanrıça, kentin koruyucu tanrı ya da tanrıçası veya çeşitli kap formları tesserae örnekleri üzerinde yer alan yaygın figürlerdir.

¹⁵⁷ Söz konusu betimlemeler kurşun sapan taşları üzerinde de izlenmektedir. (Bkz. Zeyrek 2005, 52-53, Res. 52-53).

3.2. Laodikeia’da Bulunan Tesseraların Dağılım Alanları

2003 yılından bu yana kazı çalışmaları gerçekleştirilen Laodikeia’da, kentin çeşitli kazı sektörlerinde toplam 17 adet tesserae ortaya çıkarılmıştır. Bu koleksiyon içerisinde 13 adet tesserae ile Mozaikli Güney Villa kentin en yoğun tesserae buluntu grubuna sahip yapısı durumundadır. Doğu Bizans Kapısı Kuzey Kule, Suriye Caddesi, A Evi ve Laodikeia Kilisesi sondaj kazılarında ise 1’er adet tessera örneği ortaya çıkarılmıştır (Figür 6).

Figür 6. Tesserae Buluntu Alanları

3.2.1. Mozaikli Güney Villa

Laodikeia'nın güneybatısından geçen TCDD hattının yaklaşık 30 m kuzeyinde, güneye ulaşımı sağlayan Aphrodisias Caddesi ve Kapısı'nın güneybatı yanında yer alan Mozaikli Güney Villa, Bizans Dönemi'ne (MS 5. yy'ın başı) tarihlenen surun dışında konumlanmaktadır¹⁵⁸ (**Figür 7**). Mozaikli Güney Villa'nın kullanımının, yapılan kazılar ile elde edilen verilere göre sur inşasından sonra da devam ettiği anlaşılmaktadır.

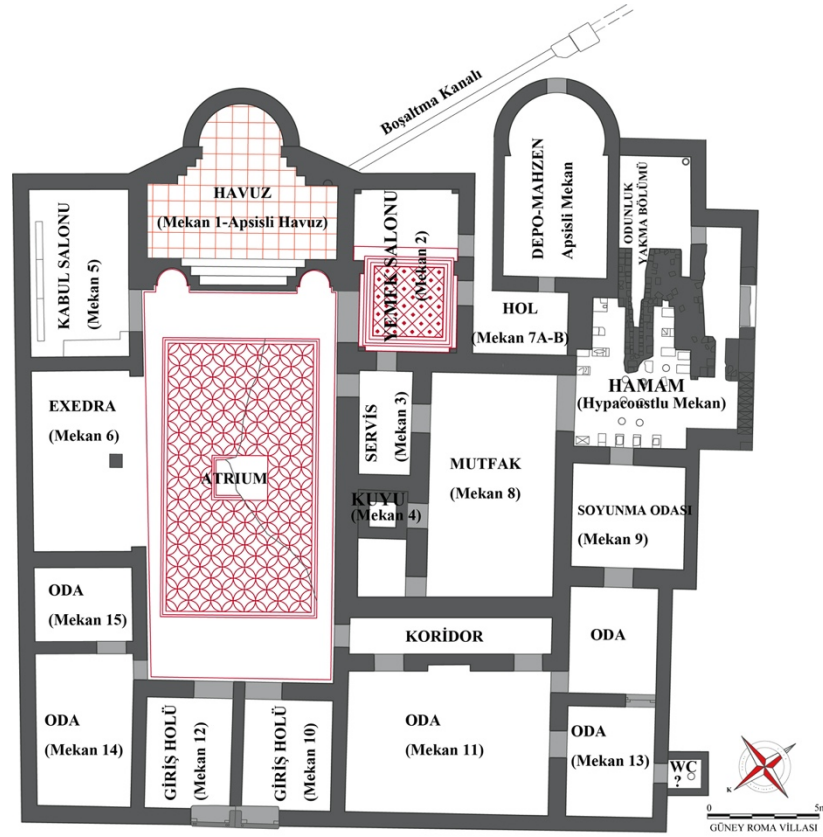

Figür 7. Mozaikli Güney Villa, 2007 yılı kazı dönemi çalışmaları

Yapı üzerinde 2006-2007 yıllarında gerçekleştirilen kazı çalışmaları neticesinde dikdörtgen planlı geniş bir atrium, sonunda apsisli havuz ve avlunun iki yanında sıralanan diğer mekanlardan oluşan bir yapı kompleksi ortaya çıkarılmıştır¹⁵⁹ (**Figür 8**). Söz konusu çalışmalarla, yapı içerisinde ortaya çıkarılmış olan Mekân 2'de 11 adet (**Kat.No.1, Kat.No.2, Kat.No.3, Kat.No.4, Kat.No.5, Kat.No.6, Kat.No.7, Kat.No.8, Kat.No.10, Kat.No.11, Kat.No.13**) Atrium'da 1 adet (**Kat. No. 12**) ve Mekân 8'de 1 adet (**Kat. No. 9**) olmak üzere toplam 13 adet tesserae buluntusu ile Mozaikli Güney Villa, kentin en yoğun tesserae grubuna sahip yapısı durumundadır.

¹⁵⁸ Şimşek 2013b, 299.

¹⁵⁹ Şimşek 2013b, 300, Res. 411.

Figür 8. Mozaikli Güney Roma Villası planı

Villa içerisinde tesseraların yoğunluk gösterdiği Mekân 2, kompleksin güneydoğusunda, Mekân 1-Apsisli havuz yanında yer almaktadır. İçerisinde ele geçen amphora ve mutfak kapları sebebiyle yemek odası olarak değerlendirilen bu mekânda bulunan 11 adet tesserae, aynı tabaka içerisinde bulunan 5 adet bronz sikke ile birlikte tarihlendirme ve kullanım amacına yönelik öngörülerimizi netleştirmektedir. Mutfak olarak değerlendirilen ve Mekân 2 ile bağlantılı olduğu düşünülen Mekân 8 ve villanın ana kabul salonunu oluşturan mozaikli atrium'da ise birer adet ele geçen tesserae herhangi bir stratigrafik veriye sahip değildir.

Mozaikli Güney Villa'da kullanım alanlarından elde edilen veriler içinde yoğunluğu seramik buluntu grubundan sonra sikkeler alır. Sikkeler, yapı kompleksinin MS 3. yy'ın ilk yarısı ile 5. yy'ın başlarına kadar yoğun olarak kullanıldığını göstermektedir¹⁶⁰. Kenti oldukça etkileyen MS 494 depremi, Mozaikli Güney Villa'nın da kullanımının son evresi olmalıdır.

¹⁶⁰ Şimşek 2103b, 307.

3.2.2. Doğu Bizans Kapısı Kuzey Kule

Doğu Bizans Kapısı, hippodamik plan üzerinde, Suriye Caddesi'nin doğu ucunda inşa edilmiştir¹⁶¹ (**Figür 9**). Roma İmparatorluk Dönemi yapılarına ait mimari blokların devşirme olarak kullanıldığı bu giriş kapısının her iki yanında kuleler ve sur duvarları yer almaktadır¹⁶². Yapı, Sasani tehdidine karşı Doğu Roma İmparatoru I. Theodosius (MS 378-395) ve Arcadius'un (395-408) aldığı karar doğrultusunda MS 395 yılında inşa edilmiş, MS 7. yy'ın başında İmparator Focas (MS 602-610) Dönemi'nde meydana gelen büyük depremde kuleleri ile birlikte yıkılmıştır¹⁶³.

Figür 9. Doğu Bizans Kapısı 2006 yılı kazıları

Kazı verileri, alanın MS 494 yılında yaşanan yıkıcı depremin ardından sadece yayalara ait girişin kapatılmadığını alanın portik seviyesine kadar doldurularak yeni düzenlemelerle kullanımının devam ettiğini göstermektedir. Bunun somut kanıtlarına ise Kuzey Kule'nin güney duvarı ile cadde döşemeleri arasında yapılan çalışmalarda ulaşılmıştır. Bu alanda tespit edilen dolgu topraktan 84 adet sikke, I. Constantinus (MS 307– 337) ile II. Theodosius (MS 402–450) dönemleri arasına tarihlendirilmiştir. Bu durum, alandaki dolgunun başka bir yerde tahrip olan bir ya da birkaç yapının hafriyatının getirilmesiyle oluşturulduğunu göstermektedir¹⁶⁴. Geç dönem düzenlemesini, cadde üzerinde MS 5. yy'da kullanılan mermer tabanın üzerine yapılan ve MS 494 depreminden sonraya tarihlendirilen sıkıştırılmış kireç ve topraktan yapılmış cadde tabanı da doğrulamaktadır¹⁶⁵. Doğu Bizans Kapısı MS 494 depreminden sonra İmparator Focas

¹⁶¹ Şimşek 2013b, 97, Res. 111.

¹⁶² Şimşek 2008, 101-102; Şimşek 2013b, 97.

¹⁶³ Şimşek 2008, 101.

¹⁶⁴ Şimşek 2008, 102.

¹⁶⁵ Suriye Caddesi üzerinde Doğu Bizans Kapısı'nın önünde sıkıştırılmış taban üzerinde tespit edilen, I. Iustinianus (MS 527- 565) Dönemi'ne ait bir sikke, caddenin son kullanım evresiyle ilişkili önemli bir buluntudur.

(MS 602-610) Dönemi'ndeki kenti tamamen yıkan depreme kadar kullanılmaya devam etmiş¹⁶⁶. Doğu Bizans Kapısı'nın kuzeyinde yer alan kule, kareye yakın dikdörtgen planlı olup dışta 7.15 x 8.95m, içte ise 5.40 x 5.25 m ölçülerindedir¹⁶⁷. Kulenin iç kısmında yapılan sondaj çalışmalarında bir villanın duvar kalıntıları da tespit edilmiştir. Geç Hellenistik-Erken Roma Dönemi'ne tarihlendirilen villanın (**Figür 10**), kuzeybatı köşesinde yer alan mekânın duvarları fresklerle kaplanmıştır. Kuzey duvarının kuzeydoğusunda ise yoğun oranda tahrip olmuş bir niş açığa çıkartılmıştır. Ayrıca sondaj alanında ele geçirilen Geç Hellenistik Döneme ait seramik buluntular, erken evresinin bu dönemde inşa edildiğini ve yapılan yeni düzenlemelerle MS 1. yy'a kadar kullanıldığını göstermektedir¹⁶⁸.

Figür 10. Kuzey Kule içindeki Roma Dönemi Villası'na ait duvar kalıntıları

Kulenin etrafında dört farklı mekân kazısı yapılmıştır¹⁶⁹ (**Figür 11**). Güney açması, Kuzey Kule ile Suriye Caddesi arasında, Kuzey Portik'te açılmıştır. Alanın güneyinde 281.30m kotunda, portiğin geç kullanım evresine ait tuğla parçaları ve moloz taşlardan oluşan sertleşmiş toprak tabakası tespit edilmiştir. Bu tabaka kaldırılarak MS 494 depremi öncesinde kullanılan portiğin tabanı ortaya çıkarılmıştır¹⁷⁰. Portik tabanı

¹⁶⁶ Şimşek 2013b, 98, Res. 107-108.

¹⁶⁷ Şimşek 2008, 103-104; Şimşek 2010, 108-110; Şimşek 2013b, 102-105, 108-109, Res. 110, 115, 119.

¹⁶⁸ Şimşek 2008, 103-104; Şimşek 2013b, 102-103.

¹⁶⁹ 1. No.lu mekân, 2. No.lu mekân, 3. No.lu mekân ve Güney Açması olarak adlandırılmıştır.

¹⁷⁰ Şimşek 2013b, 98.

üzerinde tespit edilen sikkeler Arcadius-Honorius (MS 383-423/280.10m) ve II. Constantius (MS 354 -361) Dönemi'ne aittir.

Figür 11. Kuzey Kule'nin çevresinde tespit edilen mekânlar

Geç Antik Çağ'a ait bu kapı ve kuleler MS 395 yılından sonra MS 5. yy'ın başındaki yeni imar faaliyetleri doğrultusunda yapılmıştır. Sonrasında, MS 494 depreminde hasar gören yapı kompleksinde son kullanım evresine ait düzenlemelerle Suriye Caddesi'nin üzeri ve portikler yükseltilerek kullanılmış kulelerin içi doldurulmuş ve kulelerin etrafına ihtiyaca yönelik daha basit mekânlar inşa edilmiştir. Doğu Bizans Kapısı kompleksi Focas Dönemi'nde (MS 602-610) gerçekleşen depremle, bir daha kullanılmamak üzere tahrip olmuştur¹⁷¹.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi olasılıkla kule içinde yer alan Geç Hellenistik-Roma Dönemi ev yapısı ile ilişkili olan 1 adet tessera (**Kat. No. 14**) olasılıkla bir yangın sebebiyle deforme olmuştur.

3.2.3. Suriye Caddesi

Suriye Caddesi doğuda kent girişindeki Suriye Kapısı'ndan batıda Caracalla Nymphaeumu'na (MS 211-217) kadar uzanan, ana caddelerden biridir¹⁷². Doğu-batı

¹⁷¹ Şimşek 2010, 108; Şimşek 2013b, 108.

¹⁷² Şimşek 2005, 306-308; Şimşek 2006a, 419-420; Şimşek 2007, 459-461; Şimşek 2008, 99-101; Şimşek 2009, 412-414, Şimşek 2013b, 112-125.

aksında uzanan caddenin her iki yanında önemli kamusal ve dinsel yapılar ile sivil konutlar ızgara sistemine göre planlanarak yerleştirilmiştir. Caddenin Doğu Bizans Kapısı ile Caracalla Nymphaeumu arasındaki 375m'lik bölümü 2002-2007 yıllarındaki kazılarla ortaya çıkarılmış ve aya kaldırılmıştır¹⁷³.

Ortaya çıkarılan plana göre; Suriye Caddesi'nin genişliği 7,30m olup her iki yanına bir ya da iki basamakla çıkılan, genişliği 3,70m ile 4,30m arasında değişen portikler ve portiklerin gerisindeki dükkân sıraları yapılacak şekilde düzenlenmiştir¹⁷⁴. Arkeolojik verilere göre caddenin ilk yapım evresi Roma İmparatorluk Dönemi'nde, MS 1. yy'ın ikinci yarısında, İmparator Domitianus (MS 81-96) zamanında S. Iulius Frontinus'un prokonsüllüğünde MS 84-85 yıllarında Dor düzeninde inşa edilmiştir¹⁷⁵. Cadde üzerinde MS 494 depreminde görülen tahribat ile sonrasında yapılan yeni düzenlemelerin izleri, caddenin kuzey ve güney kanadında bulunan portiklerde de tespit edilmiştir. Özellikle portiklerin son kullanım evresinde taban üstünde tespit edilen ve MS 6. yüzyıl ile MS 7. yüzyılın birinci çeyreğine tarihlendirilen sikke buluntuları bu görüşü desteklemektedir¹⁷⁶.

Suriye Caddesinde bulunan tessera (**Kat. No. 15**) Doğu Bizans Kapısı Kuzey Kulesine oldukça yakın olan kazı alanından ortaya çıkarılmıştır. Olasılıkla Doğu Bizans Kapısı Kuzey Kule'de ele geçen tessera ile aynı dönemde kullanım görmüş değildir.

3.2.4. A Evi Kuzey Sokak

Laodikeia'da yürütülen kazı çalışmalarında tespit edilen en önemli sivil yapılar, Suriye Caddesi'nin kuzeyinde, Doğu Bizans Kapısı'ndan 54,90m batıda, kuzey-güney yönünde uzanan ikinci *insula*¹⁷⁷ üzerinde, A Evi olarak tanımlanan yapı kompleksi içinde yer almaktadır¹⁷⁸. A Evi, güneyinde Suriye Caddesi, doğusunda A Evi Doğu Sokak, batısında A Evi Batı Sokak, kuzeyinde ise A Evi Kuzey Sokak ile sınırlandırılmış olup kentin kuzey merkezinde bulunan Tapınak A, Septimius Severus Nymphaeumu,

¹⁷³ Şimşek 2013b, 114.

¹⁷⁴ Şimşek 2005, 306.

¹⁷⁵ Şimşek 2013b, 114.

¹⁷⁶ Şimşek 2005, 306.

¹⁷⁷ Hippodomik düzende planlanan kentte yapılar, kapladıkları alanlara göre bir ya da birden fazla *insula* üzerine yerleştirilmiş olup her *insula* yaklaşık 2000 metrekaredir (42x51m).

¹⁷⁸ Şimşek 2008, 105-106; Şimşek 2009, 414-417; Şimşek 2010, 112-113; Şimşek 2011, 450-451; Şimşek 2013a, 104-105; Şimşek 2013b, 307-319, Res. 40, 75, 150, 430-420.

Laodikeia Kilisesi, Kuzey (Kutsal) Agora, Kuzey Tiyatro, Merkezi Agora, Merkezi Hamam gibi önemli kamusal ve dinsel yapıların da yakınında yer alır. Konumu gereği, Laodikeialı önemli ailelerin yaşadığı anlaşılan bu konut yapılarındaki kazı çalışmaları, dönemin sivil konut mimarisi ile sosyo-ekonomik ve kültürel konularını da açıklayacak önemli verilerin elde edilmesine olanak sağlamıştır. 2006 yılı kazı sezonunda 13P plan karesinde başlanan çalışmalar, 2011 yılında tüm yapının açığa çıkartılması ile tamamlanmıştır¹⁷⁹.

A Evi¹⁸⁰, ilk planlandığı Erken Roma İmparatorluk Dönemi'nde, Hellenistik Dönem'den itibaren yaygın olarak kullanılan peristylli ev planındaki sivil konut geleneğine uygun olarak yapılmıştır. Geç Antik Çağ'da ise bu plan tipi temel alınarak ihtiyaca göre kendi içinde yapılan değişikliklerle kullanılmaya devam etmiştir. A Evi olarak tanımlanan yapı kompleksinin beş kullanım evresi geçirdiğini tespit edilmiştir. En erken kullanım evresine ilişkin veriler, Suriye Caddesi'ne bakan dükkânlar ile II No.lu evin girişin iç kısmında yapılan sondaj çalışmalarında, eşik altında tespit edilmiş, özellikle II No.lu evin eşik altında tespit edilen kırmızı fonlu fresk kalıntıları ile seramik buluntular yapının Erken Roma İmparatorluk Dönemi kullanımına ışık tutmaktadır¹⁸¹. Kompleksin 2. evresi MS 3. yy'ın birinci yarısı-MS 4. yy'ın ikinci yarısına, 3. evresi MS 4. yy'ın ikinci yarısı-MS 5. yy'ın sonuna, 4. evresi MS 5. yy'ın sonu-MS 6. yüzyılın ikinci yarısına, son evresi ise MS 7. yy'ın başına tarihlendirilmiştir¹⁸². A evi çalışmalarında 2008, 2009, 2010, 2011 toplam beş adet kurşun mühür baskısı ortaya çıkarılmıştır¹⁸³.

A Evi kompleksinin¹⁸⁴ etrafında bulunan sokaklarla ilişkisini anlamak amacıyla yapılan kazı çalışmaları sonucu, yapı kompleksinin doğu, batı ve kuzey cephelerinin ara sokaklarla çevrelendiği saptanmıştır. Bunlardan doğu ve batıda yer alanı¹⁸⁵ Suriye Caddesi'ne bağlanırken kuzeydeki sokak doğudaki ve batıdaki sokakları birbirine

¹⁷⁹ Şimşek 2008, 105-106, Res. 1,4, 7-8; Şimşek 2009, 414-417, Res. 1,6-7; Şimşek 2010, 112-113, Res. 1, 7; Şimşek 2011, 450-451, Res. 1, 4-5; Şimşek 2012a, 570-571, Res. 1, 3-4; Şimşek 2013a, 104-105, Res. 1, 4-5.

¹⁸⁰ 42x51 m ölçülerindeki insula üzerinde inşa edilen yapı kompleksinde, peristilli avlu etrafında sıralanan yatak, oturma ve kabul odaları, mutfak, kiler ve depolardan oluşan birbirinden bağımsız üç ev tespit edilerek bu evlere ait, 47 mekân, iki koridor ve beş dükkân ortaya çıkarılmıştır. (Bkz. Şimşek 2013b, 307, Res. 420-424).

¹⁸¹ Şimşek 2013b, 312.

¹⁸² Şimşek 2013b, 312, 319.

¹⁸³ L08.AE.M.45 No.lu kurşun mühür baskısı 3. Bölüm içinde değerlendirilecektir.

¹⁸⁴ Şimşek 2013b, 307-318.

¹⁸⁵ Şimşek 2009, 418; Şimşek 2013b, 318.

bağlamaktadır. A Evi'nde yer alan peristilli konutlar ile dükkânların bazı bölümlerinin dış kapıları bu sokakların üzerine açılmış ve böylece sokaklarla evler arasında bir bağ kurulmuştur (**Figür 12**).

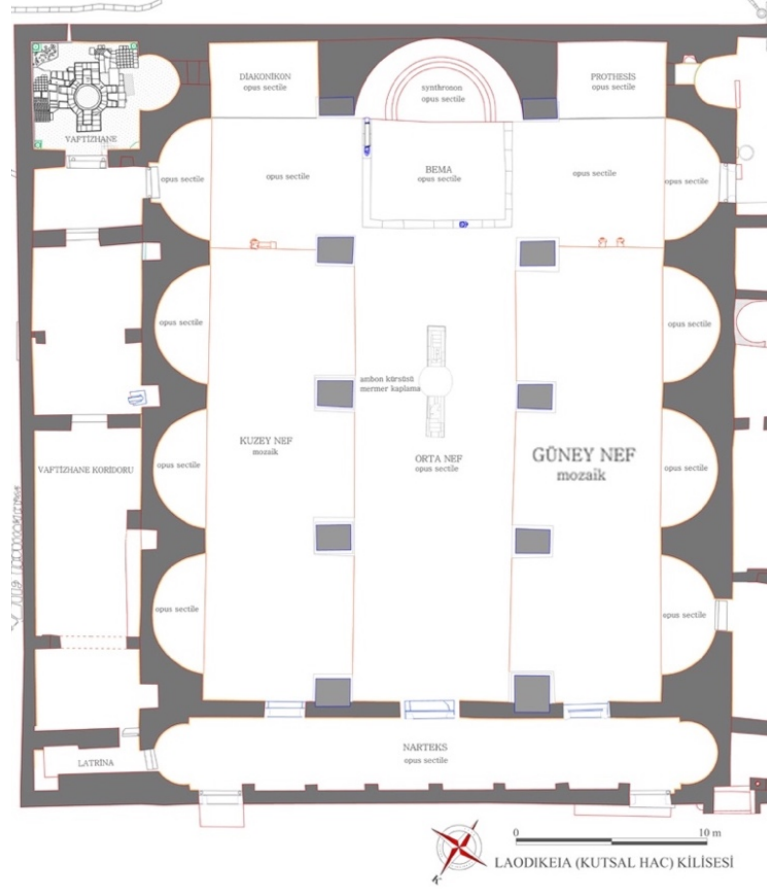
Figür 12. A Evi Kuzey yönlü sokak

A Evi yapı kompleksinin kuzeyinde yer alan ve doğu-batı yönlü olarak inşa edilen A Evi Kuzey Sokak¹⁸⁶ toplamda 47,10 m uzunluğa sahip olup genişliği 4,40 m'dir. Sokağın batı ucunda, A Evi Kompleksi'nin güney mekânlarına geçişini sağlayan bir adet kapı girişi bulunmaktadır. Alanda yapılan kazı çalışmaları sırasında bulunan sikke buluntularına göre, bu ara sokağın MS 7. yy'ın başına kadar kullanım gördüğü tespit edilmiştir. A Evi Kuzey-güney yönlü ara sokakta olasılıkla alanın erken dönem kronolojisine ait bir adet (**Kat. No. 16**) tessera ortaya çıkarılmıştır.

¹⁸⁶ Şimşek 2010, 112-113.

3.2.5. Laodikeia Kilisesi

Laodikeia Kilisesi, Suriye Caddesi'nin kuzeyinden Kuzey Tiyatro'ya bağlanan Tapınak Doğu Sokağı üzerinde yer alır¹⁸⁷. Bir insulayı kaplayan kilise¹⁸⁸ doğu-batı uzantılı, üç nefli ve dikdörtgen planlıdır.

Figür 13. Laodikeia Kilisesi Planı

Bu plan tipiyle Erken Bizans Dönemi'nin karakteristik bazilikal plan şemasını göstermektedir. Kilise'nin batısında nartheks, kuzeydoğusunda vafizhane, güneyinde piskopos müştemilatı, güneydoğu girişi ile güneybatı girişleri yanında birer çeşme bulunmaktadır. İki narthekste, biri synthronon da olmak üzere toplamda 11 apsidiyolu olan kilisenin ana girişleri Tapınak Doğu Sokağı'na açılan batı cephesindedir. Nartheks içinde ise ikisi naosa birisi de vafizhane koridoruna bağlanan üç kapısı vardır. Nartheks kuzey apsidiyolünün batı duvarında bir merdiven yer almaktadır (**Figür 13**). Bu

¹⁸⁷ Şimşek 2012a, 576-584; Şimşek 2012b, 24-38; Şimşek 2013a, 113-114; Şimşek 2013b, 345-360; Şimşek 2014a, 89-91; Şimşek 2015b, 651-653; Şimşek 2015a, 21-85; Şimşek 2016, 481-508.

¹⁸⁸ Kilise doğu-batı doğrultusunda 40.85-40.95m, güney-kuzey doğrultusunda 37,50-37,90m ölçülerindedir.

merdiven kilisenin üst kısmında ikinci bir katın varlığına işaret etmektedir. Naos kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Naos içinde prothesis ve diakonikon mekânları, ambon, doğuda ise bema ve synthrononlu apsis yer alır¹⁸⁹. Kiliseyle bağlantılı olan güneyindeki mekânlara geçiş, en doğu ve batıdaki apsidiyollerde bulunan kapı ile sağlanmaktadır. Bu mekânlar kilisenin ihtiyaçları için kullanılmış peristylli avlu etrafında sıralanan arşiv, mutfak ve hamam gibi bölümlerden oluşan olasılıkla piskoposun kullandığı evdir¹⁹⁰.

Laodikeia Kilisesi bir Roma yapısı üzerine inşa edilmiş ve özgün bir kilise olarak planlanmıştır. Kazı çalışmalarında elde edilen verilere göre MS 4. yy'ın ilk çeyreği sonuna tarihlendirilen kilise Büyük Constantine'in MS 313 yılı Milano Fermanı sonrasında yapılmıştır. MS 494 yılı depreminde büyük hasar gören kilise, onarılarak Focas Dönemi (602-610) depremine kadar kullanılmıştır¹⁹¹.

Laodikeia Kilisesi'nin koruma çatısının yapılması amacıyla Laodikeia Kilisesi Batı Sokak üzerinde 2015 yılında yapılan kanalizasyon temizleme ve kazı çalışmalarında 1 adet tessera (**Kat.No. 17**) ortaya çıkarılmıştır. Stratigrafik olarak herhangi bir veriye sahip olmadığımız bu örnek ikonografik olarak değerlendirmeye alınmıştır.

3.3. Laodikeia Tesseraları

Önceki bölümde detaylı olarak buluntu alanlarını tanıttığımız Laodikeia tesseraları konuya ilişkin daha önce yapılan çalışmalar referans alınarak kullanım amaçlarına göre sınıflandırılmaya çalışılmıştır.

Sikke olarak kullanılan örneklerin üzerinde şimdiye kadar yapılan çalışmalar ile belirlenen; Viktoria ve Fortuna betimlemelerin imparatorluğun genelindeki dağılımları oldukça yaygındır ve bu tipler genellikle, kazanılan zaferlerle bağlantılı olarak sikke gibi “*Plumbei Nummi*” olarak basılır. Buğday demeti taşıyan tipler ise olasılıkla hububat alımında kullanılan jeton ya da bilet olarak adlandırabileceğimiz “*Tesserae Frumentariae*”’dır¹⁹².

¹⁸⁹ Şimşek 2015, 33.

¹⁹⁰ Şimşek 2013b, 355-356.

¹⁹¹ Şimşek 2013b, 360.

¹⁹² Gülbay-Kireç 2008, 17.

3.3.1 Tip 1 (*Plumbei Nummi*)

Tesseralar, hububat dağıtımındaki işlevinin yanı sıra sikke olarak da kullanım görmüşlerdir¹⁹³. Olasılıkla tesseraların yapımında kullanılan kalıpları hazırlayan ustalar ile sikke kalıplarını hazırlayan ustalar aynı kişiler olmalıdır. Ancak, tesseralar belirli bir standart sağlayan ebat ve ağırlıklarda yapılmaya çalışılsa da lokal üretimlerin tekniklerinde farklılıklar göze çarpmaktadır. Tip 1 başlığı altında yer alan örnekler¹⁹⁴ olasılıkla sikke olarak kullanılmış, bazılarında bilet örneklerinde olduğu gibi tek yüzde baskı, bazılarında ise çift yönlü baskı izlenmektedir.

Tip 1 içinde yer alan, **Kat.No.1**, **Kat.No. 3 (Lev. 1)** ve **Kat.No. 4 (Lev. 1)** numaralı örneklerde kartal baskısı yer almaktadır. **Kat.No.3**'te yer alan örnek **Kat.No. 1** ve **Kat.No. 4** numaralı örneklerden farklı olarak arka yüzünde de baskıya sahiptir. Arka yüzde dairesel yapılmış olan incus belirgin olarak izlenirken incus içinde yer alan figür silik durumdadır. **Kat.No. 1** ve **Kat.No. 4**'te yer alan örnekler incelendiğinde, kartal baskısının aynı negatif kalıptan çıkmış olduğu anlaşılmaktadır. Kartalın kanatları yarı açık vaziyette, gövdesi ise cepheden tasvir edilmiştir. Kartalın başı sola dönüktür ve çevresi nokta bordür ile sınırlandırılmıştır. Arka yüzünde herhangi bir baskı izi veya betimleme yer almamaktadır. Laodikeia örnekleri ile oldukça benzer şekilde yapılmış tesserae örnekleri Ephesos'ta karşımıza çıkmaktadır¹⁹⁵. Bu örneklerde **Kat.No. 1** ve **Kat.No. 3-4**'te olduğu gibi kartalın kanatları yarı açık durumda ve etrafı nokta bordür ile çevrelenmiştir.

Ephesos'ta bulunan örneklerin sikke işlevinde kullanıldığı düşünülürken Atina'da bulunan bir örneğin bilet olarak kullanıldığı öne sürülmüştür¹⁹⁶. Laodikeia sikkeleri ile kıyaslandığında yukarıda değindiğimiz betimleme, sikkeler üzerinde de sıklıkla kullanılmıştır¹⁹⁷. Mozaikli Villa'da bulunan 13 adet tesserae içinde yalnızca **Kat.No. 1** ve **Kat.No. 4** numaralı örneklerde yer alan kartal, olasılıkla aynı mühür kullanılarak basılmış, geriye kalan 11 örnek ise birbirinin tekrarı değildir.

¹⁹³ Flaviuslar Dönemi'nde, tesseraların sikke olarak kullanımda olduğu zaman dilimi içinde yaşayan şairlerden Martial (MS 45-104) ve Juvenal (MS 55-127) tesseralardan sikke olarak bahsederler. Bkz. Gülbay-Kireç 2008, 15.

¹⁹⁴ **Kat. No. 5** numaralı örneğin üzerindeki yoğun aşınma sebebiyle niteliği üzerine yorum yapılması mümkün değildir.

¹⁹⁵ Gülbay-Kireç 2008, 90, No 79-80 (Bu örnekteki kartalın başı sağa dönüktür).

¹⁹⁶ Lang-Crosby 1964, 121, No. L.325, Pl. 30.

¹⁹⁷ Head 1906, Pl. XXXV.

Kat.No. 2 (Lev. 1) numaralı örneğin tek yüzünde baskı yer alır. Laodikeia'nın kurucu tanrısı Zeus Laodikeus, dairesel bir incus içine yerleştirilmiştir. Zeus Laodikeus uzun khiton giyimli, ayakta, vücut cepheden, baş ise sağa dönük bir şekilde betimlenmiştir. Tanrı öne doğru uzattığı sağ elinde kartal tutar, sol elinde ise asa yer alır. Kentin kurucu tanrısı olan Zeus Laodikeus betimi Laodikeia sikkelerinde de sıklıkla kullanılmıştır¹⁹⁸. **Kat.No. 2** numaralı örnekte tasvir edilen Zeus Laodikeus, Lykos Vadisi ve çevresinde antik dönem süresince Karialı ve Phrygialı halkların geleneksel inançlarıyla, tarih süreci içinde bölgeye gelen toplumların inançlarının harmanlanması sonucunda oluşan yerel kurucu tanrı-kahraman kültürünün önemli bir temsilcisidir. Hellenistik ve özellikle Roma İmparatorluk Dönemi'nde kentte birçok kültün varlığı tespit edilmiştir. Bunlardan en önemlileri; Laodikeia'nın kurucularının Seleukoslular olması sebebiyle yerel bir sıfatla tanınan Zeus Laodikeus¹⁹⁹ ve Zeus Aseis²⁰⁰ kültürüdür. Kentin tarihi ve kültürleri ile ilişkili konular, tıpkı sikkelerde kullanıldığı gibi tesseralarda da kullanılmıştır.

Kat.No. 6 (Lev. 1) ve **Kat.No. 17 (Lev. 2)** numaralı örneklerde, tek yüzde baskı izlenmektedir. Olasılıkla farklı kalıplarla baskı görmüş olan bu tesseralarda yer alan Fortuna²⁰¹ ayakta betimlenirken bedeni sola dönüktür. Tanrıça sol eliyle bereket boynuzu taşıırken, sağ eliyle yerde duran dümeni tutar şekilde tasvir edilmiştir²⁰². **Kat.No. 7 (Lev. 1)** numaralı tessera, değerlendirilen örnekler arasında yazıta sahip tek örnektir. Tessera'nın bir yüzünde "[X]PONOC/*Chronos*" yazısı okunmaktadır. Tessera'nın merkezinde yer alan figür aşınmış olsa da Chronos'a ait olmalıdır. Yüzü cepheden yapılmış olan figür, sakallı olarak betimlenmiştir. Figürde ¾ dönüşü ile sağ bölümde tomar halde inen mantosu izlenmektedir. Sol elinde olasılıkla ucu kıvrık olan bir orak tutmaktadır²⁰³.

¹⁹⁸ Şimşek 2013b, 506, Res. 752; Head 1906, Pl. XXXVII, 1.

¹⁹⁹ Head 1906, Hierapolis, 231-232, 241, 248, 256, num. 24-27, 82, 123, 162, Pl. XXXI.10, LI.7, Laodikeia 289-330, num. 70-73, 94-95, 101-102, 114, 138, 147-152, 159, 164-173, 177-178, 186, 188-189, 195, 209, 215, 228-232, 254, 263, 270-271, 275, 277-279, 281-282, 285-289, Pl. XXXV.1, XXXVII.3, 7, 10; XXXVIII.2-3, LII.7, LIII.1-2, 4-6; Head 1977, 679; Şimşek 2007, 367-369, Res. 173, 177-179.

²⁰⁰ Ramsay 1895, 33-34; Head 1906, lxxxi, No: 124, Pl. xxxvi.5; Robert 1969, 291, 333,359; Bean 2000, 267-268.

²⁰¹ Laodikeia kent sikkelerinde de oldukça sık karşılaşılmıştır. (Bkz. Head 1906, Pl. XXXV, 7, Pl. XXXVI, 6).

²⁰² Gülbay-Kireç 2008, 76, No. 46.

²⁰³ LIMC VI 1992a, 144, LIMC VI 1992b, 64, Fig. Kronos 1; Korinth'de bulunan Antoninus Pius (MS 138-161) Dönemi'ne tarihlenen sikkede yer alan Kronos frontal duruşa sahiptir. Sağ omuzunun hemen üzerinden aşağı doğru sarkan mantosu izlenmektedir.

Grekçe ve Latince bir karakter olan “C” harfinin kullanımı MS 3. yüzyılın ilk yarısından itibaren görülmektedir. Bu kullanım tesseranın tarihlendirmesinde önemli bir unsurdur²⁰⁴.

Tanrının kimliğini anlamaya yönelik öne sürülen birçok görüşün ortak noktası Kronos’un bilinmezlikler ile dolu olduğu yönündedir. Kronos, mitolojideki açık rolüne rağmen diğer pagan tanrılarından farklı olarak daha karamsar/karanlık bir kişiliğe sahiptir²⁰⁵. Ancak tanrının kabul gören ve en dikkat çekici özelliği ise onun genellikle bir “hasat tanrısı” olarak tapınım görmesidir²⁰⁶. M. P. Nilsson, Kronos onuruna düzenlenen bayramların içeriğini tanımlarken yukarıda vurguladığımız düşünceyi destekler şekilde elinde taşıdığı orağı ile tasvir edildiğinden bahseder²⁰⁷. Buna karşın H. S. Versnel, orağın tek başına tanrının hasat ile olan ilişkisini açıklamaya yeterli olmadığını dile getirmiştir²⁰⁸. Yunan panteonunun ikinci kuşak tanrıları arasında sayılan Kronos, Uranos ve Gaia’nın titanlar soyundan olan en küçük çocuklarıdır²⁰⁹. Kronos isminin etimolojik olarak “χρνοϋ/zaman” kelimesiyle ilişki içerisinde olduğu ileri sürülmüş²¹⁰, L. Farnell ise tanrı ile kavramsal olarak “χρνοϋ” kelimesi ile bir bağ kurmanın zor olduğunu ve tanrının bilindiği dönemlerde personifikasyon düşüncesinin var olmaması gerektiğini savunmuştur²¹¹. Bununla birlikte C. López Ruiz bu iki kavram arasında semitik paralellikler vasıtasıyla sonsuzluk ve evrenin gücü ile ilişkili bir bağlantı olabileceğine işaret etmiştir²¹². Etimolojik değerlendirme için öne sürülen bir diğer görüş ise Kronos isminin “olmak bitirmek, olgunlaşmak” manası taşıyan “Κραινω” kelimesinden türetildiğidir²¹³.

Kronos’un varlığı hem yok ediş hem de yok edilme üzerine kurulan mitosuyla şekillenir²¹⁴. Pagan geleneğin başlangıcı olan mitoslarda Kronos’un babasına karşı

²⁰⁴ Gülbay-Kireç 2008, 51.

²⁰⁵ Homeros tanrıdan “megas” sıfatını kullanarak bahsederken (Homeros *İlyada*, XIV, 194, 243.) Hesiodos tarafından ise “basileus” sıfatıyla aktarılır. (Hesiodos *Theo.*, 462, 476, 486, 491.) ayrıca tanrıya verilen bir diğer sıfat ise “hileli ya da “dolandırıcı” anlamı taşıyan “Ankulemetes”tir. (Bkz. Nilsson 1967, 513-514; Versnel 1993, 94, dn. 14; Bremmer 2008, 82).

²⁰⁶ Farnell 1896, 24-25.

²⁰⁷ Nilsson 1951, 122-124.

²⁰⁸ Versnel 1993, 99.

²⁰⁹ Kronos hakkında genel bilgiler için bkz; Farnell 1896, 24-34; Pohlenz 1916, 549-594; Nilsson 1967, 510-516; Versnel 1987, 122-127; Grimal 1997, 407-408.

²¹⁰ Farnell 1896, 24; Pohlenz 1916, 549; RE XI 1922, 1986; López-Ruiz 2006, 87, dn. 52.

²¹¹ Farnell 1896, 24.

²¹² López-Ruiz 2006, 24.

²¹³ Mayer 1887, 71-73; Farnell 1896, 24; RE XI 1922, 1987; López-Ruiz 2006, 87, dn. 52.

²¹⁴ Kronos’un mitolojik anlatımları için bkz. Versnel 1987, 122-127; Versnel 1993, 90-92.

giriştiği iktidar mücadelesi sonrasında ele geçirdiği hakimiyete, oğlu Zeus tarafından son verilir. Pagan dinindeki rolü belirsiz olsa da birçok araştırmacı bu durumu farklı öneriler ile ortadan kaldırmaya çalışmıştır. N. P Nilsson, Kronos'un mitsel bir karakter olduğu kült için belli bir yere sahip olmadığını, hatta onun etkin olmadığını vurgulamıştır²¹⁵. M. Mayer, tanrının Helios ya da Zeus Helios'un türevi olarak algılanması gerektiğini ileri sürse de Kronos tapınınının erken dönemlerden itibaren bilinmesi bu önerinin kabul edilmemesine sebep olmuştur²¹⁶. Kronos'un kendi mitolojisinde çocuk yuttuğu bilinmektedir. Bu bağlamda semitik kökenli Fenike tanrısı “*Moloh El*” ya da Phrygia'da hasatla ilişkili olarak bilinen ve yine benzer bir biçimde ritüellerinde insan kurbanı söz konusu olan “*Lityerses*”, Kronos ile yakın mitolojik benzerliklere sahiptir²¹⁷. Ancak, günümüze kadar yapılan çalışmalarda Phrygia Bölgesi'nde Kronos kültürüne dair herhangi bir veriye ulaşılmamıştır. Bu sebeple **Kat.No. 7** numaralı örnekte değerlendirilen tesseranın kente veya bölgeye ait kültlerde bir karşılığı bulunmamaktadır.

Kat.No. 8 (Lev. 2) numaralı örneğin tek yüzünde baskı yer alır. Baskının izlendiği alanda tokalaşan iki el tasviri izlenmektedir²¹⁸. Sahnenin sağında yer alan el, o bölümün delinmesi sebebiyle tahrip durumdadır. Tokalaşma yani “*Dextrarum Junctio*” betimleri, MÖ 1. yy'ın geç dönemlerinde genelde askeri anlamlar yüklenerek kullanılmış, zamanla *Concordia* ve *Fides*'i sembolize ederek özellikle yüzük kaşlarında yaygınlaşmaya başlamıştır²¹⁹. Bu tasvir Roma İmparatorluğu Dönemi'nde yoğun olarak cam baskı²²⁰, karneol²²¹, sardonix²²² ve nikola²²³ taşlarında görülür. Zeugma kazılarında Roma Cumhuriyet Dönemi'ne tarihlendirilen kil mühür baskıları üzerinde izlenen tokalaşan el sahnesi çeşitlilik gösterir²²⁴. Diğer taraftan sikkeler üzerinde de kendisine yer bulan bu tasvir, iki kent arasında yapılan anlaşma ve uyumu simgelediği gibi imparatorluk ailesi tarafından evlilikleri adına bastırılan sikkelerde de kullanılmıştır²²⁵.

²¹⁵ Nilsson 1951, 122.

²¹⁶ Mayer 1887, 71-73; Farnell 1896, 24.

²¹⁷ Farnell 1896, 24-25; Pohlenz 1916, 550; 555; Burkert 1993, 11; López-Ruiz 2006, 84-87.

²¹⁸ Head 1906, Pl. XXXVI, 4.

²¹⁹ Spier 1992, 124.

²²⁰ Furtwangler 1896, No. 6113.

²²¹ Furtwangler 1896, No.1030, 8050, 8051, 2264.

²²² Fossing 1929, No. 1632, 1633; Walter 1926, No. 2666.

²²³ Sena Chiesa 1966, No. 1489, 1490.

²²⁴ Önal 2006, Lev. 53, No. 511-524.

²²⁵ Antoninus, Hadrianus'a söz verdiği gibi Lucius Verus ile Marcus Aurelius'u veliht gösterdi ve MS 145 yılında Marcus Aurelius'un yaşı daha ileride olduğu için kızı Faustina'yla evlendirdi. Bunun adına sikke bastırdı. (Bkz. Odabaşı 2019, Kat. No.77, Res. 5. 77).

Laodikeia sikkeleri²²⁶ üzerinde de rastlanan *Dextrarum Junctio* tasvirine sahip **Kat.No. 8** numaralı tessera anı parası olarak bastırılmış olmalıdır.

Kat.No. 9 (Lev. 2) numaralı tesseranın her iki yüzünde de baskı yer almaktadır. Ön yüzde kalathosuyla Mısırlı tanrı Serapis'in başı sağa dönüktür. Arka yüz baskısı ise tanımlanamayacak şekilde deforme durumdadır. Laodikeia'da Hellenistik Dönem'den başlayarak Roma İmparatorluk Dönemi'nin sonuna kadar Serapis kültürüne ilişkin verilere rastlanır. Olasılıkla kent kurucularından kaynaklı, doğu kökenli bu kültürün yansımaları kentte ele geçen buluntularda kendini bulur. 1961-1963 yıllarında Kanada Quebec Laval Üniversitesi'nden Fransız Arkeolog J. Des Gagniers başkanlığında Caracalla Nymphaeumu'nda kazılar yapılmıştır. Gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonrasında ele geçen birçok buluntu içinde, doğrudan Serapis kültürü ile bağlantılı olan bir İsis rahibesi heykeli²²⁷ MS 2. yy'ın sonuna, A Evi'nde sürdürülen kazı çalışmalarında bulunan bir Serapis başı ise Geç Antoninler-Erken Severuslar Dönemi'ne tarihlendirilmiştir²²⁸. Ortaya çıkarılan bu önemli buluntular doğrultusunda Laodikeia'da MS 2.-3. yüzyıllarda Serapis kültürünün etkin olduğu anlaşılmaktadır. Küçük buluntu grupları arasında da rastlanan tanrı Serapis'e ait tasvirlerden en belirgin örnekler, başında kalathosu ile cepheden betimlendiği bir mühründe²²⁹ ve Caracalla Dönemi'ne tarihlenen bir Laodikeia sikkesinde karşımıza çıkar²³⁰. Sikke tasvirlerinde Serapis betimlerine rastlanması imparatorun inancı ile bağlantılı olabileceği gibi seçilen tasvirlerin toplumun inanç dinamiği ile de doğrudan ilişkilidir.

Plumbei nummi başlığı altında değerlendirdiğimiz örnekler buldukları tabakanın stratigrafik verilerine göre MS 3. yüzyılın ortalarına tarihlendirilebilir. **Kat.No. 3** ve **Kat.No. 9** numaralı örneklerin her iki yüzünde de baskı izlerine rastlansa da olasılıkla yoğun kullanımdan dolayı oluşan aşınma ve zaman içerisindeki doğal tahribat sonucunda ikonografik değerlendirmeye alınamamıştır.

²²⁶ Head 1906, 297, Pl XXXVI.

²²⁷ Gagniers 1969, 1-11; Pl. LXII-LXIII, Cat. No. 1.

²²⁸ Şimşek 2013b, 463, res. 660.

²²⁹ 2010 yılı kazı çalışmalarında Tapınak Doğu Sokakta ele geçen L10.TDS.M.04 no.lu mührün bronzdan yapılmıştır.

²³⁰ Head 1906, 297, Pl. XXXVI.

3.3.2. Tip 2 (*Tesserae Frumentariae*)

Bu grup içinde değerlendirilen örnekler bilet ya da jeton olarak kullanılmış olmalıdır. Her ne kadar sikke olarak kullanılan tesseraların ayırt edilmesi kolay olmasa da bilet ya da jeton olarak kullanılan örneklerin tasnifi daha da güçtür. Nitekim, söz konusu örneklerde lokal özellikler belirgin olarak izlenir.

Kat.No. 10 (Lev. 2) numaralı tessera üzerinde yer alan betimlemede, $\frac{3}{4}$ lük dönüş yapan gladyatör figürü sağ eliyle kalkan, sol eliyle ucu kıvrık kılıç (sica) tutar şekilde, başında miğferi ile tasvir edilmiştir²³¹. *Thraex*²³², tipinde yapılmış olan gladyatör betiminin yer aldığı tessera, Mozaikli Güney Villa tesserae grubu içerisinde bulunan tek örnektir. **Kat.No. 11 (Lev. 2)** numaralı örnekte ise düz bir zemin üzerinde yürüyen aslan betimi yer alır. Sağa doğru yönelen aslanın ağzı hafif açık şekilde ve olasılıkla avına/hedefine doğru yönelmiş olmalıdır. A Evi kuzey-güney yönlü sokakta ortaya çıkarılan tessera üzerinde karşılıklı mücadele içinde olan gladyatörler yer almaktadır. **Kat.No. 16 (Lev. 2)** numarasıyla değerlendirmeye alınan bu örnekte, düz bir çizgi şeklinde oluşturulmuş zemin üzerinde yer alan gladyatörler, Mozaikli Güney Villa'da bulunan **Kat.No.10** numaralı örnekteki gladyatörlerden oldukça farklı tasvirlerle sahiptir. Solda yer alan gladyatör *Secutor*, sağda yer alan ise *Retiarius* 'tur²³³.

Kat.No.10 ve **Kat.No.16** numaralı örneklerde olduğu gibi **Kat.No.11** numaralı aslan betimli örnek de “Gladyatör/Vahşi Hayvan dövüşleri” (Munera-Venationes) ile ilişkili olmalıdır²³⁴. **Kat.No.16** numaralı örnekte izlediğimiz *Retiarius* için uygun bir rakip olan *secutor*, “takipçi” anlamındadır²³⁵. Bahsedilen gladyatör figürleri MS 3 yy'da oldukça popüler betimlemeler arasında yer alırken Laodikeia'da üzerinde gladyatör betimi bulunan bir kandil MS 2. yy'a, Asopos Tepesi'nde ortaya çıkarılan ve her iki yüzünde gladyatörlerin betimlendiği lokal üretim bir matara MS 3. yy'a

²³¹ *Thraex*, kalkanının küçük olmasına rağmen, ağır sınıfa dahil edilmektedir. Orak biçimli sorguç ve kenarlıklı bir miğfer, yüksek bacak zırhı, küçük kare şekilli kalkan ve eğimli kısa bir kılıç taşımaktadır.

²³² MS 2 ve 3. yy'lar için silahları ve giysileri göz önüne alınarak belirlenmiş 7 gladyatör tipi vardır. Bkz. Ögüt 2006, 36, Res. 1.

²³³ *Retiarius*, “Ağ dövüşçüsü” olarak tanınan bir gladyatör tipidir ve Augustus Dönemi'nde ortaya çıkmış olduğu düşünülmektedir. *Retiarius*, en hafif silahlanmış gladyatör tipidir. Ağ, üç çatalı mızrak ve kısa bir kılıç taşıyan *retiariuslar*, sol kollarında bir *manica* ve bunun üzerindeki omuz kalkanı ile korunmaktadır. Kendisine en uygun rakip olan *Secutor* da bu dönemde ortaya çıkmıştır. *Secutorlar* hakkında çok sayıda yazılı ve görsel malzeme bulunmaktadır. (Bkz. Junkelman 2002, 39.).

²³⁴ Tesserae üzerinde yer alan semboller doğrudan oyunlar ya da yapılan festivaller ile ilgili olmalıdır. (Bkz. Crosby 1964, 116.).

²³⁵ Yumurta biçimli bir miğfer taşıyan bu tip gladyatörler ağır sınıfa dahildi. (Bkz. Junkelman 2002, 39.).

tariflendirilmiştir²³⁶. Yine, Hierapolis kuzey nekropolünde bulunan bir kabartmada, A Evi'nde bulunan **Kat.No. 16** numaralı tesserada olduğu gibi solda betimlenen gladyatör *Secutor* sağdaki ise *Retiarius*'tur²³⁷. Laodikeia'da yapılan gladyatör dövüşlerinin, imparatorluk kültürle ilgisi olduğu ve gösterilerin imparatorluk kültürü rahiplerince düzenlendiği bilinmektedir²³⁸. Laodikeia'dan bir mezar yazıtında yer alan aktarıma göre, gladyatör oyunları imparator kültürü baş rahibi olan *Diokles*²³⁹ tarafından yönetilmiştir²⁴⁰. Yine Laodikeia'dan bir yazıtta “Καλλιμορφος ‘ο καλος - Yakışıklı/Güzel Kallimorphos” yazıtı ile Laodikeialı bir gladyatörün yakışıklılığı vurgulanmış, Pergamon'da ise Laodikeialı gladyatör “Καστορ-Kastor” dan söz edilmiştir²⁴¹. **Kat.No. 10, Kat.No. 11 ve Kat.No. 16** numaralı örnekler bilet olarak kullanılmış, konumu itibariyle de oldukça yakın olan stadyumda düzenlenen gladyatör dövüşleri için basılmış olmalıdırlar²⁴². Tesserae araştırmaları içinde daha önce karşılaşılmamış olan bu örneklerin Laodikeia üretimi olması muhtemeldir.

Kat.No. 12 (Lev.2) numarasıyla değerlendirilen tessera üzerinde buğday başağı yer almaktadır. Oldukça tahrip olsa da üçlü buğday başağı tasvirinin belirgin olarak izlendiği bu örnek hububat dağıtımıyla ilişkili olmalıdır²⁴³. Laodikeia, Lykos ve kolları ile beslenen verimli topraklara sahiptir. Antik çağda meyve ve sebzelerin yanında temel gıda maddeleri olan tahılın yanı sıra zeytin ağaçları (muhtemelen çoğunlukla yamaçlarda) ve şaraplık üzümlerine ait üretim tarımsal süreklilik göstermese de var olduğu bilinmektedir. Vitruvius, Hierapolis civarında da “bahçeler ve bağlar” in olduğundan bahseder²⁴⁴. Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenen surun dışında kalan Mozaikli Güney Villa, Asopos'un suladığı verimli tarım arazisine hâkim konumdadır. Bu arazide MS 4.-5. yy'da tarımsal faaliyetlerin yanı sıra, şarap, zeytinyağı gibi üretim yapıldığına dair kanıtlar elde edilmiştir.

²³⁶ Şimşek 2013b, 486-487, Res. 711-713.

²³⁷ Ritti-Yılmaz 1998, 465, 475, Figs. 8-13.

²³⁸ Corsten 1997, 145-149.

²³⁹ Laodikeia'da Diokles'in ünvanı, *arkhiereus*'tur. (Bkz. Corsten 1997, 145).

²⁴⁰ Copenhaver 2018, 177.

²⁴¹ Öğüt 2006, 35, EP. 13.295, EP. 13.110.

²⁴² Laodikeia Stadyumu, kentin güneyinde kuzeybatı-güneydoğu aksında ve hayırsever Nicostratus tarafından MS 79/80 yıllarında inşa edilerek İmparator Titus'a ithaf edilmiştir. (Bkz. Şimşek 2013b, 208-217, Res. 275-276).

²⁴³ Gülbay-Kireç 2008, 97, No. 101.

²⁴⁴ Vitr. 8.3.10.

Kat.No. 13 (Lev. 2) numaralı örnekte tek yönlü baskı uygulanmıştır. Koşar halde betimlenmiş bir at figürünün izlendiği tesseranın arka yüzünde baskı yer almaz. Yoğun aşınma ve deformasyona uğrayan bu örnek yine Ephesos'tan at figürlü bir örnek ile benzerlik göstermektedir²⁴⁵.

Doğu Bizans Kapısı Kuzey Kule'de oldukça deforme olmuş şekilde ortaya çıkarılan **Kat.No. 14 (Lev. 2)** numaralı tessera olasılıkla kule içindeki Roma Dönemi kullanımına sahip ev yapısı ile ilişkilidir. **Kat.No. 15 (Lev. 2)** numarasıyla değerlendirmeye alınan tessera ise Suriye Caddesinde, Doğu Bizans Kapısı Kuzey Kulesine oldukça yakın bir kazı açmasında ortaya çıkarılmış ve Doğu Bizans Kapısı Kuzey Kule'de ele geçen tessera ile aynı dönemde kullanım görmüş değildir. **Kat.No. 14** ve **Kat.No. 15** no.lu örneklerin tessera olduğunu düşünmemizin en önemli sebebi; diğer tesseralarda olduğu gibi standart bir forma sahip ve ağırlıklarının sağlam örneklerle oldukça yakın olmasıdır.

Stratigrafik verilerle MS 3. yüzyıla tarihlendirilen Laodikeia kurşun tesseraları, muhtemelen şehir darphanesinde üretilmiş olmalarına rağmen, bu örneklerin hiçbiri tam anlamıyla sikke işleviyle kullanılmamış olmalıdır. Nitekim bazı örnekler üzerinde yer alan tasvirlerde sikkeler üzerinde rastlayamadığımız ikonografiler yer almaktadır. Bu nedenle, söz konusu tesseraların Laodikeia kentinde ücretsiz dağıtımlar üzerinde kontrol sağlamak için verilen objeler olarak değerlendirilmeleri daha olası görünmektedir. Bu tür dağıtımlar genellikle dini bayramlar, askeri zaferler ve festivaller esnasında yapılırken kentin varlıklı vatandaşları tarafından desteklenmektedir. Bu tür şenlikler sırasında, kült ve adak önemi olan tesseraların yardımıyla gıda maddelerinin ücretsiz dağıtımları gerçekleştirilmiş, jeton veya bilet işlevli olanlar ise Laodikeia stadyumu veya tiyatrosu gibi gösteri yapılarında kullanım görmüş olmalıdır.

Tesserae Frumentariae başlığı altında değerlendirdiğimiz örnekler buldukları tabakanın stratigrafik verilerine göre MS 3. yy'ın ortalarına tarihlendirilebilir.

3.3.3. Tesseræ Üretim Tekniği ve Yeni Öneriler

Tesseræ, sikke basım tekniğinin aksine mermer ya da kireçtaşıdan hazırlanmış kalıplar içine döküm yapılarak üretilmiştir²⁴⁶. Hazırlanan matrisler, iki ayrı parçadan

²⁴⁵ Gülbay-Kireç 2008, 92, No. 85.

²⁴⁶ Pardini vd. 2016, Fig. 3-10; 2-3.

oluşup birbirleri içine geçecek şekilde yapılmaktadır. Kalıpların iç düzeninde merkezi bir kanal oluşturulur, bu kanalın her iki yana doğru yaprak damarları gibi açılan kanallı uçlarında tessera yuvaları yerleştirilirdi²⁴⁷. Kalıplar birleştirildiğinde döküm için hazırlanan kurşun, kalıptan içeriye doğru boşaltılır ve kurşun donduktan sonra kalıp açılırdı. Kalıp içerisinden yaprak dalları şeklinde çıkan tesserae kesilerek kullanıma hazır hale getirilirdi (Figür 14).

Figür 14. Tesserae Üretim Kalıbı

Tapınak Doğu Sokağı kazılarında ortaya çıkarılmış olan ve tessera üretim sistemine benzer şekilde hazırlanmış olan bir kalıp, Laodikeialıların da kalıp üretimine hâkim olduğunu gösteren önemli bir örnektir²⁴⁸. M.C.W. Still, Moesia’da “ΛΑΟΔΙΚΕΩΝ” yazılı bir mühür baskısı ile karşılaştığından bahsetmiş ve yazıtın genetik halde yazılması sebebiyle tessera’nın Lykos Laodikeia’sına ait olması gerektiğini ilermiştir²⁴⁹. Kentte tessera/mühür üretimine yönelik bir diğer önemli bulgu ise 2014 yılında Kuzey Kutsal Agora kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan çok sayıda pişmiş toprak potanın metal eritmede kullanıldığına dair izler taşımasıdır. Çoğu sağlam olarak ortaya çıkarılan söz konusu pota buluntularının bazıları içerisinde metal kalıntıları izlenirken dış

²⁴⁷ Hellenistik Dönem’den itibaren kullanımını bildiğimiz tessera, Orta Çağ’da da aynı teknik ile üretilmeye devam etmiştir. Kudüs’te kurşun tesseraların dağılımı incelenmiş ve kalıptan çıkarılmış ağaç formundaki kurşun tesseralar ortaya çıkarılmıştır. (Bkz. Kool 2013, 304, Fig. 9-10).

²⁴⁸ 2011 yılı kazı çalışmalarından ele geçen L.11.TDS.M.29 no.lu kalıp.

²⁴⁹ Still 1995, 323. Laodiceia ve Moesia arasında yaklaşık olarak 750 km mesafe vardır. (Bkz. Still 1995, 137).

yüzlerinde de doğrudan ateşe tutulma kaynaklı yanık izleri bulunmaktadır (Lev.27). Elle şekillendirilen, kalın cidarlı, ısıyı homojen dağıtabilecek şekilde tasarlanan pota aynı zamanda kalıp dökümüne uygun bir forma sahiptir. Olasılıkla öneri çiziminde olduğu gibi dökümden sorumlu olan memurun yanında yer alan pota vasıtasıyla kurşunu erittikten sonra kalıba dökümü yapıyor, belirli bir soğukluğa geldikten sonra kalıbı açıp dökümü ayırıyordu (Figür 15). Kuzey Kutsal Agora’da ele geçen potalar, kurşun parçalarının içerisinde eritilerek kalıplara dökülme aşamasında kullanılmış olmalıdır.

Figür 15. Tessera üretim tekniği

Laodikeia’da bulunan tesseraların üretim izleri incelendiğinde ikinci bir tekniğin var olduğunu söylemek mümkündür. Güney Roma Villası’nda ele geçen **Kat.No. 2** **Kat.No. 3**, **Kat.No. 9** ve **Kat.No. 10** numaralı tesseralar incelendiğinde, bu örneklerin sikke basım tekniği ile üretildiği anlaşılmaktadır (Figür 1).

Figür 16. Kat. No. 2-3 no.lu kurşun tessera

Söz konusu örneklerde, figürlü alana yapılan baskı nedeniyle oluşmuş çökme belirgin olarak izlenir. Bu bağlamda, Laodikeia tessera üretiminde kalıp tekniğinin yanı sıra darp tekniğinin de kullanımı söz konusudur denilebilir. Olasılıkla sonradan basılmak üzere *Flan/Blank* (boş/kör) tesserae üretilerek sonraki aşama olan baskı işlemi için hazır hale getirilmiştir. Laodikeia veya diğer kentlerde tesserae üretimi; sikkelerde olduğu gibi imparatorluk kontrolünde mi yapılıyordu? Bu üretimler kentin yöneticileri tarafından kontrol ediliyor muydu? Sikke kullanımı olan tesseralar merkeze bağlı üretilirken, lokal üretim olduğu düşünülen etkinlik, hububat ve bilet şeklinde kullanımı olan tesseralar yerel yönetimin kontrolünde mi basılıyordu? gibi sorular tesserae araştırmalarında halen cevap bulamamış problemler olarak karşımıza çıkmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

LAODIKEIA'DA BULUNAN KURŞUN MÜHÜR BASKILARI

Laodikeia'da 2003 yılından itibaren sürdürülen kazı çalışmaları sonucunda 307 adet kurşun mühür ortaya çıkarılmıştır.

4.1. Geç Antik Çağ'da Laodikeia'nın Siyasi ve Sosyo-ekonomik Durumu

Augustus'un yönetiminden (MÖ 27-MS 14) itibaren tüm Roma İmparatorluğu tek bir kişinin yönetimi altına girmiş ve imparatorluk toprakları Trajan Dönemi'ne kadar (MS 98-117) bir yüzyıl daha genişlemeye devam etmiştir. İmparatorluğa bağlı lejyonların yaklaşık üçte biri MS 226'dan itibaren gücü Roma'yla boy ölçüşebilecek tek devlet olan Parthlara karşı doğuda konuşlanmış, bu nedenle imparatorluk yönetiminin temsilcileri bölgeyi sık sık ziyaret eder hale gelmişlerdi. MS 3. yy'da imparatorluğun tüm sınırları boyunca devam eden uzun savaşlar ve kendi içerisindeki yönetsel sıkıntılar nedeniyle imparatorluğun yükü ağırlaşmıştı²⁵⁰. 3. yy krizi olarak da adlandırılan bu dönemde, birbiri ardı sıra taht kavgasına tutuşan bir dizi "asker-imparator" arasında en başarılı olan Diocletianus (MS 284-305), imparatorlar arasındaki güç ayrımının kurumsallaştırılması adına ilk adımı atmıştır. Başlangıçta, imparatorluğun batı yarısını Maximian'a, doğuyu ise kendi yönetimine alırken devam eden zorluklar karşısında, MS 293'te Maximian için I. Constantius'u ve kendisi için de Galerius'u halef olarak seçmişti. Tetrarşi olarak adlandırılan bu dönemin küçük ortakları olarak anılacak bu kişilere de Caesar deniyor ve şayet kıdemli imparatorlar emekli olurlarsa onların yerlerini almaları bekleniyordu.

Tetrarşi Dönemi'nde imparatorların çokluğuna rağmen, yönetim birliği korunmuş, bir imparator tarafından çıkarılan yasalar imparatorluğun genelinde uygulanmıştır²⁵¹. Diocletianus ve meslektaşlarının saltanatı imparatorluğun yönetiminde büyük bir değişikliği de beraberinde getirmiştir. Eyaletler küçültülerek sayıları yaklaşık iki katına çıkarılmış ve asker sayısı artırılmıştı. Kısmen imparatorların çoğalmasının bir sonucu olarak kısmen de genişleyen ordu için yeterli miktarda malzeme sağlama çabasıyla hükümetin yönetim aygıtları büyütülmüştü. Orduya odaklanması aynı zamanda askeri ve sivil ofislerin kesin olarak birbirinden ayrılmasına yol açmıştır²⁵². Benzer şekilde, vergilerin artırılma biçimine ilişkin önemli reformlar yapılmış ve MS

²⁵⁰ Greatrex 2008, 233.

²⁵¹ Jones 1964, 41.

²⁵² Campbell 2005, 120-126.

312’de, on beş yıllık periyotlardan oluşan “*Indiction*” döngüsünün kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Bu döngü yıllar içinde bir tarihlleme aracı olarak da kullanılmaya başlamıştır²⁵³.

Laodikeia, MS 3. yy’a kadar, Kibyra Conventusu’na bağlıdır²⁵⁴. Ancak kent, Diocletianus döneminden başlayarak bölgelerin idari yapılarının yeni bir genel tasarımını gerektiren önemli dönüşümlerin içinde yer almıştır. Phrygia-Karia eyaleti, Galerius, Maximinus Daia ve Licinius’un saltanatlarını kapsayan MS 305-324 yılları arasındaki bir tarihte iki birime ayrılmıştır²⁵⁵. Muhtemelen I. Constantinus yönetiminde Phrygia daha güneyde iki birime bölünmüş, Phrygia Prima ve Phrygia Secunda ismindeki iki eyalet sırasıyla Pacatiana ve Salutaris olarak adlandırılmıştır. Laodikeia Justinianus Dönemi’ne kadar Asya piskoposluk rahibinin ikamet ettiği Phrygia Pacatiana eyaletinin başkenti olmuştur²⁵⁶. Olasılıkla kentteki vali, yasal ve idari konularda imparatorun yardımcısı olarak devletin en önemli yetkililerinden biri olarak kalmıştır. Bununla birlikte, önceki uygulamalardan büyük bir kopuş yaşanmış ve valilerin artık herhangi bir askeri yetkisi kalmamıştır²⁵⁷. Bunun yerine, ordunun komutası, bir “*magister peditum* (Piyade Amiri)” ve bir “*magister equitum* (Süvari Amiri)” arasında bölünmüştür. Bu sistem, MS 5. yy’da, her biri kendi altında bir dizi bölgesel yüksek komutanlığa “*magister militum*’a (Ordu Amiri)” dönüşmüştür.

İmparatorluk maliyesi konusunda en dikkate değer gelişme, tetrarklar ve daha önceleri imparatorluğu saran enflasyonist baskıları solidus’un yaratılmasıyla durdurma başarılmıştır²⁵⁸. Ancak, imparatorluğun genelinde ölmekte olan ekonomik faaliyet, Laodikeia’nın tekstil üretimi ve ticaretindeki gücü sayesinde, Anadolu kentlerinin çoğu için erişilebilir olmayan ayrıcalıklardan ve avantajlardan yararlanmasını sağlıyor olmalıydı.

Laodikeia’nın idari yapısı ve yönetici sınıfın bu dönemdeki faaliyetlerinin ayrıntılarını anlamak zordur. Ancak Laodikeia’nın idaresi kesinlikle başka kentlerde

²⁵³ Jones 1964, 61-70.

²⁵⁴ Ramsay 1895, 37-42; Humann vd. 1898, 31; Leclercq 1928, 1322; Robert 1962, 116. Kibyra Conventusu’na Laodikeia’dan başka Hydrela, Themisionium, Hierapolis gibi toplam 25 kent dâhildi. Bkz. Jones 1983, 61, 64,73; Corsten 1997, 2; Sevin 2001, 204; Magie 1950, 1245, No. 19.

²⁵⁵ Ramsay 1895, 39; Barnes 1982, 223; Ostrogorsky 1999, 30-32.

²⁵⁶ Ramsay 1895, 80-83; Buckler-Calder 1939, 9, No:15; Belke-Mersich 1990, 323; Leake 1976, 155; Belke 1996, 1708; Bean 2000, 267; Lang 2003, 677. Ayrıca kentte yapılan dinsel toplantılarla bugünkü İl sınırlarına göre Ortaçağ-Bizans Phrygia’sı ve başlıca yerleşim merkezleri hakkındaki geniş bilgi için bkz. Parman 2002, 49-50,75-76, Harita 4.

²⁵⁷ Southern 2015, 257.

²⁵⁸ Jones 1964, 97-109; Hendy 1985, 426-427.

olduğu gibi ekonomik kaynakların çoğuna sahip olan yeni bir yönetici sınıfı elinde olmalıydı ve bu sınıf genellikle kamu arazilerinin yönetimini de üstlenmişlerdi²⁵⁹. Artık, “Boule-Demos” (halk meclisi) gibi geleneksel bir yönetim organizasyonunun kaybolduğu bu dönemde, Laodikeia Atriumlu Yönetici Binası ve Trajan Meydanı gibi Geç Antik Çağ idari alanlarında izlediğimiz yüksek devlet yetkililerinden bazılarının heykeller ve yazıtlarla onurlandırıldıkları düşünüldüğünde, Laodikeia’nın yine de güçlü bir kent yönetimi yapısına sahip olduğu düşünmek yanlış olmayacaktır.

Kentin ekonomik durumuna gelince; MS 3. yy’da imparatorluğun genelinde yaşanan istikrarsızlık ana yolların güvensizleşmesine sebep olmuş ve ulaşım sorunları sebebiyle kentin ihraç ettiği ince dokuma ürünlerinin ticaretinin daralmış olduğu tahmin edilebilir bir gerçektir. Ancak, Diocletianus Fermanı’nda yer alan Laodikeia tekstil ürünlerinin ayrıntılı listeleri, MS 4. yy’ın başlarında kentte endüstriyel üretimin devam ettiğini göstermekte ve güçlü bir şekilde ihracat kanallarının çalıştığını kanıtlamaktadır²⁶⁰. Kentte periyodik olarak meydana gelen deprem dönemlerinde bile verimli Lykos Ovası içerisindeki Laodikeia’nın kendi topraklarını kontrol ederek kente yeterli yiyecek üretimini sağlamış olduğu göz önüne alındığında, Geç Antik Çağ’ın kriz dönemlerinde de Laodikeia’nın kendi kendine yetebildiği çıkarımı yanlış olmayacaktır. Nitekim, Diocletian Fermanı’na göre kentin güçlü hayvancılık sistemi ile bağlantılı olan tunikler ve kapüşonlu pelerinler gibi çeşitli türlerde tekstil ürünlerini üretmeye devam ettiği kesindir²⁶¹.

Laodikeia’da zenginlik (ya da sermaye) Anadolu’nun diğer şehirlerinde olduğu gibi giderek daha dar bir sınıf haline gelen geniş toprak sahiplerinin ve imparatorluk mülklerinin koruyucularının elinde yoğunlaşmış olmalıdır. Mali açıdan da önemli sonuçları olan bu yeni durum, kamu binalarının bakımını zorlaştırarak tekrarlayan depremler sırasında meydana gelen hasarın gerekli onarımının yapılmasını özellikle kentin devasa yapılarında engellemiş olmalıdır. Ancak Laodikeia Kilisesi gibi büyük ölçekli bir yapı projesinin yanı sıra kentte birçok kilisenin inşa faaliyetlerine girişilmesi de söz konusuydu²⁶². Yazıtlardan elde ettiğimiz bilgilere göre Laodikeia Kilisesi

²⁵⁹ Ritti 2017, 573.

²⁶⁰ Ramsay 1895, 40-41; Gagniers 1969, 6-7; Jones 1983, 74; Malay 1989, 206-207. Tekstil ticareti ile ilgili kentte kurulmuş loncalar bulunmaktaydı. (Bkz. Buckler-Calder 1939, x, 8, No:12; Malay 1989, 297.

²⁶¹ Laodikeia yününün yaklaşık yarım kilogramı için 150, Laodikeia pelerinleri için 4500 denarius fiyat belirlenmiştir. (Bkz. Şimşek 2013b, 394-395).

²⁶² Yapılan yüzey araştırmasıyla tespit edilen Hıristiyanlık Dönemi kilise ve yapıları için bkz. Traversari 1997, 80-82. Ayrıca yapılan kazılar sonucu ortaya çıkan ve yüzey araştırmaları ile belirlenen kiliseler için

mozaiklerinin bir bölümünün yaptırılması veya *ambon* kürsüsünün restore edilmesi gibi işler, bu yapıların onarımı veya süslemelere ait bazı bölümlerin şahıslar veya din adamlarınca yaptırıldığını kanıtlamaktadır²⁶³. Bu bağlamda, kiliseyle bağlantılı alanların çekiciliği ve bunun sonucunda yerel din adamlarının dini hiyerarşide ulaştığı konum, şehrin yaşamında temel bir unsur oluşturarak ekonomik durumunu etkilemiştir. Geç Antik Çağ'da Laodikeia, imparatorluk döneminde kamusal yaşama egemen olan ailelerin yerine farklı aktörlerin rol aldığı bir sosyo-ekonomik dönüşüm geçirmiştir. Bir zamanlar ithalatçı olan bazı şehirlerin refahıyla bağlantılı olarak en parlak dönemini yaşamış olan tekstil ihracatının, yol güvenliği sorunlarından büyük ölçüde etkilenerek bir gerileme yaşamış olduğu açıktır. Buna rağmen, Geç Antik Çağ'ın metropol kentlerinden birisi olan başkent Laodikeia, imparatorluğun yeni örgütlenmesi içinde en üst yönetim kademesinde kalmayı başarmıştır²⁶⁴.

Paulus'un Hıristiyanlık dinini yaymak için yazdığı mektuplardan biri Laodikeia'ya gönderilmiştir. Laodikeia'ya Aziz Paulus tarafından gönderilen bu mektubu yakın arkadaşı Epaphras vasıtasıyla Ephesos'tan yolladığı ve mektubun hem Kolossae'lilere hem de Hierapolis ve Laodikeialılara gönderilmiş ortak bir metin olduğunu biliyoruz. Bu konu İncil'de şöyle geçer; *“Tanrının isteği ile İsa'nın elçisi atanan ben Paulus ve kardeşimiz Timoteyus'tan Kolossai'de bulunan ve tanrıya iman eden kutsal kardeşlere selam. Babamız Tanrı'dan size lütuf ve esenlik olsun”*. Mektubun bir bölümünde *“Yunanlı ve Yahudi, sünnetli ve sünnetsiz, barbar (yabancı), İskit (Türkler) köle ve özgür ayırımı yoktur. Tanrı her şeydir ve her şeydedir”* ifadesi yer alır. Yeni din bu eşitlik ilkesi, yardımseverlik, hoşgörü anlayışından dolayı, Roma baskısı altında olan insanlar arasında hızlı bir şekilde yayılmıştır. Mektubun son selam bölümünde ise Aziz Paulus hapisane arkadaşlarının (Thikus, Aristarkus, Markos vd.) Hierapolislilere, Laodikeialılara ve Kolossaililere şükran ve selamlarını iletir. Son bölümler şu şekilde devam eder. *“Gerek sizin için gerek Laodikeia ve Hierapolis'te bulunanlar için çok emek verdiğine tanıklık ederim. Laodikeia'daki kardeşlere, Nimfa'ya ve onun evindeki topluluğa selam edin. Bu mektup aranızda okunduktan sonra, Laodikeia*

bkz. Şimşek 2018, 91. Fig. 11; “Laodikeia'da Hıristiyanlık ve Kiliseler” üzerine güncel yayın için bkz. Bayram 2018a, 117-137.

²⁶³ Şimşek 2015, 48, 67, Res. 59-60, 102-103.

²⁶⁴ Ramsay 1895, 78-83; Leclercq 1924, 1322; Des Gagniers 1969, 10-11; Brewster 1993, 151; Cohen 1995, 71; Sarre 1998, 14-15; Texier 2002, 385; Bean 2000, 268; Sevin 2001, 204. Yapılan yüzey araştırmasıyla tespit edilen Hıristiyanlık Dönemi kilise ve yapıları için bkz. Traversari 1997, 80-82. Ayrıca yapılan kazılar sonucu ortaya çıkan ve yüzey araştırmaları ile belirlenen kiliseler için bkz. Şimşek 2018, 91. Fig. 11; “Laodikeia'da Hıristiyanlık ve Kiliseler” üzerine güncel yayın için bkz. Bayram 2018a, 117-137.

topluluğuna da okunsun. Sizde Laodikeia'dan gelecek olan mektubu okuyun... Ben Paulus bu selamı kendi elimle yazıyorum. Zincire vurulduğumu unutmayın. Tanrının lütfu sizinle birlikte olsun". Anadolu'nun MS 1. yy'daki sosyo-ekonomik yapısına bakıldığında Aziz Paulus'un Ephesos kentine kadar yaptığı üçüncü yolculuğu sırasında Laodikeia Kilisesi'nde okutulması için bir mektup göndermesi de kent nüfusunun bu dönemde Hıristiyan bir topluluğu barındıracak yoğunlukta olduğunu göstermektedir.

Aziz Paulus'un öldürülmesinden sonra Aziz Yuhanna, Ephesos Kilisesi'ne bağlı kiliselerin başına geçerek İncil'ini burada yazar. Aslında Aziz Yuhanna'nın Ephesos'ta çok uzun bir süre kalmadığı yaygın bir kanıdır. Lakin bazı kaynaklarda Aziz Yuhanna Patmos adasına sürgün edilmiş ve İncilin son bölümü olan "Vahiy"i burada tamamladığı öne sürülmektedir. Aziz Yuhanna o dönemin geleneğine uyararak, kitabın başında önce kendisinden söz eder. Sürgüneyken Ephesos'un yaklaşık 90 km güneybatısında bulunan taşlık, çorak bir yer olan Patmos adasında, muhtemelen taş ocaklarında zoraki olarak çalıştırılıyordu. Mahkûmlar ve sürgünler yorgunluktan şartların ağırlığından kırılıyorlardı. Oradayken tanrı, Aziz Yuhanna'ya göründü ve ondan; "gördüklerini, o anda olanları ve daha sonra olacakları yazmasını istedi (Vahiy 1: 19–20). Aynı zamanda bu yazdıklarını tek tek isimlerini sıraladığı yedi kiliseye gönder; "Gördüklerini kitaba yaz ve yedi kiliseye, yani Ephesos, Smyrna, Pergamon, Thyatira, Sardeis, Philadelphia ve Laodikeia'ya gönder" diye buyurdu (Vahiy 1: 11)²⁶⁵.

Anadolu'daki Yedi Kilise'ye karşı Tanrının bildirimlerini içeren bu bölüm içerisinde Laodikeia'ya gönderilen mektupta şöyle der "Ve Laodikeia'da olan kilisenin meleğine yaz: Ámin sadık ve hakiki şahit, Allah'ın hilkatinin başlangıcı, bu şeyleri diyor. Senin işlerini bilirim. Ne soğuksun ne de sıcak, keşke soğuk yahut sıcak olsaydın, böylece ne sıcak ne de soğuk, ılık olduğun için, seni ağzımdan kusacağım. Mademki zenginim ve zenginleştirdim ve ihtiyacım yoktur diyorsun ve zavallı ve acınacak halde fakir ve kör ve çıplak olduğunu bilmiyorsun; zengin olasan diye ateşle tasfiye edilmiş altın ve giyinesin ve çıplaklığının ayıbı görülmesin diye beyaz esvap ve göresin diye gözlerine sürmek için göz ilacı satın almayı sana nasihat ediyorum. Ben sevdiğilerimin hepsini tevcih ve tedip ederim. Şimdi gayretli ol ve tövbe et. İşte kapıda duruyor ve çalışıyorum. Eğer biri sesimi işitir ve kapıyı açarsa onun yanına gireceğim ve ben onunla ve o benimle akşam yemeği yiyeceğiz. Ben nasıl galip oldum ve Babamla Onun tahtında oturdumsa, galip olana da

²⁶⁵ Şimşek 2013b, 343.

benimle benim tahtımda oturmayı vereceğim. Kulağı olan işitsin, Ruh kiliseye ne diyor.”
(Vahiy 3:14-22)

Sitem ve nasihat içeren bu mektup aslında Laodikeia’ya özgü bazı nitelikleri de ortaya koyması açısından önemlidir. Mektupta geçen “*Ne sıcaksın ne soğuk*” suçlaması Lykos vadisi kentleri arasında soğuk sulara sahip Kolossai ve sıcak kaynaklara sahip Hierapolis’in aksine Laodikeia’ya modern Denizli sirtlarından su kemeri sistemleriyle getirilen ılık suyla bağlantılı olarak kullanılmış olmalıdır. Bugün bile İngiliz dili içerisinde “*Laodicean*” kelimesi hiçbir görüşü olmayan, kaygısız ve alakasız anlamında kullanılmaktadır. Yine kentin ticaretle kazandığı zenginliğe vurgu yapılmış finans ve bankerlik merkezi olması nedeniyle rafine edilmiş altınlardan bahsedilmiştir. Kentin en önemli üretim alanını oluşturan tekstil ürünleri ise “*giyinesin diye beyaz esvap*” cümlesi ile simgesel bir anlam kazanmıştır.

Laodikeia’da bir tıp okulunun varlığı antik yazarların anlatımları ve ele geçen kent sikkeleri ile bilinmektedir. Özellikle Laodikeia’lı doktorların²⁶⁶ göz hastalıkları konusunda uzmanlaştığı ve “Phrygia Tozu” (τέφρα φρυγία) olarak antik dünyada ün salmış bir merhem geliştirdikleri yine çeşitli antik kaynaklarla günümüze kadar ulaşmıştır. Mektupta geçen “*göresin diye gözlerine merhem al*” (Vahiy 3:18) sözleri göz konusunda uzmanlaşmış bu tıp okulu ile bağlantılı olmalıdır. Her ne kadar siyasi kaygılarla yeni bir dönemin kapıları açılmış olsa da Anadolu halkları arasında önlenemez bir yükselişe geçen Hıristiyanlık bu yeni dönemin ana eksenini oluşturmaktadır. Bu noktada Hıristiyanlığın serbest bırakılmasıyla birlikte sosyo-ekonomik ve ruhani dengeler değişmeye başlamış bunun sonucu olarak da İncil yorumu, ibadet ve kilise nizamının belirlendiği Konsil yapılması kaçınılmaz olmuştur²⁶⁷. MS 3. yy’da Lykos Vadisi’nde Hıristiyanlığın yayılmasında özellikle Paulus zamanında önemli rol oynayan Kolossai ve Hierapolis’in geri planda kaldığı hatta Kolossai’nin MS 3. yy’ın ortalarında yaşanan deprem sonrasında neredeyse adının unutulduğu görülmektedir²⁶⁸. Laodikeia ise önem kazanmış önce metropolitik merkezi MS 4. yy’da da Phrygia Pacatiana’nın başkenti olmuştur²⁶⁹. Kentin ilk piskoposu olasılıkla Paulus’un Kolossaililer’e yazdığı mektupta “*Arkippus’a şunu söyleyin Rab yolunda üstlendiği görevi tamamlamaya dikkat et*” sözleri

²⁶⁶ Strabon (12.8.20), Zeuxis’in ve daha sonra Alexander Philalethes’in yönetiminde büyük bir Herophilian Tıp Okulundan bahseder.

²⁶⁷ Şimşek 2013b, 344-345.

²⁶⁸ Huttner 2013, 276-278.

²⁶⁹ Huttner 2013, 279, 315; Bayram 2018a, 120, Dn. 22.

ile adı geçen Arkippus'tur²⁷⁰. Paganların 23 Kasım'da, Tanrıça Artemis için Khonai'deki (Honaz) tapınakta kutlama yaptıktan sonra kiliselerde dua etmekte olan Hıristiyan inananlara saldırması, bu esnada Philemon ve Appiah ile birlikte Arkippus'u Kolosai'de ya da Khonai'de tutuklayarak şehit etmeleri bu düşünceyi destekler niteliktedir²⁷¹. Eğer öyleyse ilk piskopos Sagaris olmalıdır²⁷².

MS 325 yılında Nicaea (İznik) konsülünün toplanmasıyla başlayan bu süreç içerisinde Laodikeia'da da kesin tarihi belli olmamakla birlikte MS 343-381 tarihleri arasında yapıldığı bilinen bölgesel fakat Hıristiyanlık için belirleyici kararların alındığı bir konsül toplanmıştır. Bizanslı antik yazarlar Zonaras ve Balsamon'a (MS 12. yy) göre Asya'nın birçok bölgesinden kutsanmış kilise babaları bu toplantıda bir araya gelmiştir. Yapılan toplantıda Hıristiyanlık âlemini etkileyen ve aynı zamanda ekümenik konsillerde belirleyici bir rol oynayan toplam 60 kanun ortaya çıkarılmıştır. Hıristiyanlık literatüründe ilk kez ambon kelimesinin kullanıldığı XV. Kanunda ambona kutsanmamış kimselerin çıkmaması gibi önemli kararlar yer alır²⁷³. Synod hem Laodikeia'nın dinsel merkez olarak önemine hem Hıristiyanların arasında Yahudi geleneklerine ciddi şekilde eğilimlerin olduğuna hem de Heretiklerle Paganların bölgede hala varlık gösterdiklerine kanıt olması bakımından önem arz etmektedir. Hıristiyanlığın yayılmasında ve burada düzenlenen synodda alınan kararlarla Hıristiyanlık normlarının oluşmasında etkin rol oynayan Laodikeia kenti, kiliseleriyle de dikkat çekmektedir. Hıristiyanlığın serbest bırakılmasıyla birlikte kilise inşasına da başlanmış, şimdiye kadar yapılan kazı çalışmalarında MS 4-6. yy'a tarihlendirilen, biri şapel olmak üzere 10 adet dini yapı tespit edilmiştir. Yapıların çoğunun tamamıyla toprak altından gün yüzüne çıkarılmasıyla, kilise sayısının artabileceğini göstermektedir²⁷⁴.

²⁷⁰ Bayram 2018a, 120.

²⁷¹ Huttner 2013, 331-334; Bayram 2018a, 120.

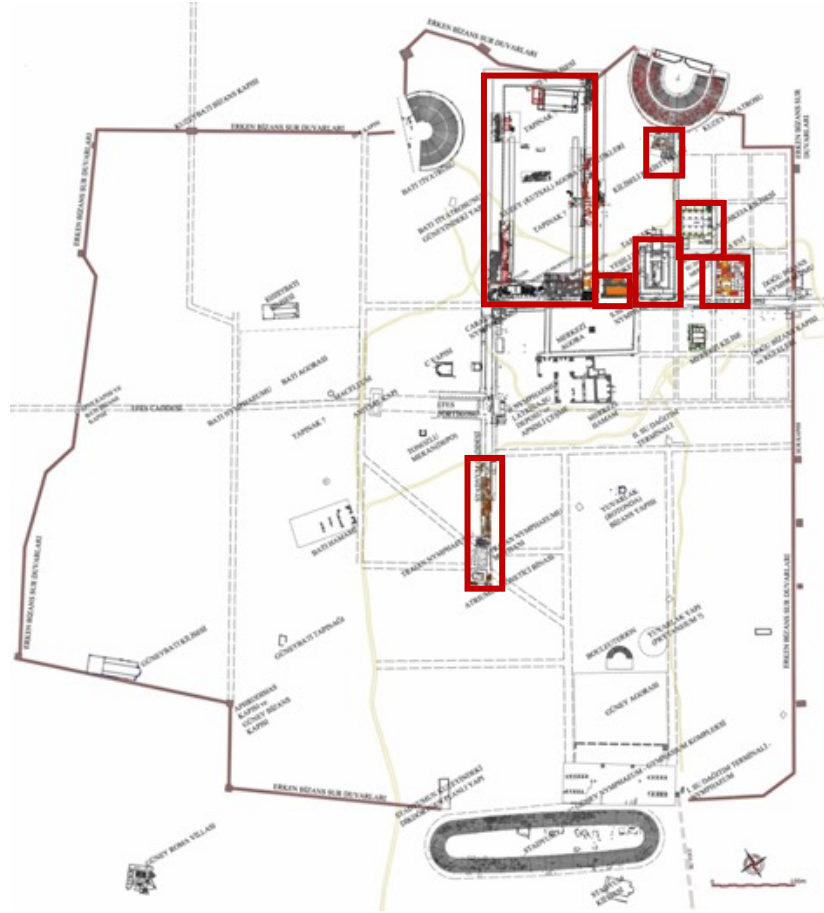
²⁷² Diğer piskoposlardan ismi tespit edilenlerden Sisinnius, Eugenius, Nunechius, Kekropius, Nonnius, Aristonicus, II. Nunechius, Ioannes, Tiberius, Eustathius, Theodoros, II. Sisinnius, Paulus, Symeon, Mikhael, Basileus, Solomon, II. Ioannes ve Theophylaktos'tur. Bu piskoposlar, ekümenik konsillerden de bilinmektedir. Efes konsili'nde katılan Eutyches'e karşı Dioscorus'un yanında yer alan piskoposun yaptığı konuşmalar, Laodikeia'nın tekstil ticaretindeki önemini vurgulayan *Trimitaria* unvanı kullanılarak "Laodikeia Trimitaria Piskoposu Nunechius" şeklinde kayıt altına alınmıştır Bkz. Bayram 2018a, 120-121.

²⁷³ Şimşek 2013b, 344-345.

²⁷⁴ Bayram 2018a, 122-123; Fig.1.

4.2. Laodikeia’da Bulunan Kurşun Mühür Baskılarının Dağılım Alanları

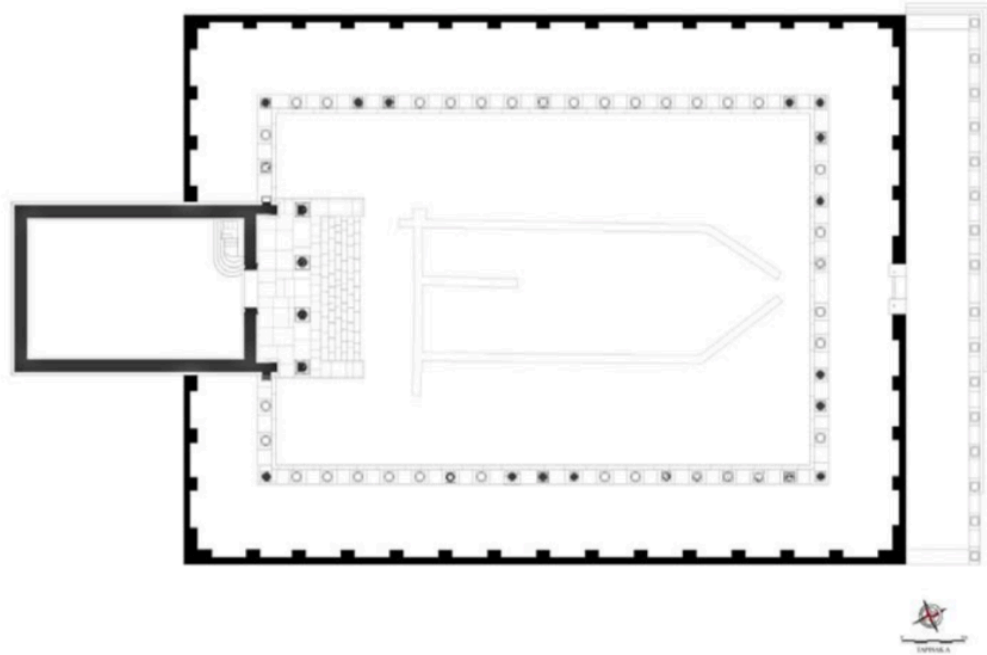
Değerlendirmeye alınan kurşun mühür baskıları; Tapınak A’da 291 adet, Laodikeia Kilisesi’nde 2 adet, A Evi’nde 5 adet, Stadyum Caddesi’nde 2 adet, Septimius Severus Nympheumu, Kiliseli Peristilli Ev’de çalışmalarında, Kuzey Kutsal Agora Doğu Portik’te kazı çalışmalarında 1’er adet ve kent genelinde yüzey buluntusu olmak 4 adet ortaya çıkarılmıştır. (Figür 17).

Figür 17. Kurşun mühür Baskıları Buluntu Alanları

4.2.1. Tapınak A

Tapınak A olarak tanımlanan yapı, doğu-batı ekseninde uzanan Suriye Caddesi'nin kuzeyinde, Septimius Severus Çeşmesi'nin doğusunda, Laodikeia Kilisesi'nin batısında iki adaya oturacak şekilde inşa edilmiştir (**Figür 18**).

Figür 18. Tapınak A planı

Tapınak A'da ilk kazı çalışmaları 2004 yılında başlamış ve tüm alanların ortaya çıkarılmasıyla birlikte 2011 yılında çalışmalar tamamlanmıştır²⁷⁵. Korinth düzeninde inşa edilen tapınak orijinalinde Tanrı (Apollon, Artemis ve Aphrodite) ve İmparatorluk Kültü için adanmış olup²⁷⁶ Geç Antik Çağ'da Hıristiyanlığın kabul edilmesiyle birlikte arşiv binasına dönüştürülmüş avlu, portik ve etrafına eklenen sivil yapılarla ortaklaşa kullanılmıştır. Dıştan dışa 27,75x13,60 m ölçülerinde olan tapınak her iki tarafı korkuluklarla sınırlandırılan ve yedi basamaklı merdivenle çıkılan bir podyum üzerinde yükselmektedir²⁷⁷.

²⁷⁵ Şimşek 2006, 423-426; Şimşek 2007, 461-467; Şimşek 2009, 418-420; Şimşek 2011, 454-458; Şimşek 2012, 571-572; Şimşek 2013a, 105-106; Şimşek 2013b, 245.

²⁷⁶ Şimşek 2006, 424.

²⁷⁷ Şimşek 2006, 425; Şimşek 2013b, 246.

Figür 19. Tonozlu Mekân'a geçişi sağlayan merdivenin kazı öncesi ve yapılan restorasyon çalışmalarından sonraki durumu

Tapınağın naos bölümünün altında yapılan çalışmalarda naos boyunca, tapınak hediyelerinin saklandığı 4,65m yüksekliğinde tonozlu bir mekânın varlığı ortaya çıkarılmıştır (**Figür 19**). Orijinalinde traverten bloklarla yapılan bu tonozlu mekânın tonoz bölümü; Diocletianus Dönemi (MS 284-305) depreminde tahrip olmuş, sonrasında tuğla kullanılarak onarılmıştır. Bu mekâna giriş naosun güneydoğu köşesinde yer alan kapı ve buna bağlı yapılan merdivenle sağlanmaktadır. Mekânın tabanı 10 cm kalınlığında içi tuğla, traverten ve mermer kırıntılı kireç harç ile kaplanmıştır²⁷⁸. Tonozlu mekânın duvarlarında yer yer dökülmeler olmasına rağmen duvarın 5 cm kalınlığında, kaba kireç harçlı sıva ve üzerine 1-1,5 cm kalınlığında ince sıvayla kaplandığı anlaşılmıştır. Sıvalar üzerinde yer yer kazıma deniz feneri ve gemi (grafitto) yapılmış şematik çizimler ile Grekçe yazıtlar yer alır²⁷⁹. Bu bölümün kuzey duvarı ve doğu duvarı ortasında geç dönem yapılarına açılan iki adet geçiş tespit edilmiştir.

Naosun altında yer alan tonozlu mekânın içinin boşaltılması sırasında imparator Diocletianus (MS 284-305) Dönemi'ne tarihlenen ve tapınak hediyesi olarak düşünülen iki adet kabartmalı sütun bulunmuştur. Bu sütunların üzerinde çelenk içerisinde betimlenmiş Artemis, Apollon, Fortuna, Laodikeia Tykhesi ve Latince yazılar yer

²⁷⁸ Şimşek 2013b, 249.

²⁷⁹ Şimşek 2007, 463.

almaktadır²⁸⁰. Tapınak A tonozlu mekânın boşaltılması çalışmalarında az sayıda MS 3. yy sikkeleri Caracalla (211-217), Claudius Gothicus II (268-270), Probus (276-282), Tacitus (275-276), Vabalatius (271-272), çok sayıda MS 4. yy sikkesi; Constantinus I (307-337), Constans (337-350), Constantius II (337-361), Constantius I (330-346), Maximianus (286-305), Diocletianus (284-305), Crispus (317-326), Iulian II (360-363), Valentinianus (383-392), Helen (337-340), çok az sayıda MS 5. yy sikkeleri Honorius (393-423), Arcadius (383-408) ile bir adet MS 6. yy Tiberius II (578-582)] ile bir adet MS 7. yy Focas (602-610) sikkesi bulunmuştur²⁸¹.

Tapınak A'da 164 sikke ve 291 adet kurşun mühür baskısı ile birlikte kontekst olarak ele geçirilen 700'ün üzerindeki tam ve tama yakın unguentariumların, Geç Antik Çağ'daki kullanımına ilişkin önemli bilgiler elde edilmiştir. Ele geçen buluntular ile Tapınak A tonozlu mekânın işlevinin değiştiğini ve Laodikeia Kilisesi'nin dinsel arşivi olarak kullanıldığını göstermektedir²⁸².

4.2.2. Kiliseli Peristylli Ev

Laodikeia'da Hıristiyanlığın serbest bırakılması ile birlikte hız kazanan kilise inşaları sebebiyle günümüze kadar yapılan kazılarda MS 4.-6. yıllara tarihlendirilen, biri şapel olmak üzere 10 adet dini yapı tespit edilmiştir. Yapıların çoğunun tamamıyla toprak dolgu altından gün yüzüne çıkarılması, kentteki kilise sayısının artacağını göstermiştir²⁸³.

Kiliseli Peristylli Ev, Suriye Caddesi'nin kuzeyinden tiyatroya kadar uzanan Tapınak Doğu Sokağı (Tiyatro Sokağı) üzerinde, Kuzey Tiyatrosu ile sokağın köşesinde yer alır. Yapının kuzey cephesi tiyatronun güney analemma duvarına dayanır²⁸⁴. Kiliseli Peristylli Ev'de 2010-2011 yıllarında yapılan kazı çalışmaları sonucunda kompleksin doğusunda kilise bölümlerinden olan naos, endonartheks, eksonartheks ile kuzeyindeki 1-4 No.lu mekânlar²⁸⁵ 2014 yılında ise peristylli avlunun tamamı ve 5-10 No.lu mekânlar açığa çıkartılmıştır (**Figür 20**).

²⁸⁰ Şimşek 2007, 463; Şimşek 2013b, 250.

²⁸¹ Şimşek 2006, 426.

²⁸² Şimşek 2013b, 252.

²⁸³ Bayram 2018a, 123.

²⁸⁴ Şimşek 2012, 584-585; Şimşek 2012b, 65-71; Şimşek 2013b, 319.

²⁸⁵ 2010-2011 yılı kazı çalışmaları için bkz; Şimşek 2012a, 584-586; Şimşek 2013a, 106-108.

Figür 20. 2019 yılı kazı çalışmaları sonrası Kiliseli peristilli ev planı

Peristylli avlu etrafında odaların sıralandığı kompleks, bu yönüyle A Evi'nden sonra açığa çıkartılan ikinci konut yapısıdır. Kuzeyden-güneye doğru hafifçe genişleyen dikdörtgen plana sahip kilise tek nefli, çift nartekslidir.

Apsis kuzey duvara yerleştirilmiş olup içte yarım daire planlıdır ve dışa yansımamıştır. Apsisi kuzeyde olmakla birlikte dış narteksin opus spicatum tekniğinde yapılmış zemin döşemesinde yer alan “Tanrının Gözü” ve sekiz kollu haç tasviri, mekânın kilise olduğunu kesinleştirmiştir. Kilise hem çift nartheks hem de kuzey duvara yerleştirilmiş apsisi ile Laodikeia kiliseleri içinde bilinen tek örnektir. Apsisin kuzeyde olması, seçilen mekânın konumundan kaynaklı olabileceği gibi MS 375-380 tarihinde alınan kararlar apsilerin doğuya yerleştirilmesi kararından önce yapılmış olabileceğini akla getirir²⁸⁶.

²⁸⁶ Bayram 2018a, 124, Fig. 2.

Yapıya giriş; sokak üzerinden eksonartekse açılan 2.35m genişliğinde bir dış kapı ile sağlanmaktadır. Eksonarteksten kuzeybatı duvarına açılan 1.65m genişliğindeki bir kapı ile de peristylli avluya geçilmektedir. Ayrıca kazısı tamamlanmayan güneybatı duvarında 7 ve 8 No.lu mekânlarla bağlantıyı sağlayan iki kapı açıklığı daha tespit edilmiştir²⁸⁷.

Kilisel Peristilli Ev’de batı salonda apsisli bölümde ele geçen ve **Kat.No.56** numarasıyla değerlendirilen kurşun mühür baskısı yapının son kullanım evresine ilişkin buluntu grubu içindedir. Her iki yüzünde de monogram yer alan mühür baskısının yalnızca bir adet ele geçmesi, mührün şahsa ait olduğunu düşündürür. Nitekim, MS 6. yy’dan itibaren mühürlerin yüksek rütbeli kişiler ve memurlar arasında kullanımı yaygındır²⁸⁸.

4.2.3. Septimius Severus Nymphaemu (A Nymphaemu)

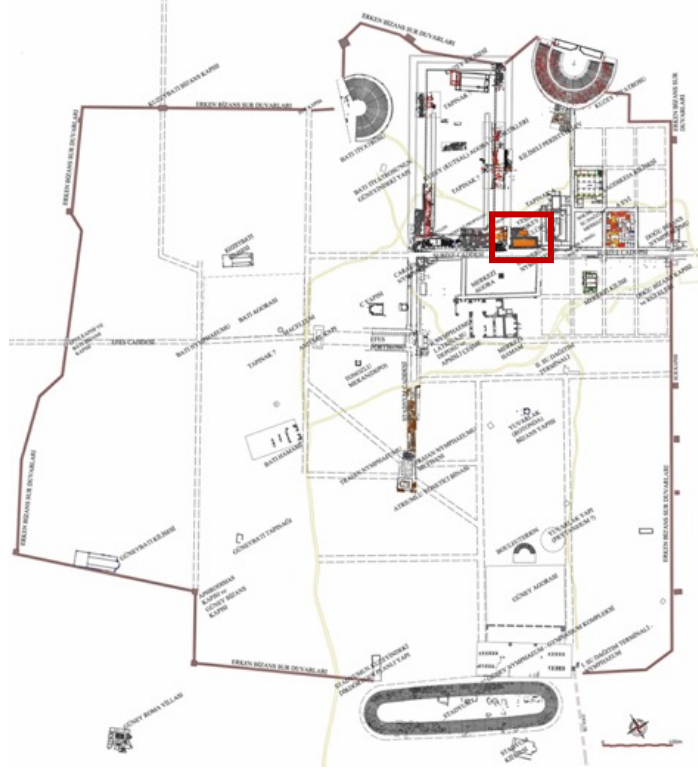
Suriye Caddesi’nin kuzeyinde 42x51m’lik insula içerisinde yer alan Nymphaeum, hippodomik düzende tek bir ada üzerine doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı olarak inşa edilmiştir (**Figür 21**). Bu anısal nymphaeum yapısı kazı çalışmalarında ortaya çıkan yazıta göre İmparator Septimius Severus’a (MS 193-211) ithaf edilmiş olup sonraki dönemlerde Septimius Severus Nymphaeumu olarak isimlendirilmiştir²⁸⁹. Nymphaeum kentin önemli yapılarının yer aldığı kuzey merkezinde yer almakta olup doğusunda Tapınak A yapısı ve Laodikeia Kilisesi, batısında, Kuzey Kutsal Agora’nın doğusunda, Merkezi Agora ile Merkezi Hamam’ın kuzeyindedir. Ayrıca kuzey cephesinde, bitişik olarak yapılan Yeşillerin Jokey Kulübü bulunmaktadır. U planlı ve iki katlı olarak tasarlanan nymphaeumun önünde geniş dörtgen planlı bir havuz ile bu havuzu çevreleyen sütunlu galeriler yer alır. Nymphaeumun birinci katı kompozit, ikinci katı Korinth nizamında düzenlenmiştir²⁹⁰.

²⁸⁷ Eksonarteksin kuzey duvarı üzerinde de bir açıklık ortaya çıkarılmıştır. Bu bölümün 278,64 m kotunda tespit edilen tabanı, tuğlaların dikine yerleştirilmesiyle oluşturulmuş, *opus spicatum* döşeme ile kaplanmıştır. *Opus spicatum* döşemede geometrik desenlerin yanı sıra daire içinde *christogram* ve “Tanrının Gözü” motifleri betimlenmiştir. Bu bezeme özellikle erken dönemde paganizmden tek tanrılı dine geçişteki eski dinin etkilerini göstermesi bakımından önemlidir. Bkz. Şimşek 2013a, 107.

²⁸⁸ Seibt 1978, 34.

²⁸⁹ Şimşek 2005, 310-311; Şimşek 2006a, 420; Şimşek 2013b, 154.

²⁹⁰ Şimşek 2013b, 147, Res. 184-188, 627.

Figür 21. Septimius Severus Nymphaeumu (A Nymphaeumu) kent planında konumu

Duvar sıraları traverten bloklardan yapılmış olup duvarların dış yüzeyi mermer plakalarla kaplanmıştır. Ayrıca çeşmenin caddeye bakan doğu ve batı köşelerinde birer aslan heykeli yerleştirilmiştir ²⁹¹.

2003–2005 yılları arasında yapılan bilimsel kazı ve anastylosis çalışmalarının ardından yapıda, 2011 yılında kuzeyindeki mekânların işlevini ortaya çıkarmak için çalışmalara tekrar başlanmış ve Yeşiller’in Jokey Kulübü olarak adlandırılan kompleks yapı ortaya çıkarılmıştır²⁹². Kazı çalışmalarına 2003 yılında, 288,00m kotunda başlamış olup 285,50m kotunda havuzun tabanı tespit edilmiştir. Dikdörtgen planlı havuzun içten içe ölçüleri 31,10x8,20m, derinliği ise 1.00m olup havuz tabanı kare ve dikdörtgen tuğlalar ile kaplanmıştır²⁹³. Nymphaeum yapısının ana duvarlarından kuzeyde olanı uzun, doğu ve batı cephesindekiler ise kısa yan duvarlarıdır. Duvarların önünde havuzu çevreleyen sütunlu galeriler yer alır. Kısa cephesinde 6’şar, uzun cephesinde ise 16 adet sütun bulunmaktadır. Kuzey duvarında havuzun orta noktasına gelen bölümde, stylobat seviyesinden 1,40m yükseklikte nymphaeumun yarım yuvarlak formu ana nişi ile ana

²⁹¹ Şimşek 2013b, 147, Res. 191.

²⁹² Şimşek 2005, 308-311; Şimşek 2006a, 420-422; Şimşek 2007, 461; Şimşek 2013a, 108-109; Şimşek 2013b, 147-159, Res. 180-198.

²⁹³ Şimşek 2005, 309; Şimşek 2103b, 152.

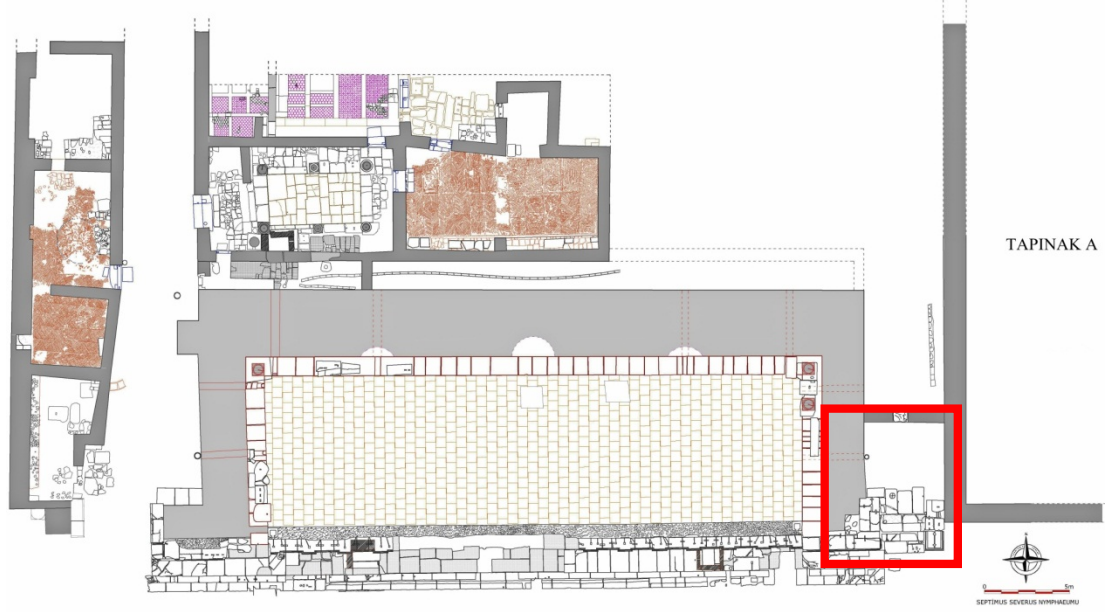
nişin her iki yanında daha küçük ölçülerde birer niş daha yer almaktadır. Bu nişler uzun ön cepheye hareket sağlayarak mimari açıdan görsel bir zenginlik kazandırmıştır.

Kuzey duvarında havuzun orta noktasına gelen bölümde, stylobat seviyesinden 1.40m yükseklikte nymphaeumun yarım daire formlu ana nişi ile ana nişin her iki yanında daha küçük ölçülerde birer niş daha yer almaktadır. Bu nişler uzun ön cepheye hareket sağlayarak mimari açıdan görsel bir zenginlik kazandırmıştır. İmparator Septimius Severus'a adanan bu çeşmenin, MS 3. yy'ın sonunda meydana gelen Diocletianus Dönemi depreminde hasar gördüğü sonrasında devşirme malzeme kullanılarak tamiratlar geçirdiği ve MS 494 depremine kadar kullanıldığı arkeolojik verilerle tespit edilmiştir. MS 494 depreminden sonra ciddi hasara uğrayarak büyük oranda yıkılan nymphaeumun, Suriye Caddesi'ne bakan güney cephenin doğu ve batı kısımlarında devşirme bloklardan oluşturulan dikdörtgen planlı iki küçük havuz yapısı ile kullanımını devam etmiş ancak hiçbir zaman eski görünümüne kavuşamamıştır. Bu havuzların suları pişmiş toprak künklerle ana kanalizasyona aktarılmıştır. Geç Antik Çağ'a tarihlendirilen havuzlar, İmparator Focas Dönemi'nde (MS 602-610) meydana gelen depreme kadar kullanılmıştır²⁹⁴. Ele geçen buluntular içinde yoğunluk gösteren seramikler özellikle MS 494 depremi sonrasında ait düzenlemelerin yapıldığı döneme aittir.

4.2.3.1. Bizans Odası

2004 yılında sürdürülen kazı çalışmalarında A Nymphaeum'un doğu bitişi ile Tapınak A Batı Portiği arasında kalan bölümde, kuzeye giden basamaklı bir geçiş tespit edilmiştir. Bu geçiş 2,60m genişliğinde olup caddeden üç basamaklı merdivenle yükselmektedir. İki yanında 0,93m profilli paye ayakları kaidesi bulunur. Böylece anıtsal çeşmenin batı ve doğu bitişiğinde olmak üzere kuzeye geçişi sağlayan iki girişin yer aldığı tespit edilmiştir. Bu geçiş Erken Bizans Dönemi'nde değişikliğe uğrar ve doğu-batı yönlü duvar yapılarak 4,80 x 6,00m ölçülerinde bir Erken Bizans odası oluşturulmuştur (**Figür 22**). Suriye Caddesi kazıları ile kesişen noktada olan Bizans Odası ile bağlantılı noktalarda ele geçen sikkeler ile MS 4-6. yy aralığındadır.

²⁹⁴ Şimşek 2005, 310.

Figür 22. Septimius Severius Nymphemu ve Bizans odası

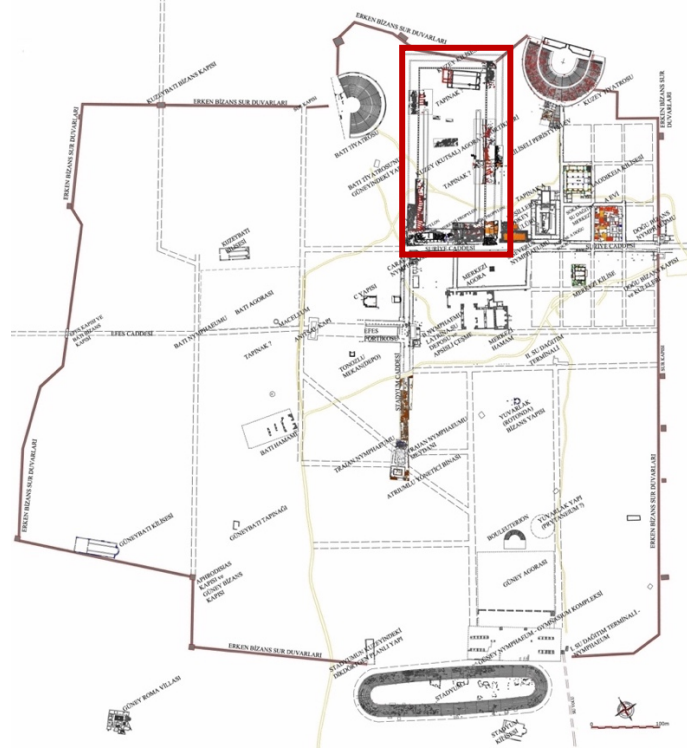
284.30 kodunda **Kat.No. 18** numarasıyla değerlendirilen kurşun mühür baskısı ortaya çıkarılmıştır. Bizans Odası olarak isimlendirilen mekân cadde yanında olması itibariyle dükkân olarak düşünülse de içerisinde ortaya çıkarılan buluntu grubu dahilinde değerlendirilmelidir.

4.2.4. Kuzey Kutsal Agora

Laodikeia'nın en önemli yapıları arasında yer alan Kuzey (Kutsal) Agora, güney-kuzey doğrultulu konumlandırılarak Suriye Caddesi'nin kuzeyine inşa edilmiştir²⁹⁵ (**Figür 23**). Yapının güney cephesi, Stadyum Caddesi ile Suriye Caddesi'nin kesişme noktasındaki kavşaktan başlayarak Septimius Severus Nymphaeumu Batı Sokağı'na kadar uzanmaktadır. Kuzey cephesi ise Kuzey Tiyatrosu ile Batı Tiyatrosu arasında uzanmakta olup Lykos Vadisi'ni, Hierapolis'i ve Laodikeia ile Hierapolis arasındaki gölü görece şekilde, Laodikeia'nın kurulduğu doğal yükseltinin kenarına konumlandırılmıştır. 265x128 m ölçülerindeki dikdörtgen planlı agora, uzunluğu beş genişliği üç insulayı kaplayacak şekilde tasarlanmıştır²⁹⁶.

²⁹⁵ Kuzey (Kutsal) Agora kazı çalışmaları için bkz. Şimşek 2013a, 111-113; Şimşek 2013b, 274- 298; Şimşek 2014a, 83-89; Şimşek 2016, 481-508.

²⁹⁶ Şimşek 2013b, 274; Şimşek 2014a, 83.

Figür 23. Kuzey (Kutsal) Agora'nın kent planında konumu

Etrafı portiklerle çevrili olan yapının güney kanadında üç adet anıtsal giriş kapısı yer almaktadır²⁹⁷. Bunlardan batıda olanı Batı Propylon, ortada olanı Merkezi Propylon ve doğuda olanı ise Doğu Propylon olarak adlandırılmıştır. Agora, ilk kez Erken İmparatorluk Dönemi'nde (Augustus Dönemi MÖ 27-MS 14) planlanmıştır²⁹⁸. Arkeolojik veriler ışığında, bu alanda MS 2. yüzyılda peripteral planlı Zeus ve Athena tapınakları ile bir altarın inşa edildiği, ayrıca etrafının portiklerle çevrildiği tespit edilmiştir²⁹⁹.

Agorada I. Constantinus (MS 306-337) ve MS 494 depremi sonrasında köklü değişiklikler gözlenmiştir. Özellikle MS 494 depreminin ardından portikler büyük oranda zarar görmüş ve kullanılamaz hale gelmiştir. Ekonominin bozulması, Sasani akınları gibi saldırılar ve siyasi belirsizlikler nedeniyle, yapının sadece belli bölümleri kullanılabilmiş ve yapı hiçbir zaman eski görkeminde kavuşamamıştır. Ayrıca yeni dinin etkisiyle, Hıristiyanlığı temsil eden kilise gibi yapılar pagan tapınaklarının yerini almıştır. Bu amaçla, Kuzey Kilisesi olarak tanımlanan yapı, agoranın kuzey kenarında doğu-batı

²⁹⁷ Şimşek 2013b, 275; Şimşek 2014, 83-84.

²⁹⁸ Şimşek 2013a, 112; Şimşek 2013b, 278.

²⁹⁹ Şimşek 2013a, 112; Şimşek 2013b, 274.

aksında yeni dinin temsilcisi olarak yapılmıştır³⁰⁰. Agoranın kuzeydoğu köşesinde ise doğu portiğin apsidial formlu olarak sonlandığı kuzey ucunda, kaplama-kesme atölyesine ait veriler tespit edilmiştir. Bu alan olasılıkla agora ile agoranın çevresindeki yapılara ait mermer blokların yeniden kullanılması amacıyla, kesim işlerini gerçekleştirmek için atölyeye dönüştürülmüştür.

Başlangıçta, elde edilen verilerin yetersizliğinden dolayı burası “Kutsal Alan” olarak adlandırılmıştır. İlerleyen dönemlerdeki kazı çalışmalarıyla ortaya çıkan arkeolojik veriler, bu alanın dini işlevi olan bir agora olduğunu ortaya koymuş bu nedenle de adı “Kuzey (Kutsal) Agora” olarak değiştirilmiştir³⁰¹.

4.2.4.1 Kuzey (Kutsal) Agora Doğu Portik

Agoranın doğu kanadında bulunan ve Doğu Portik olarak tanımlanan bölüm, kent karelajında N14/D5-6 plan karesi içinde kuzey ucu Kuzey Kilisesi'nin doğusunda, Geç Antik Çağ surunun hemen önündedir. Güney ucu ise Doğu Propylon'a kadar uzanmaktadır. Batısında, portiğin önünde paralel olarak uzanan havuz yapısı yer almaktadır. Portiğin ilk yapım evresi Roma İmparatorluk Dönemi'ne aittir. Ancak günümüzde kazılarla restorasyonu yapılarak ayağa kaldırılan bölümü Geç Antik Çağ'a ait olup I Constantinus Dönemi (MS 306-337) düzenlemeleriyle ilişkilidir. Bu dönemde Hıristiyanlığın baskın din haline gelmesiyle birlikte, özellikle Diocletianus Dönemi'nde tahrip olan Zeus ve Athena tapınaklarından, Athena'ya ait peripteral planlı tapınağın sütunları, portiğin bu cephesinde kullanılmıştır³⁰². Bununla ilgili en önemli kanıt ise portik sütunlarının birinde, sütun yivleri arasına yapılan Tanrıça Athena'ya ait bir kabartmadır.

Bu bölüm, Geç Antik Çağ mimari düzenlemesine göre; 0,75m yüksekliğinde üç basamaklı bir krepidoma üzerinde yükselmektedir³⁰³. Portik çatısını taşıyan dikey taşıyıcılardan kaidenin yüksekliği 0,50m, sütun yüksekliği 6,95m, başlık yüksekliği 1,00m'dir, yatay taşıyıcılardan olan arşitrav yüksekliği 0,60m, friz yüksekliği 0,50m, geison-sima yüksekliği ise 0,50m'dir. Bu verilere göre avlu tabanından itibaren portik üst

³⁰⁰ Şimşek 2013a, 112.

³⁰¹ Şimşek 2013a, 113.

³⁰² Şimşek 2013a, 112; Şimşek 2013b, 286.

³⁰³ Şimşek 2013b, 286.

yapısı 10.80m yüksekliğe sahiptir³⁰⁴. Doğu portiğin ana girişi ise Kuzey (Kutsal) Agora'nın güney kanadına yapılan Doğu Propylon'dur. Ancak doğu arka duvarın orta aksına açılan bir kapıdan da bu alana giriş ve çıkışların yapıldığı kazılarla tespit edilmiştir.

Özellikle mimari blokların altında ve taban üzerinde tespit edilen, MS 4. ve 5. yy'a ait sikkeler deprem tahribatını destekleyen en önemli verilerdir. Sikke buluntuları ile birlikte ele geçen bir adet kurşun mühür baskısı yine aynı tarihler arasında kullanım görmüştür³⁰⁵. Yapılan çalışmalarda bu alanın Focas Dönemi (MS 602-610) depremine kadar kullanıldığını gösteren verilere de ulaşılmıştır³⁰⁶. MS 494 depremi etkisiyle portik sütunlarının bir bölümü doğrudan taban üzerine yıkılırken, bazı sütunlar ise daha yüksek kotlardaki toprak dolgu üzerine yıkılmıştır. Bu durum MS 494 depreminde yıkılan sütunların işlevlerini yitirmiş ve üzerlerinin kapatılarak Focas Dönemi'ne (MS 602-610) kadar oluşturulan yeni tabanın kullanıldığına işaret etmektedir. Özellikle yüzey toprağının altındaki dolguda, 284,47m kotlarında tespit edilen ve MS 6. yy'a tarihlendirilen sikke buluntusu bu düşüncenin kanıtı olarak görülmelidir. Ayrıca, portiğin kuzey ucunda, MS 5. yy'ın başında inşa edilen Geç Antik Çağ sur duvarlarının önünde, mermer kesim atölyesi olarak kullanılan bir mekân da yapının geç evre düzenlemeleri arasında sayılabilir³⁰⁷.

Çalışma kapsamında değerlendirmeye alınan kurşun mühür baskısı Kuzey (Kutsal) Agora Doğu Portik'te ortaya çıkarılmıştır. Yapı, Merkezi Agora'nın karşısında, Suriye Caddesi'nin kuzeyinde, Batı ve Kuzey Tiyatroları arasında konumlanır. Doğu, batı ve güney yönleri portiklerle kuzey kanadın ise temenos duvarı ile çevrili olduğu anlaşılan Kuzey (Kutsal) Agora yaklaşık 298x131m ölçülerinde ve kuzeyde asimetrik dikdörtgen planlıdır³⁰⁸. Bu haliyle yapı boyuna 5, enine 3 insula üzerine inşa edilmiş ve 3600 metrekarelik bir alanıdır. Yapıya giriş Suriye Caddesi üzerinde yer alan 3 anıtsal kapı ile sağlanırken doğu ve batı temenos duvarları üzerinde üçerden toplam 6 giriş mevcuttur. Agora'nın batısında ve doğusunda kuzey-güney doğrultulu uzanan birer sokak yer alır. Kazı çalışmaları sonucunda yapının ortaya çıkarılan son evre portik düzenlemeleri ve

³⁰⁴ Şimşek 2013a, 111-112; Şimşek 2013b, 294.

³⁰⁵ 3.2.1.1.1 Aziz Menas başlığı altında değerlendirilmiştir.

³⁰⁶ Şimşek 2013a, 113.

³⁰⁷ Şimşek 2013a, 112; Şimşek 2013b, 294; Şimşek 2014b, 89.

³⁰⁸ Kuzey (Kutsal) Agora çalışmaları ve kronolojisi için bkz. Şimşek 2013b, 274-296, Res. 371-403; Şimşek 2018, 95-101, Res. 8-9, 20-27.

stratigrafik verilere göre Kuzey (Kutsal) Agora, I. Constantinus Dönemi'nde (MS 306-337) bir restorasyon evresi geçirmiş ve MS 7. yy'a kadar kullanım görmüştür³⁰⁹.

4.2.5. Stadyum Caddesi

Hellenistik Dönemden itibaren hippodomik sistemde planlanan Laodikeia antik kentinde, Suriye Caddesi'nin (*decumanus maximus*) batı sonu köşesinde yer alan ve İmparator Caracalla'ya ithaf edilen nymphaeum kavşağından başlayan, kuzey-güney doğrultulu olarak uzanan ana cadde (*cardo maximus*), stadyuma yöneldiği için "Stadyum Caddesi" olarak adlandırılmıştır³¹⁰. Stadyum Caddesi'nin güneye doğru daha önce 2009 ve 2011 yıllarında olmak üzere 175 m'lik bölümü portikleriyle beraber kazılarak ortaya çıkartılmıştır. Cadde, Suriye Caddesi'nde olduğu gibi MS 84-85 yıllarında, İmparator Domitianus Dönemi'nde, Sextus Julius Frontinus'un Prokonsüllüğünde, *Dorik* cepheli olarak planlanmıştır. Caddenin, bu kullanımında 4,9 m genişliğinde olduğu ancak MS 3. yüzyılda yapılan bir düzenleme ile 6,1-7,5m arası değişen genişliğe ulaştırıldığı belirlenmiştir. Ayrıca bu bölümde yapılan çalışmalarda, kentin MS 494 yılında ve Focas Dönemi (602-610) depremi sonrası terk edilmesine bağlı olarak taş ve kireç ocağı olarak kullanıldığı ve mimari elemanların yoğun şekilde tahrip edildiği gözlenmiştir.

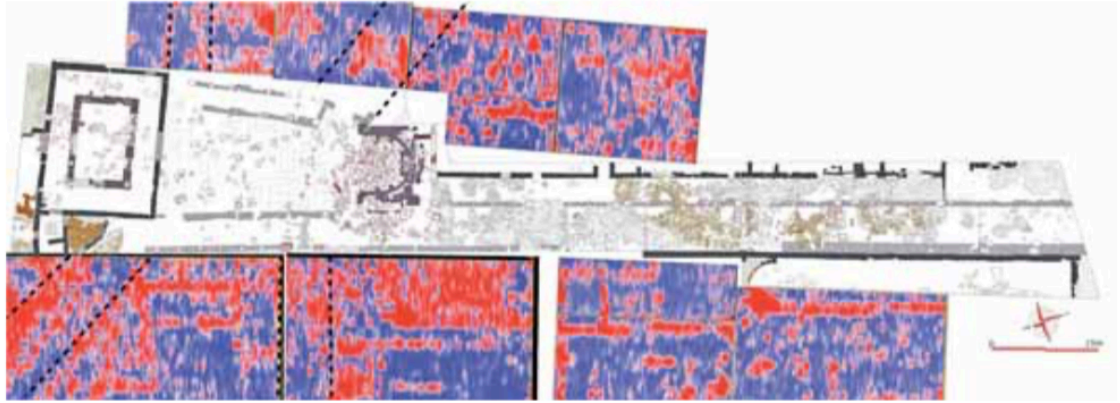
Stadyum Caddesi, topografi olarak kuzeyden güneye doğru yükselmekte olup kamu ve sivil yapılar caddenin iki yanına belirli bir sistem içinde yerleştirilmiştir. Belli noktalarda kemerli geçişlerin bulunduğu caddede, portikler üzerinde 10,9-11,6m değişen ölçüye sahip aralıklarla dikdörtgen ayaklar ve ayakların aralarında üçer sütundan oluşan taşıyıcı elemanlar açığa çıkartılmıştır³¹¹. 2015 yılında kuzey-güney yönlü olarak toplamda 154 m açılan caddenin ve güney sonunda yer alan meydanın kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda doğu yönde Apsisli Yapı (*bazilika?*), cadde sonunda Traian Nymphaeumu, dikdörtgen planlı Traian Nymphaeumu Meydanı ve meydanın güney sınırında Atriumlu Yönetici Binası ortaya çıkartılmıştır. Ayrıca 2015 yılında caddenin kazılan bölümünde mimari açıdan farklı bir düzenlemenin de yapıldığı tespit edilmiştir. Önceki kazı çalışmalarında caddenin her iki yanında açığa çıkartılan portik

³⁰⁹ Kuzey (Kutsal) Agora, Laodikeia'daki diğer yapılarda olduğu gibi MS 494 yılı depreminde tamamen yıkılmıştır. Bkz. Şimşek 2013b, 32, 274-296; Şimşek 2018, 95-101.

³¹⁰ Şimşek 2013a, 125; Şimşek 2014, 50-51, Res. 21-22

³¹¹ Şimşek 2013a, 125-130, Res. 150-156

sisteminin değiştirildiği ve caddenin doğuya II. Su Dağıtım Terminali'ne doğru başka bir ana cadde aksıyla ayrıldığı anlaşılmıştır. Doğuya ayrılan bu kavşaktan itibaren güneye uzanan caddenin doğu aksında *bazilika* (?) yapısına girişi sağlayan bölümlerde tek basamaklı kaldırımın yer aldığı, portik düzenlemesinin ise yalnızca batı aksında devam ettiği görülmüştür (**Figür 24**).

Figür 24. Stadyum Caddesi'nin kazı sonrası taş planı (cadde, bazilika, Traian Nymphaeumu, Meydan ve Atriumlu Yönetici Binası) ile caddenin iki yanında yer radarı taramasıyla tespit edilen peristylli evler.

Cadde genişliği güney bölümde, doğu aksında devam eden kaldırım nedeniyle daraltılmış olup 7,8m olan genişlik 5,3m'ye kadar düşürülmüştür. 2015 yılında kazılan caddenin doğu yanında yer alan ve kuzey-güney yönlü caddeye paralel uzanan yapının güney ucu bir apsisle sonlanmaktadır. Olasılıkla Roma bazilikası olan bu yapının caddeyle bağlantılı olan altı girişe sahiptir. Bu bölümlerde doğu yöndeki kaldırım ve girişlere bağlı olarak cadde genişliği 5,4-5,65m arasında değişmektedir. Güney yönde caddenin devamında yeni tespit edilen Traian Nymphaeumu'nun doğusunda cadde tekrar daraltılarak, genişlik 4,65m'ye düşürülmüştür. Bundan sonra cadde sonlanarak meydanın doğu portiği olarak devam eder ve genişliği 3,6 m'dir. Caracalla Nymphaeumu'ndan itibaren güneye uzanan Stadyum Caddesi (*cardo maximus*) bir meydan ile sonlanmıştır³¹².

Stadyum Caddesi'nde yapılan kazı çalışmalarında ele geçirilen sikkeler, MÖ 2. yüzyıldan başlayıp, MS 7. yüzyıl başına kadar tarih vermektedir. Ancak caddenin taban kotunda, son kullanım ile ilişkili ele geçirilen sikkeler, MS 4. yüzyılın ikinci çeyreğinden-

³¹² Şimşek 2017b, 136.

MS 5. yüzyıl sonuna kadar tarihlendirilmekte olup bu da caddenin MS 494 depremi ile birlikte yıkıldığını ve deprem sonrası terk edildiğini göstermektedir³¹³.

4.2.5.1. Stadyum Caddesi Batı Portik

Batı portikte, 2015 yılı kazı çalışmalarına başlanan ve ortaya çıkartılan bölümlerde alanın terk edilme öncesi olan son kullanımına ait düzenleme ortaya çıkartılmıştır. Bu düzenlemede kuzeyden güneye doğru 3 ayak arasında 5’erden 15 adet, Traian Nymphaeumu arkasına kadar ise 3 ayak arasında 4’erden 8 adet ve toplamda 6 ayak ve 23 adet sütun ortaya çıkartılmıştır. Bu düzenlemede kuzeyden güneye doğru 3 ayak arasında 5’erden 15 adet, Traian Nymphaeumu arkasına kadar ise 3 ayak arasında 4’erden 8 adet ve toplamda 6 ayak ve 23 adet sütun ortaya çıkartılmıştır³¹⁴.

Portikte iki ayak arası 12,4-14,73m arasında değişmektedir. Traverten bloklardan oluşan ayaklar ve arasındaki sütunların üzerine tuğla kemer sistemi yapılarak yerden yükseklik arttırılmıştır. Bu sistemde kemerler depremde yıkıldıkları şekliyle tespit edilmiş olup kemer sistemi iki katlı inşa edilmiş ve altta iki sütun ya da ayak üzerine oturtulan kemerler üstte daha küçük iki kemerli yapılmıştır. Açığa çıkartılan batı portiğin uzunluğu 92,5m, portik genişliği 4 m’dir. Portiğin gerisinde sıralı şekilde dükkânlar yer almaktadır. Mevcut haliyle cadde tabanından 0,43-0,52m arası değişen yüksekliğe sahip tek basamak ile çıkılan portik *stylobati* devşirme traverten bloklardan yapılmıştır. *Stylobat* üzerinde açığa çıkartılan *in situ* kaideler haricinde, batı portiğe ait tüm dikey ve yatay taşıyıcı mimari malzemenin, MS 494 yılı depremi ile birlikte doğu yöne, cadde tabanı üzerine devrildiği ve düşmenin etkisiyle farklı şekillerde kırıldıkları tespit edilmiştir³¹⁵.

Kazı çalışmalarında, portik gerisindeki dükkânların yalnızca doğu duvarları açığa çıkartılmış olup duvarların farklı boyutlardaki traverten taşlar, tuğla ve harç ile örüldüğü görülmüştür. 1,2-1,75m değişen aralıklarla giriş kapıları tespit edilen dükkânların, belli bölümlerde girişlerinin örülerek kapatıldığı belirlenmiştir. Bu durum, kentin terk edilmesi

³¹³ Şimşek 2017b, 136-137.

³¹⁴ Şimşek 2017b, 139; Şimşek 2016, 488, Res. 2,6.

³¹⁵ Kazı çalışmalarında ele geçen seramikler ve sikke buluntuları ile birlikte son kullanım evresinin M.S. 6 yüzyılın dördüncü çeyreğidir. L11.STC.80 bronz sikke; Mauricius Tiberius M.S 582-602 tarihine aittir. Ayrıca ele geçen seramik buluntular M.S.6 yüzyılın sonuna tarihlendirilmiştir. (Bkz. Bilgin 2018; Kat. No:18,25,39,43).

sırasında dükkân sahiplerinin mülklerini, geri gelme düşüncesi ile koruma altına almak istemelerinden kaynaklanmaktadır³¹⁶.

Stadyum caddesinde 2011 ve 2015 yıllarında Batı Portikte **Kat. No. 54, Kat. No. 159** yer alan mühür baskıları ortaya çıkarılmıştır. Olasılıkla mühür baskıları Batı Portik'te yer alan kamusal yapılar ile ilişkili olmalıdır.

4.3. Tevrat Tasvirleri

Laodikeia'da bulunan mühür baskıları üzerinde sırasıyla, Aziz Daniel, Elijah'ın Göklere Alınışı, Abraham'ın Sınavı, Musa ve Bathsheba'nın Banyosu gibi Tevrat aktarımlarıyla bilinen bir ikonografi yer alır.

4.3.1. Aziz Daniel

Kat.No. 18 (Lev. 3) numaralı mühür baskısı, Suriye Caddesi üzerinde yer alan A Nymphaeumu'nda yürütülen kazı çalışmalarında Bizans Odası olarak adlandırılan mekânda, **Kat.No. 19 (Lev. 3)** numaralı örnek ise Tapınak A Naos bölümünde ortaya çıkarılmıştır. **Kat.No. 18** ve **Kat.No. 19** numaralı kurşun mühür baskılarının tek yüzüne baskı yapılmış, arka yüzleri ise ipin sağlamlığını arttırmak için konik formda kabartılmıştır. Arka yüzü konik şekilde yapılan mühür baskısında ip geçişleri belirgin olarak izlenmektedir. **Kat.No. 18** numarasıyla değerlendirilen mühür baskısı oldukça sağlam korunmuştur. Baskının ön yüzünde ayakta betimlenen figürün başında Phryg Başlığı ve üzerinde kısa tuniği ile orans duruşa sahiptir. Figürün her iki yanında tasvir edilen aslanlar başlarını ona doğru çevirmiş, ana figürün başı ise sola dönüktür. Ortada yer alan figüre ait başın her iki yanına birer haç yerleştirilmiştir.

Kat.No. 18'de iki aslan arasında betimlenen figür için en güçlü öneri, Aziz Daniel'dir. Tevrat'ta yer alan aktarıma göre, Aziz Daniel Babil Kralı Darius'un koyduğu kendisinden başka kimseye dua edilmemesi yasağını çiğnediği için aslanlarla dolu bir çukura atılma cezasına çarptırılır. Cezasını çekmek üzere çukura atılan Daniel'e tanrının yardımıyla aslanlar dokunmaz ve bu cezadan kurtulur (Daniel, 6. 1-28). Aziz Daniel'in söz konusu efsane üzerinden gelişen ikonografisinde aslanlar arasında betimlenmiş olduğu bilinmektedir. Erken Hıristiyanlık sanatında Aziz Daniel'e ait fildişi, pişmiş

³¹⁶ Şimşek 2017b, 139.

toprak ve duvar resimleri üzerinde yer alan betimlemeleri göz önüne alındığında kolaylıkla tanınabilir ve belirgin bir ikonografiye sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Laodikeia'da 2003'ten bu yana sürdürülen kazı çalışmalarında Daniel betimine sahip olduğu düşünülen bir adet ampulla sağlam halde korunabilmiştir. Söz konusu ampulla üzerinde Daniel elinde kitap tutar halde ve her iki yanına aslanlar yerleştirilmiş bir şekilde tasvir edilmiştir³¹⁷. Alışılmışın dışında olan bu betimleme için S. D. Campell, Daniel'in genellikle orans pozisyonda ve elinde kitap taşımadan betimlendiğine değinir ve elinde betimlenen kitabı, azizin akıl ve bilgeliğini sembolize eden bir atribüt olabileceğini öne sürer³¹⁸. Bu öneriye C. Şimşek ve B. Yener de katılmaktadır³¹⁹. Gerçekten de Erken Hıristiyanlık sanatında Daniel'in kitap taşıdığı herhangi bir örnek bilinmemekle birlikte az sayıdaki betimlemelerde parşömen tomarı ile tasvir edilmiştir³²⁰. M. Rautman, Sardeis'te MS 7. yüzyıla tarihlenen mermer bir plaka üzerinde, elinde parşömen tomarı ile betimlenen Daniel figürünün ikonografisini tartışırken, ampullalar üzerinde kitapla betimlenen Daniel tasvirlerinin azizin peygamberliği ve öğretilerini sembolize ettiğini öne sürmüştür³²¹.

Daniel'e ait ikonografinin belirgin örnekleri arasında yer alan bir örnek Panopolis'de³²² ele geçmiştir. MS 4. yy'a tarihlendirilen ahşap tarağın bir yüzünde aslanlar arasında Daniel, diğer yüzünde ise yine aslanlar arasında Azize Thekla betimlenmiştir³²³. Thessaloniki'de³²⁴ MS 4 ve 5. yy'lara tarihlendirilen 15, 49 ve 52 no.lu mezar odalarında yer alan duvar resimlerinde de görülen Daniel betimlemeleri arasında 15. No.lu mezar odasındaki tasvir oldukça ilginçtir. Orans duruşta, başını sola doğru çevirmiş azizin her iki yanında aslanlar oturur pozisyonda ve ona bakar şekilde tasvir edilmiştir³²⁵ (**Figür 25**). Ancak Roma geleneğinin bir yansıması olarak, özellikle doğu eyaletlerinin azizi giyinik olarak tasvir etme eğiliminin aksine, Mezar 15'teki Daniel tasviri çıplaktır. Bu nedenle, burada yer alan Daniel sahnesi, Doğu eyaletlerindeki ana akım Roma ikonografisinin çok nadir bir örneği olarak ele alınmalıdır. Nitekim, Söz

³¹⁷ Şimşek-Yener 2018, 227, Cat.No.2.

³¹⁸ Campbell 1988, 542.

³¹⁹ Şimşek-Yener 2018, 220.

³²⁰ Deonna 1949, 124-131, Pl. 1a-1b-2.

³²¹ Rautman 2010, 53.

³²² Modern adı Achmim olan kent Orta Mısır'da Nil Nehrinin yanında yer almaktadır.

³²³ Deonna 1949, 133, Fig. 1; Davis 1998, Fig. 30; Jastrzebowska 1998, Pl. XV 1a; Davis 2001, 172, Fig. 28.

³²⁴ Kuvatova 2017, 128-141.

³²⁵ Kuvatova 2017, 131, Fig 1.

konusu betimleme E. A. Castelli tarafından Erken Hıristiyanlık sanatının önemli duvar resimleri arasında değerlendirilir³²⁶.

Figür 25. Thessaloniki’de 15 no.lu mezar duvarında yer alan Aziz Daniel tasviri

Daniel ikonografisine ait önemli bir betimleme British Museum’da bulunan ve MS 5. yüzyıla tarihlendirilen fildişi bir pyxis üzerinde karşımıza çıkar. Daniel başında Phryg başlığı ve kısa tuniği ile orans duruşta, her iki yanında aslanlar ile betimlenmiştir (**Figür 26**)³²⁷. Tunus Bardo Müzesi’nde bulunan mozaik üzerinde tasvir edilen Daniel, başında Phryg başlığı ve boynunda yer alan chylamisın hemen altında kısa khitonu ile izlenir³²⁸. Peygamber, yüzük kaşlarında ise yine bilinen ikonografisiyle, iki aslan arasında betimlenmiş, bazen Phryg başlığı ile bazen de başlıksız tasvir edilmiştir³²⁹. G. P. Majeska, Daniel’in her iki yanında aslanların yer aldığı sabit ikonografi içerisinde aziz tasvirinin doğulu ve batılı etkilerle belirgin ayrımlar gösterdiğini iletir. Yukarıda nadir bir örnek olarak bahsettiğimiz Thessolaniki örneğinde olduğu gibi Batı sanatında izlenen çıplak betimleme geleneğinin sonraki evrelerinde toga ile kapalı bir şekilde yapıldığını, Doğuda ve Afrika’da ise, “Pers Elbisesi” olarak adlandırdığı kostüm ile betimlendiğini aktarır³³⁰. MS 4. ve 5. yy’lara doğulu ve batılı gelenekler dahilinde çıplak ya da giyimli, orans pozisyonda ve her iki yanında aslanlarla betimlenen Daniel’in MS 6. yy’dan itibaren takip edilen tasvirlerinde belirgin bir değişim gözlemlenir. Bu dönemde Daniel’e ait giyimli ve

³²⁶ Castelli 2004, 159.

³²⁷ Weitzmann 1979, 485; No:436; Morey 1940, Fig. 1-3.

³²⁸ Jastrzebowska 1998, PL XI.

³²⁹ Jastrzebowska 1998, PL V, 1d, e, c.

³³⁰ Majesca 1974, 363-364.

yanında iki aslan ile elinde kitap ya da rulo tutar şekilde betimlenen örneklerinin yaygınlaşmaya başladığını söylemek mümkündür.

Figür 26. Daniel Pyxsi

Laodikeia **Kat.No. 18** numaralı kurşun mühür baskısında Daniel'in başında "Phryg Başlığı" yer alır. Bu durum, doğulu bir geleneğin yansıması olarak değerlendirilebileceği gibi azizin tasvirinin ortaya çıkarıldığı Phrygia Bölgesi'nin bir etkisi olarak da kabul edilebilir. Nitekim, E. Jastrzebowska'ya göre, Aziz Daniel ve Azize Thekla'nın aslanlar arasında yer alan kompozisyon şeması, Phrygia kültürleri arasında öne çıkan Kybele ve Attis'e ait popüler ikonografinin bir devamı niteliğindedir³³¹. Nitekim San Apollinare Nuovo Bazilikası'nda yer alan üç müneccimler, Phryg başlığı ile tasvir edilmesi, figürlerin Doğulu oldukları vurgulanır³³².

Kat.No. 18'de değerlendirilen mühür baskısının ortaya çıkarıldığı Bizans odası, kentin Geç Antik Çağ'da da önemini kaybetmemiş olan Suriye Caddesi üzerindedir. Bulduğu konum itibariyle önemli bir noktada yer alan bu mekân en fazla kurşun mühür buluntusunun ortaya çıkarıldığı Tapınak A yapısına da yakın bir konumdadır. Ancak, üzerinde herhangi bir yazıt olmaması ve dini bir sahne taşınması sebebiyle bu örneğin kişisel bir mühür baskısı olması muhtemeldir. Bizans odası içerisinde 284,30 m kodunda ortaya çıkarılan **Kat.No. 18**, bulunduğu tabakaya ait veriler oldukça sınırlıdır. Ancak,

³³¹ Jastrzebowska 1998, 31-35.

³³² Raquel 2013, 121, Fig. 12.

mekân içerisindeki stratigrafi değerlendirildiğinde ele geçen sikkelerin yoğunluğu MS 4.-6. yy aralığına işaret eder³³³.

Kat.No. 19 numarası ile değerlendirmeye alınan mühür baskısı oldukça deforme ve eksik bir halde ortaya çıkarılmıştır. Yalnızca bir bölümü korunabilen örnek üzerinde **Kat.No. 18**'deyer alan mühür baskısında olduğu gibi merkezde aynı kıyafete sahip bir figür orans duruşta tasvir edilmiştir. Oldukça tahrip durumunda olmasına rağmen merkez figürün iki yanında kabartılar halinde korunabilen diğer figürler ise aslan betimleri olmalıdır. Mühür baskısının arka yüzü ise yine konik formda yapılmış olmalıdır. İkonografik olarak **Kat.No. 18**'de değerlendirilen örneği takip ettiği anlaşılan **Kat.No. 19** numaralı mühür baskısı, Tapınak A Naos'unda 280,85 kotunda, 5 adet MS 4. yy'ın başı ve ortasına tarihlenen sikke ile birlikte ortaya çıkarılmıştır.

Kat.No. 18 (Lev. 3) ve **Kat.No. 19 (Lev. 3)** mühür baskılarında izlenen ikonografi genel olarak değerlendirildiğinde, Daniel'in giyimli ve başında Phryg başlığı ile tasvir edilmiş olmasıyla Doğu tarzını yansıttığı açıktır. Ancak, Batı tarzı da olsa bir tarihlendirme kriteri sağlamayan Daniel betimlemeleri, MS 4. yy'dan Geç Bizans Dönemi'ne kadar kullanılan sabit bir ikonografiye sahiptir. Bu nedenle, **Kat.No. 18** no.lu örneğin ortaya çıkarıldığı mekânın MS 4. ve 6. yy'lara ait stratigrafisi ile **Kat.No. 19** no.lu örneğin MS 4. yy'a ait sikkelerle aynı tabaka içerisinde bulunması göz önüne alındığında, aynı ikonografiye sahip bu iki örneğin MS 4. yy'a tarihlendirilmesi uygun olacaktır.

4.3.2. Elijah'ın Göklere Alınışı

Kat.No. 20 (Lev. 3) numarasıyla değerlendirilen kurşun mühür baskısı Tapınak A Güney Batı Portik 2004 yılı kazı çalışmalarında ortaya çıkarılmıştır. Tek yüzünde baskı yer alan örneğin arka yüzü ise konik formludur. Oldukça deforme olan mühür baskısının ön yüzünde yer alan tasvirde sola doğru koşar şekilde bir at figürü belirgin olarak izlenir. Hemen arkasında at arabasında izlenen figür ise deforme olmuştur. Elinde tutmuş olduğu mantosu sağ üst bölümde görülür. Mühür baskısı üzerinde sağlam kalabilen figürler tamamlanmaya çalışıldığında, olasılıkla bir *quadriga* veya *biga* kullanan figür arkaya doğru bakar şekilde tasvir edilmiş ve sağ eliyle mantosunu

³³³ MS 4. yy'ın ilk çeyreğinden MS 6. yy'ın ilk çeyreğine kadar kesintisiz bir kronoloji vermiştir. (Bkz. Şimşek 2004, 420).

tutmaktadır. İkonografik olarak bir değerlendirme yapıldığında ise bu sahnede “Elijah’ın Göklere” alınışı tasvirinin yer aldığı söylenebilir.

Tevratta yer alan aktarıma göre; ...RAB Elijah’ı kasırgayla göklere çıkarmadan önce, İlyas ile Elişa Gilgal’dan ayrılıp yola çıkmışlardı. Elijah, Elişa’ya, “Lütfen sen burada kal, çünkü RAB beni Beytel’e gönderdi” dedi. Elişa, “Yaşayan RAB’bin adıyla başın üzerine ant içerim ki, senden ayrılmam” diye karşılık verdi. Böylece Beytel’e birlikte gittiler. Beytel’deki peygamber topluluğu Elişa’nın yanına geldi. “RAB bugün efendini senin başından alacak, biliyor musun?” diye ona sordular. Elişa, “Evet, biliyorum, konuşmayın!” diye karşılık verdi. Elijah, “Elişa, lütfen burada kal, çünkü RAB beni Eriha’ya gönderdi” dedi. Elisha, “Yaşayan RAB’bin adıyla başın üzerine ant içerim ki, senden ayrılmam” diye karşılık verdi. Böylece birlikte Eriha’ya gittiler. Eriha’daki peygamber topluluğu Elisha’nın yanına geldi. “RAB efendini bugün senin başından alacak, biliyor musun?” diye ona sordular. Elisha, “Evet, biliyorum, konuşmayın” diye karşılık verdi. Sonra Elijah, “Lütfen, burada kal, çünkü RAB beni Şeria Irmağı kıyısına gönderdi” dedi. Elisha, “Yaşayan RAB’bin adıyla başın üzerine ant içerim ki, senden ayrılmam” diye karşılık verdi. Böylece ikisi birlikte yollarına devam etti. Elli peygamber de onları Şeria Irmağı’na kadar izledi. Elijah ile Elisha Şeria Irmağı’nın kıyısında durdular. Peygamberler de biraz ötede, onların karşısında durdu. Elijah cüppesini dürüp sulara vurunca, sular ikiye ayrıldı. Elisha ile Elijah kuru toprağın üzerinden yürüyerek karşıya geçtiler. Karşı yakaya geçtikten sonra Elijah, Elisha’ya, “Söyle, yanından alınmadan önce senin için ne yapabilirim?” dedi. Elisha, “İzin ver, senin ruhundan iki pay miras alayım” diye karşılık verdi. Elijah “Zor bir şey istedin” dedi, “Eğer yanından alındığımı görürsen olur, yoksa olmaz.” Onlar yürüyüp konuşurlarken, **ansızın ateşten bir atlı araba görüldü, onları birbirinden ayırdı. Elijah kasırgayla göklere alındı.** Olanları gören Elisha şöyle bağırdı: “Baba, baba, İsrail’in arabası ve atlıları!” Elijah’ı bir daha göremedi. Giysilerini yırtıp paramparça etti... (2. Krallar, 2-13).

Erken Hıristiyanlık sanatında Elijah’ın göklere yükselişi oldukça karakteristik bir sahnedir. Profilden verilmiş bir *quadriga* veya *biga* ile yukarı doğru yükselen Elijah her zaman sakalsızdır ve atların üstünde değil, arabada doğrudan tekerleğin üzerinde durur. Elijah geriye doğru dönerek sağ elindeki mantosunu Elisha’ya doğru uzatır. Önde, atların ayaklarının altında genellikle konumun belirteçleri olarak nehir tanrısı (Ürdün Nehri) ve bir nehir otu tasvir edilir (**Figür 27**).

Figür 27. Elijah'ın göklere yükselişi sahnesi

Elijah'ın göklere yükselişi sahnesi ilk kez MS 4. yy'a tarihlenen Milano St. Ambrogio ve Louvre lahitlerinde³³⁴, Via Latina³³⁵, Domitilla³³⁶ ve Callixtus³³⁷ katakomplarında karşımıza çıkar. Eski Ahit'te Elijah'ın ölümün kederinden kurtulup göğe yükselmesi sahnesinin yaygın kullanılan bir tasvir olduğunu düşünülse de oldukça nadir karşılaşılan bir aktarım olduğu anlaşılmaktadır. Doğu Roma sınırlarına döndüğümüzde Ephesos'ta Paulus Mağarası presbyteriumunun doğu tarafındaki eski tabakada tespit edilen Elijah'ın Göğe yükselişi sahnesi, erken bir örnek olarak karşımıza çıkar³³⁸. MS 4. yy'ın ortalarına tarihlendirilen bu sahnede gök kubbeyi simgeleyen mavi bir tondo içerisinde Elijah, bir quadriga ile gök yüzüne yükselmektedir³³⁹.

MS 10. yy'dan itibaren kompozisyon da farklılıklar izlenmektedir. Erken Bizans Dönemi'nde sağa doğru hızla koşan dört atlı iki tekerlekli ateş arabasında bir eliyle atın koşumlarını tutan, diğer eliyle de mantosunu Elişa'ya uzatmaya çalışırken tasvir edilir. İkinci kompozisyonda ise atlar ikişerli olarak iki yana açılmış, aralarında ise Elijah cepheden gösterilmiştir. Mamatsminda Kilisesi'nde ise durağan bir anlatım izlenir.

³³⁴ Lawrence 1927, 6-8, 12, fig. 5, 7, 16.

³³⁵ Via Latina katakompunda bu sahne Cubiculum B'nin sağ arkosoliumunda bulunur. (Bkz. Ferrua 1990, 79, Fig. 52.).

³³⁶ Domitilla katakompunda aynı sahne Orpheus Cubiculumu'nun bir arkosoliumu üzerinde yer alır. (Bkz. Wilpert 1903, Taf. 230.2.).

³³⁷ Withrow 1877, 294-295, Fig.76.

³³⁸ Zimmerman 2010, 141, Res. 23.

³³⁹ Zimmerman 2010, 140-141, Res. 23.

Ellerini dua eder gibi yukarıya açmış halde arabada ayakta durmaktadır. Elijah üzerinde bulunan pelerini alabilmek için son anda gayret ile uzanır³⁴⁰.

Yukarıda örneklerini sunduğumuz *Elijah'ın Göklere Yükselişi* motifinin, Erken Hıristiyanlığın görsel sanatlarında yoğun bir şekilde pagan imgelerin etkisi altında olduğu açıktır. Bu durum bazı modern araştırmacılar tarafından ele alınmış ve Elijah ile tanrı Helios arasında bağlantı kurulmuştur³⁴¹. Geç Antik Çağ yazarlarından John Chrysostom, bu durumu tersine çevirmeye çalışarak, Elijah'ın görsel temsillerinin Helios tasvirlerini etkilediğine inanıyordu ve Yunanca adı olan Elias'ın, "Helios" adıyla benzerliğine dikkat çekerek iki figür arasında daha ileri bir bağlantı kurmuştu (Hom. Elijah 3.27). Nitekim hem Hıristiyan hem de Yahudi sanatçılar Elijah'ın göğe yükselişini tasvir etmek için pagan bir model kullanmışlardır.

Yine Helios'la benzer bir tasvire sahip ve quadriga üzerinde betimlenen başka bir figüre I. Constantinus Dönemi'nde "Sol Deus Invictus" adıyla karşılaşılır. Bir propaganda aracı olarak kullanılan Sol Deus Invictus tasvirleri, imparatorluğun gücünü "Yenilmeyen Güneş" ile aktarır³⁴². I. Constantinus, Galya'da saygı gören Tanrı Apollon'a adanmış önemli bir tapınağa kehanet için gitmiş ve "Yenilmeyen Güneş" kültürüne olan bağlılığını göstermiştir³⁴³. Bu bağlılık şüphesiz ki imparatorluğunun ilk on yılında I. Constantinus'un kazandığı imparatorluk makamı üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. Araştırmacılar I. Constantinus'un bu tutumunu hayatı boyunca pragmatik olma eğilimiyle açıklarlar. Nitekim Sol Invictus'un Hıristiyanların Mesihî İsa ile benzerlik göstermesi I. Constantinus'un Hıristiyanlığı kolaylıkla hoş görmesini sağlamış, diğer taraftan Yahudi nüfus içinde ise doğrudan "Elijah'ın Göklere Alınışı" ile benzerliği sayesinde imparatorun Yahudi nüfus ile uyumunu hızlandırmış olmalıdır³⁴⁴. I. Constantinus, kendisini Hıristiyan tanrı ile tam olarak eşleştirmediyse bile, kendisini "Yüksek Güç" ün dünyadaki temsilcisi olarak görüyordu³⁴⁵.

Elijah'ın Göklere Alınışı tasvirinin yer aldığı **Kat.No. 20 (Lev. 3)** numaralı kurşun mühür baskısının, Tapınak A Güneybatı Portik kazılarında ortaya çıkarıldığı tabaka

³⁴⁰ Bayram 2018b, 56-57.

³⁴¹ Cook 1914, 179; Friedman 1984, 106-107.

³⁴² 4.8.1 Sol Invictus başlığı altında ayrıntılı bahsedilmiştir.

³⁴³ Walter 2006, 4.

³⁴⁴ Walter 2006, 6-7.

³⁴⁵ Bet Alpha Sinogogu'nda mozaik üzerinde tespit edilen "Sol Invictus" merkezinde ay ile tasvir edilir. (Bkz. Hachlili 2002, 219-258, Fig.1-5.).

herhangi bir kronolojik veri sağlamamaktadır. Ancak, bu örnek ikonografik benzerleri paralelinde değerlendirildiğinde MS 4. yy'da kullanım görmüş olduğu söylenebilir.

4.3.3. İshak'ın Kurban Edilmesi

Kat.No. 21 (Lev. 3) numarasıyla değerlendirilen kurşun mühür baskısı 2004 yılı Tapınak A kazı çalışmalarında bulunurken, **Kat.No. 22 (Lev. 3)** numarasıyla değerlendirilen kurşun mühür baskısı Tapınak A Naos alt odada gerçekleştirilen 2005 yılı kazı çalışmalarında 6. basamakta ortaya çıkarılmıştır. **Kat.No.23 (Lev.3)** numarasıyla değerlendirilen kurşun mühür baskısı ise 2010 yılı Tapınak A avlusunda gerçekleştirilen kazı çalışmalarında tespit edilmiştir.

Kat.No. 21 numarasıyla değerlendirilen örnek üzerinde izlenen tasvirde, solda çizgisel olarak betimlenen bir ağaç ve ağacın hemen önünde tasvir edilen koyun, merkezde yer alan figüre bakar şekildedir. Mührün merkezinde bulunan figür, sağ elinde bıçağına tutarken başını sağa doğru çevirmiş, gökyüzünden inen meleğe hayret dolu ifade ile bakar şekilde görülmektedir. Merkezi figürün sol elinin hemen altında elleri arkadan bağlı bir halde çömelmiş bir figür daha yer alır. Bu figürün hizasında üzerinde ateş yanan bir altar görülmektedir.

Kat.No. 22 numaralı mühür baskısı yangın tabakasında bulunduğu için oldukça deforme durumdadır. Ancak kalabilen baskı detayları incelendiğinde merkezde **Kat.No. 21** örneğinde olduğu gibi aynı duruş özellikleri gösteren bir figür yer almaktadır. **Kat.No. 21** ve **Kat.No. 22** numaralı mühür baskılarında aynı mühür kullanılmış olmalıdır. **Kat.No. 23** numaralı mühür baskısında ise her iki mühür baskısından farklı bir sahne düzeni izlenir. Merkezde yer alan figür sağ elinde bıçak tutarken diğer elini yukarı doğru kaldırmıştır. Sağ elinin altında, mühür baskısının alt köşesinde dizlerini karnına doğru çekmiş başka bir figür yer alır. Merkezi figürün hemen sağında bir koç izlenirken, koçun arkasında bir ağaç ve önünde duran altardan çıkan dumanlar belirgin olarak izlenmektedir.

Değerlendirmeye aldığımız üç mühürde de karşılaştığımız; elinde bıçak tutan bir figür, elleri bağlı çömelmiş haldeki ikinci figür, koç ve altar betimleri incelendiğinde mühürlerde yer verilen bu sahnenin "İshak'ın Kurban Edilmesi" ikonografisini yansıttığı açıktır. Monoteist dinlerden olan Yahudilikte tanrının, başka hiçbir güce ihtiyaç duymadan evreni yarattığına inanılır. Bu inanış, tanrının belirlediği doğa yasalarıyla

evrene belli bir düzen verdiğine, evrenin bir parçası olan dünyayı insan için hazırladığına, türlü nimetleri sunmasından dolayı insanlardan kayıtsız bir itaat ve teslimiyet beklediğine, bunun da ancak ibadetler ve güzel davranışlarla yerine getirilebileceği üzerine kuruludur. Bu sorumluluklar arasında yer alan kurban ritüeli de önemli bir ibadet şekli olarak ön plana çıkar. Şükür, dua, kefare, suç ve günah gibi çeşitli duygu ve düşünceler altında adanan kurbanlar, sunu ögesi fark etmeksizin altar masası üzerinde yakılarak tanrıya sunulmuştur³⁴⁶. Eski Ahit aktarımlarında, kronolojik olarak Habil ile Kabil ve Nuh Peygamber tarafından sunulan kurbanlardan bahsedildiği görülse de ritüelin bir sistem kazanıp uygulanmaya başlanmasının ise Abraham'dan sonra olduğunu söylemek doğru olacaktır.

Tevrat'ta Tanrı; "...İshak'ı, sevdiğin biricik oğlunu al, Moriya bölgesine git" dedi, "Orada sana göstereceğim bir dağda oğlunu yakmalık sunu olarak sun!" Abraham sabah erkenden kalktı, eşeğine palan vurdu. Yanına uşaklarından ikisini ve oğlu İshak'ı aldı. Yakmalık sunu için odun aldıktan sonra, Tanrı'nın kendisine belirttiği yere doğru yola çıktı. Üçüncü gün gideceği yeri uzaktan gördü. Uşaklarına, "Siz burada, eşeğin yanında kalın" dedi, "Tapınmak için oğlumla birlikte oraya gidip döneceğiz." (Yaradılış 22, 2-5) İshak, "Ateşle odun burada, ama yakmalık sunu kuzusu nerede?" diye sordu. Abraham, "Oğlum, yakmalık sunu için kuzuyu Tanrı kendisi sağlayacak" dedi. İkisi birlikte yürümeye devam ettiler. Tanrı'nın kendisine belirttiği yere varınca İbrahim bir sunak yaptı, üzerine odun dizdi. Oğlu İshak'ı bağlayıp sunaktaki odunların üzerine yatırdı. Onu boğazlamak için uzanıp bıçağı aldı. Ama Rab'in meleği göklerden, "Abraham!" diye seslendi. Abraham, "İşte buradayım! diye karşılık verdi. Melek, "Çocuğa dokunma" dedi, "Ona hiçbir şey yapma. Şimdi Tanrı'dan korktuğunu anladım, biricik oğlunu benden esirgemedin." (Yaradılış, 22. 8-12). Soyunun aracılığıyla yeryüzündeki bütün uluslar kutsanacak. Çünkü sözümü dinledin." (Yaradılış, 22. 18).

Musevilik dininin temelinde diğer monoteist dinlere de yansıyan Abraham'ın itaatini ölçen ve tanrının zorlu sınavını atlatması Tevrat'ta oldukça uzun bir şekilde yer verilmiştir. Söz konusu anlatılar değerlendirildiğinde Tanrı, kulu olan Abraham ile anlaşma yapmış, o ve onun soyu aracılığı ile yeryüzündeki bütün uluslar kutsanmış olacaktır. Bu nedenle, Hıristiyanlığın temel inanç ilkelerinden biri olan "İnsanın Kurtuluşu" vurgulanmak istendiği durumlarda Habil ve Kâbil kardeşler, Nuh peygamber,

³⁴⁶ Yağız 2019, 182.

Musa peygamber, Salem Kralı Melhizedek, Musevi dininin önemli şahsiyetlerinden Harun gibi karakterlerin yaşam öykülerinde de kurban hikayeleri yer alır. Ancak bu karakterler tasvirlerde belli bir oranda yer aldığı halde, Abraham ile oğlu İshak arasında geçen kurban hikâyesinin en çok işlenen tasvir konusu oluşu özellikle dikkat çekmektedir. Böylesi bir hikâyenin sanatçılar tarafından çokça işlenir bir kompozisyon haline gelmesi, hikâyenin taşıdığı anlam sebebiyle olmalıdır³⁴⁷.

“İshak’ın Kurban Edilmesi”, Hıristiyan sanatının neredeyse ilk yıllarından itibaren en çok işlenen konulardan biri haline gelmiştir. Sanatçılar, Tanrı tarafından ilahi bir emirle görevlendirilen Abraham ile oğlu İshak’ın başından geçenleri tasvir etmişler, kutsal kitaplarda yer alan bu öğüt verici ve ibret alınması gereken hikâyeyi görsel olarak insanlığa sunmuşlardır. Bu kutsal hikâyeye, kurban sahnelerinin işlenmesinin temelini oluşturmuştur. A. M. Smith, karakterlerin işleniş biçimlerini temel alarak söz konusu ikonografyi ilk kez sınıflandırmış³⁴⁸, konu S. Woerden tarafından tekrar ele alınmıştır³⁴⁹. Yeni din kapsamında gelişen sanatın ve bu sanat içerisinde yer alan kurban ritüelinin ilk örnekleri, mezar yapıları ve ölü gömme törenleriyle ilgilidir. Özellikle MS 2 ve 4. yy’lar arasına tarihlendirilen yapı ve materyaller üzerindeki tasvirler oldukça dikkat çekici olup pagan etkilerinin izlenmeye devam edildiği oldukça açıktır.

MS 3. yy’ın ikinci yarısına tarihlendirilen St. Callixtus Katakompu’ndaki, A3 numaralı hücrenin duvarı üzerinde yer alan sahnede Abraham, tanrıdan gelen emre koşulsuz itaatle karşılık veren oğul İshak ve olayın akışını değiştirmek üzere tanrı tarafından İshak’a bedel olarak gönderilen koç ana figürler arasındadır³⁵⁰. Pietro-Marcellino Katakompu’ndaki, 8 numaralı hücrede³⁵¹ elips formda yer alan sahnede, Abraham *exomis* adı verilen kıyafet giymiş ve cepheden betimlenmiştir. Sağ elinde bıçağı havaya kaldırıp hamle yapacak şekilde tasvir edilirken, sol elinin altında diz çökmüş ve elleri arkadan bağlanmış olan İshak yer alır. Abraham’ın solunda ise üzerinde ateş yanar şekilde altar tasvir edilirken hemen arkasında ise koyun yer alır³⁵². MS 4. yy’a tarihlendirilen Saint Pietro Marcellino katakompunda bulunan duvar resmi üzerinde yer alan tasvirde altar, üzerinde yanan ateş ile sağda yer alır ve hemen yanında koyun izlenir.

³⁴⁷ Yağız 2019, 297.

³⁴⁸ Smith 1922, 159-173.

³⁴⁹ Woerden 1961, 214-255.

³⁵⁰ Wilpert 1903, Taf. 41-2.

³⁵¹ Üç no.lu hücrede de aynı tasvir izlenir. Bkz. Wilpert 1903, Taf. 73.

³⁵² Wilpert 1903, Taf.108-1.

Abraham ise bıçağına yönelmiş, sağ eli havada tasvir edilirken sol elinin altında İshak, elleri arkadan bağlanarak dizlerinin üzerine çökmüş şekilde betimlenmiştir³⁵³. Priscilla Katakompı Velatio Hücresi'nde görülen sahnede ise kurbanı gerçekleştirmek üzere Moriah'a giden Abraham, oğlu İshak ve kurban sahnesinin içeriğinde bulunan diğer tamamlayıcı öğeler betimlenmiştir³⁵⁴. Söz konusu ikonografi, MS 4. yy'a tarihlendirilen St. Saturninus-Thraso Katakompı³⁵⁵, Majus Katakompı³⁵⁶, Pietro-Marcellino Katakompı³⁵⁷, Domitilla Katakompı³⁵⁸, St. Hermes Katakompı³⁵⁹ mezar hücrelerinde tespit edilmiştir. Münih Müzesi'nde iki adet gümüş disk üzerinde yer alan Abraham'ın Sınavı tasviri, bir örnek üzerinde tüm disk üzerinde yer alırken³⁶⁰ (**Figür 28**), diğesinde ise Eski Ahitten iki ayrı aktarım olan Abraham'ın sınavı üstte, hemen altında ise Aziz Daniel iki yanında aslanlar ile tasvir edilir³⁶¹.

Figür 28. Münih Müzesi'nde bulunan gümüş disk

MS 4. yy'ın ikinci yarısına tarihlendirilen Afrika Kırmızı Astarlı bir tabağın iç yüzeyinde İshak'ın kurban edilmesi yer alır³⁶². MS 4. yy'a tarihlendirilen Junius Bassus Lahdinde cepheden tasvir edilen Abraham'ın İshak'ı kurban sahnesinde, Batı Roma tasvir

³⁵³ Smith 1922, 160, Fig.1.

³⁵⁴ O'Kane 2002, 80, Fig. 15.; MS 3. yüzyılın ikinci yarısında tarihlenen, Priscilla Katakompı'nda yer alan "Cappella Greca" adlı odada yer alır. Bkz. Bisconti 1989, 1307, Fig. 1.

³⁵⁵ Wilpert 1903, Lev. 164-2.

³⁵⁶ Wilpert 1903, Lev. 222-1.

³⁵⁷ Wilpert 1903, Lev.188-1.

³⁵⁸ Wilpert 1903, Lev. 196; Lev.201-3.

³⁵⁹ Wilpert 1903, Taf. 114.

³⁶⁰ Spier 2012, 194, Pl. 12 (Abb. 18).

³⁶¹ Spier 2012, 194, Pl. 13 (Abb.19).

³⁶² Weitzmann 1979, 422, Fig. 379.

sanatının hâkim olduğu anlaşılmaktadır³⁶³. Berlin Pyksisi'nde ise altar yüksek bir konumda yer alırken, Abraham sağ elinde tutmuş olduğu bıçağı göğsüne götürür şekilde tasvir edilmiştir (**Figür 29**). Burada İshak şimdiye kadar aktarmış olduğumuz tasvirlerden farklı olarak ayakta, elleri arkadan bağlanmış ve çıplak tasvir edilmiştir³⁶⁴.

MS 4.-5. yy tasvirlerinde Abraham genellikle khiton üzerine himation giyer ve İshak altar yakınında yer alır. Altar, genellikle üzerinde ateş yanar şekilde tasvir edilir. Ephesos'ta MS 4. yy'ın sonu 5. yy'ın başlarına tarihlendirilen Paulus Mağarası'nda Eski Ahit ve Yeni Ahit aktarımlarının tasvirleri yer alır. Aktarımlar içerisinde izlenen tasvirinin bir bölümü tahrip olmuştur³⁶⁵. MS 5. yy'a tarihlendirilen ve Doğu sanatının etkilerinin izlendiği tasvirlerden biri de Laodikeia'da bulunan ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen litürjik masada karşımıza çıkar. Masa üzerinde yer alan tasvirler arasında tespit edilen Abraham'ın İshak'ı kurban sahnesi bölümü eksik olmasına rağmen, yukarıdan uzanan el, sahnenin doğrudan Abraham'ın sınavı ile ilişkilendirilmesini kolaylaştırır³⁶⁶. Söz konusu sahne Kıbrıs Müzesi'nde sergilenen litürjik masa parçası üzerinde tam haliyle izlenir ve Laodikeia örneğindeki eksik olan bölümü tamamlar niteliktedir³⁶⁷. Konstantinapolis Silivri Kapı hipoje mezarda ele geçen parapet üzerinde yer alan tasvir de Laodikeia masasında izlenen tasvir ile aynıdır³⁶⁸.

Figür 29. Berlin Pyksi Abraham'ın İshak'ı kurban edişi

³⁶³ Malbon 1990, 132, Diag. 8-2.

³⁶⁴ Smith 1922, 166, Fig. 7; Clair 1978, 5, Fig. 5.

³⁶⁵ Zimmerman 2010, 142-142, Res. 25.

³⁶⁶ Pedone 2018a, 256, Fig. 6.

³⁶⁷ Weitzmann 1979, 423, Fig. 380.

³⁶⁸ Cormack 2010, 117, Kat no. 072.

MS 6. yy'a tarihlendirilen San Vitale Kilisesi kuzeydeki presbyterion odasının üst kemer açıklığına ait duvar mozaiğinde de söz konusu ikonografi izlenir³⁶⁹. Diğer dini karakterler tasvirlerde belli bir oranda yer aldığı halde, Abraham ile oğlu İshak arasında geçen kurban hikâyesinin en çok işlenen konu oluşu özellikle dikkat çekmektedir. Yarım çerçevenin sol bölümünde yer alan İshak'ın Kurban Edilişi tasvirinde Batı sanatı hakimdir. **Kat.No. 21**, **Kat.No. 22** ve **Kat.No. 23** numaralarıyla değerlendirdiğimiz mühür baskıları üzerinde tespit edilen ikonografi ve figür yerleşimi göz önüne alındığında, söz konusu tasvirlerin Batı Roma sanatının etkisinde yapıldığını söylemek mümkündür. Olasılıkla yazışma için kullanılmış olan bu mühür baskıları, Batı Roma coğrafyasından Laodikeia'ya ulaşmış olmalıdır.

Kat.No. 21 (Lev. 3) numarasıyla değerlendirilen mühür baskısı Tapınak A Portik'te, **Kat.No. 22 (Lev. 3)** numaralı mühür baskısı ise Tapınak A Naos alt odanın doğusunda 6. basamakta bulunmuştur. **Kat.No. 23 (Lev. 3)** numaralı örnek ise Tapınak A avlusunda ortaya çıkarılmıştır. **Kat.No. 22** numaralı mühür baskısı belirli bir stratigrafi içerisinde ele geçmiş ve MS 4. yy'ın ilk yarısına tarihlendirilmiştir. Aynı mühür ile baskı görmüş olduğu anlaşılan **Kat.No. 21** numaralı mühür baskısı da MS 4. yy'ın ilk yarısına tarihlenirken, **Kat.No. 23** numaralı örnek ise ikonografik olarak değerlendirilmiş ve MS 4. yy'a tarihlendirilmiştir.

4.3.4. Musa Peygamber

2012 yılı Tapınak A avlu çalışmalarında ortaya çıkarılmış olan **Kat.No. 24 (Lev. 3)** numaralı kurşun mühür baskısı 283.60m kodunda, **Kat.No. 25 (Lev. 3)** numaralı örnek ise 283.58m kodunda ele geçmiştir. Dikdörtgene yakın formuyla dikkat çeken **Kat.No. 24** numaralı mühür baskısının merkezinde, profilden tasvir edilmiş bir erkek büstü yer alır. Kabarık ve geriye doğru taranmış şekildeki figürün saçları ense üzerinde bukleler halinde içe doğru kıvrık, gözleri derine çekilmiş ve avurtları çökük tasvir edilmiştir. Kemerli betimlenmiş burnun altında başlayan gür bıyıkları sakallarıyla birleşmiş ve sakalın çene üzerindeki bölümleri yine bukle şeklinde içe doğru kıvrılmıştır. Mühür baskısından kaynaklı oluşan hava kabarcıkları yanağın ve kulağın üzerinde deformasyona sebep olmuştur. Büstün boyun bölümü yerine, karşılıklı olarak yılan ve akrep tasvirleri yerleştirilmiştir. Yılan keskin "S" şeklinde kıvrılarak avına uzanmış akrep ise buna

³⁶⁹ Deliyannis 2010, 223.

karşılık kuyruğunu kıvırmış ve zehri ile tehdit eder şekilde tasvir edilmiştir. Mührün arka yüzü ise konik yapılmış olup üzerinde düzeltme izleri görülür.

Kat.No. 24 numarasıyla değerlendirilen kurşun mühür baskısının merkezinde izlenen figürün kim olduğuna dair bir yorumda bulunmak oldukça güçtür. Herhangi bir yazıtla desteklenmeyen bu figürün fizyonomik özellikleri ve altta yer alan yılan ile akrep tasvirleri üzerinden yola çıkıldığında, yine Hıristiyanlıkla bağlantılı bir karakter olduğu söylenebilir.

Figürün hemen alt bölümünde yer alan yılan ve akrebin bir arada kullanıldığı betimlere ait yazılı aktarımlardan ilki, Tevrat'ta "Yasanın Tekrarı" bölümünde karşımıza çıkar. "...*Rab o büyük ve korkunç çölde, zehirli yılanlarla, akreplerle dolu o kurak, susuz toprakta sizi yürüttü. Size sert kayadan su çıkardı. Atalarınızın bilmediği man ile sizi çölde doyurdu. Sizi sıkıntıya soktu, sınıdı. Öyle ki, sonunda üzerinize iyilik gelsin. 'Bu serveti toplayan kendi yeteneğimiz, güçlü elimizdir' diye düşünebilirsiniz. Ancak bu serveti toplama yeteneğini size verenin Tanrınız RAB olduğunu anımsayın. Atalarınıza ant içerek yaptığı antlaşmayı sürdürmek amacıyla bugün de bunu yapıyor...*" (Yasanın Tekrarı 8, 15-18).

İncil'de "Yetmişlerin Görevlendirilmesi" bölümündeki bir diğer aktarımda ise; "...*İsa onlara şöyle dedi "Şeytan'ın gökten yıldırım gibi düştüğünü gördüm. Ben size, yılanları ve akrepleri ayak altında ezmek ve düşmanın bütün gücünü alt etmek için yetki verdim. Hiçbir şey size zarar vermeyecektir. Bununla birlikte, ruhların size boyun eğmesine sevinmeyin, adlarınızın gökte yazılmış olmasına sevinin..."* (Luka 10, 18-20).

Yılan ve akrep betimlemelerinin bir arada kullanılmış olduğu bu aktarımları doğrudan dini bir karakter ile ilişkilendirmek mümkün görünmemektedir. Ancak, yılan veya yılan sembolü, eski Mısır, Kenan, Mezopotamya ve Yunanistan'ın dini ve kültürel yaşamında önemli roller oynamıştır. Yılan, yeraltı dünyasından gelen kötü gücün ve kaosun yanı sıra doğurganlığın, yaşamın ve şifanın da bir simgesiydi. Nāḥāš, İbranice "yılan" anlamıyla kullanılırken, sözcüğün fiil formu "kehanet veya falcılık yapmak" anlamına gelen kehanetle ilişkilidir. İbranice İncil'de Nāḥāš, Cennet Bahçesi'ndeki yılanı tanımlamak için kullanılmıştır³⁷⁰.

Musa kendisinin İsrail halkını kölelikten kurtaracak bir peygamber olduğunu anladığında insanların onu inkâr edeceklerini ya da şüphe duyacaklarını düşündü. Bunun

³⁷⁰ Hendel 1999, 744-747.

üzerine Musa, "...Ya bana inanmazlarsa?" dedi, "Sözümü dinlemez, 'RAB sana görünmedi' derlerse, ne olacak?" RAB, "Elinde ne var?" diye sordu. Musa, "Değnek" diye yanıtladı. RAB, "Onu yere at" dedi. **Musa değneğini yere atınca, değnek yılan oldu.** Musa yilandan kaçtı. RAB, "Elini uzat, kuyruğundan tut" dedi. Musa elini uzatıp kuyruğunu tutunca yılan yine değnek oldu. RAB, "Bunu yap ki, ataları İbrahim'in, İshak'ın, Yakup'un Tanrısı RAB'bin sana görüldüğüne inansınlar" dedi..." (Mısır'dan Çıkış 4, 1-4).

Yine Musa ile ilişkili Tevrat'tan bir aktarımda, "...Edom ülkesinin çevresinden geçmek için Kamış Denizi yoluyla Hor Dağı'ndan ayrıldılar. Ama yolda halk sabırsızlandı. Tanrı'dan ve Musa'dan yakınarak, "Çölde ölelim diye mi bizi Mısır'dan çıkardınız?" dediler, "Burada ne ekmek var ne de su. Ayrıca bu iğrenç yiyecekte de tiksiniyoruz!" Bunun üzerine RAB halkın arasına **zehirli yılanlar** gönderdi. Yılanlar ısırınca İsraililer'den birçok kişi öldü. Halk Musa'ya gelip, "RAB'den ve senden yakınmakla günah işledik. Yalvar da RAB aramızdan yılanları kaldırsın" dedi. Bunun üzerine Musa halk için yalvardı. RAB Musa'ya, "**Bir yılan yap** ve onu bir direğin üzerine koy. Isırılan herkes ona bakınca yaşayacaktır" dedi. Böylece Musa tunç bir yılan yaparak direğin üzerine koydu. Yılan tarafından ısırılan kişiler tunç yılanı bakınca yaşadı..." (Çölde Sayım 21, 4-9).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi **Kat.No. 24**'te üzerinde yer alan ikonografik anlatımın bir dini karakter ile bağdaştırılması zor olsa da özellikle Tevrat'tan sunduğumuz aktarımlarda "Musa" karakterinin söz konusu sembolizme yakın olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Nitekim, Musa'nın yanındaki günahkarları cezalandırmak amacıyla, tanrının gönderdiği yılanların yanı sıra çoğu İncil aktarımında akrepler de cezalandırma veya azap sembolü olarak kullanılmıştır. Ayrıca, mühür baskısı üzerinde yer alan figüre ait fizyonomik özelliklerin, Erken Hıristiyanlık Dönemi görsel sanatlarındaki Musa tasvirleri ile karşılaştırılması da mühür baskısının tanımlanmasında yardımcı olacaktır. Erken Hıristiyanlık sanatında Musa tasvirleri genellikle en popüler mucizesi olan "Kayadan Su Çıkarma" ikonografisiyle karşımıza çıkar. Dönemin görsel sanatları arasında yer bulan duvar resimleri, mozaikler, fildişi pyxisler ve lahit kabartmalarında Musa, kimi zaman sakallı ve orta yaşlı geçmiş bir halde, kimi zaman da sakalsız ve genç bir görünümle tasvir edilmiştir. Ancak, bir bakıma plastik sanatlarla da ilişkisi bulunan mühürlerde olduğu gibi, MS 4. yüzyıla tarihlenen lahit kabartmalarında

yer alan Musa tasvirleri genellikle kabarık saç ve sakala sahip, orta yaşı geçmiş bir figür olarak tasvir edilir.

Figür 30. Yunus Lahdi, Musa'nın kayadan su çıkarma mucizesi

Söz konusu fizyonomik özellikler, Vatikan Müzesi Pio Cristiano'da bulunan ve MS 4. yy'a tarihlenen bir lahdin uzun kenarında³⁷¹ (**Figür 30**), MS 3. yy'ın sonu MS 4. yy'ın başına tarihlenen Yunus Lahdi'nde³⁷² ve MS 380-390 yıllarına tarihlenen St. Trophime Lahdi³⁷³ üzerindeki Musa tasvirlerinde izlenebilmektedir. Ayrıca, MS 4. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Callistus Katakompunda³⁷⁴ yer alan duvar resminde de kabarık saçlı ve sakallı bir şekilde tasvir edilmiş Musa figürüne rastlanır. Bu bağlamda, Eski Ahit'ten ulaşan aktarımlar ve baskı üzerindeki figürün fizyonomik özellikleri göz önüne alındığında **Kat.No. 24** numaralı mühür baskısı üzerinde yer alan figür için "Musa" önerisinde bulunulabilir. Söz konusu mühür baskısı bulunduğu stratigrafik veriler dahilinde değerlendirildiğinde MS 4. yy'ın ortalarına tarihlendirilmelidir.

Kat.No. 25'te yer alan tasvirde iki farklı konu izlenmektedir. Bu sahneler mührün merkezinde yer alan yazıt ile ikiye ayrılır. Üst bölümde izlenen sahnede sol tarafta bir dağ veya kaya tasvirine sırtını yaslamış ve oturur pozisyonda bir erkek figürü yer alır. Söz konusu figüre ait olduğu izlenen bir asa hemen önünde durmaktadır. Figürün sol eli sakallı betimlenen yüzüne yaslanmış ve giymiş olduğu mantosu ayak ucuna kadar uzanmaktadır. Figürün yaslanmış olduğu kayanın hemen arkasında yalnızca ayakları

³⁷¹ Jensen 2000, 37, Fig. 7.

³⁷² Borg 2016, 273, Fig. 4.

³⁷³ Richardson 2020, 61, Fig. 4.

³⁷⁴ Wilpert 1903, Taf. 237.

izlenebilen bir grup insan tasvir edilmiştir. Üst sahnede baskı esnasında merkezden geçirilen ipin gerilmesinden kaynaklı sıkışma izlenir.

Mühür baskısını iki ayrı sahneye ayıran yazıt, dikdörtgen çerçeve içerisine alınmıştır. İyi korunma durumuna sahip yazıtta Grekçe “ΘΕΒΟΗΟΙΕΙ” yazısı okunabilmektedir. Söz konusu yazıt “Θ(ε)έ, βοήθει/Tanrım, Yardım Et!” şeklinde çevrilmektedir.

Mühür baskısının alt sahnesinde ise merkezde ayakta ve orans pozisyonda duran bir erkek figürü, figürün her iki yanında mühür baskısının dairesel formuna göre yerleştirilmiş iki aslan betimi yer alır. Aslanların başları merkezi figüre bakar şekilde, figürün açık kolları altına yerleştirilmiş, gövdeleri ise baskı çemberi boyunca hizalanarak en altta sonlanmaktadır.

Kat.No. 25'te değerlendirilen mühür baskısının üst sahnesi oldukça karmaşık bir ikonografiye sahiptir. Üzerinde yer alan “*Tanrım Yardım Et*” yazıtı göz önüne alındığında söz konusu sahnenin dini bir ikonografiye sahip olduğu açıktır. Sahnede sakallı ve esasıyla birlikte betimlenen figür incelendiğinde ilk akla gelen dini karakter “Musa” olmalıdır. Musa'nın Erken Hıristiyanlık sanatı ikonografisi değerlendirildiğinde bu sahnede yer alan dağ veya kaya betimi ile kalabalık insan grubunun yer aldığı tasvirler onun “Kayadan Su Çıkarma” mucizesine işaret eder. Ancak, mühür baskısında yer alan sahnede Musa'nın esasını bırakması ve elini yüzüne yaslayarak düşünceli bir şekilde oturur pozisyonda betimlenmesi, burada farklı bir konunun işlendiğini düşündürmektedir.

Tevrat'ta yer alan bir aktarıma göre; “...RAB Musa'ya, Ölümüne az kaldı” dedi, “Yeşu'yu çağır. Ona buyruklarımı bildirmem için Buluşma Çadırı'nda hazır olun.” Böylece Musa ile Yeşu gidip Buluşma Çadırı'nda beklediler. Sonra RAB çadırda bulut sütununun içinde göründü; bulut çadırın kapısı üzerinde durdu. Rab Musa'ya şöyle seslendi: “Yakında ölüp atalarına kavuşacaksın. Bu halk da gideceği ülkenin ilahlarına bağlanıp bana hainlik edecek. Beni bırakacak, kendileriyle yaptığım antlaşmayı bozacaklar. O gün onlara öfkeleneyeceğim, onları terk edeceğim. Yüzümü onlardan çevireceğim. Başkalarına yem olacaklar, başlarına sayısız kötülükler, sıkıntılar gelecek. O gün, “Tanrımız bizimle olmadığı için bu kötülükler başımıza geldi” diyecekler. Başka ilahlara yönelmekle yaptıkları kötülük yüzünden o gün kesinlikle onlardan yüzümü çevireceğim...” (Yasanın Tekrarı 32, 14-18). Rab, aynı gün Musa'ya şöyle seslendi: “...Havarim dağlık bölgesine, Eriha karşısında Moav ülkesindeki Nevo Dağı'na

çık. Mülk olarak İsraililer'e vereceğim Kenan ülkesine bak. Ağabeyin Harun Hor Dağı'nda ölüp atalarına kavuştuğu gibi, sen de çıkacağın dağda ölüp atalarına kavuşacaksın. Çünkü ikiniz de Zin Çölü'nde, Meriva-Kadeş sularında, İsraililer'in önünde bana ihanet ettiniz, kutsallığımı önemsemediniz. Bu nedenle ülkeyi ancak uzaktan göreceksin. Ama oraya, İsrail halkına vereceğim ülkeye girmeyeceksin..." (Yasanın Tekrarı 32, 48-52). Bundan sonra Musa Moav ovalarından Nevo Dağı'na giderek Eriha Kenti karşısındaki Pisga Dağı'na çıktı. RAB ona bütün ülkeyi gösterdi: Dan'a kadar uzanan Gilat'ı, bütün Naftali'yi, Efrayim ve Manaşşe bölgelerini, Akdeniz'e kadar uzanan bütün Yahuda bölgesini, Negev'i, hurma kenti Eriha Vadisi'nin Soar'a kadar uzanan ovasını. Sonra Musa'ya şöyle dedi: "...İbrahim'e, İshak'a, Yakup'a, 'Senin soyuna vereceğim' diye ant içtiğim ülke budur. Ülkeyi sana gösterdim, ama oraya gitmeyeceksin." Böylece RAB'bin sözü uyarınca RAB'bin kulu Musa orada, Moav ülkesinde öldü..." (Yasanın Tekrarı 34, 1-4).

Kat.No. 25 numaralı mühür baskısının üst sahnesinde olasılıkla Musa'nın, Tanrı ile yüzleşmek için Moav ülkesindeki Nevo Dağı'na çıktığı ve sırtını yasladığı dağdan İsrailoğulları için vaad edilen topraklara baktığı aktarım yansıtılmış olmalıdır. Dağın/kayanın arkasında izlenen insan grubu da vaad edilen topraklara doğru ilerleyen İsrailoğulları'dır. Yazıtın altında yer alan sahne ise Erken Hıristiyanlık sanatında sıklıkla karşılaştığımız "Aslanların İninde Daniel" ikonografisini yansıtmaktadır. Söz konusu ikonografi **Kat.No. 18 (Lev. 2)** numaralı mühür baskısında detaylı olarak ele alınmıştır³⁷⁵.

Kat.No. 24 (Lev. 3) numaralı örnekle aynı tabakada ele geçen **Kat.No. 25 (Lev. 3)** numaralı mühür baskısı MS 4. yy'ın ortalarına tarihlendirilmelidir.

4.3.5. Bathsheba'nın Banyosu

2005 yılı Tapınak A naos tonozlu mekânda gerçekleştirilen kazı çalışmalarında 6. basamakta tespit edilen **Kat.No. 26 (Lev. 4)** numaralı mühür baskısının ön yüzünde, sağda çömelmiş pozisyonda bir kadın figürü tasvir edilir. Figürün saçları geriye doğru yatırılmış ve arkada topuz halinde bağlanmıştır. Çıplak olan bedeninde yalnızca sol bacağına üst bölümü ile karnını örten kumaş parçası, sol kol içeri döndürülerek tutulmaktadır. Sol tarafta ise ayakta duran bir kadın figürü elinde tutmuş olduğu

³⁷⁵ Bkz. Bölüm 4.3.1.

hydriadan ana figürün elindeki şişeciğe su boşaltır şekilde tasvir edilmiştir. İki figürün hemen arkasında küvet yer alır. Ana figürün diz hizasının hemen altında bir Latin haçı, hydrianın hemen altında ise bir Grek haçı yer alır. Mühür baskısının arka yüzü ise konik formda yapılmış ve ip geçişi belirgindir.

Herhangi bir yazıtla desteklenmeyen söz konusu ikonografinin bir banyo sahnesi olduğu açıktır. Ancak, baskı üzerinde görülen iki adet haç betimi, banyo gibi bir sahnede olmaması gereken semboller olarak görünse de bu ikonografinin yine dinsel konulu bir sembolizme sahip olduğunu düşündürmektedir. Erken Hıristiyanlıkta yıkanma ve hamam kültürü, bu yeni dine mensup insanlar için özellikle riskli bir alan olarak görülmüştür. Athenasius, bakireleri halka açık banyolardan kaçınmaları gerektiği konusunda uyarırken bu tür yerlerde yıkanmanın sadece kendilerine değil, onları çıplak görenler için de zararlı olabileceğini iletmiştir. Hatta Tevrat'tan alıntı yaparak konuyla doğrudan ilişkili olan *Susanna* hikayesinde de onu izleyenleri değil banyo yapmakta olan kadını suçlamıştır³⁷⁶. Tevrat'taki bu bölümde, güzel bir genç kadın olan Susanna bahçesinde tek başına banyo yaparken, onu daha önce birkaç kez gören ve ona şehvet duymaya başlayan iki yaşlı, ona şantaj yaparak birlikte olmak isterler. Teklifleri reddedilen yaşlılar Susanna'yı haksız yere zina etmekle suçlasalar da sonunda genç kadın, bilge Daniel tarafından kurtarılmış ve ihtiyarlar, art niyetli suçlamaları nedeniyle ölüme mahkûm edilmişlerdir. Doğrusu bu hikâyenin halka açık yerlerde banyo yapmanın tehlikeleri hakkında uyarıcı bir hikâye örneği olarak inananlara sunmak akıllıca görünmektedir. Nitekim, bu uyarıya sebep olan sorunun asıl kaynağı, en azından MS 4. yüzyılın sonuna kadar hamamlarda kadın-erkek ayrımının yapılmamasında yatıyordu. MS 4. yüzyılda toplanan Laodikeia Konsili'nde de kadın-erkek ayrımının olmadığı kamu hamamlarına atıfta bulunularak; “*Ne rahipler, ne (düşük rütbeli) din adamları ne sofu ne de herhangi bir Hıristiyan, kadınlarla banyo yapmayacak; çünkü bu, kafirler arasındaki en büyük rezalettir*” kararıyla ilk kez bu ayrımın yapılması gerektiği vurgulanmıştır³⁷⁷.

Kat.No. 26 numaralı mühür baskısındaki sahne incelendiğinde banyoda yer alan kadın figürünün özel hizmetlisi ve yanında duran ayaklı küvetiyle halka açık bir kamu hamamında bulunmadığı söylenebilir. Sahnede özellikle ana figürün kadın olması, en başta “İsa'nın ilk Banyosu” ikonografisini akıllara getirirse de kanonik İnciller'de ne ebelerin doğuma yardım etmesi ne de İsa'nın ilk banyosundan bahsedilir. İsa'nın

³⁷⁶ Brakke 1995, 41-43.

³⁷⁷ Synod. Laod., Canon: 30.

doğumunda ebe figürleri, apokrif metinler olan İakobos'un Protoevangelionu (Böl. 19, 20) ve en ayrıntılı biçimde Pseudo Matta'da (Böl. 13) anlatılır³⁷⁸. Pseudo-Matta'da doğumun ardından, ebelerin bakire doğumdan şüphelenerek Meryem'i muayene ettikleri bu sebeple de ebe Salome'nin elinin yanarak kuruduğu anlatılır, ancak burada da İsa'nın ilk banyosundan bahsedilmez. Ayrıca, sahnede izlenen tasvirin oldukça özgün bir ikonografiye sahip olması ve çömelmiş durumdaki kadın figürünün çıplak tasvir edilmesi söz konusu sahnenin İsa'nın ilk banyosuna ait olmadığını kanıtlar.

Bu durumda sahneyi Erken Hıristiyanlık ikonografisiyle bağdaştırsak elimizde kalan tek seçenek "Bathsheba'nın Banyosu" olmalıdır. Tevrat'ta yer alan aktarıma göre; *"...Bir akşamüstü Davut yatağından kalktı, sarayın damına çıkıp gezinmeye başladı. Damdan yıkanan bir kadın gördü. Kadın çok güzeldi. Davut onun kim olduğunu öğrenmek için birini gönderdi..."* (Samuel 2, 2-3). Sacra Paralella³⁷⁹ el yazmasında, Bathsheba'nın banyo yaptığı esnada Kral Davud'un onu izlerken tasvir edilmesi, bu ikonografinin ilk örneği olarak değerlendirilmekte ve MS 9. yüzyıla tarihlendirilmektedir³⁸⁰ (**Figür 31**). Bathsheba, vücudu sola dönük, uzun saçlı ve çıplak, bir bankta oturur şekilde izlenirken, göğüsleri geniş siyah bir çizgiyle çevrelenmiştir. Ayakları bir tabureye dayalı olarak çapraz bir şekilde atılmıştır. Sol elini bir leğene batırarak suyun sıcaklığını kontrol ederken kesilmiş sayfa kenarları, sağ elinin hareketini görmemizi engeller. Olasılıkla, Bathsheba'nın kolu yukarıya dönük ve elinde bir tarak tutuyor olmalıydı. Bathsheba'nın önünde yer alan çıplak bir cariye ise testi ile leğene su döker şekilde tasvir edilir. Bu samimi sahne, bir yapının cephesi önünde gösterilirken, sahnede izlenen Kral Davud ise sarayından Bathsheba'ya bakar şekilde tasvir edilir.

³⁷⁸ Pseudo-Matta İncili'nde ebelerin isimlerinin Zelomi ve Salome olarak geçmektedir.

³⁷⁹ Sacra Paralella'da çıplak tasvir edilen bir diğer kişinin Susanna olduğunu izliyoruz. Fakat Susanna tasviri, Bathsheba'dan farklı olarak Erken Bizans Dönemi'nden itibaren lahit, duvar resimleri, fil dişi ve küçük objelerde de rastlanır. Bkz. Meyer 2014, 7-8, Fig. 2; Koenig 2018, 57-58.

³⁸⁰ Meyer 2014, 4, Fig. 1.

Figür 31. Sacra Parallela’da yer alan Bathsheba’nın banyosu

Kanonik aktarımlarda Bathsheba’nın nerede yıkandığı veya çıplak mı yoksa giyinik mi olduğuna dair net bir durumdan söz edilmemiştir. Bu sebeple, sahneyi aktaran sanatkarların hayal gücünün bu durumda etkin olduğu açıktır. Bu bağlamda, sanatçının hangi figürü vurgulayacağı ve nasıl tasvir edeceğini seçme konusunda daha özgür olması, Bathsheba’nın tasvirlerinde daha önce karşılaşılmamış olan bir sahnenin **Kat.No. 26** numaralı mühür baskısında kullanılmış olabileceğini göstermektedir.

Kat.No. 26 (Lev.4) numaralı mühür baskısı ele geçen stratigrafik veriler dahilinde değerlendirildiğinde MS 4. yy’da kullanılan bir yazısmaya ait mühür baskısı olmalıdır. Ayrıca, Tapınak A yapısında ele geçen bu mühür baskısı, Bathsheba’nın banyo sahnesi için bilinen en erken tasviri olarak değerlendirilmelidir.

4.4. İncil Tasvirleri

Laodikeia kurşun mühür baskılarında; Aziz Menas, Aziz Phocas, Aziz Isidore, Aziz Philippus, Aziz Andreas ve Aziz Petrus, Meryem’e Müjde, İsa’nın Doğumu, İsa’nın Vaftizi, Mısıra Kaçış, Kudüs’e Giriş, İsa’nın Kefeni, Meryem ve Bebek İsa gibi İncil aktarımlarına ait tasvirler yer almaktadır.

4.4.1. Aziz Menas

Tapınak A avlusu 2012 yılı kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan **Kat.No. 27 (Lev. 4)** numaralı kurşun mühür baskısında; merkezde cepheden betimlenmiş bir erkek figürü

yer alır. Figürün vücut ağırlığını, gergin ve yere düz basan sağ bacak, sol bacak ise hafifçe dizden kıvrılmıştır. Figürün kolları yanlarda dirsekten kıvrılarak yukarı doğru kaldırılmış ve iri betimlenmiş elleri açıktır. Bu haliyle figürde dua eder (orans) pozisyon söz konusudur. Tunığın üzerinde yer alan kemerin üst bölümü dökümlü olarak yapılmıştır. Merkezde yer alan erkek figürünün başı sola bakar şekilde ve her iki yanında ayak ucuna doğru yerleştirilen develerin boyunları, mührün yuvarlak formuna göre ayak uçlarına doğru uzatılırken, boğumlu hörgüçler oldukça başarılı bir şekilde tasvir edilmiştir.

Kat.No. 27 numaralı mühür baskısı üzerinde yer alan ikonografi şüphesiz Aziz Menas ile ilişkili olmalıdır. Aziz Menas, Abu Mena menşeiili ampullalar³⁸¹ üzerinde yer alan betimlemelerinde çoğunlukla orans pozisyonunda merkeze yerleştirilmiştir. Her iki yanında oturur şekilde betimlenen develere ait başların Aziz Menas'ın ayak ucuna doğru uzatılması, olasılıkla ampullanın yuvarlak formu nedeniyle sanatçının betimlemeyi bu forma uydurmaya çalışması ile ilişkili olmalıdır³⁸². Aynı durum **Kat.No. 27** numaralı mühür baskısı için de geçerli bir çözüm olarak kullanılmıştır.

Laodikeia'da 2003 yılından bu yana sürdürülen kazı çalışmalarında Aziz Menas betimine sahip olduğu düşünülen³⁸³ iki adet ampulla ancak parçalar halinde korunabilmiştir³⁸⁴. Bu sebeple Aziz'in Laodikeia ampullaları üzerinde yer alan tasvirleri hakkında bir fikir üretmek oldukça güçtür. Ancak, Erken Hıristiyanlık sanatında Aziz Menas'a ait fildişi, mermer ve duvar resimleri üzerinde yer alan betimlemeleri göz önüne alındığında bilinen bir ikonografiye sahip olduğunu söylemek mümkündür (**Figür 32**).

³⁸¹ Brazinski 2014, 20.

³⁸² Wilber 1940, Fig. 5; Bangert 2007, 27, Fig. 4; Anderson 2007, 222, Fig 1; Köroğlu 2011, 86- 87 Lev 3, 6; Vikan 1982, 16, Fig. 9; Aydın 2015, 301, Res. 1.

³⁸³ Üzerinde Aziz Menas ve deve betimi yer alan ampullaların İmparator I. Justinianus Dönemi'nde (527-565) ortaya çıktığı ileri sürülmüştür. Bkz. Şimşek-Duman 2007, 8.

³⁸⁴ B. Duman-C. Şimşek Tip 1 içinde değerlendirdikleri Kat. No: 8 ve Kat. No: 10 numaralı örneklerin ithal olduklarını vurgulamışlardır. Bkz. Şimşek-Duman 2007, 9, Fig, 16, 18.

Figür 32. Aziz Menas Tasvirli Ampulla

Dönemin asker azizlerinden³⁸⁵ Menas'ın anne ve babası Mısırlı dindar Hıristiyanlardır. Çocuğu olmadığı için çok üzölen kadın, Bakire Meryem'in yortu gününde kilisede Meryem'in ikonası önünde ağlar ve Tanrı'dan bir oğul vermesini diler. İkonadan *Âmin* diye bir ses duyulur ve kadın bir süre sonra bir oğul doğurarak ona anlamı inançlı ve kutsanmış olan Mina/Menas adını verir. İnançlı bir kişi olarak yetişirilen Menas'ın babası Mısır'ın önemli bir yöneticisi iken, kendi kardeşinin iftirası sonucu Phrygia'ya gönderilmiş, Menas 11 yaşındayken babası, üç yıl sonra da annesi ölmüştür. Tribun Firmillian zamanında Roma ordusuna asker olarak katılmış olan Menas, bir sefer sırasında Phrygia'da Cotyaeum'da (Cotyaeus-Kotyaion) konaklar. Burada İmparator Diocletianus ve Maximianus'un Hıristiyanlar aleyhine verilen ceza ve emirleri duyunca ordudan ayrılır ve tek başına dağa çıkarak Tanrıya ibadet etmeye başlar. Ancak, Romalı paganlar tarafından yakalanan Menas'a işkence edilir ve başı kesilerek öldürölür³⁸⁶. Yakılmak istenen azizin bedeni bazı Hıristiyan askerler tarafından kurtarıldıktan sonra askeri bir sefer için Mısır'a yapılan yolculuklarında kendilerini düşmanlardan koruması amacıyla gemiye alınır. Efsaneye göre, söz konusu deniz yolculuğu sırasında uzun boyunlu ve deve kafalarına benzeyen yaratıklar tekneye saldırır ancak azizin vücudundan

³⁸⁵ Geç Antik Çağ'da kültürleri ile öne çıkan asker azizler; Teron, George, Sergios ve Bakchos, Hieron, Mercurios, Eustathios ve Artemios olarak sayılabilir. (Bkz. Grotowski 2010, 58–59).

³⁸⁶ Devos 1960, 154-160.

çıkardığı alevler bu yaratıkları uzaklaştırır³⁸⁷. Askerler kıyıya ulaştıklarında kutsal beden develere yüklenip Mısır'a götürülürken develerin durduğu ve daha fazla ilerlemeyi reddettiği yerde gömülür. Menas'ın ölümüne ilişkin kabul görmüş olan bu rivayete göre Phrygialı askerlerin azizi gömdükleri yer, antik dönemde İskenderiye'nin 50 km batısındaki Mariotis olarak adlandırılan bölge içerisinde yer almaktadır. Azizin kült merkezi haline dönüşmesiyle birlikte bölge Abu Mena olarak adlandırılmış ve bu alana İmparator Arcadius tarafından bir bazilika, manastır, hamam ve kuyu yaptırılmıştır. Abu Mena'da yer alan bu kompleks hacı olmak üzere kutsal topraklara giden Hıristiyanlarca sıkça ziyaret edilen bir yer haline gelmiş ve 1905'te C. M. Kaufmann bölgede arkeolojik bir kazı yaparak kült merkezine ait yapıların kalıntılarını ortaya çıkarmıştır³⁸⁸.

Aziz Menas ikonografisine ait önemli bir örnek British Museum'da bulunan fildişi bir pyxis üzerinde karşımıza çıkar³⁸⁹. Olasılıkla MS 6. yy'da Alexandria'da üretilen eser tek parça fildişinden oyularak yapılmış ve kavisli yüzeyi Aziz Menas'ın şehit edilmesi ile kutsal alanını temsil eden sahnelerle bezenmiştir. Pyxis'in bir yüzünde taburede hâkim olarak oturan bir Roma görevlisi, onun önünde elleri arkadan bağlı diz çökmüş halde Aziz Menas ve arkasında onu saçlarından tutup elindeki kılıcı havaya kaldırarak idam etmeye hazırlanan bir cellat yer almaktadır. Diz çökmüş figürün arkasında ona doğru yaklaşan melek tasviri, Aziz Menas'ın kutsal kişiliğini vurgular. Diğer yüzde ise Aziz Menas kemerli bir yapı altında durur, elleri orans pozisyonunda ve başınında nimbus ile betimlenmiştir. Kemerli kutsal alan tasvirinin her iki tarafın da, başlarını Aziz Menas figürüne doğru kaldırmış oturur pozisyonda develer yerleştirilmiştir. Aziz Menas'a ait bir diğer önemli fildişi eser İmparator Heraclius tarafından Grado'ya (İtalya) hediye edilen Piskopos kürsüsü üzerindeki plakadır³⁹⁰. MS 610-641 yıllarına tarihlenen eser toplam 14 fildişi plakadan oluşurken, bu plakalar üzerinde İsa'nın hayatından sahnelerin yanı sıra Aziz Menas'a ait bir sahne de yer almaktadır. Aziz, yine kutsal alanını simgeleyen kemerli yapı altında başınında nimbus ile ayakta ve orans pozisyonda betimlenmiş, figürün her iki yanında oturur pozisyonda develer yerleştirilmiştir.

Aziz Menas'ın fildişi eserler üzerindeki betimlemelerinin yanı sıra İskenderiye Müzesi'nde korunan ve MS 6. yy'a tarihlenen mermer bir plaka üzerinde, Romalı asker kıyafeti ile ayakta ve orans pozisyonda tasvir edilirken, ayakları dibinde oturur

³⁸⁷ Drescher 1946, 60, Col. I, Satır: 22-29.

³⁸⁸ Wilber 1940, 86-103; Paton 1907, 76.

³⁸⁹ Zorilla 2011, 181, Fig. 6.

³⁹⁰ Zekry 2017, 40, Pl. 2.

pozisyonda karşılıklı iki deve figürü yerleştirilmiştir³⁹¹. Aziz Menas'a ait tasvirlerin yer aldığı en önemli grubu kendi kült merkezi olarak bilinen Abu Mena üretimi ampullalar oluşturmaktadır³⁹². Yine Romalı asker kıyafeti ile karşımıza çıkan azizin başı bir nimbus ile çerçevelenmiş, oturur pozisyonda iki deve arasında ayakta tasvir edilmiştir. Fildişi ve mermer örneklerde olduğu gibi orans pozisyonda iki elleri havaya kaldırmış ve dua eder biçimde betimlenen azizin omuz hizasında bazen Aziz Menas yazıtı kullanılmış bazen de karşılıklı haç motifi yerleştirilmiştir³⁹³.

Aziz Menas'ın fildişi, mermer ve seramik eserler üzerinde yer alan tasvirleri yanında kurşun mühür baskılarında da bazı örneklerle karşılaşmak mümkündür. Dumbarton Oaks Koleksiyonunda yer alan ve MS 6-8. yy'lara tarihlendirilen kurşun mühür baskılarında Aziz Menas yazıtlı örneklerin yanı sıra yalnızca monogram kullanılmış örnekler de bulunmaktadır³⁹⁴. Söz konusu örneklerde figürlü anlatımın yerine yazıt veya monogram kullanılmış olması mühür baskısında kişisel bir seçim olabileceği gibi MS 726-MS 787 yıllarında yaşanan 1. İkonoklazma Dönemi ile de ilişkilendirilebilir³⁹⁵. MS 10-11. yy'lara gelindiğinde ise cepheden betimlenen Aziz Menas, başında nimbus ve boynuna sarılmış olan pelerini (chylamis) ile görülmektedir³⁹⁶. Büstün her iki yanında "Ο ἄγιος Μινῶς /Aziz Menas" yazmaktadır³⁹⁷. Yukarıda belirgin örneklerini verdiğimiz ve günümüze kadar yapılan çalışmalarda yayımlanmış diğer örnekler göz önüne alındığında; Aziz Menas'ın çoğu tasvirinde bir asker olarak temsil edildiğini, paganlar tarafından başının kesildiği veya mucizelerinin resmedildiği az sayıdaki örneğin yanı sıra, çoğunlukla iki deve veya "iki canavar?" arasında, ayakta ve orans pozisyonda betimlendiğini söylemek mümkündür.

Kuzey Kutsal Agora Doğu Portik'te havuzun önünde ortaya çıkarılmış olan **Kat.No. 28 (Lev. 4)** numaralı mühür baskısında şimdiye kadar anlatılan örneklerden oldukça farklı bir ikonografi ile karşılaşılır. Mühür baskısına ait sahnenin en sağın da

³⁹¹ Wilber 1940, Fig. 8.

³⁹² Aziz Menas Ampullaları için Bkz. Leclercq 1924.

³⁹³ Leclercq 1924, 1722 vd.

³⁹⁴ Zacos-Veglery 1972, v. 1. pt. 1. nos. 1-1095; pt. 2. nos. 1096-2671A; pt. 3. nos. 2672-3231.

³⁹⁵ MS 7-8 yüzyıl aralığına tarihlendirilen mühür baskılarında haç merkezli monogram kullanılmıştır. Bkz. Zacos-Veglery 1972, No. 1554, Dumbarton Oaks Koleksiyon No: BZS.1955.1.615; Zacos-Veglery 1972, No. 1553, Dumbarton Oaks Koleksiyon No: BZS.1955.1.1334.

³⁹⁶ Bahsedilen betimleme, Dumbarton Oaks koleksiyonu içinde BZS.1947.2.2052 numaralı mühürde yer alır.

³⁹⁷ Dumbarton Oaks Koleksiyon No: BZS.1947.2.2052. MS 11-12 yy'a tarihlendirilen Dumbarton Oaks Koleksiyon No: BZS.1958.106.2454.

ayakta durur biçimde tasvir edilen bir erkek figürü, eser üzerinde zamanla oluşan deformasyona rağmen açık bir şekilde izlenmekte, söz konusu figüre ait başın ise bir nimbus ile çerçeveselendirildiği anlaşılmaktadır. Figürün kolları bilinen Aziz Menas ikonografisinin aksine aşağıda tasvir edilmiş, hemen sol yanına bir gemi pruvası yerleştirilmiştir. Sahnenin en solunda ise profilden ayakta betimlenmiş bir deve figürü yer alır. Deveye ait ön bacaklardan bir tanesi izlenebilirken, arka bacakların üçgen oluşturacak şekilde birbirinden ayrı yerleştirilmiş olması hayvanın hareket halinde olduğunu göstermektedir. Bilinen ikonografinin dışına çıkıldığı anlaşılan bu tasvir, olasılıkla Aziz Menas'ın gemiyle İskenderiye'ye ve oradan da develerle Abu Mena'ya götürülmesi ile ilişkilendirilebilir. Ayrıca, sahnede yer alan erkek figürünün başının etrafında yer alan nimbus, kişinin kutsallığına işaret ederken solda yer alan deve figürü ile birlikte düşünüldüğünde bu ikonografinin Aziz Menas ile bağdaştırılması uygun görünmektedir.

Aziz menas tasvirli mühür baskılarından **Kat.No. 27 (Lev. 4)** numaralı örnek bulunduğu tabaka göz önüne alındığında MS 4. yy'ın ikinci yarısına tarihlendirilebilir. **Kat.No. 28 (Lev. 4)** numaralı kurşun mühür baskısının ortaya çıkarıldığı Kuzey (Kutsal) Agora sektöründe, I. Constantinus (MS 306-337) ve MS 494 depremi sonrasında köklü değişiklikler gözlenmiştir. Özellikle MS 494 depreminin ardından portikler büyük oranda zarar görmüş ve kullanılamaz hale gelmiştir. Ekonominin bozulması, Sasani akınları ve siyasi belirsizlikler nedeniyle, yapının sadece belli bölümleri kullanılabilmiş ve yapı hiçbir zaman eski görkemine kavuşamamıştır³⁹⁸. Ayrıca yeni dinin etkisiyle Hıristiyanlığı temsil eden kilise gibi yapılar agorada pagan tapınaklarının yerini almıştır.

Kat.No. 28 numaralı kurşun mühür baskısının bulunduğu tabaka göz önüne alındığında olasılıkla MS 4. yy'ın sonu MS 5. yy'ın ilk yarısında kullanım görmüş olduğu anlaşılmaktadır.

4.4.2. Aziz Phocas

2010-2012 yılları arasında Tapınak A avlusunun tamamen açığa çıkarılması amacıyla gerçekleştirilen kazılarda; krepidomanın hemen önünde **Kat.No. 29 (Lev. 4)**, avlunun batısında ise **Kat.No. 30 (Lev. 4)**, **Kat.No. 31 (Lev. 4)**, **Kat.No. 32 (Lev. 4)**, **Kat.No. 33 (Lev. 4)** numaralı mühür baskıları ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu örneklerin

³⁹⁸ Şimşek 2013a, 112; Şimşek 2013b, 286.

ön yüzlerinde baskı yer alırken arka yüzleri konik şekilde yapılmış olup ip geçişleri belirgin olarak izlenmektedir.

Kat.No. 29-Kat.No. 33 numaraları aralığında değerlendirilen mühür baskılarının tamamında aynı tasvirlerin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre, ayakta bacaklarını normal duruşa göre fazla açmış ve sol bacağı dizden kırılarak hareket kazandırılmış bir erkek figürü ayakta betimlenmiştir. Kolları iki yana açılmış bir şekilde tasvir edilmiş olan figür, kısa khiton giymekte ve arkasında iki yiv halinde verilen uçuşan pelerini izlenmektedir. Figürün ayaklarının altından sağa ve sola doğru uzanan çizgisel bir hat, bazı örneklerde tek taraflı korunsa da bir geminin pruva kısmını tasvir ediyor olmalıdır. Söz konusu figür, ikonografik olarak bir aziz betimi kabul edilirse deniz yolculuğu veya gemicilik ile ilişkili azizler olan Aziz Yuhanna, Aziz Paulus, Aziz Phocas ve Aziz Isidore olmalıdır.

Erken Hıristiyanlık ikonografisinde sıklıkla tasvirlerine rastladığımız söz konusu azizler içerisinde Aziz Yuhanna, yaptığı gemi yolculukları ile bilinmektedir. Bu bağlamda, **Kat.No. 29- Kat.No. 33** numaralı örneklerde tasvir edilen kişi Patmos-Miletus veya Joppa-Ephesos arasında yaptığı yolculuklara³⁹⁹ atıfta bulunulan Aziz Yuhanna olmalıdır. Ancak, aynı zamanda bir İncil yazarı olan Aziz Yuhanna'nın Erken Hıristiyanlık ikonografisinde yaptığı yolculuklardan ziyade belirleyici bir özellik olarak kutsal kitapla bağlantılı tasvirlerle sahip olması⁴⁰⁰ söz konusu ikonografi için Aziz Yuhanna önerisini zayıflatmaktadır. Aynı durum yine bilgeliği ve öğreticiliği ile ön plana çıkan Aziz Paulus için de geçerli görünmektedir. Bu noktada, söz konusu örneklerin ikonografisi için en güçlü adaylar gemicilerin patron azizleri olarak kabul edilen ve erken dönemde genellikle gemi figürleriyle birlikte tasvir edilen Sinopeli Aziz Phocas veya Chioslu Aziz Isidore olmalıdır.

Azizler Kitabında iki ayrı Phocas'tan bahsedilir. Sinope Piskoposu olduğu aktarılan Aziz Phocas İmparator Traian Dönemi'nde yoksullara yardım eden bir aziz olarak tanınır⁴⁰¹ ve bir kireç ocağı içindeki kızgın suda idam edildiğine inanılır⁴⁰². "Bahçıvan Phocas" olarak da adlandırılan Aziz Phocas ise Sinope'de yaşamış ve

³⁹⁹ Sodini 2011, 110, dn.135.

⁴⁰⁰ Sardis'de bulunmuş bir ampulla üzerinde, üçgen alınlıklı cephe önünde ayakta ve elinde kitap tutar şekilde betimlenen aziz, yazıtıyla "ΑΓΙΕ ΙΟΑΝΝΗ ΒΑ(ΠΙΤΙCΤΑ)" St. John olarak tanımlanmıştır Bkz. Greenewalt vd. 1998, 486, Fig. 13.

⁴⁰¹ Bryer-Winfield 1985, 71.

⁴⁰² Henri Quetin, 1908, 88-89, dn 5.

Diocletianus Dönemi'nde Karadeniz kıyılarında şehit edilmiştir. Herakleia Pontike doğumlu olan Aziz Phocas'ın (Bahçıvan) babası tersane işçisidir⁴⁰³. Aziz Phocas denizcilerin azizi ve tehlikeli denizlerde gemicilerin koruyucusu olarak kabul edilir ve genellikle gemi figürleri ile tasvir edilir⁴⁰⁴. İmparator Diocletianus Dönemi'nde pagan inancının tekrar canlandırılmasına yönelik başlatılan kovuşturma neticesinde Diocletianus'un askerleri azizi öldürmek üzere emir alırlar. Aktarıma göre, İmparatorun askerleri akşama kadar Phocas'ı ararlar fakat bulamazlar. Aslında konaklamak için misafir oldukları evin sahibi olan Phocas, kendini askerlere tanıtmadan onları evinde misafir olarak ağırlar. Askerler uyurken kendi mezarını kazar ve sabaha kadar dua eder. Sabah olduğunda ise askerlere aradıkları kişinin o olduğunu söyler. Askerler bunun üzerine misafirliğinden ve göstermiş olduğu davranıştan ötürü kendilerine verilen emri yerine getirip getirmeme konusunda tereddütte düşerler. Fakat Phocas, imparatora itaat etmeleri gerektiğini vurgular ve askerler Aziz Phocas'ın başını keser⁴⁰⁵.

Aziz Phocas ve Aziz Isidore'un resmedildiği tasvirlerinde gemi figürü belirleyici bir motif olsa da her iki azize ait gemi ikonografisi oldukça farklıdır⁴⁰⁶. Hermitaj Müzesi'nde bulunan bir hacı pulu üzerinde Aziz Phocas'a ait erken bir tasvire rastlanır (**Figür 33**)⁴⁰⁷. Söz konusu sahnede çizgisel olarak betimlenmiş bir gemi içerisinde, ayakta ve orans pozisyonda yer alan Aziz Phocas'ın başında nimbus yer alır. Azizinin solunda olasılıkla dümen, sağ tarafında ise kürek yer alıyor olmalıdır. Hacı pulunda yer alan bu ikonografinin Aziz Phocas'a ait olduğu, baskı kenarında okunan "*Chersonesus, Hagios Phokas 'ın Yoksullar Evi*" yazıtından anlaşılmaktadır.

Figür 33. Aziz Phocas Tasvirli Hacı Pulu

⁴⁰³ Chotzakoglou 2013, 95.

⁴⁰⁴ Belke 1996, 212; Quirini-Poplowski 2014, 105.

⁴⁰⁵ Kazhdan 1991, 1665-1666.

⁴⁰⁶ Vikan 1982, 13.

⁴⁰⁷ Vikan 2007, 13, Fig. 6; Foskolou 2018, 319, Fig.7.

Yine Aziz Phocas'a ait olabilecek bir ikonografi ampullalar üzerinde karşımıza çıkar⁴⁰⁸. Laodikeia'da bulunan bir ampullanın A yüzünde kayık içerisinde tasvir edilen figürlerden ortada daha büyük boyutlu tasvir edilen figürün Aziz Phocas olabileceği öne sürülmüştür⁴⁰⁹. Aynı ikonografiye sahip ve British Museum'da korunan bir ampulla da Aziz Phocas olarak değerlendirilirken⁴¹⁰ bazı araştırmacılar bu sahnenin hac yolculuğu yapan hacılar olduklarını belirtmektedir⁴¹¹.

Kat.No. 29- Kat.No. 33 aralığında değerlendirilen kurşun mühür baskılarında Aziz Phocas'a ait bir ikonografinin yer alması mümkün görünmektedir. Amasyalı Asterios'un Aziz Phocas'a adadığı bir vaazdan öğrendiğimize göre; "...Her yerdeki denizciler, sadece Euxine'den (Karadeniz) geçenler değil, aynı zamanda Adriyatik ve Ege'yi ya da Batı okyanusunu veya körfezleri geçenler, Doğu topraklarının sakinleri, işlerini hafifletmesi için her zamanki şarkılarını bu yüce insanın bir methiyesine uyarladılar..." çünkü denizciler onu koruyucuları olarak görüyorlardı⁴¹². Asterios ayrıca denizcilerin Phocas'ı "...bir fırtınadan önce gemilerinin dümeninde ipleri gererek ve yelkenle ilgilenirken, pruvadan sığ sulara doğru ileriye bakarken gördüklerini..." bildirir⁴¹³. Laodikeia mühür baskılarında, figürün yerleşimi ve pruvanın yanındaki duruşu söz konusu aktarımla uyurken, Laodikeia mühür baskılarının ortak bir ilham kaynağına, Aziz Phocas ikonografisine sahip olduklarını düşünmemizi sağlayan önemli bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır. Deniz yolculuklarına aşına olan tüccarların veya deniz yolculuğu yapan hacıların sığınacağı ve yardım isteyeceği Aziz Phocas'a ait tasvirlerin bölgenin din, ticaret ve diplomasi merkezi olan Laodikeia'da bulunması şaşırtıcı değildir.

İkonografik olarak farklılık göstermeyen mühür baskılarına olasılıkla aynı mühür ile baskı işlemi uygulanmış olmalıdır. **Kat.No. 29, Kat.No. 30 ve Kat.No. 31** no.lu kurşun mühür baskılarında ikonografi belirgin olarak izlenirken, olasılıkla baskıdan kaynaklanan problemler nedeniyle **Kat.No. 32 ve Kat.No. 33** numaralı örneklerde daha silik görülmektedir. Elde edilen stratigrafik verilere göre **Kat.No. 29-33 (Lev. 4)**

⁴⁰⁸ Vikan 1982, 13, Fig. 6; 15, fig. 8; Dal Santo 2011, 34, fig. 1; Ampulla üzerindeki St. Phocas? betimi için Bkz. Sodini 2011, 111, fig. 28.

⁴⁰⁹ Şimşek-Yener 2018, 222, Cat. No. 4.

⁴¹⁰ Metzger 1981, 46, Cat. no. 118.

⁴¹¹ Stiegemann 2001, 198; Anderson 2004, 83.

⁴¹² Leemans vd. 2003, 172; Starodubcev 2013, 52.

⁴¹³ Leemans vd. 2003, 172.

aralığında değerlendirilen kurşun mühür baskıları MS 4. yy'ın ikinci yarısında kullanım görmüş olmalıdır.

4.4.3. Aziz Isidore

Kat.No. 34 (Lev. 4) numarasıyla değerlendirilen mühür baskısı, 2005 yılında Tapınak A naos tonozlu mekân, 6. basamak seviyesinde tespit edilmiştir. Elips formda olan mühür baskısında tasvirin yer aldığı bölüm, bulunduğu tabakadan (yangın) kaynaklı deforme olmuştur. Baskının izlenebilen bölümünde, merkezde yer alan figür kısa khiton giymiş ve başı mantosu ile örtülü şekilde görülmektedir. Figür, sol elinde olasılıkla asa tutarken sağ elinde ise gemi maketi yer alır. Mühür baskısının arka yüzü konik formda yapılmış ve ip geçişleri belirgindir. Baskı üzerindeki tasvirin kim olduğuna dair elimizdeki tek kanıt figürün sağ elinde tuttuğu gemi maketidir. Yukarıda değerlendirdiğimiz Aziz Phocas örneğinde olduğu gibi yine deniz yolculuğu veya gemicilik ile ilişkili bir dini figür olması muhtemel bu ikonografi için yine en güçlü adaylar Aziz Phocas veya Aziz Isidore olmalıdır.

M. J. Dal Santo, Aziz Phocas ve Aziz Isidore'un oldukça farklı betimlendiğini ve kültürleri arasındaki benzerliklere rağmen, her iki azizin farklı ikonografisinin bir bakışta tanındığından bahseder⁴¹⁴. Bu nedenle yukarıda detaylı ikonografisini ele aldığımız Sinopeli Aziz Phocas örneğinden farklı bir gemi sembolizmi ile karşımıza çıkan bu sahnenin Aziz Isidore'a ait olması muhtemel görünmektedir. Hem Doğu'da hem de Batı'da Isidore adıyla bilinen çeşitli azizlere rastlansa da bunların gerek metin gerekse de resimli anlatımlarında açıkça kim oldukları tanımlanamamaktadır. Denizcilerin koruyucu azizi olarak karşımıza çıkan Aziz Isidore ikonografisi muhtemelen iki faktörün etkileşiminden ortaya çıkmış olmalıdır. Isidore (Ἰσίδωρος) adının kökeni denizcilerin koruyucusu Isis Pelagia (Isis Pharia / Isis Euploia) ile bağlantılıdır⁴¹⁵. Ayrıca Isidore, İmparator Decius'un (MS 249-251) yönetimi altındaki Roma donanmasında *Optio* rütbesine sahipti ve bu nedenle Chios Adası'na gönderilen bir filonun erzakını yönetmekten sorumluydu⁴¹⁶. Isidore bu yolculuk sonrasında Centurion Julius tarafından tanrılara tapınmadığı ve Hıristiyan olduğu için suçlanmış, Numerius, onu tekrar tanrılara

⁴¹⁴ Dal Santo 2011, 33-34.

⁴¹⁵ Ἰσίδωρος adı etimolojik olarak Ἴσις ve δῶρον (tanrıça Isis'in armağanı) sözcüklerinden türemiştir. Bkz. Merkelbach 1995, 65-67.

⁴¹⁶ Schäfer 2018, 330.

tapması için ikna etmeye çalışsa da başarısız olmuştur. Bunun sonucunda Isidore, işkence gördükten sonra başı kesilerek şehit edilmiştir⁴¹⁷. Chioslu Aziz Isidore ile ilgili aktarımlar oldukça sınırlıdır. Azizler kitabında Aziz İsidore'un MS 3. yy'da Decius Dönemi'nde şehit edildiğinden bahsedilir⁴¹⁸. Mezarı, Chios Adası'nın aynı adı taşıyan başkentinin merkezinden yaklaşık üç km kuzeyde bir nekropolde yer alan Aziz Isidore adına, MS 5. yy'ın ikinci yarısında, halihazırda var olan bir bina genişletilerek üç nefli bir bazilika inşa edilmiştir⁴¹⁹.

Aziz'e ait Antik Dönem aktarımlarındaki azlık ve karmaşanın yanı sıra görsel sanatlarda da Isidore'a atfedilebilecek örnek sayısı oldukça sınırlıdır. Bunlar arasında Aziz Isidore'a ait olduğu kesin olarak bilinen tek örnek, Walter Museum'da bulunan bronz bir mühür üzerinde karşımıza çıkar (**Figür 34**)⁴²⁰. Mühür üzerinde izlenen sahnede Aziz, kısa khiton giymiş ve başı mantosu ile örtülü şekilde görülmekte, sağ elinde asa sol elinde ise gemi maketi tutar şekilde tasvir edilmiştir.

Mühür üzerindeki bu kimliklendirme, figürün solunda yer alan yazıt ve koruyucu bir şekilde elinde tuttuğu gemi ile mümkün olmaktadır. MS 6. ve 7. yy'lara ait diğer tasvirlerde ise aziz ancak bazı şüphelerle Chioslu İsidore olarak ele alınmıştır. Bunlar arasında kökeni bilinmeyen iki kurşun madalyon üzerindeki Isidore büstü⁴²¹, Chalki/Naxos Panagia Protothron'e'deki bir duvar resmi⁴²², Adamantios'a ait bir kurşun mühür⁴²³ ve Abu Mena'dan bir ampulla parçası sayılabilir⁴²⁴. Panagia Protothron'e'deki Isidore tasviri dışında, tüm örneklerde azizin sivil kıyafet giydiği görülmektedir. Ek olarak, hepsi genç, sakalsız bir yüz ve kısa, kıvrıkcık saçlarla karakterize edilen aynı tip portre özelliklerini göstermektedir.

⁴¹⁷ Vlastos 1913, 2.

⁴¹⁸ Watkins 2015, 333.

⁴¹⁹ Laskaris 2000, 403-404, Abb. B 26-27.

⁴²⁰ Vikan 1982, 15, Fig. 8.

⁴²¹ Nesbitt 2003, 108-109, Abb. 13.4-13.5.

⁴²² Zias 1989, 36-37, Abb. 8.

⁴²³ Zacos-Veglery 1972, Nr. 1246.

⁴²⁴ Kaufmann 1908, Abb. 62.5.

Figür 34. Aziz Isidore Tasvirli Bronz Mühür

Laodikeia **Kat.No. 34 (Lev. 4)** numarasıyla değerlendirdiğimiz mühür baskısında yalnızca ayakta durduğunu izleyebildiğimiz figürün, kıyafeti ve portre özelliklerinden söz etmek mümkün değildir. Ancak, figürün sağ elinde Walter Museum’da bulunan bronz mühürde olduğu gibi bir gemi maketi taşıması, bu kişinin Aziz Isidore olması gerektiğini göstermektedir. Söz konusu mühür baskısının bulunduğu tabakadaki stratigrafik veriler değerlendirildiğinde, bu örneğin MS 4. yy’a tarihlendirilmesi uygun olacaktır.

4.4.4. Aziz Theodore

Kat.No. 35 (Lev. 4) numaralı mühür baskısı, 2012 yılı Tapınak A avlu çalışmalarında tespit edilmiştir. Dairesel formda izlenen mühür baskısının ön yüzünde baskı yer alırken arka yüzü konik formda yapılmıştır. Yer yer deformasyonların izlendiği ön yüzde, dairesel hat boyunca uzanan bir ejderha? başı aşağıya doğru eğilmiş şekilde tasvir edilirken, başının arkasında yer alan dört sıra diken oldukça belirgin bir şekilde izlenmektedir. Ejderhanın (?) önünde yer alan erkek figürü olasılıkla kısa khiton giymiş, sağ elinde mızrak, sol eli ise karın hizasında vücuduna yaslı bir şekilde tasvir edilmiştir.

Erken Hıristiyanlık sanatında ejderha mücadeleleri, insanlığın kötülüğe/şeytana karşı zafer kazanma temasını sembolize eder. Bu temel sembolizmin uzantısı olarak hem metinsel hem de görsel geleneklerde insan ve şeytan arasındaki savaş, pagan yöneticilerin uyguladığı zulme karşı onların ruhsal zaferini yansıtan bir motif olarak Hıristiyan asker-azizlerle ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte, ilgili azizlere atfedilen bir ejderhayı veya bir yılanı yok etme başarısına ait ikonografinin, pagan Antik Çağ’dan

Erken Hıristiyanlığa geçtiği ve asker azizler hakkındaki popüler efsanelerin bu sayede yansıtıldığı anlaşılmaktadır⁴²⁵.

Mühür baskısı oldukça deforme olsa da izlenebilen sahnede ejderhayı öldüren figürün Aziz George, Aziz Demetrius⁴²⁶ veya Aziz Theodore⁴²⁷ olduğu öne sürülebilir. Dönemin asker azizlerinden⁴²⁸ birisinin betimlendiği açık olan bu sahnedeki ikonografinin aksine, ejderha katili sıfatına sahip Aziz George çoğunlukla at üstünde betimlenirken⁴²⁹, Aziz Demetrius ise yine at üzerinde gladyatör Lyaeos'u mızraklarken tasvir edilir. Bu bağlamda mühür baskısında yer alan ejderha katili figürün kimliğinin belirlenmesinde, ikonografik özelliklerinin yanı sıra Hıristiyanlık sanatında her iki azize oranla daha erken tasvirlerle sahip olan Euchaita'lı Aziz Theodore öne çıkar.

Euchaita (Avkat/Mecitözü-Çorum) doğumlu Aziz Theodore "Büyük Zulüm" zamanında şehit edilmiş, MS 4. yy'da doğduğu kentte bedeninin korunduğu bir kült merkezi inşa edilmiştir⁴³⁰. Aziz Theodore'un bilinen tasvirleri arasında at üzerinde ejderha öldürdüğü sahnelerin⁴³¹ yanı sıra ayakta, askeri kıyafetli, sağ elinde tuttuğu mızrakla ayaklarının altında kıvrılan ejderhayı mızrakladığı ve sol elinde kalkanı tuttuğu betimlemeler yoğunluktadır. Bunlar arasında kesin olarak Aziz Theodore olarak bilinen örnekler MS 6 ve 7. yüzyıllara tarihlendirilen kurşun mühürlerde karşımıza çıkar. Bu grup içerisinde Euchaita'lı Epiphanius, Euchaita'lı Nicholas⁴³² ve Euchaita Piskoposu Peter'e⁴³³ ait mühür baskıları üzerinde Aziz Theodore tasviri izlenirken, mühür örnekleri dışında Calymna'da bulunmuş ve şu an British Museum koleksiyonunda yer alan bir ampullada da karşılaşılır⁴³⁴.

⁴²⁵ Pancaroğlu 2004, 152.

⁴²⁶ Campbell 1988, 541.

⁴²⁷ Anderson 2004, 83.

⁴²⁸ Geç Antik Çağ'da kültleri ile öne çıkan asker azizler; Teron, George, Sergios ve Bakchos, Hieron, Mercurios, Menas, Eustathios ve Artemios olarak sayılabilir. (Bkz. Grotowski 2010, 58–59).

⁴²⁹ Grotowski 2010, Figs, 30f, 31, 32, 41a, 42.

⁴³⁰ Aziz Theodore Martiryumu'nu içeren Euchaita kasabası Anastasius tarafından onurlandırıldı (491-518). Anastasius, Mesih'in atleti olarak adlandırılan şehit Aziz Theodore'un kasabasını korumak için Euchaita'yı bir duvarla kuşattı ve Mamas'ı piskopos olarak buraya yerleştirdi. (Bkz. Grotowski 2010, 109, dn. 171).

⁴³¹ Grotowski 2010, Fig. 7a.

⁴³² Zacos-Veglery 1972, vol. 1/1, nos. 1283 a-c, 1287.

⁴³³ Zacos-Veglery 1972, vol.1/2, no. 1285.

⁴³⁴ Aziz George veya Aziz Theodore betimli ampullanın Calymna menşeli olduğu kesin değildir (Bkz. Dalton 1901, 159, no. 912).

Figür 35. Aziz Theodore Tasvirli Ampulla

C. Şimşek-B. Yener, Laodikeia’da bulunan bir ampulla üzerinde, **Kat.No. 35** numaralı örnek üzerindeki ikonografiye benzer şekilde ayakta, sol elinde tuttuğu haç formulu mızrağı ile bir ejderhanın başına saplar şekilde betimlenen bir figürü değerlendirmişlerdir⁴³⁵(**Figür 35**). Mühür baskısı üzerinde izlenen Aziz Theodore ikonografisinde figür yerleşimleri farklı olsa da mühür baskısını hazırlayan sanatçının hangi figürü vurgulayacağı ve nasıl tasvir edeceğini seçme konusunda özgür olması sebebiyle ampullalarda görülen figür yerleşiminden oldukça farklıdır.

Kat.No. 35 (Lev. 4) numaralı örnek bulunduğu stratigrafik veriler dahilinde değerlendirildiğinde MS 4. yy’ın ikinci yarısına tarihlendirilebilir.

4.4.5. Aziz Philippus

Tapınak A Naos, tonozlu alt odanın doğusunda yer alan krepidomanın 6. basamak hizasında ortaya çıkarılmış olan **Kat.No. 36 (Lev. 5)** numaralı örneğin tek yüzünde baskı yer alır. Söz konusu mühür baskısının ön yüzünde iki satır halinde “Φίλι - ππων” yazıtı okunabilmektedir. Düz bırakılan arka yüzde ise kumaş izi tespit edilmiştir. Mühür baskısı üzerinde okunan “Φίλιππων/Phillipus” ismi Aziz Philippus ile ilişkilendirilebileceği gibi Philippus isimli herhangi bir şahsa da atfedilebilir. **Kat.No. 37 (Lev. 5)** numaralı mühür baskısı ise A Evi’nde 22 no.lu mekânda 283,00m kodunda ortaya çıkarılmıştır. İki

⁴³⁵ Şimşek-Yener 2018, 220-221, Cat. No.2.

yüzünde de monogram baskı yer alan örneğin ön yüzünde “Βοήθη - Yardım Et”, diğer yüzünde ise “Φιλίππω - Philippus” yazıtı okunmaktadır.

İsa'nın on iki havarisinden biri olan Aziz Philippus, Aziz Petrus ve Aziz Andreas gibi Celile'de Taberiye Gölü yakınındaki balıkçı köyü Beytüllahim'de doğmuştur. Philippus'un İsa ile karşılaşması Yuhanna'da; “...İsa, Celile'de Philippus'u bulur ve O'na “Ardımdan gel” der. Philippus, Natanel'i bularak ona, “Musa'nın Kutsal Yasa'da hakkında yazdığı ve peygamberlerin de sözünü ettiği kişiyi, Yusuf oğlu Nasıralı İsa'yu bulduk...” (Yuhanna 1, 43-45) şeklinde aktarılır. Ekmeği çoğaltma mucizesine de şahit olanlardan biri olan Philippus'un yine Yuhanna İncili'ndeki aktarımına göre; “...İsa başını kaldırıp büyük bir kalabalığın kendisine doğru geldiğini görünce Philippus'a, “Bunları doyurmak için nereden ekmek alalım?” diye sordu. Bu sözü onu denemek için söyledi, aslında kendisi ne yapacağını biliyordu. Philippus O'na şu yanıtı verdi: “Her birinin bir lokma yiyebilmesi için iki yüz dinarlık ekmek bile yetmez”. Öğrencilerinden biri, Simun Petrus'un kardeşi Andreas, İsa'ya dedi ki, “Burada beş arpa ekmeğiyle iki balığı olan bir çocuk var. Ama bu kadar adam için bunlar nedir ki?” İsa, “Halkı yere oturtun” dedi. Orası çayırlıktı. Böylece halk yere oturdu. Yaklaşık beş bin erkek vardı. İsa ekmekleri aldı, şükrettikten sonra oturanlara dağıttı. Balıklardan da istedikleri kadar verdi. Herkes doyunca İsa öğrencilerine, “Arta kalan parçaları toplayın, hiçbir şey ziyan olmasın dedi...” (Yuhanna 6, 5-12).

Lykos Vadisi'nde yer alan Hıristiyan cemaat ve Filistin'den gelenler ile birlikte bölgedeki Hıristiyan nüfusun etkinliği artmıştı. Bu gelenler arasında İsa'nın on iki havarisinden biri olan Philippus ve dört kızı da yer alıyordu⁴³⁶. Philippus, Hierapolis'e geldiğinde otuzlu yaşlarının başındaydı ve gözlerinden rahatsız olan prokonsülün eşi Nikanora'yı iyileştirmişti. Nikanora, Philippus'un vaazlarından ve mucizevi şifalarından etkilenerek İsa'nın yolunda ilerlemeye karar vermişti. Bu duruma kızan prokonsül, Philippus'un yakalanarak ona işkence edilmesini emretmiş ve Philippus çarmla gerilerek öldürülmüştür. Aziz Philippus'un mezarının Hierapolis'te olduğuna dair bilgiler daha Hıristiyanlık serbest bırakılmadan önceki dönemlere kadar gitmektedir. 2009 yılında kentte yürütülen çalışmalarda Aziz Philippus kutsal alanı içerisinde “C127” numaralı Roma mezarının, bir Bizans yapısına ait duvarların içerisine alındığı anlaşılmış ve bu önemli ipucuna dayanarak yapılan kazı çalışmaları sonucunda dörtgen kesitli, iki sıra

⁴³⁶ D'Andria 2001, 112-113; Eusebius. 3. 31; 3. 39.

taşıyıcı ayaklarla üç nef ayrılmış, narteksli bir kilise açığa çıkarılmıştır⁴³⁷. MS 4. yy'dan itibaren bir koruma yapısıyla önem verildiği anlaşılan bu mezar, MS 5. yüzyıla gelindiğinde içerisinde Aziz Philippus'un mezarının yer aldığı bir hac kilisesine dönüştürülmüştür. Yine aynı alanın kuzeyine MS 5. yy'ın başlarında sekizgen bir plan üzerine oturan Aziz Philippus Martyriumu inşa edilmiş ve Hierapolis Aziz Philippus adına oluşturulmuş bir hac merkezi konumuna yükselmiştir⁴³⁸.

Laodikeia'da ise Erken Hıristiyanlık Dönemi'nin önde gelen isimlerinden biri (MS 2. yy), Polycrates'in Papa Victor'a yazdığı ünlü mektubunda Asya Kilisesi'nin en önemli şahsiyetlerinden biri olarak gösterdiği Piskopos Sagaris'ti⁴³⁹. Ayrıca Aziz mertebesinde olan Sagaris'in Hierapolis'teki Philippus gibi, Laodikeia'da (ó εν Λαοδικεία κεκοίμηται) uyuduğu söylenir (Eusebius Vit. Kons. 5, 24.5). Laodikeia Suriye Caddesi üzerinde, kent MS 5. yy surununun dışta rotond içte köşeli apsidiolu sekizgen planlı bir yapı (Rotunda) Laodikeia'nın ilk Hıristiyanlık şehidi Aziz Sagaris ile bağlantılı olma ihtimaliyle dikkati çekmektedir. Büyük kısmı hala toprak altında olan yapının yaklaşık 34 m çapında dairesel bir kubbe içine yerleştirilmiş, dört tarafında apsisler yer alan bir sekizgen plana sahip olduğu, yüzeyde hala görülebilen bloklardan anlaşılmaktadır⁴⁴⁰. Söz konusu yapının Hierapolis Aziz Philippus Kutsal Alanı'nı görece bir konuma yerleştirilmesi, Roma nekropolüne bitişik olan şehir dışı konumu ve sekizgen düzeni, bu yapının Aziz Philippus örneğinde karşılaştığımız gibi bir *martyrium* olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir⁴⁴¹.

Aynı bölgede azizlerin anısına adanmış iki kutsal alanın varlığı, Erken Hıristiyanlık Döneminde, Roma Döneminde olduğu gibi iki şehir arasındaki rekabet modeline uymaktadır. Nitekim, Laodikeia'da Aziz Philippus'un anısına yapılan görsel kanıtlar sıklıkla karşımıza çıksa da Suriye Caddesi üzerindeki bir sütunun üzerine kazınmış merkezi planlı bir yapı ve gamalı haç, çeşitli tartışmaları beraberinde getirmiştir (**Figür 36**). F. D'Andria, söz konusu çizimin hemen sağ üst kenarında yer alan "Φιλίπ" yazıtına atıfta bulunarak bu tasviri Aziz Philippus Martyriumu ile ilişkilendirmiştir⁴⁴².

⁴³⁷ D'Andria 2017a, 41-48, Fig. 5.

⁴³⁸ James 1983, 439-453; Jackson 2016, 74-75; D'Andria 2018, 87.

⁴³⁹ Huttner 2013, 334-335; Sagaris'in şehit edilmesi İmparator Marcus Aurelius, prokonsül Servilius Paulus zamanında gerçekleşmiştir.

⁴⁴⁰ Şimşek 2013b, 387-388, Res. 506-509.

⁴⁴¹ D'Andria 2017b, 15, Fig. 1.14.

⁴⁴² D'Andria 2018, 102-103.

Figür 36. Suriye Caddesi Üzerine kazıma olarak yapılan dört apsisli şematik çizim ve Philip(us)

Ancak, yukarıda da vurguladığımız üzere her iki şehir arasında Roma Dönemi'nden bu yana süregelen rekabetin Erken Hıristiyanlık Dönemi'ne gelindiğinde doruk noktasına ulaşması, Laodikeia'nın en önemli ana caddesi üzerinde yer alan bir sütun üzerine Hierapolis'in en güçlü dini sembolü olan Aziz Philippus'un işlenmesi teorisine şüpheyle yaklaşmamıza yol açmaktadır. Bu durumda, akla tek bir geçerli öneri gelmektedir. Sütun üzerinde izlenen çizim yukarıda detaylı plan özelliklerini sunduğumuz Aziz Sagaris Martyriumu olmalı, yapının konumu değerlendirildiğinde ise kuzeyinde yani “Φίλιπ/Philip” yazıtının olduğu nokta Aziz Philippus'un Hierapolis'teki Martyriumuna işaret ediyor olmalıdır.

Figür 37. Menderes üstündeki Tripolis, damgalı unguentarium.

Lykos Vadisi'nde yer alan Tripolis'te ortaya çıkarılan iki adet unguentariumda da Aziz Philippus'a ait bir tasvir ve bu tasvirin azize ait olduğuna dair hiçbir kuşku bırakmayan yazıtla birlikte karşımıza çıkmaktadır (**Figür 37**). Şimdiye kadar unguentariumlar üzerinde karşılaşılmayan ve gövdenin alt kısmına pişirilmeden önce uygulandığı anlaşılan yuvarlak formlu mühür baskısının sağ tarafı yazıtlı bir figürden

oluşmaktadır. Havari sola doğru yönelmiştir ve haç şeklinde bir asa ile ağacın altındaki üç adet küpe dokunmaktadır⁴⁴³.

Kat.No. 36 (Lev. 5) numaralı mühür baskısının arka yüzünde izlenen tekstil izleri kentin tekstil üretimi ve ticareti ile uyumlu görünmektedir. Nitekim, Laodikeia’da yürütülen kazı çalışmaları neticesinde kentte tekstil üretimine ait boya kalıntıları, tezgâh ağırlıkları ve MS 5. yüzyıla tarihlendirilen bir boya atölyesi’nin⁴⁴⁴ yanı sıra, sağlam durumda korunagelmiş birçok dokuma kalıntısı⁴⁴⁵ ortaya çıkarılmıştır. Diğer taraftan imparator Diocletianus Fiyat Fermanı’nda Laodikeia’da üretilen yün ve giysilere yer verilmiş, kalın pelerinler ve mantolardan bahsedilmiştir⁴⁴⁶. Laodikeia’nın tekstil ile olan yakın ilişkisi Erken Hıristiyanlık metinlerine dahi konu olmuştur. Yuhanna’da “...Mademki zenginim ve zenginleştim ve ihtiyacım yoktur diyorsun ve zavallı ve acınacak halde fakir ve kör ve çıplak olduğumu bilmiyorsun; zengin olarsın diye ateşle tasfiye edilmiş altın ve **giyinesin ve çıplaklığın ayıbı görülmesin diye beyaz esvap ve göresin diye gözlerine sürmek için göz ilacı almayı sana nasihat ediyorum...**” (Vahiy 3, 15) sözleriyle tekstile vurgu yapılmıştır. **Kat.No. 36** numaralı örnek üzerinde izlenen mühürleme tekniği ve ortaya çıkarıldığı stratigrafi MS 4. yüzyılın ikinci yarısına işaret ederken, Lykos Vadisi’nde Hıristiyanlığın yaygınlaşmaya başladığı MS 4-5. yy’da, Laodikeia veya Hierapolis kumaşlarına ait bir markanın kanıtı olarak da görülebilir.

Olasılıkla dini bir yazışmaya ait olan ve üzerinde “Βοήθε - Yardım Et”, diğer yüzünde ise “Φιλίππω - Philippus” yazıtı bulunan **Kat.No. 37 (Lev. 5)** numaralı mühür baskısı ise, ortaya çıkarılmış olduğu A Evi 22. nolu mekân stratigrafisine göre MS 5. yy’ın sonu- MS 6. yy’ın başına tarihlendirilebilir.

4.4.6. Aziz Petrus ve Aziz Andreas

2010-2012 yılları arasında Tapınak A avlusunu açığa çıkarmak amacıyla sürdürülen kazı çalışmalarında⁴⁴⁷ tespit edilen buluntular arasında **Kat.No. 38 (Lev. 5)**

⁴⁴³ Duman 2018, 357, Fig. 15, Fig. 17, 33-34.

⁴⁴⁴ Şimşek 2013b, 392-399, Res. 518-527.

⁴⁴⁵ Söz konusu buluntular, Öğr. Gör. E. Dikmen Varol tarafından doktora tezi olarak çalışılmaktadır. Ayrıca bahsedilen bazı kumaş örnekleri bir makale ile değerlendirilmiştir. Bkz. Varol 2018, 191-200.

⁴⁴⁶ Laodikeia yününün yaklaşık yarım kilogramı için 150, Laodikeia pelerinleri için 4500 denarius fiyat belirlenmiştir. (Bkz. Şimşek 2013b, 394-395)

⁴⁴⁷ Şimşek 2006a, 423-426, Res. 1-3, 8-11; Şimşek 2007, 461-467, Res. 1, 4, 9-10; Şimşek 2009, 418-420, Res. 1, 8-9; Şimşek 2011, 454-458, Res. 1, 4, 8-9; Şimşek 2012a, 571-572, Res. 1, 5-6; Şimşek 2013a, 105-

numaralı mühür baskısı da yer alır⁴⁴⁸. Dairesel formda olan örneğin tek yüzünde baskı yer alırken arka yüzü konik formda yapılmıştır. Mühür baskısının ön yüzünde yer alan sahnede bir kayık içerisinde iki erkek figürü tasvir edilmiştir. Kayıktan aşağıya doğru sarkıtılmış olan ağ yer yer izlenirken, kayığın hemen altında çizgisel olarak betimlenmiş dalgalar ve dalgaların içerisine yerleştirilmiş bir balık figürü tespit edilebilen tasvirler arasında yer alır. Baskının hemen sol alt köşesine ise altı kollu christogram yerleştirilmiştir. Mühür baskısının merkezi, olasılıkla mektubun/paketin açılma aşamasında deforme olmuştur.

Kat.No. 38 numaralı mühür baskısı üzerinde yer alan sahnenin ikonografisi değerlendirildiğinde yine İncil'den bir aktarımın yansıtıldığını söylemek mümkündür. Olasılıkla bu örnek üzerinde takip edilebilen sahne, İsa'nın, Aziz Petrus ve Aziz Andreas'ın kendisine katılmaları için çağrıda bulunduğu sahne olmalıdır. Matta İncili aktarımına göre; *"...İsa, Celile Gölü'nün kıyısında gezerken birbirleriyle öz kardeş olan Petrus ve Andreas'ı göle ağ atarken görür. Meslekleri balıkçı olan iki kardeşin kendilerine katılmaları için davette bulunur. İsa, "ardımca gelin, sizi insan avcılarını yapacağım" der ve bunun üzerine Petrus ve Andreas sorgulamadan işlerini bırakarak onun ardından giderler..."* (Matta 4. 20). Luka İncil'inde; *"...Halk, gölün kıyısında duran İsa'nın çevresini sarmış oldukları halde onu dinlemektedirler. İsa, gölün kıyısında iki kayık görür. Balıkçılar kayıklarından inmişler ve ağlarını yıkamaktadırlar. İsa, bu iki kayıktan Petrus'a ait olanına biner ve Petrus'dan kıyıda biraz açılmasını rica eder. Sonra oturup kayığın içinden topluluğa ders vermeye devam eder. Konuşmasını bitirince Peter'e derin sulara açılmalarını ve balık tutmak için ağlarını salmalarını söyler. Petrus, İsa'ya bütün gece balık tutamadıklarını ama yine de bu sözü sebebiyle ağları salacağını söyler. İsa'nın istediği şey yapılır ve öyle çok balık yakalanır ki, ağları yırtılmaya başlamıştır. Öteki kayıktakiler de işaret üzerine yardıma gelirler ve her iki kayıkta tutulan balıkların çokluğu yüzünden batma tehlikesi geçirir. Petrus bu alışılmadık manzarayı görünce, "Rab, uzaklaş benden, ben günahkâr bir adamım" sözleriyle İsa'nın dizlerine kapanır. Petrus ve yanındakiler, tuttıkları balıkların çokluğundan şaşırıp kalırlar. Bu sırada orada Petrus'un ortakları olan Zebedi Oğulları Yakup ve Yuhanna da vardır. Luka İsa'nın çağrısına ilk olarak uyacak olan bu kişilerin, Petrus'un iş ortakları olduğunu*

106, Res. 1, 6.

⁴⁴⁸ Tapınak A Avlunun batısından Aziz Phocas tasvirlerinin yer aldığı kurşun mühür baskıları ortaya çıkarılmıştır.

belirtmektedir. Nihayet İsa, Petrus'a korkmamasını, bundan sonra balık yerine insan tutacağını söyler. Kayıkları kıyıya çekip her şeyi olduğu gibi bırakarak İsa'nın ardı sıra giderler...” (Luka 5. 1-10) şeklinde aktarılır.

İsa'yı ilk defa Mesih olarak tanıyan Petrus'dur. Halkın gözünden düştüğü bir sırada İsa havarilere; “...Yoksa siz de mi çekip gitmek istiyorsunuz?” diye sormuş, Petrus'da, “Ey Rab, biz kime gideceğiz, ebedi hayatın sözleri sendedir...” (Matta 20, 25) cevabını vermiştir. İsa tarafından Petrus'a verilen “kaya” unvanının yanı sıra *Göklerin anahtarlarını sana vereceğim; yeryüzünde bağlayacağın her şey göklerde bağlanmış olur ve yeryüzünde çözeceğin her şey göklerde çözülmüş olur...*” (Matta 16. 19) ifadesinde görülen “göklerin krallığı” gibi sembolik bir unvanı daha vardır. Dolayısıyla Katolik kabulüne göre Petrus'un ilk papa olduğu tezi ve bir papalık kurumu doğmasında rolü olan İsa'nın “*kiliseyi bu kayanın üzerine kuracağım*” (Matta 16. 18) ifadesinden sonra yaptığı bu benzetme, Petrus'un konumunu daha da güçlendirmiştir.

Petrus'un kardeşi, Yunus veya Yuhanna'nın oğlu olarak tanınan Andreas, on iki havariden birisidir (Matta 4. 18; Markos 1. 16; Yuhanna 1. 40) İncillerde Andreas'ın adı Luka ve Matta'da bir, Yuhanna ve Markos'ta üç yerde bahsedilir. Andreas, havarilerin isimlerinin geçtiği listelerde ismi ilk sırada bulunanlar arasındadır (Matta 10. 2-4; Marcus İncili 3. 16-19; Luka 6. 14-16; Elçilerin İşleri 1. 13). Beytsayda'lı olan Andreas, İsa tarafından havariliğe davet edildiğinde Kefernahum'da yaşamaktadır (Markos 1, 21, 29). Markos ve Matta'ya göre Andreas ve Petrus, İsa'ya uymaya çağrıldıkları zaman balık avındadırlar. Yuhanna'nın rivayetine göre, başlangıçta Vaftizci Yahya'nın öğrencisi olan Andreas, Yahya'nın “*İşte bak tanrının kuzusuna*” sözünü duyduktan sonra, İsa'ya tâbi olur. Andreas, sonra kardeşi Simun'u (Petrus'u) bulur ve onu İsa'ya getirir (Yuhanna 1. 13-41). Andreas, İsa'nın birçok mucizesine tanıklık etmiş havarilerinden biridir. “...*Celile'de İsa'nın hastalar üzerindeki mucizelerini görmek isteyen beş bin kişilik bir kalabalık, Yahudilerin Fısıh Bayramı'na yakın bir günde İsa ve havarilerinin ardından giderler. Bu insanların karınlarını nasıl doyurabileceklerini, elinde sadece beş arpa ekmeği ve iki balık olan bir çocuktan başka bir şey olmadığını söyleyen Andreas'a İsa, ne yapmaları gerektiğini ifade eder ve burada gerçekleşen mucize üzerine beş bin kişi karnını doyurur. Bu olay sonucu orada bulunanlar İsa'ya iman ederler...*” (Yuhanna 6:1-14). Yuhanna'da Andreas'ın adı bir yerde daha geçmektedir. Kudüs'e bayramda tapınmak üzere giden bazı Grekler, İsa'yı görme dileklerini havarilerden Philippus'a, o da Andreas'a bildirir, ikisi birden bu görüşme isteğini İsa'ya haber verirler (Yuhanna 12,

20-22). Kanonik kabul edilen Dört İncil’de, Andreas hakkında verilen bilgiler buraya kadar bahsettiklerimizle sınırlıdır.

Erken Hıristiyanlık sanatında İncil aktarımları ile birlikte oluşmaya başlayan söz konusu ikonografinin en erken örneğine Ravenna Sant’Apollinare Nuovo kilisesinde rastlanır. Kilisenin sol nefinde yer alan mozaikte, Aziz Peter ve Aziz Andreas kayık içinde ağlarını sudan çekerken tasvir edilirken, kıyıda duran İsa çağrısını yapar şekilde betimlenmiştir⁴⁴⁹ (**Figür 38**).

MS 6. yy’a tarihlenen Ravenna mozağindeki figür yerleşimi **Kat.No. 38** numaralı mühür baskısı ile aynı görünmekte, ancak olasılıkla deformasyon sebebiyle Laodikeia örneğinde İsa figürü izlenememektedir. Laodikeia’da 2005 yılında sürdürülen kazı çalışmalarında Tapınak A’da ele geçen bir ampulla üzerinde Aziz Andreas’a ait bir tasvirle karşılaşılmıştır. MS 6. yy’a tarihlendirilen ampullanın A yüzünde uzun sakallı betimlenen figürün her iki yanına yerleştirilmiş şekilde “ΑΥΙ-ΟΣ ΑΝ-ΔΡ-Ε-ΑC”, B yüzünde ise yine aynı aziz betiminin böldüğü “ΑΠΙΟΣ-ΤΟΛΟC” yazıtı okunmaktadır.

Figür 38. Ravenna Sant’Apollinare Nuovo Kilisenin yer alan mozaik

Günümüze kadar yapılan çalışmalarda Anadolu menşeli ampullalar arasında yazıtlı örnekler oldukça az sayıda bilinmektedir. Azizin elinde tuttuğu kitap üzerinde en başta gelişigüzel yapılmış gibi görünen çizgiler dikkatle incelendiğinde, aslında Aziz Andreas’ın çarmıha gerildiği ve onunla özdeşleşen “X” şeklindeki haç formu olduğu da

⁴⁴⁹ Paine 2013, 1949; Deliyannis 2010, 155, Fig. 51.

ikonografik açıdan dikkat çekici bir başka detaydır⁴⁵⁰. Louvre Müzesi koleksiyonunda yer alan ampullanın da bir yüzünde Aziz Andreas, diğer yüzünde yer alan figürün Azizin Petrus ya da Paulus olması gerektiği üzerinde durulur⁴⁵¹.

2012 yılında Tapınak A avlu düzenleme çalışmalarında ele geçen **Kat.No. 38 (Lev. 5)** numaralı kurşun mühür baskısının bulunduğu tabaka göz önüne alındığında, bu örneğin MS 4. yy'ın ikinci yarısına tarihlendirilmesi uygun olacaktır.

4.4.7. Hıristiyanlığın On İki Bayramı

Hıristiyanlık dinindeki tüm inanç, ibadet, tören ve kutlamaların temelini İsa'nın kimliği ve gerçekleştirmiş olduğu icraatları oluşturmaktadır. İsa'nın mucizevi olarak doğumu (Matta 18-23; Luka 1. 26, 38), çarmıhta gerilerek öldürülmesi (Matta 27. 33, 50) ve ölümünden üç gün sonra dirilmesi (Matta: 28. 1, 9) hem Hıristiyan dini inanışının temelini hem de anma ve kutlamaların kaynağını oluşturmaktadır.

Kanonik ve apokrif İncillerde anlatılan İsa ve Meryem ile ilgili olaylar (İsa'nın yaşamı, mucizeleri, ölümü, Meryem'in yaşamı vb.) dini bayramların konularını oluştururlar. Laodikeia'da bulunan kurşun mühür baskıları üzerinde yer alan "Hıristiyanlığın On İki Bayramı" olarak adlandırılan tasvirlerde "Meryem'e Müjde", "İsa'nın Doğumu", "İsa'nın Vaftizi" ve "Kudüs'e Giriş" ikonografisi izlenebilmektedir.

4.4.7.1. Meryem'e Müjde

Tapınak A yapısında 2012 yılında avlu bölümünde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında tespit edilen **Kat.No. 39 (Lev. 5)** numaralı mühür baskısı dairesel formdadır. Örneğin ön yüzünde baskı yer alırken diğer yüzünde yalnızca ip geçişleri izlenir. Tasvirin yer aldığı ön yüzde, solda ayakta betimlenen figürün giymiş olduğu elbise ayaklarına kadar uzanırken elinde yün tomarı veya kirman tutuyor olmalıdır. Karşısında yer alan figürün ise başında yer alan nimbusu ile kutsallığı vurgulanırken ellerini karnının üzerinde kavuşturmuş şekilde betimlenmiştir. Figürün sırtından geriye doğru uzanan kanatları çizgisel bir kıvrım ile tasvir edilmiştir.

⁴⁵⁰ Şimşek-Yener 2018, 222-223.

⁴⁵¹ Griffing 1938, 275, 279, Fig. 18.

Sahnenin geneli değerlendirildiğinde, karşılıklı duran kadın-erkek ikonografisi için çok sayıda öneri sunulabilse de solda tasvir edilen kadın figürünün önünde durduğu taht, elinde tuttuğu yün/kirman, sağda yer alan figürün başındaki nimbus ve kanat gibi detaylar göz önüne alındığında söz konusu sahenin “Meryem’e Müjde” ikonografisini yansıttığı açıktır.

Luka İncil’inde Baş melek Gabriel, Celile’nin, Nasıra şehrinde Yusuf adında bir erkek ile nişanlı olan bakire Meryem’i ziyaret eder. Gabriel “...*Selam sana ey iyiliğe eren kız, Rab seninledir...*” der. Meryem şaşırır ve Gabriel konuşmasına devam eder; “...*Korkma Meryem, çünkü sen tanrı katında lütuf buldun. Ve gebe kalacaksın, bir oğlan doğurup, adını İsa koyacaksın. İsa büyüyecek ve Yüce Tanrı’nın Oğlu denecek O’na. Tanrı, atası Davut’un saltanatını verecek ona ve bu saltanatın sonu olamayacak...*” der. Meryem sorgulamaya devam eder ve sorar “...*Hiçbir erkek bilmeden nasıl olur bütün bunlar?...*”. Gabriel şöyle cevap verir; “...*Kutsal ruh senin üzerine gelecek ve Yüce Tanrı’nın gücü seni gölgesiyle kaplayacak. Bunun için, doğacak kutsal çocuğa Tanrı’nın oğlu denecek. İşte Elizabet de yaşlı olmasına rağmen bir oğlana gebe kaldı. Çünkü tanrı için hiçbir şey olanaksız değildir...*” (Luka, 126-28).

Erken Bizans Dönemi’nden itibaren İsa’nın doğumunu konu alan tasvirler kiliselerde ve ikonalar, hacı pulları gibi liturjik eşyalar üzerinde görülmeye başlanır. On iki bayramdan biri olarak kabul edilen Meryem’e Müjde, Ortodoks kiliselerinin takvimine göre Batı’da 25 Mart’ta, İsa’nın doğumundan dokuz ay önce kutlanır⁴⁵². Ephesos Konsili MS 431’de bu olayı bayram olarak kutlama kararı almıştır⁴⁵³. Ayrıca Ephesos Konsili’nde “Tanrı anası (Theotokos)” unvanını alan Meryem, bahsedilen unvandan sonra başında nimbus ile betimlemelerine yer verilmeye başlanır⁴⁵⁴. Müjde sahnelerinde görülen kirman, yün, testi ve kuyu gibi sembolik öğeler *James’in Protoevangelionu*’nda da karşımıza çıkar. Bu karşılaşma şu şekilde aktarılır; “...*ve Meryem testiye aldı ve su doldurmak için dışarı çıktı. Ve gördü, bir ses dedi ki: Sen Tanrı’nın sevgili kulusun; Tanrı seninledir, kadınlar arasında kutsanmış olan sensin! Ve Meryem sesin nereden geldiğini görmek için etrafına baktı. Ve korkarak evine gitti, testiye yere bıraktı, eline moru (yün) aldı, yerine oturdu ve (yünü kirman ile) eğirmeye başladı. Ve gördü önünde Tanrı’nın meleği duruyordu ve dedi: Korkma Meryem!..*” (James’in

⁴⁵² Alev 2014, 30.

⁴⁵³ Pekak-Gür 2015, 178.

⁴⁵⁴ Tanrı anası anlamına gelen “Mieter Theau” nın Kısaltması olan MP ΘV ile gösterilir. Tanburoğlu 2014, 114.

Protoevangelionu 9, 7-9). Yine apokrif metinlerden Meryem'in Doğum İncil'inde ise Meryem'in nişanı sonrasında evinde görünen melek tarafından müjdelendiği aktarılır ve diğer aktarımlara göre bu karşılaşma farklı bir şekilde, Meryem'in bir oda içinde büyük bir ıfık eşliğinde Tanrının meleği tarafından müjdelendiği anlatılır (Meryem'in Doğumu İncili, 9). Ancak, genel anlamda kabul gören ikonografiye göre, Meryem tahtta oturur ya da tahtın önünde durur şekilde tasvir edilir. M. Evangelatou'ya göre, Meryem'in yün eğirerek betimlendiği Gabriel buluşmasının sembolik bir anlamı da vardır. Öneriye göre, Meryem tapınakta kimsenin göremeyeceği bir bölüme örtülecek tülü dokumak amacıyla yün eğirmektedir. Kimsenin göremeyeceği bir şeyi dış görüntüyle kaplamak da Tanrı'nın görülemeyecek olan ruhu, etle kaplayarak görünür kılmasıyla paralel bir anlayıştır⁴⁵⁵.

Görsel sanatlarda "Meryem'e Müjde" sahnesinin yer aldığı, bilinen en erken tarihli tasvir, MS 4. yy'ın başlarına tarihlenen Roma Priscilla katakompunda yer alır⁴⁵⁶. Dairesel anlatım içinde izlenen sahnede sonradan kabul gören genel kuralın aksine Gabriel, Meryem'in solunda izleyicinin ise sağında yer alır. Melek sağ elini kaldırmış, tahta oturmuş ve hareketsiz tasvir edilen Meryem'e hitap eder şekilde betimlenmiştir. Ephesos Konsili'nden hemen sonra, Papa III. Sixtus (MS 432-440) Meryem'e Müjde sahnesinin Roma Santa Maria Maggiore Kilisesi kemerine yapılmasını emretmiştir. Burada sahnenin solunda tapınağı andıran bir yapı yer alır ve Meryem tahtta oturur şekilde tasvir edilmiştir⁴⁵⁷. Aegina adasında bulunan ve kazı verilerine göre MS 6. yy'ın sonu 7. yy'ın başına tarihlenen bir kil jeton üzerinde müjde ikonografisi yer alır⁴⁵⁸. Aegina örneği üzerindeki sahne, Kutsal Topraklardan gelen bir ampulla ile uyum içerisindedir⁴⁵⁹. Müjde ikonografisi ayrıca Monza-Bobbio grubu kurşun ampullalarda⁴⁶⁰ ve kilden yapılmış küçük hacı pullarında da tasvir edilmiştir⁴⁶¹. Tüm bu örnekler aynı ikonografiyi paylaşmakta; Meryem, ayakta veya yüksek arkalıklı bir tahtta oturmuş, bir sepetten çözdüğü yünle ve melek karşı taraftan ona dönük dururken gösterilmiştir. MS 6. yy'da "Meryem'e Müjde" teması ve bu özel ikonografik versiyon popüler hale gelmiş, genellikle kadınlara yönelik evlilik hediyeleri olarak kişisel eşyalarda (yüzükler,

⁴⁵⁵ Evangelatou 2003, 263-270.

⁴⁵⁶ Alev 2014, 32.

⁴⁵⁷ Evangelatou 2003, 263-270.

⁴⁵⁸ Foskolou 2015, 318-319, Fig. 8.

⁴⁵⁹ Sieger 1987, 85, Fig. 2.

⁴⁶⁰ Grabar 1958, 52, Pl. VI, XLVII, LI.

⁴⁶¹ Ratliff 2012, Nr. 58a.

kameolar, kolyeler vb.) kendisine yer bulmuştur. Ayrıca doğurganlık ve çocuk arzusunun yerine getirilmesiyle bağlantılı olduğu için tılsım işlevi de görmüştür⁴⁶².

Suriye’de Zagba Bölgesi’ndeki manastırda MS 596’da yazılmış olan Rabula İncili çizimlerinde farklı bir kompozisyonda Meryem ilk kez burada ayakta görülür⁴⁶³. Hermitaj Müzesi’nde bulunan yüzük üzerinde yer alan bir tasvirde de yandan gösterilen bir tahtın önünde ayakta duran Meryem, ona selam veren ve takdis eden melek Cebrail ile karşı karşıyadır. Meryem sol eliyle bir sepetin içindeki yün yumağını çeker ve bir kabulleniş hareketi yapar. Söz konusu eser MS 6-7. yy’lara tarihlendirilir⁴⁶⁴ (**Figür 39**).

Figür 39. MS 6-7. yy aralığına tarihlenen Meryem’e Müjde sahnesi

Kat.No. 39 numaralı kurşun mühür baskısı, paralel ikonografiye sahip örneklerle birlikte değerlendirildiğinde, MS 4. yy’a tarihlendirilen Priscilla Katakompunda yer alan sahne yerleşimi ile uyumluyken, MS 6.-7. yy’a tarihlendirilen Hermitaj Müzesi örneğiyle hem figürlerin yerleştirilişi hem de ayakta tasvir edilmesi ile oldukça benzerdir. **Kat.No. 39 (Lev. 5)** numaralı mühür baskısı bulunduğu tabakanın stratigrafik verileri ile birlikte değerlendirildiğinde MS 4. yy’ın ikinci yarısına tarihlenmelidir. Söz konusu mühür baskısı aynı zamanda Meryem’in ayakta izlendiği en erken tasvire sahip eser olmalıdır.

4.4.7.2. İsa’nın Doğumu

Kat.No. 40 (Lev. 5) numaralı mühür baskısı, Tapınak A tonozlu mekân krepidoması 6. basamağın 4,96m kuzey batısında 280,87m kotunda, **Kat.No. 41 (Lev. 5)** numaralı mühür baskısı 6. basamağın 5,35m kuzeybatısında 280,83m kotunda ve **Kat.No. 42 (Lev. 6)** numaralı mühür baskısı güney duvar- kuzeybatı tonozun 2,32m doğusunda

⁴⁶² Foskolou 2015, 321, Dn. 52-53.

⁴⁶³ Tanburoğlu 2001, 114; Bernabo 2014, 353, Fig. 17.

⁴⁶⁴ Pitarakis 2010, 474, Kat. No. 248.

281,05m kotunda ortaya çıkarılmıştır. Aynı mühürle baskı yapıldığı anlaşılan bu gruba ait örnekler dairesel formda olup çapları 1,1cm ile 1,6cm aralığında değişiklik göstermektedir. Değerlendirilen üç mühür baskısının da arka yüzleri konik formda yapılmış ve ip geçişleri belirgin olarak izlenmektedir. Fakat baskı yapılan her bir mühür baskısı için hazırlanan kurşun materyalin çapı birbirinden farklıdır. Bu sebeple çapı en büyük olan **Kat.No. 40** numaralı örnekte ikonografi daha belirgin olarak izlenmektedir.

Mühür baskıları üzerinde yer alan sahnede, bir kaya? tasviri üzerine oturmuş iki figür aynı yöne bakar şekilde betimlenmiştir. Merkeze yerleştirilen iki figürün sağında bir öküz, solunda ise profilden tasvir edilmiş bir eşek protomu izlenir. Merkezde yer alan kadın figürüne yakın yerleştirilmiş motif elips şeklindedir ve içerisinde bir bebek tasviri izlenir. Oldukça karmaşık bir ikonografik anlatımın yer aldığı bu sahnenin belirleyici figürleri elbette bebek ve hayvan protomları olmalıdır. Her iki motifin bir arada kullanıldığı tek ikonografi ise “İsa’nın Doğumu” sahnelerinde karşımıza çıkar.

İsa’nın doğumu⁴⁶⁵, kanonik ve apokrif kaynaklarda çeşitli farklılıklarla aktarılmıştır. Meryem, Gabriel’den gerçekleşecek olan mucizeyi öğrendikten bir süre sonra Yahudiye şehrindeki Zekeriya’nın evinde Elizabet’i ziyaret eder. Bu dönemde Elizabet de hamiledir ve gebeliğinin altıncı ayında Meryem aldığı müjde sonrasında Elizabet’i görmek için yola çıkmıştır. İki kadın karşılaşır birbirlerine sarıldıklarında, Elizabet Meryem’in selamını alır. Ve selamından şu şekilde bahsedilir;

“...Ve vaki oldu ki, Elizabet Meryem’in selamını işitince, çocuk karnında sıçradı. Ve Elizabeth Ruhulkudus ile doldu. Büyük bir çılgılık koparıp, dedi; sen kadınlar arasında mübareksin ve karnının semeresi de mübarektir. Bu bana nereden oldu da Rabbim’in anası bana geldi? Çünkü senin selamının sesi kulağıma geldiği anda çocuk karnımda sevinçten sıçradı.” Meryem şöyle cevaplar; “Hep rabbi yükseltir yüreğim ve sevinir ruhum Tanrı’da Kurtarıcı’da çünkü, kulunun hiçliğine bakışlarını çevirdi O. Ve işte şimdiden sonra artık, mutlu sayacak beni bütün kuşaklar”. Meryem, Elizabeth’le üç ay kalarak evine döner...” (Luka 1, 39-56). Meryem’in hamileliği üzerine Yusuf kuşkulandır ve derin düşüncelere dalar. Fakat Yusuf’un Meryem’e duyduğu şüpheyi rahip tapınakta “Yargı Testi” ile çözer. Bu sahnede rahibin Meryem ve Yusuf’a inanç suyunu içirmesi ikonografik anlatımda yerini alır.

⁴⁶⁵ Ayrıntılı bir araştırma için bkz. Pekak-Gür 2015, 175-226.

Yusuf'un rüyasında meleğin görünüp masum olduğunu söylemesi, yalnızca Matta'da anlatılmaktadır. "...Meryem, Yusuf'la nişanlıydı. Ama birlikte olmalarından önce Meryem'in Kutsal Ruh'tan gebe olduğu anlaşıldı. Nişanlısı Yusuf, doğru bir adam olduğu ve onu herkesin önünde utandırmak istemediği için ondan sessizce ayrılmak niyetindeydi. Ama böyle düşünmesi üzerine Rab'bin bir meleği rüyada ona görünerek şöyle dedi: "Davut oğlu Yusuf, Meryem'i kendine eş olarak almaktan korkma. Çünkü onun rahminde oluşan, Kutsal Ruh'tandır. Meryem bir oğul doğuracak". Adını İsa koyacaksın. Çünkü halkını günahlarından O kurtaracak. Bütün bunlar, Rab'bin peygamber aracılığıyla bildirdiği şu söz yerine gelsin diye oldu. "İşte, kız gebe kalıp bir oğul doğuracak; adını İmmanuel koyacaklar. İmmanuel, Tanrı bizimle demektir". Yusuf uyanınca Rab'bin meleğinin buyruğuna uydu ve Meryem'i eş olarak yanına aldı. Ama oğlunu doğuruncaya dek Yusuf ona dokunmadı. Doğan çocuğun adını İsa koydu..." (Matta 1, 18-25). Yusuf, nüfus sayımı için Nasıra'dan Beytüllahim'e giderken Meryem ile birlikte yola koyulur. Bu yolculuk Luka' da şöyle bahsedilir; "...Yusuf da Davud evinden ve onun soyundan geldiği için, Galile'deki Nasıra şehrinden, Yahudiye'de Davud'un şehri olan Beytüllahim'e nişanlısı Meryem'le beraber yola çıkar ve Meryem gebe idi..." (Luka 2, 4-5). Matta'da Yolculuktan bahsedilmemesine rağmen İsa'nın Beytüllahim'de doğduğu yazılmaktadır (Matta 2, 1).

F. Bayram, İsa'nın doğumunu, "*Tanrının insan bedenine bürünerek görünür hale gelmesi, insan ve evrenle bütünleşmesi, kutsal olanın doğumuna şahitlik etmesi, mesihçi beklenti, inançlı olmanın yaratacağı mucizeler gibi temel mesajları olan İsa'nın Doğumuna ve yaşamına ilişkin ilk bilgiler Tevrat'ta geçen çok sayıda öngörüden kaynaklanmaktadır*"⁴⁶⁶ şeklinde değerlendirir. Tevrat'ta ise "*Rab'bin kendisi size bir belirti verecek: İşte, kız gebe kalıp bir oğul doğurarak; adını İmmanuel koyacak*" sözleriyle aktarılır (Yeşaya 7, 14). İsa doğduktan sonra öküz ve eşeğin O'na secde etmesiyle ilgili de Yeşaya peygamber kehanette bulunur; "...Öküz sahibini, eşek efendisinin yemliğini bilir. Ama İsrail halkı bu kadarını bile bilmiyor. Halkım anlamıyor..." (Yeşaya 1, 3). Bunun dışında Sahte Matta İncili'nde Habakkuk peygamberin "*iki hayvanın arasında kendini göstereceksin*" diyerek öküz ve eşeği ima ettiği anlaşılır (Pseudo Matta, 14). Beytüllahim'e üç mil yaklaştıklarında Meryem doğum vaktinin geldiğini söyleyerek Yusuf'tan kendisini eşekten indirmesini ister. Yusuf bir ahır/mağara bularak Meryem'i yerleştirir ve giderken iki oğlunu da Meryem'in yanına

⁴⁶⁶ Bayram 2018b, 36.

bırakır ve Yahudi bir ebe bulmak üzere Beytullahim'e doğru yola çıkar⁴⁶⁷. Yusuf, aramaya gittiği ebe kadın⁴⁶⁸ ile kısa bir süre sonra mağaraya döner, o sırada mağaranın çevresinde bir ışık parladığı ifade edilir (James'in Protoevangelionu, 13, 10-11). Yusuf'un getirdiği ebe daha sonra Salome adında başka bir kadını da mağaraya getirir (James'in Protoevangelionu, 14, 14). Sonradan gelen Salome, Meryem'in bekaretinden şüphe ederek Meryem'in bekaretini kontrol etmek için elini O'nun rahmine uzatır (James'in Protoevangelionu, 13, 20). Elini uzattığı esnada Salome'nin eli kurur ve ağrılar içinde bağırmağa başlar. Melek, Salome'ye bebek İsa'yı kucağına alarak dua etmesini söyler. Dua ederek İsa'ya dokunan Salome'nin elinin iyileşmesi üzerine Salome, İsa'ya iman eder (James'in Protoevangelionu, 13: 25).

Pseudo Matta'da, İsa'nın doğduğu mağara ve üzerinde parlayan yıldız hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Doğum esnasında melekler gece yarısı çevredeki çobanlara, İsa'nın doğumunu çeşitli ilahiler ve güzel sözler eşliğinde duyurmuşlar. Mesih İsa'nın kurtarıcı olarak dünyaya geldiği gece yarısında mağaranın üzerinde beliren yıldızın sabaha kadar parladığı anlatılır (Pseudo Matta, 13). Doğumun üçüncü gününde Meryem mağaradan çıkarak bir ahıra girer, yemliğe yerleştirdiği İsa'ya bir öküz ve eşek ibadet eder⁴⁶⁹. Sekizinci günde bebek sünnet edilir ve sünnet derisi hint sümbülü yağı ile dolu olan alabasterden bir kutu içine konur⁴⁷⁰. Pseudo Matta'da aktarılanlara göre iki yıl sonra⁴⁷¹ parlak bir yıldızın belirmesi ile birlikte İsa'nın doğduğunu anlayan üç münecim, yıldızı takip ederek Herodes'in sarayına gelip çocuğun nerede olduğunu sorarlar fakat haberdar olmadıklarını anlayınca yıldızı izleyerek Meryem ve İsa'nın buldukları eve ulaşırlar. Üç münecim/bilge yanlarında altın, buhur ve mür getirerek inançlarını dile getirirler⁴⁷².

Hıristiyanlıkta İsa'nın tanrının bedeninin yer yüzündeki simgesi olarak görülmesinin yanı sıra ilahi ışığın İsa'nın doğumu ile yer yüzüne indiğine inanılır. İsa'ya ait ikonografi hem kanonik hem de apokrif kaynakların harmanlanması ile oluşmuştur⁴⁷³.

⁴⁶⁷ İokabos'un Protoevangelionu, 13: 1

⁴⁶⁸ Pseudo-Matta İncili'nde ebelerin isimlerinin Zelomi ve Salome olarak geçmektedir. (Pseudo Matta 13. Bölüm)

⁴⁶⁹ Elliot 1994, 94, Bap 14.

⁴⁷⁰ Bayram 2018b, 37.

⁴⁷¹ Schaff 1885, 65, bap 16.

⁴⁷² Bayram 2018b, 38.

⁴⁷³ Bilinen kaynaklarda bahsedilmeyen İsa'nın ilk banyosu aslında "Dionysos'un Doğumu ve İskender'in Doğumu" sahneleri doğrudan antik dönem anlatımlardan aktarılmış olmalıdır. (Bkz. Çoşkuner 2009, 68-69; Pekak-Gür 2015, 190-191).

Milano San Ambrogio'da MS 4. yy'a tarihlendirilen bir lahit üzerinde, yemliğe yatırılmış olan İsa ve yemliğin gerisinde eşek ve öküz betimlemeleri yer alır⁴⁷⁴. G. Schiller, bu ikonografide yemliğe yaslanan figürün kurtarılmayı bekleyen insanoğlunu simgeleyen bir çoban figürü olduğunu, sahnede yer alan hayvanlardan öküzü günahsız insanlar, eşeği ise günahkârlar olarak yorumlayarak bu savını Tevrat'a dayandırır⁴⁷⁵ (**Figür 40**).

Figür 40. Milano San Ambrogio'da lahit üzerinde İsa'nın Doğumu

MS. 4. yy'da İsa'nın doğumu, öküz ile eşeğin tapınması sahnesini içeren üçlü figürden oluşan kolay bir anlatım ile başlamasına rağmen, gelişen hikayeci anlatım ikonografeye de yansımaya başlar. MS 5. yy'da bahsedilen ikonografi içerisine Yusuf dahil edilir⁴⁷⁶. MS 6. yy'la birlikte ikonografide değişimler izlenir. Sahnenin ana mekânı mağara olarak değişirken, Beytüllahim yıldızı, öküz ile eşeğin tapınımı ve Meryem ile Yusuf sahneye eklenir. İsa'yı nefesleriyle ısıtırken betimlenen hayvanlar, doğuma şahit eden melekler, çobanlar ve müneccim krallar gibi figürler inanma/tapınmanın sembolik anlatımları arasında kabul edilir. Erken tasvirlerde yer alan figürlerin iri göz ve orantısız vücutları üslup farklılıkları yansıtır. MS 6. yy'da İsa'nın ebe kadınlar tarafından yaptırılan ilk banyosu tasvir edilmeye başlanır ve böylece doğum ikonografisi için yeni bir konu olan banyo sahnesi ortaya çıkar⁴⁷⁷.

İsa'nın doğduğu mekâna ilişkin çeşitli öneriler bulunmaktadır. Matta ve Luka'da Beytüllahim'e nüfus sayımı için gittiklerinde handa yer olmadığı için yemlikte doğum

⁴⁷⁴ İsa'nın kundaklanmış beşiğinin başında O'nun bedenini ısıtan öküz ve eşek tasvirleri de yer almaya başlar. (Bkz. Sach vd., 1988, 141; Spitzing 1989, 127).

⁴⁷⁵ Schiller 1971, 59.

⁴⁷⁶ Schiller 1971, 59-60, Fig. 148.

⁴⁷⁷ Bayram 2018b, 38.

yaptığı ifade edilir. İsa'nın doğumu tasvirinde yer alan öküz ve eşek baş ucunda ya da ayakucunda yer almaktadır. Hayvanların, her ne kadar İsa'nın doğduğu alanın ahır olduğunu vurgulamak için yerleştirildiği düşünülse de soğuk bir ortamda yapılan doğumda bebek İsa'nın öküz ve eşeğin nefesleriyle ısıtılmış olabileceği öne sürülmüştür⁴⁷⁸. G. Schiller, öküz ve eşeğin tasvirini hayvan bakıcılığı ile ilişkilendirse de Ambrosios (MS 330-397) ve Augustinus'a (354-430) göre öküz seçilmiş Yahudi halkını temsil ederken eşek ise kafirleri sembolize eder⁴⁷⁹. British Museum koleksiyonunda yer alan bir hacı pulu üzerinde İsa'nın doğumu tasviri yer alır. Kudüs'te bulunan söz konusu hacı pulu MS 6-7. yy'a tarihlendirilmiştir⁴⁸⁰. Başında nimbus ile betimlenen Meryem oturur pozisyonda solda yer alır. Meryem'in hemen sağında yemlik içine yerleştirilmiş İsa'nın üzerinde O'na secde eden eşek ve öküz yer alır. Laodikeia'da bulunan kurşun mühür baskılarına göre ikonografi oldukça farklı yansıtılmıştır. Bu durum ancak mühürleri hazırlayan ustaların zanaatı ve lokal farklılıklar ile açıklanabilir.

Kat.No. 41'de mühür baskısında sağda yer alan figür Meryem, yanında yer alan kişi ise Yusuf olmalıdır. Hemen ayaklarının önünde sağda eşek ve solda öküz yer alır. Meryem'in yanında oval formda olan yemliğin içinde İsa yer almaktadır. **Kat.No. 40**'da aynı figür yerleşimi izlenirken, mühür baskısının çapı küçük olması sebebiyle Yusuf'un gövde bölümü belirgin izlenmemektedir. Sağ tarafında yer alan öküz belirgin olarak izlense de sol tarafında yer alan eşek mühürde yer almaz. Meryem'in hemen sağında yer alan yemliğin içinde İsa kundaklanmış ve yatırılmıştır. **Kat.No. 40-41** numaralı örnekler göre çapı daha küçük ve oldukça deforme olan **Kat.No. 42**'de örneğin merkezinde yer alan figürler belirgin olarak izlenmektedir. **Kat.No. 40-41** numaralı örneklerde olduğu gibi aynı figür sıralamasına sahip sahnede sağda Meryem, solda ise Yusuf izlenmektedir. Meryem'in hemen sağında görülen yemliğin içinde İsa kundaklanmış olarak tasvir edilmiştir. Söz konusu mühür baskılarının üzerinde yer alan betimlemelerde doğumun gerçekleştiği mekân hakkında yorum yapmak oldukça zordur.

Kat.No. 40-42 aralığında değerlendirilen kurşun mühür baskıları yukarıda bahsedilen paralel örnekler ve stratigrafik veriler doğrultusunda MS 4. yy'ın ilk yarısında kullanım görmüş olmalıdırlar. Bilinen ikonografinin dışına çıkıldığı anlaşılan bu örneklerde Yusuf ve Meryem'in birlikte tasvir edilmesinin yanı sıra secde eden eşek ve

⁴⁷⁸ Spitzing 1989, 127; Sach vd. 1988, 141.

⁴⁷⁹ Schiller, 1971, 60.

⁴⁸⁰ Yörük 2016, 329, F. 33.

öküz MS 4 ve 5. yy tasvirlerinde yemliğin başında görülürken, **Kat.No. 40-42 (Lev. 5-6)** aralığında değerlendirilen kurşun mühür baskılarında eşek solda, öküz ise sağda yer alır. Mührün dairesel olması bu yerleşim şemasını etkilemiş olsa da mührü yapan zanaatkârın İsa'nın Doğum hikayesini bildiği fakat ikonografinin yerleşim şemasına hâkim olmadığını düşündürmektedir.

4.4.7.3. İsa'nın Vaftizi

Tapınak A avlusunda yüzey buluntusu olarak tespit edilen **Kat.No. 43 (Lev. 6)** numaralı dairesel formdaki örneğin tek yüzünde baskı izlenirken arka yüzü ise konik formda yapılmıştır. Baskı üzerinde izlenen sahnenin solunda merkezden her iki yana doğru çizgisel bir hat ile açılan iki kanat tasviri izlenir. Sağa yerleştirilmiş figür ayakta ve hareket halinde betimlenmiş, saçları oldukça kabarık ve boynuna kadar uzanan üçgen formunda sakalları belirgindir. Profilden tasvir edilen figür dökümlü bir tunik giymiş, sırtında izlenen kanatlar yumuşak hatlı çizgilerle perspektif derinliğe uygun olarak tasvir edilmiştir. Kanatlı figür, bir sunu masası üzerine yerleştirilmiş olan şişeciğe doğru yönelerek iki eliyle söz konusu şişeciği tutmaktadır.

Mühür baskısı üzerinde izlenen tasvirler göz önüne alındığında, özellikle kanatlı betimlenmiş ana figürde belirgin olarak izlediğimiz sakal detayı farklı bir ikonografiyle karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir. Sahnenin solunda yer alan daha küçük ebatlı kanatlar ve su ile ilişkili olabilecek şişe sembolizmi, söz konusu sahnenin “İsa'nın Vaftizi” ikonografisini hatırlatmaktadır.

İsa, Yahya ile ilk defa Şeria Irmağı'nın yanında karşılaşır. Yahya, İsa'yı vaftiz ettikten sonra gökler yarılmış, Kutsal Ruh'un bir güvercin şeklinde İsa'nın üzerine geldiği görülmüş ve ardından Baba'nın sesi ile “*Sen benim sevgili oğlumsun, senden razıyım*” cümlesiyle İsa'nın, peygamberlik görevine başladığı kabul edilmiştir. İncil metinlerinin her birinde vaftiz ayrıntılı biçimde anlatılmıştır; “*...Bu sırada İsa, Yahya tarafından vaftiz edilmek üzere Galile'den Erden'e, Yahya'nın yanına geldi. Fakat Yahya: 'Ben senin tarafından vaftiz olunmaya muhtacım, sen bana mı geliyorsun?' diyerek önüne geçmek istiyordu. Fakat İsa cevap verip ona dedi: 'Şimdi bırak! Çünkü her salahı böylece yerine getirmek bize gerektir'. O zaman Yahya, O'nu bıraktı. Ve İsa vaftiz olup hemen sudan çıktı. Ve işte gökler açıldı ve Tanrı'nın Ruhunun güvercin gibi inip üzerine geldiğini gördü. Ve işte göklerden gelen bir ses dedi: 'Sevgili Oğlum budur, O'ndan*

razıyım...” (Matta 3, 13-17, Markos 1, 9-11, Luka 3, 21-22). Vaftizci Yahya, İncil’de; peygamber vasfıyla izlenir. Tevrat’ta müjdeciler olarak “*kurtarıcının yolunu hazırlıyor*” olması, özel bir öneme sahip kutsal bir figür olduğunu göstermektedir. Erken Bizans Dönemi’nden itibaren kanatlı tasvir edilmeye başlayan Vaftizci Yahya’ya meleklerle özgü nitelikler atfedilir. Melek ve insan özelliklerinin bir arada tasvir edilmesinin teolojik alt yapısı en yoğun biçimde İncillerde ortaya çıkar (Markos 1, 1-8; Matta.3, 1-12; Luka 3, 1-18; Yuhanna 1, 19-28).

İncil’de Vaftizci Yahya’nın adı doğumun müjdelenmesi sırasında tekrarlanmış ve Yahya’ya bu görev verilmiştir. “... *İşte, Rabbin büyük ve korkunç günü gelmeden önce, ben size peygamber İlya’yı göndereceğim...*” (Malaki 4, 5) “...*İşte, habercimi gönderiyorum ve önümde yol hazırlayacak ve aradığınız Rab kendi mabedine ansızın gelecektir ve özlediğiniz ahit meleği, işte geliyor, orduların Rabbi diyor...*” (Malaki 3, 1) Vaftizci Yahya’nın doğum müjdesi sırasında meleğin Zekeriya’ya söyledikleri ile Tevrat’ta İlya için aktarılanlar arasında açık bir benzerlik söz konusudur “...*Rab için hazırlanmış bir halk yetiştirmek üzere, İlya’nın ruhu ve gücüyle Rab’bin önünden gidecektir...*” (Luka 1: 17).

İskenderiyeli Cyril (MS 4. yy) “*Kutsal Vaftizci Yahya’nın Tanrı’nın sesi ile melek olarak çağırılması O’nun doğasının gerçek bir melek olduğunu değil, Efendi’nin yolunu hazırlayan haberci ve müjdeciler olduğunu gösterir*” sözleriyle konuya açıklama getirmiştir⁴⁸¹. P. Ratbertus (MS 8. yy), Vaftizci Yahya’yı insan-melek olarak tanımlamanın sapkınlık olduğunu dile getirirken, Vaftizci Yahya’nın melek benzeri olarak tanımlanmasına başka bir referans ise Brescialı Aziz Gaudentius (MS 410) tarafından kaleme alınmıştır: “*En kutsal müjdeciler Vaftizci Yahya, en kutsal melektir ve bizim kurtarıcı Efendimiz’in en kutsal peygamberi ve havarisidir*”⁴⁸². Büyük kanon yazarı Giritli Andreas (MS 660–740) ise Yahya için şu ifadeyi kullanmıştır: “*Dünyasal melek ve göksel insan*”⁴⁸³. Didron’a göre, Pseudo Dionysios Areopagite (MS 500) düzenlediği Göksel Hiyerarşi çalışmasında Vaftizci Yahya’yı melek dizininin sonuna yerleştirmiştir⁴⁸⁴. Konstantinopolis Patriği Germanos (MS 650-750), Yuhanna 1: 19–28 de yer alan Yahya’ya gelenlerin O’na “*İlya mısın? Peygamber misin?*” diye sordukları bölüm üzerine şöyle bir yanıt vermiştir; “*Seni nasıl çağırmalıyız? Melek mi? Havari mi?*

⁴⁸¹ Haring 1923, 35.

⁴⁸² Haring 1923, 35-36.

⁴⁸³ Yandım 2010, 631.

⁴⁸⁴ Schwartz 2004, 170

*Martir mi? Manevi cisimsiz hayatın açısından melek olarak, tövbeye çağırıldığı için havari ve değerli başını İsa uğruna kurban ettiğinden dolayı Martir olarak...*⁴⁸⁵.

Kutsal Kitap ve önemli din bilginlerinin metinlerinde rastlanan referansların yanı sıra MS 7. yy'dan itibaren yazılmaya başlanan ve Bizans sanatı içinde yeni kompozisyonların doğmasını sağlayan *Akathist ilahileri* de Yahya'yı varlık olarak meleklerle ilişkilendiren ilahileri içermesi bakımından dikkat çekici bir kaynaktır. Vaftizci Yahya, müjdesi sırasında melek/müjdecî kelimesi ile çağırılmış ve doğumu itibarı ile hali hazırda peygamber olarak kabul edilmiş, İsa'nın sözleri ile de peygamberlerden bile üstün nitelik kazanmış ve melek benzeri olarak tanımlanma aşaması başlamıştır⁴⁸⁶.

MS 5. yy'a tarihlenen Ravenna Neonian Vaftizhanesi'ndeki kubbenin tam ortasında yer alan vaftiz sahnesi tasviri, söz konusu ikonografinin en erken örneklerden biridir. Sahnede, Vaftizci Yahya bir elinde İsa'yı kurulamak için bir giysi, diğerinde bir kamış tutan yaşlı bir paganla birlikte tasvir edilmiştir. İsa'nın batık kısmını peçe gibi kaplayan suyun kompozisyonu oldukça ilginçtir⁴⁸⁷. Bu tasvirin belli bir program dâhilinde ve anıtsal resim ögesi olarak düzenlenmiş ilk örneği 1296 tarihli Sırbistan Aziz Akhilleus Kilisesinde, güney transept duvarındadır⁴⁸⁸. Girit okullarında⁴⁸⁹ tespit edildiği profilden yakarış pozisyonunda gösterilen Kanatlı Vaftizci Yahya figürüne ilişkin en erken örneklerden biri 1450 yılına tarihlenmektedir. Bu ikonda, Vaftizci Yahya, genel tasarıma uygun olarak, ayakta ve şematik olarak düzenlenmiş kayalıklı bir mekânın önünde gösterilmektedir. İkonun sol üst köşesinde bir hale içindeki Baba Tanrı ya da İsa'ya dönük, yakarış konumundadır. Sol eliyle haç biçimli esasını ve üzerinde "Matta 3, 2-11" yazılı parşömeni tutmakta ve sağ eliyle de takdis işareti yapmaktadır. İkonda, Vaftizci Yahya'nın kurbanlığı, baltası, başının kesilmesi yahut Rus sanatında sıklıkla rastladığımız İsa'yı taşıdığı kap gibi atribüt kullanılmamıştır.

⁴⁸⁵ Yandım 2010, 631.

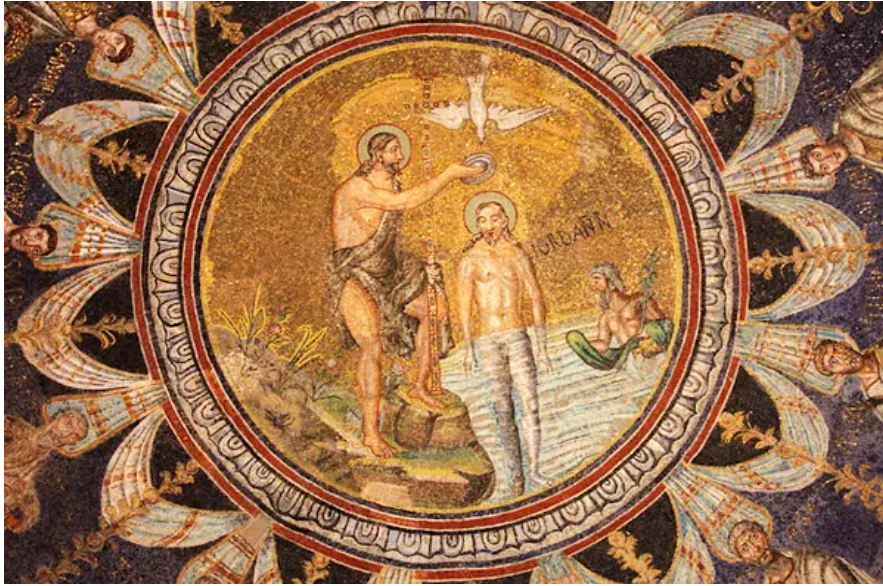
⁴⁸⁶ Tınaz 2019, 430.

⁴⁸⁷ Bustacchini 1984, 86.

⁴⁸⁸ Schwartz 2004, Fig.169.

⁴⁸⁹ Girit Okulu, Giysilerde simetrik ve geometrik düzenlenen kıvrım kullanımı, Renk anlayışında ulaşılan teknik mükemmellik ve tüm yüzeyin resimlenmesiyle ulaşılan yalın görünüm, özellikle yüzlerde belirgin temiz beyaz kontur kullanımı gibi özellikleri olan, ada konumu dolayısıyla bir yandan Palaiologos dönemi sanat üslubu ve ikonografik düzenine bağlı olarak çalışırken, öte yandan batı Avrupa sanatından ve literatüründen motif ve bazı unsurları da içeren resim anlayışıdır. Ayrıntılı bilgi için Bkz: Yandım 2008, 273.

Diğer taraftan Vaftizci Yahya'nın MS 5. yy'a ait bilinen en erken ikonografisinde, Ravenna'da Neonian Vaftizhanesi'nde kubbenin tam ortasında yer alan Yahya kanatsız tasvir edilmiştir⁴⁹⁰ (Figür 41).

Figür 41. Ravenna'da Neonian Vaftizhanesi'nde kubbe'de yer alan İsa'nın vaftizi

MS 5. yy'ın başlarına tarihlendirilen British Museum Maskell Koleksiyonu'nda bulunan fildişi levha üzerinde iki ayrı sahne izlenir. Solda İsa'nın vaftizi görülürken, sağda genç İsa'nın Tapınak yaşlılarıyla yaptığı ziyaretin bir temsili yer alır. Vaftiz sahnesinde İsa, çocuk olarak tasvir edilmiş ve suyun seviyesi dizlerine kadar yükselmiştir. Üstte bir güvercin figürünün gagasından kutsal su akmaktadır. Sol bölümde izlenen sakallı figür tunik, pallium ve sandalet giymiş iri kanatlı ve takdis işareti ile sahneyi kutsar şekilde tasvir edilmiştir. Sağda, Vaftizci Yahya figürü, sakallı, yalınayak ve ekomis tunik giymiş, suyun İsa'nın bedenine eşit dağılması için sağ elini başına koyar şekilde izlenir⁴⁹¹ (Figür 42).

⁴⁹⁰ Bustacchini 1984, 86-91, Fig. 124.

⁴⁹¹ Jensen 2011, 92-93, Fig. 3.2.

Figür 42. British Museum Maskell Koleksiyonu'nda yer alan levha üzerinde İsa'nın Vaftizi

Sahnenin her iki yanında iki uzun kandil ayaklarının üzerinde mumlar izlenirken arka planda duvar veya perde izleri görülmektedir. Bu ayrıntıların varlığı, Yahya'nın Mesih'i vaftiz etmesinin aktarımlar ile tutarsız görünen bir iç mekân veya bir tür revak içerisinde gerçekleştiğini göstermektedir. Bu sahne, bir vaftizhanede veya genel anlamda bir mekân içerisinde gerçekleştirilen vaftizin ilk görsel temsili olmalıdır. Diğer taraftan sahnede sakallı tasvir edilen melek, Hristiyan ikonografisinde neredeyse emsalsizdir.

Laodikeia örneğinde olduğu gibi hem kanatlı hem de sakallı bu tasvir bizi mühür baskısında yer alan kanatlı figürün kim olduğuna dair farklı bir noktaya taşımaktadır. Kilise babası Tertullian, “...Kutsal Ruh bize suda verildiğinden değil, melek tarafından temizlenmiş suda Kutsal Ruh için hazırlanırız. Yahya nasıl Rab'bin habercisi olup yollarını hazırlıyorsa, vaftizin tanığı olan melek de onu takip eden Kutsal Ruh'un yollarını hazırlar...” (Tertullian, Bapt. 5.6–6.1) şeklindeki aktarımıyla, **Kat.No. 43**'te yer alan sakallı-kanatlı figürün İsa'nın vaftizine yardımcı olan bir melek olabileceğini düşündürmektedir. Profilden tasvir edilen görevli meleğin sırtından çizgi şeklinde izlenen iki kanat çıkışı belirgindir. Sahne yerleşiminde melek sağda yer alırken solda yer alan tasvir ise kutsal güvercinin kanatlarını iki yana açmış bir betimi olmalıdır. **Kat.No. 43**'te görevli melek taraftan temizlenen su, vaftiz için hazırlanma anı olmalıdır. Nitekim, melek sunak üzerinden aldığı şişeğin sağ eliyle alt bölümünü tutarken sol eliyle üst bölümünden tutarak çalkalıyor gibi görünmektedir.

Kat.No. 43 numaralı kurşun mühür baskısı üzerinde yer alan ikonografi, Yahya'nın vaftiz için hazırlık aşaması olabileceği gibi yardımcı meleğin vaftiz için suyu arındırması olarak da değerlendirilebilir. Tapınak A yüzey buluntusu olarak belgelenen **Kat.No. 43 (Lev. 6)** numaralı örnek gösterdiği ikonografik özellikleri ile MS 4-5. yy'lara tarihlendirilebilir.

4.4.7.4. Mısır'a Kaçış

Kat.No. 44 (Lev. 6) numaralı kurşun mühür baskısı Tapınak A avlusunun batısında yürütülen taban düzenleme çalışmalarında tespit edilmiştir⁴⁹². Dairesel formlu mühür baskısının tek yüzünde baskı yer alırken, arka yüz konik formda yapılmıştır. Mühür baskısı üzerinde yer alan tasvirde sağda eşek üzerinde yan oturan bir figür kucağında bir şey tutar şekilde elleri karnının üzerinde tasvir edilmiş ve figürün kutsallığı başındaki nimbus ile vurgulanmıştır. Hayvanı yönlendiren erkek figür arkasına bakar şekilde tasvir edilirken elinde tutmuş olduğu asa belirgin olarak izlenmektedir.

Mühür baskısı üzerinde yer alan söz konusu sahne, şüpheye yer bırakmayacak bir şekilde "Mısır'a Kaçış" ikonografisini yansıtır olmalıdır⁴⁹³. Mısır'a Kaçış, kanonik İncillerden Matta'da bahsedilir; "...Yıldızbilimciler yola çıktıktan sonra Rab'bin bir meleği Yusuf'a görünür ve O'na "Kalk!" dedi. "Çocuğu ve annesini al ve **Mısır'a kaç** ve ben sana haber verinceye kadar orada kal çünkü Hirodes çocuğu öldürmek için O'nu arayacak" der... (Matta 2, 14). Yusuf kalktı ve aynı gece çocuğu ve annesini alıp Mısır'a doğru yola çıkar. Hirodes'in ölümüne kadar orada kaldı. Rabbin peygamber aracılığı ile bildirdiği şu sözün yerine gelmesi için "Oğlumu Mısır'dan geri çağırdım" der. Apokrif kaynaklarda da konu, Hirodes'in çocuğu öldürmek amacıyla aramasıyla başlar. Aktarımlara göre Mısır'a gidiş, doğumdan hemen sonra doğudan gelen üç münecimin ayrılışının hemen ardı sıra gerçekleşir ve melek Yusuf'a görünür. Pseudo Matta'da doğumun üzerinden geçen iki yıl sonrasında münecimlerin geldikleri bilinmektedir. Hirodes'in iki yaşındaki çocukları öldürmeden bir gün öncesinde, kutsal aile ikaza uyararak yola çıkarlar, bu yolculukta Yusuf'un ilk evliliğinden olan üç oğlu ya da Salome'nin onlara eşlik ettiği⁴⁹⁴, çöl yolundan Mısır'a oradan da Sotinen kentine gittikleri aktarılmaktadır⁴⁹⁵. Hirodes öldükten sonra, Rab'bin bir meleği Mısır'da Yusuf'a rüyada görünerek; "...Kalk! dedi, "Çocukla annesini al, İsrail'e dön. Çünkü çocuğun canına kıymak isteyenler öldü..." (Matta 2, 16-20) der ve meleğin bu uyarısı ile birlikte Nazareth'e dönerler. Yazılı ve sözlü aktarımlar ile birlikte oluşmaya başlayan bu ikonografi MS 4-6. yy'da yaygınlaşmaya başlar. Apokrif İncillerin oldukça etkin olduğu kurguda ilk olarak eşek üzerine oturan Meryem ve bebek İsa yerleştirilmiştir. Arkada ya

⁴⁹² Aynı alandan Aziz Phocas tasvirlerinin yer aldığı kurşun mühür baskıları da ortaya çıkarılmıştır.

⁴⁹³ Söz konusu ikonografi, İsa'nın On iki bayramı içerisinde yer alması da İsa'nın yaşamında gelişen kronolojik olay sıralaması içerisinde vaftizden sonra değerlendirilmiştir

⁴⁹⁴ Schaff 1885, 659-660.

⁴⁹⁵ Schaff 1885, 714.

da önde tasvir edilen Yusuf'a, ilk evliliğinden olan James eşlik eder. Diğer taraftan İsa, Yusuf'un omuzlarından Meryem'e yönelmiş halde ya da Meryem'in kucağında bebeğiyle yürür şekilde tasvir edilir. Kutsal aile genellikle soldan sağa doğru yol alırken görülür.

İstanbul Müzesi'nde MS 6-7. yy'lara tarihlenen Adana Madalyonu üzerinde eşek üzerine oturan Meryem ve İsa'ya elindeki kılıç ile Yusuf rehberlik etmektedir⁴⁹⁶. Moskova Tarih Müzesi'nde bulunan ve yine MS 6-7. yy'lara tarihlendirilen kurşun mühür baskısında, eşek üzerinde yan oturur şekilde tasvir edilen Meryem'in kucağında çocuk İsa yer alır. Mühür baskısının arka yüzünde ise monogram vardır⁴⁹⁷. Fransa Autun Katedrali'nde (MS 1150) eşek üzerine oturan Meryem ve İsa'ya elindeki kılıçla Yusuf rehberlik eder. MS 11. yy'a tarihlendirilen Atina Dionysiou Manastırı kodeksinde eşek üzerinde oturan Meryem ve çocuk İsa arkada Yusuf, önde başının üzerindeki ismiyle tanımlanan James eşlik eder⁴⁹⁸. Kapadokya Ağaçalı Kilisesi'ndeki kuzey haç kolundaki Mısır'a Kaçış tasvirinde önde giden erkek figürü Yusuf'un oğlu olarak ifade edilir⁴⁹⁹. Mamatsında Kilisesi'nde yer alan sahne, F. Bayram'ın değerlendirmesine göre Padua Scrovegni Şapeli'nde (1304-1306) bulunan tasvirde olduğu gibi Pseudo Mattaya uygun şekilde tasarlanmış ve Yusuf'un önceki evliliğinden olan üç çocuğu da resmedilmiştir. Merkezde hayvanın üzerinde yer alan Meryem ve Çocuk İsa izlenirken Meryem'in başı ve elleri dışında tüm vücudunu kapatacak şekilde kundağa sarılı İsa yetişkin yüz hatları ile tasvir edilmiştir⁵⁰⁰.

MS 6-7. yy'lara tarihenen Moskova Tarih Müzesi kuşun mühür baskısında (**Figür 43**), eşeğin üzerine yan oturur şekilde tasvir edilen Meryem kucağında İsa ile görülürken, **Kat.No. 44** numaralı Laodikeia örneğinde eşek üzerinde tasvir edilen Meryem'in başında nimbus izlenir. Kucağında İsa'yı tutan Meryem ellerini karnına doğru götürmüştür. Olasılıkla önde eşek/atı yönlendiren kişi Yusuf olmalıdır. Meryem'e bakar şekilde tasvir edilen Yusuf elinde asa ya da kılıç tutmaktadır. Söz konusu özellikler **Kat.No. 44** numaralı mühür baskısı üzerinde yer alan ikonografinin, Matta aktarımıyla uyumlu olduğunu göstermektedir.

⁴⁹⁶ Schiller 1971, 117-122, Fig. 56.

⁴⁹⁷ Cotsonis 2009, 60, Fig. 4.

⁴⁹⁸ Der Nersessian 1963, Pl. 32 Fig. 58.

⁴⁹⁹ Thierry 1963, 78, Fig. 18.

⁵⁰⁰ Bayram 2018a, 41.

Figür 43. Moskova Tarih Müzesi'nde bulunan kuşun mühür baskısı

Kat.No. 44 numaralı örnek ikonografik ve stratigrafik veriler göz önüne alındığında MS 4. yy'ın ikinci yarısında kullanım görmüş olmalıdır. Anonim mühür baskıları içerisinde değerlendirilen **Kat.No. 44 (Lev. 6)** numaralı mühür baskısı üzerinde yer alan “Mısır’a Kaçış” tasviri Pre-İkonoklastik Dönem için bilinen en erken örnek durumundadır.

4.4.7.5. Kudüs’e Giriş

Kat.No. 45 (Lev. 6) numaralı kurşun mühür baskısı Tapınak A avlusunun taban düzenleme çalışmalarında tespit edilmiştir. Dairesel formdaki baskının merkezinde yer alan çizgisel zemin üzerine profilden yerleştirilmiş bir eşek tasvirinin sırtında Latin Haçı yer almaktadır. Söz konusu ikonografi, Erken Hıristiyanlık sanatı sembolizminin güzel bir örneği olarak sıklıkla karşımıza çıkan bir sahneyi yansıtmaktadır. Oldukça basit bir anlatım diline sahip olan söz konusu ikonografide İsa'nın “Kudüs’e Giriş” sahnesi canlandırılmıştır. “Palmiye Pazarı” olarak da isimlendirilen bu ikonografi aslında İsa'nın göksel kente girişi, Kudüs'teki insanların kurtuluşu ve barışın gelişi ile ilişkilendirilmiştir. Söz konusu olay, “...*Ne olur, ya Rab, kurtar bizi ne olur, başarılı kıl bizi! Kutsansın Rab'bin adıyla gelen! Kutsuyoruz sizi Rab'bin evinden...*” (Tevrat 118, 25-26) şeklinde Tevrat ve Kanonik İnciller'de bahsedilir. Kudüs'ün yakınlarındaki Beytfacı Köyü'ne yaklaştıklarında İsa, iki havarisini göndererek köyde bulacakları bir eşeği (sıpasıyla birlikte) kendisine getirmelerini ve gören olursa da daha sonra iade edeceklerini söylemelerini ister. Öğrenciler eşeğin/sıpanın üzerine giysilerini yayarak İsa'yı üzerine bindirirler. Kudüs'e yaklaştıklarında halkın büyük bir kısmı giysilerini yere sererek bazıları da ağaç dallarını keserek “...*Davut oğluna hozana, Rabbin adıyla gelen övgüler*”

olsun en yücelerde hozana...” diye övgüler söyleyerek İsa'yı karşılamaya çıkarlar. İsa'nın eşek/sıpa üzerinde gelişiyle ilgili olarak Matta ve Yuhanna'da Zekeriya'nın kehanetine gönderme yapılmıştır (Matta 21, 1-11; Yuhanna 12, 12-19). Tevrat'ta ise “...*Sonra demir bir sac al; demirden bir duvar gibi kendinle kentin arasına koy. Yüzünü ona doğru çevir. Kent kuşatma altında tutulacak, onu sen kuşatacaksın...*” (Hezekiel 4, 1) şeklinde kazanacağı zafere gönderme yapar.

Kudüs'e Giriş, İsa'nın çilesinin başlangıcını oluşturur ve kurtarıcının kendisini insanlığın kurtuluşu için feda edeceği yolculuğa çıktığı mesajını güçlü bir şekilde vurgular. Yuhanna İncili'nde sıpanın üzerinde Kudüs'e girerken İsa'nın “...*Korkma, ey Siyon kızı! İşte, Kralın sıpaya binmiş geliyor...*” (Zekeriya 9, 9) dediği anlatılır. Böylelikle kapı metaforuyla birlikte “*sonsuz yaşama geçiş*” vurgulanmış olur ve bu kurtuluşun önceden bildirildiği üzere “*vaad edilen, adil, kurtarıcı kral*” sayesinde olacağını belirtmesi, Hıristiyan ikonografisinde Kudüs'e Giriş sahnelerinin modelinin oluşmasında rol oynar⁵⁰¹.

İsa'nın Kudüs'e girişinin erken dönem tasvirleri, MS 4. yy'a tarihlenen Hıristiyan lahitleri üzerinde görülür. İncil anlatımına paralel olarak kompozisyon tipik olarak İsa'yı profilden, bir sıpa veya eşeğe binmiş, bir tunik ve pallium giymiş ve sol elinde hayvanın dizginlerini tutarken tasvir etmektedir. Çoğu zaman Paulus'un kendine özgü yüz özelliklerine sahip bir kişi de dahil olmak üzere, bir veya daha fazla havari onu takip eder. Bazı durumlarda eşeğin sıpası da annesinin bacaklarının altında görünür. Çoğu zaman, tek bir genç, şahlanan hayvanın ayaklarının altına bir giysi yerleştirirken gösterilir. Bazı sahneler şehir kapılarının temsillerini içerir⁵⁰².

MS 4. yy'a tarihlenen Junius Bassus Lahdi⁵⁰³ ve Adelfia Lahdi⁵⁰⁴ üzerinde genç ve sakalsız İsa bir eşeğin üzerinde tasvir edilir. Doğu sanatında ise MS 6. yy'dan itibaren İsa eşeğe yan oturtularak tasvir edilmeye başlanır. Gürcistan⁵⁰⁵, Ermenistan ve Kapadokya'nın da bulunduğu bölge kiliselerinde eşeğin sırtına yan oturur şekilde ve

⁵⁰¹ Öztaşkın 2020, 184.

⁵⁰² Jensen 2015, 24-25, Fig. 4.

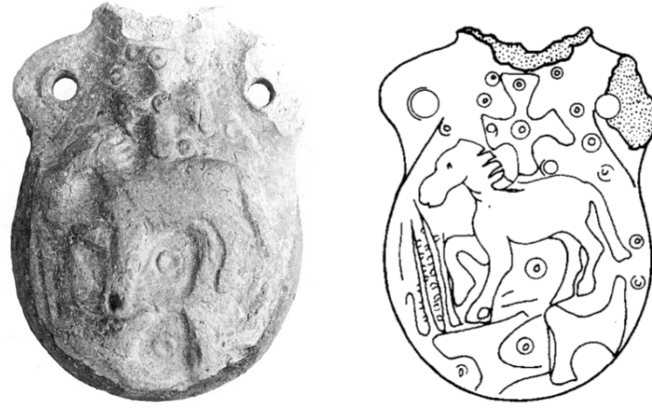
⁵⁰³ Malbon 1990, 50, Fig. 43.

⁵⁰⁴ Malbon 1990, Fig. 4.

⁵⁰⁵ Bayram 2018b, 44-45.

yanında havarileri ile tasvir edilir⁵⁰⁶. British Museum’da MS 7. y’la tarihlenen bulunan hacı pulu üzerindeki sahnede, eşek üzerinde yer alan İsa’nın başında nimbus yer alır⁵⁰⁷.

Sarveis’te bulunmuş bir ampulla üzerinde zulme karşı zafer teması daha da belirgindir. Bir yüzünde sıpa üzerinde haç biçiminde sembolik olarak ifade edilen İsa yer alır. Diğer yüzünde ise aynı düzenlemeye haçın alt kolunun altında yuvarlak bir kalkan eklenmiştir⁵⁰⁸ (**Figür 44**). İsa’nın kutsal kente giriş yapan bir kral olarak anılması nedeniyle Roma döneminde zafer kazanmış kral ya da imparatorların başkente törensel bir giriş yapması ile kolayca bağlantı kurulmuştur. Bu bağlantı ile birlikte çok sayıda kişinin İsa’yı karşılamak üzere evlerinden çıktıklarının belirtilmesi, Kudüs’e Giriş sahnesinin gelişiminde destansı bir atmosfer oluşmasını sağlamıştır. Kalkan simgesi ile “*savaşan ve zafer kazanan kral*” mesajı tekrarlanmış olur. Almanya’daki Badisches Landesmuseum koleksiyonunda yer alan ve buluntu yeri bilinmeyen bir ampulla üzerinde sıpa üzerine binmiş bir erkek figürü tasviri “Kudüs’e Giriş” sahnesi olarak tanımlanmıştır⁵⁰⁹. Olympos’ta yine bir ampulla üzerinde ise eşeğe yan şekilde oturmuş olan ve başının etrafında nimbusla tasvir edilen İsa’nın her iki yanına haç yerleştirilmiştir⁵¹⁰.

Figür 44. Sarveis’te Bulunan ampulla üzerinde Kudüs’e Giriş

⁵⁰⁶ Nersessian 1963, Pl. 66, Fig. 190, Fol. 3 (FGA 56.11 Four Gospel 1263); Pl. 84 Fig. 295 Fol. (FGA 37.19 Hymnal 1651-1652). Kapadokya’da Elmalı Kilise, Karanlık Kilise, Kılıçlar Kilisesi, El Nazar Kilisesi (MS 10 yy) bunlardan bazılarıdır.

⁵⁰⁷ Ratliff 2012, 91, Fig. 58 D.

⁵⁰⁸ Hanfman 1985, Fig. 1-2, 4. Sarveis örneği bulunduğu tabakanın oldukça karışık olması sebebiyle MS 4-6. yy aralığında değerlendirilir.

⁵⁰⁹ Daim vd., 2017, Taf. 10/1-2

⁵¹⁰ Öztaşkın 2020, 186, Fig. 1. MS 6-7. yy aralığına tarihlendirilmiştir.

Laodikeia Kuzey Kutsal Agorada gerçekleşen kazı çalışmalarında ele geçen bir ampulla üzerinde yer alan tasvirde merkezde yer alan haçın dört bir yanına yerleştirilmiş palmiye dalları izlenir⁵¹¹. Ampulla üzerinde yer alan palmiye betimleri sembolik olarak Kudüs'e Giriş'i temsil ediyor olmalıdır.

Kat.No.45 numaralı örnekte düz bir zemin üzerinde yer alan eşek, profilden tasvir edilmiştir. Eşegin sırtında yer alan haç İsa'yı simgelerken aynı zamanda kendisini feda etmiş ve ruhun asıl varlığının diğer dünyada sonsuz olacağını aktaran bir sembolizme sahiptir. Bu bağlamda **Kat.No.45** numaralı örnekte, eşegin sırtında yer alan haç İsa'nın ölümüne karşı kazandığı zaferi de vurgular. Söz konusu mühür baskısının mühürleme stili MS 4.-5. yy'a tarihlenen örneklerle paralel bir görüntü sergilerken bulunduğu tabakanın stratigrafik verileri ile birlikte değerlendirildiğinde MS 4. yy'ın ikinci yarısına tarihlenmesi mümkün görünmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz ikonografi, Batı'da MS 4. yüzyılda izlenirken Doğu sanatında ise en erken MS 6. yy'da görülür. Mührün yer aldığı posta olasılıkla Batı Roma İmparatorluğu'ndan gelmiş olmalıdır ki bu doğrultuda şimdiye kadar yapılan araştırmalar dahilinde **Kat.No. 45 (Lev. 6)** numaralı mühür baskısı üzerinde yer alan tasvir, Doğu sınırlarında bilinen en erken "Kudüs'e Giriş" sahnesinin yer aldığı örnek olmalıdır.

4.4.7.6. İsa'nın Havarilerine Öğretileri

Kat.No. 46-49 (Lev. 6) aralığında değerlendirilen mühür baskıları Tapınak A naos tonozlu mekân bölümünde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ortaya çıkarılmıştır. **Kat.No. 46** numaralı örnekte yer alan tasvir belirgin izlenirken, **Kat.No. 47** no.lu mühür baskısı deforme durumdadır. Her iki örnek üzerinde yer alan sahnede, tahta oturmuş bir figür boyundan ayak ucuna kadar belirgin olarak izlenir. Söz konusu figür sağ elinde rulo tutarken sol elini havaya kaldırmış, takdis işareti yapar şekilde tasvir edilmiştir. Tahtın her iki yanında yer alan figürler oldukça küçük tasvir edilerek merkezde yer alan figüre bakar şekilde izlenirler. Merkezde yer alan figürün kutsallığını vurgulamak için tahtın iki yanında yer alan figürlerin boyutları küçük verilmiş olmalıdır. **Kat.No. 48** numaralı örnekte tasvir edilen ikonografi de aynı olmalıdır. Mühür baskısının üst bölümü kırık ve eksiktir. **Kat.No. 49**'da ise diğerlerinden farklı olarak merkezde yer alan figür her iki elini

⁵¹¹ Şimşek 2019b, 224-226, Res. 5-6.

havaya kaldırmış şekilde tasvir edilirken, iki yanında yer alan figürler yine ona bakar şekilde betimlenmiştir.

MS 4. ve 5. yy'larda, İsa'nın Havarileri arasındaki tasviri için bir dizi görsel format geliştirilmiş ve Erken Hıristiyanlık sanatının çeşitli unsurlarında popüler hale gelmiştir. Göksel bir bağlantıyla kurgulandığı anlaşılan bu tasarım, İsa'nın otoritesini ve ölüme karşı kazandığı zaferi de vurgulamaktadır. Öğretmen, Göksel Kral veya filozof gibi rollerle karşımıza çıkan İsa, ayakta veya oturur pozisyonundan bağımsız olarak her zaman kompozisyonun merkezine yerleştirilmiş ve onu simetrik yerleşimlerle çevreleyen Havarilerinin toplantısına başkanlık etmiştir. Havariler ise bu toplantılarda otururken veya ayakta, bazen bir alkış hareketiyle veya bir kol kaldırılmış olarak tasvir edilmiş ancak her zaman İsa'ya doğru yönelmiş figürler olarak karşımıza çıkarlar⁵¹². Laodikeia **Kat.No. 46-49** numaralı mühür baskılarında izlenen sahneler bu bağlamda değerlendirildiğinde, söz konusu örneklerin "İsa'nın Havarilerine Öğretileri" ikonografisini yansıttığı anlaşılmaktadır.

İncil aktarımlarına göre İsa, henüz faaliyetlerinin başındayken kendisine inanan on iki kişiyi seçmiştir. Bahsedilen on iki kişi (havari) Luka'da; "...*Gün doğunca öğrencilerini yanına çağırdı ve onların arasından, elçi diye adlandırdığı şu on iki kişiyi seçti: Petrus adını verdiği Simun, onun kardeşi Andreas, Yakup, Yuhanna, Filippus, Bartalmay, Matta, Tomas, Alfay oğlu Yakup, Yurtsever diye tanınan Simun, Yakup oğlu Yahuda ve İsa'ya ihanet eden Yahuda İskariot...*" (Luka 6, 13-16) şeklinde bahsedilir⁵¹³. Matta'da ise "...*İsa yanlarına gelip kendilerine şunları söyledi: "Gökte ve yeryüzünde bütün yetki bana verildi. Bu nedenle gidin, bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin; onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un adıyla vaftiz edin size buyurduğum her şeye uymayı onlara öğretin. İşte ben, dünyanın sonuna dek her an sizinle birlikteyim..."*" (Matta 28, 18-20) şeklinde aktarılır.

MS 4. yy'a tarihlenen Domitilla Katakompü'nda izlenen tasvirde İsa, İncil'de aktarılan formun dışında bir filozof görüntüsünde tasvir edilir. Üzerine manto ve chylamis giymiş olan İsa tahtta otururken oluşan elbise kıvrımları oldukça belirgindir ve her iki yanında yine oturur pozisyonda yan yana betimlenmiş havarileri yer alır⁵¹⁴. Benzer bir

⁵¹² Harley-McGowan 2011, 216.

⁵¹³ Ayrıca, *Kenti çevreleyen surların on iki temel taşı bulunuyordu. Bunların üzerinde Kuzu'nun on iki elçisinin adları yazılıydı. Vahiy 21, 14.*

⁵¹⁴ Zimmerman 2018, 29-30, Fig. 2.8.

sahne MS 4. yy sonlarına tarihlenen Roma Santa Pudenziana Kilisesi apsisinde karşımıza çıkar⁵¹⁵. Oldukça geniş bir bezeme alanına sahip bu örneklerde söz konusu ikonografi açıkça yansıtılabilmektedir. Ancak, **Kat. No. 46-49** aralığında yer alan mühür baskılarında olduğu gibi kısıtlı bir tasvir alanına sahip bir örnek, Hollanda Geç Antik- Erken Hıristiyanlık mühür baskıları koleksiyonunda yer alır⁵¹⁶ (**Figür 45**). Camdan imal edilmiş söz konusu mühür baskısında İsa oturur pozisyonda betimlenmiş, sağ eli havada ve her iki yanında bezeme altına sığdırılmaya çalışılmış şematik insan figürleri yerleştirilmiştir. Bu mühür baskısı MS 4. yy'ın ortalarına tarihlendirilir.

Figür 45. Cam Ağırlık üzerinde yer alan İsa'nın öğretisi tasviri

Laodikeia örnekleri üzerinde görülen sahne, elinde açık bir tomar tutarak genellikle bir dağ tasviri üzerinde duran İsa ile her iki yanında Petrus ve Paulos'un yer aldığı "*Traditio legis*" veya Latince adıyla "*Dominus Legem Dat*" (Rab, yasayı veriyor) ikonografisiyle de uyumlu görünmektedir. Geç Antik Çağ'ın en yaygın Hıristiyan imgelerinden biri olan "*Traditio legis*" ikonografisine ait örnekler genellikle üçlü tasvir içerir ve bu motifin özü, Paulus ve Petrus tarafından kuşatılmış İsa'dır. İsa'nın eski tanrılar veya hükümdarlar gibi oturarak betimlendiği örneklerin "*Traditio legis*" grubuna ait olup olmadıkları hakkındaki tartışmalar devam etmektedir⁵¹⁷. Ancak, Laodikeia mühür baskısı örneklerinde olduğu gibi oturarak betimlenmiş *Traditio legis* grubu tasvirleri, MS 375-380 yıllarına tarihlendirilen Lateran 174⁵¹⁸, MS 380-400 yıllarına tarihlendirilen Milano Basilica di Sant'Ambrogio (Rep. II. 150) ve MS 425-450 yıllarına tarihlendirilen Ravenna, Sant'Apollinare in Classe (Rep. II. 390) lahitlerinde⁵¹⁹ karşımıza çıkar.

⁵¹⁵ Spieser 1998, 64-65, Fig. 2.

⁵¹⁶ Boersema 2019, 20-21, Fig. B.

⁵¹⁷ Hvalvik 2006, 406-407.

⁵¹⁸ Bergmeier 2017, 31-32, Fig. 6.

⁵¹⁹ Couzin 2021, 127, 133, Figs. 39, 41.

Kat.No. 46-49 (Lev. 6) aralığında ele alınan mühür baskıları buldukları tabakalar dahilinde değerlendirildiğinde MS 4. yy'ın ortalarına tarihlendirilmeleri uygun olacaktır.

4.4.7.7. İsa'nın Çarmıhtan İndirilişi/Kefeni

Kat.No. 50 (Lev. 7), Kat.No. 51 (Lev. 7) ve Kat.No. 52 (Lev. 7) numaralı mühür baskıları Tapınak A Naos 2005 yılı kazı çalışmalarında tonoz yıkıntısının batı bölümünde 281,82-281,02m kot aralığında tespit edilmiştir. Mühür baskılarının ön yüzünde tasvir yer alırken, arka yüzleri ise ipi güçlendirmek için konik formda yapılmıştır. Söz konusu örneklerden **Kat.No. 50** ve **52** numarasıyla değerlendirilen baskılar yangın sebebiyle oldukça deforme durumdadır. Ancak, her üç mühür baskısında da aynı tasvirin yer aldığını söylemek mümkündür. Diğer örneklere nazaran daha iyi korunma durumuna sahip **Kat.No. 51** numaralı mühür baskısı üzerinde cepheden tasvir edilen bir erkek başı, oldukça zayıf, ince ve uzun yüz yapısına sahiptir. Figürde acı çekmiş gibi bir yüz ifadesi izlenirken, elmacık kemikleri oldukça belirgin, avurtları çökük ve iri gözleri derin bir uykuya geçtiğini hissettirecek şekilde kapalı tasvir edilmiştir. Kalın ve küçük dudakları uzun sakalları arasında belirgin olarak izlenir. Figürün alınının üzerinde horizontal çizgiler yer almaktadır.

Kat.No. 50-52'de değerlendirilen erkek başı tasvirlerine ait ikonografinin ilk bakışta anlaşılması oldukça güç görünse de söz konusu figürü sıradan insan portrelerinden ayırmak mümkündür. Tasvirde acı çeken yüz ifadesi ile sıradan portrelerde karşılaşamayacağımız bir özellik olan gözlerin kapalı verilerek derin uyku/ölüm halinin izlenmesi, söz konusu sahnenin İsa'nın çarmıhtan indirildikten sonraki ikonografiyle ilişkilendirilmesini sağlamaktadır.

İsa'nın çarmıha gerilmesi, Luka'da "... *Mesih acı çekecek ve üçüncü gün ölümden dirilecek; günahların bağışlanması için tövbe çağrısı da Kudüs'ten başlayarak tüm uluslara O'nun adıyla duyurulacak...*" (Luka 24, 47). Bu, İsa'nın kurban edilmesinin sağladığı kurtuluş yoluyla elde edilen manevi kazancın devamı için insanlığın tanrıya itaat tutumudur. Tanrı'nın varlığına inanmalı, doğru olanlardan ve merhamete erişenlerden olabilmek için itaatın ilk kaidesini eksiksiz yerine getirmelidir. "...*Öğrencileriyle birlikte halkı da yanına çağırıp şöyle konuştu: Ardımdan gelmek isteyen, kendini inkâr etsin, çarmıhını yüklenip beni izlesin...*" (Markos 8, 34). İsa'nın

kurban olmasının İncil'in ilkelerine dayalı olduğuna iman ve itaat etmesi bu noktada önem arz etmiştir⁵²⁰. İsa'nın çarmıh üzerinde gerçekleşen ölümü, Hıristiyan teolojisindeki kurban ritüeli için temel alınan ilk mesele olarak karşımıza çıkmıştır. Yaratanın rızasının kazanılması için canın feda edilmesi, dini anlamda bir kurtuluş doktrininin kurgulanmasında etkin bir rol oynamıştır. İsa'nın elçi olarak gönderildiği insanların iman ve itaat noktasındaki kusurlarının affı ve kurtuluşu için canını hiçe sayması, bu doktrinin özünü teşkil eder. "...Bizi zorlayan, Mesih'in sevgisidir. Yargımız şu ki, bir kişi herkesin uğruna öldü; öyleyse hepsi öldü. Evet, Mesih herkesin uğruna öldü. Öyle ki, yaşayanlar artık kendileri için değil, kendileri uğruna ölmüş ve dirilmiş olan Mesih için yaşasınlar..." (Korinthliler 2; 5, 14-15).

İsa'nın alnının üzerinde izlenen horizontal çizgiler, olasılıkla başına yerleştirilen dört sıradan oluşan dikenli tacın izleri olmalıdır. Yuhanna'da aktarılanlara göre; "...O zaman Pilatus, İsa'yı tutup kamçılattı. Askerler de dikenlerden bir taç örüp O'nun başına geçirdiler. Sonra O'na mor bir kaftan giydirdiler. Önüne geliyor, "Selam, ey Yahudiler'in Kralı!" diyor, yüzüne tokat atıyorlardı..." (Yuhanna 19: 1-3). Diğer taraftan bahsetmiş olduğumuz izlerin sembolik bir aktarım olma ihtimali de oldukça yüksektir. İsa, sırtına yüklenen çarmıhı Golgota Tepesi'ne kadar taşır. Alnın ortasından başlayan geniş çizgiler, yukarı doğru daralarak devam eder ve bir tepe görüntüsü oluşturur. Laodikeia örneği üzerindeki İsa tasvirinin alında tespit edilen sembolün Golgota Tepesi olabileceği de üzerinde durulması gereken başka bir öneri olarak kabul edilmelidir.

Tacitus, "...Fakat ne insan kaynakları ne imparatorluk cömertliği ne de tanrıların yatıştırılması, yangının başlatıldığına dair uğursuz şüpheleri ortadan kaldırmadı. Bu söylentiye bastırmak için Nero günah keçileri uydurdu ve kötü şöhretli Hıristiyanları (halk tarafından böyle adlandırılırdı) incelikle cezalandırdı. Onların yaratıcısı olan Mesih, Tiberius'un hükümdarlığında Yahudiye valisi Pontius Pilatus tarafından idam edilmişti. Ancak bu geçici gerilemeye rağmen, ölümcül batıl inanç, yalnızca (fesadın başladığı yer olan) Yahudiye'de değil, Roma'da da yeniden patlak vermişti..." (Tacitus, Ann. XV, 44), sözleriyle İsa'nın öldürülmesi ve sonrasında yaşananlar hakkında bilgi verir.

Kronolojik sıralamaya göre İsa'nın çarmıhtan indirilişiyle mezara konulması anlatıları arasına yerleştirilen ölü İsa'ya Ağıt sahnelerinin de kanonik İncillere

⁵²⁰ Nuelsen-Mullins 1915, 2656.

dayanmadığını belirtmek gerekir⁵²¹. Batı ikonografisinde de MS 11. yy'ın sonlarına doğru ortaya çıkan ve MS 13. yy'ın ortalarından itibaren örneklerine rastlanan ağıt sahneleri⁵²², oğlunun ölü bedenini kollarının arasında taşıyan Meryem'in yani anne figürünün acısına odaklanmaktadır. Doğu ikonografisi kökenli olan bu sahnelerin ortaya çıkışı, Bizanslı azizlerin “*Tanrı Anasının Ağıtını*” konu ettikleri ilahilerle ilişkilendirilir⁵²³. Diğer taraftan çarmıhtan indirilmenin ardından İsa için yas tutulması ve özellikle oğlunun cansız bedenini taşıyan Meryem'in derin kederi, azizlerin metinlerinde de konu edilir⁵²⁴.

Ancak, MS 5. yy'dan önceki çarmıha germe veya İsa'nın ölümü ikonografisine ait tasvirlerin azlığı, araştırmacılar tarafından İsa'nın çarmıh üzerindeki durumu ve bu görüntüden Hıristiyanların utanmalarına bağlanmış ve “Çarmıha Gerilmenin” en erken tasvirleri Batı'da MS 5. yy'da Hıristiyan ikonografisinin gelişiminin nispeten geç bir döneminde ortaya çıkmıştır⁵²⁵. Bunlardan ilki MS 420-430 yıllarına tarihlenen *Maskell Fildişi Panelleri*⁵²⁶ üzerindeki tasvirlerde izlenirken ikincisi ise MS 430'larda Roma'daki St. Sabina Kilisesi'nin ahşap kapılarında⁵²⁷ karşımıza çıkmaktadır. Ancak, İsa'nın çarmıha gerilmiş tasvirleriyle izlenen bazı yüzük kaşları, söz konusu ikonografinin daha da erken temsillerinin MS 3. yy'da ortaya çıktığını kanıtlamaktadır⁵²⁸.

Erken Hıristiyanlık sanatında İsa'nın kendi ölümü konusuna nasıl yaklaşıldığını düşündüğümüzde, tasvirlerde karşımıza çıkan vurgu, İsa'nın ölüme karşı kazandığı zafere sıkı sıkıya bağlı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, bir “ölüm” sahnesindeki özne olarak konumlanan İsa, aslında bir zafer sahnesinin başrolündeydi. MS 4. ve 5. yüzyıllarda sanatçılar tarafından yaratılan İsa'nın kendi ölümünün tasviri, Lazarus'un ölümü gibi, ölümün kendisini belgelemekten ziyade, izleyicinin ebedi hayata dirilme umudunu yükselten bir konu olarak ele alınır. Söz konusu ikonografi iki şekilde kurgulanmış, dirilmiş İsa ya gömüldüğü mezarın yanında ya da bahçedeki kadınlar arasında tasvir edilmiştir. Her iki seçenek de onun ölümden dirildiğini simgelemektedir.

⁵²¹ Yüzgüler-Yavuz 2016, 48.

⁵²² Schiller 1971, 174-175.

⁵²³ Aziz Efrayim (306-73), Naziansuslu Gregorius (325-89), Aziz Romanos (490-556) gibi erken döneme ait Bizanslı azizlerin “*Tanrı Anasının Ağıtını*” konu ettikleri ilahilerden söz edilir. (Bkz. Yüzgüler-Yavuz 2016, 48).

⁵²⁴ Helftalı Azize Mechtilde (1241-98), İsveçli Azize Bridget (1303-73), Sienalı Aziz Bernardino (1380-1444) gibi azizlerin metinlerinde aktarılır. (Bkz. Forsyth 1953, 177; Finaldi 2000, 128).

⁵²⁵ Sheckler-Leith 2010, 68.

⁵²⁶ Harley-McGowan 2011b, 102, Fig. 1.

⁵²⁷ Sheckler-Leith 2010, 68, Fig. 1.

⁵²⁸ Harley-McGowan 2011a, 214, Pl. 1.

Ancak, İsa'nın çarımıhtaki tasvirleri şiddet ve ıstırapı çağrıştırdığı için İsa ölü (gözleri kapalı) değil, canlı (gözleri açık) olarak, infaz anını manipüle eden bir şekilde tasvir edilmiştir. Maskell Fildişi panellerinde, çarımıha germe tasvirinde İsa, annesi, Aziz Yuhanna ve göğsünü mızrakla delen bir askerin önünde çarımıha çivilenmiş olarak gösterilse de İsa'nın gözleri açıktır⁵²⁹. Bu betimleme İsa'nın hemen solunda ağaca asılı olarak betimlenen ve ölü olduğu gözlerinin kapallılığıyla vurgulanan Yahuda'nın tasviriyle de keskin bir tezat oluşturur. Bu bağlamda İsa'nın veya herhangi bir İncil karakterinin “ölüm” olgusuyla bir arada tasvir edilmesi eğer sahne sonunda yeniden dirilişle kazanılan bir zafer yoksa mümkün görünmemektedir. Ancak, **Kat.No. 50-52** numaralı Laodikeia örneklerinde İsa figüründe izlenen gözleri kapalı tasvirin verdiği derin uyku veya ölüm hali oldukça şaşırtıcıdır. Söz konusu ikonografiye farklı bir açıdan bakıldığında ise, bu tasvir bizi “Torino Kefeni” olarak adlandırılan mite ulaştırmaktadır.

Kefen ya da “*Mandyllion*” olarak isimlendirilen ve İsa'nın suretinin yer aldığına inanılan tekstil parçası, yüzyıllar boyunca savaş ganimeti olarak el değiştirmiştir. Edessa kentinin Kralı V. Abgar Ukkama (MS 13-50) ikinci saltanatı sırasında, cüzzam hastalığına yakalanır ve bundan dolayı oldukça acı çeker. V. Abgar Ukkama, İsa'nın hastalıkları iyileştirdiğini duyar, fakat hastalığı bu yolculuğu yapmasına izin vermediği için Kudüs'e gidemez. Bu sebeple Ananias (Hannan) adındaki bir elçisini, İsa'ya inandığını belirten mektubu ile birlikte Edessa'ya davet etmek üzere gönderir. Mektubunda; “*Kral Abgar Ukkama'dan Kudüs bölgesinde zuhur etmiş Büyük Kurtarıcı İsa'ya selamlar. Seni ve tedavilerini, ilaçsız ve otsuz onları nasıl gerçekleştirdiğini duydum. Çünkü söylendiğine göre sen körlerin tekrar görmelerini, kötürümlerin yürümelerini sağlıyor, cüzzamlıları iyileştiriyor, günahkâr ruhları ve cinleri kovuyor, uzun hastalıkların pençesine düşmüş olanları şifaya kavuşturuyor ve ölüleri diriltiyormuşsun. Seninle ilgili bütün bu şeyleri duyduğumda iki şeyden birine, ya senin tanrı olduğuna ve bu şeyleri yapmak için Gök'ten indiğine veya bu şeyleri yapan tanrının oğlu olduğuna karar verdim. Bu nedenle acele bana gelmeni ve tutulmuş olduğum hastalığı tedavi etmeni rica etmek üzere sana yazıyorum. Ayrıca Yahudilerin seninle alay ettiklerini ve sana kötü muamele etmek istediklerini duydum. Her ikimize de yetecek çok küçük ve saygıya değer bir şehrim var.*” şeklinde yazar⁵³⁰.

⁵²⁹ Harley-McGowan 2011a, 219, Pl. 8.

⁵³⁰ Segal 2002, 101.

Konuyla ilişkili olarak 1914 yılında V. Oppenheim tarafından Urfa'da Kırk Mağara civarında bir yazıt bulunmuş ve transkripsiyonu yayımlanmıştır. 11 satırlık metinde; *“Ne mutlu sana Abgar ve Edessa adını taşıyan şehrine! Ne mutlu, beni görmeden inanmış olan sana! Çünkü sana devamlı sağlık bahşedilecektir. Senin yanına gelmem hususunda bana yazdıklarına gelince, (bilesin ki), görevlendirilmiş olduğum her şeyi burada tamamlamak ve bu işi bitirdikten sonra beni göndermiş olana, Baba'ya dönmem gereklidir. Sana ızdıraplarını (hastalıklarını) iyileştirmek, sana ve seninle beraber olanlara ebedi yaşam ve barış bahşetmek, ayrıca senin şehrine dünyanın sonuna kadar düşmanlar tarafından boyun eğdirilmemeyi sağlamak üzere havarilerimden birisini, Thaddeus'u göndereceğim. Amin.”* şeklinde cevaplar⁵³¹.

Abgar, Mesih'in nasıl görüldüğünü, boyunun posunun, saçının, tek kelimeyle her şeyinin nasıl olduğunu hatasız bir şekilde öğrenmesini Ananias (Hannan)'a emreder. Bunun üzerine Ananias gidip mektubu verir, İsa'nın yüzüne dikkatli bir şekilde bakar ve İsa'nın; kendi kalbinden geçenleri bildiğini düşünür, kalbini de arındırmasını temenni eder. Kendisine bir mendil verilen İsa, yüzünü onunla kurular. Yüzünün şekli kumaşa çıkınca, İsa ona şunu söyler: *“Seni gönderene bunu ver ve bu mesajı da geri götür. Sana ve geldiğin kente selam olsun. İşte ben, dünyada acı çekmek, ataları övmek ve yeniden yükselmek için gönderildim. Sonra cennete götürüldüm. Sana, senin ve kentin için bütün doğruluklarda rehber olacak ve seni aydınlatacak olan öğrencim Thaddeus'u gönderiyorum.”* Ananias (Hannan) geri dönünce Abgar, ondan haberi alır ve olduğu yere yığılıp kalır. Abgar, Thaddeus gelmeden önce bir şey olacak diye hastalığından endişelenir. Bir süre sonra Thaddeus, Abgar'a gider ve onu sağlıklı bulur, onu Mesih'in ortaya çıkmasıyla ilgili olarak bilgilendirir. Abgar ve bütün ailesini vaftiz eder⁵³². Havari Thaddeus'un misyon hareketi hakkında önemli bilgilerin ihtiva edildiği *“Thaddeus'un İşleri”* adlı apokrif kitapta, Edessa Krallığı ile ilgili aktarımlar yer alır⁵³³. Ayrıca Thaddeus hakkında Markos (Markos 3, 14-19) ve Matta'da (Matta 10, 2-4) çok az bilgiye ulaşılır.

MS 131'de Kudüs'ün yıkımından sonra İsa'nın kefenini Hıristiyanlığı ilk kabul eden krallık olan Edessa'ya taşınmış ve İsa'nın kefeni *“insan eliyle yapılmamış”* anlamına gelen *“Acheiropoietos”* adını almıştır⁵³⁴. MS 638 yılında Edessa, Arapların işgaline uğrar

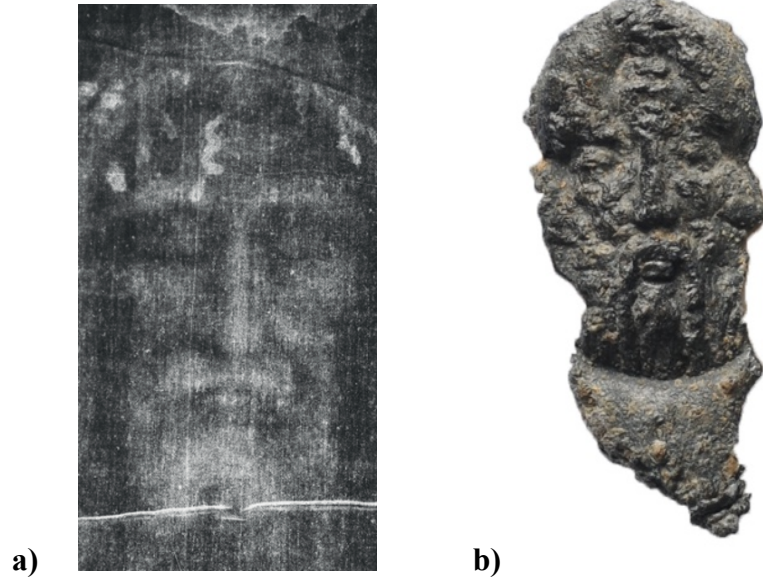
⁵³¹ Segal 2002, 102.

⁵³² Ulutürk 2005, 127.

⁵³³ Achtemeier 1985, 38.

⁵³⁴ Küçüköğlü 2018, 62.

ve kefen yalnızca İsa'nın suretinin görüldüğü biçimde katlanıp sandıkta muhafaza edilirken bu şekli ile “*Mandyllion*” ismini alır⁵³⁵. **Kat.No. 50-52**'de yer alan kurşun mühür baskıları naos kazı çalışmalarında tespit edilen tonoz yıkıntısının batı bölümünde 281,82-281.,02m kot aralığında tespit edilmiştir. Buldukları tabaka dahilinde değerlendirildiğinde mühür baskıları MS 4. yy'ın ilk yarısına tarihlendirilmelidir. Bu süreç içerisinde kefenin Edessa'da bulunduğunu var saydığımızda İsa'nın kefen üzerinde izlenen slüetini en iyi bilenlerin Edessalılar olduğunu söylemek mümkündür. Kefen ancak savaş ganimeti olarak MS 944 yılında Konstantinopolis'e taşınmasından sonra ikonlarda tasvir edilmeye başlanır⁵³⁶. Mühür baskısı üzerinde yer alan İsa'nın, kefendeki tasviri ile bire bir aynı fizyonomiye sahip olması oldukça dikkat çekici bir diğer unsurdur (**Figür 46 a-b**).

Figür 46. a) Kefenin negatif çekim görüntüsü **b)** Kat.No 51. no.lu mühür baskısı

Birçok araştırmacı, İsa'nın görselini, problematik olarak değerlendirmiş ve kefen üzerinde yer alan lekeler ile 3B çalışmaları yaparak gerçekte olan görseline en yakın görüntüyü elde etmeye çalışmıştır⁵³⁷. Bunun sonucunda elde edilen tasvirin, herhangi bir kanonik İncil veya apokrif metin geleneğindeki anlatımlarla karşılığının bulunmaması sebebiyle sikke üzerinde yer alan tasvirleri ile eşleştirme çalışması yapılmıştır⁵³⁸. G. Fanti-P. Malfi, İsa'nın ilk tasvirinin I. Constantinus Dönemi'ne ait bir solidus üzerinde

⁵³⁵ Küçüköğlü 2018, 61.

⁵³⁶ Kefen/mendilin V. Abgar'a sunulması için bkz. Thoth 2020, 264-265, Fig. 4.2. Konstantinopolis'e taşınmasının aktarımını için bkz. Fanti-Malfi 2019, 55-56, Fig. 2.

⁵³⁷ Chinellato 2017, 26-56.

⁵³⁸ Fanti-Malfi 2015, 129, Tab. 3.4; Fanti-Malfi 2019, 110, Tab. 3.2.

yer aldığından bahsetse de ilk olarak cepheden büst olarak tasvir edilmeye başlaması II. Justinian dönemine ait sikkelerde izlenir⁵³⁹.

Kefenin Erken Hıristiyanlık sanatı içerisinde tasvirine yer verilmemesi, çeşitli soruları beraberinde getirirken olasılıkla kefenin bilinmemesinden kaynaklı olduğu düşünülebilir. Yukarıda bahsetmiş olduğumuz kefenin taşınma süreci göz önüne alındığında, **Kat.No. 50-52**'de değerlendirilen mühür baskılarının yer aldığı evraklar, olasılıkla Kudüs veya Edessa'dan gelen bir yazışmaya ait olmalıdır. Laodikeia Tapınak A Naosu'nda bulunan **Kat.No. 50-52** no.lu kurşun mühür baskılarında yer alan tasvir, yukarıda değindiğimiz tartışmalara son verecek niteliktedir. İsa'nın kefeninin gerçek olduğuna yönelik birçok araştırmacı çeşitli savlar ileriye sürmüştür ancak kefen C14 yaş tayini 1280-1300 aralığına tarihlendirilmiştir⁵⁴⁰.

Kat.No. 50-52 (Lev. 7)'de değerlendirilen mühür baskısı kutsal bir yazışmanın kanıtı olduğu gibi aynı zamanda tartışmalı İsa'nın kefeni mitine de başka sorular eklemektedir.

4.4.7.8. Theotokhos Meryem ve Bebek İsa

Laodikeia'da süre gelen kazı çalışmalarında ele geçen kurşun mühür baskılarında Meryem ve çocuk İsa tasvirleri de yer almaktadır. Mühür baskılarının üzerlerinde yer alan tasvirlerine göre iki ayrı tip belirlenmiştir. Tip 1 içerisinde değerlendirilen **Kat.No. 53 (Lev. 7)** ve **Kat.No. 54 (Lev. 7)** numaralı örneklerde *Nikopoia* olarak adlandırılan ve cepheden büst olarak tasvir edilen Meryem ve kucağında çocuk İsa yer alır. Tip 2 de değerlendirilen **Kat.No. 55 (Lev. 8)** numaralı örnekte ise⁵⁴¹, *Hodegetria*⁵⁴² olarak adlandırılan ve ayakta duran Meryem'in kucağında çocuk İsa yer alır. Her iki tipte de Meryem ve çocuk İsa'nın başında nimbus tasvir edilir. **Kat.No. 56 (Lev. 8)** no.lu kurşun mühür baskısının her iki yüzünde monogram yer alır. Monogramda, “Θεοτόκε βοήθη - Tanrı Anası Yardım Et!” şeklinde yakarış yer alması sebebiyle bu başlık altında değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

⁵³⁹ Fanti-Malfi 2019, 110, Tab. 3.1.

⁵⁴⁰ Fanti-Malfi 2019, 154-160.

⁵⁴¹ 2011 yılı kazı çalışmalarında A Evi 29. No.lu oda da ortaya çıkarılmıştır.

⁵⁴² Grekçe bir terim olan ‘Ὁδηγήτρια–Hodegetria Yol Gösteren anlamındadır. Meryem tasvirinin yer aldığı Hodegon Manastırı'nda yer almasından kaynaklı bu isimi verilmiştir.

Meryem henüz “*Theotokhos*” unvanını almadan önce kucağında çocuk İsa’nın yer aldığı tasvirler, ilk olarak katakomplarda görülmeye başlar⁵⁴³. MS 4. yy’da Domitilla Katakompı’nda yer alan Meryem ve çocuk İsa, hemen karşısında yer alan dört kral ile tasvir edilir⁵⁴⁴. MS 431’de Ephesos Konsili’nde⁵⁴⁵, Meryem’e “*Tanrı Anası* (ΘΕΟΤΟΚΟC)” unvanı verilerek toplumun gözünde üst mertebede yer edinir⁵⁴⁶. Hıristiyan toplum tarafından Meryem’e verilen bu unvan, Tanrı’nın oğlunu dünyaya getiren kişi olarak onun özelliklerini taşıyor olduğunun düşünülmesine sebep olur. Bu sayede Erken Hıristiyanlık sanatındaki Meryem ikonografisi yeni bir görünüm kazanarak başında nimbus ile betimlenmeye başlanmıştır⁵⁴⁷. Önceleri kutsal bir bakire olarak izlenen Meryem, MS 5. yy’da “H ΑΓΙΑ ΜΑΡΙΑ” olarak tanımlanırken⁵⁴⁸, MS 6. yy’da “Koruyuculuk”⁵⁴⁹ ve “Aracılık”⁵⁵⁰ gibi birtakım sıfatlar kazanmıştır. Her ne kadar Hıristiyanlıkta tanrı ve o dine inanlar arasında “*Araci*” rolünü üstlenenlerin rahip veya piskoposlar olduğu yaygın bir kanı olarak kabul edilse de aslında bu rolü, aziz ya da “*Tanrı Anası*” üstlenir⁵⁵¹. Meryem’in “*Theotokhos*” unvanını almasından sonra da mütevazî görünümü hemen değişmemiştir. Venedik’te bulunan ve MS 7. yy’a tarihlenen gümüş bir haç üzerinde yer alan yazıtta, MS 5. yy’da olduğu gibi “H ΑΓΙΑ ΜΑΡΙΑ” yazıtı yer alır⁵⁵². Meryem ve çocuk İsa’nın tasvirlerinin farklı varyasyonlarında; Meryem ayakta ve kucağında çocuk İsa tutuyorsa *Hodegetria*, oturur pozisyonda ise *Nikopoia* şeklinde tiplere ayrılmıştır⁵⁵³. V. Bulgurlu, Meryem tasvirlerinin çeşitliliğini vurgular ve kurşun mühür baskıları üzerinde Platytera, Nikopoios ve Hodegetria, Hagiosoritisa ve Episkepsis tiplerini ortaya koyarak söz konusu tasvirleri, MS 6. ve 11. yy aralığına tarihlendirir⁵⁵⁴.

⁵⁴³ Meryem tasvirleri için bkz. Lasareff 1938, 26-65.

⁵⁴⁴ Grabar 1968, 99.

⁵⁴⁵ Dvornik 1990,12-14.

⁵⁴⁶ Lasareff 1938, 25; Cameron 1978, 80; Kalavrezou 1990, 166-167.

⁵⁴⁷ Tanrıanası anlamına gelen “Mieter Theau” nın Kısaltması olan “MP ΘV” ile gösterilir. (Bkz. Tanburoğlu 2014, 114).

⁵⁴⁸ Kalavrezou 1990, 168-170, Fig. 6,7.

⁵⁴⁹ Cameron 1978, 95.

⁵⁵⁰ Wellestz 1956, 141-174.

⁵⁵¹ Akyürek 1996, 122.

⁵⁵² Kalavrezou 1990, 168-170, Fig. 6.

⁵⁵³ Özyurt Özcan 2010, 376

⁵⁵⁴ Bulgurlu 1998, Platytera Tipi: 275; Lev. 22, No. 227; Nikopoios Tipi: 38; Lev. 1, No. 4; Blakhemitis Tipi: 286; Lev. 23, No. 237; Hodegetria Tipi: 165; Lev. 12, No. 119; Hagiosoritisa Tipi: 296; Lev. 24, No. 247; Episkepsis Tipi: 146; Lev. 10, No.102.

Kat.No. 53 numaralı mühür baskısı 2005 yılı kazı çalışmalarında Tapınak A Naos, tonozlu mekânda ortaya çıkarılmıştır. Olasılıkla yüzük ile baskı yapılmış bu örneğin tek yüzünde tasvir yer almaktadır. Arka yüz ise mektuba ya da pakete sarılan ipi güçlendirmek için ikinci bir döküm yapılmış ve konik bir form almıştır. Oldukça deforme durumdaki ön yüzde, Meryem'in göğsüne yakın bir noktada madalyon gibi tasvir edilen çocuk İsa'nın başında yer alan nimbus belli belirsiz izlenmektedir. **Kat.No. 54** numaralı örnekte boullaterion ile baskı yapılmış, ön yüzünde baş ve omuzları örter şekilde *Maphorion* giymiş Meryem büstü cepheden ve Meryem'in kolları iki yandan İsa'yı çevreler şekilde tasvir edilmiştir. Çocuk İsa, başında nimbus ile Meryem'in göğsüne madalyon gibi yerleştirilmiştir. İsa'nın nimbusunda haç yer alır. **Kat.No. 53** ve **Kat.No. 54** numaralı kurşun mühür baskıları üzerinde yer alan Meryem tasvirleri *Nikopoia* tipindedir. Kurşun mühür baskıları üzerinde sıklıkla karşılaşılan "Nikopoia" tipi, V. Bulgurlu'nun değerlendirdiği kurşun mühür baskıları içinde MS 6. yy'dan itibaren başlamakta⁵⁵⁵ ve MS 7 ve 8. yy örneklerinde sıklıkla karşılaşılmaktadır⁵⁵⁶.

Kat.No. 53 numaralı kurşun mühür baskısı "İsa'nın Doğumu" tasvirinin yer aldığı **Kat.No. 42** numaralı kurşun mühür baskısı ile aynı tabakada (281,05m) ortaya çıkarılmış ve söz konusu mühür baskısı, MS 4. yy'a tarihlendirilmiştir. Bu bağlamda, **Kat.No. 53** numaralı örnek de bulunduğu tabakaya göre MS 4. yy'a tarihlendirilebilir. Bu durumda mühür baskısı üzerinde tespit ettiğimiz Meryem ve çocuk İsa tasviri henüz Meryem'in Theotokhos unvanını almadan önce *Nikopoia* tipinde tasvir edildiği bilinen en erken örneklerden biri olmalıdır.

Stadyum Caddesi Batı Portik'te bulunmuş olan **Kat.No. 54** numaralı kurşun mühür baskısının arka yüzünde haç formu hitap monogramı izlenir. Deforme durumdaki haçın kollarından biri tamamen kırılmış ve okunamaz haldedir. Haç formu monogram üzerinde "Π, Ρ, Α" harfleri tespit edilmiştir. Monogramın çözümlenmesi sonucunda "Πατρικου ya da Πατρικοζ" kelimesiyle karşılaşılmıştır⁵⁵⁷. Patrikos (Πατρικοζ) terimi Geç Antik Çağ'da asilzade sınıfı için kullanılmış ve I. Constantinus tarafından unvan olarak tesis edilmiştir. I. Justinianus zamanında *Illustres* sınıftan olanlara verilen bu unvan MS 8.-10. yy'lar arasında *Strategoslar* ve önemli valiler için kullanılıyordu. MS 11. yy'da önem sırasına göre 12. sırada gelen unvanı ve simgesi fil dişi levhaların arasına

⁵⁵⁵ Bulgurlu 2007, No. 58, 286.

⁵⁵⁶ Bulgurlu 2007, No. 252-253, 261, 283, 285.

⁵⁵⁷ Benzer bir monogramın çözümlenmesi için bkz. Feind 2010b, 186.

yerleştirilmiş bir el yazmasıydı. Söz konusu unvanın kullanımı MS 12. yy'ın başında son bulmuştur⁵⁵⁸. **Kat.No. 54** numaralı kurşun mühür baskısı 2011 yılı Stadyum Caddesi, Batı Portikte⁵⁵⁹ sürdürülen kazı çalışmalarında, bazilikaya oldukça yakın bir alanda ortaya çıkarılmıştır. Bu alanın güney ucunda ise Atriumlu Yönetici Binası yer almaktadır⁵⁶⁰. Söz konusu örnek, üzerinde yönetici sınıfa ait bir monogram olması ve Laodikeia'nın MS 4.-6. yy'larda idari mekanlarının bulunduğu bir alanda ortaya çıkarılması göz önüne alındığında kentin yönetim yapısıyla ilişkili olabilecek önemli bir örnektir. 288,56m kodunda ortaya çıkarılan **Kat.No. 54** numaralı kurşun mühür baskısının bulunduğu stratigrafik veriler dahilinde MS 6. yy'ın ilk yarısına tarihlendirilmesi uygun olacaktır.

Tip 2 içerisinde değerlendirilen **Kat.No. 55** numaralı kurşun mühür baskısının ön yüzünde *Hodegetria* tipinde, ayakta duran Meryem'in kucağında çocuk İsa yer alır. Çocuk İsa'nın başında nimbus izlenirken nimbusun içinde yer alan haçın kolları belirgindir. Meryem'in üzerine giymiş olduğu *Maphorionun* altında, khiton izlenirken hemen sağında olasılıkla kandil, solunda ise bir rozet bezemesi yer alır. Rozetin hemen üzeri deforme olmuş ve bu alanda “ω” harfi okunabilmektedir. Mühür baskısının her iki yüzünde yer alan tasvirleri bir bordür çevrelerken, arka yüzünde ise haç formlu hitap monogramı yer alır. Meryem ve çocuk İsa tasviri oldukça belirgin izlenmiş olsa da arka yüzünde yer alan haç formlu hitap monogramı deforme olmuştur.

Ön yüzde *Hodegetria* tipindeki Meryem ve çocuk İsa ikonografisi, tanrı ve insan arasında “Aracı ve Yol gösterici” rolüyle Hıristiyanları oldukça etkilemiştir. İnanç ve dualarını Tanrı'ya duyurma çabası ile Meryem'in Hıristiyanlar üzerinde etkisi artmış ve Meryem'e inananlar yaygınlaşmaya başlamıştır⁵⁶¹. MS 7. yy'a tarihlenen bir yüzükte Meryem *Hodegetria* tipinde tasvir edilmiştir⁵⁶². Sol elinde çocuk İsa'yı taşıyan Meryem'in başında nimbus vardır. Figürlerin vücutları, nimbusları ve her iki yanda bulunan iki küçük haç niello tekniği ile yapılmıştır. Meryem *Hodegetria* tasviri ve her iki yanında eşit kollara sahip iki haç yer almaktadır. Arka yüzde yer alan monogram üzerinde “α, δ, ε, θ, ι, κ, ο, ρ, τ” harfleri belirlenmiş ve çözümlenmesi ile “θεοδοω κουρατορι -

⁵⁵⁸ Bulgurlu 2010, 275.

⁵⁵⁹ Şimşek 2013, 125-130, Res. 150-156; Şimşek 2014a, 50-51, Res. 21-22; Şimşek 2017b, 135-139, Res. 6-14; Şimşek 2019a, 7-11, Res. 6-15.

⁵⁶⁰ Şimşek 2017b 147-151, Res. 11, 24-32.

⁵⁶¹ Akyürek 1996, 122-132.

⁵⁶² Ünal 2006, 77.

Kourator Theodoros” şeklinde okunabilmektedir⁵⁶³. Kourator, maliyeye bağlı olarak çalışan, eyalet arazilerinden vergi toplayan ve aynı zamanda o toprakları da korumak gibi yükümlülükleri bulunan bir yönetici sınıfıdır⁵⁶⁴. Kentte MS 3. yy’ın sonuna tarihlenen bir yazıtta Laodikeia’da görevli “Procurator Lucius Valentinus”un bir yapı ya da büstü İmparator Diocletianus’a ithaf ettiği bilinmektedir⁵⁶⁵. Bu sebeple ele geçen mühür baskısı ile Laodikeia’da Geç Antik Çağ’da etkin olan bir memur ve bulunduğu makamın ismine ulaşılır. Fakat Kourator Theodoros (θεοδοω κουρατορι) ismine Laodikeia’da veya Phrygia Bölgesinde rastlanılmamıştır.

Kat.No. 55 numaralı kurşun mühür baskısının bulunduğu tabaka göz önüne alındığında MS 7. yy’ın ilk yarısına tarihlendirilmesi uygun olacaktır Kurator Theodoros’a ait olan kurşun mühür baskısının ortaya çıkarıldığı 1 No.lu ev yapısı Maliye Memuru (Kurator) Theodoros’a veya mühür baskısı dışarıdan geldiyse Laodikeialı bir idareciye ait olmalıdır.

Kat.No. 56 numaralı kurşun mühür baskısı ise 2019 yılı kazı çalışmalarında Kiliseli Peristilli Ev, apsisli batı salonun güneydoğu köşesinde, opus sectile yatak harcı üzerinde ortaya çıkarılmıştır. Her iki yüzünde yer alan monogramda “ΘΕΟΤΟΚΕ ΒΩΗΘΗ/ Θεοτόκε βοήθη” yazıtı ile “Tanrı Anası Yardım Et!” şeklinde bir yakarış yer alır. Mühür baskısının mühürleme tekniği ve monogram stili göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde MS 6. yy’ın ortalarına tarihlendirilmesi uygun olacaktır.

Gerçekleştirilen çalışmalar dahilinde elde edilen veriler göz önüne alındığında kurşun mühür ikonografisinde Meryem’e ait Hodegetria tipinin sık rastlanılmayan betim olduğu söylenebilir. G. Zacos ve A.Veglery tarafından değerlendirilen mühür baskılarında Meryem ve Çocuk İsa tasvirini MS 7. yy’dan başlayarak MS 11. yy’a kadar Hodegetria tasviri izlenir⁵⁶⁶. Diğer taraftan Bizans sanatında yer alan Meryem Hodegetria tasviri yüzyıllar boyunca farklı objeler üzerinde yer almış ve “Yol Gösterici” görevini vurgular şekilde tasvir edilmiştir. Tasvirin taşıdığı bu kutsal ifade dışında, taşıyana güç

⁵⁶³ Benzer bir monogram çözümü için bkz. Feind 2010b, 98.

⁵⁶⁴ Bulgurlu 2010, 268.

⁵⁶⁵ Şimşek-Ceylan 2003, 151-152.

⁵⁶⁶ Zacos-Veglery 1972, No. 1349, 1118, 1369 (MS 7. yy); Zacos-Veglery 1972, No. 1328 (MS 8-9. yy); Bulgurlu 2010, No. 234 (MS 11 yy), V. Bulgurlu’nun aktarımı diğer mühür tasvirlerine göre oldukça farklılık gösterir. Meryem ve çocuk İsa tasvirde solda yer alırken bu mühür üzerinde sağ da tasvir edilir. Bu tip *Hodegetria* olarak kabul edilse de sağda yer almasından ötürü “deksiokratousa” ismiyle bilinmektedir.

verdiği ve onun Meryem tarafından korunduğu inancı zaman içerisinde değişse de kaybolmamıştır⁵⁶⁷ (Figür 47).

Figür 47. III Romanos Dönemi'ne tarihlenen miliaresion

4.5. Haç ve Christogram Betimli Mühür Baskıları

Etimolojik olarak değerlendirildiğinde “Haç” kelimesi dilimizde Ermenice kökenli bir kelime olarak kullanılırken, “Stavroz” kelimesi Yunanca kökenli olup birbirini dikey olarak kesen çizgiler anlamına gelir⁵⁶⁸. Haç, Hıristiyanlık dünyası ve birçok kültürün yaygın olarak kullandığı en eski sembollerden biridir⁵⁶⁹. Roma Dönemi'nde köleler için işkence aleti olarak kullanılan haç, zaman içerisinde Hıristiyanlar için de bir zulüm aracı olarak kullanılmaya devam etmiştir⁵⁷⁰. Roma Dönemi'nde zaferler ve törenler için askerlerin yanlarında taşıdıkları “Signum/Sancak”, “Vexillum/Askeri sancak” ve “Tropeion/Tropeum⁵⁷¹” sembollerinin yerini Bizans Dönemi'nde haç almış ve MS 4. yy'ın sonlarında büyük boyutlu bir haç, taç giyme törenlerinin önemli unsurlarından biri haline gelmiştir⁵⁷². İsa'nın çarmıha gerildiği haça ait ahşabın ölüleri dirilttiğine inanılması, İmparator I. Constantinus'un annesi Helena'nın haç yolculuğuna başlama sebeplerinden bir haline gelmiştir⁵⁷³. Helena'nın kutsal

⁵⁶⁷ Sikkeler üzerinde ise III. Romanos Dönemi'nde iktidarı sırasında basılan gümüş sikke birimi olan *miliaresion*'da görülür. Ön yüzünde Meryem Hodegetria tasviri yer alırken, arka yüzünde ise imparatorun tam boy figürü bulunmaktadır. (Bkz. Ünal 2006, 75).

⁵⁶⁸ “Dört Çivi” anlamına gelen çarmıh kelimesi ise Farsça'dan Türkçe'ye geçmiştir. (Bkz. Albayrak 2004, 105).

⁵⁶⁹ Kretschmer 2008, 234.

⁵⁷⁰ Heid 2006, 1100.

⁵⁷¹ τροπαιον- mağlup edilen düşmanın silahlarının asıldığı ağacın gövdesi.

⁵⁷² Acara Eser 2004a, 144.

⁵⁷³ Eliade 2003, 40.

topraklarda gerçek haça ait olduğu düşünölen parçaları bulması, haç költünün daha da gelişmesini sağlamıştır⁵⁷⁴. Dini törenler sırasında, bayram günlerinde kilise ile saray arasında yapılan yürüyüşlerde ve doğal afetlerden sonra kentte yapılan ayinlerde haç taşındığı yazılı ve görsel kaynaklardan bilinmektedir⁵⁷⁵. Konstantinopolis Başpiskoposu Johannes Chrysostomos çocukların boyunlarına çan asma geleneğine karşı, yalnızca haçın nazara karşı koruyabildiği görüşünü belirtmiş ve yeni doğmuş bebeklerin üzerindeki nazarı uzaklaştırmak için muska tipi yuvarlak madalyonlar takılmıştır⁵⁷⁶. Haç, I. Theodosius Dönemi'nde (MS 379-395) imparatorluk seremonilerinde önemli bir yer almıştır⁵⁷⁷. Ayrıca, bir betim (portre, heykel vs.) veya herhangi bir mimari yapıya ait unsurlara haç çizilmesi, orada tasvir edilen figüre veya yapıya doğrudan etkisi olacağı inancı Hıristiyanlıkta yaygın olduğu bilinmektedir. Böylece haçın koruyucu gücüyle demonik güçlerin etki etmesi önlenmekteydi⁵⁷⁸. Laodikeia'da A Evi'nde bulunan ve Severuslar Dönemi'ne tarihlendirilen iki heykel başı üzerine olasılıkla demonik güçlere karşı koruma sağlaması için haç ve *Staurogram* işlenmiştir⁵⁷⁹.

Tapınak A' da bulunan **Kat.No. 57-59 (Lev. 8-9)** numaralı kurşun mühür baskılarında haç betimi, **Kat.No. 60-64 (Lev. 9)** numaralı örnekler üzerinde ise christogram yer alır.

Kat.No. 57 no.lu kurşun mühür baskısı Tapınak A Avlu'da 2012 yılı kazı çalışmalarında ortaya çıkarılmıştır. Ön yüzünde yonca içerisine yerleştirilmiş bir haç betimi izlenir. Mühür baskısının arka yüzü ise konik şekilde yapılmıştır. Olasılıkla **Kat.No. 57** no.lu kurşun mühür baskısı üzerindeki haç betimi *Crux Gemmata*'da izlenen süslemeleri taklit etmiş ve merkezde yer alan kare formlu boşluk St. Apollinare Bazilikası apsisinde yer alan haç betiminde olduğu gibi İsa portresinin yerleştirildiği alan olmalıdır⁵⁸⁰. Laodikeia Kuzey (Kutsal) Agora Doğu Portik'te ele geçen bir amphora kulp parçası üzerindeki mühür baskısında da yonca içerisine yerleştirilmiş Grek haçı

⁵⁷⁴ Özdemir-Öztaşkın 2009, 490.

⁵⁷⁵ Acara Eser 2004b, 53.

⁵⁷⁶ Sicilya'da bulunmuş olan MS 6.-7. yy'lara ait madalyon kullanım için örnek gösterilir. (Bkz. Metaxas 2012, 47).

⁵⁷⁷ Acara Eser 1997, 55.

⁵⁷⁸ Taş-Özcan 2015, 253.

⁵⁷⁹ Şimşek 2018, 92, Fig. 13-14.

⁵⁸⁰ Bustacchini 1984, 142-144, Fig. 216-217.

izlenirken⁵⁸¹, aynı betimleme Laodikeia Kilisesi'nin doğusunda yer alan çeşmede⁵⁸² (**Figür 48a**) ve Hierapolis Aziz Philippus Kilisesi'nde yer alan kabartmalarda yine yonca içinde haç tasviri izlenir⁵⁸³ (**Figür 48b**).

Figür 48. a) Laodikeia Kilisesi Çeşme parapeti b) Aziz Phillip Kilisesi

Tapınak A'da ele geçen **Kat.No. 57** numaralı mühür baskısı benzer örnekler ve stratigrafik veriler değerlendirildiğinde MS 4. yy'ın ikinci yarısına tarihlendirilmelidir.

Kat.No. 58-59 numaralı kurşun mühür baskıları 2005 yılı kazı çalışmalarında Tapınak A tonozlu mekân kazı çalışmalarında ortaya çıkarılmıştır. **Kat.No. 58** no.lu mühür baskısının ön yüzünde çelenk içinde kolları birbirine eşit uzunlukta yapılmış Grek Haçı yer alır. Arka yüzü ise konik biçimde yapılmış olup ip geçişleri izlenmektedir. **Kat.No. 59** numaralı mühür baskısında ise kare şeklinde yapılan baskının merkezinde yine her iki kolu eşit uzunlukta olan Grek haçı izlenir.

Haç kültü, MS 4. yüzyılda, I. Constantinus'un savaş sırasında gördüğü rüyadan sonra önem kazanır. Eusebius'a göre; imparator rüyasında, gökyüzünde parlayan bir haç ve "*En Toy Toû Nika - Bunda Kazanacaksın*" yazısını görür⁵⁸⁴. İmparator, savaşı zaferle sonuçlandırdıktan sonra haç imgesini Hıristiyanlığın kullanımına özgü kılar⁵⁸⁵ ve haç özellikle İkonoklazma Döneminde (726-843) tapınılmasına, tasvir edilmesine izin verilen tek simge haline gelir⁵⁸⁶. "*Crux quadrata*" olarak da bilinen Grek Haçı, İncil haçı olarak

⁵⁸¹ Şimşek vd. 2017, 92, Kat.No. 118.

⁵⁸² Parapette yonca içinde haç yer alırken yan yüzünde yine yonca içinde christogram yer alır. (Bkz. Şimşek 2015, 60-61, Res. 84).

⁵⁸³ Pedone 2018b, 218, Fig. 2.

⁵⁸⁴ Özdemir-Öztaşkın 2010, 490.

⁵⁸⁵ Rice 1998, 13-14.

⁵⁸⁶ Cotsonis 1994, 5.

bilinen yatay ve dikey kolların eşit olduğu bir haç tipidir⁵⁸⁷. Form olarak ideal bir haç tipi olan Grek Haçı, bir kare içine çizilebilir⁵⁸⁸. *Crux Quadrata*, Hıristiyanlığın baskı gördüğü dönemlerde kolay saklanmaya müsait olması yönüyle öne çıkmış ve sonraki dönemlerde sikke⁵⁸⁹, ampulla⁵⁹⁰ gibi küçük eserlerin yanı sıra lento⁵⁹¹ gibi mimari unsurlarda da kullanılmaya devam etmiştir⁵⁹². Haçın bazı örneklerde çelenk içinde yer alması İsa'nın paganlara karşı kazandığı zaferi taçlandırmak için yapılmış olmalıdır. 2005 yılı Tapınak A tonozlu mekânda gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ele geçen **Kat. No. 58-59** no.lu kurşun mühür baskıları stratigrafik olarak değerlendirildiğinde MS 4. yüzyıla tarihlendirilebilir.

Kat. No. 60 numaralı kurşun mühür baskısı Tapınak A tonozlu mekân içerisinde ortaya çıkarılmıştır. Elips formda yapılmış olan baskı içerisinde Christogram yer alır. Tapınak A tonozlu mekânın doğu bölümündeki yangın tabakasında bulunan kurşun mühür baskısı üzerinde deformasyon izlenir. 280,84 kotunda ele geçen kurşun mühür baskısı, MS 337-361 yılları aralığına tarihlenen II. Constantius sikkesi ile birlikte ele geçer. Chi (X) ve Rho (P) Christos 'ΧΡΙΣΤΟΣ' isminin ilk iki harfine karşılık gelen ve "I (Iota)" ve "Chi (X)" harflerinin üst üste konulmasıyla oluşturulan christogram, olasılıkla baskı yapılırken kaymadan kaynaklı olarak uzun bölümde çift uçlu olarak izlenir.

Kat.No. 61 numaralı kurşun mühür baskısı da yine yangın tabakasında bulunduğu için oldukça deforme olmuştur. Tonoz yıkıntısının batı bölümünde 280.80 kotunda ele geçen örneğin arka yüzü konik formda ön yüzünde Christogram yapılmış ve kenarlarda bırakılan boşluklar kalp formundadır. Selanik'te MS 5. yüzyıla tarihlenen Aziz Demetrius Kilisesi parapetlerinde izlenen bir christogram örneği de **Kat.No. 61** no.lu kurşun mühür baskısında olduğu gibi altı kollu olup boşluklar kalp formu sarmaşık yaprakları ile birleştirilmiştir⁵⁹³. Konya Arkeoloji Müzesi'nde bulunan bir kabartma üzerinde, iki konsantrik daire içerisine yerleştirilen christogram ve altı adet kalp formunda yapılmış sarmaşık yaprakları ile birbirine bağlanır. Bahsetmiş olduğumuz örnek, teknik motif ve

⁵⁸⁷ Kretschmer 2008, 234.

⁵⁸⁸ Ersoy 2007, 215.

⁵⁸⁹ II. Theodosius Dönemi'ne tarihlenen sikkelerin arka yüzünde çelenk içinde Grek Haç'ı izlenir. (Bkz. Grierson-Mays 1992, 142, Pl. 13, 137-138).

⁵⁹⁰ Şimşek-Duman 2007, 9, Fig. 24-32; Şimşek- Bilgin 2018, 177-178, Fig. 4.

⁵⁹¹ Temple 2013, 156, 239, Lev 37.

⁵⁹² Albayrak 2004, 126.

⁵⁹³ Hoddinot 1963, 133, Fig. 63.

üslup açısından MS 5.-6. yy aralığına tarihlendirilmiştir⁵⁹⁴. Laodikeia’da ise, Batı Tiyatrosu’nun Erken Hıristiyanlık evresinde gerçekleştirilen düzenleme sonrasında sahneye ait bir tavan kasetinde izlenen christogramda haç kolları kalp motifleri ile doldurulmuştur (**Figür 49**).

Kat.No.61 numaralı kurşun mühür baskısının bulunduğu tabaka göz önüne alındığında MS 4. yy’ın ilk yarısına tarihlendirilmesi uygun olacaktır.

Figür 49. Laodikeia Batı Tiyatrosu Tavan Kaseti

Kat.No. 62 no.lu kurşun mühür baskısı Tapınak A tonozlu mekânda 280.84m kotunda ortaya çıkarılmıştır. Örnek üzerinde baskı tekniğinden kaynaklı kayma izlenir. Mühür baskısının merkezinde Grek haçı yer alırken kollar arasında hafif eğim ile eklenen çapraz kollar ile christogram oluşturulmuştur. Çapraz kollar arasında omega (ω) solda yer alırken alfa (α) sağda yer alır. Mühür baskısının arka yüzü ise konik formdadır. **Kat.No. 63** no.lu kurşun mühür baskısı 281.05 kotunda Tapınak A Naos, tonozlu mekânda ortaya çıkarılmıştır. Tek yüzünde baskı izlenen kurşun mühür baskısının arka yüzü konik formdadır. İp geçişleri belirgindir. Ön yüzünde ise Chi (X) ve Rho (P) Christos ‘ΧΡΙΣΤΟΣ’a karşılık gelen sembolik aktarım izlenmektedir. **Kat.No. 63** no.lu kurşun mühür hemen kapı girişinde belirlenen rafta yer alıyor olmalıdır. Olasılıkla *ligatür* baskı tekniğinde yapılmış olan **Kat.No. 62-63** numaralı örneklerde, “Rho (P)” nun ters şekilde yapılmasının yanı sıra, omega (ω) solda yer alırken alfa (α) sağda yer almaktadır. Bu

⁵⁹⁴ Temple 2013, 184, Fig. 399, Kat. No. 310.

christogram şeması, I. Constantinus ile birlikte oldukça yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır⁵⁹⁵.

Kat.No. 62 ve Kat.No. 63 numaralı kurşun mühür baskıları buldukları tabaka göz önüne alındığında MS 4. yy'ın ilk yarısına tarihlendirilir.

Kat.No. 64 numaralı kurşun mühür baskısı Tapınak A Doğu Sokak'ta yüzey buluntusu olarak tespit edilmiştir. Deforme olan mühür baskısı üzerinde yer alan tasvirde, merkezdeki haç yatay olarak izlenirken, haçın sağında ve solunda güvercin yer alır. Yatay olarak tasvir edilen haçın üst bölümünde "XRIC" yazısı okunur. Baskının yapıldığı kurşun malzemenin küçük kullanılması sebebiyle üst bölümde okunabilen "XPIC" yazıtının devamı niteliğinde olması gereken ve altta yer aldığını düşündüğümüz "TOU" yazıtı izlenememektedir. Münih Christian Schmidt koleksiyonunda yer alan bir *gem* üzerinde izlenen "XPIC" ve figürün diğer tarafında "TOU" yazıtı okunur ⁵⁹⁶ (**Figür 50**).

Figür 50. Münih Christian Schmidt koleksiyonunda yer alan bir *gem*

Kat.No. 64 no.lu kurşun mühür baskısı üzerinde yer alan güvercine İncil ve Tevrat aktarımlarında sıklıkla karşılaşılr. Tevrat'ta Nuh Tufanı'nın anlatıldığı Yaratılış bölümünde, yeryüzünden suların çekilip çekilmediğiyle ilgili önce bir kuzgun, kuzgunun görevini yapamaması üzerine bir güvercin gönderildiği ve güvercinin ağzında zeytin dalıyla gemiye geri döndüğü anlatılmaktadır⁵⁹⁷ (Yaratılış 8, 6-12). Yine Abraham'ın, oğlu İshak'ı kurban etmesi hakkındaki aktarımda, Tanrı tarafından Abraham'a kurban konusunda verilen emirler "...Bana üç yıllık bir inek, üç yıllık bir keçi, üç yıllık bir koç ve bir kumru ve bir güvercin yavrusu al..." şeklindedir (Yaratılış 15, 9-11). Matta İncil'inde; "...İsa vaftiz olur olmaz sudan çıktı. O anda gökler açıldı ve İsa Tanrı'nın

⁵⁹⁵ Afrika kırmızı astarlı seramikler üzerinde Bkz. Hayes 1972, 363, Fig. 66.

⁵⁹⁶ Spier 1997, 34, Fig. 3.

⁵⁹⁷ Yılmaz 2014, 130; Şimşek 2019a, 225, 227, Res.5.

ruhunun güvercin gibi inip üzerine konduğunu gördü". (Matta 3, 16). Ayrıca Matta'da, *"İşte sizi koyunlar gibi kurtların arasına gönderiyorum. Yılan gibi zeki, güvercin gibi saf olun"* (Matta 10, 16) sözleriyle güvercinin iyi niteliğinden bahsedilir. Hıristiyanlık inancında kuzu, inanan ve günahsız, güvercin ise saflığın ve temizliğin simgesi olarak kabul edilmiştir. Barışın ve ebedi huzurun simgesi olan güvercin, Hıristiyanların yeryüzünün kirletilmesinin ötesinden cennetin barışçıl kutsamasına uzanır. Bu tasvirin üzerinde bu sebeple *"anima innocens/anima simplex - Masum Ruh"*, sözcükleri eşlik eder. Belki de bu sözcükler ile aktarılmak istenen *"Güvercinler kadar zararsız olun"* olmalıdır⁵⁹⁸.

Benzer şekilde Laodikeia'da ortaya çıkarılan ve MS 4.-5. yy'lara tarihlenen bir ampulla üzerinde, merkezde yer alan Latin haçı tasvirinin her iki yanında güvercin tasvirleri izlenir⁵⁹⁹ (**Figür 51**).

Figür 51. Laodikeia'da bulunan ampulla üzerinde Latin haçı tasvirinin her iki yanında güvercin

Kat.No. 64 numaralı mühür baskısında yer alan sahnede güvercin ve Latin haçı, doğrudan İsa'ya gönderme yapıyor olması, üzerinde okunan XRIC [TOY]/Mesih yazısı ile desteklemektedir. Benzer tasvirler dahilinde değerlendirilen **Kat.No. 64** no.lu mühür baskısının, mühürleme tekniği de göz önüne alınarak MS 4.-5. yy'larda kullanılmış olduğu söylenebilir.

⁵⁹⁸ Withrow 1877, 23, Fig. 41.

⁵⁹⁹ Şimşek 2019b, 224-226, Res. 5-6.

4.6. Aslan

Laodikeia Kilisesi çalışmalarında yüzey seviyesinde bulunan **Kat.No. 65 (Lev. 9)** numaralı mühür baskısı dairesel, ön yüzü baskılı ve arka yüzü konik formudur. Ön yüzdeki baskı üzerinde sağa doğru yürür halde betimlenen bir aslan figürü yer alır. Aslanın yeleleri gür ve uçuşur şekilde izlenirken, ağzı açık kükrer şekilde tasvir edilmiştir.

Hıristiyanlık ikonografisinde aslan, ilahi niteliklere sahip olarak tanımlanır ve gücün sembolüdür⁶⁰⁰. Bu nedenle aslan figürü dinsel konuların aktarılmasında güçlü bir sembol olarak kabul edilmiş, güç ve cesaret olgusunu vurgulamıştır⁶⁰¹. Yahudilikte aslan, Kral Süleyman'ın tahtında hükümetin bir sembolü olarak (Krallar 1, 10-20), Yakup'un kutsanmasında (Yaratılış 49, 9-10) ve Hezekiel'in (Hezekiel 1, 10) bahsetmiş olduğu dört yaratıktan biri olarak karşımıza çıkarken bu şekliyle Hıristiyanlığa da geçmiştir (Vahiy 5, 8). Origen, Epiphanius ve Physiologus, Aristoteles, Plinius ve Plutarch'ın aktardığı ölü yavrular doğuran dişi aslan efsanesine göre; "...aslan yavruları üç gün boyunca hiçbir yaşam belirtisi göstermediler. Üçüncü gün aslan geri döndü ve bir kükrere ya da nefes vererek onları hayata döndürdü..." şeklindedir. Bu hikâyeye Hıristiyanlarca "...*Her şeye gücü yeten baba, rabbimiz İsa Mesih'i üçüncü günde ölümden böyle diriltti...*" şeklinde bir benzetme ile İsa'ya bağlanmıştır⁶⁰². "...*İşte bu şekilde, Rabbimiz de bedende uyurken çarmıha gerildikten sonra gömüldü ama Tanrılığı uyanıktı. Ezgilerin Şarkısında "uyuyorum ve kalbim uyanık" ya da "İşte, İsrail'i ayakta tutan ne uyur ne de uyur"*⁶⁰³..." Aynı şekilde Paulus'a göre, "...*Mesih takipçilerini hayata geri döndürecek...*" (Romalılar 6, 5).

Aslan, aynı zamanda müjdecî Markos'u sembolize eder, çünkü o, Mesih'in dirilişini ve krallığını, İncil'de vurgulamıştır⁶⁰⁴. Bahsedilen anlatım Markos'un bir aslan olarak tasvir edilmesinin de nedenleri arasındadır. Bu yorumlar Hıristiyan ikonografisinde benimsenmiş⁶⁰⁵ ve ikinci İncil yazarı olan Markos, cesaret ve kraliyet sembolü olarak aslan şeklinde sembolize edilmiştir⁶⁰⁶. MS 5. yy'a tarihlenen Ravenna

⁶⁰⁰ Charbonneau-Lassay 1974, 35-37; Pollitt 1986, 26, 36-37.

⁶⁰¹ Çetin 2018, 3.

⁶⁰² Kalof 2007: 46; Salisbury 2011: 86.

⁶⁰³ White 1954, 8; Barney vd. 2006, 251.

⁶⁰⁴ Ferguson 1961, 21-22.

⁶⁰⁵ Testini 1985, 1147-1150; Baudry 2009, 108-109.

⁶⁰⁶ Çetin 2018, 21.

Galla Placidia Mausoleumu kubbesi üzerinde izlenen ve dört İncil yazarının çeşitli figürlerle sembolize edildiği tasvirlerde Markos, kanatlı bir aslan olarak betimlenmiştir⁶⁰⁷. MS 6. yy'a tarihlendirilen St. Vitale Bazilikasında⁶⁰⁸ da Markos, yürür şekilde betimlenmiş bir aslan şeklinde karşımıza çıkar.

Kat.No. 65 (Lev. 9) numaralı mühür baskısı MS 4. yy'ın ortaları ile MS 5. y'ın başları aralığında kullanım görmüş olmalıdır.

4.6.1. Aslan ve Grifon

Tapınak A'da gerçekleştirilen kazı çalışmalarında tonozlu mekân krepidoması 7. ve 8. basamakta tespit edilen **Kat.No. 66-68 (Lev. 10)** numaralı mühür baskılarının tek yüzünde tasvir yer alırken diğer yüzler konik formda yapılmıştır. Mühür baskılarında karşılıklı bir şekilde yerleştirilen figürlerden sağda grifon solda ise aslan tasviri yer alır. Grifonun hemen üzerinde izlenen bir Nike figürü elindeki tacı aslana doğru uzatır şekilde tasvir edilmiştir.

Kat.No. 66-68'de değerlendirilen mühür baskıları üzerinde yer alan grifon sevilen pagan tasvirleri içerisinde ve Apollon'un simgeleri arasında yer alır. Bu nedenle **Kat.No. 66-68** numaralı mühür baskılarındaki sahnede aslan ile karşılıklı yer alması, öncelikle bir pagan tasviri olduğunu düşündürse de Hıristiyanlığa ait sembolik bir aktarımı da içerisinde barındırır. Grifonun, ilahi ve insani olarak karşımıza çıkan ikili doğasına paralel bir şekilde İsa'nın da bu özellikleri taşıması, her iki figür arasında bir bağlantı kurulmasını sağlamıştır. Grifonun kartal başı İsa'nın tanrısallığını, aslan biçimli arka kısmı ise insanlığını sembolize ediyordu⁶⁰⁹. Yine grifon'un pagan dönemden kalma Apollon ve güneşin ışığı ile bilinen ilişkisi, İsa'nın ışığıyla ilişkilendirilebilir. İsa kendisini bir kehanetin gerçekleşmesinde "dünyanın ışığı" ve "kurtuluşun ışığı" olarak tanımlamıştır (Yuhanna 8, 12). Detroit Sanat Enstitüsü koleksiyonunda bulunan bir bronz sunu kandilinin kulp bölümü grifon protomu şeklinde yapılmış, grifon başının üzerine ise tepesinde bir güvercin bulunan bir haç yerleştirilmiştir⁶¹⁰.

⁶⁰⁷ Bustacchini 1984, 15-19 Fig. 14.

⁶⁰⁸ Bustacchini 1984, 48, Fig. 56.

⁶⁰⁹ Garnzarska 2015, 63.

⁶¹⁰ Sandrin 1997, 47, Fig. 1.

Mühür baskısı üzerinde İsa'yı temsil ettiğini düşündüğümüz grifon tasviri sağda yer alır. İsa, dini metinlerden bildiğimiz aktarımlara göre Tanrının sağında yer alır. Bu durum Matta'da şöyle aktarılır; İsa, kurul önünde sorgulanır ve Baş kâhin O'na, "*Yaşayan Tanrı adına ant içmeni buyuruyorum, söyle bize, Tanrı'nın Oğlu Mesih sen misin?*" diye sorar. İsa da "*Söylediğin gibidir*" şeklinde karşılık verir. "*Üstelik size şunu söyleyeyim, bundan sonra İnsanoğlu'nun, Tanrı'nın sağında oturduğunu ve göğün bulutları üzerinde geldiğini göreceksiniz...*" (Matta 26: 62-64)⁶¹¹.

Diğer taraftan grifonun hemen karşında yer alan Aslan sembolü geniş anlamlar içermektedir⁶¹². İsa'nın düşmanlarını simgeleyen aslan Tevrat'ta; "*...Aslanın, kobranın üzerine basıp geçeceksin Genç Aslanı, yılanı basıp çiğneyeceksin...*" (Mezmurlar 91:13) şeklinde aktarılır. İsa'nın da havarisi olan Yakup'un oğlu Yahuda aslan olarak sembolize edilir. İncil'de geçen aktarıma göre; "*...Yahuda bir aslan yavrusudur. Oğlum benim! Avından dönüp yere çömelir, Aslan gibi, dişi bir aslan gibi yatarsın. Kim onu uyandırmaya cesaret edebilir?...*" (Yaradılış 49:9).

Kat.No. 66-68 üzerinde izlenen tasvirde solda yer alan "Aslan", Mezmurlarda aktarıldığı gibi İsa'nın yeneceği düşmanları sembolize etmiş olsaydı, nikenin taçlandırması aslana değil grifon üzerinde yer alıyor olmadıydı. Bu bağlamda "Aslan" Yahuda'yı simgeliyor olmalıdır. Markos İncil'inde yer alan aktarımda "*Yahuda İskariot, İsa'yı ele vermek amacıyla başkâhinlerin yanına gitti. Onlar bunu işitince sevindiler, Yahuda'ya para vermeyi vaat ettiler. O da İsa'yı ele vermek için fırsat kollamaya başladı.*" (Markos 14: 10-11) şeklinde aktarılır. Bu durum mühür baskısı üzerinde İsa'nın tutuklanmasına ve sonrasında çarımha gerilmemesi ile sonlanacaktır. Fakat İsa'nın ölümü bir kaybediş olarak değerlendirilse de sonrasında Hıristiyanlığın kazanacağı zafer olacaktır. **Kat.No. 66-68 (Lev.10)**'de değerlendirilen mühür baskıları buldukları tabakalar dahilinde ve mühürleme teknikleri de göz önüne alınarak değerlendirildiğinde MS 4. yy'ın ilk yarısına tarihlendirilmelidir.

4.6.2. Aslan ve Hayat Ağacı

Kat.No. 69 (Lev. 10) numaralı mühür baskısı 2009 yılı Tapınak A avluda gerçekleştirilen kazı çalışmalarında tespit edilen doğu-batı yönlü kanal içerisinde ortaya

⁶¹¹ Apollon da Olympos'ta Zeus'un sağında tasvir edilir. (Bkz. Ful 2019, 269, Res. 2).

⁶¹² Aslan başlığı altında ayrıntılı olarak bahsedilmiştir.

çıkarılmıştır. Mühür bakışının tek yüzünde baskı yer alırken arka yüzü konik formda yapılmış olup ip geçişleri belirgindir. Dairesel formda izlenen mühür baskısı üzerinde merkezde yer alan hayat ağacının her iki yanında aslan ön patilerini ağaca yaslamış ve başları cepheden tasvir edilmiştir. Aslanların arka bacakları oldukça güçlü tasvir edilirken sağ tarafta yer alan aslanın kuyruğu yukarı doğru uzanır ve “S” formu bir kıvrım şeklinde izlenir.

Semitik hayal gücünün bir ürünü olarak ebedi gençlik ve ölümsüzlük vaadiyle karşımıza çıkan Hayat Ağacı ikonografisinden daha eski ya da daha yaygın olan herhangi bir sembol olmamıştır⁶¹³. Sümerlerden Perslere, Perslerden Bizans’a, batıya ve tüm Hıristiyan dünyasına aktarılmış olan cennetin mistik ağaçlarının kökeni, ebedi gençlik ve ölümsüzlük sunan Mezopotamya’nın bu ilahi ağacıdır⁶¹⁴. Hayat Ağacı miti kısa sürede alegorinin ve kehanet vizyonunun popüler motifi haline gelmiştir. Hezekiel ve Zekeriya kitaplarında, Mezmurlar’da Hayat Ağacı, ölümden sonraki yaşam, Mesih ve yeni Kudüs ile ilişkilendirilir⁶¹⁵. Hayat ağacı Yaradılış kitabında “...*RAB Tanrı doğuda, Aden’de bir bahçe dikti. Yarattığı Adem’i oraya koydu. Bahçede iyi meyve veren türlü türlü güzel ağaç yetiştirdi. Bahçenin ortasında yaşam ağacı ile iyiyi kötüyü bilme ağacı vardı...*” (Yaradılış 2, 8-9). Mezmurlar’da “...*Ve su ırmakları tarafından dikilmiş bir ağaç gibi olacak...*” (Mezmurlar 1, 3) benzetmesi, Cennet ırmaklarının ve hayat suyunun kaynaklarının üzerinde duran Hayat Ağacına atıfta bulunmaktadır. Hayat Ağacı’nın “*Ephedra*” olarak bilinen bir bitki ile aynı özellikleri taşıdığı söylenmekte⁶¹⁶ ve Mezopotamya kültürlerinin tasvir sanatlarında bu ağaçlar grifon, sfenks veya tek boynuzlu atlar gibi mitolojik yaratıklar arasında yer almıştır⁶¹⁷.

“Hayat Ağacı” tasvirine yer veren ve bu konudan açıkça bahseden tek metin Vahiy Kitabı’nda Hezekiel’e göndermede bulunan şu sözlerle yer alır: “...*Melek bana Tanrı’nın ve Kuzu’nun tahtından çıkan billur gibi berrak yaşam suyu ırmağını gösterdi. Kentin anayolunun ortasında akan ırmağın iki yanında on iki çeşit meyve üreten ve her ay meyvesini veren yaşam ağacı bulunuyordu. Ağacın yaprakları uluslara şifa vermek içindir...*” (Vahiy 22, 1-2). “...*O, Hayat Ağacından yeme hakkının galiplere verileceğini Kulağı olan, Ruh’un kiliselere ne dediğini işitsin. Galip gelene Tanrı’nın cennetinde*

⁶¹³ Ameisenowa 1938, 326.

⁶¹⁴ Bayram 2021, 101.

⁶¹⁵ Ameisenowa 1938, 329-330.

⁶¹⁶ Yalbaz 2015, 98.

⁶¹⁷ Bayram 2021, 103; Philpot 1897, 20, Fig. 4. Asur silindir mührü üzerinde yer alan tasvirde mührün merkezinde iki grifon arasına yerleştirilmiş olan hayat ağacı dokuz yapraklı tasvir edilmiştir.

bulunan yaşam ağacından yeme hakkını vereceğim...” (Vahiy 2, 7) sözleriyle ifade eder. Hayat Ağacını hak edenler hakkındaysa şu sözlere yer verir; “...hayat ağacından yemeye hak kazanarak kapılardan geçip kente girenlere ne mutlu! Ruh ve Gelin (inanlılar topluluğu) ‘Gel!’ diyorlar. İştien, ‘Gel!’ desin. Susayan gelsin. Dileyen, yaşam suyundan karşılıksız alsın. Her kim bu peygamberlik kitabının sözlerinden bir şey çıkarırsa, Tanrı da bu kitapta yazılı yaşam ağacından ve kutsal kentten ona düşen payı çıkaracaktır...” (Vahiy 22, 14-19). Vahiy Kitabı’nın Hayat Ağacı açısından en önemli özelliği açık şekilde cennet ağacı olduğunu ve kurtulanların onu yeme hakkını elde ettiklerini söylemesidir. Bu konunun daha sonra kilise babaları tarafından işlenmesinde önemli katkısı olduğu eserlerinde ona gönderme yapmalarından anlaşılmaktadır.

Erken Hıristiyanlık Dönemi kaynaklarından anlaşıldığına göre din adamları haçı gerçek hayat ağacı olarak kavramaya çalışmışlardır⁶¹⁸. **Kat.No. 69**’da değerlendirilen mühür baskısı üzerinde izlenen Hayat Ağacı motifi simetrik yerleşim prensibi ile merkezde yer alırken, hayat ağacının her iki yanına aslanlar izlenir. Olasılıkla Hayat ağacını koruyan bekçiler olmalıdırlar. **Kat.No. 69 (Lev. 10)** mühürleme tekniği açısından değerlendirildiğinde MS 4-5. yy aralığında kullanılmış olmalıdır.

4.7. Diplomatik Mühür Baskıları

Mühür baskıları üzerinde tespit edilen; Marcus Aurelius Probus, Helena, I. Constantinus, I. Licinius, II Constantius, II. Julianus, I. Theodosius, II. Theodosius ve Honorius ele alınmıştır.

4.7.1. Marcus Aurelius Probus (MS 276-282)

Tapınak A naos tonozlu mekânda gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ele geçen **Kat.No. 70 (Lev. 10)** numaralı mühür baskısı üzerinde bir imparator tasviri yer alır. İmparatorun vücudu cepheden baş ise profilden tasvir edilmiştir. *Lorica segmentata* giymiş olan imparatorun hemen altında yıldırım demeti yer alır. Oldukça deforme olmasına rağmen sağa dönük tasvir edilen imparator başı, sakallı ve dalgalı saçlı olarak tasvir edilmiştir. Başında belli belirsiz izlenen ışın tacına ait bir çizgi kulak üzerinde izlenebilmekte ve Başın çevresinde “T...C..OBV...OC” harfleri okunabilmektedir.

⁶¹⁸ Bayram 2021, 103.

Portre başı genel anlamda değerlendirildiğinde ince yüz hatlarına sahip, sakallı, hafif kabarık saçlı fizyonominin yanı sıra ışın tacı, altta yer alan yıldırım demeti tasviri ve yazıtta okuduğumuz “...OBV..” harfleri bizi Marcus Aurelius Probus’a ve onun sikkelerine götürmektedir. Probus, kısa saçlı ve sakallı, yüzü kırışksız imajını taşıyan sikkeler bastırmış, İmparatorluk sikkelerinin arka yüzünde, cesareti ve askeri becerisi sayesinde hak ettiği sıfat olan “Semper Victorioso” ibaresi yer almaktadır. İmparatorluğun düşmanlarına karşı yaptığı başarılı savaşlardan sonra “Restitutor Illirici” yazılı sikkeleri de bulunmaktadır. Ayrıca, ona ait olan sikkelerde de karşımıza çıkan kanatlı yıldırım demeti, Roma merkezli bir darphaneye ait sembol olarak değerlendirilmiştir⁶¹⁹.

Asker imparatorlardan olan Marcus Aurelius Probus, akıl hocası Aurelian gibi Tuna yakınındaki Paninia’daki büyük idari merkez Sirmium’da doğmuştur. Eutropius’un aktarımına göre, “*O, der, ruh etkinlik ve adalet sahibi askeri ihtişamda Aurelian’a eşit ve nezakette onu geride bırakan bir adamdı*”. Probus, Valerianus Dönemi’nde tribunluk yaparken, Gallienus ve Aurelianus Dönemi’nde komutanlık seviyesindedir⁶²⁰. İliya imparatorlarından biri olan Probus, MS 277’den 282’ye kadar beş kez konsolosluk yapmış ve birkaç savaşa katılmıştır. İlk olarak MS 277’de Pannonia, Moesia veya Trakya bölgesindeki Gotları yenmiş sikkelere göre *Gothicus Maximus* unvanını, MS 278 yılında batıda kazandığı birçok savaş sonrasında *Germanicus Maximus* unvanını almıştır. MS 279 yılında imparatorluğun doğusuna dönerek liderleri Lydius’un komutasındaki Küçük Asya’daki isyancı Isauria kabileleriyle savaşmıştır. Ayrıca, Mısır’daki isyanı bastırarak Roma’nın tahıl ticaretini güvence altına almıştır. Ancak Probus, askeri başarılarına rağmen ordudaki desteğini kaybeder ve Eylül/Ekim MS 282’de Sirmium’da kendisinden memnun olmayan askerler tarafından öldürülür⁶²¹.

Tapınak A avlu çalışmalarında ortaya çıkarılmış olan **Kat.No. 71 (Lev. 10)** numaralı örnek üzerinde yine bir asker imparator betimi yer alır. Oldukça deforme durumdaki mühür baskısının ön yüzünde başında miğferiyle sağa dönük imparator başı tasvir edilmiştir. Yüz detayları oldukça aşınmış olmasına rağmen sakala ait izlerin yer aldığı başın arkasında miğfer altından boyna doğru uzatılmış saçları izlenebilmektedir. Boyun hizasının hemen altına bir kalkan, önünde ise olasılıkla eliyle tutar şekilde tasvir

⁶¹⁹ RIC V, Probus 170.

⁶²⁰ Brauer Jr. 1975, 243-244.

⁶²¹ Kreucher 2003, 53.

edilmiş bir kılıç yer alır. Herhangi bir yazıtla desteklenmeyen imparator başının fizyonomik özellikleri ve başında yer alan miğferin en tepedeki yuvarlak formuna benzer tasvirler, miğfer üzerine giydirilmiş ışın tacı, **Kat.No. 70** numaralı mühür baskısından farklı bir tipoloji yansıtırsa da bu tasvirin de Marcus Aurelius Probus'a ait sikkelerde karşımıza çıktığını söylemek mümkündür⁶²².

Kat.No. 70-71 (Lev. 10) aralığında değerlendirilen mühür baskıları oldukça nadir rastlanan örnekler olmasının yanı sıra Tapınak A yapısında ele geçen en erken kurşun mühür baskılarıdır.

4.7.2. Augusta Helena

Tapınak A naos tonozlu mekân ve avluda yürütülen kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan **Kat.No. 72 (Lev. 11)**, **Kat.No. 73 (Lev. 11)**, **Kat.No. 74 (Lev. 11)**, **Kat.No. 75 (Lev. 11)**, **Kat.No. 76 (Lev. 11)** ve **Kat.No. 77 (Lev. 11)** numaralı mühür baskıları üzerinde bir kadına ait portre büst tasvirler tespit edilmiştir. Söz konusu örneklerde izlenen tasvir farklılıkları göz önüne alındığında üç farklı mühür ile baskı yapıldığı anlaşılmaktadır.

Kat.No. 72 ve **Kat.No. 73** numaralı örneklerdeki mühür baskısı dairesel formda olup merkezde yer alan kadın başı sola bakar şekilde izlenirken beden cepheden tasvir edilmiştir. Figürün alnının üzerinden başlayarak enseye doğru uzanan dalgalı saçları ense üzerinden döndürülmüş ve başın arkasından tepeye kadar örgü tomarı şeklinde bağlanmıştır. Giymiş olduğu chylamis kıvrımları göğüs üzerinde izlenirken, boynunda olasılıkla inci kolye yer almaktadır. Figürün sağında ve solunda yazıt yer alır fakat deformasyon sebebiyle okunaksızdır. **Kat.No. 74** ve **Kat.No. 75** numaralarıyla değerlendirilen mühür baskılarında ise **Kat.No. 72** ve **Kat.No. 73** numaralı örneklere göre figüre ait baş daha büyük ve elbise kıvrımları daha hacimli izlenmektedir. Ancak, figürün en belirleyici unsuru olan frizörde farklılık göze çarpmaz. Aynı mühür ile baskı yapılan **Kat.No. 76** ve **Kat.No. 77** numaralı örneklerde ise diğerlerinden farklı olarak kadın başı sağa bakar şekilde tasvir edilmiştir. Söz konusu baskılarda, deformasyona rağmen figürün aynı stilde tasvir edilmiş frizöre sahip olduğu anlaşılmaktadır. Göğüs üzerinde elbise kıvrımları izlenirken boynunda yer alan inci kolye elbise kıvrımının ilk

⁶²² CNG XXXXI, 2217; RIC V/2, Pl. 2. 5-7, 17.

sırasını oluşturur. **Kat.No. 77** numaralı örnekte figürün solunda ve sağında yer alan yazıta ait “...λογ...” harfleri okunabilmektedir.

Mühür baskıları üzerinde bir kadına ait portre büstün yer alması söz konusu kadın figürünün dönemin hanedanlığına ait bir kadın üye olması olasılığını arttırmaktadır. Geç Antik Çağ’da imparatoriçe figürleri, sikkeler üzerindeki portreleriyle karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu portreler, imparatorluk kadınlarının kendilerine ait temsillerinden ziyade daha çok kamuya mesaj vermek maksatlı hazırlanmış medya araçları olarak, imparatorluk ideolojisinin özelliklerini aktarıyordu. Bu aktarım doğurganlık, güvenlik ve hanedan istikrarının sağlanması için imparatorluk kadınlarının asıl rolünü de ortaya çıkarmaktadır⁶²³. İmparatoriçenin birincil görevi tahtın varislerini sağlamak, böylece ardıllığı ve dolaylı olarak istikrarı garanti etmektir. Herhangi bir yazıtla desteklenmeyen Laodikeia örnekleri üzerindeki kadın portresinin fizyonomisi değerlendirildiğinde, bu figürün kim olduğuna dair en belirgin ipucu portreye ait saç stili olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle ense üzerinden döndürülerek başın arkasından tepeye kadar örgü tomarı şeklinde düzenlenen frizör bizi I. Constantinus’un annesi Helena’ya götürür. Constantinus hanedanlığında, imparatorun karısı Fausta, annesi Helena ve üvey annesi Theodora’nın portrelerini içeren sikkeler basılmıştır. Söz konusu sikkelerde hanedanlık kadınları, profilden büst şeklinde ve yalnız olarak tasvir edilmişlerdir. Helena’nın da sahip olduğu *Augusta* unvanı, Roma İmparatorluğunun ilk yıllarından beri düzenli olarak imparator eşleri için de kullanılmış, Helena veya Pulcheria (II. Theodosios’un kızkardeşi) gibi diğer kadın aile üyelerine de atfedilmiştir⁶²⁴. Helena, Bizans imparatoriçeleri arasında en sık tasvir edilen kişilerden olmasına rağmen, hayatı konusunda aktarımlar oldukça sınırlıdır. Helena’nın MS 248-250 yılları arasında doğduğu MS 329-330 yılları arasında ise ölmüş olabileceği varsayılır⁶²⁵. MS 326 yılında çıkmış olduğu haç yolu esnasında birçok kilise yaptırır ve ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunur. Kudüs’te Golgotha tepesinde gerçek hacı olma şerefine erişir ve kilise inşasını başlatır⁶²⁶. Eusebios, Helena’nın gerçekleştirmiş olduğu yolculuğundan bahsederken; “*Yaşlı olsa da gençlik hevesiyle geldi, fakir ve düşkünlere hediyeler verdi. Mütevazı kıyafetler içinde dolaştı. İsa’nın öğretilerine uydu*” şeklinde aktarır (Eusebius Vit. Kons. 3. 44).

⁶²³ Braubaker-Tobler 2000, 574-575.

⁶²⁴ Bensammer 1976, 276.

⁶²⁵ Drijvers 1992, 73-78

⁶²⁶ Drijvers 1992, 73.

Helena'nın onuruna "*securitas reipublice*" (cumhuriyetin güvenliği) unvanıyla MS 324 ile 329/30 yıllarında bir dizi sikke basılmış, söz konusu sikkelerde saç stilinin Laodikeia örneklerinden farklı olarak ense üzerinde topuz yapıldığı izlenmektedir⁶²⁷. Ancak, MS 329-330 yılındaki ölümünden yaklaşık yedi yıl sonra, MS 337 yılının ortalarında, ön yüzünde Helena'nın profil portresinin ve arka yüzünde *pax publica* (kamu barışı) olarak tanımlanan bir kişileştirmenin olduğu bir *nummus* serisi daha basılmıştır. Bu seri üzerinde yer alan tasvirlerde Helena'nın örgü tomarlı saç stilinin Laodikeia mühür baskıları üzerindeki örneklerle paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır⁶²⁸. Ayrıca, **Kat.No. 77** numaralı örnekte portre başın solunda ve sağında yer alan yazıtta ait "...λογ..." harfleri "[εὐ]λογία-kutsanmış" kelimesine işaret ediyor olabilir. Söz konusu kelime, Erken Bizans Dönemi'nde haç seyahati sonrası getirilen, içerisinde kutsanan su ya da yağ barındıran kilden yapılmış kaplar da "*eulogia*" olarak kullanılıyordu⁶²⁹. Eğer yazıtın bu şekilde tamamlanması doğru ise, ilk haç yolcuğunu gerçekleştiren Helena ile bağdaştırılmış olması sürpriz olmayacaktır.

Kat.No. 72-77 (Lev. 11) aralığında değerlendirilen Helena tasvirli mühür baskıları buldukları tabakanın stratigrafik verileri ile birlikte ele alındığında MS 4. yy'ın ilk yarısına tarihlendirilmelidir.

4.7.3. I. Constantinus

Tapınak A'da 2010-2012 yılları aralığında avluda gerçekleştirilen kazı çalışmalarında birbirinden farklı tipolojiye sahip **Kat.No. 78 (Lev. 11)**, **Kat.No. 79 (Lev. 12)** ve **Kat.No. 80 (Lev. 12)** numaralı mühür baskıları ortaya çıkarılmıştır.

Kat.No. 78 numaralı mühür baskısının ön yüzünde üçlü bir figür grubundan oluşan tasvir yer alır. Göğüs hizasından itibaren betimlenen figürlere ait vücut ve başlar cepheden verilmiş, oldukça deforme olmasına rağmen ortadaki figürün daha büyük ebatlı yapıldığı tespit edilmiştir. Ortada yer alan figür ile sağda yer alan figürün üzerine birer *christogram* yerleştirilmiştir. Mühür baskısı üzerindeki bu sahne değerlendirildiğinde söz konusu üçlü tasvir geleneğinin daha çok imparatorluk hanesine ait tasvirlerde karşımıza çıktığı söylenebilir. Nitekim, bu ikonografi Roma İmparatorluk Dönemi'nde de birçok

⁶²⁷ Braubaker-Tobler 2000, 577, Fig. 2

⁶²⁸ Kent-Sutherland 1981, 143, 250-251, 449-450, Pl. 21 (No. 33); CNG XXXIII, 1105-1111; RIC VII, Londonium 299.

⁶²⁹ Köroğlu 2015, 153.

hanedanlığın sevilen betimlemeleri arasındadır⁶³⁰. Baskı üzerindeki yoğun aşınma sebebiyle sahneye ait figürlerin fizyonomik detaylarını belirlemek zor olsa da stil ve iki figürün üzerine yerleştirilmiş christogramlar göz önüne alındığında, söz konusu ikonografinin Geç Antik Çağ sanatını yansıttığı açıktır. Bu dönem içerisinde üçlü gruba ait tasvirler I. Constantinus ve Constans'a ait sikkelerde karşımıza çıkar.

Roma İmparatorluğu açısından oldukça sancılı geçen MS 3. yüzyıl krizinden sonra I. Constantinus ile refah seviyesinin yükselmesi, Hıristiyanlar için de oldukça önemli gelişmelerin başladığı bir dönem olarak değerlendirilmelidir⁶³¹. Büyük sıfatı⁶³² ile tanınan ve Gaius Flavius Valerius Aurelius Constantinus olarak bilinen I. Constantinus, Constantinus Clorus ve Helena'nın oğludur. I. Constantinus'un ilk eşi olan Minervina'dan Crispus doğmuş, ikinci evliliğini yaptığı Fausta Flavia Maxima ile II. Constantine, II Constantius, Constans, Constantina, Helena, Fausta adında altı çocuğa daha sahip olmuştur⁶³³.

Mühür baskısının ön yüzünde yer alan üçlü figür ikonografisi, dönem sikkelerinde ön yüzde imparator, arka yüzde ise onun evlatlarına ait tasvirler şeklinde düzenlenmiştir. Ancak, mühür baskısında tek yüzün kullanılabilir olması söz konusu figürlerin birleştirilerek kullanılmasına sebep olmuş olmalıdır. Bu sahnede asıl sorun ise tasvir edilen figürlerin kimlere ait olduklarının açık olmamasıdır. Yukarıda belirttiğimiz üzere paralel örnekler olan I. Constantinus ve Constans sikkeleri değerlendirildiğinde; Constans'a ait gümüş bir örnek üzerinde ön yüzde Constans, arka yüzde ise I. Constantinus'un üç oğlu, her biri tunik ve chlamys giymiş, tahtlarda oturuyor şekilde betimlenmiştir. Sahnede diğerlerinden daha iri betimlenmiş II. Constantinus ortada, solda Constantius ve sağda Constans birbirleri ile eşit büyüklükte tasvir edilmişlerdir⁶³⁴. **Kat.No. 78** numaralı Laodikeia örneği bu sikkedeki personifikasyonla eşleştirilirse ortada yer alan daha büyük boyutlu figürün II. Constantius olması gerekir. Ancak, **Kat.No. 78** numaralı mühür baskısında solda yer alan figürün de sağdakine oranla biraz daha büyük tasvir edilmiş olması, Constans sikkesindeki eşit betimlenmiş diğer kardeşler göz önüne alındığında farklılık göstermektedir.

⁶³⁰ Severus hanedanlığında sevilerek kullanılan üçlü imparator tasvirleri izlenir. Bkz. CNG XXXIII, 1886.

⁶³¹ Hıristiyanların büyük bir kısmı onu aziz seviyesinde görmüş, aynı zamanda tanrısal yönlendirme ile seçilen ve İsa'nın havarisi şeklinde nitelendirmeleri olmuştur. (Bkz. Eroğlan 2019,33).

⁶³² İmparatorun sıfatlarından biri olan "Magnus" büyük anlamına gelir.

⁶³³ Potter 2013, 314.

⁶³⁴ Grierson 1996, 142-143, Fig. 1.3.

Bu bakımdan MS 324 yılına tarihlendirilen I. Constantinus sikkesi üzerindeki ikonografi Laodikeia örneğine daha yakın görünmektedir. Altın bir solidus üzerinde yer alan betimlemede, ön yüzde I. Constantinus, arka yüzde ise karşılıklı büst şeklinde yerleştirilmiş bir şekilde; solda Minervina'nın dünyaya getirdiği en büyük oğlu Crispus, sağda ise MS 307'de hanedanlık nedenleriyle evlendiği karısı Fausta'dan olan oğlu II. Constantinus yer almaktadır⁶³⁵. Her iki çocuk da MS 316'da Caesar ilan edilmiştir. **Kat.No.78** numaralı örnekte de izlediğimiz kardeşlerden birisinin daha büyük gösterilmesi, sikkede de Crispus'un üvey kardeşinden on üç yıllık yaş farkının yansıtılması amacıyla daha büyük gösterilmesine sebep olmuştur. Böylece **Kat.No.78** numaralı mühür baskısındaki sahnede; ortada daha büyük boyutta tasvir edilen I. Constantinus, solunda büyük oğlu Crispus sağında ise II. Constantinus'un tasvir edildiği söylenebilir.

Kat.No.78 numaralı mühür baskısında I. Constantinus ve II. Constantinus tasvirleri üstünde izlenen christogramlar ise I. Constantinus'un hanedanlığı için oldukça önemli bir sembol olarak karşımıza çıkmaktadır. Eusebios'un aktarımına göre; İsa aynı işaretle I. Constantinus'un rüyasına girer. İsa, ona seferde kullanmak üzere bu işaretlerden oluşan haç şeklinde labarum/flama yaptırmasını ve bu işareti kalkanlarına bastırmasını, bunu yaparsa savaşı kesinlikle kazanacağını söyler (Eusebius, Vit. Kons., 29-31). Büyük Constantine İsa'nın dediklerini yapar ve 8 Ekim 312'de Milvian Köprüsü'nde Maxentius ve ordusunu bozguna uğratarak savaşı kazanır⁶³⁶. Bu olaydan sonra mühür baskısı üzerinde yer alan christogramlar, din kavramının ötesinde imparatorun her daim zafer ile muzaffer olacağını ifade eden bir sembole dönüşür. **Kat.No. 78** numaralı örnek üzerinde yer alan üçlü tasvire şimdiye kadar yayımlanan herhangi bir sikke veya madalyonda karşılaşılmamıştır. Bu bağlamda değerlendirmiş olduğumuz mühür baskısı ile yeni bir ikonografi bilim dünyasına sunulmuş olmaktadır.

Kat.No.79 numaralı mühür baskısında bir erkek büstü profilden ve sağa dönük betimlenmiştir. Figür zırh ve paludamentum giymiş, sağ elini selamlamak için kaldırmış ve başında çift sıra inci diadem izlenmektedir⁶³⁷. Saçları alnının ortasına kadar uzanan figürün burun yapısı oldukça küçük ve düzgün, saçları ense hizasında ve sakalsız tasvir edilmiştir. Portre büstün öne çıkan fizyonomik özellikleri değerlendirildiğinde en belirgin

⁶³⁵ Grierson 1996, 141-142, Fig. 1.1, 1.2.

⁶³⁶ Özdemir-Öztaşkın 2010, 490.

⁶³⁷ MS 320'den önce Işın tacı kullanılmaya devam edilirken Hıristiyanlığın etkin olmaya başlaması ile birlikte inci diadimler kullanılmaya başlar. Bkz. Grierson 1996, 140.

ayrım ince hatlarla belirlenmiş sakalsız yüz tasviri olmalıdır. Figürün sağ elini havaya kaldırması da Roma imparatorlarından bildiğimiz “*salutatio-selamlama*” hareketi olup Doğu kökenli bir güç jestidir. Mühür baskısına ait tüm detaylar göz önüne alındığında söz konusu imparator tasvirinin kimliği için en güçlü aday I. Constantinus olmalıdır. Nitekim, portre özellikleri bakımından paralel bir örneğe Dumbarton Oaks Koleksiyonu’nda yer alan bir madalyonun ön yüzünde rastlanır. İmparator burada sağ elini hafifçe havaya kaldırır ve hitap eder şekilde betimlenirken, başında iki sıralı inci diadem yer almaktadır.

Yarım bir halde korunabilen **Kat.No. 80** numaralı mühür baskısı üzerinde siperlikli bir miğfer taşıyan, sol omuz üzerinde korunabilen bağcık bölümüne göre *Lorica segmentata* giymiş bir erkek büstü yer almaktadır. Büst sakalsız ve sağa bakar şekilde betimlenmiş, fizyonomik özellikleri değerlendirildiğinde çift çizgiyle vurgulanmış patlak/büyük gözleri ile I. Constantinus’a ait olmalıdır. Söz konusu sikkeler üzerinde yer alan Constantinopolis portreleri, **Kat.No. 80** numaralı mühür baskısı üzerinde yer alan portre ile uyumlu görünmektedir.

Bu bağlamda **Kat.No.79-80 (Lev. 11-12)** aralığında değerlendirilen mühür baskıları buldukları tabakanın stratigrafik verileri ile birlikte ele alındığında MS 4. yy’ın ilk yarısına tarihlendirilmelidir.

4.7.4. I. Licinius

Kat.No. 81 (Lev. 12), Kat.No. 82 (Lev. 12), Kat.No. 83 (Lev. 12), Kat.No. 84 (Lev. 12), Kat.No. 85 (Lev. 12) ve Kat.No. 86 (Lev. 12) numaralı mühür baskılarının tamamı Tapınak A yapısında ortaya çıkarılmıştır. **Kat.No. 81** ve **Kat.No. 83-85** aralığında bulunan örnekler Tapınak A naos, tonozlu mekânda 281,02-280,81m kod aralığında ele geçerken **Kat.No. 82** ise Tapınak A batı portikte 284,18m kodunda ortaya çıkarılmıştır. **Kat.No. 86** numaralı örnek ise avluda yapılan kanal içi temizleme çalışmalarında 283,55m kodunda ortaya çıkarılmıştır.

Mühür baskıları üzerinde yer alan sahnede cepheden tasvir edilmiş bir erkek figürü yer alır. Göğüs hizasından itibaren büst şeklinde betimlenmiş figürün üzerine giymiş olduğu paludamentumun kıvrımları oldukça belirgindir. Saçları öne doğru taranmış ve dolgun yüz şekli belirgin olarak izlenirken, keskin kaş yapısı burun çıkışı ile birleşir şekilde ve dudakları oldukça küçük tasvir edilmiştir. **Kat.No. 81** ve **Kat.No. 82**

numaralı örnekler görece daha iyi korunma durumuna sahipken, **Kat.No. 83**, **Kat.No. 84**, **Kat.No. 85** ve **Kat.No. 86** numaralı örnekler yangın deformasyonuna uğramıştır. Örneklerden **Kat.No. 81** ve **Kat.No. 82** numaralı mühür baskılarında izlenen yazıtlar birbirini tamamlar şekilde, solda “DNLI” sağda ise “CINIVC...OB” harfleri okunabilmektedir.

Söz konusu örnekler üzerindeki erkek tasvirinin fizyonomik özellikleri değerlendirildiğinde, yuvarlak ve dolgun yüz yapısı, alın üst çizgisinde bırakılmış (tetraşik) saçlar, küçük ağız ve dik bakışlı patlak gözler bizi Licinius hanedanlığı üyelerine götürmektedir. I. Constantinus ve I. Licinius, yönetim ortağı oldukları evrede yönetimleri ve egemenlikleri altındaki topraklarda, Hıristiyanlara yönelik farklı tutumlar sergilemişlerdir. Constantinus sorumlu olduğu ve hâkimiyeti altında bulunan Hıristiyanların sempatisini kazanmaya çalışırken diğer taraftan I. Licinius ise Doğu’da Hıristiyanlara karşı baskı ve şiddet politikasını uygulamaya koymuştur. Başlangıçta Doğu İmparatoru olan I. Licinius, kilisenin uygulamalarına karşı açıkça fark edilmeyen önlemler almış, bir süre sonra bu önlemleri piskoposlara ve Hıristiyanlara yönelik baskı aracı olarak kullanmaya başlamıştır⁶³⁸. I. Licinius, Hıristiyan cemaat toplantılarında erkeklerin kadınlara yönelik verdiği eğitime yasak koyarak hem erkek hem de kadınların ayrı ayrı ibadet etmelerine yönelik uygulamaları yürürlüğe koymak istemiş ve Hıristiyan ayinlerinin şehrin dışındaki açık alanda yerine getirilmesi emrini vermiştir. Kamusal hizmetlerde çalışan devlet görevlilerine, Hıristiyanlara baskı uygulamaları yönünde emirler göndermiştir. Yürürlüğe konan ve kiliselerde uygulanmaya çalışılan önlemlerin tümü, Hıristiyan din adamlarının sorumluluk alanlarını sınırlaması sebebiyle Hıristiyanlar için kabul edilebilir değişimler değildir⁶³⁹.

Aynı zamanda I. Licinius, pagan ayinlerine katılmayan Hıristiyanları kamu görevlerinden istifa etmek zorunda bırakmış, hükmü altında bulunan çalışanları ve orduda görev yapan herkesi, pagan tanrılarına kurban sunma ayinlerini zorunlu kılmaya başlamıştır. Buna uymayan sorumluları ve ordu mensuplarını ise görevlerinden almıştır (Eusebius, Vit. Kons., 1. 54). Bahsedilen bu durum Hıristiyan grupların I. Licinius’u bir “*Tiran*” olarak nitelendirmelerine; I. Constantinus’u ise yönettiği bölgelerde “*Parlayan bir ışıkla aydınlatan kişi*”, “*Büyük bir imparator*” veya “*Dindar bir prens*” olarak değerlendirmelerine yol açmıştır. I. Constantinus ilerleyen zaman zarfında kendisi ve I.

⁶³⁸ Rice 1998, 365.

⁶³⁹ Barnes 1984, 71-73; Judge 2010, 251-252.

Licinius ile olan savaşını; aydınlığın ve gerçeğin güçleriyle, karanlığın ve yanlışın köleliği arasında geçen kutsal bir mücadele olarak görmeye ve tanımlamaya başlamıştır⁶⁴⁰.

Licinius'un kendi sikkelerinde iri, yakın bakan yuvarlak gözleri, şişman yuvarlak yüzü, hafif bıyık ve hafif çene altı sakalı, şakakların üzerindeki saç çizgisinde dik açılı bir kıvrımı olan kısa saç kesimi ile ağır yüzlü ve sakallı bir görüntüye sahiptir. Licinius'un genç oğlu I. Licinius ise MS 315'te doğmuş, MS 317'de Caesar unvanı almış ve MS 321'de beşinci yılını kutlamıştır. Bu vesileyle basılan hem baba hem de oğula ait sikke ve madalyonlar şişman fizyonominin, tanımlayıcı bir hanedan özelliği olarak MS 4. yüzyılda ne şekilde sunulduğunu göstermektedir⁶⁴¹. I. Licinius'un babasıninkiyle paralel sikke portrelerinde, babasının imajının bariz bir genç versiyonu olarak tombul yanaklı, yuvarlak yüzlü bir çocuk olarak tasvir edilmiştir.

Bu bağlamda, tamamında aynı portre özelliklerini gördüğümüz **Kat.No. 81, Kat.No. 82, Kat.No. 83, Kat.No. 84, Kat.No. 85 ve Kat.No. 86** numaralı mühür baskıları üzerinde yer alan tasvirler paralel örneklerle karşılaştırıldığında ve iki örnekte yakaladığımız “DNLI” “CINIVC...OB” yazıtı tamamlandığında, tasvir edilen kişinin I. Licinius olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Söz konusu örnekler buldukları tabaka dahilinde değerlendirildiğinde MS 4. yy'ın ilk yarısında kullanılmış olmalıdır.

4.7.5. II. Constantius

Tapınak A naos tonozlu mekân ve avlu bölümünde ele geçen **Kat.No. 87 (Lev. 13), Kat.No. 88 (Lev. 13), Kat.No. 89 (Lev. 13), Kat.No. 90 (Lev.13) ve Kat.No. 91 (Lev. 13)** numaralı mühür baskıları üzerinde sola dönük bir erkek büstü tasvir edilmiştir. Figür sağ elinde globus tutar ve globusun üzerinde yer alan nike onu taçlandırır. Sol elinde ise paludamentumun altından izlenen uzun mızrağını tutar. Figürün gövdesini kaplayan *Lorica segmentata* üzerine giydiği paludamentum sol omuz üzerinde toplanmış, başında ise iki sıralı inci diadem yer alır. Şimdiye kadar tanımladığımız portre özellikleri göz önüne alındığında söz konusu mühür baskıları üzerinde izlenen tasvirin bir imparatora ait

⁶⁴⁰ İki imparator arasındaki gerilim ve mücadele sonraları yıl boyunca (324) devam edecek olan savaş hazırlıkları ile sonuçlanmıştır. Konstantin bugüne kadarki en büyük ordusunu Licinius'a karşı hazırlamış ve Konstantin askeri kuvvetlerinin başında yer almıştır. Hıristiyanlar tarafında yer alan Konstantin için bu mücadele, adeta kutsal bir savaş olarak telakki edilmiştir. (Bkz. Eusebius, Vit. Kons., 1. 31, 2. 1-5).

⁶⁴¹ Smith 1997, 187-191, Pl. V, 3-6.

olduğu açıktır. Herhangi bir yazıtla desteklenmeyen bu portredeki imparator ikonografisi ve figürün fizyonomik özellikleri onun kim olduğuna dair ipuçları sunmaktadır. İmparator iri ve açık tasvir edilmiş gözlere, keskin ve düz hatlı bir burna ve düz biçimli bir ağza sahiptir. Saçları, ensesinde kâkül ve buklelerle tasvir edilmiştir. Söz konusu özellikler, onun Konstantin hanedanlığından bir imparator olduğuyla ilgili bilgiler vermektedir. **Kat.No. 91** numaralı örnek hariç diğer tüm mühür baskılarında imparatorun elleri aynı pozisyonda gösterilmiş, sağ elini hafifçe kaldırarak globus üzerinde nike taşırken, nike onu taçlandırmaktadır. Sol eliyle ise omuz üzerinden uzanan uzun bir mızrak tutmaktadır. Mühür baskılarında izlediğimiz bu temel ikonografi, imparatorluğun gücü ve yenilmezlik imajını aktarmayı amaçlayan politik anlamlarla doludur. Tüm bunlar değerlendirildiğinde söz konusu tasvir için en güçlü aday II. Constantius olmalıdır.

MS 3. yüzyıl krizlerini yaşayan Roma Devleti, Büyük Constantinus ile eski refah düzeyine kavuşurken ölümünden sonra yaşanan boşluk sebebiyle tekrar sıkıntılar başlamıştır⁶⁴². Çünkü I. Constantinus, *Caesar* unvanına sahip olan taht adaylarına *Augustus* ünvanı vermemiş, bu sebeple hükümdarsız bir ara dönem yaşanmıştı⁶⁴³. Roma imparatorluk topraklarını çocukları arasında paylaşırmasına rağmen *Augustus* ünvanını yalnızca kendisi için kullanmış, kendisinden sonra imparatorluk yapmasını istediği kişinin ise II. Constantius olduğu bastırılmış olduğu sikkelerde ona yer vermesinden kaynaklanmaktadır⁶⁴⁴. I. Constantinus yaşamının sonuna kadar Roma'nın tek imparatoru kalmayı başarmıştır. Eusebius, Constantinus'un yaşamının son zamanlarında hafif bir hastalık geçirdiğini ve bunun için kendi şehrindeki kaplıcalara gittiğini belirterek ölümünden önce yaşadıklarına dair bilgilere eserinde yer vermiştir (Eusebius, Vit. Kons., 60-72). Nicomedia piskoposu Eusebius tarafından vaftiz edilen I. Constantinus, 337'deki ölümünün ardından imparatorluk topraklarının yeni varisleri oğulları II. Constantius, II. Constantinus ve en küçükleri olan Constans olmuştur. I. Constantinus'un ölümünden sonra oğulları arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar, imparatorlukta derin ayrılıklar yaratmıştır. Bu ayrılıklar, imparatorluğun doğusu ve batısı arasında büyük farklılıkların da ortaya çıkmasına neden olmuş, imparatorluğun Doğu tarafını II. Constantius, Batı tarafını ise II. Constantinus, kardeşi Constans ile birlikte yönetmiş ve İznik'te kabul edilen inanç bildirgesini desteklemiştir⁶⁴⁵. II. Constantinus MS 340 yılında Constans'ı

⁶⁴² Odhal 2004, 275.

⁶⁴³ Mitchell 2016, 105.

⁶⁴⁴ Burgess 2008, 42.

⁶⁴⁵ Lenski, 2006, 1.

devirmeye çalışırken ölmüş, Batı Roma'nın tek imparatoru haline gelen Constans ise MS 350 yılında tahta talip olan Magnentius'a bağlı güçler tarafından öldürülmüştür. O zamana kadar Perslerle savaşmakla meşgul olan II. Constantius, MS 351 yılında Magnentius ile karşılaşmış ve Roma tarihinin en kanlı savaşlarından biri olan Mursa Savaşı'ndan zaferle ayrılarak tüm Roma İmparatorluğu'nun hâkimi konumuna yükselmiştir⁶⁴⁶.

Kat.No. 87-90 aralığında değerlendirilen örneklerde yer alan II. Constantius ikonogafisinde, imparatora ait standart elbise içinde, başında I. Constantinus tarafından imparatorluk nişanı olarak imparatorluk yönetimini ifade eden bir diadem takmaktadır. II. Constantius'un ince hatlı yüz yapısı ve saç modeli babasına ait tasvirlerle gönderme yaparken, onun ardılı olduğunun ve dolayısıyla yönetimin meşruiyetinin kanıtlamaktadır. II. Constantius sağ elinde Roma'nın dünya çapındaki egemenliğini simgeleyen bir küre tutmaktadır. Kürenin üzerinde yenilmezliğin ve savaşta zaferin bir zafer sembolü olan nike, onun zaferini bir çelenkle taçlandırıyordu. Olasılıkla bu zafer II. Constantius'un Roma'nın tek hâkimi olduğunu ilan ettiği MS 351 yılında Magnentius'a karşı kazandığı Mursa zaferini simgeliyor olmalıydı. Böylece mühür baskısı üzerindeki genel görünüm hem muzaffer bir komutan hem de I. Constantinus'un meşru varisi olan bir imparatorun portesine dönüştürülmüş oluyordu.

Kat.No.87-90 aralığında değerlendirilen örneklerde aynı mühür ile baskı yapılmış olup mühür baskılarında yer alan II. Constantius tasvirinin benzerleri sikke ve madalyonlarda⁶⁴⁷ karşımıza çıkar. J. M. Fagarlie'nin değerlendirmiş olduğu madalyonlar içerisinde II. Constantius'a ait madalyon, mühür baskıları üzerinde yer alan tasvirle benzer fizyonomik detaylara sahiptir⁶⁴⁸.

Diğer örneklerden biraz daha farklı bir tasvire sahip olan **Kat.No. 91** numaralı mühür baskısında II. Constantius yine sola doğru bakar şekilde tasvir edilir. Sağ elinde globus üzerinde nike önceki örneklere göre daha büyük ebatlıdır ve elinde tacı ile tasvir edilir. Mühür baskısının üzerinde yer yer deformasyon izlenir. Arka yüzü ise konik formda yapılmış ve ip geçişleri belirgindir. **Kat.No. 91**'de değerlendirilen mühür baskısı diğer örneklerle aynı ikonografiyi takip ederken üzerinde yer alan tasvirin benzerine yine

⁶⁴⁶ Bowder 1978, 46-48.

⁶⁴⁷ Dumborton Oaks Koleksiyonu'nda yer alan madalyonlar için bkz. Fagarlie 1969, 88, Pl. 16, 32-34; RIC VIII Constantinople 3.

⁶⁴⁸ Fagarlie 1969, 88, Pl. 16, 34.

bir madalyon üzerinde rastlanır⁶⁴⁹. **Kat. No. 87-91 (Lev. 13)** aralığında değerlendirilen mühür baskıları buldukları tabaka dahilinde değerlendirildiğinde MS 4. yy'ın ikinci yarısına tarihlendirilmelidir.

4.7.6. II. Julianus (Julian Apostate)

2012 yılı Tapınak A avlu çalışmalarında 283.63-283.58m kod aralığında **Kat.No. 92 (Lev. 14), Kat.No. 93 (Lev. 14) ve Kat.No. 94 (Lev. 14)** numaralı mühür baskıları ortaya çıkarılmıştır. Boullaterion ile yapılmış olan **Kat.No. 92** numaralı mühür baskısının ön yüzünde bir erkek figürü sağa bakar şekilde tasvir edilmiştir. Arka yüz ise ipin koparılması esnasında deforme olmuştur. Olasılıkla bu bölümde monogram ya da christogram yer alıyor olmalıdır. Ön yüzde büst şeklindeki figürün üzerinde sağ omuz başında toplanan paludamentumu yer alır. Portrenin fizyonomik özellikleri değerlendirildiğinde, özenle şekillendirilmiş gösterişli saçlar, aşağıya bakan uzun, çıkıntılı burun, oldukça iri tasvir edilmiş kulak, sivri çene, geniş yanak, güçlü boyun ve Constantinus Hanedanına özgü büyük patlak gözler dikkati çekmektedir. Söz konusu tasvirde, askeri kıyafet dışında herhangi bir imparatorluk sembolü bulunmaması bu kişinin imparatorluğa aday bir prens veya hanedana yakın bir akraba olduğunu düşündürmektedir. Bu nedenle yalnızca fizyonomik özellikleri göz önüne alarak yapacağımız öneri; düzgünce öne taranmış saçlar, sivri çene, düz uzun burun ve özellikle çok iri yapılmış kulak tasviri nedeniyle II. Julianus olmalıdır.

Julianus'un devraldığı imparatorluk oldukça zorlu evrelerden geçmiş ve son pagan hükümdar olan Julianus'un tek başına yönetim süresi yalnızca yirmi ay sürmüştür. Kısa süren iktidarlık süresine rağmen en iyi belgelenen imparatorlardan birisi olan II. Julianus, MS 361 yılında II. Constantius'un ölümüyle başa geçmiştir. Julianus, II. Constantius'un imparatorluğu süresince pagan inancını gizlemiş ve tahta geçtiği zaman ilk olarak yayınlattığı emirname ile adak merasimlerini yeniden başlatmıştır. Aldığı kararlar ile paganları tekrar teşkilatlandırmaya başlarken⁶⁵⁰, diğer taraftan II. Constantius döneminde sürgüne gönderilen piskoposların evlerine geri dönmesi

⁶⁴⁹ Bellinger 1958, 140, Fig. 19.

⁶⁵⁰ Vasiliev 1943, 87-88.

istemiştir⁶⁵¹. Julianus, Hıristiyanları devlet kademelerinden uzaklaştırmış ve Hıristiyanlık sembollerinin kullanımını yasaklamıştır⁶⁵².

Zosimus'un aktarımlarına göre, Geç Roma İmparatorluğu dini, sosyolojik, ekonomik, idari ve askerî açıdan bir değişim ve dönüşüm süreci içerisinde geçmiştir. Bu sürecin ana dinamiklerini Diocletianus'un Roma'nın geleneksel dinini benimsemesi ile kilise teşkilatının oluşmaya başlaması oluşturmuştur. Diocletianus'tan Julianus'a kadar ele alınan süreç içerisinde Hıristiyanlık hızla yayılmasına rağmen paganizmin son temsilcisi II. Julianus, Roma ve Romalılığını koruma çabası ile adından söz ettirecek bir karakter sergilemiştir (Zosimus, *Historia Nova*, 2. 40). II. Constantius döneminde kiliseye ve Hıristiyanlara öyle destek verilmiştir ki kendisinden sonra tahta geçen son pagan imparator II. Julian'ın ateşli bir şekilde paganizmi canlandırmaya çalışması başarısızlığa uğramıştır⁶⁵³.

I. Constantinus'un politikasını altüst etmeye, II. Constantius döneminde giderek önem kazanan kiliseyi çökertip eski tanrılar kültürünü yeniden kurmaya ve klasik kültürü iyileştirmeye çalışan imparator olarak bilinen II. Julianus'un tasvirlerinde aşırı değişiklik ve tasvirlerinde belirgin farklılıklar izlenmektedir. Örneğin **Kat.No. 92** numaralı mühür baskısında yer alan tasvir olasılıkla 19 yaşında *Ceasar* unvanını aldığı evrede kullanılan sakalsız genç prens ikonografisine uyarken⁶⁵⁴, **Kat.No. 93** ve **Kat.No. 94** numaralı örneklerde farklı bir tasvirle karşılaşılır. Olasılıkla aynı mühür kullanılarak mühürleme işlemi yapılmış olan bu örneklerde **Kat.No. 92** numaralı mühür baskısı üzerindeki tasvirden farklı olarak II. Julianus burada sola doğru bakar ve saçları oldukça kabarık tasvir edilmiştir. Aynı zamanda üçgen formda yapılmış olan sakal yapısı oldukça belirgindir. II. Julianus'un hem önünde hem de arkasında latin hacı yer alır. II. Julianus'a ait Laodikeia örneklerinin tamamı değerlendirildiğinde saçları Constantinus tarzında özenle taranmış genç Caesar'ın sakalsız yüzü, Augustus olduğu ve bu şekilde hüküm sürdüğü dönemde hızla uzayan sakallı bir profile dönüşmüştür⁶⁵⁵.

Kat.No. 92-94 (Lev. 14) aralığında değerlendirilen mühür baskıları MS 4. yy'ın ikinci yarısına tarihlendirilmelidir.

⁶⁵¹ Wright 2004, 174.

⁶⁵² Vasiliev 1943, 90

⁶⁵³ Kaçar 2009, 95.

⁶⁵⁴ RIC VIII Arelate 247.

⁶⁵⁵ Kent 1959, 115, Fig. 1; Alföldi 1962, 403-404, Pl. 118, 1, 4a-b, Pl. 119, 7-9.

4.7.7. Theodosius Hanedanlığı

Tapınak A Naos tonozlu mekânda gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ele geçen 32 adet mühür baskısı üzerinde Theodosius Hanedanlığı'na ait tasvirler tespit edilmiştir. **Kat.No. 95-101 (Lev. 14-15)** aralığında incelenen örnekler üzerinde yer alan sahnede dörtlü hanedan sahnesi yer almaktadır.

MS 364'ten MS 375'e kadar Roma İmparatorluğu iki ortak imparator, I. Valentinianus ve Valens kardeşler tarafından yönetildi. Valentinianus MS 375'te ölünce oğulları II. Valentinianus ve Gratianus Batı Roma İmparatorluğu'nun yöneticileri olarak yerine geldiler. Doğu'da ise Valens hakimiyeti devam ediyordu. I. Theodosius, Valentinianus Dönemi'nin en önemli asker şahsiyetlerinden birinin oğluydu. İspanya'da yerel aristokrasiye mensup bir aileden gelen Theodosius, MS 373/74'te İlyricum'da ilk askeri kumandanlığını alır ve Sarmatlara karşı zaferler kazanır. MS 377'de Tuna'da askeri görevine yeniden başlamasıyla ertesi yıl doğacak krizde imparatorluğa yükselecek aday olduğunu kanıtlayacaktır⁶⁵⁶. Nitekim, 9 Ağustos 378'de Valens'in Edirne'de ölümüyle birlikte 19 Ocak 379'da Doğu'nun *augustus* 'u unvanını almıştır. I. Theodosius gibi Magnus Maximus, İspanya'daki aristokrat ailelerden birine mensuptur. Gratianus Dönemi'nde başarılı bir asker olan Maximus, I. Theodosius ile birlikte Afrika'da ve Britanya'da savaşmıştı. MS 383 yılına gelindiğinde, Magnus Maximus Britanya'da kendisini *augustus* ilan etmiş⁶⁵⁷, Afrika vilayetlerinde bulunan birlikler Gratianus'a karşı isyan eden Maximus'a destek vermişlerdi⁶⁵⁸. Gratianus, ordusunda yaşanan ihanetin sonucunda yenilirken, önemli bir müttefikini yitiren I. Theodosius, Magnus Maximus'u *augustus* olarak tanımak zorunda kalmıştı⁶⁵⁹. Theodosius, II. Valentinianus'la birlikte Selanik'te kışı geçirdikten sonra MS 388'de Magnus Maximus üzerine yürüdü. Sisak yakınlarında gerçekleşen savaşlar sonrasında Magnus Maximus teslim olmak zorunda kaldı. I. Theodosius, Gotlara karşı takip ettiği politikalar sonucunda uzlaşmacı, adil ve affedicici bir hükümdar olarak şöhret kazanmıştı. Bu sebeple askeri zaferin ardından hataları affetmesi, uzlaşmadan yana olması ve yaraları sarması umuluyordu⁶⁶⁰. Ancak, Magnus Maximus, I. Theodosius'un Aquileia'nın üç mil dışındaki kampına götürülerek,

⁶⁵⁶ Mitchell 2016, 127; Jones 1964, 173.

⁶⁵⁷ PLRE I, 588.

⁶⁵⁸ PLRE I, 395.

⁶⁵⁹ Mitchell 2016, 130.

⁶⁶⁰ Williams-Friell 2005, 44.

sorgulandı ve orada 28 Ağustos'ta idam edildi⁶⁶¹. MS 392'de II. Valentinianus'un ölümünün ardından Eugenius *augustus* ilan edilse de ortak imparatoru seçme hakkı kendisinde olan Theodosius, 6 Eylül 394'te Frigidus Savaşı'nda Eugenius'u yenerek yegâne imparator haline geldi. I. Theodosius sonunda kendisini çağın baskın karakteri olarak kanıtlamayı başarmış ve oğulları Arcadius'u MS 383'de altı yaşında, Honorius'u MS 393'de sekiz yaşında *augustus* olarak atayarak, hanedanlığın gelecek ümitlerini çocuklarının üzerine inşa ettiğini göstermişti⁶⁶².

Diğer taraftan Magnus Maximus'a karşı MS 389 yılında kazanmış olduğu zaferin anısına Konstantinapolis hipodromuna bir kaide diktirmiştir⁶⁶³ (**Figür 52**). İmparatorun zafer anıtı olan kaidenin üzerine Mısır'dan getirilen obelisk konur. Sahnede; Theodosius solunda II Valentinianus ve iki oğlu, Arcadius ve Honorius hanedanın dört önemli mensubu betimlenir⁶⁶⁴.

Figür 52. Zafer Anıtı

Tapınak A naosunda bulunan **Kat.No. 95-101** aralığında değerlendirilen mühür baskıları üzerinde zafer sütunu kaidesinde olduğu gibi hanedan üyeleri izlenir. I. Theodosius'un solunda II. Valentinianus yer alır. I. Theodosius ve II. Valentinianus'un eline tutmuş olduğu globusun üzerinde haç izlenir. Mühür baskısı üzerinde yer alan figürlerin tamamı sağ ellerini havaya kaldırarak kutsamayı ifade ederken sol ellerinde globus tutarlar. İki kardeşin aralarında olan yaş farkını vurgulamak amacıyla boylarında

⁶⁶¹ PLRE I, 588; Williams-Friell, 2005, 44-45.

⁶⁶² Mitchell 2016, 130.

⁶⁶³ Traquair-Wace 1909, 64-65, Fig. 3-4.

⁶⁶⁴ Mitchell 2016, 131, Lev. 3.4; Gümüş tabak üzerinde I. Theodosius, Arcadius ve Honorius birlikte tasvir edilmiştir. Bkz. Elton 2018, 143-144, Fig. 12.

farklılık izlenir. Sağda yaşça büyük olan Arcadius yer alırken solda altı yaşında olan Honorius tasvir edilir. Söz konusu tasvirin Laodikeia’da bulunan mühür baskılarında kullanılmış olması belki de Theodosius’un Magnus Maximus’a karşı kazanılan zaferi, taşraya bildirmek üzere hazırlanan yazışmalarda yer almasını istemesi olmalıdır. Zafer anıtından farklı olarak mühür baskısı üzerinde yer alan sıralama rastlantısal değildir. Mühür baskılarında II. Valentianus’un yanında yer alan Honorius kendisinden sonra tahta geçecek kişidir. Diğer taraftan I. Theodosius’un yanında yer alan Arcadius ise kendisinden sonra tahta gelecektir. Diğer örneklerden farklı olarak **Kat.No. 99** numaralı mühür baskısında Honorius’un el hareketinin farklı olması ikinci bir mührün varlığını kanıtlar niteliktedir.

Kat.No. 95-101 aralığında değerlendirilen mühür baskıları buldukları tabakanın stratigrafik verileri ile birlikte ele alındığında MS 4. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmelidir.

Kat.No. 103 (Lev. 16) numarasıyla değerlendirilen mühür baskısı üzerinde; “DNTH....OV” yazıtı okunabilmiştir. Cepheden tasvir edilen I. Theodosius’un üzerinde izlenen vücut zırhının üzerine paludamentum giymiştir. Göğüs zırhının üzerinde tasvir yer alır fakat belirsizdir. **Kat.No. 102 (Lev. 16)** numaralı örnekte ise yine cepheden tasvir edilen figür oldukça deforme durumdadır. **Kat.No. 103** ise yine benzer bir tasvire sahip olması sebebiyle I. Theodosius’a ait olmalıdır.

Kat.No.104-106 (Lev. 16) aralığında değerlendirilen mühür baskılarında ise cepheden tasvir edilen I. Theodosius, Arcadius ve Honorius yer alır. **Kat.No. 104-105 (Lev. 16)** numaralı örneklerde olasılıkla yüzük ile yapılan baskı sonrasında, üst bölümde izlenen lejantta “DDDNNAVGGG” harfleri tam olarak okunur⁶⁶⁵. Mühür baskısında, merkezde I. Theodosius, sağında Arcadius solunda ise Honorius yer alır. CNG koleksiyonunda⁶⁶⁶ MS 378-395 aralığında değerlendirilen mühür baskılarında aynı tasvir izlenirken mühürleme tekniğinde farklılıklar göze çarpar. Koleksiyonda, no.1896’da yer alan mühür baskısının çift yüzünde baskı yer alırken Laodikeia’da bulunan örneklerin tek yüzünde baskı yer alır ve arka yüzlerinde baskı görmüş oldukları materyalin izi görülür. Dumbarton Oaks Koleksiyonu içerisinde yer alan mühür baskısı **Kat.No. 104-105**’te olduğu gibi aynı sıralamaya sahip ve yine lejant yer alırken, mühür baskısının arka

⁶⁶⁵ **Kat.No. 104-105**’te lejant okunabilirken **Kat.No.106**’da ise mühür eksik ve deformedir. Dolayısıyla lejant okunamamıştır.

⁶⁶⁶ CNG XXXIII, 164, No. 1894-1896.

yüzünde ise kumaş izi tespit edilmiştir⁶⁶⁷. Olasılıkla papirüse ait olan iz **Kat.No. 104**'te değerlendirilen mühür baskısında da belirgindir. Diğer taraftan **Kat.No. 105**'te mühürleme tekniğinde farklılık izlenir. Arkası konik formda yapılan mühür baskısının ön yüzünde üç imparator tasviri yer alır. Merkezde yer alan I. Theodosius deforme olmuştur. **Kat.No. 106** numaralı mühür baskısı kırık ve eksiktir. Merkezde yer alan I. Theodosius yukarı doğru yerleştirilirken sağında Arcadius izlenir. Solunda yer alan Honorius'un ise yalnızca omuz bölümü izlenir. Arka yüzünde ise baskı görmüş olduğu materyalin izi belirgindir.

Kat.No. 103-106 aralığında değerlendirilen mühür baskıları buldukları tabakanın stratigrafik verileri ile birlikte ele alındığında MS 4. yy'ın ikinci yarısına tarihlendirilmelidir.

Kat.No. 107-108 (Lev. 16) numaralı örneklerde ise üç imparator yan yana tasvir edilir ve üçünün başında da imparatorluk tacı yer alır. Üzerlerine giymiş oldukları paludamentumun derin kıvrımları belirgindir. Solda yer alan Honorius yuvarlak dolgun yüz yapılı, kalın ve küçük dudaklı tasvir edilmiştir. Sağında yer alan Arcadius'un karakteristik ince uzun yüz yapısı belirgindir. Portre formunda yapılan tasvirlerin hemen altında yazıt yer alıyor değildir⁶⁶⁸. Mühür baskısının arka yüzünde papirüs izi belirgindir. Geç Roma Dönemi'nde gliptik sanatı ile sikke ve ağırlıklar üzerinde yer alan tasvirler, doğrudan birbirleriyle bağlantılı bir sanat anlayışı ile ilerler. Dumbarton Oaks sikke koleksiyonunda yer alan bronz ağırlık MS 379-382 aralığına tarihlendirilir. Ağırlık üzerinde yer alan üçlü imparator tasviri mühür baskılarında izlenen kalıpla birebir aynıdır⁶⁶⁹.

Kat.No.107-108 aralığında değerlendirilen mühür baskıları buldukları tabakanın stratigrafik verileri ile birlikte ele alındığında MS 4. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmelidir.

⁶⁶⁷ Nesbit 2009, 4, 1.1. DDDNNNARC yazıtı tespit edilmiştir. D(omini) n(ostris) Arc(adius) şeklinde değerlendirilmiştir.

⁶⁶⁸ Yalnızca "K" okunabilmiştir.

⁶⁶⁹ Dumbarton Oaks Sikke Koleksiyonu No: Bzc.2015.047.

4.7.9. II. Theodosius ve Honorius

Laodikeia Tapınak A naos tonozlu mekân bölümünde ortaya çıkarılmış olan **Kat.No. 109-126 (Lev. 17-19)** mühür baskıları üzerinde II. Theodosius ve Honorius cepheden tasvir edilmiştir. Mühür baskılarının arka yüzlerinde baskı yapılmış olduğu materyallerin izi oldukça belirgin izlenir. **Kat.No. 109-111** aralığında değerlendirilen mühür baskılarının arka yüzlerinde üç farklı kumaş izi tespit edilirken **Kat.No. 112-126** aralığında yer alan mühür baskılarında ise papirüs izi belirgindir. Mühür baskısı üzerinde yer alan cepheden tasvir edilen portre tipinde iki figür izlenir. Başlarında kraliyet taçları yer alırken üzerine giymiş oldukları paludamentumun kıvrımları belirgindir.

Theodosius'un, Aelia Flavia Flaccilla ile yapmış olduğu evliliğinden, Pulcheria adındaki kızı ile oğulları Arcadius ve Honorius dünyaya gelmiştir⁶⁷⁰. Theodosius'un ölümüyle, yöneten augustuslar olarak 18 yaşındaki Arcadius Constantinopolis'te ve 10 yaşındaki Honorius Milano'da olmak üzere iki oğlu geride kalmıştı. Böylece siyasi sahne, artık genç imparatorların yeteneklerine bırakılmış olacaktı. Fakat Batı Roma'da MS 391'den itibaren *magister peditum* olan General Flavius Stilicho, Theodosius'un her iki çocuğunu da korumakla yükümlüydü⁶⁷¹. Arcadius'un MS 408'de ölümü sonrası 7 yaşındaki II. Theodosius tahta geçer. Theodosius MS 450 yılında ata binerken geçirdiği kaza sonrasındaki ölümüne kadar doğuda rakibi olmayan bir imparatordu⁶⁷².

II. Theodosius, Honorius'a göre daha etkin bir imparator olması ile birlikte yapısal olarak değişikliklere yönelmiştir. II. Theodosius, Büyük Constantinus'dan başlayarak kendi dönemine kadar çıkarılmış olan kanunları bir komisyon aracılığı ile hukukçuların çalışmalarını derleyerek işe başlar⁶⁷³. Komisyonun çalışması MS 438 yılında *Codex Theodosianus*'un yayınlanması ile tamamlanır. *Codex Theodosianus*, MS 313-438 yılları arasında yayınlanmış imparatorluk kanunları ve MS 438-468 arasında hem II. Theodosius, hem de arkasından gelen imparatorların ekledikleri *novella*'ları kapsamaktadır. Bu kanunlarda her seviyeden halkın talepleri, şikayetleri, kabulleri ve bunların çözümleri yer almaktadır⁶⁷⁴.

⁶⁷⁰ PLRE I, 341; Mitchell 2016, 130.

⁶⁷¹ Cameron 1969, 247-280.

⁶⁷² Mitchell 2016, 151.

⁶⁷³ Harries 1999, 26-31.

⁶⁷⁴ Ceylan 2016, 540-541.

Bölge yönetiminde hiyerarşinin en üst basamağında olan bölge ve kent valilerinin görevleri kamu düzenin sağlanmasının yanı sıra kanunları duyurmak ve uygulamaktır. Valiler yapılı çevre düzenlerinin uygulanmasın da en yüksek rütbeli otoritedir ve imparator kanunları da doğrudan valileri muhatap alır⁶⁷⁵. Örneğin, MS 390 yılında Roma ve İliya valilerine gönderilen kanunlar, “*eski yapıların onarımı tamamlanmadan yeni inşaata başlamakta ısrar eden*” valiye 700 denarii ceza öngörür (Cod. Theod. 1.15.27,28). Yeni inşaatların bir diğer olumsuz yönü de valilerin görev yerleri değiştiğinde bu inşaatların yarım kalmasıdır. MS 393 tarihli bir kanun bu sorunu, görev süresi sona erse de valiyi inşaatı kendi kaynakları ile bitirmek zorunda bırakarak çözmeye çalışır (Cod. Theod. 1.15.31). Olasılıkla her bir kanun düzenlemesi posta yoluyla bildiriliyor olmalıdır.

Kat.No. 109-126 aralığında değerlendirilen mühür baskılarında iki farklı mühür kullanıldığı açıktır. Dairesel ve kare formlu iki farklı mührü değerlendirdiğimizde her iki formda baskı yapılan mühürlerde hem kumaş hem de papirüs izi tespit edilmiştir. Tapınak A arşivinde 18 adet mühür baskısının yer alması, doğrudan II. Theodosius Dönemi’nde gerçekleşen yeni kanunların merkezlere iletilmesi ile ilişkili olabileceğini göstermektedir. Oldukça az sayıda paralel örneklerine rastladığımız ikili ikonografiye ait bir örnek MS 420-423 yılları aralığına tarihlendirilen bir ağırlık üzerinde karşılaşılmış ve II. Theodosius ile Honorius cepheden tasvir edilmiştir⁶⁷⁶.

Kat.No. 109-126 (Lev. 17-19) aralığında değerlendirilen mühür baskıları buldukları tabakanın stratigrafik verileri ile birlikte ele alındığında MS 4. yy’ın ikinci yarısı ile MS 5. yy’ın ilk yarısına tarihlendirilmelidir.

4.7.10. I. Anastasius

Kat.No. 127 (Lev. 19) numaralı mühür baskısı tez çalışmamız kapsamında ele aldığımız mühür baskı formlarından oldukça farklıdır. Kareye yakın formda olan örnek üzerinde yer alan tasvirde dairesel çerçeve içerisinde cepheden izlenen imparatorun başında kraliyet tacı yer alıyor olmalıdır. Diğer yüzünde ise dairesel çerçeve içerisinde yer alan nike elinde taç ile profilden tasvir edilir. Nike’nin üzerinde giymiş olduğu kıyafet hareketine bağlı olarak dalgalı tasvir edilmiştir. Kanat çıkışları oldukça belirgin ve uca

⁶⁷⁵ Lançon 2000, 45-47; Ceylan 2016, 542.

⁶⁷⁶ Bendall 1996, No.12.

doğru kanat üzerinde yer alan tüylerin kıvrımları belirgindir. Tapınak A'da bulunan mühür baskısı, stratigrafik bir veri alabileceğimiz tabakada değil yüzey buluntusu olarak ortaya çıkarılmıştır.

Kat.No. 127'de değerlendirilen mühür baskısında kısaltma ya da lejant yer almaması mühür baskısını anonim mühür olarak değerlendirmemizi gerektirse de nikenin diğer yüzde taçlandırma yapıyor olması mührün bir imparatora ait olması gerektiğini ortaya koyar. **Kat.No. 127'**de değerlendirilen mühür baskısı ile paralel bir örnek Dumbarton Oaks koleksiyonundaki bir mühür baskısında karşılaşılr⁶⁷⁷. Söz konusu örneğin I. Anastasius (491-518), I. Justin (518-527) veya I. Justinian (527-565) olabileceği üzerinde durulmuştur.

Tapınak A'da yüzey buluntusu olarak ele geçen mühür baskısı tapınağın arşiv olarak kullanılan son evresini oluşturulan kayıtlara ait olmalıdır. Olasılıkla I. Anastasius'a (MS 491-518) ait olan mühür baskısında yer alan nikenin kanat formu Meryem'e Müjde ve Vaftizci Yahya'nın yer aldığı mühür baskılarında, kanatları çizgisel olarak izlenirken **Kat.No. 127'**de ise arka yüzünde yer alan nikenin kanatlarında tüy detaylarının işlendiği görülür. I. Anastasius'a ait sikkelerde⁶⁷⁸ de benzer tasvirlerin yer alması bu mühür baskısının Anastasius'a ait olduğunu düşündürmektedir.

4.8. İmparatorluk Sembolleri

Başlık altında Sol Invictus, Milvian Köprüsü Savaşı, Aequitas ve Kartal tasviri ele alınacaktır.

4.8.1. Sol Deus İnvictus

MS 3. yy'da politeizm yoğun biçimde toplumun dini hayatında etkilerini gösterir. Roma dini olarak tanımlanan bu inanç; kendi dinamiklerini içinde barındırır ve pagan inançlar, toplumun geleneklerinde ve sosyal hayatında etkilidir. İmparatorluğun dinsel inanç sistemi ve yakın coğrafyalardaki yaygın kültler, Roma imparatorluğunun sınırları genişledikçe çok sayıda tanrı ya da tanrılara ilişkin tapınma biçimleri ile birlikte Roma İmparatorluğu'ndaki mevcut dinsel çeşitlilik artmıştır⁶⁷⁹.

⁶⁷⁷ Kat. No. 124'de değerlendirilen örnek ile benzer olan mühür baskısı Dumbarton Oaks Koleksiyonu'nda BZS.1951.31.5.3563 numarasıyla değerlendirilir.

⁶⁷⁸ Bellinger 1996, 2-5, Pl. 1, A/1.

⁶⁷⁹ Aldrete 2004, 141; Schott 2008, 25-26; Potter 2010, 543-558.

İmparator Elegabalus (MS 218-222) Sol Invictus kültürünün Roma topraklarına girişini sağlamış ve Sol Invictus'u Roma tanrılarının üzerine yükselterek Roma'nın zirvesindeki bir ilaha dönüştürmesi uzun sürmemiştir. Elegabalus'un siyasi anlamda desteklediği Sol Invictus, imparatorlukta kabul görmüş ve birçok imparator bu kulte sahip çıkmıştır⁶⁸⁰. Sol İnvictus, fethedilemez güneşin hakimiyetini ve otoritesini merkeze alan Suriye kökenli bir kültürdür. Bütün tanrıların üstündeki tanrıyı ifade eden pagan tek tanrıcılığına yakın bir inanç biçimi olarak değerlendirilen kült üzerinde senkretik unsurlar izlenir⁶⁸¹. Hıristiyanlık dahil pek çok dini geleneği de etkileyen Sol İnvictus kültü hem halk hem de imparatorluk nezdinde karşılığını bulur.

Probus, imparator olduğu kısa dönem içerisinde doğuya yapmış olduğu seferden döndükten sonra Tanrı Sol'a için bir tapınak inşa ettirmiş ve Roma Pantheonu'na yeni bir tanrı daha eklenmiştir. İnancı konusunda tartışmalar ile gündemde olan I. Constantinus'un babası Constantius'un tanrı Sol'un sadık bir inanana olduğuna yönelik iddialar bulunmaktadır⁶⁸². Fakat tanrıyı Roma İmparatorluğuna getiren ve kendisini bu kültürün başrahibi ilan eden Elagabalus, Sol'u Roma panteonu arasına katmış ve yerel unsurlar ile birlikte Suriye'den almış olduğu ilahı Yunan geleneğine ait ilahların devşirildiği imparatorluk kültüne dahil etmiştir. Böylece İmparatorlar, yeryüzünde tanrıyı temsil eden tanrının tezahürü olarak algılanmışlardır⁶⁸³. I. Constantinus Dönemi'ne kadar Sol kültü dahil diğer pek çok kült, imparatorluğun desteği sonucunda halkın benimsemesi kolaylaşmıştır. I. Constantinus'un benimsemiş olduğu Sol inancı, bir süre daha bastırdığı sikkeler üzerinde yer almaya devam etmiştir⁶⁸⁴. I. Constantinus'un, Milvian Köprüsü Savaşı'ndan sonra kendi adına yaptırmış olduğu Constantinus Takı'nda senkretik durumu gösteren önemli bir yapı olması aynı zamanda yeni bir dönemin başladığını gösteren Tak üzerinde Hıristiyanlıkla ilişkili paneller yer alırken, Jupiter'e kurban sunulma sahnesi de yer alır.

Kat.No. 128 (Lev. 19)'de yer alan mühür baskısının ön yüzünde izlenen tanrı sol üzerinde dökümlü bir chymation yer alır. Olasılıkla sağ eliyle dizginleri tutarken sol elinde kırbacını atların üzerine savurur. Profilden tasvir edilen atlara ait iki farklı beden izlenirken çok sayıda ayak tasviri tespit edilmektedir. Sikkelerde ise Sol Invictus'u çeken

⁶⁸⁰ Stark 2007, 206-208.

⁶⁸¹ Halsberhe 1972, 79-80, 117-120.

⁶⁸² Watson 1999, 201-202; Dunstan 2011, 434; Manders 2012, 150-152; Lee 2016, 35; Lenski 2006, 162.

⁶⁸³ Duygu 2017, 67, 70-71.

⁶⁸⁴ Jones 1997, 112; Leithart 2010, 76; Southern 2015, 293.

atlar tasvir edilirken dörtlü atın çektiği araba izlenir⁶⁸⁵. Tapınak A avluda ele geçen mühür baskısı 283,58 kodunda tespit edilmiştir. Mühür baskısı üzerinde yer alan Sol İnvictus tasviri Marcus Aurelius Probus ile Roma İmparatorluğu'nda maddesel bir görüntüye bürünür ve ona adanan tapınak dikilir. **Kat.No. 128**'de değerlendirilen mühür baskısının her ne kadar bulunduğu tabaka MS 4. yy'ın ikinci yarısına işaret etse de aslında kullanım görmüş olduğu evre Marcus Aurelius Probus ile I. Constantinus Dönemi aralığında olmalıdır.

4.8.2. Milvian Köprüsü Savaşı

Kat.No. 129 (Lev. 19) numarasıyla değerlendirilen mühür baskısı üzerinde izlenen askeri mücadelede, sağda zemin üzerinde çömelmiş halde tasvir edilmiş esirin başında miğfer yer alır. Profilden betimlenen esirin üzerine ayağını dayamış olan merkezde yer alan asker, elinde tutmuş olduğu kalkanı yukarı doğru kaldırır şekilde tasvir edilmiştir. Sol eli belinin arkasında tasvir edilirken kılıcının kabzasına yönelmiş şekildedir. Merkezde yer alan askere ait olan at ise biraz daha geride ve n ayakları hareketli bir şekilde tasvir edilmiştir. Mühür baskısının arka yüzü ise konik formda yapılmıştır.

Mühür baskısı üzerinde yer alan tasvir olasılıkla I. Constantinus'un Maxentius'u öldürme sahnesi olmalıdır. I. Constantinus ve Maxentius arasında yaşanan Milvian Köprüsü savaşının asıl sebebi üzerine çok sayıda tartışma vardır. Maxentius paganizmi savunurken I. Constantinus'un Hıristiyanlığu desteklemesi bu sebeplerden birisi olabilir. Ancak gerçek olan şu ki, Maxentius'un idaresi altında bulunan toprakların yönetiminde yapmış olduğu değişimler ve baskıcı yönetim halini sürdürmesi halk nezdinde Maxentius'a karşı bir tepkinin oluşmasına yol açmıştır. I. Constantinus da bu durumu savaş bahanesi olarak kullanmış ve savaş sonrasında Roma'nın hakimiyeti ona gemiřtir⁶⁸⁶. İki imparator arasında savaşa neden olan bir diğer sebep de I. Constantinus'un "*Augustus*" unvanından "*Caesar*" unvanına düşürülmesi ve bu konunun Maxentius için alay konusu olmasıydı. Diğer taraftan I. Constantinus'a sığınan Maximian, imparatorun seferde olduğu bir evrede imparatorluğunu ilan etmiş bunun zerine Constantinus Maximian'ı tutuklatıp idam ettirmiştir. Yaşanan duruma istinaden

⁶⁸⁵ Yarza 2018, 380-381, Table 1.

⁶⁸⁶ Keresztes 1981, 9.

Maxentius babasının intikamını alacağını açıkça belirtmiştir⁶⁸⁷. Tüm bu yaşananlardan sonra Maxentius ile I. Constantinus savaş hazırlıklarına başlamıştır⁶⁸⁸.

MS 312 yılında gerçekleşen savaş Eusebius'un anlatımı ile oldukça etkileyici bir hale bürünür. Eusebius, Musa'nın Firavunla mücadelesi esnasında Kızıldeniz'in yarılıp Musa ve ordularının rahatça oradan geçmelerini Constantinus ve ordusuna, Maxentius'un köprüden geçişi esnasında köprü'nün yıkılıp o ve adamlarının nehre düşmelerini ise Firavun'un Kızıldeniz'den geçişi esnasında denizin Firavun ve adamlarını yutmasına benzetmiştir (Eusebius, Vit. Kons, 83-84). I. Constantinus, Milvian zaferinden sonra Maxentius'un kesilmiş kafasını Roma'ya getirerek, halkını zalim bir yöneticinin elinden kurtardığı izlenimini vermek istemiştir. Eusebius, I. Constantinus'un kazandığı zaferden sonra Roma'da gerçekleşen kutlamalardan bahsederken pagan olan senato da Roma'ya girdiğinde onu karşılamış ve hatta savaştan sonra senato üyeleri aldıkları karar ile I. Constantinus adına bir anıt diktirmişlerdir. Anıtta "*İmparator Sezar Flavius Constantinus En büyük, Dindar, Şanslı, Augustus, çünkü Tanrısallığın teşvikiyle ve ruhunun büyüklüğü, güçleriyle intikam aldı. Senato ve Halk üzerinde Roma bu zafer takını adadı.*" şeklinde aktarılır⁶⁸⁹. Milvian Köprüsü Savaşı'nın yer aldığı frizde tıpkı Eusebius'un aktardığı gibi Maxentius'un askerleri nehrin içerisinde yer alırken I. Constantinus, frizin solunda askerine doğru yönelirken hızlı hareketi ile kıyafeti uçuşur şekilde tasvir edilmiştir⁶⁹⁰ (**Figür 53**).

Figür 53. Constantine Takı, Milvian Savaşı sahnesi

Tapınak A avluda gerçekleştirilen kazı çalışmalarında tespit edilen **Kat.No. 129** numaralı örnek üzerinde izlenen tasvir ilk olarak "*Fel Temp Reparatio*" olduğunu düşündürür. II Constantius ve Constans Dönemi'nde gerçekleşen sikke reformları ile

⁶⁸⁷ I. Constantine, Licinius ile üvey kızkardeşi Konstantia'yı nişanlanmasını istemesi üzerine Maxentius ile oldukça gerilmişlerdir. (Bkz. Pohlsander 2002, 16).

⁶⁸⁸ Lenski 2007, 68.

⁶⁸⁹ Jones 1965, 91.

⁶⁹⁰ Cowan 2016, 53.

birlikte yeni ölçüler tespit edilmiş ve bronz sikkelerin arka yüzünde daha önce karşılaşılmamış olan “*Fel Temp Reparatio*” yer almaya başlamıştır. Bu tasvirler, MS 344 yılında Roma İmparatorluğu ile Sasaniler arasında gerçekleşen savaş ile bağlantı kurularak ele alınmıştır. Atından düşen Sasani süvarisi başında pers başlığı yer alırken bir diğer figür ise bazen atın üzerinde bazen de bir elinde labarum, diğer elinde ise nike tutar şekilde tasvir edilir⁶⁹¹. **Kat.No. 129**’da yer alan sahne ise “*Fel Temp Reparatio*” tasvirlerinden oldukça farklıdır. Merkezde yer alan askerin esiri öldürmek üzere hamle yaptığı oval formda olan kalkanı kaldırırken sol elini kılıcına götürmüştür. Kılıcının kabzası oldukça belirgin izlenir. Olasılıkla tasvir edilen sahne I. Constantinus’un Maxentius’un başını kesme sahnesi olmalıdır.

Kat.No.129 (Lev.19) numaralı mühür baskısı üzerinde yer alan savaş ikonografisine göre MS 4. yy’ın ilk yarısına tarihlendirilmelidir.

4.8.3. Aequitas

Kat.No. 130 (Lev. 20) numaralı örnekte değerlendirilen mühür baskısı Tapınak A naos tonozlu mekân 6. basamakta ele geçmiştir. Mühür baskısı üzerinde adalet ve eşitliğin simgesi olan *Aequitas* yer alır. Mühür baskısının merkezinde izlenen tanrıça sağa doğru başını çevirmiş ve gözleri kapalı tasvir edilmiştir. Tanrıçanın üzerine giymiş olduğu khiton ıslakmış gibi vücuda yapışık izlenirken belinden döndürülen khymation tomarı yer alır. Tanrıça olasılıkla sol elinde cornucopia, sağ elinde ise adaleti simgeleyen terazisini tutuyor olmalıdır. Figürün sol tarafında yer alan yazıtta “... QV[IT]H...” harfleri okunur. Mühür baskısının arka yüzünde papirüs izi oldukça belirgindir.

Aequitas tipi hem ikonografik hem de tarihsel gelişim açısından *Moneta* tipi ile büyük ölçüde birbiri yerine tasvir edilir. Aequitas ilk olarak MÖ 68 yılında Galba’ya ait sikkelerde yer alır. Bu durum Galba Dönemi’ndeki imparatorluk darphanesinin adil yönetimi için verilmek istenen ana mesaj gibi görünmektedir. Aequitas’a yapılan bu vurgu, imparatorluğun mali kaynaklarının ve imparatorun bunları adil yönetiminin önemini yansıtır. Aequitas, MS 3. yüzyıl imparatorluk sikkelerindeki dört erdem Providentia, Liberalitas, Virtus ve Pietas’tan daha sık kullanılmıştır⁶⁹².

⁶⁹¹ Vaneerdewegh 2017, 152-153.

⁶⁹² Manders 2012, 183.

MS 3. yüzyılda imparatorluk sikkelerindeki Aequitas tasvirinde üç ayrı dönem tespit edilir. İlk büyük dönem Pertinax, ikinci dönem Severus Alexander ve Maximinus Thrax dönemindeki sikkelerde kullanılmıştır⁶⁹³. Üçüncü dönem III Gordian, I Philippus, II Philippus, Decius, Herennius Etruscus, Hostilian, Trebonianus Gallus saltanatlarını kapsar. Bu dönemlerde, Aequitas'ın sikkeler üzerinde kullanılması üçüncü yüzyıl ortalamasından daha yüksektir⁶⁹⁴. Diğer taraftan Caracalla, Aurelian ve Probus dönemlerinde az sayıda aequitas tasvirinin yer aldığı sikkeler basılmıştır⁶⁹⁵. Erdemlerinin öncelikli propaganda aracı olacak sikkeler üzerinde yer alması vurgulamak istedikleri mesajı yaymakla ilgilendiklerinin kanıtıdır. Bu bağlamda inceleyecek olursak Caracalla, esas olarak liberalitas ve virtusu vurgularken Aurelian ve Probus ise en çok virtusa vurgu yapmıştır. Aequitas'ın imparatorluk maliyeleriyle ilgili yukarıda bahsedilen anlamı göz önüne alındığında, özellikle Aurelian'ın sikkelerinde Aequitas'ı daha fazla vurgulaması beklenir. Çünkü o imparatorluk süresinde, sahtekarlık yapan darphane işçilerinin isyanını bastırmıştır⁶⁹⁶.

İkonografik olarak istisnai durumları yalnızca Septimius Severus ve Caracalla sikke tiplerinde görülür. Bu tiplerde Aequitas bir sandalyede oturur elinde phiale ya da asa tutar. Septimius Severus, Caracalla, Geta, Elagabalus, I Philippus ve Gallienus altında basılan bazı aequitas sikke tiplerinde AEQVITAS PVBLICA lejantı yer alır. Aequitas kavramının imparatorluk maliyelerinin adil idaresinin sikke verileri üzerinde yer alan tasvirin çağrışımı göz önüne alındığında, publica sıfatı muhtemelen “*devlete değil*”, “*halka*” vurgu yapar. Dolayısıyla bu aktarım ile imparatorluk merkezinin Aequitas'ını teşvik ettiği şeklinde yorumlanabilir. Bu durumda aequitas doğrudan imparatorun figürüyle bağlantılı olmasa da AEQVITAS PVBLICA'nın anlamı AEQVITAS AVG/AVGG'den pek farklı değildir⁶⁹⁷.

⁶⁹³ Pertinax: RIC IV.1, Pertinax, nos. 1a), 1b), 14, 32a), 32b), Severus Alexander: RIC IV.2, Severus Alexander, nos. 51, 63, 64, 78, 126–128A, 185, 186, 228, 229, 274, 443, 459–462, 546, 547, Maximinus Thrax: RIC IV.2, Maximinus Thrax, nos. 7, 8, 113.

⁶⁹⁴ III. Gordian: RIC IV.3, III Gordianus, nos. 34, 40, 47, 51, 57, 63, 72A, 133a) –134b), 177a), 177b), 267(a), 267(b), 277, 286a)–286c), I. Philippus: RIC IV.3, I Philippus, nos. 27a), 27b), 54, 55, 57, 82, 166a), 166b), 166c), II Philippus: RIC IV.3, II Philippus nos. 228, 240a), 240b), Decius: RIC IV.3, Trajan Decius, nos. 44a–45, Hostilian: RIC IV.3, Hostilianus, nos. 202a)–202c), Trebonianus Gallus: RIC IV.3, Trebonianus Gallus, nos. 16, 80, 81, 101, Volusian: RIC IV.3, Volusianus, nos. 142, 153, 166, 215, 225, 246.

⁶⁹⁵ Caracalla: RIC IV.1, Caracalla, nos. 31, 114, 507, Aurelian: RIC V.1, Aurelianus, no. 45, Probus: RIC V.2, Probus, nos. 150, 637.

⁶⁹⁶ Manders 2012, 183.

⁶⁹⁷ Manders 2012, 185.

Kat.No. 130 numaralı mühür baskısında değerlendirilen örnek Tapınak A tonozlu mekânın güneydoğusunda 6. basamağa yakın bir noktada ortaya çıkarılmıştır. Mühür baskısı üzerinde tespit etmiş olduğumuz Aequitas ikonografisini birçok imparator propaganda amaçlı kullanmış olması oldukça dikkat çekicidir. Bu bağlamda mühür baskısının arka yüzünde papirüs izinin yer alması bir yazışmaya ait olduğunu kanıtlarken aynı zamanda mühür baskısı üzerinde yer alan Aequitas yazışmanın içeriği konusunda da ipucu verir.

İkonografik olarak değerlendirildiğinde **Kat.No. 130 (Lev. 20)** numaralı mühür baskısı en geç MS 3. yy'da kullanılmış olmalıdır.

4.8.4. Kartal (Hayvan Mücadelesi)

Kat.No.131-136 (Lev. 20) aralığında ele geçen mühür baskıları Tapınak A naos bölümünde 281,02-280,83 kod aralığında ortaya çıkarılmış ve aynı mühür ile baskı yapılmış olmalıdır. Mührün merkezinde izlenen tasvirde, kanatlarını iki yana açmış ve ağzında çelenk taşır şekilde bir kartal figürü tasvir edilmiştir. Kartalın pençelerinin hemen altında koşar pozisyonda kanatlarını yukarı doğru kaldırmış olan grifon, kartala bakar şekilde betimlenmiştir. Kartalın hemen sağında yer alan yıldız oldukça dikkat çekici bir diğer unsurdur. **Kat.No. 131**'de değerlendirilen mühür baskısı 281,02 kodunda ortaya çıkarılmış ve oldukça iyi korunmuş durumdadır. Diğer taraftan 280,88-280,83 kodu aralığında bulunan diğer mühür baskılarında ise yer yer deformasyonlar izlenir.

Kartalın ağzında defne tacını taşıması geleneği Jupiter ile ilişkilendirilmiş ve bu tasvir sikkelerde sıklıkla kullanılmıştır⁶⁹⁸. MÖ 73 yılına tarihlenen bir sikke üzerinde hem Jupiter hem de kartal izlenir. Pomponius Rufus Dönemi'ne ait olan sikke üzerinde izlenen tasvirde kartal ilk kez yıldırım demeti yerine defne çelenği taşır şekildedir⁶⁹⁹. Diğer taraftan MS 2.-3. yy aralığında değerlendirilen ve Jupiter Dolichenus kültürüne ait olabileceği düşünülen metal objede boğa başının üzerinde yer alan kartalın kanatları hafif açık bir şekilde tasvir edilirken ağzında taç taşır⁷⁰⁰.

⁶⁹⁸ Erken Roma Dönemi'nde birçok tanrı ile ilişkilendirilen kartal sembolü yoğun olarak Jupiter'in tasvirlerinde karşılaşılmıştır. Bkz. Greet 2015, 219-223, Grafik: 1-8.

⁶⁹⁹ Greet 2015, 82, Fig. 4.1. Augustus; RIC I (second edition) 277.

⁷⁰⁰ Richter 1956, 39-40, No. 21, Pl. XVIII, F.

Söz konusu örnekler üzerinde merkezde ağızda defne tacı taşıyan kartalın ayaklarının alt bölümünde grifonun yer alması bir hayvan mücadelesi sahnesi olduğunu düşündürmektedir. Merkezde yer alan kartalın ağızda taşımış olduğu taç, olasılıkla mühür sahibi olan imparator ile ilişkili olmalıdır.

Kat.No.131-136 aralığında ele geçen mühür baskıları buldukları tabakalar dahilinde değerlendirildiğinde MS 4. yüzyılın ilk yarısında kullanılmış olmalıdır.

Kat.No. 137-140 (Lev. 21) aralığında yer alan mühür baskıları üzerinde tespit ettiğimiz sahnede, kanatlarını iki yana açmış bir kartal figürü ağızda çelenk taşıyor şekilde tasvir edilmiştir. Kartalın pençelerinin hemen altında koşar pozisyonda kanatlarını yukarı doğru kaldırmış olan grifon kartala bakar şekilde yer alır. Kartalın iki kanadının üstünde yer alan ve profilden tasvir edilen büstler I. Constantinus ve I. Licinus olmalıdır. Söz konusu mühür baskıları Roma İmparatorluğu'nun ikili yönetim aşamasında kullanılan örneklerden olmalıdır. I. Constantinus ve I. Licinus'un başlarında miğfer ile tasvir edilir. Hemen altta yer alan grifon başını yukarı doğru çevirmiş şekildedir. Milvian Savaşı'ndan sonra I. Constantinus, Doğu İmparatoru Licinius ile tanışmak için MS 313'te Milano'ya gider. Burada iki imparator, kimseye inancı nedeniyle zulmedilemeyeceğini, her tür inancın hoşgörüsüyle karşılanacağını kanıtlayan Milano Fermanı'nı ilan ederler⁷⁰¹. İsa'nın simgesi olan grifonun mühür baskısında yer alması mührün Milano Fermanı'ndan sonra kullanılmış olacağını düşündürür⁷⁰².

I. Constantinus'un asıl hedefi tüm imparatorluğa tek başına hükmetmektir. I. Licinius'u kışkırtarak MS 324'te I. Licinius'un kontrolünde olan topraklara girer. Savaşmaktan başka seçeneği kalmayan I. Licinius Adrianapolis (Edirne) önlerinde I. Constantinus ile karşılaşır ve yenilerek geri çekilir⁷⁰³. Kesin bir sonuç almak isteyen I. Constantinus onu 18 Eylül 324'te Chrysopolis (Üsküdar) önlerinde tekrar savaşmaya zorlamıştır. Bu savaşı da kaybeden I. Licinius, Nikomedia'ya kaçar ve I. Constantine'in kardeşi olan karısı Constantia aracılığıyla imparatorundan af diler. Kısa bir süre sonra onun ileride kendisi için bir tehdit oluşturabileceğini düşünen I. Constantine'in verdiği emir doğrultusunda öldürülür⁷⁰⁴. I. Licinius'un ölümünden sonra I. Constantinus tek başına

⁷⁰¹ Özdemir-Öztaşkın, 490.

⁷⁰² Milvian Savaşı'nın hemen ardından imparatorluğun batısına hâkim olan I. Constantinus ile doğuyu yöneten Licinius Mediolanum'da (Milano) bir araya gelerek hem imparatorluğu paylaştılar hem de Milano Fermanı'nı yayımlayarak Hıristiyanlığa yasal bir nitelik kazandırdılar. (Bkz Doğanç 2017, 496).

⁷⁰³ Kaçar 2004, 21.

⁷⁰⁴ Kaçar 2004, 26.

Roma imparatoru olmuştur. MS 337'deki ölümüne kadar imparatorluğu tek başına yönetmiştir.

Kat.No. 131-140 (Lev. 20-21) aralığında yer alan mühür baskıları olasılıkla I. Constantine'nin topraklarında mutlak hakimiyeti sağladıktan sonra yazışmalarında kullanılan mühürlere olmalı ve MS 4. yy'ın ilk yarısında kullanılmış olmalıdır

4.9. Evlilik Mühür Baskıları

Kat.No. 141-149 (Lev. 21-22) aralığında değerlendirilen mühür baskıları, Tapınak A naos bölümünde ve avluda gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ortaya çıkarılmıştır. Değerlendirilen mühür baskılarının tek yüzlerinde tasvir yer alırken diğer yüzleri konik formda yapılmış olup ip geçişleri belirgindir. **Kat.No. 141-143**'te yer alan mühür baskıları etrafında izlenen elips çerçeve olasılıkla baskıların yüzük ile yapıldığını düşündürür. Her iki figür profilden betimlenmiştir. Sağda kadın yer alırken solda ise sakallı bir erkek izlenir. Erkek sağ elini kadın ise sol elini doksan derecelik pozisyonda havaya kaldırmış ve elleri birbirine temas eder şekilde tasvir edilmiştir. **Kat.No. 142-143**'te yer alan mühür baskısı olduğu gibi etrafında elips çerçeve izlenir. Solda kadın figürü yer alırken sağda sakallı erkek figürü izlenir. İki figürün arası ise ip geçişinden kaynaklı deforme olmuştur. Olasılıkla iki figürün arasında haç yer alıyor olmalıdır⁷⁰⁵. **Kat.No. 144**'te değerlendirilen mühür baskısı deforme olmuş olsa da solda yer alan figürün kadın, sağda yer alan figürün de erkeğe ait olduğu belirgindir. Her iki figür arasında izlenen Latin hacı kişilerin evliliğinin tanrı huzurunda kutsallığını vurgular. Mühür baskısının üst bölümünde ise "...μovo.." bölümü okunmaktadır. Olasılıkla figürlerin üst bölümünde yer alan yazıt tamamlandığında "ομονια"/uyum" şeklinde olmalıdır. Bizans evlilik yüzüğünde bulunan "ομονια"/uyum" terimi, Roma evlilik ideolojisinde öne çıkan Latince "concordia"⁷⁰⁶ terimine karşılık gelir⁷⁰⁷. "ομονια"/uyum" kelimesi Geç Antik Dönemde büyü metinlerinde de yer alır. Hermes Trismegistus'a atfedilen büyüde bir bedenin bir uyum içinde sağlıklı olmasını

⁷⁰⁵ Benzer örnek için bkz. Walker 2019, 61, Fig. 4.1; Vikan 1990, Fig. 10.

⁷⁰⁶ Kanteowicz 1960, 5-11, Fig. 12-20.

⁷⁰⁷ Walker 2019, 62, Fig. 4.3.

nitelemesinin dışında bir karı-koca için ise iyi niyet ve uyum getiren muskalardan da bahsedilir⁷⁰⁸.

Kat.No. 145 izlenen mühür baskısı yer yer deforme olsa da figürler belirgindir. Solda kadın sağda erkek figür yer alır. İki figür arasında olasılıkla *mappa* yer alıyor olmalıdır. **Kat.No. 146-148** aralığında yer alan örneklere aynı mühür ile baskı yapılmıştır. Mühür baskılarında değerlendirilen diğer örneklere göre tespit edilen farklılık, erkek figür solda yer alırken kadın figürü sağda yer almaktadır. Figürleri tamamen çevreleyen yazıtın okunabilen bölümünde "... ΘΕΟΤΟΚ..." kelimesi tespit edilmiştir. Mühür baskısı üzerinde yer alan yazıt "Θεοτόκε βοήθη/Tanrı anası yardım et!" şeklinde veya oldukça nadir rastlanan "Θεου χαριζ/ Tanrının Lütfü" şeklinde tamamlanabilir⁷⁰⁹. **Kat.No. 149**'da yer alan tasvirde değerlendirilen mühür baskılarından farklı olarak erkek solda kadın sağda yer alır. Erkek figürü başında Phryg başlığı giymiş şekilde tasvir edilirken kadın figürü ise elinde *mappa* tutar şekilde tasvir edilmiştir. İki figürü tam ortlayan haç üst bölüme yerleştirilmiştir.

Erken Bizans Dönemine tarihlenen evlilik objeleri; altın yüzük, tokenlar ve kemerlerdir⁷¹⁰. Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenen evlilik objeleri içerisinde şimdiye kadar mühür baskıları, araştırma konuları içerisinde yer almamıştır. Roma Dönemi evlilik kanunları Bizans Dönemi'nde de aynı şekilde devam etmiş, evlilik törenleri, çok az değişiklikle Hıristiyan Kilisesi tarafından devralınmıştır⁷¹¹. Kadınların evlendiklerinde beraberinde getirdikleri "*drahoma*" olarak isimlendirilen eşya, hayvan ve gayrimenkuller evlilik kontratında belirtildiği şekliyle aktarılır⁷¹². Bu kontratın öncesinde kontratın imzalanması, çeyizin teslimi, *dextrarum iunctio* veya sağ ellerin kenetlenmesi ve yasal işlemi teyit eden ilahın iş birliği ve evliliği korumak, *dea pronuba* veya *deus pronubus* bunların hepsi birkaç değişiklik geçirerek koruyucu tanrının himayesine geçiş yapılmış olurdu⁷¹³.

Bu aktarımlar göz önüne alındığında **Kat.No. 141-149 (Lev. 21-22)** aralığında değerlendirilen mühür baskılarının, bazı evliliklerin resmiyete döküldüğünü gösteren en

⁷⁰⁸ Vikan 1990, 151, Fig. 5.

⁷⁰⁹ Walker 2019, 62-63; Vikan 1990, 150-154, Fig. 12-13, 17.

⁷¹⁰ Kanteowicz 1960,1-16; Vikan 1990,145-163; Walker 2019, 60-69.

⁷¹¹ Kanteowicz 1960, 4.

⁷¹² Vikan 1990, 161-162; Nasaina 2018, 30-31.

⁷¹³ Kanteowicz 1960, 4.

önemli kanıtlar olarak nitelendirilmesine imkân vermektedir. Söz konusu mühür baskıları buldukları tabakalar dahilinde değerlendirildiğinde MS 4. yy'a tarihlendirilmelidir.

4.10. Monogramlar

Tapınak A naos tonozlu mekân bölümünde tespit edilen ve **Kat.No. 150-152 (Lev. 22-23)** aralığında değerlendirilen mühür baskılarının ön yüzünde monogram izlenirken arka yüzünde papirüs izleri belirgindir. **Kat.No. 153-154 (Lev. 23)**'te ise blok monogramın da yer aldığı mühür baskısının arka yüzü konik formda yapılmıştır.

Kat.No. 150-151'de yer alan "M" merkezli monogram çözümlendiğinde APKAPIOV/Αρκαπίος⁷¹⁴ ismi okunmaktadır. Arkarios ismi Geç Roma İmparatorluğu'nda genellikle köle veya azat edilmiş hazine görevlisinin ismi olarak tanımlanmıştır⁷¹⁵. **Kat.No. 152** numarasıyla değerlendirilen mühür baskısının ön yüzünden dairesel sınır içerisinde "M" harfi yer alır. **Kat.No. 153**'te değerlendirilen mühür baskısının ön yüzünde monogram yer alırken arka yüzü hafif konik formda yapılmıştır. Mühür baskısı, bulunduğu tabakadan kaynaklı olarak oldukça deforme olmuştur. Okunabilen bölümde diğerlerinden farklı olarak Latince "a, ι, m, n, r" harfleri çözümlenir ve "Mariani/Marianusun" şeklinde okunur⁷¹⁶. Olasılıkla şahsi kullanıma ait bir mühür ait olmalıdır. **Kat.No. 154** numarasıyla değerlendirilen örneğe dikdörtgen formlu mühür ile baskı yapılmış olup blok monogram içerisinde haç yer alır. Blok monogram doğrusal oluşturulan sınır içerisinde çözümlendiğinde "γ, δ, ε, η, θ, λ, ο, π, τ, υ" harfleri okunur ve "θεοδηγιου/θεοληπτου - Theodegios/Theoleptos" şeklinde çözümlenir⁷¹⁷. **Kat.No. 150-154** aralığında değerlendirilen mühür baskısı Tapınak A tonozlu mekân içerisinde 280,88-280,85 aralığında ortaya çıkarılmıştır. Stratigrafik veriler dahilinde değerlendirildiğinde MS 4. yy'ın ilk yarısına tarihlendirilir.

Kat.No. 155 (Lev. 23), Kat.No. 156 (Lev. 23) ve Kat.No. 157 (Lev. 23) numaralı mühür baskıları A Evi'nde gerçekleşen kazı çalışmalarında ortaya çıkarılmıştır. **Kat.No. 155** numaralı örnekte her iki yüzünde haçlı hitap monogramları izlenir. Monogramların etrafı çavuş motifi ile çevrelenmiştir. Ön yüzünde tespit edilen harfler T, ζ, α, ι harflerin

⁷¹⁴ Feind 2010b, 382-383.

⁷¹⁵ Kazhdan 1991, 174.

⁷¹⁶ Feind 2010b, 309, PLRE III, 217, 409, Zacos I 416.

⁷¹⁷ Benzer kurşun mühür baskısı Dumbarton Oaks Koleksiyonunda yer alır (BZS.1955.1.27)

çözümlemesi ile Τζιττα Tzitas/Tzittas ismi okunur. Diğer yüzünde ise σ, ρ, α, τ, ο, ũ harfleri okunur ve çözümlemesi ile Tzittas'ın mesleki unvanı olan General (?) /στρατιγοῦ (vel στρατηγοῦ)? okunur. MS 554 yılında, Prokopius'un "Yapılar" isimli bir eserinde general Tzittas'tan bahsedilir. Prokopius, Tzanika olarak bilinen Trabzon bölgesine yaptığı bir seyahatte Trabzon ve Rize civarındaki dağlık bölgelerde yaşamış olan Tzanilerin topraklarından bahsetmiş, sahil şeridindeki denizci akrabalarının aksine Tzaniler'in yüksek kesimlerde yaşayan, yaylacılık ve eşkıyalıkla geçindiklerini iletmıştır; "...Bu nedenle eski zamanlarda Tzani bağımsız yaşıyordu, ancak şimdiki **İmparator Justinianus'un saltanatı sırasında, General Tzittas'ın komutasındaki Romalılar tarafından savaşta yenildiler ve hemen ona verdikleri mücadeleyi terk ettiler, zahmetsizi tercih ettiler** (Prokopius, Yapılar, III. vi. 2-8). Eğer Prokopius'un aktarımında adı geçen General Tzittas ile Laodikeia'da mühür baskısına ulaştığımız Tzittas aynı kişiye, söz konusu mühür baskısı Justinianus Dönemi'nin (MS 527-565) önemli komutanlarından birisine ait olmalıdır.

Kat.No. 156'da yer alan "N" merkezli mühür baskısı üzerinde dairesel formda baskı yer alır. Arka yüzü ise konik formdadır. Monogramın çözümlemesiyle "Λ, E, N, O, V" harfleri okunmakta ve "Leontios" yazıtı karşımıza çıkmaktadır⁷¹⁸. Benzer bir monogram çözümlemesini R. Feind, MS 7. yüzyıla tarihlendirir⁷¹⁹. Leontios ismi oldukça sık karşılaşılmış isimlerden biridir ve MS 5-6. yy aralığında Konstantinopolis'te bilinen presbyter⁷²⁰ MS 695-698 yılları arasında bilinen Doğu Roma İmparatoru Leontios ile karşılaşılır⁷²¹.

Laodikeia Kilisesi'nde nartheks bölümünde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ele geçen **Kat.No. 158 (Lev. 23)** numaralı kurşun mühür baskısının her iki yüzünde monogram yer alır. Monogramların etrafı çavuş motifi ile çevrelenmiştir. Ön yüzünde yer alan monogramda tespit edilen "ι, ν, ο, σ, τ, υ Ἰουστίνου/ Iustinus arka yüzünde ise "α, η, λ, ο, ρ, σ, τ, υ - στρατηλάτου- stratelatu (magister militum)" yazıtı okunur. Justinus, magister militum⁷²² ünvanını, MS 554 yılında Lazika Savaşı'nda alır⁷²³. Söz konusu mühür baskısında okunan Justinus ismi imparatorla bağlantılı olabileceği gibi, magister

⁷¹⁸ Feind 2010b, 372, Zacos I.9, 298. Zacos-Veglery 1972, No. 411.

⁷¹⁹ Feind 2010a, 131, Nr. 7.

⁷²⁰ Kazhdan 1991, 1212.

⁷²¹ Kazhdan 1991, 1212-1213.

⁷²² Feind 2010b, 337, PLRE III, 155, 323; Zacos-Veglery 1972, no. 401; Dumbarton Oaks koleksiyono no: BZS.1955.1.109

⁷²³ Martindale 1992, 752, 846-847.

militum unvanının MS 4. yy'ın sonlarından itibaren bölge komutanlarına da verildiği düşünüldüğünde bir bölge komutanı olma ihtimali de bulunmaktadır. **Kat.No. 158** numaralı kurşun mühür baskısı MS 6. yy'ın ortalarına tarihlendirilebilir.

Stadyum Caddesi'nde gerçekleştirilen kazılarla ortaya çıkarılmış olan **Kat.No. 159 (Lev. 24)** ve A Evi'nde ortaya çıkarılmış olan **Kat.No. 157 (Lev. 23)** numaralı örnekler üzerinde de monogram yer alır. Ancak, söz konusu monogramlar çözümlenememiştir. **Kat.No. 157** ve **Kat.No. 159** numaralı örnekler buldukları tabakalar dahilinde değerlendirildiğinde MS 7. yy'ın başına tarihlendirilebilir.

4.11. Yazıtlar ve Kısaltmalar

Laodikeia'da 2005 yılında Tapınak A naos tonozlu mekânda gerçekleştirilen kazı çalışmalarında 281,21m-280,02m kod aralığında ele geçen mühür baskılarının 6 adetinde yazıt yer alırken, 10 adetinde ise kısaltma yer alır. **Kat.No. 160-167 (Lev. 24-25)** aralığında değerlendirilen mühür baskıları üzerinde nokta bordürden oluşan dikdörtgen çerçeve içerisinde “TAT” kısaltması izlenir. **Kat.No. 160-167** aralığında yer alan mühür baskılarının oldukça deforme olduğu gözlemlenirken mühürleme tekniğinde farklılıklar tespit edilmiştir. **Kat.No. 160-165** aralığında değerlendirilen mühür baskılarının arka yüzleri konik formda yapılmışken, **Kat.No. 166-167** aralığında yer alan mühür baskılarının arka yüzlerinde papirüs izi belirgindir. **Kat.No. 160-167** aralığında yer alan mühür baskıları üzerinde tespit edilen “TAT” kısaltması olasılıkla “TATIANVS” olmalıdır⁷²⁴. **Kat.No. 160-167** aralığında yer alan mühür baskıları buldukları tabaka içerisinde değerlendirildiklerinde MS 4. yy'a tarihlendirilebilir.

Kat.No. 168 (Lev. 25) numaralı örnekte ise baskının ön yüzünde “Λv” izlenirken yazıtın üst bölümünde “x” harfi yer alır. **Kat.No. 169 (Lev. 25)** numaralı örnekte değerlendirilen mühür baskısı üzerinde “CAI” kısaltması ile karşılaşmıştır. Ön yüzde elipse yakın izlenen baskının alt bölümü düz bir çizgi şeklinde izlenir. Mühür baskısının arka yüzü ise konik formda yapılmış ve ip geçişleri oldukça belirgindir.

⁷²⁴ Beş farklı TATIANVS isminin değerlendirildiği bölümde 1. sırada Rhetor TATIANVS MS 4 yüzyılda isim ile karşılaşılır, 2. Karia Patrikos'u Tatianus MS 4 yy; 3. Tatianus Symrna Konsülü MS 393-394, 4. Pagan Campaniae Konlüsü IVLIVS PRFINIANVS ABLAIVS TATIANVS, 5. sırada ise Eutolmius Tatianus (MS 388-392) Lycia'da yaşamış senatör. PLRE I, 875-876.

Kat.No. 170-171 (Lev. 25) aralığında değerlendirilen mühür baskıları üzerinde yazıt yer alır. Aynı mühür ile baskı yapılmış olmalıdır. **Kat.No. 170**'te değerlendirilen mühür baskısı tüm halde ortaya çıkarılmış fakat bulunduğu tabaka sebebiyle oldukça deforme edilmiştir. Bu sebeple tam olarak okunamamıştır. **Kat.No. 171**'de ise mühür baskısı kırık ve eksiktir. Arka yüzünde ise papirüs izi oldukça belirgindir. **Kat.No. 170**'de ilk satırda “CM.” ikinci satırda “λου κό-” üçüncü satırda ise “μτοç” okunabilmiştir. **Kat.No. 171**'de ise yalnızca ilk iki satır okunabilir durumda, üçüncü satır deforme olmuştur. İlk satırda “CW” ikinci satırda “ΛΟΥ” okunmuştur. **Kat.No. 172-174 (Lev. 25-26)** aralığında değerlendirilen mühür baskıları dairesel formda yapılmıştır. Üç satırdan oluştuğu izlenen mühür baskılarında **Kat.No. 172** üzerinde yer alan yazıtta ilk satırda “όσίου...” okunurken ikinci satırda “...κόμ[ι]...”, üçüncü satırda ise yalnızca “τ[οç]” okunur. Söz konusu yazıt değerlendirildiğinde “Kutsal topraklardan gelen...” şeklinde bir bölümü okunabilmektedir.

Kat.No. 173'te yer alan mühür baskısında tıpkı **Kat.No. 172**'de olduğu gibi üç sıra yazıt yer alıyor olmalıdır. Fakat tespit edilebilen ilk sırada “O”, ikinci sırada “N” harfleri okunabilirken üçüncü sırada yer alan yazıt belirgin değildir. Arka yüzünde ise papirüs izi görülür. **Kat.No. 174** numaralı mühür baskısı yine üç sıra yazıtta sahip olmalıdır. Fakat tespit edilebilen ilk sırada “AM” ikinci sırada “M(N?)”, üçüncü sırada ise “K” harfi okunabilmektedir. Arka yüzünde ise papirüs izi görülür.

Kat.No. 175'te değerlendirilen mühür baskısı diğer örneklerden farklı olarak bouleterion ile baskı görmüştür. Mühür baskısının her iki yüzünde yazıt yer alır. Ön yüzünde yer alan yazıtta bir yakarış ile karşılaşılır. + Θεο|τόκε βο|ήθη+ / Tanrı'nın Annesi, yardım et! yer alırken arka yüzünde mühür sahibinin kimliğine ilişkin veriler ile karşılaşılır. “Εὐφηνίω Π(αθα)P^s(ίω) (?) ὑπα[τ]ικῶ... / Euphemius Spatharios” yazıtı yer almaktadır. MS 5 ve 6. yy'larda sarayda imparatorun yakın muhafızları için kullanılan *spatharios* unvanı, MS 7. yy'da askeri içeriğini kaybederek sadece onursal bir unvana dönüşmüş, MS 9. yy'da ise önemini kaybetmiştir⁷²⁵.

Kat.No. 160-174 aralığında yer alan mühür baskılarının tamamı Tapınak A tonozlu mekân bölümünde ele geçerken, **Kat.No. 175** numaralı örnek A Evi Doğu Sokak'ta ortaya çıkarılmıştır. **Kat.No. 175**'te değerlendirilen mühür baskısı mühürleme tekniği ve bulunduğu tabaka dahilinde MS 6. yy'ın ortasına tarihlendirilir. **Kat.No.160-**

⁷²⁵ Kazhdan 1991, 1935-1936.

174 (Lev. 24-26) aralığında değerlendirilen mühür baskıları buldukları tabaka dahilinde değerlendirildiğinde MS 4. yy'ın ilk yarısına tarihlendirilmelidir.

4.12. Pagan Tasvirli Mühür Baskıları

Başlık altında değerlendirilen mühür baskıları üzerinde yer alan tasvirler sırasıyla Hekate, Aphrodite, Kentauros başlıkları altında değerlendirilecektir.

4.12.1. Hekate

Kat.No. 176 (Lev. 26) numarasıyla değerlendirilen mühür baskısı üzerinde üçlü olarak izlenen tanrıça *Hekate Trimorphos*⁷²⁶ veya *Hekateion*⁷²⁷ olarak isimlendirilir. Tanrıça, üç başlı altı kollu ya da üç gövdeli tasvir edilirken bazen de üç başlı altı kollu bir biçimde betimlemelere sahiptir⁷²⁸. Merkezde yer alan Hekate figürünün sol elinde meşale, sağ elinde asa tuttuğu izlenirken başının yer aldığı bölümde ip geçişleri görülmektedir. Figürün sağında ve solunda yer alan tanrıçalar ise ellerinde yalnızca meşale tutarlar. Hekate'nin boynundan aşağı doğru uzanan yılan tasvirleri izlenir. Tanrıçanın üzerinde yer alan khiton, belin üzerinden döndürülerek aşağı doğru sarkıtılmıştır. Elbiseye ait derin kanallı kıvrımlar, figüre ışık-gölge etkisi ile derinlik kazandırmıştır. Figürlerde sağ bacak ağırlığı taşırken sol bacak yana atılmıştır. Mühür baskısının arka yüzünde ise papirüs izi oldukça belirgin izlenir.

Tanrıça'nın tasvirleri Hellenistik ve Erken Roma Dönemi'nde tek beden, üç kafa, altı kol şeklindeki bir şemaya sahipken MS 2. yydan itibaren değişmeye başlayarak üç ayrı beden şeklinde betimlenmeye başlamıştır⁷²⁹. Ayasuluk kazılarında bulunan ve MS 1-2. yüzyıla tarihlendirilen Hekate heykeli üçlü tasvire sahiptir ve sağ yanında yer alan yılan gövdeye doğru uzanır şekildedir⁷³⁰. Tanrıçanın Üçlü fakat ayrı beden şeklinde tasvir edilmesi MS 2. yy'dan itibaren izlenirken, mühür baskısı üzerindeki tasvirin stil özellikleri MS 2. yy'ın sonu- 3. yy'ın başına ait olduğunu göstermektedir⁷³¹. Mühür

⁷²⁶ Kraus 1960, 102; Karagöz 2002, 306; Başaran 2004, 91.

⁷²⁷ Hekateion, tanrıçanın hem “üçlü heykel veya heykelciği” hem de “küçük kutsal alanı” anlamına gelen sözcük hem Hekateion (τὸ Ἑκάτειον) hem de Hekataion (τὸ Ἑκάτατον) şekliyle kullanılmaktadır. Şahin 2011, 237.

⁷²⁸ Başaran 2004, 91.

⁷²⁹ Başaran 2004, 91.

⁷³⁰ Peçen 2018, 69-70.

⁷³¹ Karagöz 2002, 319. Res. 9; Şahin 2006, 62, Fig. 3, MS 3. yy.

baskısı Tapınak A'da naos bölümünde 280,83m kodunda ortaya çıkarılmıştır. **Kat.No. 176 (Lev. 26)** mühür baskısı gösterdiği stil özellikleri değerlendirildiğinde MS 3. yy'ın başına tarihlendirilmelidir.

4.12.2. Aphrodite

Kat.No. 177 (Lev. 26) numaralı mühür baskısının ön yüzünde Aphrodite sola doğru $\frac{3}{4}$ lük dönüşle tasvir edilmiştir. Ayak ucunda yer alan cupitin elleri hareketli ve Aphrodite'ye bakar şekilde betimlenmiştir. Tanrıça olasılıkla elinde kalkan tutuyor olmalıdır. Mühür baskısının arka yüzü ise konik formda yapılmıştır.

Kat.No. 177'de ele aldığımız mühür baskısı üzerinde izlenen sahnedeki Aphrodite ve Cupit tasviri sevilen heykel grubu betimlemeleri arasındadır. Perge'de K.33 numarasıyla değerlendirilen paralel bir örnekte Aphrodite, Capua Tipi olarak nitelendirilmiştir⁷³². Diğer taraftan Napoli amphitiyatrosunda gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ele geçen ve Napoli Ulusal Müzesi'nde sergilenen ve yine Aphrodite Capua Tipi olarak değerlendirilen bir Aphrodite heykeli elinde kalkan tutar pozisyonda betimlenmiştir⁷³³. İmparator Lucius Verus (MS 161-169) yönetim yılları arasında basılan sikkeler üzerinde de Aphrodite ve cupit tasviri yer alır⁷³⁴ ve **Kat.No. 177** numaralı örnek üzerindeki tasvirle ile oldukça benzerdir.

Kat.No. 177 (Lev. 26) numaralı mühür baskısı MS 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmelidir.

4.12.3. Kentauros

Kat.No. 178 (Lev. 26) numarasıyla değerlendirilen mühür baskısı üzerinde yer alan tasvirde Kentauros'un elinde baş aşağı tutmuş olduğu tavşan ile betimlenmiştir. Hareketli pozisyonda izlenen Kentauros'un sırtında pelerin uçuşur şekildedir. Önünde ise ona eşlik eden avcı köpeği yer alır. İnce ve uzun bir gövde yapısına sahip olan köpek,

⁷³² İnan 1983, 9; Özgür vd. 1996, no.17; Şahin 1999,188, No.161; Demirer vd., 2005, 112, 242.

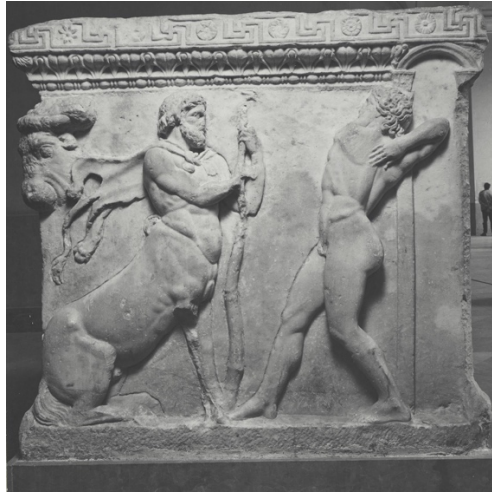
⁷³³ Suhr 1960, 256, Fig.6.

⁷³⁴ LIMC II 1984a, 73; LIMC II 1984b, 62, 63; SNG Copenhagen 346.

başını yukarı Kentauros'a doğru bakar şekilde betimlenmiştir. Mühür baskısının arka yüzü ise konik formda yapılmış ve ip geçişleri oldukça belirgindir.

Erken Demir Çağı'nın sınırlı repertuarında grifon gibi diğer melez yaratıkları içeren Minos ve Miken resimsel repertuarları arasında, at-insan figürünün kesin bir temsili yoktur⁷³⁵. Bilinen en eski Kentauros tasviri, Lefkandi, Euboea'dan MÖ 10. yy sonlarına ait kil figürüdür⁷³⁶. Kentauros'u avcı olarak tasvir eden görüntüler azdır, seramik eserler üzerinde izlenen tasvirde de çoğunlukla başarılı bir avın dönüşüne odaklı sahneler izlenir. Söz konusu ikonografiye ait standart şema, Kentauros'un sağ elinde bir dal, sol elinde ise av kurbanı olarak bir geyik veya tavşan tutar şekildedir⁷³⁷. MÖ 6. yy'ın başlarına ait bir dinos üzerinde, ilk kez bir avcı olarak temsil edilmiş olan Kentauros, yazıtıyla "Cheiron-XIPON" olarak kişileştirilmiştir⁷³⁸. MÖ 510-490'da siyah figürlü bir amphora üzerinde tavşan avından dönen Kentauros avcı köpeği ile birlikte yer alır⁷³⁹.

Kentauros figürü, Dionysos'un kimliği altında yer almaya başlaması ile birlikte boynunda izlenen panter postundan pelerin ile tasvir edilmeye başlanır ve siyah figürlü amphoralar üzerinde yer alan avcı kimliğinin değiştiği gözlemlenir. MS 1. yy'ın ortalarına tarihlendirilen mühür bir baskısı üzerinde Kentauros, Akhilleus ile birlikte tasvir edilir⁷⁴⁰. MS 190-210 aralığında tarihlendirilen Napoli Müzesi'nde sergilenen bir lahdin kısa kenarında Kentauros'un Akhilleus ile eğitimi tasvir edilmiştir⁷⁴¹(**Figür 54**).

⁷³⁵ Fittschen 1969, 92-93.

⁷³⁶ Popham- Sackett 1979, 215, 344-345, Pl. 252, a-g

⁷³⁷ Rombos 1988, 234, Cat No. 332.

⁷³⁸ Sophilos ressamına ait dinos üzerinde avdan dönmüş olan kenteor "kheiron" olarak isimlendirilmiştir. Boardman 1997, 18-19, Fig. 24.

⁷³⁹ LIMC 1 1981a, 59, Fig. 23, 27.

⁷⁴⁰ MS 1. yüzyıl- MS 1. yüzyılın ortaları LIMC I 1981b, 64, Fig. 57d, 57e, 57h.

⁷⁴¹ LIMC 1 1981b, 66-67, Fig. 78, 97, Robinson 1969, 194-195, Pl.54, Fig. 11-12.

Figür 54. Kentauros'un Achilleus'a eğitimi

Kat.No. 178'de değerlendirilen mühür baskısı üzerinde betimlenmiş olan Kentauros, tıpkı MÖ 6. yy'da olduğu gibi tavşan avından dönerken izlenir. Kentauros'a eşlik eden avcı köpeği hemen önünde görülürken boynuna yer alan pelerinin uçuşur şekildedir. MS 2-3. yy'da değişen sanat anlayışı ile mühür baskısında üzerinde yer alan betimlemede Arkaistik üslup etkindir. Fakat Kentauros'un Arkaik Dönem tasvirlerinde karşılaşılmayan pelerin tasvirinin Hellenistik ve Roma Dönemi'ne ait bir detay olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum mühür baskısı üzerinde yer alan tasviri de etkilemiş olacak ki, Kentauros tasvirinin yer aldığı şablonda Arkaistik üslup izlense de Roma Dönemi etkileri belirgindir.

Kat.No. 178 numaralı mühür baskısı üzerinde yer alan tasvire ait stil özellikleri göz önüne alındığında MS 3. yy'a tarihlendirilmelidir.

4.13. Deforme Mühür Baskıları

Tapınak A Avlu ve portikte 8 adet, Septimius Severus Nymphaeumu Batı Sokak/Yeşillerin Jokey Kulübü'nde 2 adet, Kuzey Kutsal Agora Güney Portik'te 1 adet ve yüzey buluntusu olarak 1 adet bulunan deforme mühür baskıları grubuna ait en yoğun buluntu Tapınak A tonozlu mekânda ortaya çıkarılmıştır. Tapınak A tonozlu mekân içerisinde tespit edilen kurşun mühür baskıları 281,35-280,00m kod aralığında olup toplamda 131 adet tespit edilmiştir (**Figür 55**).

Figür 55. Tonozlu Mekân'a geçişi sağlayan merdivenin kazı öncesi ve yapılan restorasyon çalışmalarından sonraki durumu

Değerlendirmeye alınan mühür baskılarının bazıları tüm olarak ortaya çıkarılmış bazıları ise küçük parçalar halinde tespit edilmiştir. 131 adet kurşun mühür baskısının tek yüzünde baskı izi yer alır. Deforme mühür baskılarında arka yüzü konik formda olan örneklerin sayısal olarak fazla olduğu ve yazışma veya tekstil üzerine mühürleme işlemi yapıldığı görülürken, bu örneklerde her iki mühürleme tekniğinin de kullanıldığı söylenebilir.

Tapınak A tonozlu mekânın batısında, güney duvarı ile batı duvar tonozu önünde 281.05-280.82m kodlarında ortaya çıkarılan **Kat.No. 179-190** numaralı mühür baskılarının tamamında bozulma izlenir (**Figür 56/Lev.28-29**). **Kat.No. 183** ve **Kat.No. 189** numaralı örnekler üzerinde yoğun tahribata uğramış ve olasılıkla bir imparatora ait profilden tasvir edilmiş figürler yer alır. **Kat.No. 184** ve **Kat.No. 187**'de değerlendirilen kurşun mühür baskıları kırık ve eksik durumdadır. **Kat.No. 186** numaralı örnek üzerinde olasılıkla merkezde portre yer alıyor olmalıdır. Baskının sol bölümünde izlenen lejantta yalnızca "OC" yazıtı okunabilir durumdadır. **Kat.No. 187**'de değerlendirilen mühür kırık ve eksik olup korunabilen bölümde yalnızca "AA" yazıtı okunur. Arka yüzünde ise baskı görmüş olduğu materyalin izi yer yer izlenir.

Figür 56. Tonozlu mekan batı bölümü

Kat.No. 179-190 numaralı mühür baskıları, buldukları stratigrafide ele geçen sikkeler⁷⁴² ile birlikte değerlendirildiğinde MS 4. yy'ın başı ve ortaları arasında tarihlendirilmesi uygun olacaktır.

⁷⁴² 280.87 Kodunda Ele Geçen L.05.TA.101 330-337 I Constantine; L.05.TA.94 I. Constantine; L.05.TA.300 Tripolis Şehir Sikkesi 253- 268 Gallienus ortaya çıkarılmıştır. 280.86 Kodunda Ele Geçen L.05.TA.580 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.155 II Constantius MS 330-337; L.05.TA.580 MS 337-361 II. Constantius; 280.83 Kodunda Ele Geçen L.05.TA.334 337-361 II. Constantius; L.05.TA.147 MS 4. yy; L.05.TA.146 MS 4 yy; L.05.TA.283; MS 4. yy; L.05.TA.586 330-346 I. Constantine. 280.84 Kodunda Ele Geçen L.05.TA.172 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.304 MS 4. yy; L.05.TA.560 MS 4. yy; 280.82 Kodunda Ele Geçen L.05.TA.576. MS 317-326 Crispus; L.05.TA.576. MS 317-326 Crispus; L.05.TA.152 MS 4. yy; L.05.TA.336 MS 4,yy; L.05.TA.160 MS 334-341 II. Constantius; L.05.TA.505 MS 337-361 II. Constantius; 281.02 Kodunda Ele Geçen L.05.TA.396 MS 347-348 I. Constantine; L.05.TA.407 MS 4. yy; L.05.TA.415 MS 4. yy; L.05.TA.331 MS 4. yy; L.05.TA.418 MS 4. yy; L.05.TA.409 MS 4. yy; L.05.TA.578 MS 4. yy. 281.03 Kodunda Ele Geçen L.05.TA.81 MS 337-361 II Constantius; L.05.TA.203 MS 4. yy. 281.01 Kodunda Ele Geçen L.05.TA.149 MS 286-310 Maximian L.05.TA.355 MS 286-310 Maximian sikkeler tespit edilmiştir.

Figür 57. Tonozlu mekan güneydoğu bölümü

Tonozlu mekânın güneydoğusunda (**Figür 57/ Lev.28-29**) 281,48- 280,23m kodlarında tespit edilen **Kat.No. 191-200** numaralı kurşun mühür baskıları üzerinde de yoğun deformasyonlar izlenir. Söz konusu örneklerden yalnızca **Kat.No. 200** numaralı mühür baskısında cepheden tasvir edilmiş ve olasılıkla bir imparatora ait oldukça silik bir tasvir yer alır. **Kat.No. 191-200** aralığında değerlendirilen kurşun mühür baskıları bulunduğu stratigrafik veriler dahilinde değerlendirildiğinde MS 4. yy'ın ortalarına tarihlendirilmiştir⁷⁴³.

Figür 58. Tonozlu mekan güneybatı bölümü

⁷⁴³ 281.48 Kodunda L.05.TA.34 MS 337-361 II. Constantius.

Naosun Güneybatısında tespit edilen 17 adet mühür baskısı 280,86-280,00m kod aralığında ortaya çıkarılmıştır (**Figür 58 Lev.28-29**). **Kat.No. 201-217** aralığında yer alan mühürlerin tek yüzünde baskı yer alırken diğer yüzleri ise konik şekildedir. **Kat.No. 201**'de değerlendirilen kurşun mühür baskıları üzerinde profilden tasvir edilen olasılıkla imparatora ait olan figürün solunda haç yer alıyor olmalıdır. **Kat.No. 201-217** aralığında yer alan mühür baskılarının buldukları stratigrafide ele geçen sikkeler⁷⁴⁴ ile birlikte değerlendirildiğinde MS 4. yy'ın başı ve ortaları⁷⁴⁵ arasına tarihlendirilir.

Naosun ortasında 280,88-280,82m kod aralığında amorf tespit edilen dört adet mühür baskısı **Kat.No. 218-221** aralığında değerlendirilen mühür baskıları oldukça deforme olmuştur. **Kat.No. 220**'de yer alan mühür baskısında olasılıkla imparatora ait olan figür cepheden tasvir edilirken **Kat.No. 218-219**'da değerlendirilen mühür baskıları profilden tasvir edilmiştir. **Kat.No. 221**'da ise tasvirin yer aldığı bölümde tamamen deformasyona uğrasa da arka yüzünde papirüs izi yer yer izlenmektedir. Buldukları stratigrafi dahilinde değerlendirildiğinde MS 4. yy'ın ortasına tarihlendirilir⁷⁴⁶.

⁷⁴⁴ 280.86 kodunda ele geçen sikkeler L.05.TA.580 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.155; II. Constantius MS 330-337; L.05.TA.580 MS 337-361 II. Constantius; 280.80 Kodunda L. 05.TA. 298 MS 4. yy; L.05.TA.604 MS 4. yy; L.05.TA.624 MS 4. yy; L.05.TA.625 Ms 337-34 II Constantine; 280.82 Kodunda L.05.TA.576 MS 317-326 Crispus; L.05.TA.576. MS 317-326 Crispus; L.05.TA.152 MS 4. yy; L.05.TA.336 MS 4. yy; L.05.TA.160 MS 334-341 II. Constantine; L.05.TA.505 MS 337-361 II. Constantius; 280.83 Kodunda L.05.TA.334 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.147 MS 4. yy; L.05.TA.146 MS 4. yy; L.05.TA.283 MS 4. yy; L.05.TA.586. MS 4. yy; 280.81 Kodunda L.05.TA.179 MS 337-361 II. Constantius; L. 05.TA. 520 MS 4 yy; L. 05.TA. 519 MS 337-361 II. Constantius; L. 05.TA. 479 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.566 MS 286-305 Maximian; L.05.TA.551 MS 4,yy; L.05.TA.567 MS 4. yy; L.05.TA.521 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.561MS 284-305 Diocletianus; L.05.TA.552 MS 198-217 Caracalla; L.05.TA.558 MS 4. yy; L.05.TA.543 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.546 MS 4 yy; L.05.TA.545 MS 4. yy; L.05.TA.549 MS 4. yy; L.05.TA.560 MS 4. yy; L.05.TA.544 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.623 MS 337-350 Constans; L.05.TA.619 MS 268-270 II. Claudius; L.05.TA.601 MS 4. yy; L.05.TA.613 MS 286-305 Maximian sikkeler ortaya çıkarılmıştır.

⁷⁴⁵ 280.85 kodunda ele geçen sikkeler L.05.TA.284 MS 4 yy; L.05.TA.564 MS 4 yy; L.05.TA.594 MS 337-361 II. Constantius (?) L.05.TA.585 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.562 MS 4. yy; 280.83 Kodunda L.05.TA.334 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.147 MS 4. yy; L.05.TA.146 MS 4. yy; L.05.TA.283 MS 4,yy; L.05.TA.586. MS 4. yy; 280.81 kodunda L.05.TA.179 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.520 MS 4 yy; L.05.TA.519 MS 337-361 II. Constantius; L05.TA.479 MS 307-337 I. Constantine; L. 05.TA. 566 MS 286-305 Maximian; L.05.TA.551 MS 4. yy; L.05.TA.567 MS 4. yy; L.05.TA.521MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.561MS 284-305 Diocletianus; L.05.TA.552 MS 198-217 Caracalla; L.05.TA.558 MS 4. yy; L.05.TA.543 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.546 MS 4 yy; L.05.TA.545 MS 4. yy; L.05.TA.549 MS 4 yy; L.05.TA.560 MS 4 yy; L.05.TA.544 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.623 MS 337-350 Constans; L.05.TA.619 MS 268-270 II. Claudius; L.05.TA.601 MS 4,yy; L.05.TA.613 MS 286-305 Maximian sikkeler ortaya çıkarılmıştır.

⁷⁴⁶ 280.82 kodunda ele geçen sikkeler L.05.TA.576 MS 317-326 Crispus; L.05.TA.576 MS 317-326 Crispus; L.05.TA.152 MS 4 yy; L.05.TA.336 MS 4. yy; L.05.TA.160 M 334-341 II. Constantine; L.05.TA.505 MS 337-361 II. Constantius; 281.02 kodunda ele geçen L.05.TA.396 MS 347-348 II. Constantius; L.05.TA.407 MS 4. yy; L.05.TA.415 MS 4. yy; L.05.TA.331 MS 4. yy; L.05.TA.418 MS 4.

Tapınak A tonozlu mekân krepidoması 6. basamakta ise 280,87-280,82m kod aralığında ele geçen **Kat.No. 222-232**'de değerlendirilen mühür baskıları içinde oldukça deforme haldedir. **Kat.No. 222 ve Kat.No. 223** numaralı örneklerde yer yer izlenebilen koşar pozisyonda hayvan tasviri yer alır. **Kat.No. 224 ve 227-229**'da yer alan kurşun mühür baskıları ise tamamen deforme olmuştur. Diğer taraftan **Kat.No. 225**'te değerlendirilen mühür baskısı üzerinde elips formda yapılmış yüzük baskı izlenir. Yer yer izlenebilen sahnede cepheden ve olasılıkla bir imparatora ait olan tasvir yer alıyor olmalıdır. **Kat.No. 230**'da yer alan mühür baskısı ise deforme olsa da izlenebilen kartalın kanatları iki yanda ayrılır ve yukarıya doğru uzanır. Mühür baskısının üst bölümü kırık ve eksiktir. Benzer şekilde Dumbarton Oaks koleksiyonunda yer alan ve MS 5-6. yy aralığına tarihlendirilen kurşun mühür baskısının iki yüzünde de baskı izlenir. Ön yüzünde yer alan baskıda kartalın kanatları yukarı doğru uzanır ve iki kanat arasında Grekçe monogramın çözümlenmesi ile Μακροβίου/Makrobios ve diğer yüzünde Latince Makrobios yazar ve haç ile sonlandırılmıştır. **Kat.No. 230**'da izlenen kartal, Dumbarton Oaks koleksiyonunda olduğu gibi kanatlar iki yana ve yukarı doğru uzanmıştır. Monogramın yer aldığı bölüm ise deforme olmuş olmalıdır. **Kat.No. 231-232**'de değerlendirilen mühür baskısı üzerinde, cepheden tasvir edilen ve olasılıkla bir imparatora ait olan mühür baskısı yer alır. **Kat.No. 222-232** aralığında değerlendirilen mühür baskıları MS 4. yüzyılın başı ve ortaları aralığına kullanım görmüş olmalıdırlar⁷⁴⁷.

Kat.No. 233-259 aralığında yer alan mühür baskılarının tamamı deforme olmuştur. Tonozlu mekânın doğusunda 280,87-280,83m kod aralığında tespit edilen mühür baskılarından **Kat.No. 257**'de değerlendirilen örnek kırık ve eksik olmasına rağmen, izlenebilen bölümde dairesel formlu çerçevenin içerisinde monogram yer alır. "II" merkezli oluşturulmuş olan monogram eksiktir ve okunamamıştır. **Kat.No. 259**'da

yy; L.05.TA.409 MS 4. yy; L.05.TA.578 MS 4.yy; 280.84 kodunda L. 05.TA.172 MS 337-361 II. Constantius; L. 05.TA.304, L.05.TA.560 MS.4. yy. 280.88 kodunda L.05.TA.93, L.05.TA.228, L. 05.TA. 295, L. 05.TA. 636 MS 4 yy; L.05.TA.153 MS 337-361 II. Constantius.

⁷⁴⁷ 280.87 kodunda ele geçen sikkeler L.05.TA.101 MS 330-337 I Constantine; L.05.TA.94 MS 330-337 I. Constantine; L. 05.TA.300 Tripolis Şehir Sikkesi MS 253- 268 Gallienus; 280.86 Kodunda Ele Geçen Sikkeler L. 05.TA. 580 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.155 I. Constantius MS 330-337; L.05.TA.580 MS 337-361 II. Constantius. 280.85 kodunda ele geçen sikkeler L.05.TA.284 MS 4. yy; L.05.TA.564 MS 4. yy; L.05.TA.594 MS 337-361 II Constantius (?) L.05.TA.585 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.562 MS 4 yy; 280.84 kodunda ele geçen sikkeler L.05.TA.172 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.304 MS 4. yy; L.05.TA.560 MS 4. yy; 280.83 kodunda ele geçen Sikkeler L.05.TA.334 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.147 MS 4. yy; 280.82 kodunda ele geçen L.05.TA.576 MS 317-326 Crispus; L.05.TA.152 MS 4 yy; L.05.TA.336 MS 4. yy; L.05.TA.160 MS 334-341 II. Constantine; L.05.TA.505 MS 337-361 II. Constantius.

değerlendirilen mühür baskısının merkezinde yer alan figür deforme olmuştur. Korunabilen bölümde “...ΑΡΩÇ...” harfleri okunur. Arka yüzü ise konik formda yapılmıştır. **Kat.No. 233-259** aralığında ele geçen mühür baskıları bulunduğu stratigrafik veriler dahilinde değerlendirildiğinde MS 4. yy’ın ikinci yarısına tarihlendirilebilir⁷⁴⁸.

Kat.No. 260-274 aralığında değerlendirilen mühür baskıları 280.85-280.81m kod aralığında tonozlu mekânın doğu bölümünde ele geçmiş ve tamamı deforme durumdadır. **Kat.No. 272**’de yer alan mühür baskısında olasılıkla bir imparatora ait olan profilden tasvir edilen figür izlenmektedir. Figürün etrafını çevreleyen yazıta ait “Π/H” harfleri okunabilmektedir. Yarısı deforme olmuş durumdaki **Kat.No. 273** numaralı örnekte koşar pozisyonda yer alan bir figürün bacakları, hemen arkasında ise farklı bir figüre ait izler korunmuştur. **Kat.No. 274**’te yer alan mühür baskısı esiktir. Sahnede olasılıkla Yatay şekilde yerleştirilmiş bir sadak betimi yer alıyor olmalıdır.

Kat.No. 260-274 aralığında değerlendirilen mühür baskıları bulunduğu tabaka dahilinde değerlendirildiğinde MS 4. yy’a tarihlendirilmesi uygun olacaktır⁷⁴⁹.

281,05-281,02m kod aralığında naosun içi tonoz yıkıntısının doğu bölümünde ele geçen ve **Kat.No. 275-289** aralığında değerlendirilen mühür baskılarının tamamı deforme

⁷⁴⁸ 280.88 kodunda ele geçen sikkeler; L.05.TA.93, L.05.TA.228, L. 05.TA. 295, L. 05.TA. 636 MS 4 yy; L.05.TA.153 MS 337-361 II. Constantius. 280.87 kodunda ele geçen sikkeler; L.05.TA.101 MS 330-337 I Constantine; L.05.TA.94 MS 330-337 I. Constantine; L. 05.TA.300 Tripolis Şehir Sikkesi MS 253- 268 Gallienus. 280.86 Kodunda Ele Geçen Sikkeler L. 05.TA. 580 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.155 I. Constantius MS 330-337; L.05.TA.580 MS 337-361 II. Constantius. 280.85 kodunda ele geçen sikkeler L.05.TA.284 MS 4. yy; L.05.TA.564 MS 4. yy; L.05.TA.594 MS 337-361 II Constantius (?) L.05.TA.585 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.562 MS 4 yy; 280.84 kodunda ele geçen sikkeler L.05.TA.172 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.304 MS 4. yy; L.05.TA.560 MS 4. yy; 280.83 kodunda ele geçen Sikkeler L.05.TA.334 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.147 MS 4. yy; 280.82 kodunda ele geçen L.05.TA.576 MS 317-326 Crispus; L.05.TA.152 MS 4 yy; L.05.TA.336 MS 4. yy; L.05.TA.160 MS 334-341 II. Constantine; L.05.TA.505 MS 337-361 II. Constantius.

⁷⁴⁹ 280.85 kodunda ele geçen sikkeler L.05.TA.284 MS 4. yy; L.05.TA.564 MS 4. yy; L.05.TA.594 MS 337-361 II Constantius (?) L.05.TA.585 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.562 MS 4 yy; 280.84 kodunda ele geçen sikkeler L.05.TA.172 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.304 MS 4. yy; L.05.TA.560 MS 4. yy; 280.83 kodunda ele geçen Sikkeler L.05.TA.334 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.147 MS 4. yy; 280.82 kodunda ele geçen L.05.TA.576 MS 317-326 Crispus; L.05.TA.152 MS 4 yy; L.05.TA.336 MS 4. yy; L.05.TA.160 MS 334-341 II. Constantine; L.05.TA.505 MS 337-361 II. Constantius. 280.81 kodunda ele geçen sikkeler; L.05.TA.179 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.520 MS 4. yy; L.05.TA.519 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.479 MS 307-337 I. Constantine; L. 05.TA.566 MS 286-305 Maximian; L.05.TA.551 MS 4. yy; L.05.TA. 567 MS 4.yy; L.05.TA.521 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.561 MS 284-305 Diocletianus; L.05.TA.552 MS 198-217 Caracalla; L.05.TA.558 MS 4. yy; L.05.TA.543 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.546 MS 4. yy; L.05.TA.545 MS 4. yy; L.05.TA.549 MS 4. yy; L.05.TA.560 MS 4. yy; L.05.TA.544 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.623 MS 337-350 Constans; L.05.TA.619 MS 268-270 II. Claudius; L.05.TA.601 MS 4.yy; L.05.TA.613 MS 286-305 Maximian sikkeler ortaya çıkarılmıştır.

olmuştur. **Kat.No. 276'** da değerlendirilen mühür baskısında tasvirin yer aldığı bölümde tamamı deforme olmasına rağmen arka yüzünde baskı görmüş olduğu papirüs izi belirgindir. **Kat.No. 289'** da tasvirin yer aldığı ön yüzde profilden tasvir edilmiş bir hayvan figürü yer alır. Fakat üst bölümü deforme olmuştur. **Kat.No. 275-289** aralığında değerlendirilen mühür baskıları buldukları tabaka dahilinde değerlendirildiğinde MS 4. yy'a tarihlendirilebilir⁷⁵⁰.

Tonozlu mekânda 280.81m kodunda ele geçen **Kat.No. 289-300** aralığındaki örneklerin tamamı deforme durumdadır. Stratigrafik veriler dahilinde değerlendirildiğinde MS 4. yy'ın ilk yarısına tarihlendirilebilir⁷⁵¹.

Tapınak A tonozlu mekân güney duvar önünde tespit edilen **Kat.No. 301-307** aralığında ele alınan mühür baskılarının tamamı deformedir. 281,03-280,01m kodunda tespit edilen mühür baskıları MS 4. yy'a tarihlendirilmelidir. Tapınak A avlu ve portik kazılarında ele geçen **Kat.No. 308-317** numaralı kurşun mühür baskıları deformedir. **Kat. No. 308'** de değerlendirilen kurşun mühür baskısı yüzük baskı tekniğinde yapılmış olmalıdır. Çerçeve şeklinde izlenen baskının merkezinde yer alan profilden tasvir edilen mühür baskısının merkezinde yer alan figür tamamen deforme olmuştur. **Kat.No. 311'** de ise mühür baskı izleri belirgin izlenir. Merkezde yürür şekilde bir figür izlenirken oldukça deformedir. **Kat.No. 312** numaralı örnekte ise dairesel formda yapılmış olan mühür baskısında bir imparatora ait portre yer alıyor olmalıdır. **Kat.No. 313'** te yer alan mühür baskısı üzerinde izlenen tasvirler yer yer izlense de figürlerin belirgin olmaması sebebiyle deforme grup içerisinde değerlendirilmiştir. **Kat.No. 314'** te yer alan mühür baskısı üzerinde çatlamlar ve kırılmalar izlenir. Tasvirin yer aldığı bölümde üstte rozet formunda yıldız yer alırken merkezde "Y" şeklinde izlenen tasvir yer almaktadır ancak tasviri tam olarak tanımlamak mümkün değildir. Kuzey Kutsal Agora Güneydoğu portikte ortaya çıkarılmış olan **Kat.No. 315'** te dairesel formda yapılan mühür baskısının

⁷⁵⁰ 281.05 kodunda ele geçen sikkeler; L.05.TA.82 MS 4. yy; 281.04 kodunda ele geçen sikkeler; L.05.TA.90 MS 4. yy, L.05.TA.413 MS 346-361; 281.02 kodunda ele geçen sikkeler L.05.TA.396 MS 347-348 II. Constantius, L.05.TA.407 MS 4. yy; L.05.TA.415 MS 4. yy, L.05.TA.331 MS 4. yy, L.05.TA.418 MS 4. yy, L.05.TA.409 MS 4. yy; L.05.TA.578 MS 4. yy.

⁷⁵¹ L.05.TA.179 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.520 MS 4. yy; L.05.TA.519 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.479 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.566 MS 286-305 Maximian; L.05.TA. 551 MS 4. yy; L.05.TA.567 MS 4. yy; L.05.TA.521 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.561MS 284-305 Diocletianus; L.05.TA.552 MS 198-217 Caracalla; L.05.TA.558 MS 4. yy; L.05.TA.543 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.546 MS 4.yy; L.05.TA.545 MS 4. yy; L.05.TA.549 MS 4. yy; L.05.TA.560 MS 4. yy; L.05.TA.544 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.623 MS 337-350 Constans; L.05.TA.619 MS 268-270 II. Claudius; L.05.TA.601 MS 4. yy; L.05.TA.613 MS 286-305 Maximian.

yer aldığı bölümde cepheden tasvir edilen figür izlenirken, olasılıkla solunda Nike cepheden figürü taçlandırıyor olmalıdır. Olasılıkla imparatora ait olan mühür baskısı deforme olduğu için mührün kime ait olduğu konusunda fikir yürütmek oldukça zordur. **Kat.No. 316** numaralı mühür baskısı deforme olmuştur. Olasılıkla mühür baskısı esnasında döküm sıcaklığının doğru ayarlanamamasından kaynaklı mühürde yer alan figür baskıda net yansımamış olmalıdır. Baskı üzerinde İsa'nın Lazarus'u diriltme sahnesi olmalıdır. Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde sembolik aktarımlar içerisinde sıklıkla karşılaşılan tasvirlerden biri olan Lazarus'un Dirilişi, Batı ikonografisinde önemli bir rol üstlenmiştir. C. D. Lamberton, Lazarus'un Dirilişi sembolik anlatımını; ruhun kurtuluşu, beden tekrar dirilmesi, ölümsüzlüğün umudu ve sonsuz yaşam vaadi gibi temel Hıristiyanlık öğretilerini temsil ettiğinden bahseder⁷⁵². Lazarus'un Dirilme sahnesi bilinen en erken tasvirin yer aldığı MS 2. yy'a tarihlendirilen Callixtus Katakomp'u'nda İsa elinde bir asa tutar ve diğer elini havaya kaldırmış şekildedir. Lazarus bedeni sargılı ve mezarın girişinde durmaktadır.

A Evi'nde 2008 yılında gerçekleştirilen kazılarda ele geçen ampulla üzerinde Lazarus, tapınak formunda yapılmış olan mezarın hemen önünde iki kapı arasında izlenir. Ampullanın arka yüzünde ise İsa'nın mezarı tasvir edilmiş olmalıdır. Ampullanın ön yüzünde yer alan tasvir de ruhun kurtuluşu, beden tekrar dirilmesi, ölümsüzlüğün umudu ve sonsuz yaşam vaadi gibi temel Hıristiyanlık öğretilerinin yansıması olan Lazarus'un Dirilişi ön plana çıkmış olsa da arka yüzünde yer alan İsa'nın Göğe Çıkması sahnesi ile bir öğretinin bir bütünü oluşturur. **Kat.No. 316**'da⁷⁵³ yer alan Lazarus'un Dirilişi sahnesi yine Laodikeia'da bulunan ampulla üzerinde yer alan tasvirde izlenir. Her iki dinsel tasvirin yer aldığı örnekler MS 5. yy'a tarihlendirilmiştir.

Kat.No. 317'de değerlendirilen mühür baskısında baskının yer aldığı bölüm tamamen deforme haldedir. Arka yüzü konik formda yapılmış ve ip geçişi belirgindir. Kuzey Kutsal Agora Güneydoğu Portikte, 283,30-283,09m kod aralığında tespit edilen

⁷⁵² Lamberton 1920, 106.

⁷⁵³ Seramik: L.12.TA.AV.PT.01 Kase MS 5. yy'a tarihlendirilmiştir. Bilgin 2018, 787, Kat. No. 1068. Sikke: L.12.TA.185 Bronz Sikke, (MS 337-350) Constans, L.12.TA.186 Bronz Sikke, (MS 335-363) II. Constantius - II. Julianus, L.12.TA.190 Bronz Sikke, (MS 337-350) Constans, L.12.TA.192 Bronz Sikke, (MS 337-361) II. Constantius, L.12.TA.197 Bronz Sikke, (MS 337-361) II. Constantius, L.12.TA.200 Bronz Sikke, (MS 337-361) II. Constantius, L.12.TA.198 Bronz Sikke, (MS 364-392) I. Valentinianus - Valens - II. Valentinianus – Gratianus, L.12.TA.187 Bronz Sikke, (MS 364-392) I. Valentinianus - Valens - II. Valentinianus – Gratianus, L.12.TA.191 Bronz Sikke, (MS 379-395) I. Theodosius, L.12.TA.188 Bronz Sikke, (MS 379-395) I. Theodosius L.12.TA.189 Bronz Sikke, (MS 5. yy) ortaya çıkarılmıştır.

Kat.No. 318 bulunduğu tabaka dahilinde değerlendirildiğinde MS 5. yy'ın başına tarihlendirilir⁷⁵⁴.

Kat.No. 319-320 no.lu mühür baskıları 2011 yılında Septimius Severus Nymphaeumu'nun kuzeyinde yapılan çalışmalarda, birbiriyle bağlantılı dört mekândan oluşan yapı kompleksi içerisinde ortaya ıkarılmıřtır⁷⁵⁵. Yapının batısında yer alan ana giriş kapısının lento bloğu üzerindeki yazıtta bu kompleksin, Geç Antik ağ'da araba yarışları yapan (Jokey Kulübü), Yeşiller ve Maviler olarak adlandırılan iki gruptan, Yeşiller'in toplantı mekmı olduğu anlařılmaktadır⁷⁵⁶.

Kat.No. 321'de yer alan mühür baskısı ise 2013 yılı kazı çalışmalarında tespit edilen veriler arasında yüzey buluntuları arasında değerlendirilmiştir. Elips formda izlenen mühür baskısı deforme olmuştur. Mühür baskısının arka yüzü ise konik formda yapılmıştır. Mühürleme tekniği açısından değerlendirildiğinde MS 4. yy- MS 5. yy aralığında kullanım görmüş olmalıdır.

⁷⁵⁴ L.13.KGPD.161 MS 4. yy'ın Dördüncü çeyreği - 5. yy'ın Birinci eyreği; L.13.KGPD.127 MS 5. yy; L.13.KGPD.128 MS5. yy'ın İkinci Yarısı Bulunduğu Tabakada Ele Geçen L.13.Kgp.D.Pt.03 Kodunda Değerlendirilen Tabak MS 5 yüzyıla tarihlendirilmiştir. Bkz. Bilgin 2017, 626, L.Tip.12b, Lev. 48/349.

⁷⁵⁵ şimşek 2013a, 109-111; şimşek 2013b, 328-333, Res. 439-443.

⁷⁵⁶ şimşek 2013a, 109; şimşek 2013b, 330.

BEŞİNCİ BÖLÜM

LAODIKEIA'DA BULUNAN MÜHÜR BASKILARI IŞIĞINDA MÜHÜR BASKISI ÜRETİMİNE DENEYSEL BİR BAKIŞ

Laodikeia kurşun mühür baskıları konulu çalışmamızda, ele aldığımız örneklerin bir kısmının *boulloterion* adı verilen bir aletle, ancak büyük bir bölümünün ise taşınabilir mühürlerle yapıldığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda taşınabilir mühürlerle yapılmış olan mühür baskılarının elimizdeki örnekler göz önüne alınarak deneysel bir üretim modelinin geliştirilmesine karar verilmiştir.

Söz konusu deneysel arkeoloji modelinde;

- 1) Baskı yapılacak ana mührün hazırlanması
- 2) Kurşun eritme potalarının hazırlanması
- 3) Kurşun pulların hazırlanması
- 4) Paketin veya yazışmanın hazırlanması (tekstil, papirüs)
- 5) Mühürlenecek nesnenin üzerine, olması gereken sıcaklıkta kurşun dökülüp mühür basıldıktan sonra işlemin tamamlanması.

sıralamasıyla oluşturulmuş bir süreç işletilmiş ve sonuçlar değerlendirilmiştir.

5.2. Baskı Yapılacak Ana Mührün Hazırlanması

Laodikeia'da ele geçen mühür baskılarında, örneklerin baskı boyutlarından yola çıkılarak ortaya konmuş olan taşınabilir mühür teorisi göz önüne alınmış ve bu doğrultuda modern bir cameodan alınan tasvir bir mührü dönüştürülmüştür. Bu işlem için öncelikle kil hamuru suyla iyice yoğurulduktan sonra 1.5 cm yüksekliğinde uzun bir şerit halinde açılmıştır. Kil üzerinde baskı yapılacak alan referans çizgileriyle belirlendikten sonra beş ayrı cameo baskısı yapılmış ve elde edilen malzeme dikdörtgen formlar halinde birbirinden ayrılmıştır (**Figür 59**).

Figür 59. Kalıbı alınan cameo ve baskıların yer aldığı kil baskı sonrası birbirinden ayırma işlemi

Söz konusu baskılara, etrafında yaklaşık yarım santim boşluk kalacak şekilde elips bir form verilmiş ve kurumaya bırakılmıştır. Daha sonra baskıların yarım santimlik bölümü temizlenerek merkezde yer alan figür ortaya çıkarılmış ve ana mühür yapım işlemi tamamlanmıştır.

5.3. Kurşun Eritme Potalarının Hazırlanması

Kurşun mühür baskılarında kullanılacak olan eritme potaları işlev farklılığı sebebiyle iki farklı ebatla hazırlanmıştır. Bu potalardan ilki, büyük ebatlı ham kurşun parçalarının eritilerek *flan/blank* kalıplarına dökülme aşamasında kullanılmıştır. Elle şekillendirilen, kalın cidarlı, ısıyı homojen dağıtabilecek şekilde tasarlanan pota, aynı zamanda kalıp dökümüne uygun bir forma sahiptir. Kalıplardan elde edilen küçük ebatlı boş kurşun pulların eritilerek mühür baskısına dönüştüğü aşamada kullanılacak olan potanın form özellikleri ise Kuzey (Kutsal) Agora kazı (**Figür 60**) çalışmalarında bulunan çok sayıda pişmiş toprak pota buluntusu taklit edilerek hazırlanmıştır⁷⁵⁷.

⁷⁵⁷ Pota Ölçüleri; Yükseklik:3.5 cm, Ağız Çapı: 4.5 cm, Dip Çapı: 2.2 cm.

Figür 60. Kurşun eritme potası

Çoğu sağlam olarak ortaya çıkarılan söz konusu pota buluntularının bazıları içerisinde metal kalıntıları izlenirken, dış yüzlerinde de doğrudan ateşe tutulma kaynaklı yanık izleri bulunmaktadır.

5.4. Kurşun pulların hazırlanması

Kurşun mühür baskılarının materyal üzerine uygulanabilmesi için ilk olarak boş kurşun pulların hazırlanması gerekmektedir. Tıpkı tesserae üretiminde olduğu gibi kurşun mühürler için de Flan/blank olarak adlandırılan taş kalıplar kullanılıyor olmalıydı. İki parçadan oluşan taş kalıplar üzerine açılan yuvalara, eritilen ham kurşun dökülmekte, ortasından bir kanalın geçirildiği bu iki parça üst üste getirilip, kanal yerinden bir ip ya da metal tel geçirilmektedir. Söz konusu ip çıkarıldığında ise kanal yeri boş kalmaktadır. Günümüzde yalnızca taş veya pişmiş topraktan yapılan kalıplar bilinmektedir⁷⁵⁸. Bahsettiğimiz örnekler doğrudan pişmiş topraktan yapılarak döküm için kalıp hazırlanmıştır. Bu aşamada, iç hazne genişliği 16x24 cm olarak hazırladığımız ahşap kasa içinde bir miktar su ile yavaş yavaş ıslatarak yoğrulan kil, kasa içine kademeli olarak yerleştirilmiş ve sonrasında bir silindir yardımıyla sıkıştırılarak düzleştirilmiştir.

⁷⁵⁸ İstanbul Saraçhane kazılarında bir adet taş kalıp, (Bulgurlu 2007, 16-17, Resim 4) Korinthos'ta bir (Davidson 1952, 328, No. 2828-2831, Levha 134), Preslav kazılarında ise iki adet ortaya çıkarılmıştır (Jordanov 1993, 25).

Yaklaşık 3.0-3.5 cm çapında, 5-8 mm derinliğinde oluşturulan kalıplar arasında dökümün hızlı ve kontrollü olması için kanallar açılmıştır (Figür 61).

Figür 61. Kilin kademeli yerleştirilmesi ve sıkıştırılması. Kalıpların oluşturulması ve kalıplar arasında kanalların açılması

5.5. Paketin veya Yazışmanın Hazırlanması

Roma Dönemi'nde, kurşun mühür baskılarının kullanımı genellikle ticari amaçlara hizmet ederken⁷⁵⁹, MS 6. yy'dan itibaren ticari kullanımın yanı sıra yüksek rütbeli kişiler ve memurlar arasında yapılan resmi yazışmalarda da yaygın bir kullanım

⁷⁵⁹ Traian ve Hadrian adı bulunan örnekler için bkz. Farhi 2009, 295-298.

alanına sahiptir⁷⁶⁰. Laodikeia’da, kaliteli dokuma ürünlerinin üretildiği ve bu ürünlerin ticaretinin kente önemli bir gelir kaynağı sağladığı yazılı kaynaklar ışığında bilinmektedir. Strabon (XII, 7.16), Laodikeia’da kuzguni siyah renkli, yünü çok yumuşak bir cins koyun yetiştirildiğini, bu koyunların yünlerinin Milet’te (Balat) yetiştirilen koyundan daha üstün olduklarından ve bu sayede Laodikeialıların büyük gelir elde ettiklerini yazmıştır. Vitruvius da (De Arch.VIII, 3) koyunların yünlerinin yumuşak oluşunu, bölgede içtikleri çürük kokulu suya bağlamıştır. Fransa’nın Lyon kentinde yer alan bir mezar yazıtında *Laodikene* kumaşları pazarlayan bir tüccar olan Julius Veracundus’un adı geçmektedir. Ayrıca, Laodikeia’da yürütülen kazı çalışmaları neticesinde kentte tekstil üretimine ait boya kalıntıları, tezgâh ağırlıkları ve MS 5. yy’a tarihlendirilen Boya Atölyesi’nin⁷⁶¹ yanı sıra, sağlam durumda korunagelmış birçok dokuma parçası⁷⁶² ortaya çıkarılmıştır.

Laodikeia kenti için yukarıda değindiğimiz tekstil ticaretinin önemi ve kentin özellikle Erken Bizans Dönemi’nde dini bir merkez konumunda olması gibi faktörler göz önüne alındığında, kentte yoğun bir şekilde ticari, resmi veya dini yazışmaların yapıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu noktada, elimizde bulunan kurşun mühür baskıları değerlendirildiğinde, çoğu mühür üzerinde gözlemlediğimiz kumaş veya papirüs izleri bu teorimizi arkeolojik materyal anlamında destekler niteliktedir. Ayrıca, detaylı olarak inceleyerek belgelediğimiz söz konusu izler doğrultusunda mührün basıldığı materyalin izinin belirlenmesi amacıyla antik döneme en yakın tekstil örnekleri ile papirüsler seçilerek paketler ve mektup ruloları hazırlanmıştır.

Laodikeia’da ortaya çıkarılan kumaş örneklerinin dokuma tekniği, E. V. Dikmen tarafından “*panama örgü tekniği*” olarak belirlenmiş, analizler sonucunda belirlenen iplik kalınlığına göre ise bir dış giysi, olasılıkla *khimation* veya *palla*, *penula*, *birrus* vb. adlarla anılan giysilerden birinde fonksiyonel olarak kullanılabilmiş olabileceği kanısına varılmıştır⁷⁶³. Laodikeia’da bulunan orijinal tekstil örnekleri ile hazırlanan bu çalışmanın ışığında bu örneklere en yakın modern üretimin Denizli/Tavas-Nikfer’de geleneksel yöntemlerle üretildiği bilinen iplik kalınlığı ve üretim tekniği neredeyse aynı olan bu

⁷⁶⁰ Seibt 1978, 34.

⁷⁶¹ Şimşek 2013, 392-399, Res. 518-527.

⁷⁶² Söz konusu buluntular, Öğr. Gör. E. Dikmen Varol tarafından doktora tezi olarak çalışılmaktadır. Ayrıca bahsedilen kumaş örneklerinden bazılarını “*İmparator Diocletianus Tavan Fiyatlar Fermanı’ndaki, Laodikeia Tekstilleri ile Hierapolis ve Antalya Müzesi’ndeki Yontuların Giysileri Üzerine Görsel Bir Değerlendirme*” adlı makalede değerlendirilmiştir.

⁷⁶³ Varol 2018, 197.

ürünler baskı için kullanılmıştır. Bu aşamadaki ana amacımız, çalışmamızda incelenen mühür baskılarının arka yüzlerinde oluşan materyal izleri hakkında net bir veri elde etmektir.

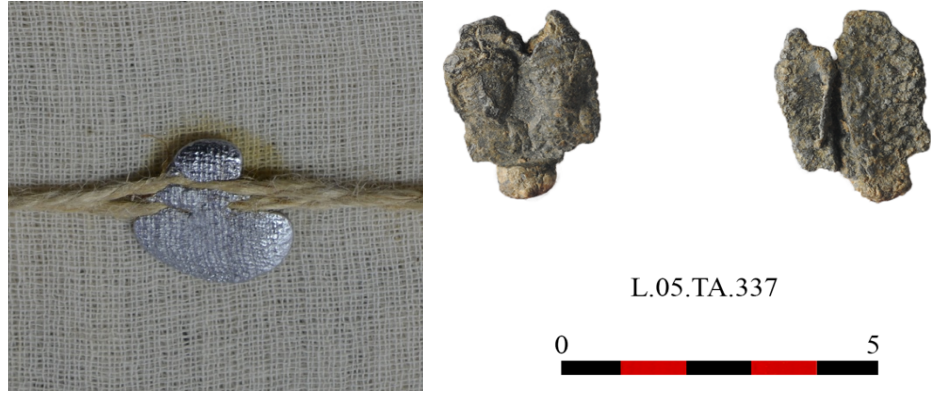
5.6. Kurşun Mühür Baskılarının Yapılması

Çalışmamızın ilk aşamasında antik dönemde olduğu gibi bir kömür ocağının hazırlanmasıyla başlanmıştır. Pişmiş topraktan hazırlanan kalın cidarlı pota içerisine kurşun külçeleri⁷⁶⁴ yerleştirilmiş ve ocak yakılarak kurşun külçelerinin yaklaşık 360 derecede eritilmesi sağlanmıştır. Pota içinde eritilen kurşun üzerinde oluşan tortu tabakası temizlendikten sonra yaklaşık 2- 3 dakika kadar dinlendirilmiştir. Dinlendirilen kurşun, kalıba dökülmek üzere hazır hale gelmiş, kademeli bir şekilde yapılan döküm esnasında kalıpta oluşturulan kanallar arasında homojen ve hızlı bir akım oluşturularak eritilmiş kurşunun donmasına izin verilmeden kalıp dolum işlemi tamamlanmıştır. Kalıba kurşun dökümü işleminin tamamlanmasının ardından yaklaşık 5 dakika kadar beklenmiş, bu süre aralığında tam olarak kalıbın şeklini alan kurşun donmuştur. Donan kurşun, sonda yardımı ile kaldırılmış ve kalıptan ayrılarak bir sonraki aşama olan her bir kalıbı birbirine bağlayan kanallardan ayırma işlemi ise bir keski yardımı ile gerçekleştirilmiştir. İki farklı kalıptan⁷⁶⁵ çıkarılan kurşunların daha sonra çapları alınmış ve ağırlıkları ölçüldükten sonra kaydedilmiştir.

Döküm için hazırladığımız boş kurşun (*Blank/Flan*) örneklerinin emzik formlu pota içinde yaklaşık 280 derecede tamamen eridiği gözlemlenmiştir. 230 derece ye kadar düşen sıcaklıkta, kurşunun tortulandığını akışkanlığını kaybettiği gözlemlenmiş ve bu aşamada, ilk olarak üzerinde iki sıra ip bağlanan kumaş örnekleri üzerine döküm yapılarak mühürlenmiştir.

⁷⁶⁴ Laodikeia Tapınak A tonozlu mekân içerisinde, kurşun mühür baskıları ile bir arada ortaya çıkarılan bir kurşun parçası, boyutları ve form özellikleri değerlendirildiğinde mimari bloklarda bağlayıcı olarak kullanılmış bir malzeme olduğu anlaşılmaktadır. Tapınak A'da bulunan kurşun parçasının mimari blok bağlayıcısı olarak kullanımı sonrasında işlevini kaybetmiş bir yapıdan sökülerek mühür baskısında kullanılmak üzere Tapınak A yapısı alt odasına getirilmiş olduğu teorisi öne sürülebilir.

⁷⁶⁵ Kalıplardan bir sıra 3.0 cm çapında hazırlanmış, diğer kalıp ise 3.5 cm çapındadır.

Figür 62. Kumaş üzerine mühürleme işlemi sonrası

Mühürleme yapılan her iki kumaş üzerinde de baskının sıcaklığından ötürü oluşan solma belirgin olarak görülmüştür. Mühür baskıları kumaştan ayrıldıktan sonra kumaş izinin belirgin olarak mühür baskısının arka yüzünde de izlenmiştir (**Figür 62**). Fakat daha düşük sıcaklıkta kurşun akışkanlığını yitirdiği için 230 derecenin altında döküm yapılamamıştır. Kumaş üzerine yapılan hazırlıkta olduğu gibi papirüste de ilk olarak iki sıra ip bağlandıktan sonra kurşun dökümü yapılarak mühürlenmiştir. Mühürleme yapıldıktan sonra mühür baskısı papirüsten ayrılmıştır. Papirüs izinin mühür baskısında tamamen görüldüğü izlenmiştir. Papirüs üzerinde herhangi deformasyona rastlanılmamıştır (**Figür 63**).

Figür 63. Papirüs üzerine mühürleme işlemi sonrası

5.7. Değerlendirme

Teoride bildiğimiz ancak pratikte nasıl sonuçlarla karşılaşacağımızı öngöremediğimiz “Erken Bizans Dönemi Mühür Baskı Teknikleri” adlı çalışmamız sonucunda; kurşunun erime derecesi 360, döküm yapma derecesi ise 230 olarak

belirlenmiştir. Kurşun sıcaklığının 230 derecenin üzerinde olduğu baskılarda mühür baskısının belirgin olarak izlenmediği, figürün deformasyona uğradığı ve kontur çizgilerini kaybettiği anlaşılmıştır. Bu sonuç doğrultusunda mühür baskıları üzerinde gözlemlenen betimlemelerin belirgin/düzensiz çıkarmasının her zaman mührün fiziki şartlar sebebiyle aşınmasından kaynaklı olmadığı, bazen de yüksek ısıda dökülen kurşunun baskı kalitesini düşürdüğü anlaşılmaktadır. Baskı yapılan materyalin belirlenmesine yönelik yaptığımız gözlemler sonucunda deney aşamasında kullandığımız tekstil örneklerine ait baskı izlerinin orijinal mühür baskıları üzerinde yer alan izlere tam olarak uyduğu, aynı gözlemlerin papirüs izleri içinde geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Açık ve koyu renk kullandığımız kumaş örneklerinde mühür baskısından dolayı solma izlenmektedir. Bu sebeple mühür baskısının yapıldığı bölümün paketleme yapılan dış yüzey olması gerekmektedir. Materyalin paketlenmesi ya da kapatılma işleminde kullanılan ipin, bağlama şekli hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Olasılıkla kurşun döküldükten sonra mühürleme aşamasında hızlı hareket edilmesi gerektiğinden mührün yönüne dikkat edilmemiştir. Bu döneme ait sadece mührün içinde ip hattı izlenebilmektedir. Bu nedenle orijinal mühür ile birlikte ip ele geçmediğinden, ip bağlama yönü hakkında net bir veriden bahsetmek mümkün değildir.

ALTINCI BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

“Laodikeia’da Bulunan Kurşun Mühür Baskıları” konulu doktora çalışması kapsamında 321 adet kurşun mühür baskısı analiz edilmiş, buldukları yapı ile ilişkilendirilerek kazı çalışmaları sonucunda ortaya konmuş olan stratigrafik veriler göz önüne alınarak tarihlendirilmiştir.

Kurşun mühür baskıları içerisinde **Kat.No. 1** ile **Kat.No. 17** arasında değerlendirilen erken bir grup, *tesserae* başlığı altında ele alınmıştır. Roma İmparatorluğu’nun genelindeki dağılımları oldukça yaygın olan tesseralar “*Plumbei Nummi*” ve “*Tesserae Frumentariae*” olarak tiplere ayrılmıştır. Sikke olarak kullanımı bilinen Laodikeia *Plumbei Nummi* örnekleri üzerinde yer alan tasvirlerde Zeus Laodikeus, Fortuna, Serapis ve Kronos gibi tanrı/tanrıça betimlerinin yanı sıra Kartal ve Dextrarum Junctio (tokalaşma) gibi genel tasvirler de rastlanır. Tanrı/tanrıça betimleri arasında organik bir bağ kurmak zor olsa da tasvirler ayrı ayrı değerlendirildiğinde, tanrıça Fortuna, kentin genelinde siyasi ve dini sebeplerle oldukça yaygın bir şekilde kullanımı olan kule taçlı ve bereket boynuzu taşıyan Laodikeia Tykhesi ile bağlantılı olmalıdır. Kentin kurucu tanrısı Zeus Laodikeus ve kartal tasvirleri tartışmaya yer vermeyecek şekilde bu örneklerin Laodikeia menşeli olduğunu yansıtırken, başında modiusu ile betimlenen Serapis MS 3. yy’a tarihlenen yarı-otonom Laodikeia sikkelerinde de karşımıza çıkmakta ve kentin genelindeki Serapis kültürünün gücünü sergilemektedir. Gerek bölgede gerekse de Laodikeia’da tapınımını bilmediğimiz Kronos ise bilinmeyen bir külte ait ilk aktarımı sağlaması yönüyle eşsiz veriler sağlamıştır. *Plumbei Nummi* örnekleri arasında en ilginç sahnelerden biri olan Dextrarum Junctio tasviri uyum, anlaşma, evlilik gibi birçok genel anlama sahiptir, bu nedenle söz konusu tasvir hakkında spesifik bir sonuca varmak doğru olmayacaktır.

Bilet veya dağıtım jetonu olarak kullanımını bildiğimiz *Tesserae Frumentariae* örnekleri üzerinde yer alan gladyatör, aslan ve at gibi tasvirler doğrudan kentte yapılan munera-venationes veya at yarışları gibi gösteri oyunlarına ait tasvirler olarak değerlendirilmelidir. MS 3. yy’ın ikinci yarısına kadar kentteki munera-venationes temsilleri, imparatorluk kültürünün önemli bir parçasıydı. Ayrıca sık sık şehrin imparatorluk rahipleri veya şehrin imparatorluk kültüründen sorumlu diğer yetkililer

tarafından organize edildiler⁷⁶⁶. Özellikle imparatora bağlılık göstergesinin ifade edildiği bu gösteriler “*amphitheatron stadion*” olarak nitelenen çift sphendoneli Laodikeia Stadyumu’unda gerçekleştiriliyor olmalıydı.

Tesserae Frumentariae tipolojisi içerisinde yer alan bir örnek üzerinde ise buğday başağı tasviri bulunmaktadır. Laodikeia’nın gıda ve hayvan yetiştiriciliği, doğal olarak büyük miktarlarda arpa, buğday, yulaf ve diğer tahıllara gereksinim duyduğunu göstermektedir. Lykos Vadisi’nin Laodikeia ve Hierapolis gibi iki büyük kent, Kolossai, Attouda, Thiounta gibi küçük ölçekli kentler ve çok sayıda köyü barındırdığı göz önüne alındığında, belirli dönemlerde nüfusun ihtiyaçlarının ancak bir kısmının yerel olarak üretilebildiği ve bu nedenle ithalata başvurmuş oldukları düşünülebilir. Ayrıca, genel kıtlıklardan veya ticaret yollarının kesilmesinden kaynaklanan zorluklara karşı hububat fiyatlarının artması kaçınılmaz olmalıydı. Bu nedenle hububatın piyasaya kabul edilebilir fiyatlarla ve belirli miktarlarda arzını sağlamak için alınan önlemler arasında tessera kullanımıyla dağıtımın sağlanmış olduğu öne sürülebilir. Diğer taraftan *Tesserae Frumentariae* kullanımları kentlerde gerçekleştirilen festivallerle de ilişkilendirilmiş, bu festivallerde halka ücretsiz hububat dağıtımlarının tesseralarla yapıldığı öne sürülmüştür. Laodikeia’da bir Agoranomos tarafından ithaf edilen yazıtta Zeus ve Commodus onuruna düzenlenen “Deia Kommodeia” oyunlarına değinilmiştir⁷⁶⁷. “Deia” oyunları daha önceleri Laodikeia’nın kurucu tanrısı Zeus adına düzenlenirken, İmparator Commodus (MS 180-192) döneminde neokoron (tapınak koruyuculuğu) unvanını alarak vergiden muaf tutulması sonrasında Kommodeia epitheti eklenerek “Deia Kommodeia” oyunlarına dönüştürülmüştür. Bu bağlamda, elimizdeki tek hububat tasvirli tessera örneğinin Laodikeia’nın festivallerinde hububat dağıtımını amacıyla kullanılmış olabileceği sonucuna varmak yanlış olmayacaktır.

Kurşun mühür baskıları içerisinde **Kat.No. 18** ile **Kat.No. 26** arasında değerlendirilen grup, kutsal kitap Tevrat’tan aktarılmış bir ikonografik çeşitliliğe sahiptir. Daniel Peygamber, Elijah’ın Göklere Alınışı, İshak’ın Kurban Edilişi ve Musa Peygamber gibi Geç Antik Çağ’da oldukça sevilen ikonografilerin yanında Bathsheba’nın Banyosu gibi daha önce herhangi bir örneğine rastlamadığımız tasvirler de bu grup içerisinde değerlendirilmiştir. Laodikeia’nın yoğun bir Yahudi cemaate ev

⁷⁶⁶ Corsten 1997, 145, No. 73. “ὕπο ἀρχιερέως καί στεφανηφόρου Διοκλεοῦς τοῦ Μητροφίλου. “İmparatorluk rahibi ve Stephanephoros tarafından Metrophilus’un oğlu Diocles’e adanan gladyatörler anıtı”

⁷⁶⁷ Corsten 1997, 116-119, No. 59.

sahipliği yaptığı hem antik kaynaklarla hem de son yıllarda kentte yapılan kazılar sonucu arkeolojik verilerle ortaya konmuştur⁷⁶⁸. Seleukos Kralı III. Antiochos'un 2000 Yahudi aileyi Mezopotamya topraklarından alarak Phrygia ve Lydia kentlerine yerleştirildiği bilinmektedir⁷⁶⁹. Kendisi de bir Seleukos kuruluşu olan Laodikeia'ya böyle bir entegrasyonun yapılmış olması kaçınılmazdır. Yine MÖ 62 yılında Prokonsül Flaccus tarafından el konulan Kudüs altınları arasında Laodikeialı Yahudiler'e ait yaklaşık 10 kilogram altın da bulunmaktadır (Cicero, Pro. Flacco, 28. 68). Elde edilen bu rakam Laodikeia Yahudileri'nin Kudüs tapınağına vergi olarak ödedikleri altın miktarını göstermekle birlikte dönemin vergi düzeni temel alınarak bir hesaplama yapıldığında kentte yer alan yetişkin Yahudi nüfusunun yaklaşık 7500 civarı olduğunu göstermektedir⁷⁷⁰.

Elbette Tevrat'tan aktarımları izlediğimiz bu sahneleri doğrudan kentte veya kentin ilişkili olduğu diğer yerleşimlerde yaşayan Yahudilerle ilişkilendirmek doğru bir yaklaşım değildir. Nitekim, Erken Hıristiyanlıkla birlikte Tevrat'a ait birçok metin "Eski Ahit" adıyla Hıristiyanlarca kabul görmüş ve Erken Hıristiyanlık sanatında sıklıkla kullanılmıştır. Ancak, Laodikeia mühür baskıları arasında yer alan bu örneklerin Laodikeia nüfusunun alt grupları arasında önemli bir sayıya ulaşmış olduğu anlaşılan ve kentin ekonomisinde mutlak bir rol oynayan Yahudilerle tamamen ilişkisiz olduğunu varsaymak da hatalı olacaktır. Laodikeia'da da MS 343-381 tarihleri arasında yapıldığı bilinen konsil toplantısında alınan kanunlarda, "Yahudilerin ve sapkınların bayramlarından gönderilen payları almak ve onlarla birlikte yemek caiz değildir" veya "Yahudilerden mayasız ekmek almak ve onların dinsizliğine ortak olmak helâl değildir" şeklindeki aktarımlar⁷⁷¹, mühür baskılarının tarihlendiği bu dönemde Yahudilerin sistematik bir şekilde baskıya maruz kaldıklarını göstermektedir. Bu durum belki de kentte yaşayan Yahudi cemaatin, dışarıyla olan bağlantılarını Tevrat ikonografisine sahip mühürler yardımıyla sağladıkları düşüncesini de akla getirmektedir.

Kurşun mühür baskıları içerisinde **Kat.No. 27** ile **Kat.No. 38** arasında değerlendirdiğimiz grup, Aziz kültlerine ait ikonografiler içermektedir. Aziz Menas, Aziz Phocas, Aziz Isidore ve Aziz Theodore gibi lokal Anadolu azizlerinin yanı sıra İsa'nın havarilerinden Aziz Philippus, Aziz Petrus ve Andreas'a ait sahneler Laodikeia'da

⁷⁶⁸ Şimşek 2006b, 343-346.

⁷⁶⁹ Schalit 1960, 289-290.

⁷⁷⁰ Bayram 2018a, 118.

⁷⁷¹ Synod. Laod., Canon, 37-38.

belgelenen aziz kùltlerine dair önemli bilgiler vermektedir. Azizler ve kutsal kişiler Geç Antik Çağ toplumunun sosyo-kùltürel yapısı içerisinde etkin bir rol oynamıştır. Azizler, kentleri ve insanları kötülùklere karşı korur, hastaları iyileştirir, mucizeler yaratır, insanlarla Tanrı arasındaki köprüyü oluştururlardı. İşte bu nedenlerle Geç Antik Çağ kentleri, kutsal topraklardan başlayan geniş bir coğrafyada Hristiyanlık adına zulüm görmüş, şehit olmuş veya türlü mucizeler yarattığına inandığı kişiler için Aziz/Azize kùltleri oluşturmaya başlamıştır⁷⁷². Günümüze ulaşabilen kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla, Laodikeia'da yaşayan Hristiyan cemaat yeni dinin kente ulaşması sonrasındaki yaklaşık 200 yıl boyunca imparatorluğun genelinde de izlenebilen bazı münferit olaylar dışında varlığını sükûnet içerisinde sürdürebilmiştir. Bu dönemde, kentte Hristiyanların uğradığı baskıya ait kayıtlardan en erkeni, kendisi aynı zamanda Laodikeia'nın bilinen ilk piskoposu olarak kaydedilen Aziz Sagaris'in, Marcus Aurelius Dönemi'nde şehit edilmesidir⁷⁷³.

Roma merkezi yönetiminin Hristiyanlığa karşı MS 249-251 Decius ve MS 257-260 Valerianus Dönemlerinde gerçekleştirilen organize baskısı esnasında Laodikeia'dan herhangi bir martyr adına rastlanmaz. MS 3. yy'ın ortalarında yaşanan bu 10 yıllık organize baskı politikasından sonra MS 260-303 yılları arasında Hristiyanlık için yaklaşık 40 yıllık bir huzur döneminden bahsedilse de 23 Şubat 303 yılına gelindiğinde İmparator Diocletianus'un Nikomedia'da yayımlanan emirnamesi imparatorluğun tüm bölgelerinde yaşayan Hristiyan toplulukların güçlü bir şekilde sarsar. Bu dönemde başlatılan yoğun Hristiyan kovuşturması Laodikeia'nın da yeni şehitler vermesine neden olur. Pagan inancın tekrar canlandırılmasına yönelik sürdürülen bu organize hareket, kentte Tapınak A yapısının aynı dönemde onarılması ve İmparator Diocletianus ile Maximianus'un 20. Saltanat yılı şerefine dikilen 20 Kasım 303 tarihli Apollon, Artemis, Fortuna ve Laodikeia Tykhe'si kabartmalarının yer aldığı sütunlarda kendisini gösterir⁷⁷⁴. Laodikeia'da dönemin kayıtlara geçen önemli martyrleri arasında çarmıha gerilerek öldürülen Aziz Trophimus ile Thallus ve Aziz Artemon dışında Martyrologium Hieronymianum'a göre 20, Syriac Martyrolojisine göre ise toplam 10 Laodikeia martyri ile karşılaşmaktadır⁷⁷⁵.

Bu noktada Marcus Aurelius Dönemi'nde Aziz Sagaris'in şehit edilmesi ile birlikte Laodikea'da oluşmaya başlayan aziz kùltlerinin, tetraşi dönemine gelindiğinde

⁷⁷² Akyürek 1998, 175.

⁷⁷³ Huttner 2013, 345; Şimşek 2013b, 339.

⁷⁷⁴ Şimşek 2010b, 177-187; 2013b, 250, Res. 332.

⁷⁷⁵ Huttner 2013, 342.

kayıtlara geçen martıyr sayısı ile birlikte artarak devam ettiği ve teorik olarak kentte güçlü bir Aziz kltnn varlığından söz etmek mümkündür. Ancak, kentte günümüze kadar yapılan kazı çalışmalarında Laodikeia ile özdeş herhangi bir aziz/azize kültüne ait arkeolojik materyale rastlanmamış olması, Geç Antik ağ Anadolu kentleri arasında Laodikeia Hıristiyanlığını ne çıkarması beklenen tekil figürlerden ziyade kentin genelinin zaten MS 1. yüzyıldan itibaren sahip olduğu kutsallıkla ilişkili olmalıdır. Bu bağlamda kurşun mühürlerde yer alan ikonografiyle ortaya koyduğumuz Aziz Menas, Aziz Phocas, Aziz Isidore, Aziz Theodore, Aziz Philippus, Aziz Petrus ve Aziz Andreas tasvirleri dini bir merkez olma vasfını sürdüren Laodikeia'nın diğer Aziz kültüne sahip kutsal merkezlerle olan bağlantısını kanıtlamaktadır. Laodikeia örneklerinde de gösterdiğimiz üzere, Geç Antik ağ sanatında aziz/azize ikonografisinin odak noktası anlatı döngülerinden ziyade portreler üzerine gelişmiş, azizlerin yaşamlarının el yazmalarında (menologia ve synaxaria) takip edilen hayatları portreler veya tek, standartlaştırılmış şehitlik sahnelerinden oluşmaktadır. İkonoklazma Dönemi'nden sonra, aziz portrelerinin ikonografisi standart hale gelmiş ve böylece açıkça tanınabilir bir resimsel anlatıma sahip olmuşlardır.

Kurşun mühür baskıları içerisinde **Kat.No. 39** ile **Kat.No. 69** arasında değerlendirdiğimiz grup İncil, İsa ve Meryem'in hayatına ait aktarımlar içeren bir ikonografi sunmaktadır. Meryem'e Müjde, İsa'nın Doğumu, İsa'nın Vaftizi, Mısır'a Kaçış, Kudüs'e Giriş, İsa'nın Havarilerine ğretileri, İsa'nın armıhtan İndirilişi/Kefeni ve Theotokhos Meryem tasvirlerinin yer aldığı bu rnekler Erken Hıristiyanlık sanatına daha önce bilinmeyen ikonografik anlatımları eklemiştir. Laodikeia'da MS 4. yy'ın başında eski dini geleneklerin gerilemesi ve Hıristiyanlığın resmen kabul edilmesiyle birlikte sosyo-ekonomik yapı büyük bir dönüşüm içerisine girmiştir. I. Constantinus ve onun haleflerinin yeni dine bağlanması, doğal olarak taşranın siyasi değer ve onu destekleyen imparatorluk kltnn giderek azalmasına neden olmuştur. Ancak, Hıristiyanlığın paganizme karşı kazandığı mutlak zaferden sonra bile Laodikeia'nın kendisini dini bir merkez konumunda tutmayı başardığı anlaşılmaktadır. Kent, etkin bir havari kltnn yer aldığı komşusu Hierapolis gibi tüm Anadolu'daki Hıristiyan nüfusun yöneldiği bir inanç merkezi konumundadır.

Laodikeia'daki Hıristiyan cemaatine ilişkin en erken kanıtta, Aziz Paulus'a

atfedilen mektubun son kısmında karşılaşılmaktadır (Kol. 4.13)⁷⁷⁶. Burada “Epaphras, aynı zamanda, sadık, yetkin ve Tanrı’nın iradesini tam olarak yerine getirmekte sebat etmeye kararlı kalmanız için dualarında sürekli sizin için savaşıyor, Mesih İsa’nın bir hizmetkârı, hemşeriniz, sizi selamlıyor. Buradaki toplulukla birlikte Laodikeia’nın kardeşlerine ve Nympha’ya selam göndererek mektubun Laodikeia kilisesinde okunmasını ve Laodikeia’ya gelen mektubun da Kolossai’de okunmasını rica eder”. Aziz Yuhanna tarafından gönderilen mektupta ise Laodikeia’nın meleğine (yani cemaate) sert sözlerle hitap edilmiş, muğlak yani “ne sıcak ne de soğuk” olmakla suçlanırken bunun yerine sadece ılık, kendi zenginliği ve özerkliğiyle övünme konusundaki kibri (mutsuz, sefil, kör ve çıplak olmasına rağmen) eleştirilmiştir. Mektupta özellikle Laodikeia’daki Hıristiyan cemaatinin ekonomik güç ve açgözlülükle suçlanması, kentin ticari hayatında önemli bir seviyeye ulaştığını kanıtlamaktadır. Laodikeia Hıristiyanlarını simgeleyen meleğin o zamanlar “Zenginim ve hiçbir şeye ihtiyacım yok” diyerek kendi refahını gösterebilmesi gerçeği, Tacitus’un MS 60 yılındaki depremde Laodikeia’nın Roma’dan herhangi bir yardım almadan ayağa kalktığı özerk konumunun da altını çizmektedir.

Nitekim Laodikeia, MS 1. yy’da, önce Aziz Paulus’un sonra Aziz John’un gönderdiği mektuplarla Hıristiyanlık adına kutsallık kazanırken, ruhani dengelerin değişmeye başladığı Geç Antik Çağ’a gelindiğinde, İncil yorumu, ibadet ve kilise nizamının belirlendiği bölgesel konsüllerden birisine ev sahipliği yapmıştır. Bu bağlamda kentte muazzam derecede etkili bir topluluk haline gelen Hıristiyan cemaati, vakit kaybetmeden şehitlik, azizlik gibi zaten kentin tarihçesinde var olan eski gelenekleri canlandırmış ve kentin en önemli azizi olarak kabul edilen Sagaris’e ait bir martyrium inşa edilmiştir. Laodikeia’da MS 4. yy’ın başında eski dini geleneklerin gerilemesi ve Hıristiyanlığın resmen kabul edilmesiyle birlikte sosyo-ekonomik yapı büyük bir dönüşüm içerisine girmiştir. Bu dönüşüm ile birlikte MS 4. yy’da çalkantılı dini panoramada yeni dinin gerekliliği olan vaftiz ritüeli için su, bu eylemin önemli bir unsuruydu. “Canlı” (akan) suyun kolayca bulunamadığı koşullarda vaftiz, ya dışarıda yaşayan suda, halka açık su yerlerinde (Nymphaeum gibi) ya da özel yapılarda bulunan durgun suda gerçekleştirilebilirdi⁷⁷⁷. Bu sebeple Laodikeia’da yaşayan pagan nüfusun, Hıristiyanlık dinine geçişini gerçekleştirmek amacıyla Caracalla Nymphaeumu’nun

⁷⁷⁶ “...μαρτυρῶ γὰρ αὐτῷ ὅτι ἔχει πολὺν πόνον ὑπὲρ ὑμῶν καὶ τῶν ἐν **λαοδικείᾳ** καὶ τῶν ἐν ἱεραπόλει. ἀσπάζεται ὑμᾶς λουκᾶς ὁ ἰατρός ὁ ἀγαπητὸς καὶ δημῶς. ἀσπάσασθε τοὺς ἐν **λαοδικείᾳ** ἀδελφοὺς καὶ **νύμφαν** καὶ τὴν κατ’ οἴκον αὐτῆς ἐκκλησίαν...”

⁷⁷⁷ Zimmermann 2020, 86.

vaftizhaneye dönüştürülmesi birden fazla kişinin/toplu vaftiz törenlerinin yapılmasını kolaylaştırmış olmalıydı⁷⁷⁸. Aynı zamanda MS 4. yy'ın başlıklarına tarihlenen Laodikeia Kilisesi'nde vaftiz hazırlıklarının gerçekleşebilmesi için ayrılan uzun koridorun sonundaki havuz, kentteki paganların veya Yahudilerin büyük gruplar halinde yeni dine geçişinin önemli kanıtlarından birisini oluşturmaktadır.

Bu noktada kurşun mühürler üzerinde ele geçen İncil aktarımı yoğunluklu ikonografi, Laodikeia'nın MS 4. yüzyıldan itibaren artan bir şekilde eyaletin dini yönetim mekanizmasında da ön planda olduğunu gösteren ve Kudüs de dahil olmak üzere kutsal topraklarla ilişkisini doğrulayan en önemli arkeolojik kanıtları oluşturmaktadır. I. Constantinus'tan Justinian'ın saltanatına (MS 4-6 yy) kadar olan dönemde, Eski ve Yeni Ahit anlatıları, sembolik imgeler, İsa ve Meryem'in hayatına ait sahneler gelişim aşamasındaydı. Laodikeia kurşun mühür baskılarının bu gruba ait örneklerinde de söz konusu gelişimin yansımaları, belirli bir standarda sahip olmayan ikonografi, Eski ve Yeni Ahit sahnelerinin yan yana getirilmesi veya karmaşık görsel biçimlere dönüşen çeşitli metinsel kaynaklardaki öğelerin birleştirilmesi şeklinde açıkça takip edilebilmektedir.

Kat.No.70 ile **Kat.No.140** arasında diplomatik mühür baskıları olarak değerlendirdiğimiz grup, Marcus Aurelius Probus, Helena, I. Constantinus, I. Licinius, II. Constantius, II. Julianus (Julian Apostate), I. Theodosius, Arcadius, Honorius, II. Theodosius ve I. Anastasius gibi imparator/imparatoriçe tasvirlerinin yanı sıra imparatorluk hanedanlığına ait ikonografik anlatımlar yer almaktadır. Kurşun mühür baskılarından elde ettiğimiz kronolojiye göre MS 250 yılından başlayarak MS 518 yılına kadar olan bu dönem, tarihçiler tarafından genellikle Bizans İmparatorluğu olarak adlandırılan güçlü ve bağımsız bir devletin kademeli olarak ortaya çıkışına işaret etmektedir. Doğu Roma imparatorluğunun kendi kurumlarını, ritüellerini ve yönetim tarzını geliştirerek bağımsız bir şekilde gelişmeye başlaması da MS 5. yy'da gerçekleşmiştir. Diocletianus (MS 284-305), MS 3. yy krizinden sonra imparatorluk yönetiminde köklü bir değişikliğe gitmiş, imparatorluğun batı yarısını Maximian'a, doğuyu ise kendi yönetimine almıştır. Diocletianus ve meslektaşlarının saltanatı imparatorluğun yönetiminde büyük bir değişikliği de beraberinde getirmiş, I. Constantinus MS 324'te rakibi Maxentius'u alt edip tüm imparatorluğun kontrolünü ele geçirdikten sonra da idari değişikliklerin hızı yavaşlamamıştır. Diğer taraftan Beşinci ve

⁷⁷⁸ Şimşek 2013b, 167, Res. 213.

altıncı yüzyıllar genel olarak doğu imparatorluğu için bir refah dönemiymişken Theodosios'un saltanatı, doğu imparatorluğunun gelişmesinde öne çıkmış, imparator paganizmi yok etmekte kendinden öncekilere göre çok daha keskin kararlar almıştır. MS 450 yılına kadar hüküm süren Arkadius ve Theodosius, ilk kez neredeyse tüm saltanatlarını Constantinopolis'te geçirmişler ve MS 5. yy'da şehir, imparatora ve saraya ayrılmaz bir şekilde bağlı olan Doğu İmparatorluğu'nun başkenti olarak yerini sağlamlaştırmıştır.

Laodikeia bu dönemde eyalet başkenti olması sebebiyle merkezi yönetimle sıkı bir ilişki içerisinde olmalıydı. I. Constantinus ve haleflerinin politikalarının bir sonucu olarak kent meclislerinin önemi azalsa da eyalet valileri, piskoposlar ve resmi olmayan yerel tüccar grupları merkezi idarenin taşradaki temsilcileri konumuna yükselmişler, Laodikeia'nın da içinde bulunduğu başkente bağlı Anadolu kentleri MS 7. yy'ın başlarına kadar imparatorluğun yönetiminde çok önemli bir unsur olarak kalmışlardır. Gerek idari gerekse de ticari yönüyle öne çıkan Laodikeia'nın, imparatorluk ile olan yazışmalarını kanıtlayan imparator/imparatoriçe tasvirli kurşun mühür ikonografisi, bireysel portreler, imparator ve ailesinin hiyerarşik tasvirleri, kazanılan zaferlerin sembolik aktarımları gibi Roma İmparatorluk sanatında bulunan konuların birçoğunu takip etmektedir. Bu dönemle ilgili araştırmaların en önemli konularından biri, bu devamlılığın derecesi ve Hıristiyanlaşmanın imparatorluk portreleri ve sahneleri üzerindeki etkisi olmuştur. Laodikeia imparatorluk tasvirli mühür baskıları bu bağlamda değerlendirildiğinde, Roma'nın gelenekselleşmiş imparatorluk tasvirlerini, sembollerini ve hatta mitolojik karakterlerini dahi kullandıkları anlaşılmaktadır.

Kurşun mühür baskıları içerisinde **Kat.No. 141** ile **Kat.No. 149** arasında değerlendirdiğimiz grup, üzerlerinde bir kadın ve erkeğin profilden büst şeklinde tasvir edildiği evlilik mühürleridir. Geç Antik Çağ toplumunun günlük hayatına dair bu önemli kanıtlarda evlilik kavramının önemine işaret edilirken, çoğu örnekte izlediğimiz haç sembolü ile evliliğin kilise tarafından da kabul görmüş bir kutsallığa sahip olduğu vurgulanmış olmalıdır. Ancak konuyu, toplumun her alanında aktif bir şekilde rol oynayan erkek figürü yerine kadın üzerine yoğunlaştırdığımızda ortaya daha farklı bir tablo çıkmaktadır. Geç Antik Çağ toplumu en hafif tabirle ataerkil bir yapıya sahipti ve kadınlara yönelik hüküm süren ideoloji, onları erkeklerden daha aşağı, zayıf, güvenilmez ve zihinsel olarak dengesiz varlıklar olarak görüyordu. Kontrolsüz ve kontrol edilemez bir cinselliğe sahip olan şehvet düşkün kadınlara yer, herhangi bir kamusal alandan

uzakta olan evdi⁷⁷⁹. Elbette bu, Kilise'nin öğretilerine dayanan bir ideolojydi çünkü Havva aracılığıyla insanın cennetten düşüşünden onlar sorumluydu. Ancak, Tanrı'nın suretinde yaratılmış olmaları ve Meryem Ana gibi kurtarıcı bir figür sayesinde, kadınlar da Kilise tarafından ruhsal olarak erkeklerle eşit olarak algılanmıştır. Kilise tarafından çeşitli kadın rol modelleri kutsallaştırılmış, değişen ideolojiyle birlikte evlilik bir kadın için en uygun rol olarak belirlenmiştir. Bakire, eş, anne ve dul esasen kadınlar için kabul edilebilir birkaç Hıristiyan rolüydü. Tek eşli evliliğe hem devlet hem de kilise tarafından ayrıcalık tanınmış ve evlilikten doğan aile giderek daha önemli bir sosyal kurum haline gelmiştir. Kadınlar, oğulların ve kızların yetiştirilmesinden ve bu çocukların uygun şekilde yetiştirilmesinden de sorumluydu. Hangi sosyal sınıftan olursa olsun kadınlar, kanunla güvence altına alınan önemli kişisel, ekonomik ve mülkiyet haklarına sahipti. Bir kadın çeyizinin mülkiyetini elinde tutabilir (kocasını yönetmesine rağmen) ve miras kalan malları devredebilirdi⁷⁸⁰. Kadınlar ticaretle uğraşabilir ve gerçekten de mülk sahibi oldukları için paralarını dükkanlara yatırabiliyor ve hatta tefeci olarak hareket edebiliyorlardı. Kadınların gerçekten katıldıklarını gördüğümüz ana ticaret kolu, eğirme ve dokumayla bağlantılı olarak kumaş üretimi ve satışıydı ancak, kadın okuryazarlığı yaygın bir durum değildi.

Laodikeia'da yaşayan kadın nüfusun da Geç Antik Çağ toplumunun geri kalanında yaşayan kadınlarla aynı sosyal statüye ve kabul gören kilise ideolojisine göre belirlenmiş bir konuma sahip olduğu söylenebilir. Ancak, yukarıda belirttiğimiz üzere Geç Antik Çağ kadınlarının özellikle dokuma sektöründe kendilerine yer edinmeleri, tekstil üretimi ve satışında tüm Akdeniz havzasının en önemli merkezi konumundaki Laodikeia'da, kadınların ticaret hayatına daha aktif bir şekilde katılmış olduklarını göstermektedir. İşte bu nedenlerle gerek aileden kalma gerekse de tekstil ticareti ile elde edilen mülkiyetlere dair hakların, evlilik sonrasında da korunması amacıyla Laodikeialı kadınların resmi (Kilise ve merkezi yönetim tarafından kabul görmüş) belgelere ihtiyaç duydukları söylenebilir. Bu belgelerin içeriğini bilmemiz elbette mümkün değil ancak Laodikeia evlilik mühürleri bu tezin en belirgin kanıtları olarak karşımıza çıkmakta ve yine yukarıda değindiğimiz gibi kadın okur yazarlığının az olması, üzerinde ikonografik betimlemelerin yer aldığı mühürlerin Laodikeialı kadınlar için anlaşılabilir ve önemli olduğunu vurgulamaktadır.

⁷⁷⁹ Brown 1988, 142.

⁷⁸⁰ Beaucamp 1977, 92.

Kurşun mühür baskıları içerisinde **Kat.No. 150** ile **Kat.No. 174** arasında değerlendirdiğimiz grup, üzerinde monogramlar, yazıtlar ve kısaltmaların yer aldığı örneklerden oluşmaktadır. Genellikle haç formulu veya merkezi bir harf etrafında blok monogram şeklindeki Laodikeia monogramlı mühür baskılarında *boethei theou* gibi dua ve yakarışlar da yaygın olarak izlenmektedir. Ancak, bir monogramın okunması, özel tasarımlar olmaları sebebiyle oldukça zor ve her zaman kesin doğrulara ulaşılamayan bir süreçtir. Hem mühür sahibinin adı hem unvanını hem de eğer varsa bir duanın aynı harf kombinasyonlarıyla iletmeye çalışılması monogramların okunma aşamasındaki en büyük zorluktur. Bazı harflerin aynı zamanda “gizli” harfler içermesi meseleyi karmaşıktırmakta, örneğin, bir beta (B) basitçe beta (B) veya beta ve Rho (P) olarak okunmasına sebep olmaktadır.

Bu bağlamda bir epigraf denetiminde çözümlenmeye çalıştığımız Laodikeia örnekleri içerisinde; Arkarios, Marianus, Theodegios/Theoleptos ve Leontios gibi isimlerin varlığını ortaya koyabilmiş olmamıza rağmen, salt isim üzerinden söz konusu mühür sahipleri hakkında öneride bulunmak imkânsız görünmektedir. Bunun yanında isim-unvan bileşimine sahip monogram örnekleri arasında Strategos Tzittas ve Stratelates Iustinus isimleri kentin askeri yapısı hakkında ufak da olsa bilgiler sunmaktadır. I. Constantinus Dönemi’nde değişen askeri ve idari yapıya göre ordunun komutası, bir *Magister peditum* (Piyade Amiri) ve bir *Magister Equitum* (Süvari Amiri) arasında bölünmüştü; bu sistem, MS 5. yy’da, her biri kendi altında bir dizi bölgesel yüksek komutanlığa *Magister Militum*’a (Ordu Amiri) dönüşmüştür. Bu bakanlar grubu, üst düzey askeri komutanlarla birlikte, imparatora izlenecek konusunda tavsiyelerde bulunmak üzere bir araya gelen bir yapı olan konsorsiyumu oluşturuyordu. İşte bu konsorsiyum içerisinde yer aldığını anladığımız General (Strategos) Tzittas ve Bölge Komutanı (Stratelates-Magister Militum) Iustinus’un mühür baskılarının Laodikeia’da ele geçmiş olması, kentin askeri anlamda da MS 5. ve 6. yy’lardaki önemini göstermektedir. Aynı zamanda önemli bir askeri yol güzergahında yer alan Laodikeia askeri stratejilerin belirlenmesinde de rol oynuyor olmalıydı. İmparator Caracalla zamanında derlenen ve Tripolis, Hierapolis gibi kentlerle mesafeleri de gösteren Itinerarium Antonini’de Laodikeia’ya ulaşan yol gösterilmiştir. Sardeis’ten gelerek Philadelphia, Tripolis ve Hierapolis’e uzanan yolun son ayağını Laodikeia oluşturur. Bölgenin karayolu ağının düğüm noktası yine Tabula Peitingeriana’da Laodikeia olarak gösterilmiş, Ephesos’a ulaşan yol Magnesia, Tralleis ve Antiocheia etaplarından sonra

Laodikeia'ya ulaşmakta ve kuzey Karia, Phrygia ve doğuya doğru kollara ayrılmaktadır. Geç Antik Çağ'a gelindiğinde de aynı yol güzergahının kullanıldığı, bu önemli yol ağının düğüm noktasının da Laodikeia olduğu açıktır. MS 4. yy'dan itibaren hacıların "Kutsal Topraklara" ulaşan ana kara bağlantısı olduğu için genellikle *Hacı Yolu* olarak adlandırılan bu yol, aynı zamanda askeri yönüyle de imparatorluğa hizmet etmekteydi.

"Laodikeia'da Bulunan Kurşun Mühür Baskıları" konulu doktora çalışması kapsamında ele aldığımız 321 adet kurşun mühür baskısının 295 adedi Tapınak A yapısında ortaya çıkarılmıştır. Tapınak A orijinalinde MS 2. yy'ın ikinci yarısında tanrı (Apollon, Artemis, Aphrodite) ve İmparatorluk Kültü için inşa edilmiş ve son pagan işlevini İmparator Diocletianus (MS 284-305) zamanında geçirdiği büyük tamirat sonrası tamamlamıştır. Ele aldığımız kurşun mühür baskılarının da gösterdiği üzere yapı, MS 4. yy'ın ilk çeyreğinde Hristiyanlığın yaygınlaşmasıyla birlikte dini ve siyasi bir arşiv mekânı olarak kullanılmıştır. "Arşiv" terimi günümüzde önüne getirilen isim ekleriyle (gazete arşivi, fotoğraf arşivi vb.) ayırım sağlarken, Antik dönemde bu kavramın kesin çizgilerle bir ayrımının yapılması oldukça güçtür. Bu terim en geniş anlamıyla bazı kayıtların kullanılabilir bir düzende ve bu amaca uygun mekanlarda tutma eylemi olarak nitelendirilebilir. Kazı alanlarında çok sayıda arkeolojik kaydın bulunduğu bir bölüm bile nadiren arşiv odası olarak tanımlanabilmiş, çoğu zaman bir arşivle mi yoksa bir atık yığınıyla mı uğraşıldığı anlaşılamamıştır. Ancak yaptığımız bu çalışma neticesinde Laodikeia Tapınak A, tonozlu mekânda belirli bir düzende, aynı kronolojiyi sürdüren, aynı tipolojiye sahip örneklerin bir arada ele geçmesi bu odanın bir arşiv odası olarak kullanıldığını kanıtlamıştır.

Değerlendirdiğimiz bazı örneklerin arka yüzlerinde izlerini belgelediğimiz ve deneysel olarak yaptığımız çalışmayla da kanıtlarına ulaştığımız papirüs, parşömen ve tekstil izlerine göre tonozlu mekânın çeşitli türlerdeki belge ve paketlerin saklandığı bir alan olduğunu söylemek mümkündür. Papirüsün geniş bir alana açılabilmesinin yanında çok küçük ebatlarda katlanabilmesi, çok pürüzsüz oluşu, üzerine yazıldığında siyah karakterlerin açık ve güzel görünmesi nedeniyle kitap veya kodeksleri oluşturmak için kullanıldığı bilinmektedir. Ayrıca Laodikeia örneklerinde olduğu gibi alışılmış rulo şeklinde de yaygın bir kullanımı olan papirüsün yerine zamanla daha dayanıklı olduğu ortaya çıkan parşömen öne çıkmıştır. Özellikle Erken Hristiyanlık dönemiyle birlikte Hristiyanlığın kutsal eserleri için kullanılması önerilen parşömenin az miktarlarda üretilmesi en büyük problem olmalıydı. Ayrıca, Roma İmparatorluğu'nun devasa

boyutlardaki idari mekanizması içerisinde gerek papirüs gerekse de parşömen oldukça pahalı bir yazım malzemesi durumunda olmalıdır. Bu nedenle, daha ucuz bir malzeme olan tahta tabletler, notlar almak ve mahkeme işlemlerini yürütmek için kullanılan en önemli materyal olarak karşımıza çıkmaktadır.

İşte bu nedenlerle Laodikeia Tapınak A tonozlu mekânda ortaya çıkarılmış olan mühür baskılarının pahalı bir yazım malzemesi olan papirüs ve parşömen gibi materyallerin üzerinde yer alması, söz konusu belgelerin kent idaresi veya kilise için ne kadar önemli ve arşivlenmeye değer olduklarını kanıtlamaktadır. Nitekim “her şeyden önce bürokratik bir devlet” olarak tanımlanan Roma İmparatorluğu’nun yüzyıllar boyunca ayakta kalmasının en önemli sebebi kuşkusuz, bürokrasiye bağlı yazışmalar ve devlet aygıtı içerisindeki iletişimdi. Bu durum, Geç Antik Çağ’a gelindiğinde değişmemiş, hatta Kilise kendi teşkilatlanmasını eski geleneğe göre koordine etmeye, onun yönetim ilkelerini benimsemeye ve uygulamalarını kopyalamaya çalışmıştır. Papazlar, patrikler, başpiskoposlar ve piskoposlar gibi kilise hiyerarşisinin tüm üyeleri kendilerine ait oturularda doğru tutanakların girilmesini ve arşivlerde tutulmasını sağlamışlardır. Toplantı tutanaklarının ve diğer ilgili kayıtların daha sonraki toplantılarda kanıt olarak çıkarılması *chartophylax* (kayıt muhafızı) adı verilen görevli ile sağlanıyordu. Örneğin, MS 525’teki Kartaca synodunda, Piskopos Boniface şunları talep etti: “Bu kilisenin arşivlerinden, yayınladığımız belgeleri, aldığımız fermanları ve Hıristiyanlığın değişmezliği (firmitas) ile ilgili her şeyi çıkarmak istiyorum...”⁷⁸¹. *Chartophy*, *Jacium*, *archivium*, *orscrinium* gibi isimlerle bilinen kilise arşivlerinde; kayıtlara, ilahilere ve diğer dini metinlere ek olarak, kutsal kaplar ve değerli rahip kıyafetleri kiliseye yakın bir konumda depolanmıştır. Bu noktada üzerinde tekstil izlerini tespit ettiğimiz bazı mühür baskısı örnekleri göz önüne alındığında Laodikeia Kilisesi’ne bağlı üst düzey rahiplere ait tören kıyafetlerinin de tonozlu mekân içerisinde saklandığı düşünülebilir.

Laodikeia’nın bilinen en büyük Hıristiyanlık anıtı durumundaki Laodikeia Kilisesi’nin, hemen yanında konumlanan Tapınak A ile organik bir bağı olduğu açıktır. Tapınak A, orijinalinde bir pagan yapısı olsa da naos altına inşa edilmiş olan tonozlu mekân, mimari yapısı gereği değerli malzemelerin ve kayıtların saklanabileceği güvenli bir alan niteliğindedir. Bu bağlamda Tapınak A yapısının MS 2. yy’dan MS 5. yy’ın

⁷⁸¹ Posner 2003, 213-215.

sonuna kadar kentin diplomatik ve dini arşivi olarak kullanılmış olması burada ele geçen 295 adet mühür baskısıyla da kanıtlanmaktadır.

KATALOG

Katalog No : 1
Buluntu No : L.06.MGV.71
Form Adı : Kurşun Tessera
Buluntu Yeri : Mozaikli Güney Roma Villası / Mekân 2
Buluntu Tarihi : 17.08.2006
Derinlik : -
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : Çap: 1.5cm Ağırlık: 1.23gr

Levha No: 1

TANIM

Kartalın kanatları yarı açık vaziyette cepheden betimlenmiştir. Başı sola dönüktür. Çevresinde nokta bordür yer alır. Arka yüzünde ise herhangi bir baskı izi ve betim yoktur.

TARİH: MS 3. yy'ın ortaları

Katalog No : 2
Buluntu No : L.06.MGV.77
Form Adı : Kurşun Tessera
Buluntu Yeri : Mozaikli Güney Roma Villası / Mekân 2
Buluntu Tarihi : 21.08.2006
Derinlik : -
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : Çap:1.4cm Ağırlık : 2.35 gr

Levha No: 1

TANIM

Yuvarlak incus içerisinde Zeus Laodikeus, uzun khiton giyimli, ayakta, cepheden, baş sağa dönüktür. Öne doğru uzattığı sağ elinde kartal, sol eliyle asa tutuyor. Arka yüzünde baskı izi ya da betim yoktur.

TARİH: MS 3. yy'ın ortaları.

Katalog No : 3
Buluntu No : L.06.MGV.78
Form Adı : Kurşun Tessera
Buluntu Yeri : Mozaikli Güney Roma Villası / Mekân 2
Buluntu Tarihi : 21.08.2006
Derinlik : -
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Çap:** 1.6 cm **Ağırlık:** 1.25 gr

Levha No: 1

TANIM

Yuvarlak incus içerisinde, kanatları yarı açık vaziyette başını sağa çevirmiş kartal, sola dönüktür. Arka yüzünde bir baskı izi ya da betim yoktur.

TARİH: MS 3. yy'm ortaları

Katalog No : 4
Buluntu No : L.06.MGV.79
Form Adı : Kurşun Tessera
Buluntu Yeri : Mozaikli Güney Roma Villası / Mekan 2
Buluntu Tarihi : 21.08.2006
Derinlik : -
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Çap:** 1.5cm **Ağırlık:** 1.66 gr

Levha No: 1

TANIM

Kanatları yarı açık vaziyette kartal, cepheden betimlenmiştir. Kartalın başı sola dönüktür. Çevresinde nokta bordür yer alır. Arka yüzünde bir baskı izi ya da betim yoktur.

TARİH: MS 3. yy'm ortaları

Katalog No : 5
Buluntu No : L.06.MGV.80
Form Adı : Kurşun Tessera
Buluntu Yeri : Mozaikli Güney Roma Villası / Mekân 2
Buluntu Tarihi : 21.08.2012
Derinlik : -
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Çap:** 1.4 cm **Ağırlık:** 2.07gr

Levha No: 1

TANIM

Aşınmış ve silik. Niteliği belirsiz Arka yüzünde bir baskı izi ya da betim yoktur.

TARİH: MS 3. yy'ın ortaları

Katalog No : 6
Buluntu No : L.06.MGV.81
Form Adı : Kurşun Tessera
Buluntu Yeri : Mozaikli Güney Roma Villası / Mekân 2
Buluntu Tarihi : 21.08.2006
Derinlik : -
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Çap:** 1.3cm **Ağırlık:** 1.42 gr

Levha No: 1

TANIM

Fortuna ayakta betimlenmiş ve sola dönüktür. Sol eliyle bereket boynuzu, sağ eliyle yerdeki dümeni tutar şekilde yer alır. Arka yüzünde bir baskı izi ya da betim yoktur.

TARİH: MS 3. yy'ın ortaları

Katalog No : 7
Buluntu No : L.06.MGV.82
Form Adı : Kurşun Tessera
Buluntu Yeri : Mozaikli Güney Roma Villası / Mekân 2
Buluntu Tarihi : 21.08.2006
Derinlik : -
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Çap:** 1.5 cm **Ağırlık:** 2.66gr

Levha No: 1

TANIM

[X]PONOC “Kronos” lejantı okunur. Betimde yer alan figür ayakta sola dönük, Sağ elini omuz hizasına kaldırmış vaziyettedir. Arka yüzünde bir baskı izi ya da betim yoktur.

TARİH: MS 3. yy’ın ortaları

Katalog No : 8
Buluntu No : L.06.MGV.87
Form Adı : Kurşun Tessera
Buluntu Yeri : Mozaikli Güney Roma Villası / Avlunun Doğusu
Buluntu Tarihi : 21.08.2006
Derinlik : -
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Çap:** 1.6 cm **Ağırlık:** 2.78 gr

Levha No: 2

TANIM

Tessera üzerinde kare formulu delik vardır. Tokalaşan iki el yer alır. Arka yüzünde bir baskı izi ya da betim yoktur.

TARİH: MS 3. yy’ın ortaları

Katalog No : 9
Buluntu No : L.06.MGV.47
Form Adı : Kurşun Tessera
Buluntu Yeri : Mozaikli Güney Roma Villası / Mekân 8'in Batısı
Buluntu Tarihi : 13.07.2006
Derinlik : 258.20
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Çap:** 1.7 cm **Ağırlık:** 1.9gr

Levha No: 2

TANIM

Serapis büstü, sağa bakar şekilde yapılmıştır. Başında modius yer alır. Arka yüzünde yapılan baskı izi belirgin olarak izlenmektedir. Fakat merkezde yer alan figür aşınmıştır.

TARİH: MS 3. yy

Katalog No : 10
Buluntu No : L.06.MGV.83
Form Adı : Kurşun Tessera
Buluntu Yeri : Mozaikli Güney Roma Villası / Mekân 2
Buluntu Tarihi : 21.09.2006
Derinlik : -
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Çap:** 1.4 cm **Ağırlık:** 1.75 gr

Levha No: 2

TANIM

Sağ eliyle kalkan, sol eliyle ucu kıvrık kılıç (sica) tutan, miğferli thraex tipinde gladyatör yer alır. Herhangi bir baskı izi ve betim yoktur.

TARİH: MS 3. yy'ın ortaları

Katalog No : 11
Buluntu No : L.06.MGV.86
Form Adı : Kurşun Tessera
Buluntu Yeri : Mozaikli Güney Roma Villası /Mekan 2
Buluntu Tarihi : 21.08.2006
Derinlik : -
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Çap:** 1,4 cm **Ağırlık:** 1.90gr

Levha No: 2

TANIM

Kesit üzerinde aslan sağa doğru ilerler. Arka yüzünde bir baskı izi ya da betim yoktur.

TARİH: MS 3. yy'ın ortaları

Katalog No : 12
Buluntu No : L. 06. MG. V. 01
Form Adı : Kurşun Tessera
Buluntu Yeri : Mozaikli Güney Roma Villası /Atrium
Buluntu Tarihi : -
Derinlik : -
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Çap:** 1.6 cm **Ağırlık:**1.89 gr

Levha No: 2

TANIM

Üç adet başak demet halinde betimlenmiştir. Yer yer aşınmıştır. Arka yüzünde bir baskı izi ya da betim yoktur.

TARİH: MS 3. yy'ın ortaları

Katalog No : 13 **Levha No: 2**
Buluntu No : L.06.MGV.88
Form Adı : Kurşun Tessera
Buluntu Yeri : Mozaikli Güney Roma Villası / Avlunun Kuzeydoğusu Mekan 2
Buluntu Tarihi : 21.08.2006
Derinlik : -
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Çap: 1.3 Ağırlık: 1.82 gr**

TANIM

Şaha kalkmış at, sağa doğru yönelir şekilde betimlenmiştir. Arka yüzünde bir baskı izi ya da betim yoktur.

TARİH: MS 3. yy'ın ortaları

Katalog No : 14 **Levha No: 2**
Buluntu No : L.06.DBK.KK.146
Form Adı : Kurşun Tessera
Buluntu Yeri : DBK.I no.lu sabitten 8.87 m doğusu KK. III no.lu sabitten 10.94m
gd
Buluntu Tarihi : -
Derinlik : -
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Çap: 1,1 cm Ağırlık: 0.62 gr**

TANIM

Tessera deforme olmuştur. Figür siliktir. Arka yüzünde betimleme yoktur.

TARİH: MS 4. yy'ın 3. çeyreği

Katalog No : 15
Buluntu No : L.06.SC.282
Form Adı : Kurşun Tessera
Buluntu Yeri : Suriye Caddesi, 75m cadde tabanı
Buluntu Tarihi : -
Derinlik : -
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : Çap: 1.6 cm Ağırlık: 2.79 gr

Levha No: 2

TANIM

Figür silik ve deforme olmuştur. Arka yüzünde betimleme yoktur.

TARİH: MS 4 yy'ın 3. çeyreği

Katalog No : 16
Buluntu No : L.06.13-14PS2.109
Form Adı : Kurşun Tessera
Buluntu Yeri : A Evi kuzey-güney Yönlü sokak üzeri
Buluntu Tarihi : -
Derinlik : -
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : Çap: 1.4 Ağırlık: 1.57 gr

Levha No: 2

TANIM

Olasılıkla karşılıklı gladyatör betimi yer alır. Solda yer alan figürün elinde kalkan tutmaktadır. Karşısında yer alan gladyatör ise üstü çıplak ve elinde kılıcı ile betimlenmiştir. Arka yüzünde betimleme yoktur.

TARİH: MS 3. yy

Katalog No : 17
Buluntu No : L.15.LK.BS.93
Form Adı : Kurşun Tessera
Buluntu Yeri : LK.BS. Kanalizasyon içi (elek)
Buluntu Tarihi : 03.12.2015
Derinlik : - Kanalizasyon içi elek
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Çap:** 1.3 cm **Ağırlık:** 1.41 gr

Levha No: 2

TANIM

Fortuna ayakta betimlenmiş ve sola dönüktür. Sol eliyle bereket boynuzu, sağ eliyle yerdeki dümeni tutar şekilde yer alır. Arka yüzünde bir baskı izi ya da betim yoktur.

TARİH: MS 3. yy'ın ortaları

• Daniel Peygamber

Katalog No : 18
Buluntu No : L.04.ANC.46
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Suriye Caddesi, Bizans Odasının Doğu Bölmesi
Buluntu Tarihi : -
Derinlik : -
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Çap:** 1.9 **Yükseklik:** 1.2cm **Figür Derinliği:** 0.2cm
Ağırlık : 7.55 gr

Levha No: 3

TANIM

Mühür baskının ön yüzünde ayakta betimlenen figürün başında Phryg Başlığı ve üzerinde kısa tuniği ile orans duruşa sahiptir. Figürün her iki yanında tasvir edilen aslanlar başlarını ona doğru çevirmiş ana figürün başı ise sola dönüktür. Ortada yer alan figüre ait başın her

iki yanına birer haç yerleştirilmiştir. Arka yüzü konik şekilde yapılan mühür baskısında ip geçişleri belirgin olarak izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy

Katalog No	: 19	Levha No: 3
Buluntu No	: L.05.TA.268	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos doğusu 6. Basamak 5.25m kuzeydoğusu batı tonoz 7.55m güneydoğusu Naosun Doğusu 6. basamak: 5.25m Kuzeydoğu Batı Tonoz: 7.50m Güneydoğusu	
Buluntu Tarihi	: 27.07.2005	
Derinlik	: 280.85	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Uzunluk: 0,6 cm Yükseklik: 0.8 cm	
Ağırlık	: 3.44 gr	

TANIM

Deforme olan mührün yalnızca bir bölümü korunabilmiştir. Merkezde izlenen figür orans duruşta sahiptir. Arka yüzü olasılıkla konik olan mühür baskısı yangın tabakasında ele geçtiği için deforme olmuştur.

TARİH: MS 4. yy

• Eljah'ın Göklere Alınışı

Katalog No	: 20	Levha No: 3
Buluntu No	: L.04.TA.86	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A G.B duvarı	
Buluntu Tarihi	: 16.08. 2005	
Derinlik	: 284.05m	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Çap: 1,8 cm Yükseklik: 1 cm Figür Derinliği: 0.2cm	
Ağırlık	: 4.58 gr	

TANIM

Deforme olan mühür baskısının ön yüzünde yer alan tasvirde sola doğru koşar şekilde bir at figürü belirgin olarak izlenir. Hemen arkasında at arabasında izlenen figür ise deforme olmuştur. Elinde tutmuş olduğu mantosu sağ üst bölümde görülür. Mühür baskısı üzerinde sağlam kalabilen figürler tamamlanmaya çalışıldığında, olasılıkla bir quadriga veya biga kullanan figür arkaya doğru bakar şekilde tasvir edilmiş ve sağ eliyle mantosunu tutmaktadır.

TARİH: MS 4. yy

• İshak'ın Kurban Edilişi

Katalog No	: 21	Levha No: 3
Buluntu No	: L.04.TAP.10	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak Avlu Yüzey buluntusu	
Buluntu Tarihi	: 22.09. 2005	
Derinlik	: 284.86 m	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Çap: 1,5 cm Yükseklik: 0, 6 cm Figür Derinliği: 0.1cm	
Ağırlık	: 3,86 gr	

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde izlenen tasvirde, solda çizgisel olarak betimlenen bir ağaç ve ağacın hemen önünde tasvir edilen koyun, merkezde yer alan figüre bakar şekildedir. Mührün merkezinde bulunan figür, sağ elinde tutmuş olduğu bıçağına doğru yönelmiştir. Merkezi figürün sol elinin hemen altında elleri arkadan bağlı bir halde çömelmiş bir figür daha yer alır. Bu figürün hemen önünde ise üzerinde ateş yanan bir altar yerleştirilmiştir. Arka yüzünde ipi sağlamlaştırmak için konik formda yapılmıştır.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No : 22 **Levha No: 3**
Buluntu No : L.05.TA.248
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak Naosun Doğusu 6. Basamak
Buluntu Tarihi : 27.07.2005
Derinlik : 280.83m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Çap:** 1,5 cm **Yükseklik:** 0, 6 cm **Figür Derinliği:** 0.1cm
Ağırlık : 3,86gr

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde izlenen tasvirde, solda çizgisel olarak betimlenen bir ağaç ve ağacın hemen önünde tasvir edilen koyun, merkezde yer alan figüre bakar şekildedir. Mührün merkezinde bulunan figür, sağ elinde tutmuş olduğu bıçağına doğru yönelmiştir. Merkezi figürün sol elinin hemen altında elleri arkadan bağlı bir halde çömelmiş bir figür daha yer alır. Bu figürün hemen önünde ise üzerinde ateş yanan bir altar yerleştirilmiştir. Arka yüzünde ipi sağlamlaştırmak için konik formda yapılmıştır.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No : 23 **Levha No: 3**
Buluntu No : L.10.TA.M.03
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Avlu Doğu Kanalizasyon Sondajı
Buluntu Tarihi : 16.10.2010
Derinlik : Elek
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.5cm **Figür Derinliği:** 0.2cm **Yükseklik:** 0.8cm
Ağırlık : 5.16gr

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde merkezde yer alan figür sağ elinde bıçak tutarken diğer elini yukarı doğru kaldırmıştır. Sağ elinin altında, mühür baskısının alt köşesinde dizlerini karnına doğru çekmiş başka bir figür yer alır. Merkezi figürün hemen sağında bir koç izlenirken, koçun arkasında bir ağaç ve önünde duran altardan çıkan dumanlar belirgin olarak izlenmektedir. Arka yüzü konik formda yapılmıştır.

TARİH: MS 4. yy

• **Musa Peygamber**

Katalog No : 24

Levha No: 3

Buluntu No : L.12.TA.116

Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı

Buluntu Yeri : Tapınak A avlu

Buluntu Tarihi : -

Derinlik : 283.60

Cinsi : Kurşun

Ölçüleri : **Dış Çap:** 2.0cm **Figür Derinliği:** 0.1cm **Yükseklik:** 0.7cm

Ağırlık :-

TANIM

Mühür baskısının merkezinde, profilden tasvir edilmiş bir erkek büstü yer alır. Saçları kabarık ve geriye doğru taranmış şekildeki figürün saçları ense üzerinde bukleler halinde içe doğru kıvrık, gözleri derine çekilmiş ve avutları çökük tasvir edilmiştir. Kemerli betimlenmiş burnun altında başlayan gür bıyıkları sakallarıyla birleşmiş ve sakalın çene üzerinde bölümleri bukle şeklinde içe doğru kıvrılmıştır. Mühür baskısından kaynaklı oluşan hava kabarcıkları yanağın hemen üzerinde ve kulağın üzerinde deformasyona sebep olmuştur. Büstün boyun bölümü yerine karşılıklı yılan ve akrep tasvirleri yerleştirilmiştir. Yılan keskin “S” şeklinde kıvrılarak avına uzanmış akrep ise buna karşılık kuyruğunu kıvrırmış ve zehri ile tehdit eder şekilde tasvir edilmiştir. Mührün arka yüzü ise konik yapılmış olup üzerinde düzeltme izleri görülür.

TARİH: MS 4. yy’ın ikinci yarısı

Katalog No	: 25	Levha No: 3
Buluntu No	: L.12.TA.112	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Avlu	
Buluntu Tarihi	: -	
Derinlik	: 283.58	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.5 cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.8 cm	
Ağırlık	: -	

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan tasvirde iki farklı konu izlenmektedir. Bu sahneler mührün merkezinde yer alan yazıt ile ikiye ayrılır. Üst bölümde izlenen sahnede sol tarafta bir dağ veya kaya tasvirine sırtını yaslamış ve oturur pozisyonda bir erkek figürü yer alır. Söz konusu figüre ait olduğu izlenen bir asa hemen önünde durmaktadır. Figürün sol eli sakallı betimlenen yüzüne yaslanmış ve giymiş olduğu mantosu ayak ucuna kadar uzanır. Figürün yaslanmış olduğu kayanın hemen arkasında yalnızca ayakları izlenebilen bir grup insan tasvir edilmiştir. Üst sahnede baskı esnasında merkezden geçirilen ipin gerilmesinden kaynaklı sıkışma izlenir. Mühür baskısını iki sahneye ayıran yazıt, dikdörtgen çerçeve içerisine alınmıştır. İyi korunma durumuna sahip yazıtta Grekçe “ΘΕΒΟΗΟΙΕΙ” yazısı okunabilmektedir. Söz konusu yazıt “Θ(ε)έ, βοήθει/Tanrım, Yardım Et!” şeklinde çevrilmektedir. Yazıtın altında yer alan sahne ise Erken Hıristiyanlık sanatında sıklıkla karşılaştığımız “Aslanların İninde Aziz Daniel” ikonografisini yansıtmaktadır. Mühür baskısının arka yüzü konik formda yapılmıştır.

TARİH: MS 4. yy’ın ikinci yarısı

• Bathsheba’nın Banyosu

Katalog No	: 26	Levha No: 4
Buluntu No	: L.05.TA.142	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun güneyi 6. Basamağın 3.00 m kuzeybatısı, batı tonoz 3.52 m güneydoğusu	
Buluntu Tarihi	: 26.07. 2005	
Derinlik	: 280.95 m	
	Naosun Güneyi	

Cinsi
Ölçüleri
Ağırlık

6. Basamak: 3.00 K Batısı
Batı Tono: 3.52 m G. Doğu
: Kurşun
: **Dış Çap:** 1.8cm **Figür Derinliği:** 0.2cm **Yükseklik:** 0.5cm
: 2.76 gr

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde sağda çömelmiş pozisyonda bir kadın figürü izlenir. Figürün saçları geriye doğru yatırılmış ve arkada topuz halinde bağlanmıştır. Çıplak olan bedeninde yalnızca sol bacağının üst bölümü ile karnını örten kumaş parçası sol kol içeri döndürülerek tutulmaktadır. Sol tarafta ise ayakta duran bir kadın figürü elinde tutmuş olduğu hydriadan ana figürün elindeki şişeciğe su boşaltır şekilde tasvir edilmiştir. İki figürün hemen arkasında küvet yer alır. Ana figürün diz hizasının hemen altında bir Latin hacı, hydrianın hemen altında ise bir Grek hacı izlenir. Mühür baskısının arka yüzü ise konik formda yapılmış ve ip geçişi belirgindir.

TARİH: MS 4. yy

• Aziz Menas

Katalog No : 27 **Levha No:** 4
Buluntu No : L.12.TA.173
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Avlusu Taban Düzenleme
Buluntu Tarihi : 2012
Derinlik : 283.60
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.2 cm **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.9 cm
Ağırlık : 5.98

TANIM

Kurşun mühür baskısında yer alan Aziz Menas cepheden betimlenmiştir. Vücudun ağırlığını taşıyan bacak gergin ve yere düz basan sağ bacak taşımaktadır. Sol bacak hafifçe dizden kıvrılarak yana atılmış ve destek sağlar. Kollar yanlarda dirsekten kıvrılarak yukarı doğru kaldırılmış ve iri eller açıktır. Bu haliyle figürde dua eder (orans) pozisyon söz konusudur. Belinde yer alan kemer yer alır. Tunüğün üzerinde yer alan kemerin üst bölümü dökümlü olarak yapılmıştır. Ayak ucuna doğru yerleştirilen develer; vücutları mührün yuvarlak yapısına göre yerleştirilmiştir. Başlar ayak uçlarına doğru yerleştirilmiştir. Boğumlu hörgüçler oldukça başarılı tasvir edilmiştir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 28	Levha No: 4
Buluntu No	: L.12.KA.287	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Kutsal Agora Doğu Portik Önündeki Havuzun Tabanı	
Buluntu Tarihi	: 2012	
Derinlik	: 282.25	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.9 cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.8 cm	
Ağırlık	: 5.98 gr	

TANIM

Figürler, zemin için oluşturulan düz bir çizgi üzerine yerleştirilmiştir. Oluşturulan zemin üzerinde sola doğru yerleştirilmiş profilden betimlenmiş olan deve anatomiye uygun bir görüntüye sahiptir. Yürür pozisyonda izlenmektedir. Merkezde geminin pruvası yer alır. Mühür baskısının sağında ise yürür halde betimlenen Aziz Menas olmalıdır. Olasılıkla mühür baskısı üzerinde yer alan figürler Aziz Menas'ın İskenderiye'ye gelişini ve develer ile Abu Mena'ya götürülüşünü anlatılmaya çalışılmıştır.

TARİH: MS 4. yy'ın sonu -MS 5.yy'ın ilk yarısı

• Aziz Phocas

Katalog No	: 29	Levha No: 4
Buluntu No	: L.12.TA.78	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Taban Düzenleme – Krepis Önü	
Buluntu Tarihi	: 14.08.2012	
Derinlik	: 283.58m	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.6 cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.5 cm	
Ağırlık	: 3.01 gr	

TANIM

Mühür baskısının ayakta bacaklarını normal duruşa göre fazla açmış ve sol bacağı dizden kırılarak hareket kazandırılmış bir erkek figürü ayakta betimlenmiştir. Kolları iki yana açılmış bir şekilde tasvir edilmiş olan figür, kısa khiton giymekte ve arkasında iki yiv halinde verilen uçşan pelerini izlenmektedir. Figürün ayaklarının altından sağa ve sola doğru uzanan çizgisel bir hat, bazı örneklerde tek taraflı korunsa da bir geminin pruva kısmını tasvir ediyor olmalıdır. Mühür baskısının arka yüzü konik formda yapılmıştır.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 30	Levha No: 4
Buluntu No	: L.12.TA.88	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Taban Düzenleme – Avlunun Batısı	
Buluntu Tarihi	: 15.08.2012	
Derinlik	: 283.58m	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.4 cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.7 cm	
Ağırlık	: 3.16 gr	

TANIM

Mühür baskısının ayakta bacaklarını normal duruşa göre fazla açmış ve sol bacağı dizden kırılarak hareket kazandırılmış bir erkek figürü ayakta betimlenmiştir. Kolları iki yana açılmış bir şekilde tasvir edilmiş olan figür, kısa khiton giymekte ve arkasında iki yiv halinde verilen uçuşan pelerini izlenmektedir. Figürün ayaklarının altından sağa ve sola doğru uzanan çizgisel bir hat, bazı örneklerde tek taraflı korunsa da bir geminin pruva kısmını tasvir ediyor olmalıdır. Mühür baskısının arka yüzü konik formda yapılmıştır.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 31	Levha No: 4
Buluntu No	: L.12.TA.175	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Taban Düzenleme – Avlunun Batısı	
Buluntu Tarihi	: 05.09.2012	
Derinlik	: 283.60 m	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.7cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.5 cm	
Ağırlık	: 5.17 gr	

TANIM

Mühür baskısının ayakta bacaklarını normal duruşa göre fazla açmış ve sol bacağı dizden kırılarak hareket kazandırılmış bir erkek figürü ayakta betimlenmiştir. Kolları iki yana açılmış bir şekilde tasvir edilmiş olan figür, kısa khiton giymekte ve arkasında iki yiv halinde verilen uçuşan pelerini izlenmektedir. Figürün ayaklarının altından sağa ve sola doğru uzanan çizgisel bir hat, bazı örneklerde tek taraflı korunsa da bir geminin pruva kısmını tasvir ediyor olmalıdır. Mühür baskısının arka yüzü konik formda yapılmıştır.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 32	Levha No: 4
Buluntu No	: L. 12. TA. 132	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Taban Düzenleme – Avlunun Batısı	
Buluntu Tarihi	: 25.08.2012	
Derinlik	: 283.58m	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.6cm Figür Derinliği: 0.1cm Yükseklik: 0.6 cm	
Ağırlık	: 3.66 gr	

TANIM

Mühür baskısının ayakta bacaklarını normal duruşa göre fazla açmış ve sol bacağı dizden kırılarak hareket kazandırılmış bir erkek figürü ayakta betimlenmiştir. Kolları iki yana açılmış bir şekilde tasvir edilmiş olan figür, kısa khiton giymekte ve arkasında iki yiv halinde verilen uçuşan pelerini izlenmektedir. Figürün ayaklarının altından sağa ve sola doğru uzanan çizgisel bir hat, bazı örneklerde tek taraflı korunsa da bir geminin pruva kısmını tasvir ediyor olmalıdır. Mühür baskısının arka yüzü konik formda yapılmıştır.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 33	Levha No: 4
Buluntu No	: L.12.TA.139	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Taban Düzenleme – Avlunun Batısı	
Buluntu Tarihi	: 28.08.2012	
Derinlik	: 283.58 m	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.5 cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.5 cm	
Ağırlık	: 3.01 gr	

TANIM

Mühür baskısının ayakta bacaklarını normal duruşa göre fazla açmış ve sol bacağı dizden kırılarak hareket kazandırılmış bir erkek figürü ayakta betimlenmiştir. Kolları iki yana açılmış bir şekilde tasvir edilmiş olan figür, kısa khiton giymekte ve arkasında iki yiv halinde verilen uçuşan pelerini izlenmektedir. Figürün ayaklarının altından sağa ve sola doğru uzanan çizgisel bir hat, bazı örneklerde tek taraflı korunsa da bir geminin pruva kısmını tasvir ediyor olmalıdır. Mühür baskısının arka yüzü konik formda yapılmıştır.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

- **Aziz Isidore**

Katalog No	: 34	Levha No: 4
Buluntu No	: L. 05. TA. 438	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun orta 6. Bas. Kuzeydoğu Batı tonoz:4.15 kuzeybatı Naosun Ortası Batı Tonozdan: 4.15m doğusu 6. Basamak:6.85m Kuzeydoğusu	
Buluntu Tarihi	: 01.08.2005	
Derinlik	: 280.83	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 2 cm Figür Derinliği: 0,1 cm Yükseklik: 0.7cm	
Ağırlık	: 2.68 gr	

TANIM

Mühür baskısında tasvirin yer aldığı bölüm, bulunduğu tabakadan (yangın) kaynaklı deforme olmuştur. Baskının izlenebilen bölümünde, merkezde yer alan figür kısa khiton giymiş ve başı mantosu ile örtülü şekilde görülmektedir. Figür, sol elinde olasılıkla asa tutarken sağ elinde ise gemi maketi yer alır. Mühür baskısının arka yüzü konik formda yapılmış ve ip geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy

• Aziz Theodore

Katalog No	: 35	Levha No: 4
Buluntu No	: L.12. TA. 58	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak Avlusu taban düzenleme	
Buluntu Tarihi	: 08.08.2005	
Derinlik	: 283.60m	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: D.Çap: 1.7 cm F.Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.7 cm	
Ağırlık	: 5.49 gr	

TANIM

Dairesel formda izlenen mühür baskısının ön yüzünde baskı yer alırken arka yüzü konik formda yapılmıştır. Yer yer deformasyonların izlendiği ön yüzde, dairesel hat boyunca uzanan bir ejderhanın? başı aşağıya doğru eğilmiş şekilde tasvir edilirken, başının arkasında yer alan dört sıra diken oldukça belirgin bir şekilde izlenmektedir. Ejderhanın? önünde yer alan erkek figürü olasılıkla kısa khiton giymiş, sağ elinde mızrak, sol eli ise karın hizasında vücuduna yaslı bir şekilde tasvir edilmiştir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

• Aziz Phillippus

Katalog No	: 36	Levha No: 5
Buluntu No	: L.05.TA.236	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun ortası 6. Basamağın 4.95m kuzeybatısı, batı tonoz 8.47 m güneydoğusu Naosun Doğusu 6. Basamak:4.95 kuzeybatı Batı Tonoz açıklık: 8.47 m Güneydoğusu	
Buluntu Tarihi	: 27.07.2008	
Derinlik	: 280.83m	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: D.Çap: 1.8 cm F.Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.2cm	
Ağırlık	: 1.83 gr	

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde iki satır halinde “Φιλί - ππων” yazıtı okunabilmektedir. Arka yüzünde kumaş izi görülmektedir.

TARİH: MS 4. yy’ın ikinci yarısı

Katalog No	: 37	Levha No: 5
Buluntu No	: L.08.AE.M.45	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: A Evi 22 nolu. Mekânın Doğusundaki 6x12 lik Açma	
Buluntu Tarihi	: 29.08.208	
Derinlik	: 283.00m	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: D.Çap: 2.2 cm F.Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.5cm	
Ağırlık	: 8.3 gr	

TANIM

Ön yüzünde haçlı hitap monogramın çözümlenmesi ile “Boήθε” /“Yardım Et!” diğer yüzünde ise haçlı hitap monogramı yer alır. “Φιλίππω”/“Philip” yer alır.

TARİH: MS 5. yy’ın sonu MS 6. yy’ın başı

- **Aziz Peter ve Andreas**

Katalog No	: 38	Levha No: 5
Buluntu No	: L.12.TA.152	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Taban Düzenleme	
Buluntu Tarihi	: 29.08. 2012	
Derinlik	: 283.60m	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: D.Çap: 2 cm F.Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 1 cm	
Ağırlık	: 9.01 gr	

TANIM

Dairesel formda olan örneğin tek yüzünde baskı yer alırken arka yüzü konik formda yapılmıştır. Mühür baskısının ön yüzünde yer alan sahnede bir kayık tasviri içerisinde iki erkek figürü tasvir edilmiştir. Kayıktan aşağıya doğru sarkıtılmış olan ağ yer yer izlenirken, kayığın hemen altında çizgisel olarak betimlenmiş dalgalar ve dalgaların içerisine yerleştirilmiş bir balık figürü tespit edilebilen tasvirler arasında yer alır. Baskının hemen sol alt köşesine ise altı kollu christogram yerleştirilmiştir. Mühür baskısının merkezi, olasılıkla mektubun/paketin açılma aşamasında deforme olmuştur.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Hıristiyanlığın On iki Bayramı

- **Meryem'e Müjde**

Levha No: 5

Katalog No	: 39	
Buluntu No	: L.12.TA.84	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Taban Düzenleme – Avlunun Batısı	
Buluntu Tarihi	: 14.08.2012	
Derinlik	: 283.58 m	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: D.Çap: 1.8 cm F.Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.5 cm	
Ağırlık	: 3.86 gr	

TANIM

Mühür baskısının tek yüzünde baskı yer almaktadır. Arka yüzü konik şekilde yapılmış olup ip geçiş yerleri belirgin olarak izlenmektedir ön yüzde, solda ayakta betimlenen figürün giymiş olduğu elbise ayaklarına kadar uzanırken elinde yün tomarı veya kirman tutuyor olmalıdır. Karşısında yer alan figürün ise başında yer alan nimbusu ile kutsallığı vurgulanırken ellerini karnının üzerinde kavuşturmuş şekilde betimlenmiştir. Figürün sırtından geriye doğru uzanan kanatları çizgisel bir kıvrım ile tasvir edilmiştir.

TARİH: MS 4. yy'm ikinci yarısı

• İsa'nın Doğumu

Katalog No	: 40	Levha No: 5
Buluntu No	: L.05.TA.210	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun ortası 6. Basamağın 4.96m kuzeybatısı, batı tonoz 6.17 güneydoğusu	
Buluntu Tarihi	: 21.07.2005	
Derinlik	: 280.87m	
	Naosun Ortası 6. Basamak 4.96m: Kuzeybatısı	
	Batı Tonoz: 6.17m G.Doğu	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: D.Çap: 1.6cm F.Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.7 cm	
Ağırlık	: 6.37 gr	

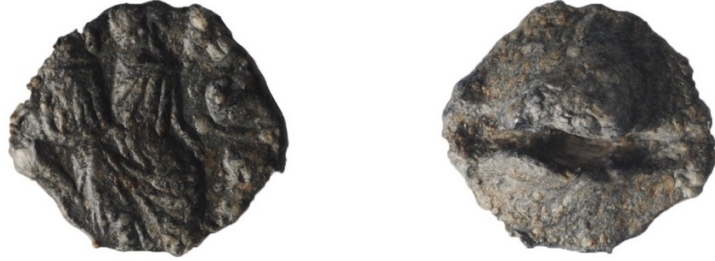

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan sahnede, bir kaya? tasviri üzerine oturmuş iki figür aynı yöne bakar şekilde betimlenmiştir. Merkeze yerleştirilen iki figürün sağında bir öküz protomu solunda ise profilden tasvir edilmiş bir eşek protomu izlenir. Merkezde yer alan kadın figürüne yakın yerleştirilmiş motif elips şeklindedir ve içerisinde bir bebek tasviri izlenir. Arka yüzü konik formda yapılmış ve ip geçişleri belirgin olarak izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 41	Levha No: 5
Buluntu No	: L.05.TA.258	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun ortası 6. Basamağın 5.35m kuzeybatısı, batı tonoz 7.46 güneydoğusu	
Buluntu Tarihi	: 27.07.2005	
Derinlik	: 280.83m Naosun Doğusu 6. Basamak: 5.35 kuzeydoğusu Batı Tonoz: 7.46 m G.Doğu	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: D.Çap: 1.3 cm F.Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.3 cm	
Ağırlık	: 1.95 gr	

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan sahnede, bir kaya? tasviri üzerine oturmuş iki figür aynı yöne bakar şekilde betimlenmiştir. Merkeze yerleştirilen iki figürün sağında bir öküz protomu solunda ise profilden tasvir edilmiş bir eşek protomu izlenir. Merkezde yer alan kadın figürüne yakın yerleştirilmiş motif elips şeklindedir ve içerisinde bir bebek tasviri izlenir. Arka yüzü konik formda yapılmış ve ip geçişleri belirgin olarak izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No : 42 **Levha No: 6**
Buluntu No : L.05.TA.382
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun içi Batı Tonoz 2.32m Doğusu Güney duvarın
5.76m kuzeyi batı tonoz 1.91m derinlik
Buluntu Tarihi : 28.07.2005
Derinlik : 281.05 m
Naosun İçi Batı tonoz
Batı Tonozdan: 2.32m derin
Güney Duvarı: 5.30m Kuzeyi
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:**1.1 cm **F.Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.6 cm
Ağırlık : 2.67 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan sahnede, bir kaya? tasviri üzerine oturmuş iki figür aynı yöne bakar şekilde betimlenmiştir. Merkeze yerleştirilen iki figürün sağında bir öküz protomu solunda ise profilden tasvir edilmiş bir eşek protomu izlenir. Merkezde yer alan kadın figürüne yakın yerleştirilmiş motif elips şeklindedir ve içerisinde bir bebek tasviri izlenir. Arka yüzü konik formda yapılmış ve ip geçişleri belirgin olarak izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ilk yarısı

İsanın Vaftizi

Katalog No : 43 **Levha No: 6**
Buluntu No : L.09.YB.M.374
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun içi Batı Tonoz 2.25m Doğusu Güney duvarın
5.76m kuzeyi batı tonoz 1.91m derinlik
Buluntu Tarihi : 28.07.2005
Derinlik : 281.05
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.8 cm **Yükseklik:** 0.7 cm **Figür Derinliği:** 0.1cm
Ağırlık : 5.52 gr

TANIM

Mühür baskısının dairesel formdaki örneğin tek yüzünde baskı izlenirken arka yüzü ise konik formda yapılmıştır. Baskı üzerinde izlenen sahnenin solunda merkezden her iki yana doğru çizgisel bir hat ile açılan iki kanat tasviri izlenir. Sağa yerleştirilmiş figür ayakta ve hareket halinde betimlenmiş, saçları oldukça kabarık ve boynuna kadar uzanan üçgen formunda sakalları belirgindir. Profilden tasvir edilen figür dökümlü bir tunik giymiş, sırtında izlenen kanatlar yumuşak hatlı çizgilerle perspektif derinliğe uygun olarak tasvir edilmiştir. Kanatlı figür, bir sunu masası üzerine yerleştirilmiş olan şişeciğe doğru yönelerek iki eliyle söz konusu şişeciği tutmaktadır. Arka yüzü konik formda yapılmış ve ip geçişleri belirgin olarak izlenmektedir.

TARİH: MS 4-5. yy

Mısır'a Kaçış

Katalog Numarası : 44

Levha No: 6

Buluntu No : L.12.TA.110

Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı

Buluntu Yeri : Tapınak A Avlunun Batısı Taban Düzenleme

Buluntu Tarihi : 23.08.2012

Derinlik : 283.58m

Cinsi : Kurşun

Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.5cm **Yükseklik:** 0.5 cm **Figür Derinliği:** 0.2 cm

Ağırlık : 2.81 gr

TANIM:

Dairesel formlu mühür baskısının tek yüzünde baskı yer alırken, arka yüz konik formda yapılmıştır. Mühür baskısı üzerinde yer alan tasvirde sağda eşek üzerinde yan oturan bir figür kucağında bir şey tutar şekilde elleri karnının üzerinde tasvir edilmiştir. Eşek üzerinde izlenen figürün kutsallığı vurgulamak için başında nimbus izlenir. Hayvanı yönlendiren erkek figür arkasına bakar şekilde tasvir edilirken elinde tutmuş olduğu asa belirgin olarak izlenmektedir. Arka yüzünde ipi sağlamlaştırmak için konik formda yapılmıştır.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Kudüse Giriş

Katalog No	: 45	Levha No: 6
Buluntu No	: L.12.TA.161	
Form Adı	: Kurşun Tessera	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun içi Batı Tonoz 2.25m Doğusu Güney duvarın 5.76m kuzeyi batı tonoz 1.91m derinlik	
Buluntu Tarihi	: 28.07.2005	
Derinlik	: 283.60	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.8 cm Yükseklik: 0.9 cm Figür Derinliği: 0.2 cm	
Ağırlık	: -	

TANIM

Dairesel formdaki baskının merkezinde yer alan çizgisel zemin üzerine profilden yerleştirilmiş katırın sırtında Latin Haçı yer almaktadır. Söz konusu ikonografi, Erken Hıristiyanlık sanatı sembolizminin güzel bir örneği olarak sıklıkla karşımıza çıkan bir sahneyi yansıtmaktadır. Arka yüzünde ipi sağlamlaştırmak için konik formda yapılmıştır.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

• İsa'nın Havarilerine Öğretileri

Katalog No	: 46	Levha No: 6
Buluntu No	: L.05.TA.583	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos içi- doğu tonoz: 3.24m batısı 6. Basamak 1.16m güney 7.40m kuzey	
Buluntu Tarihi	: -	
Derinlik	: 280.85 m Naos Güneyoğu GB köşe 9.44 KD su Doğu Tonoz açıklığı: 4.68 cm GD	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: D.Çap: 1.3 cm F.Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.5 cm	
Ağırlık	: 3.85 gr	

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde yer alan sahnede, tahta oturmuş bir figür boyundan ayak ucuna kadar belirgin olarak izlenir. Söz konusu figür sağ elinde rulo tutarken sol elini havaya kaldırmış, taktis işareti yapar şekilde tasvir edilmiştir. Tahtın her iki yanında yer alan figürler oldukça küçük tasvir edilerek merkezde yer alan figüre bakar şekilde izlenirler. Olasılıkla merkezde yer alan figürün kutsallığını vurgulamak için tahtın iki yanında yer alan figürlerin boyutları küçük verilmiş olmalıdır. Arka yüzleri konik formda yapılmış ve ip geçişleri belirgin izlenmektedir.

TARİH: MS 4 yy'ın ortası

Katalog No	: 47	Levha No: 6
Buluntu No	: L. 05. TA. 60	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun ortası 6. Basamağın 5.35m kuzeybatısı, batı tonoz 7.46m güneydoğusu	
Buluntu Tarihi	: 21.07. 2005	
Derinlik	: 281.21m Naosun Güneybatısı 282.56: 1.83m KBatısı 282.70: 7.26m G.Doğu	
Cinsi	: Kurşun	

Ölçüleri
Ağırlık

: D. Çap: 1.3cm F.Derinliği:0.1 cm Yükseklik: 0.6 cm
: 3.40 gr

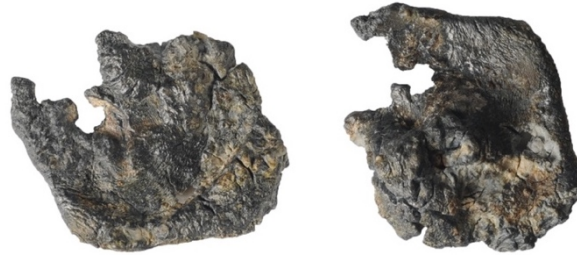

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde yer alan sahnede, tahta oturmuş bir figür boyundan ayak ucuna kadar belirgin olarak izlenir. Söz konusu figür sağ elinde rulo tutarken sol elini havaya kaldırmış, taktis işareti yapar şekilde tasvir edilmiştir. Tahtın her iki yanında yer alan figürler oldukça küçük tasvir edilerek merkezde yer alan figüre bakar şekilde izlenirler. Olasılıkla merkezde yer alan figürün kutsallığını vurgulamak için tahtın iki yanında yer alan figürlerin boyutları küçük verilmiş olmalıdır. Arka yüzleri konik formda yapılmış ve ip geçişleri belirgin izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ortası

Katalog No : 48 **Levha No: 6**
Buluntu No : L.05.TA.529
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun güneybatısı, güneybatı köşe: 1.82m Doğu tonoz Dikdörtgen açıklık: 1,28m
Buluntu Tarihi : 05.08.2005
Derinlik : 280.81m
Naosun Altı Tonozlu Yapı
Güneybatıdan: 4.72 m K.doğusu
D. Tonoz açıklıktan: 8.84 m G.Doğu
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap: 1.9 cm Figür Derinliği: 0.2 cm Yükseklik: 0.6 cm**
Ağırlık : 3.22 gr

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde yer alan sahnede, tahta oturmuş bir figür boyundan ayak ucuna kadar belirgin olarak izlenir. Söz konusu figür sağ elinde rulo tutarken sol elini havaya kaldırmış, taktis işareti yapar şekilde tasvir edilmiştir. Tahtın her iki yanında yer

alan figürler oldukça küçük tasvir edilerek merkezde yer alan figüre bakar şekilde izlenirler. Olasılıkla merkezde yer alan figürün kutsallığını vurgulamak için tahtın iki yanında yer alan figürlerin boyutları küçük verilmiş olmalıdır. Arka yüzleri konik formda yapılmış ve ip geçişleri belirgin izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ortası

Katalog No	: 49	Levha No: 6
Buluntu No	: L.05.TA.217	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun ortası 6. Basamak	
Buluntu Tarihi	: 27.07.2005	
Derinlik	:280.86 Naosun Ortası 6. basamak:4.92m Kuzeybatı BatıTonoz: 6.32 m Kuzeydoğusu	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.8 cm F. Derinliği: 0.05 cm Yükseklik: 0.2 cm	
Ağırlık	: 1.29 gr	

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde yer alan sahnede, tahta oturmuş bir figür boyundan ayak ucuna kadar belirgin olarak izlenir. Merkezde yer alan figür her iki elini havaya kaldırmış şekilde tasvir edilirken, iki yanında yer alan figürler yine ona bakar şekilde betimlenmiştir. Olasılıkla merkezde yer alan figürün kutsallığını vurgulamak için tahtın iki yanında yer alan figürlerin boyutları küçük verilmiş olmalıdır. Arka yüzleri konik formda yapılmış ve ip geçişleri belirgin izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ortası

• İsa'nın Çarmıhtan İndirilişi/Kefeni

Katalog No	: 50	Levha No: 7
Buluntu No	: L.05.TA.363	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun içi Batı Tonoz 2.25m Doğusu Güney duvarın 5.76m kuzeyi batı tonoz 1.91m derinlik Naosun İçi batı tonoz:2.25m Doğusu Batı Tonozdan:1.93m derin Güney Duvarı: 5.76m Kuzeyi	

Buluntu Tarihi : 22.09. 2005
Derinlik : 281.02m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1,4 cm **Yükseklik:** 0, 7 cm
Ağırlık : 2,21 gr

TANIM

Mühür baskısının tasvir edilen bir erkek başı, oldukça zayıf, ince ve uzun yüz yapısına sahiptir. Figürde acı çekmiş gibi bir yüz ifadesi izlenirken, elmacık kemikleri oldukça belirgin, avurtları çökük ve iri gözleri derin bir uykuya geçtiğini hissettirecek şekilde kapalı tasvir edilmiştir. Kalın ve küçük dudakları uzun sakalları arasında belirgin olarak izlenir. Figürün alnının üzerinde horizontal çizgiler yer almaktadır. Arka yüzünde ipi sağlamlaştırmak için konik formda yapılmıştır.

TARİH: MS 4. yy'm ilk yarısı

Katalog No : 51 **Levha No:** 7
Buluntu No : L.05.TA.364
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun içi Batı Tonoz 2.25m Doğusu Güney duvarın 5.76m kuzeyi batı tonoz 1.91m derinlik
Naosun İçi batı tonoz:2.25m Doğusu
Batı Tonozdan:1.91m derin Güney Duvarı: 5.76m Kuzeyi
Buluntu Tarihi :28.07.2005
Derinlik : 281.02m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1,4 cm **Yükseklik:** 0, 7 cm
Ağırlık : 2,21 gr

TANIM

Mühür baskısının tasvir edilen bir erkek başı, oldukça zayıf, ince ve uzun yüz yapısına sahiptir. Figürde acı çekmiş gibi bir yüz ifadesi izlenirken, elmacık kemikleri oldukça belirgin, avurtları çökük ve iri gözleri derin bir uykuya geçtiğini hissettirecek şekilde kapalı tasvir edilmiştir. Kalın ve küçük dudakları uzun sakalları arasında belirgin olarak izlenir. Figürün alnının üzerinde horizontal çizgiler yer almaktadır. Arka yüzünde ipi sağlamlaştırmak için konik formda yapılmıştır.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 52	Levha No: 7
Buluntu No	: L.05.TA.373	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun içi Batı Tonoz 2.35m Doğusu Güney duvarın 5.30m kuzeyi batı tonoz 1.90m derinlik Naosun İçi batı tonoz:2.25m Doğusu Batı Tonozdan :1.90m derin Güney Duvarı: 5.30m Kuzeyi	
Buluntu Tarihi	: 28.07. 2005	
Derinlik	: 281.05m	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1,2 cm Yükseklik: 0, 4 cm	
Ağırlık	: 0,75 gr	

TANIM

Mühür baskısında tasvirin yer aldığı bölüm oldukça deforme olmuştur. İsa çarımhtan indirildikten sonra gözleri kapalı ve sakalları düz ve uzun tasvir edilir. Mühür baskı üzerinde yalnızca sakalına ait olan bir bölüm izlenir. Arka yüzünde de deforme olmasından kaynaklı konik formda yapılıp yapılmadığına ilişkin bir veri sunmamız oldukça güçtür.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

• Theotokhos

Katalog No	: 53	Levha No: 7
Buluntu No	: L.05.TA.374	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun içi Batı Tonoz 2.25m Doğusu Güney duvarın 5.76m kuzeyi batı tonoz 1.91m derinlik	
Buluntu Tarihi	: 28.07.2005	
Derinlik	: 281.05	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.8cm Yükseklik: 0.7cm	
Ağırlık	: 5.52 gr	

TANIM

Mühür baskısında tasvirin yer aldığı bölüm oldukça deforme olmuştur. Nikoioia tipinde Meryem ve çocuk İsa yer alır. Meryem'in göğsüne yakın madalyon gibi tasvir edilen çocuk İsa'nın başında yer alan nimbus belli belirsiz izlenmektedir. Yüzük baskı ile mühürleme işlemi yapılmıştır. Arka yüzü ikinci döküm ile konik bir görüntü elde edilmiştir.

TARİH: MS 4. yy

Katalog No	: 54	Levha No: 7
Buluntu No	: L.11.STC.31	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: STC Batı Portik 2. No.lu sabitten GB 'ya 14.20m 6 no.lu sabitten B.'ya 14.70m	
Buluntu Tarihi	: 04.02.2011	
Derinlik	: 288.56	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 2 cm Yükseklik: 0.4 cm İp: 0.4 cm	
Ağırlık	: 6.51 gr	

TANIM

Mühür tamdır. Her iki yüzünde de sınırlandırma daireleri yapılmamıştır. İki yüzünde baskı yapılmıştır. Bir yüzünde monogram yer alır. İp geçiş noktalarında parçalanmalar olduğu için yalnızca iki harf okunmaktadır. Haç merkezli yerleştirilmiştir. Diğer yüzünde ise Meryem kucağında İsa ile betimlenmiştir. Her ikisinin de başlarında hale vardır. Haçlı monogram üzerinde Π, Ρ, Α harfleri tespit edilmiştir. Monogramın çözümlenmesi ile Πατρικου ya da Πατρικοζ olmalıdır.

TARİH: MS 6. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 55	Levha No: 8
Buluntu No	: L.09.AE.M.20	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: A Evi 29.no.lu mekan	
Buluntu Tarihi	: 28.07.2009	
Derinlik	: 281.87	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 2.3 cm Yükseklik: 0.4 cm İp: 0.4 cm	
Ağırlık	: 6.51 gr	

TANIM

Mühür tamdır. İki yüzünde de baskı yer alır. Ön yüzünde Hodegetria olarak adlandırılan ve ayakta duran Meryem'in kucağında çocuk İsa yer alır yüzünde monogram yer alır. Monogram haç kollu oluşturulmuştur. Haç kolunun merkezde yer alan kolun alt bölümünde yer alan harf silinmiştir. Olasılıkla "A" yer alır. Monogram nokta bordür ile çevrelenmiştir. Diğer yüzünde ise olasılıkla Meryem ve kucağında İsa yer alır. Solunda haç betimi yapılmıştır. Bu sahne "çavuş" motifi ile çevrelenmiştir. İp geçiş noktaları

belirgindir. Arka yüzünde yer alan monogramın çözümlenmesi ile $\alpha, \delta, \epsilon, \theta, \iota, \kappa, \omicron, \rho, \tau$ harfleri belirlenmiş ve çözümlenmesi ile Kourator Theodoros/θεοδοω κουρατοριουkununur.

TARİH: MS 7. yy'm ilk yarısı

Katalog No	: 56	Levha No: 8
Buluntu No	: L.19.KPE.06	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Kiliseli peristilli ev, Apsisli batı salon mekânın güneydoğu köşesinde 4.60 m batısı opus sectile yatak harcı	
Buluntu Tarihi	: 12.03.2019	
Derinlik	: Yüzey	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: D.Çap: 1.9cm F.Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.7 cm	
Ağırlık	: 7.55gr	

TANIM

Mühür tamdır. Her iki yüzünde de sınırlandırma daireleri yapılmıştır. İki yüzünde baskı yer alır. İki yüzünde yer alan monogramda ΘΕΟΤΟΚΕ ΒΩΗΘΗ/ Θεοτόκε βοήθη “Tanrı Anası Yardım Et!” şeklinde okunur.

TARİH: MS 6. yy'm ortaları

• **Haç**

Katalog No	: 57	Levha No: 8
Buluntu No	: L.12.TA.21	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak Avlusu Taban Düzenleme	
Buluntu Tarihi	: 02.07.2012	
Derinlik	: 283.63/283.53	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: D.Çap: 1.7 cm F.Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.6 cm	
Ağırlık	: 4.19 gr	

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde yer alan bölümde izlenen yonca yaprağı içerisinde yerleştirilen Grek hacı izlenir. Hacın merkezinde ise dikdörtgene yakın bir boşluk izlenir. Yer yer deforme olmuştur. Arka yüzü ise konik formda yapılmıştır.

TARİH: MS 4. yy'm ikinci yarısı

Katalog No	: 58	Levha No: 8
Buluntu No	: L.05.TA.367	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun içi Batı Tonoz 2.25m Doğusu Güney duvarın 5.76m kuzeyi batı tonoz 1.91m derinlik	
Buluntu Tarihi	: 28.07.2005	
Derinlik	: 281.02	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.4 cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.5 cm	
Ağırlık	: 2.54 gr	

TANIM

Tek yüzünde baskı yer alır. Arka yüzü ise konik formda yapılmıştır. Baskı yer alan bölümde merkezde haç ve on u çevreleyen çelenk izlenir. Arka yüzü konik formda yapılmış olup ip geçişleri belirgin izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy

Katalog No	: 59	Levha No: 9
Buluntu No	: L.05.TA.372	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun içi Batı Tonoz 2.35m Doğusu Güney duvarın 5.25m kuzeyi batı tonoz 1.93m derinlik Naosun İçi batı tonoz:2.25 m Doğusu Batı Tonozdan: 1.91 m derin Güney Duvarı: 5.25 m Kuzeyi	

Buluntu Tarihi : 28.07.2005
Derinlik : 281.02
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.8 cm **Figür Derinliği:** 0.3 cm **Yükseklik:**0.8 cm
Ağırlık : 6.70 gr

TANIM

Tek yüzünde baskı yer alır. Arka yüzü ise konik formda yapılmıştır. Kare formda izlenen baskıda merkezde Grek haçı izlenir. Deforme olmuştur. Arka yüzü ise konik formda yapılmış olup ip geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy

Katalog No : 60 **Levha No:** 9
Buluntu No : L.05.TA.243
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun Doğusu 5.4 kuzeybatısı, batı tonoz 7.17m güneydoğusu
Naosun Doğusu:5.14m Kuzeybatı
KBatı Tonoz:7.17m Güneydoğusu
Buluntu Tarihi : 27.07.2005
Derinlik : 280.84
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:**1.7cm **F. Derinliği:** 0.3 cm **Yükseklik:** 0.9 cm
Ağırlık : 4.24 gr

TANIM

Tek yüzünde baskı yer alır. Arka yüzü ise konik formda yapılmıştır. Elips şeklinde izlenen christogram yer yer deforme olmuştur. Arka yüzünde ip geçişi izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No : 61 **Levha No: 9**
Buluntu No : L.05.TA.481
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun içi Batı Tonoz 1.78m K.doğu Dikdörtgen
açıklık:11.17m Güneydoğu tonoz.
Naosun Güneybatısı
Güneybatı köşe: 1.78m K.doğusu
Dikdörtgen açıklık: 11.17 m G.Doğu
Buluntu Tarihi : 04.08.2005
Derinlik : 280.80
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:**1.4 cm **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.9 cm
Ağırlık : 3.69 gr

TANIM

Tek yüzünde baskı yer alır. Arka yüzü ise konik formda yapılmıştır. Ön yüzünde Christomonogram yapılmış ve boşluklar kalp formunda izlenir. Yer yer deforme olmuştur. Arka yüzünde ip geçişi izlenmektedir.

TARİH: MS 4 yy'ın ilk yarısı

Katalog No : 62 **Levha No: 9**
Buluntu No : L.05.TA.223
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun ortası 6. Basamağın 4.92m kuzeybatısı, batı
tonoz 6.36 güneydoğusu
Naosun Doğusu 6 basamak:4.92 Kuzeybatı
Batı Tonoz:6.36 m G.Doğusu
Buluntu Tarihi : 27.07.2005
Derinlik : 280.84
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D. Çap:** 1.5cm **F. Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:**0.7 cm
Ağırlık : 3.25 gr

TANIM

Tek yüzünde baskı yer alır. Arka yüzü ise konik formda yapılmıştır. Ön yüzünde Christomonogram yapılmış ve Omega (ω) solda yer alırken Alfa (α) sağda yer alır. Yer yer deforme olmuştur. Arka yüzünde ip geçişi izlenmektedir.

TARİH: MS 4 yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 63	Levha No: 9
Buluntu No	: L.05.TA.400	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun içi Güney duvara uzaklığı 5.370m Batı Tonz 2.50m Doğusu kuzeyi batı tonoz 1.93m derinlik Naosun İçi Batı tonoz:2.50 m Doğusu Batı Tonzdan:1.93 m derin Güney Duvarı: 5.70 m Kuzeyi	
Buluntu Tarihi	: 28.07.2005	
Derinlik	: 281.05	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.9cm Figür Derinliği: 0.3 cm Yükseklik: 0.9 cm	
Ağırlık	: 5.25 gr	

TANIM

Tek yüzünde baskı yer alır. Arka yüzü ise konik formda yapılmıştır. Cristogram yapılmıştır. Yuvarlak çerçeve ile sınırlandırılmıştır.

TARİH: MS 4. yy

Katalog No : 64 **Levha No: 9**
Buluntu No : L17.YB.06
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Doğu Sokağı Kavşağı Suriye caddesi Güney Portik
Batıdan 4. Sütundan taban üstü
Buluntu Tarihi : 10.05.2017
Derinlik : yüzey
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.9cm **F.Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:**0.7 cm
Ağırlık : 7. 55gr

TANIM

Tek yüzünde baskı yer alır. Deforme olan mühür baskısı üzerinde yer alan tasvirde, merkezde haç yatay olarak izlenirken haçın sağında ve solunda güvercin yer alır. Yatay olarak tasvir edilen haçın üst bölümünde “XRIC” yazısı okunur. Baskının yapıldığı kurşun malzemenin küçük kullanılması sebebiyle üst bölümde okunabilen “XPIC” yazıtının devamı niteliğinde olması gereken ve altta yer aldığını düşündüğümüz “TOU” yazıtı izlenememektedir. Arka yüzü ise düğme formundadır.

TARİH: MS 4-5. yy

• Aslan

Katalog No : 65 **Levha No: 9**
Buluntu No : L.11.YB.09
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Laodikeia Kilisesi tasnif alanı çevresi
Buluntu Tarihi : 1 Nisan 2011
Derinlik : yüzey
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.9 cm **Figür Derinliği:** 0.2 cm **Yükseklik:** 1 cm
Ağırlık : 13 gr

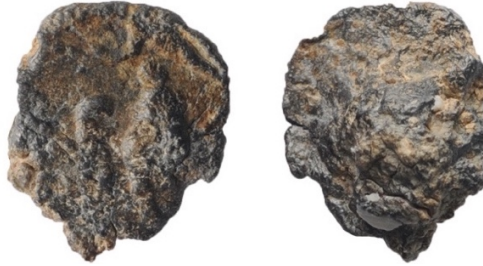
TANIM

Mühür tamdır. Ön yüzdeki baskı üzerinde sağa doğru yürür halde betimlenen bir aslan figürü yer alır. Aslanın yeşelleri gür ve uçuşur şekilde izlenirken, ağzı açık kükrer şekilde tasvir edilmiştir. Arka yüzü konik şekilde yapılmıştır. İp geçiş noktaları belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'm ikinci yarısı- MS 5. yy'm başları

• **Aslan ve Grifon**

Katalog No	: 66	Levha No: 10
Buluntu No	: L.05.TA.288	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos altyapı doğusu 6. Basamak 5.69m kuzeydoğusu batı tonoz 7.63m güneydoğusu Naos Alt Yapı Doğusu 6. basamak,: 5.69 m kuzeydoğusu Batı Tonoz: 7.63 m Güneydoğusu	
Buluntu Tarihi	: 27.07.2005	
Derinlik	: 280.86	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.4 cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.5 cm	
Ağırlık	:2.10 gr	

TANIM

Mühür baskısında antitetik bir şekilde yerleştirilen figürlerden sağda grifon yer alırken solda ise aslan ise yer alır. Grifonun hemen üzerinde izlenen nike elindeki tacı aslana doğru uzatır. Mühür baskılarının arka yüzleri konik formda yapılmıştır.

TARİH: MS 4. yy'm ilk yarısı

Katalog No	: 67	Levha No: 10
Buluntu No	: L.05.TA.102	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun G.doğusu, 7. Basamak K.Doğu: 282.95m , 6.20 m kbatı	
Buluntu tarihi	: 22. 07. 2005	
Buluntu kodu	: 280.85 m Naosun Güneydoğusu 7. Basamak: 1.46m Kuzeydoğu 282.95: 6.20 m Kuzeybatısı	

Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.8 cm **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.6 cm
Ağırlık : 3.29 gr

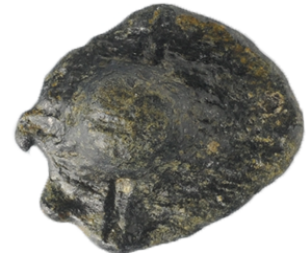
TANIM

Mühür baskısında antitetik bir şekilde yerleştirilen figürlerden sağda grifon yer alırken solda ise aslan ise yer alır. Grifonun hemen üzerinde izlenen nike elindeki tacı aslana doğru uzatır. Mühür baskılarının arka yüzleri konik formda yapılmıştır.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No : 68 **Levha No:** 10
Buluntu No : L.05.TA.40
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun ortası 8. Basamak seviyesi
Buluntu Tarihi : 20.07.2005
Derinlik : 281.47 m
Naosun Güneydoğu 8. Basamak seviye
282.95: 7.25 m G.doğusu
283.20: 1.80 m K.Doğu

Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 1,6 cm **F.Derinliği:** 0.1cm **Yükseklik:** 0.5 cm
Ağırlık : 2.78 gr

TANIM

Mühür baskısında antitetik bir şekilde yerleştirilen figürlerden sağda grifon yer alırken solda ise aslan ise yer alır. Grifonun hemen üzerinde izlenen nike elindeki tacı aslana doğru uzatır. Mühür baskılarının arka yüzleri konik formda yapılmıştır.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

- Hayat Ağacı

Katalog No	: 69	Levha No: 10
Buluntu No	: L.09.YB.M.10	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak Avlu Doğu Batı yönlü kanal içi	
Buluntu Tarihi	: 01.10.09	
Derinlik	: Kanal İçi	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 2.2 cm Figür Derinliği: 0.2 cm Yükseklik: 1 cm	
Ağırlık	: 12.70gr	

TANIM

Mühür baskısının tek yüzeyinde baskı yer alırken arka yüzü konik formda yapılmış olup ip geçişleri belirgindir. Dairesel formda izlenen mühür baskısı üzerinde merkezde yer alan hayat ağacının her iki yanında aslan ön patilerini ağaca yaslamış ve başları cepheden tasvir edilmiştir. Aslanların arka bacakları oldukça güçlü tasvir edilirken sağ tarafta yer alan aslanın kuyruğu yukarı doğru uzanır ve “S” kıvrım şeklinde izlenir. Mühür baskılarının arka yüzleri konik formda yapılmıştır.

TARİH: MS 4. yy-MS 5. yy

Diplomatik Mühürler

- Marcus Aurelius Probus

Katalog No	: 70	Levha No: 10
Buluntu No	: L.05.TA.233	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun ortası 6. Basamağın 4.92 m kuzeybatısı, batı tonoz 6.36 güneydoğusu	
Buluntu Tarihi	: 27.07. 2005	
Derinlik	: 280.84 m	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.5 cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.7 cm	
Ağırlık	: 3.25 gr	

TANIM

Mühür baskısı üzerinde deforme olmasına rağmen sağa dönük tasvir edilen imparator başı, sakallı ve dalgalı saçlı olarak tasvir edilmiştir. Başında belli belirsiz izlenen ışın tacına ait bir çizgi kulak üzerinde izlenebilmekte ve Başın çevresinde “T...C..OBV...OC” harfleri okunabilmektedir. Portre başı genel anlamda değerlendirildiğinde ince yüz hatlarına sahip, sakallı, hafif kabarık saçlı fizyonominin yanı sıra ışın tacı, altta yer alan yıldırım demeti tasviri yer alır. Arka yüzü konik formda yapılmış ve ip geçişleri belirgindir

TARİH: MS 276-282

Katalog No	: 71	Levha No: 10
Buluntu No	: L.12.TA.123	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Avlusu taban düzenleme	
Buluntu Tarihi	: 24.08.2012	
Derinlik	: 283.60m	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.6cm Figür Derinliği: 0.1cm Yükseklik: 0.6 cm	
Ağırlık	: 2.26 gr	

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde tasvirde ise yine bir asker imparator betimi yer alır. Oldukça deforme durumdaki mühür baskısının ön yüzünde başında miğferiyle sağa dönük imparator başı yer alır. Yüz detayları oldukça aşınmış olmasına rağmen sakala ait izlerin yer aldığı başın arkasında miğfer altından boyna doğru uzatılmış saçları izlenebilmektedir. Boyun hizasının hemen altına bir kalkan, önünde ise olasılıkla eliyle tutar şekilde tasvir edilmiş bir kılıç yer alır. Arka yüzü konik formda yapılmıştır. İp geçişi belirgindir.

TARİH: MS 276-282

• Helena

Katalog No	: 72	Levha No: 11
Buluntu No	: L.05.TA.77	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun güneydoğusu:2.46m 4.75m Kuzeydoğusu: 1.50m	
Buluntu Tarihi	: 21.07.2005	
Derinlik	:281.23 m Naos güneydoğusu 282.95: 7.60 m G.doğusu 282.56: 2.60 m K.batı	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.6 cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.4 cm	
Ağırlık	: 1.48 gr	

TANIM

Mühür baskısı dairesel formda olup merkezde yer alan kadın başı sola bakar şekilde izlenirken beden cepheden tasvir edilmiştir. Figürün alnının üzerinden başlayarak enseye doğru uzanan dalgalı saçları ense üzerinden döndürülmüş başın arkasından tepeye kadar örgü tomarı şeklinde bağlanmıştır. Giymiş olduğu chylamis kıvrımları göğüs üzerinde izlenirken, boynunda olasılıkla inci kolye yer alıyor olmalıdır. Figürün sağında ve solunda yazıt yer alır fakat deformasyon sebebiyle okunaksızdır. Arka yüzü konik formda yapılmıştır. İp geçişi belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'm ilk yarısı

Katalog No	: 73	Levha No: 11
Buluntu No	: L.05.TA.526	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos Tonozlu yapı	
Buluntu Tarihi	: 05.08. 2005	
Derinlik	: 280.81m Naos Altı Tonozlu Yapı	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.6 cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.5cm	
Ağırlık	: 2.91 gr	

TANIM

Yangın tabakasında bulunan mühür baskısı oldukça deforme durumdadır. Mühür baskısı dairesel formda olup merkezde yer alan merkezde yer alan kadın başı sola bakar şekilde izlenirken beden cepheden tasvir edilmiştir. Figürün alnının üzerinden başlayarak enseye doğru uzanan dalgalı saçları ense üzerinden döndürülmüş başın arkasından tepeye kadar örgü tomarı şeklinde bağlanmıştır. Mühür baskısının arka yüzü konik formda yapılmıştır. İp geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 74	Levha No: 11
Buluntu No	: L.12.TA.89	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak Avlusu taban düzenleme	
Buluntu Tarihi	: 15.08. 2012	
Derinlik	: 283.58 m	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.6 cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.5 cm	
Ağırlık	: 2.73gr	

TANIM

Mühür baskısı dairesel formda olup merkezde yer alan kadın başı sola bakar şekilde izlenirken beden cepheden tasvir edilmiştir. Figürün alnının üzerinden başlayarak enseye doğru uzanan dalgalı saçları ense üzerinden döndürülmüş başın arkasından tepeye kadar örgü tomarı şeklinde bağlanmıştır. Giymiş olduğu chylamis kıvrımları göğüs üzerinde izlenirken, boynunda olasılıkla inci kolye yer alıyor olmalıdır. Lejantta okunabilen "...λογ" harfleri tespit edilmiştir. Mühür baskısının arka yüzü konik formdadır. İp geçişleri belirgindir. Figürün sağında ve solunda yazıt yer alır fakat deformasyon sebebiyle okunaksızdır. Arka yüzü konik formda yapılmıştır. İp geçişi belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No : 75 **Levha No:** 11
Buluntu No : L.12.TA.122
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Avlusu Taban düzenleme
Buluntu Tarihi : 24.08. 2012
Derinlik : 283.60 m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 2 cm **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.5 cm
Ağırlık : 2.92 gr

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde yer alan Helana sola doğru bakar şekilde tasvir edilmiştir. Mühür baskısı üzerinde deformasyonlar izlenir. Göğüs cepheden tasvir edilmiş ve elbise kıvrımları oldukça gergin bir şekilde tasvir edilmiştir. Saç boğumları daha yüzeysel izlenirken arka topuzu ile anının üzerinde yer alan bukleleri ayıran bir bant izlenir. Mühür baskısının arka yüzü konik formdadır. İp geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No : 76 **Levha No:** 11
Buluntu No : L.10.TA.M.01
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Avlusu
Buluntu Tarihi : 01.09.2010
Derinlik : 284.09
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.8 cm **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.5 cm
Ağırlık : 4.84 gr

TANIM

Mühür baskısı dairesel formda olup merkezde yer alan kadın başı sola bakar şekilde izlenirken beden cepheden tasvir edilmiştir. Figürün alnının üzerinden başlayarak enseye doğru uzanan dalgalı saçları ense üzerinden döndürülmüş başın arkasından tepeye kadar örgü tomarı şeklinde bağlanmıştır. Giymiş olduğu chylamis kıvrımları göğüs üzerinde izlenirken, boynunda olasılıkla inci kolye yer alıyor olmalıdır. Lejantta okunabilen. "...λογία" Figürün solunda ve sağ bölümünde yer alan yazıtta [εὐ]λογία okunur. Mühür baskısının arka yüzü konik formdadır. İp geçişleri belirgindir. Figürün sağında ve solunda yazıt yer alır fakat deformasyon sebebiyle okunaksızdır. Arka yüzü konik formda yapılmıştır. İp geçişi belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 77	Levha No: 11
Buluntu No	: L.12.TA.89	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak Avlusu taban düzenleme	
Buluntu Tarihi	: 15.08. 2012	
Derinlik	: 283.58 m	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.6 cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.5 cm	
Ağırlık	: 2.73 gr	

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde yer alan Helana sola doğru bakar şekilde tasvir edilmiştir. Mühür baskısı üzerinde deformasyonlar izlenir. Göğüs cepheden tasvir edilmiş ve elbise kıvrımları oldukça gergin bir şekilde tasvir edilmiştir. Saç boğumları daha yüzeysel izlenirken arka topuzu ile alnının üzerinde yer alan bukleleri ayıran bir bant izlenir. Mühür baskısının arka yüzü konik formdadır. İp geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

• I. Constantine

Katalog No	: 78	Levha No: 11
Buluntu No	: L.12.TA.172	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak Avlusu taban düzenleme	
Buluntu Tarihi	: 05.09. 2012	
Derinlik	: 283.60m	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.8 cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.6 cm	
Ağırlık	: 3.29 gr	

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde mühür baskısının ön yüzünde üçlü bir figür grubundan oluşan tasvir yer alır. Göğüs hizasından itibaren betimlenen figürlere ait vücut ve başlar cepheden verilmiş, oldukça deforme olmasına rağmen ortadaki figürün daha büyük ebatlı yapıldığı tespit edilmiştir. Ortada yer alan figür ile sağda yer alan figürün üzerine birer *christogram* yerleştirilmiştir. Mühür baskısının arka yüzü konik formda yapılmıştır. İp geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 79	Levha No: 12
Buluntu No	: L.10.TA.M.05	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Avlu Doğu Kanalizasyon Sondajı	
Buluntu Tarihi	: 01.11.2010	
Derinlik	: 283.80-283.40	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.4cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 1.7 cm	
Ağırlık	: 3.77 gr	

TANIM

Mühür baskısında bir erkek büstü profilden ve sağa dönük betimlenmiştir. Figür zırh ve paludamentum giymiş, sağ elini selamlamak için kaldırmış ve başında çift sıra inci diadem izlenmektedir. Saçları alnının ortasına kadar uzanan figürün burun yapısı oldukça küçük ve düzgün, saçları ense hizasında ve sakalsız tasvir edilmiştir. Portre büstün öne çıkan fizyonomik özellikleri değerlendirildiğinde en belirgin ayırım ince hatlarla tasvir edilmiş sakalsız yüz tasviri olmalıdır. Figürün sağ elini havaya kaldırması da Roma imparatorlarından bildiğimiz “*salutatio-selamlama*” hareketi yapar şekilde izlenir. Arka yüzü ise konik formdadır. İp geçişleri oldukça belirgindir.

TARİH: MS 4. yy’ın ilk yarısı

Katalog No	: 80	Levha No: 12
Buluntu No	: L. 05. TA. 234	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun ortası 6. Basamak	
Buluntu Tarihi	: 27.07.2005	
Derinlik	: 280.83 Naosun Doğusu 6. basamak: 4.91 m Kuzeybatı Doğu Tonoz:6.38 m Güneydoğusu	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 2.4cm Figür Derinliği: 0.2 cm Yükseklik: 0.6 cm	
Ağırlık	:4.68 gr	

TANIM

Mühür baskısı yarım olarak izlenir. Mühür baskısının ön yüzünde mühür baskısı üzerinde siperlikli bir miğfer taşıyan, sol omuz üzerinde korunabilen bağcık bölümüne göre *Lorica segmentata* giymiş bir erkek büstü yer almaktadır. Büst sakalsız ve sağa bakar şekilde betimlenmiştir. Mühür baskısının arka yüzünde ise konik formda yapılmıştır. İp geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy’ın ilk yarısı

• I. Licinius

Katalog No	: 81	Levha No: 12
Buluntu No	: L.05.TA.107	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun güneydoğusu:2.46m 4.75m Kuzeydoğusu: 1.50m	
Buluntu Tarihi	: 22.07.2005	
Derinlik	: 280.82m Naosun Güneydoğu 281.98: 2.46 m K.batı 282.79: 6.15 m G.Doğu	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.5 cm Figür Derinliği: 0.2 cm Yükseklik: 0.6 cm	
Ağırlık	: 4.52gr	

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde yer alan sahnede cepheden tasvir edilmiş bir erkek figürü yer alır. Göğüs hizasından itibaren büst şeklinde betimlenmiş figürün üzerine giymiş olduğu paludamentumun kıvrımları oldukça belirgindir. Saçları öne doğru taranmış ve dolgun yüz şekli belirgin olarak izlenirken, keskin kaş yapısı burun çıkışı ile birleşir şekilde ve dudakları oldukça küçük tasvir edilmiştir. Sağda “DNLI” solda ise “CINIVC...OB” okunur. Mühür baskısının arka yüzü konik formdadır ve ip geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy’ın ilk yarısı

Katalog No	: 82	Levha No: 12
Buluntu No	: L.05.TAP.142	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Batı Portik	
Buluntu Tarihi	: 01.09.2005	
Derinlik	: 284.18	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.4 cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.4 cm	
Ağırlık	: 2.97 gr	

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde yer alan sahnede cepheden tasvir edilmiş bir erkek figürü yer alır. Göğüs hizasından itibaren büst şeklinde betimlenmiş figürün üzerine giymiş olduğu paludamentumun kıvrımları oldukça belirgindir. Saçları öne doğru taranmış ve dolgun yüz şekli belirgin olarak izlenirken, keskin kaş yapısı burun çıkışı ile birleşir şekilde ve dudakları oldukça küçük tasvir edilmiştir. Sağ bölümünde “DNLI” okunabilmektedir. Mühür baskısının arka yüzü konik formdadır ve ip geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4 yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 83	Levha No: 12
Buluntu No	: L.05.TA.404	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos içi batı tonoz 10 m doğusu güney duvar 6.70m kuzeye doğru derinlik 1.92m	
Buluntu Tarihi	: 28. 07. 2005	
Derinlik	: 281.02m	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.4 cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.4 cm	
Ağırlık	: 2.35 gr	

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde yer alan sahnede cepheden tasvir edilmiş bir erkek figürü yer alır. Göğüs hizasından itibaren büst şeklinde betimlenmiş figürün üzerine giymiş olduğu paludamentumun kıvrımları oldukça belirgindir. Saçları öne doğru taranmış ve dolgun yüz şekli belirgin olarak izlenirken, keskin kaş yapısı burun çıkışı ile birleşir şekilde ve dudakları oldukça küçük tasvir edilmiştir. Mühür baskısının arka yüzü konik formdadır ve ip geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No : 84 **Levha No:** 12
Buluntu No : L.05.TA.541
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun g.batısı, güneybatı köşesinden: 4.75m
K.Doğu tonoz Dikdörtgen açıklık: 8.98m
Buluntu Tarihi : 05.08.2005
Derinlik : 280.81 m
Naos altı tonozlu yapı
Güneybatı köşe: 5.40 m K.doğusu D. Tonoz açıklık: 6.90 m
G.Doğu
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 2.4 cm **Figür Derinliği:** 0.4 cm **Yükseklik:** 1.1 cm
Ağırlık : 3.29 gr

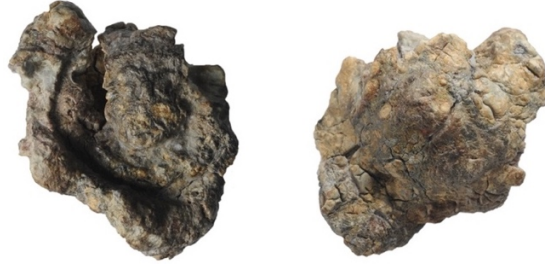

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde yer alan sahnede cepheden tasvir edilmiş bir erkek figürü yer alır. Göğüs hizasından itibaren büst şeklinde betimlenmiş figürün üzerine giymiş olduğu paludamentumun kıvrımları oldukça belirgindir. Saçları öne doğru taranmış ve dolgun yüz şekli belirgin olarak izlenirken, keskin kaş yapısı burun çıkışı ile birleşir şekilde ve dudakları oldukça küçük tasvir edilmiştir. Mühür baskısının arka yüzü konik formdadır ve ip geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'm ilk yarısı

Katalog No : 85 **Levha No:** 12
Buluntu No : L.05.TA.542
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos tonozlu yapı güneybatı köşesinden: 5.45m
K.Doğu tonoz Dikdörtgen açıklık: 8.98m
Buluntu Tarihi : 05.08.2005
Derinlik :280.81 m
Naosun Ortası
Güneybatı köşe: 5.45 m K.doğusu
D. Tonoz açıklık: 6.92 m G.Doğu
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 2.1cm **Figür Derinliği:** 0.2 cm **Yükseklik:** 1 cm
Ağırlık :6.48 gr

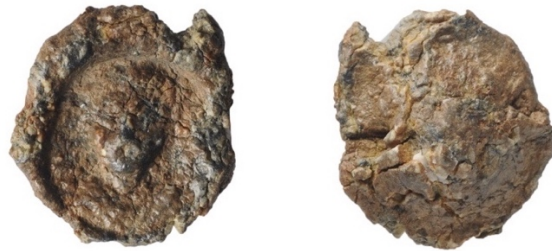

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde yer alan sahnede cepheden tasvir edilmiş bir erkek figürü yer alır. Göğüs hizasından itibaren büst şeklinde betimlenmiş figürün üzerine giymiş olduğu paludamentumun kıvrımları oldukça belirgindir. Saçları öne doğru taranmış ve dolgun yüz şekli belirgin olarak izlenirken, keskin kaş yapısı burun çıkışı ile birleşir şekilde ve dudakları oldukça küçük tasvir edilmiştir. Mühür baskısının arka yüzü konik formdadır ve ip geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 86	Levha No: 12
Buluntu No	: L.12.TA.69	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak Avlusu, Merkez kanal içi	
Buluntu Tarihi	: 10.08. 2005	
Derinlik	: 283.55 m	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.7 cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.7cm	
Ağırlık	: 4.11 gr	

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde yer alan sahnede cepheden tasvir edilmiş bir erkek figürü yer alır. Göğüs hizasından itibaren büst şeklinde betimlenmiş figürün üzerine giymiş olduğu paludamentumun kıvrımları oldukça belirgindir. Saçları öne doğru taranmış ve dolgun yüz şekli belirgin olarak izlenirken, keskin kaş yapısı burun çıkışı ile birleşir şekilde ve dudakları oldukça küçük tasvir edilmiştir. Mühür baskısının arka yüzü konik formdadır ve ip geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

• II. Constantius

Katalog No	: 87	Levha No: 13
Buluntu No	: L.10.TA. M.06	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Avlu Doğu Kanalizasyon Sondajı/ elek	
Buluntu Tarihi	: 24.11.2010	
Derinlik	: 283.80-283.35	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 2.2 cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.5 cm	
Ağırlık	: 7.08 gr	

TANIM

Mühür baskısı üzerinde sola dönük bir erkek büstü tasvir edilmiştir. Figür sağ elinde globus tutar ve globusun üzerinde yer alan Nike onu taçlandırır. Sol elinde ise paludamentumun altından izlenen uzun mızrağını tutar. Figürün gövdesini kaplayan *Lorica segmentata* üzerine giydiği paludamentum sol omuz üzerinde toplanmış, başında ise iki sıralı inci diadem yer alır. Mühür baskısının arka yüzü ise konik formda yapılmıştır. İp geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'm ikinci yarısı

Katalog No	: 88	Levha No: 13
Buluntu No	: L.05.TA.46	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun güneydoğusu:7.75m 4.75m Kuzeydoğusu: 1.50m	
Buluntu Tarihi	: 21.07.2005	
Derinlik	: 281.31m Naosun Güneydoğusu 282.95m: 7.75 m G.doğusu 282.56m: 1.50 m K.Doğu	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 2.3 cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.6 cm	
Ağırlık	: 5.12. gr	

TANIM

Mühür baskısı üzerinde sola dönük bir erkek büstü tasvir edilmiştir. Figür sağ elinde globus tutar ve globusun üzerinde yer alan Nike onu taçlandırır. Sol elinde ise paludamentumun altından izlenen uzun mızrağını tutar. Figürün gövdesini kaplayan *Lorica segmentata* üzerine giydiği paludamentum sol omuz üzerinde toplanmış, başında ise iki sıralı inci diadem yer alır. Mühür baskısının arka yüzü ise konik formda yapılmıştır. İp geçişleri belirgindir. Mühür baskısının arka yüzü ise konik formda yapılmıştır. İp geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 89	Levha No: 13
Buluntu No	: L.12.TA.111	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Avlusu Taban Düzenleme	
Buluntu Tarihi	: 23.08.2012	
Derinlik	: 283.58m	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.8cm Figür Derinliği: 0.2cm Yükseklik: 0.6 cm	
Ağırlık	: 4.13 gr	

TANIM

Mühür baskısı üzerinde sola dönük bir erkek büstü tasvir edilmiştir. Figür sağ elinde globus tutar ve globusun üzerinde yer alan Nike onu taçlandırır. Sol elinde ise paludamentumun altından izlenen uzun mızrağını tutar. Figürün gövdesini kaplayan *Lorica segmentata* üzerine giydiği paludamentum sol omuz üzerinde toplanmış, başında ise iki sıralı inci diadem yer alır. Mühür baskısının arka yüzü ise konik formda yapılmıştır. İp geçişleri belirgindir. Mühür baskısının arka yüzü ise konik formda yapılmıştır. İp geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No : 90 **Levha No:** 13
Buluntu No : L.12.TA.26
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak Avlusu, Merkez kanal içi
Buluntu Tarihi : 09.07.2012
Derinlik : 283.08m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.89cm **Figür Derinliği:** 0.4 cm **Yükseklik:** 0.6 cm
Ağırlık : 6.75 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde sola dönük bir erkek büstü tasvir edilmiştir. Figür sağ elinde globus tutar ve globusun üzerinde yer alan nike onu taçlandırır. Sol elinde ise paludamentumun altından izlenen uzun mızrağını tutar. Figürün gövdesini kaplayan *Lorica segmentata* üzerine giydiği paludamentum sol omuz üzerinde toplanmış, başında ise iki sıralı inci diadem yer alır. Mühür baskısının arka yüzü ise konik formda yapılmıştır. İp geçişleri belirgindir. Mühür baskısının arka yüzü ise konik formda yapılmıştır. İp geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No : 91 **Levha No:** 13
Buluntu No : L.05.TA.78
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun G. Doğusu:282.95m k.batısı:282.58m
Buluntu Tarihi : 21.07.2005
Derinlik : 281.20m
Naosun Güneydoğusu
282.95: Güneydoğusu
282.11.22 m G.Doğu
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.6cm **Figür Derinliği:** 0.1cm **Yükseklik:** 0.5cm
Ağırlık : 2.48 gr

TANIM

Mühür baskısında yer alan erkek figür sola doğru bakar şekilde tasvir edilir. Sağ elinde globus üzerinde Nike önceki örneklere göre daha büyük ebatlıdır ve elinde tacı ile tasvir edilir. Mühür baskısının üzerinde yer yer deformasyon izlenir. Arka yüzü ise konik formda yapılmış ve ip geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

- **Julianus (Julian Apostate)**

Katalog No	: 92	Levha No: 14
Buluntu No	: L.12.TA.79	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Avlusu Taban düzenleme	
Buluntu Tarihi	: 14.08.2012	
Derinlik	: 283.58 m	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.4cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.4 cm	
Ağırlık	: 3.09 gr	

TANIM

Mühür baskısının mühür baskısının ön yüzünde bir erkek figürü sağa bakar şekilde tasvir edilmiştir. Arka yüz ise ipin koparılması esnasında deforme olmuştur. Olasılıkla bu bölümde monogram ya da christogram yer alıyor olmalıdır. Ön yüzde büst şeklindeki tasvirin üzerinde sağ omuz başında toplanan paludamentumu yer alır.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 93	Levha No: 14
Buluntu No	: L.12.TA.43	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Avlusu taban düzenleme	

Buluntu Tarihi : 25.07.2012
Derinlik : 283.63 m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.7cm **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.7 cm
Ağırlık : 6.14 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan erkek figür sola doğru bakar ve saçları oldukça kabarık tasvir edilmiştir. Aynı zamanda üçgen formda yapılmış olan sakal yapısı oldukça belirgindir. Erkek figürün hem önünde hem de arkasında latin hacı yer alır. Mühür baskısının arka yüzü konik formda yapılmıştır. İp geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No : 94 **Levha No:** 14
Buluntu No : L.12.TA.135
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Avlusu
Buluntu Tarihi : -
Derinlik : 283.60 m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.8 cm **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.8cm
Ağırlık : -

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan erkek figür sola doğru bakar ve saçları oldukça kabarık tasvir edilmiştir. Aynı zamanda üçgen formda yapılmış olan sakal yapısı oldukça belirgindir. Erkek figürün hem önünde hem de arkasında latin hacı yer alır. Mühür baskısının arka yüzü konik formda yapılmıştır. İp geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

I. Theodosius Hanedanlığı

Katalog No	: 95	Levha No: 14
Buluntu No	: L.05.TA.191	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun batısı 6. Basamak 4.82m kuzeybatısı Doğu tonoz: 6.45m güneybatısı	
Buluntu Tarihi	: 26.07. 2005	
Derinlik	: 280.88m Naosun Batısı 6. Basamak:4.82m K.Batısı Doğu Tonoz: 6.45 G.Doğu	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: D.Çap: 2.3cm F.Derinliği: 0.2cm Yükseklik: 0.3 cm	
Ağırlık	: 3.07 gr	

TANIM

Mühür baskısının I. Theodosius'un solunda II. Valentinianus yer alır. I. Theodosius ve II. Valentinianus'un eline tutmuş olduğu globusun üzerinde haç izlenir. Mühür baskısı üzerinde yer alan figürlerin tamamı sağ ellerini havaya kaldırarak kutsamayı ifade ederken sol ellerinde globus tutarlar. İki kardeşin aralarında olan yaş farkını vurgulamak amacıyla boylarında farklılık izlenir. Sağda yaşça büyük olan Arcadius yer alırken solda altı yaşında olan Honorius tasvir edilir. Arka yüzünde papirüs izi belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 96	Levha No: 15
Buluntu No	: L.05.TA.229	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun doğusu 6. Basamağın 4.63m kuzeybatı, Batı tonoz 2.10m güneydoğusu	
Buluntu Tarihi	: 27.07. 2005	
Derinlik	: 280.83 m Naosun Ortası 6. Basamak 4.63 : Kuzeybatısı Batı Tonoz: 6.23m Güneydoğu	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: D.Çap: 1.7 cm F.Derinliği: 0.1cm Yükseklik: 0.3cm	

Ağırlık : 0.87 gr.

TANIM

Mühür baskısının I. Theodosius'un solunda II. Valentinianus yer alır. I. Theodosius ve II. Valentinianus'un eline tutmuş olduğu globusun üzerinde haç izlenir. Mühür baskısı üzerinde yer alan figürlerin tamamı sağ ellerini havaya kaldırarak kutsamayı ifade ederken sol ellerinde globus tutarlar. İki kardeşin aralarında olan yaş farkını vurgulamak amacıyla boylarında farklılık izlenir. Sağda yaşça büyük olan Arcadius yer alırken solda altı yaşında olan Honorius tasvir edilir. Arka yüzünde papirüs izi belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'm ikinci yarısı

Katalog No : 97

Levha No: 15

Buluntu No : L.05.TA.241

Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı

Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun ortası 6. Basamak

Buluntu Tarihi : 27.07.2005

Derinlik : 280.85 m

Naosun Batısı

6. basamak: 5.15m Kuzeybatı

BatıTonoz: 7.17m Güneydoğusu

Cinsi : Kurşun

Ölçüleri : **D.Çap:** 1.7 cm **F.Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.3 cm

Ağırlık : 1.44 gr

TANIM

Mühür baskısının I. Theodosius'un solunda II. Valentinianus yer alır. I. Theodosius ve II. Valentinianus'un eline tutmuş olduğu globusun üzerinde haç izlenir. Mühür baskısı üzerinde yer alan figürlerin tamamı sağ ellerini havaya kaldırarak kutsamayı ifade ederken sol ellerinde globus tutarlar. İki kardeşin aralarında olan yaş farkını vurgulamak amacıyla boylarında farklılık izlenir. Sağda yaşça büyük olan Arcadius yer alırken solda altı yaşında olan Honorius tasvir edilir. Arka yüzünde papirüs izi belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'm ikinci yarısı.

Katalog No	: 98	Levha No: 15
Buluntu No	: L.05.TA.312	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos içi- doğu tonoz: 3.24m batısı 6. Basamak 1.16m güney 7.40m kuzey	
Buluntu Tarihi	: 28.07. 2005	
Derinlik	: 280.83m Naosun İçi Doğu Tonoz:3.24m Batısı 6. Basamak 1.15m Güney: 7.39m kuzey	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: D.Çap: 1.8 cm F.Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 1.6cm	
Ağırlık	: 1.79 gr	

TANIM

Mühür baskısının I. Theodosius'un solunda II. Valentinianus yer alır. I. Theodosius ve II. Valentinianus'un eline tutmuş olduğu globusun üzerinde haç izlenir. Mühür baskısı üzerinde yer alan figürlerin tamamı sağ ellerini havaya kaldırarak kutsamayı ifade ederken sol ellerinde globus tutarlar. İki kardeşin aralarında olan yaş farkını vurgulamak amacıyla boylarında farklılık izlenir. Sağda yaşça büyük olan Arcadius yer alırken solda altı yaşında olan Honorius tasvir edilir. Arka yüzünde papirüs izi belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 99	Levha No: 15
Buluntu No	: L.05.TA.383	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun içi Batı Tonoz 2.30m Doğusu Güney duvarın 5.76m kuzeyi batı tonoz 1.90m derinlik	
Buluntu Tarihi	: 28.07.2005	
Derinlik	: 281.05 Naosun İçi Batı tonoz: 2.30m doğusu Batı Tonozdan: 1.90m doğusu Güney Duvarı: 5.30m Kuzeyi	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.8 cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.6 cm	
Ağırlık	: 3.29 gr	

TANIM

Mühür baskısının I. Theodosius'un solunda II. Valentinianus yer alır. I. Theodosius ve II. Valentinianus'un eline tutmuş olduğu globusun üzerinde haç izlenir. Mühür baskısı üzerinde yer alan figürlerin tamamı sağ ellerini havaya kaldırarak kutsamayı ifade ederken sol ellerinde globus tutarlar. Sağda yaşça büyük olan Arcadius yer alır. Arka yüzünde papirüs izi belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'm ikinci yarısı

Katalog No	: 100	Levha No: 15
Buluntu No	: L.05.TA.379	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun içi Batı Tonoz 2.25m Doğusu Güney duvarın 5.76m kuzeyi batı tonoz 1.91m derinlik	
Buluntu Tarihi	: 28.07.2005	
Derinlik	: 281.05	
	Naosun İçi Batı tonoz: 2.31m Doğusu	
	Batı Tonozdan:1.90m derin	
	Güney Duvarı: 5.30m Kuzeyi	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 0.9 cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.2cm	
Ağırlık	: 1.21 gr	

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde Theodosius'un solunda yer alan II. Valentinianus yer alır. Theodosius ve II. Valentinianus'un eline tutmuş olduğu globusun üzerinde haç yer alır. Arka yüzünde papirüs izi belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'm ikinci yarısı

Katalog No : 101 **Levha No: 15**
Buluntu No : L.05.TA.380
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun içi Batı Tonoz 2.31m Doğusu Güney duvarın
5.30m kuzeyi batı tonoz 1.91m derinlik
Buluntu Tarihi : 28.07.2005
Derinlik : 281.05
Naosun İçi Batı tonoz:2.31m Doğusu
Batı Tonozdan: 1.90m derin
Güney Duvarı: 5.30m Kuzeyi
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.8 cm **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.3cm
Ağırlık : 1.41 gr

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde Theodosius'un solunda yer alan II. Valentinianus yer alır. Theodosius ve II. Valentinianus'un eline tutmuş olduğu globusun üzerinde haç yer alır. Arka yüzünde papirüs izi belirgindir.

TARİH: MS 4. yy

Katalog No : 102 **Levha No: 16**
Buluntu No : L.12.TA.56
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Avlusu Taban düzenleme
Buluntu Tarihi : 08.08.2012
Derinlik : 283.60
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 1.6 cm **F.Derinliği:** 0.3 cm **Yükseklik:** 0.6 cm
Ağırlık : 3.46 gr

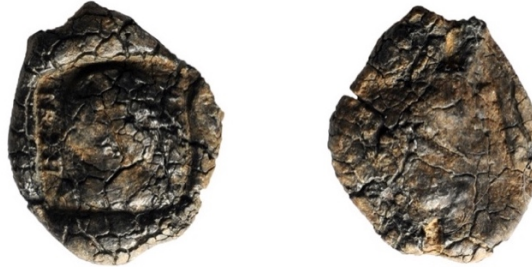

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde cepheden tasvir edilen I. Theodosius'un üzerinde izlenen vücut zırhının üzerine paludamentum giymiştir. Zırhında izlenebilen bölümde tasvir izlenir fakat belirsizdir. Mühür baskısında izlenen lejantta okunabilen bölümde okunabilen bölümde DNTH...OV okunur. Mührün arka yüzü ise konik formda yapılmıştır. İp geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 103	Levha No: 16
Buluntu No	: L.12.TA.196	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Avlusu Taban düzenleme	
Buluntu Tarihi	: 06.09.2012	
Derinlik	: 283.58m	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: D.Çap: 1.6 cm F.Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.4 cm	
Ağırlık	: 1.98gr	

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde cepheden tasvir edilen I. Theodosius'un üzerinde izlenen vücut zırhının üzerine paludamentum giymiştir. Zırhında izlenebilen bölümde tasvir izlenir fakat belirsizdir. Tasvirin yer aldığı bölümde figürün solunda lejant bölümünde "H, C, N" harfleri okunabilmiştir. Mührün arka yüzü ise konik formda yapılmıştır. İp geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 104	Levha No: 16
Buluntu No	: L.05.TA.339	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun içi doğu tonozun 3.42m batısı güney duvarın 7.40m kuzeyi	
Buluntu Tarihi	: 28.07.2005	
Derinlik	: 280.84 Naosun İçi Doğu Tonozun 5.42m Güney Duvar: 7.40m Kuzeyi	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1,6 cm Figür Derinliği: 0.2cm Yükseklik: 0,4 cm	

Ağırlık : 5. 60 gr

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde izlenebilen tasvirde, merkezde I. Theodosius, sağında Arcadius solunda ise Honorius yer alır. Yüzük ile baskı yapılan mühür baskısında üst bölümün izlenen lejantta “DDDNNNAVGGG” tam olarak okunur. Mühür baskısının arka yüzünde baskı görmüş olduğu papirüs izi yer yer izlenir.

TARİH: MS 4. yy’ın ikinci yarısı

Katalog No : 105

Levha No: 16

Buluntu No : L.05.TA.70

Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı

Buluntu Yeri : Tapınak A Naos Güneydoğu

Naosun Güneydoğusu

282.95m: 6.83 m Güneydoğu

282.56m: 2.37 m Kuzeybatısı

Buluntu Tarihi : 21.07.2005

Derinlik : 281.26

Cinsi : Kurşun

Ölçüleri : **D.Çap:** 1.6 cm **F. Derinliği:** 0.1cm **Yükseklik:** 0.6 cm

Ağırlık : 5.25 gr

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde izlenebilen tasvirde, merkezde I. Theodosius, sağında Arcadius solunda ise Honorius yer alır. Yüzük ile baskı yapılan mühür baskısında üst bölümün izlenen lejantta “AVG” okunur. Merkezde tasvir edilen figür deforme olmuştur. Mühür baskısının arka yüzünde baskı görmüş olduğu papirüs izi yer yer izlenir.

TARİH: MS 4. yy’ın ikinci yarısı

Katalog No : 106 **Levha No: 16**
Buluntu No : L.05.TA.58
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos Güneydoğu
Buluntu Tarihi : 21.07.2005
Derinlik : 281.32
282.56m: 1.90 m Kuzeybatısı
282.70m :7.30m Güneydoğusu
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.7 cm **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.5 cm
Ağırlık : 1.78 gr

TANIM

Mühür baskısı eksiktir. Figür yer aldığı bölümde üçlü imparator tasviri izlenir. Merkezde izlenen I. Theodosius sağında Aracadius yer alıyor olmalıdır. Arka yüzünde ise baskı görmüş olduğu materyalin izi belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'm ikinci yarısı

Katalog No : 107 **Levha No: 16**
Buluntu No : L.05.TA.311
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos içi- doğu tonoz: 3.24m batısı 6. Basamak 1.16m güney 7.40m kuzey
Buluntu Tarihi : 28.07. 2005
Derinlik : 280.85m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 1.8 cm **F.Derinliği:**0.1 cm **Yükseklik:** 0.4 cm
Ağırlık : 1.54 gr

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde üç imparator yan yana tasvir edilir ve üçünün başında da kraliyet tacı yer alır. Üzerlerine giymiş oldukları paludamentumun derin kıvrımları belirgindir. Solda yer alan Honorius yuvarlak dolgun yüz yapılı, kalın ve küçük dudaklı tasvir edilmiştir. Sağında yer alan Arcadius'un karakteristik ince uzun yüz yapısı belirgindir. Portre formunda yapılan tasvirlerin hemen altında yazıt yer alıyor değildir. Portre formunda yapılan tasvirlerin hemen altında yazıt yer alıyor değildir. Mühür baskısının arka yüzünde papirüs izi belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 108	Levha No: 16
Buluntu No	: L. 05. TA. 316	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos içi- doğu tonoz: 3.24m batısı 6. Basamak 1.16m güney 7.40m kuzey	
Buluntu Tarihi	: 28.07.2005	
Derinlik	:280.86 m Naosun İçi -Doğu Tonoz 3.23m Batısı 6. Basamak 1.16m Doğu Güney Duvar: 7.40m kuzey	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: D.Çap: 1.5 cm F.Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.2cm İ	
Ağırlık	: 1.46 gr	

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde üç imparator yan yana tasvir edilir ve üçünün başında da kraliyet tacı yer alır. Üzerlerine giymiş oldukları paludamentumun derin kıvrımları belirgindir. Solda yer alan Honorius yuvarlak dolgun yüz yapılı, kalın ve küçük dudaklı tasvir edilmiştir. Sağında yer alan Arcadius'un karakteristik ince uzun yüz yapısı belirgindir. Portre formunda yapılan tasvirlerin hemen altında yazıt yer alıyor değildir. Portre formunda yapılan tasvirlerin hemen altında yazıt yer alıyor değildir. Yalnızca "K" okunabiliyordur. Mühür baskısının arka yüzünde papirüs izi belirgindir.

TARİH: MS 4. yüzyılın ikinci yarısı

• II. Theodosius ve Honorius

Katalog No	: 109	Levha No: 17
Buluntu No	: L.05.TA.44	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos Güneydoğu	
Buluntu Tarihi	: 21.07.2005	
Derinlik	: 281.16 282.95:7.70m Güneydoğusu 282.56: 90cm Kuzeydoğusu	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: D.Çap: 2.2 cm F.Derinliği: 0.2cm Yükseklik: 0.3cm	
Ağırlık	: 2.42 gr	

TANIM

Mühür baskısı ön yüzünde cepheden tasvir edilen imparatorlar yer alır. Kare formunda yapılmış olan mühür baskısının izi oldukça belirgindir. Arka yüzünde baskı görmüş olduğu kumaş izi yer yer izlenir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 110	Levha No: 17
Buluntu No	: L. 05. TA. 131	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos Güneydoğu Bölümü	
Buluntu Tarihi	: 21.07.2005	
Derinlik	: 281.09 281.98: 2.62m kuzeybatı D.Tonoz:6.28 Güneydoğu	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.8cm F. Derinliği: 0.2cm Yükseklik: 0.4cm	
Ağırlık	: 2.95 gr	

TANIM

Mühür baskısı ön yüzünde cepheden tasvir edilen iki imparator yer alır. Kare formunda yapılmış olan mühür baskısının izi oldukça belirgindir. Arka yüzünde baskı görmüş olduğu kumaş izi oldukça belirgin izlenir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 111	Levha No: 17
Buluntu No	: L.05.TA.337	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun içi doğu tonozun 3.35m batısı 6.Basamak 1.16m güney duvarı 7.40m kuzeyi	
Buluntu Tarihi	: 28.07.2005	
Derinlik	: 280.86 Naos içi doğu tonozun: 3.35m batısı 6. basamak: 1.16m doğusu Güney Duvar: 7.40m Güneydoğusu	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap Figür Derinliği: 0.2cm	Yükseklik: 0.3 cm
Ağırlık	: 1.31 gr	

TANIM

Yan yana cepheden betimlenmiş olasılıkla başlarında kraliyet taşları ile betimlenmiştir. Arka yüzü düz şekilde yapılmıştır. Baskı gördüğü materyalin izi belirgin şekilde izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 112	Levha No: 17
Buluntu No	: L.05.TA.69	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos	
Buluntu Tarihi	: 21.07.2005	
Derinlik	: 281.24m	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: D.Çap: 1.7 cm F. Derinliği: 0.2 cm	Yükseklik: 0.4 cm
Ağırlık	: 3.83 gr	

TANIM

Mühür baskısı ön yüzünde cepheden tasvir edilen imparatorlar yer alır. Kare formunda yapılmış olan mühür baskısının izi oldukça belirgindir. Arka yüzünde baskı görmüş olduğu papirüs izi yer yer izlenir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı

Katalog No : 113

Levha No: 17

Buluntu No : L.05.TA. 190

Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı

Buluntu Yeri : Tapınak A Naos Batısı

Buluntu Tarihi : 26.07.2005

Derinlik : -

Cinsi : Kurşun

Ölçüleri : **D.Çap:** 1.4 cm **F.Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.4 cm cm

Ağırlık : 2.96

TANIM

Mühür baskısı ön yüzünde cepheden tasvir edilen imparatorlar yer alır. Kare formunda yapılmış olan mühür baskısının izi oldukça belirgindir. Arka yüzünde baskı görmüş olduğu papirüs izi yer yer izlenir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı

Katalog No : 114 **Levha No: 17**
Buluntu No : L.05.TA.370
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos içi- doğu tonoz: 3.24m batısı 6. Basamak 1.16m güney 7.40m kuzey
Buluntu Tarihi : 28.07.2005
Derinlik : 281.02
Naosun İçi -Doğu Tonoz 2.25m Doğusu
Güneyduvar :5.25m kuzeyi
Batı tonoz: 1.93m derin
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 1.8 cm **F.Derinliği:** 0.3cm **Yükseklik:** 0.3cm
Ağırlık : 3.00 gr

TANIM

Mühür baskısı ön yüzünde cepheden tasvir edilen imparatorlar yer alır. Kare formunda yapılmış olan mühür baskısının izi oldukça belirgindir. Arka yüzünde baskı görmüş olduğu papirüs izi yer yer izlenir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı

Katalog No : 115 **Levha No: 17**
Buluntu No : L.05.TA.281
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos doğusu 6. Basamak 5.55m kuzeydoğusu batı tonoz 7.68m güneydoğusu
Buluntu Tarihi : 27.07.2005
Derinlik : 280.16
Naos Alt Yapı Doğusu
6. basamak: 5.55m kuzeydoğusu
Batı Tonoz: 7.68m Güneydoğusu
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.4 cm **Figür Derinliği:-** **Yükseklik:** 0.2 mm
Ağırlık : 2.08gr

TANIM

Mühür baskısı ön yüzünde cepheden tasvir edilen imparatorlar yer alır. Kare formunda yapılmış olan mühür baskısının izi oldukça belirgindir. Arka yüzünde baskı görmüş olduğu papirüs izi yer yer izlenir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı

Katalog No : 116

Levha No: 18

Buluntu No : L.05.TA.195

Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı

Buluntu Yeri : Tapınak A Naos Batısı

Buluntu Tarihi : 26.07.2005

Derinlik : 280.85

Naosun Batısı

6. basamak: 4.82m Kuzeybatı

Doğu Tonoz: 6.48m kuzeydoğu

Cinsi : Kurşun

Ölçüleri : **D. Çap:** 1.9 cm **F.Derinliği:** 0.1cm **Yükseklik:** 0.4 cm

Ağırlık : 24.55 gr

TANIM

Mühür baskısı ön yüzünde cepheden tasvir edilen imparatorlar yer alır. Kare formunda yapılmış olan mühür baskısının izi oldukça belirgindir. Arka yüzünde baskı görmüş olduğu papirüs izi yer yer izlenir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı

Katalog No : 117
Buluntu No : L.05.TA.83
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos Güneydoğu
Buluntu Tarihi : 21.07.2005
Derinlik : 281.16
282.95: 7.86m Güneydoğu
282.56: Kuzeybatı

Levha No: 18

Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.5 cm **F. Derinliği:** 0.2 cm **Yükseklik:** 0.4 cm
Ağırlık : 2.95 gr

TANIM

Mühür baskısı ön yüzünde cepheden tasvir edilen imparatorlar yer alır. Kare formunda yapılmış olan mühür baskısının izi oldukça belirgindir. Arka yüzünde baskı görmüş olduğu kumaş izi yer yer izlenir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı

Katalog No : 118
Buluntu No : L.05.TA.57
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos Güneydoğu
Buluntu Tarihi : 21.07.2005
Derinlik : 281.12

Levha No: 18

Naosun Güneydoğusu
282.95 m =6.94 m Güneydoğusu
282.56m = 2.02 m Kuzeybatısı

Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış .Çap:** 1.8 cm **F.Derinliği:** 0.1 mm **Yükseklik:**0.5cm
Ağırlık : 2.99 gr

TANIM

Mühür baskısı ön yüzünde cepheden tasvir edilen imparatorlar yer alır. Kare formunda yapılmış olan mühür baskısının izi oldukça belirgindir. Arka yüzünde baskı görmüş olduğu papirüs izi yer yer izlenir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 119	Levha No: 18
Buluntu No	: L.05.TA.192	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos Batısı	
Buluntu Tarihi	: 26.07.2005	
Derinlik	: 280.83	
	Naosun Güneydoğusu	
	6. basamak: 4.83m Kuzeybatı Doğu Tonoz: 6.47 m kuzeydoğu	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış.Çap: 1.7 cm F.Derinliği: 0.3 cm Yükseklik: 0.5 cm İp:-	
Ağırlık	: 5.48 gr	

TANIM

Mühür baskısı ön yüzünde cepheden tasvir edilen imparatorlar yer alır. Kare formunda yapılmış olan mühür baskısının izi oldukça belirgindir. Arka yüzünde baskı görmüş olduğu papirüs izi yer yer izlenir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 120	Levha No: 18
Buluntu No	: L.05.TA.267	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos doğusu 5.50m kuzeydoğusu batı tonoz 7.52m güneydoğusu	
Buluntu Tarihi	: 27.07.2005	
Derinlik	: 280.87	
	Naosun Doğusu 6. basamak: 5.50 m Kuzeydoğu	
	BatıTonoz: 7.52m Güneydoğusu	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: D.Çap: 1.2 xm F. Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.4 cm	
Ağırlık	: 2.64 gr	

TANIM

Mühür baskısı ön yüzünde cepheden tasvir edilen imparatorlar yer alır. Kare formunda yapılmış olan mühür baskısının izi oldukça belirgindir. Arka yüzünde baskı görmüş olduğu papirüs izi yer yer izlenir.

TARİH: MS 4. yüzyılın ikinci yarısı- MS 5. yüzyılın ilk yarısı

Katalog No	: 121	Levha No: 18
Buluntu No	: L.05.TA.254	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos Doğusu 5.27m kuzeydoğusu 7.40m güneydoğusu	
Buluntu Tarihi	: 27.07.2005	
Derinlik	: 280.88	
	Naosun Doğusu: 5.27m Kuzeydoğusu 7.40 m Güneydoğusu	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: D. Çap: 1.5 cm F.Derinliği: 0.2 cm Yükseklik: 0.3 cm	
Ağırlık	: 1.71 gr	

TANIM

Mühür baskısı ön yüzünde cepheden tasvir edilen imparatorlar yer alır. Kare formunda yapılmış olan mühür baskısının izi oldukça belirgindir. Arka yüzünde baskı görmüş olduğu papirüs izi yer yer izlenir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı

Katalog No : 122 **Levha No: 18**
Buluntu No : L.05.TA.361
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun içi Batı Tonoz 2.25m Doğusu Güney duvarın
5.76m Kuzeyi Batı tonoz 1.91m derinlik
Buluntu Tarihi : 28.07.2005
Derinlik : 281.04
Naosun İçi batı tonoz:2.25m Doğusu
Batı Tonozdan:1.91m derin
Güney Duvarı: 5.76m Kuzeyi
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 2.2cm **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.4cm
Ağırlık : 2.99 gr

TANIM

Mühür baskısı ön yüzünde cepheden tasvir edilen imparatorlar yer alır. Kare formunda yapılmış olan mühür baskısının izi oldukça belirgindir. Arka yüzünde baskı görmüş olduğu papirüs izi yer yer izlenir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı

Katalog No : 123 **Levha No: 18**
Buluntu No : L.05.TA.362
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun içi Batı Tonoz 2.25m Doğusu Güney duvarın
5.76m Kuzeyi Batı tonoz 1.91m derinlik
Buluntu Tarihi : 28.07.2005
Derinlik : 281.04
Naosun İçi batı tonoz:2.25m Doğusu
Batı Tonozdan: 1.91m derin Güney Duvarı: 5.76m Kuzeyi
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 2.2cm **Figür Derinliği:** 0.1cm **Yükseklik:** 0.2cm
Ağırlık : 2.07 gr

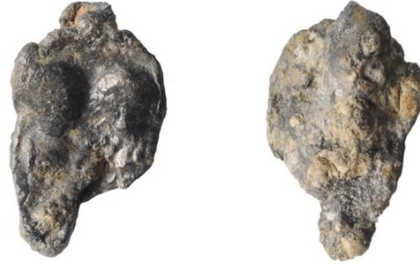

TANIM

Mühür baskısı ön yüzünde cepheden tasvir edilen imparatorlar yer alır. Kare formunda yapılmış olan mühür baskısının izi oldukça belirgindir. Arka yüzünde baskı görmüş olduğu papirüs izi yer yer izlenir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 124	Levha No: 19
Buluntu No	: L.05.TA.371	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun içi Batı Tonz 2.25m Doğusu Güney duvarın 5.25m kuzeyi batı tonoz 1.90m derinlik	
Buluntu Tarihi	: 28.07.2005	
Derinlik	: 281.05	
	Naosun İçi batı tonoz:2.25m Doğusu Batı Tonzdan: 1.90m derin Güney Duvarı: 5.25m Kuzeyi	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 2 cm Figür Derinliği: 0.1cm	Yükseklik: 0.4cm
Ağırlık	: 2.43 gr	

TANIM

Mühür baskısı ön yüzünde cepheden tasvir edilen imparatorlar yer alır. Kare formunda yapılmış olan mühür baskısının izi oldukça belirgindir. Arka yüzünde baskı görmüş olduğu papirüs izi yer yer izlenir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı

Katalog No : 125 **Levha No:** 19
Buluntu No : L.05.TA.222
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun ortası 6. Basamak:4.97m kuzeybatı, Batı tonoz
6.27m güneydoğusu
Buluntu Tarihi : 27.07.2005
Derinlik : 280.05
Naosun Ortası 6. Basamak: 4.97m: Kuzeybatısı
Batı Tonoz: 6.27m Güneydoğu
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 1.9 cm **F.Derinliği:**0.2 cm **Yükseklik:** 0.2 cm
Ağırlık : 3.50 gr

TANIM

Mühür baskısı ön yüzünde cepheden tasvir edilen imparatorlar yer alır. Kare formunda yapılmış olan mühür baskısının izi oldukça belirgindir. Arka yüzünde baskı görmüş olduğu papirüs izi yer yer izlenir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı

Katalog No : 126 **Levha No:** 19
Buluntu No : L.05.TA.313
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos
Buluntu Tarihi : 28.07.2005
Derinlik : 280.84
Naosun İçi Doğu Tonoz 3.23m
6. basamak: 1.14m doğusu
Güney Duvar: 7.38m Kuzeyi
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:-** **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.6 cm
Ağırlık : 2.12 gr

TANIM

Mühür baskısı ön yüzünde cepheden tasvir edilen imparatorlar yer alır. Kare formunda yapılmış olan mühür baskısının izi oldukça belirgindir. Arka yüzünde baskı görmüş olduğu papirüs izi yer yer izlenir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı

• I. Anastasios

Katalog No : 127

Levha No: 19

Buluntu No : L.09.YB.M.11

Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı

Buluntu Yeri : Tapınak A avlu

Buluntu Tarihi : -

Derinlik : yüzey

Cinsi : Kurşun

Ölçüleri : **Dış Çap:**1.8cm **Figür Derinliği:** 0.1cm **Yükseklik:** 0.5cm

Ağırlık :9.21 gr

TANIM

Kareye yakın formda olan mühür baskısı üzerinde yer alan tasvirde dairesel çerçeve içerisinde cepheden izlenen imparatorun başında kraliyet tacı yer alıyor olmalıdır. Diğer yüzünde ise dairesel çerçeve içerisinde yer alan Nike elinde taç ile profilden tasvir edilir. Nike'nin üzerinde giymiş olduğu kıyafet hareketine bağlı olarak dalgalı tasvir edilmiştir. Kanat çıkışları oldukça belirgin ve uca doğru kanat üzerinde yer alan tüylerin kıvrımları belirgindir.

TARİH: MS 491-518

• **Sol Deus İnvictus**

Katalog No : 128
Buluntu No : L. 12. TA. 194
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Avlusu Taban düzenleme
Buluntu Tarihi : 06.09. 2012
Derinlik : 283.58m
Naosun Ortası 6. Basamak
4.96m: KBatısı
Batı Tonoz: 6.20 m G.Doğu

Levha No: 19

Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.7 cm **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.5 cm
Ağırlık : 3.10 gr

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde izlenen tanrı sol üzerinde dökümlü bir chymation yer alır. Olasılıkla sağ eliyle dizginleri tutarken sol elinde kırbacını atların üzerine savurur. Profilden tasvir edilen atlara ait iki farklı beden izlenirken çok sayıda ayak tasviri tespit edilmektedir. Arka yüzü konik formda tapılmış ve ip geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

• **Milvian Köprüsü Savaşı**

Katalog No : 129
Buluntu No : L.10.TA.M.07
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak Avlu Yüzey buluntusu
Buluntu Tarihi : 23.11.2010
Derinlik : yüzey
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.5cm **Figür Derinliği:** 0.1cm **Yükseklik:** 0.5cm
Ağırlık : 2.92 gr

Levha No: 19

TANIM

Mühür baskısı üzerinde izlenen askeri mücadelede, sağda zemin üzerinde çömelmiş halde izlenen esirin başında miğfer yer alır. Profilden tasvir edilen esirin üzerine ayağını dayamış olan merkezde yer alan asker, elinde tutmuş olduğu kalkanı yukarı doğru kaldırır şekilde tasvir edilmiştir. Sol eli belinin arkasında tasvir edilirken olasılıkla kılıcının kabzasına yönelmiş şekilde betimlenmiştir. Merkezde yer alan askere ait olan at ise biraz daha geride ve ön ayakları hareketli bir şekilde tasvir edilmiştir. Mühür baskısının arka yüzü ise konik formda yapılmıştır.

TARİH: MS 4. yy'm ilk yarısı

• Aequitas

Katalog No	: 130	Levha No: 20
Buluntu No	: L. 05. TA. 212	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun güneydoğusu 6. Basamağın 4.96m kuzeybatısı, batı tonoz 6.20m güneydoğusu	
Buluntu Tarihi	: 27.07. 2005	
Derinlik	: 280.87 m	
	Naosun Ortası 6. Basamak	
	4.96 : KBatısı Batı Tonoz: 6.20 m G.Doğu	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.4 cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.3cm	
Ağırlık	: 0.96 gr	

TANIM

Mühür baskısı üzerinde adalet ve eşitliğin simgesi olan *Aequitas* yer alır. Mühür baskısının merkezinde izlenen tanrıça sağa doğru başını çevirmiş ve gözleri kapalı tasvir edilmiştir. Tanrıçanın üzerine giymiş olduğu khiton ıslakmış gibi vücuda yapışık izlenirken belinden döndürülen khymation tomarı yer alır. Tanrıça olasılıkla sol elinde

cornucopia, sağ elinde ise adaleti simgeleyen terazisini tutuyor olmalıdır. Figürün sol tarafında yer alan yazıtta "... QV[IT]H..." harfleri okunur. Mühür baskısının arka yüzünde papirüs izi oldukça belirgindir.

TARİH: MS 3. yy

• **Kartal (Hayvan Mücadelesi)**

Katalog No	: 131	Levha No: 20
Buluntu No	: L.05.TA.429	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun güneydoğusu 9. Basamağın 5.7m kuzeydoğusu, Doğu tonoz 2.10m güneydoğusu	
Buluntu Tarihi	: 29.07. 2005	
Derinlik	: 281.02m	
	Naosun Doğusu	
	Güney Duvar: 7.43m Kuzeyi Batı Tonoz: 1.50m Batı	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.8cm Figür Derinliği: 0.1cm Yükseklik: 0.6 cm	
Ağırlık	: 5.61 gr	

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde izlenen kartal kanatlarını iki yana açmış olduğu kanatları güçlü tasvir edilirken kartal ağzında ise çelenk taşır şekilde tasvir edilir. Kartalın pençelerinin hemen altında koşar pozisyonda kanatlarını yukarı doğru kaldırmış olan grifon kartala bakar şekilde yer alır. Kartalın hemen sağında yer alan yıldız oldukça dikkat çekici bir diğer unsurdur. Arka yüzü konik formda yapılmıştır. İp geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 132	Levha No: 20
Buluntu No	: L.05.TA.352	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun içi doğu tonozun 3.45 m batısı 6. Basamak 1.16 d.güney duvar 7.40 kuzeyi	
Buluntu Tarihi	: 28.07.2005	
Derinlik	: 280.83m	
	Naosun Güneybatısı Güneybatı köşe: 1.79 m K.doğusu	
	D. Tonoz açıklık dikdörtgen açıklık: 11.22m G.Doğu	
Cinsi	: Kurşun	

Ölçüleri
Ağırlık

: Dış Çap: 1.8cm **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.6 cm
: 4.02 gr

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde yer alan tasvir deforme olmuştur. Mührün merkezinde izlenen kartal kanatlarını iki yana açmış olduğu kanatları güçlü tasvir edilirken kartal ağzında ise çelenk taşır şekilde tasvir edilir. Kartalın pençelerinin hemen altında koşar pozisyonda kanatlarını yukarı doğru kaldırmış olan grifon kartala bakar şekilde yer alır. Kartalın hemen sağında yer alan yıldız oldukça dikkat çekici bir diğer unsurdur. Arka yüzü konik formda yapılmıştır. İp geçişleri belirgindir.

Katalog No

: 133

Levha No: 20

Buluntu No

: L.05.TA.207

Form Adı

: Kurşun Mühür Baskısı

Buluntu Yeri

: Tapınak A Naosun güneydoğusu 9. Basamağın 5.7m kuzeydoğusu, Doğu tonoz 2.10 m güneydoğusu

Buluntu Tarihi

: 27.07. 2005

Derinlik

: 280.87 m

Naosun Ortası 6. Basamak 5.03m Kuzeybatı

Batı Tonoz: 6.12 Güneydoğu

Cinsi

: Kurşun

Ölçüleri

: Dış Çap: 1.8 cm **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.6 cm

Ağırlık

: 3.44 gr

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde yer alan tasvir deforme olmuştur. Mührün merkezinde izlenen kartal kanatlarını iki yana açmış olduğu kanatları güçlü tasvir edilirken kartal ağzında ise çelenk taşır şekilde tasvir edilir. Kartalın pençelerinin hemen altında koşar pozisyonda kanatlarını yukarı doğru kaldırmış olan grifon kartala bakar şekilde yer alır.

Kartalın hemen sağında yer alan yıldız oldukça dikkat çekici bir diğer unsurdur. Arka yüzü konik formda yapılmıştır. İp geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 134	Levha No: 20
Buluntu No	: L. 05. TA. 305	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun doğu tonoz 6. Basamağın 1.15m güney duvar, 7.43m kuzey	
Buluntu Tarihi	: 28.07. 2005	
Derinlik	: 280.83m Naos içi doğu tonoz 3.21cm 6. Basamak tan 115 doğuya Güney duvar: 7.43m kuzeyi	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.8cm Figür Derinliği: 0.1cm Yükseklik: 0.5cm	
Ağırlık	: 3.46 gr	

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde yer alan tasvir deforme olmuştur. Mührün merkezinde izlenen kartal kanatlarını iki yana açmış olduğu kanatları güçlü tasvir edilirken kartal ağzında ise çelenk taşır şekilde tasvir edilir. Kartalın pençelerinin hemen altında koşar pozisyonda kanatlarını yukarı doğru kaldırmış olan grifon kartala bakar şekilde yer alır. Kartalın hemen sağında yer alan yıldız oldukça dikkat çekici bir diğer unsurdur. Arka yüzü konik formda yapılmıştır. İp geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 135	Levha No: 20
Buluntu No	: L.05.TA. 257	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos doğusu 5.30m kuzeydoğusu batı tonoz 7.43m güneydoğusu	
Buluntu Tarihi	: 27.07.2005	
Derinlik	: 280.88 Naosun Doğusu: 5.30m Kuzeydoğusu BatıTonoz:7.43m Güneydoğusu	

Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.8cm **Figür Derinliği:** 0.1cm **Yükseklik:** 0.7cm
Ağırlık : 3.95 gr

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde yer alan tasvir deforme olmuştur. Mührün merkezinde izlenen kartal kanatlarını iki yana açmış olduğu kanatları güçlü tasvir edilirken kartal ağzında ise çelenk taşır şekilde tasvir edilir. Kartalın pençelerinin hemen altında koşar pozisyonda kanatlarını yukarı doğru kaldırmış olan grifon kartala bakar şekilde yer alır. Kartalın hemen sağında yer alan yıldız oldukça dikkat çekici bir diğer unsurdur. Arka yüzü konik formda yapılmıştır. İp geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No : 136 **Levha No:** 20
Buluntu No : L. 05. TA. 266
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun doğusu 6. Basamağın 5.48m kuzeydoğusu,
Batı tonoz 7.50m güneydoğusu
Buluntu Tarihi : 27.07. 2005
Derinlik : 280.84m
Naosun Ortası 6. Basamak: 5.48 kuzeydoğu
Batı tonoz: 7.50m güneydoğusu
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.6 cm **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.7 cm
Ağırlık : 4.28 gr

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde yer alan tasvir deforme olmuştur. Mührün merkezinde izlenen kartal kanatlarını iki yana açmış olduğu kanatları güçlü tasvir edilirken kartal ağzında ise çelenk taşır şekilde tasvir edilir. Kartalın pençelerinin hemen altında koşar pozisyonda kanatlarını yukarı doğru kaldırmış olan grifon kartala bakar şekilde yer alır.

Kartalın hemen sağında yer alan yıldız oldukça dikkat çekici bir diğer unsurdur. Arka yüzü konik formda yapılmıştır. İp geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 137	Levha No: 21
Buluntu No	: L.12.TA.75	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak Avlusu taban düzenleme	
Buluntu Tarihi	: 13.08. 2012	
Derinlik	: 283.58 m	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.6 cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.5 cm	
Ağırlık	: 3.19 gr	

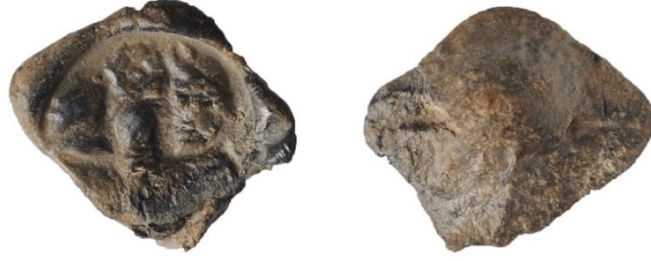

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan kartal kanatlarını iki yana açmış olduğu kanatları güçlü tasvir edilirken kartal ağızında ise çelenk taşır şekilde tasvir edilir. Kartalın pençelerinin hemen altında koşar pozisyonda kanatlarını yukarı doğru kaldırmış olan grifon kartala bakar şekilde yer alır. Kartalın iki kanadı üzerinde yer alan profilden tasvir edilen I. Constantine ve I. Licinus olmalıdır. Arka yüzü ise konik formda yapılmış ve ip geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 138	Levha No: 21
Buluntu No	: L. 12. TA. 109	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Avlu Taban düzenleme	
Buluntu Tarihi	: 23.08. 2012	
Derinlik	: 283.58m	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.6cm Figür Derinliği: 0.2cm Yükseklik: 0.6 cm	
Ağırlık	: 2.43 gr	

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan kartal kanatlarını iki yana açmış olduğu kanatları güçlü tasvir edilirken kartal ağzında ise çelenk taşır şekilde tasvir edilir. Kartalın pençelerinin hemen altında koşar pozisyonda kanatlarını yukarı doğru kaldırmış olan grifon kartala bakar şekilde yer alır. Kartalın iki kanadı üzerinde yer alan profilden tasvir edilen I. Constantine ve I. Licinus olmalıdır. Mühür baskısından kaynaklı kartalın kuyruk bölümü eksiktir. Arka yüzü ise konik formda yapılmış ve ip geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 139	Levha No: 21
Buluntu No	: L.12.TA.130	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Avlusu Taban düzenleme	
Buluntu Tarihi	: 25.08. 2012	
Derinlik	: 283.58m	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.6cm Figür Derinliği: 0.1cm Yükseklik: 0.6cm	
Ağırlık	: 3.74 gr	

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan kartal kanatlarını iki yana açmış olduğu kanatları güçlü tasvir edilirken kartal ağzında ise çelenk taşır şekilde tasvir edilir. Kartalın pençelerinin hemen altında koşar pozisyonda kanatlarını yukarı doğru kaldırmış olan grifon kartala bakar şekilde yer alır. Kartalın iki kanadı üzerinde yer alan profilden tasvir edilen I. Constantine ve I. Licinus olmalıdır. Arka yüzü ise konik formda yapılmış ve ip geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yüzyılın ilk yarısı

Katalog No : 140 **Levha No: 21**
Buluntu No : L.12.TA.98
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Avlusu Taban düzenleme
Buluntu Tarihi : 17.08. 2012
Derinlik : 283.58m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.5cm **Figür Derinliği:** 0.1cm **Yükseklik:** 0.6cm
Ağırlık : 3.75 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan kartal kanatlarını iki yana açmış olduğu kanatları güçlü tasvir edilirken kartal ağzında ise çelenk taşır şekilde tasvir edilir. Kartalın pençelerinin hemen altında koşar pozisyonda kanatlarını yukarı doğru kaldırmış olan grifon kartala bakar şekilde yer alır. Kartalın iki kanadı üzerinde yer alan profilden tasvir edilen I. Constantine ve I. Licinus olmalıdır. Arka yüzü ise konik formda yapılmış ve ip geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yüzyılın ilk yarısı

• Evlilik Mühür Baskıları

Katalog No : 141 **Levha No: 21**
Buluntu No : L.05.TA.54
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun g.doğusu, K.batı köşesinden: 1.64 m G.Doğu:
7.30m
Buluntu Tarihi : 21.07.2005
Derinlik : 281.33m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 2.2 cm **F.Derinliği:**0.1cm **Yükseklik:**0.9 cm
Ağırlık : 5.35 gr

TANIM

Mühür baskısı etrafında izlenen elips çerçeve olasılıkla baskısının yüzük ile yapıldığını düşündürür. Her iki figür profilden betimlenmiştir. Sağ da kadın figür yer alırken solda ise sakallı bir erkek figür izlenir. Erkek sağ elini kadın ise dol elini doksan derecelik pozisyonda tutar ve elleri birbirine temas eder şekildedir. Arka yüzeyi ise konik formda yapılmıştır. İp geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy

Katalog No	: 142	Levha No: 21
Buluntu No	: L.12.TA.108	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Avlusu Taban Düzenleme	
Buluntu Tarihi	: 23.08. 2012	
Derinlik	: 283.58m	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.8 cm F.Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.5 cm	
Ağırlık	: 2.24 gr	

TANIM

Mühür baskısı etrafında elips çerçeve izlenir. Solda kadın figür yer alırken sağda sakallı erkek figür izlenir. İki figürün arası ise ip geçişinden kaynaklı deforme olmuştur. Olasılıkla iki figürün arasında haç yer alıyor olmalıdır. Arka yüzü ise konik formda yapılmıştır.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 143	Levha No: 21
Buluntu No	: L.12.TA.184	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Avlu	
Buluntu Tarihi	: 05.09.2012	
Derinlik	: 283.60	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 2.2cm Figür Derinliği: 0.1cm Yükseklik: 0.6cm	
Ağırlık	: 3.29 gr	

TANIM

Elips formda yapılmış olan mühr baskısı olasılıkla yüzük baskı ile yapılmış olmalıdır. Tasvir elips formda yapılmış olan çerçeve içerisinde birbirine bakar şekilde yerleştirilmiş olan sağ da erkek sol da yer alan figürün ise kadın olması gerekir üstte Grek hacı yer alır.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 144	Levha No: 22
Buluntu No	: L.05.TA.272	
Form Adı	: Kurşun Mühr Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos doğusu 6. Basamak 5.25m kuzeydoğusu batı tonoz 7.55m güneydoğusu	
Buluntu Tarihi	: 27.07.2005	
Derinlik	: 280.86	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: D.Çap: 1.4 cm F.Derinliği: 0.1 cm	Yükseklik: 0.5 cm
Ağırlık	: 2.38 gr	

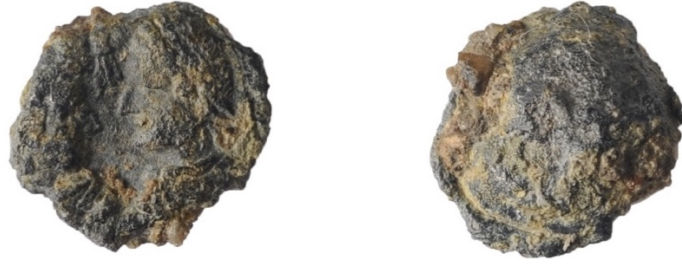

TANIM

Mühr baskısı deforme olmuş olsa da solda yer alan figürün kadın sağda yer alan figüründe erkeğe ait olduğu belirgindir. Her iki figür arasında izlenen latin hacı kişilerin evliliğinin tanrı huzurunda kutsallığını vurgular. Mühr baskısının üst bölümünde ise "...μovo.." bölümü okunmaktadır. Olasılıkla figürlerin üst bölümün de yer alan yazıt tamamlandığında "ομονια"/uyum" şeklinde olmalıdır. Arka yüzeyi ise baskı görmüş olduğu materyalin izi görülür.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No : 145 **Levha No: 22**
Buluntu No : L.05.TA.49
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos Güneydoğusu
Buluntu Tarihi : 21.07.2005
Derinlik : 281.29m
282.95 m: 7.82m Güneydoğusu
282.56 m: 1.76 Kuzeydoğusu
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 1.4 cm **F.Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.5 mm
Ağırlık : 2.70 gr

TANIM

Mühür baskısı yer yer deforme olsa da figürler belirgindir. Solda kadın sağda erkek figür yer alır. İki figür arasında izlenen olasılıkla mappa yer alıyor olmalıdır. Arka yüzü konik formda yapılmıştır.

TARİH: MS 4. yy

Katalog No : 146 **Levha No: 22**
Buluntu No : L.05.TA.449
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun içi Batı Tonoz 2.30m Doğusu Güney duvarın 5.30m kuzeyi batı tonoz 1.90m derinlik
Buluntu Tarihi : 01.08.2005
Derinlik : 280.87m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.4cm **Figür Derinliği:** 0.3cm **Yükseklik:** 0.6cm
Ağırlık : 3.07cm

TANIM

Mühür baskılarında değerlendirilen diğer örneklere göre tespit edilen farklılık, erkek figür solda yer alırken kadın figürü sağda yer alıyor olmalıdır. Figürleri tamamen çevreleyen yazıt izlenmektedir. Okunabilen bölümde ... ΘHO... bölümü tespit edilmiştir. Mühür baskısının arka yüzü konik formdadır.

TARİH: MS 4. yy'm ilk yarısı

Katalog No	: 147	Levha No: 22
Buluntu No	: L.05.TA.303	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun doğu tonoz:3.21cm 6. Basamağın 5.7m kuzeydoğusu, Doğu tonoz 2.10m güneydoğusu	
Buluntu Tarihi	: 28.07. 2005	
Derinlik	: 280.85 m	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: : D.Çap: 1.7cm F.Derinliği: 0.1cm Yükseklik: 0.5 cm	
Ağırlık	: 3.41 gr	

TANIM

Mühür baskılarında değerlendirilen diğer örneklere göre tespit edilen farklılık, erkek figür solda yer alırken kadın figürü sağda yer alıyor olmalıdır. Figürleri tamamen çevreleyen yazıt izlenmektedir. Okunabilen bölümde ... OTKE... bölümü tespit edilmiştir. Mühür baskısının arka yüzü konik formdadır.

TARİH: MS 4. yy'm ilk yarısı

Katalog No	: 148	Levha No: 22
Buluntu No	: L. 05. TA. 303	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun güneydoğusu 9. Basamağın 5.7m kuzeydoğusu, Doğu tonoz 2.10 m güneydoğusu	
Buluntu Tarihi	: 27.07. 2005	
Derinlik	: 280.88m	
	Naosun Ortası 6. Basamak 4.95m KBatısı	
	Batı Tonoz: 6.26 m G.Doğu	
Cinsi	: Kurşun	

Ölçüleri : D.Çap:1.5 cm F.Derinliği:0.2 cm Yükseklik:0.4 cm
Ağırlık : 2.25 gr

TANIM

Mühür baskılarında değerlendirilen diğer örneklere göre tespit edilen farklılık, erkek figür solda yer alırken kadın figürü sağda yer alıyor olmalıdır. Figürleri tamamen çevreleyen yazıt izlenmektedir. Okunabilen bölümde ...O..TO... bölümü tespit edilmiştir. Mühür baskısının arka yüzü konik formdadır.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No : 149 **Levha No:** 22
Buluntu No : L.12.TA.57
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Avlusu Taban düzenleme
Buluntu Tarihi : 08.08.2012
Derinlik : 283.60m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : D.Çap:1.6 cm F.Derinliği:0.1 cm Yükseklik: 0.7 cm
Ağırlık : 3.92 gr

TANIM

Mühür baskısının üzerinde erkek figürün başında Phryg başlığı giymiş şekilde tasvir edilirken kadın figürü ise elinde *mappa* tutar şekilde tasvir edilmiştir. İki figürü tam ortalanayan haç üst bölüme yerleştirilmiştir. Olasılıkla imparatorluk ailesine ait olmalıdır. Bu iki figürün hemen arasında haç betimi yer alır. Arka yüzü konik şekilde yapılmıştır. İp geçiş noktaları belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

• **Monogramlar**

Katalog No	: 150	Levha No: 22
Buluntu No	: L.05.TA.197	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos Batısı	
Buluntu Tarihi	: 26.07.2005	
Derinlik	: 280.88	
	Naosun Batısı	
	6. basamak: 4.87 m Kuzeybatı Doğu Tonoz: 6.52 m Güneybatı	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.9cm Figür Derinliği: 0.1cm Yükseklik: 0.4 cm	
Ağırlık	: 2.75 gr	

TANIM

Mühür baskısı deforme olmuştur. “M” merkezli monogram çözümlenmesi ile APKAPIOV/Αρκαπίος okunmaktadır. Arka yüzünde ise baskı görmüş olduğu materyalin izi belirgindir.

TARİH: MS 4. yy’ın ilk yarısı

Katalog No	: 151	Levha No: 22
Buluntu No	: L.05.TA.273	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos doğusu 6. Basamak 5.45m kuzeydoğusu batı tonoz 7.62m güneydoğusu	
Buluntu Tarihi	: 27.07.2005	
Derinlik	: 280.87	
	Naosun Doğusu	
	6. basamak: 5.45m Kuzeydoğu Batı Tonoz: 7.62m Güneydoğusu	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.4cm Figür Derinliği: 0.1cm Yükseklik: 0.4cm	
Ağırlık	: 3.29 gr	

TANIM

Mühür baskısı deforme olmuştur. “M” merkezli monogram çözümlenmesi ile ΑΡΚΑΠΙΟΝ/Αρκάριος okunmaktadır. Arka yüzünde ise baskı görmüş olduğu materyalin izi belirgindir.

TARİH: MS 4. yy’ın ilk yarısı

Katalog No : 152

Levha No: 23

Buluntu No : L.05.TA.215

Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı

Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun ortası 6. Basamak

Buluntu Tarihi : 27.07.2005

Derinlik : 280.87

Naosun Ortası

6. basamak: 4.98m Kuzeybatı

BatıTonoz: 6.29m Güneydoğusu

Cinsi : Kurşun

Ölçüleri : **Dış Çap:** 2 cm **Figür Derinliği:** 0.1cm **Yükseklik:** 0.6cm

Ağırlık : 6.44 gr

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünden dairesel sınır içerisinde “M” yer alır. Arka yüzünde ise baskı görmüş olduğu materyalin izi belirgindir.

TARİH: MS 4. yy’ın ilk yarısı

Katalog No : 153 **Levha No: 23**
Buluntu No : L.05.TA.237
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun ortası 6. Basamak
Buluntu Tarihi : 27.07.2005
Derinlik : 280.86
Naosun Doğusu
6. basamak= 5.03 m Kuzeybatı
BatıTonoz= 6.46 m Güneydoğusu
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.5 cm **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.5 cm
Ağırlık : 2.43 gr

TANIM

Mühür baskısı bulunduğu tabakadan kaynaklı oldukça deforme olmuştur. Okunabilen bölümde diğerlerinden farklı olarak Latince olan monogramda “a, t, m, n, r” Mariani/Marianusun şeklinde okunur. Mühür baskısının arka yüzü konik formdadır

TARİH: MS 4. yy’ın ilk yarısı

Katalog No : 154 **Levha No: 23**
Buluntu No : L. 05. TA. 475
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun g.batısı dikdörtgen açıklık: 10.12 m güneybatı köşe: 2.35m tonoz
Buluntu Tarihi : 04.08.2005
Derinlik : 280.85 m
Naos Güneybatısı
Güneybatı köşe: 2.35 m K.doğusu
Dikdörtgen açıklık: 10.12 m G.Batı
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.4 cm **Figür Derinliği:** 0.2 cm **Yükseklik:** 0.8cm
Ağırlık : 3.80 gr

TANIM

Mühür baskısı dikdörtgen formunda mühür ile baskı yapılmış olup blok monogram içerisinde haç yer alır. Blok Monogram doğrusal oluşturulan sınır içerisinde izlenen γ , δ , ϵ , η , θ , λ , \omicron , π , τ , υ /θεοδηγιου/θεολεπτου Theodegios/Theoleptos şeklinde çözümlenir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 155	Levha No: 23
Buluntu No	: L.10.AE.M.15	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: A Evi	
Buluntu Tarihi	: -	
Derinlik	: 282.33	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 2.4 cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.5 cm	
Ağırlık	: -	

TANIM

Her iki yüzünde yer alan haçlı hitap monogramları izlenir. Monogramların etrafı çavuş motifi ile çevrelenmiştir. Ön yüzünde tespit edilen harfler T, ζ , α , ι harflerin çözümlenmesi ile Τζιττα Tzitas/Tzittas ismi okunur. Diğer yüzünde ise σ , ρ , α , τ , \omicron , υ harfleri okunur ve çözümlenmesi ile Tzitas'ın mesleki unvanı olan General (?) /στρατιγοῦ (vel στρατηγοῦ)? okunur.

TARİH: MS 7. yy'ın birinci çeyreği

Katalog No	: 156	Levha No: 23
Buluntu No	: L.08.AE.M.28	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: A Evi	
Buluntu Tarihi	: -	
Derinlik	: -	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.7 cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 1 cm	
Ağırlık	: 7.48 gr	

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde “N” merkezli mühür baskısı dairesel formda baskı yer alır. Arka yüzü ise konik formdadır. Monogramın çözümlenmesiyle “Λ, E, N, O, V” Leontios ismi okunur

TARİH: MS 5-6. yy.

Katalog No	: 157	Levha No: 23
Buluntu No	: L.09.AE.M.29	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: A Evi 29 no.lu mekândan zeminde yapılan elek çalışmasından	
Buluntu Tarihi	: 02.09.2009	
Derinlik	: 281.43	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 2.4cm Figür Derinliği: 0.1cm Yükseklik: 0.6 cm	
Ağırlık	: 9.30 gr	

TANIM

Mühür baskısının her iki yüzünde monogram yer alır. Monogramların etrafı çavuş motifi ile çevrelenmiştir. Ön ve arka yüzünde haçlı hitap monogramı yer alır.

TARİH: MS 7. yy’ın ilk çeyreği

Katalog No	: 158	Levha No: 23
Buluntu No	: L11.LK. 13	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Laodikeia Kilisesi Narteks güney kapı eşik altı	
Buluntu Tarihi	: 29.04.1011	
Derinlik	: 281.87	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 2.4 cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.4 cm	
Ağırlık	: 11.70 gr	

TANIM

Mühür baskısının her iki yüzünde monogram yer alır. Monogramların etrafı çavuş motifi ile çevrelenmiştir. Ön yüzünde yer alan monogramda tespit edilen ι, ν, ο, σ, τ, υ Ἰουστίνου/ Iustinus arka yüzünde ise α, η, λ, ο, ρ, σ, τ, υ στρατηλάτου magister militum okunur.

TARİH: MS 6. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 159	Levha No: 24
Buluntu No	: L.15.STC.BP.21	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Stadyum Caddesi Batı Portik Üzeri	
Buluntu Tarihi	: -	
Derinlik	: 291.50	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 2 cm Figür Derinliği: 0.2 cm Yükseklik: 0.3 cm	
Ağırlık	: 3.29 gr	

TANIM

Mühür baskısının her iki yüzünde monogram yer alır. Monogramların etrafı çavuş motifi ile çevrelenmiştir. Ön ve arka yüzünde haçlı hitap monogramı yer alır.

TARİH: MS 7. yy

• Yazıtlar ve Kısaltmalar

Katalog No	: 160	Levha No: 24
Buluntu No	: L.05.TA.209	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun güneydoğusu 9. Basamağın 5.7m kuzeydoğusu, Doğu tonoz 2.10m güneydoğusu	
Buluntu Tarihi	: 27.07. 2005	
Derinlik	: 280.85m	

Naosun ortası 6. Basamak
4.98 m Batı Tonoz 6.15m güneydoğusu

Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.7 cm **Figür Derinliği:** 0.3 cm **Yükseklik:** 0.7 cm
Ağırlık : 6.61 gr

TANIM

Mühür baskının ön yüzünde nokta bordürden oluşan dikdörtgen çerçeve içerisinde "TAT" kısaltması izlenir. Arka yüzü ise konik formdadır.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No : 161 **Levha No:** 24
Buluntu No : L.05.TA.224
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun ortası 6. Basamağın 4.52m kuzeybatı, batı tonoz 6.33m güneydoğusu
Buluntu Tarihi : 27.07. 2005
Derinlik : 280.87m
Naosun Ortası 6. Basamak
4.52: Kuzeybatısı
Batı Tonoz: 6.33m Güneydoğu

Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.6 cm **Figür Derinliği:** 0.3 cm **Yükseklik:** 0.8 cm
Ağırlık : 2.88 gr

TANIM

Mühür baskının ön yüzünde nokta bordürden oluşan dikdörtgen çerçeve içerisinde "TAT" kısaltması izlenir. Arka yüzü ise konik formdadır.

TARİH: MS 4. yyın ilk yarısı

Katalog No : 162 **Levha No: 24**
Buluntu No : L.05.TA.317
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun içi doğu tonozun batısı 3.25cm 6.Basamak
1.16cm güneydoğusu 7.42cm kuzeyi
Buluntu Tarihi : 28.07.2005
Derinlik : 280.85
Naosun İçi Doğu Tonoz 3.25m
6. basamak:1.16m doğusu
Güney Duvar:7.42m Kuzeyi
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** -**Figür Derinliği:** 0.1cm **Yükseklik:** 0.6cm
Ağırlık : 2.49 gr

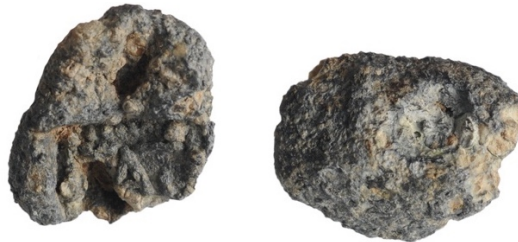

TANIM

Deforme olmuştur. Arka yüzü bombeli şekilde yapılmıştır. İp geçiş noktaları izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No : 163 **Levha No: 24**
Buluntu No : L.05.TA.309
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun içi doğu tonozun batısı 3.21cm 6. Basamak
115 cm güneydoğusu 7.44cm
Buluntu Tarihi : 28.07.2005
Derinlik : 280.86
Naosun İçi Doğu Tonoz 3.21m
6. basamak: 1.15m doğusu Güney Duvar: 7.44m Kuzeyi
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.6m **Figür Derinliği:** 0.2cm **Yükseklik:** 0.6cm
Ağırlık : 4.92 gr

TANIM

Mühür baskının ön yüzünde nokta bordürden oluşan dikdörtgen çerçeve içerisinde “TAT” kısaltması izlenir. Arka yüzünde baskı görmüş olduğu materyalin izi belirgindir.

TARİH: MS 4. yy’ın ilk yarısı

Katalog No	: 164	Levha No: 24
Buluntu No	: L.05.TA.318	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun içi doğu tonozun batısı 3.27cm 6.Basamak 1.15cm güneydoğusu 7.42cm kuzeyi	
Buluntu Tarihi	: 28.07.2005	
Derinlik	: 280.85	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.8cm Figür Derinliği: 0.3cm Yükseklik: 0.8 cm	
Ağırlık	: 3.95 gr	

TANIM

Deforme olmuştur. Mühür baskının ön yüzünde nokta bordürden oluşan dikdörtgen çerçeve içerisinde “TAT” kısaltması izlenir. Arka yüzünde baskı görmüş olduğu materyalin izi belirgindir.

TARİH: MS 4. yy’ın ilk yarısı

Katalog No	: 165	Levha No: 24
Buluntu No	: L.05.TA.375	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun içi Batı Tonoz 2.31m Doğusu Güney duvarın 5.30m kuzeyi batı tonoz 1.90m derinlik	
Buluntu Tarihi	: 28.07.2005	
Derinlik	: 281.05	
	Naosun İçi batı tonoz 2.31m Doğusu Batı Tonozdan: 1.90m derin Güney Duvarı: 5.30m Kuzeyi	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.9cm Figür Derinliği: 0.1cm Yükseklik: 0.6cm	
Ağırlık	: 3.33 gr	

TANIM

Deforme olmuştur. Arka yüzü bombeli şekilde yapılmıştır. İp geçiş noktaları izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy

Katalog No	: 166	Levha No: 25
Buluntu No	: L. 05. TA. 291	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos altyapı doğusu 6. Basamak 5.25m kuzeydoğusu Batu tonoz 7.55m güneydoğusu	
Buluntu Tarihi	: 27.07.2005	
Derinlik	: 280.87 Naos Alt Yapı Doğusu 6. basamak:5.76m kuzeydoğusu Batı Tonoz: 7.67m Güneydoğusu	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.2cm Figür Derinliği: 0.1cm Yükseklik: 0.4 cm	
Ağırlık	: 2.24 gr	

TANIM

Mühür baskının ön yüzünde nokta bordürden oluşan dikdörtgen çerçeve içerisinde "TAT" kısaltması izlenir. Arka yüzünde baskı görmüş olduğu materyalin izi belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 167	Levha No: 25
Buluntu No	: L. 05. TA. 321	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun içi doğu tonozun batısı 3.26cm 6.Basamak 1.16cm güneydoğusu 7.42cm kuzeyi	
Buluntu Tarihi	: 28.07.2005	
Derinlik	: 280.83	

Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.6cm **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.5cm
Ağırlık : 3.29 gr

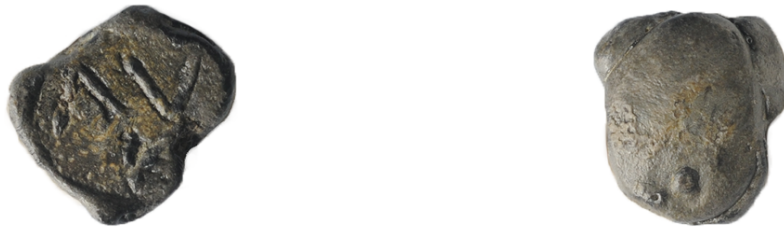

TANIM

Deforme olmuştur. Mühür baskının ön yüzünde nokta bordürden oluşan dikdörtgen çerçeve içerisinde “TAT” kısaltması izlenir. Arka yüzünde baskı görmüş olduğu materyalin izi belirgindir.

TARİH: MS 4. yy’ın ilk yarısı

Katalog No : 168 **Levha No:** 25
Buluntu No : L.05.TA.96
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun güneydoğusu 9. Basamağın 5.7m kuzeydoğusu, Doğu tonoz 2.10 m güneydoğusu
Buluntu Tarihi : 22.07. 2005
Derinlik : 281.21 m
Naosun Güneydoğu, 9. Basamak 57 km Kuzeydoğu
Doğu Tonoz: 2.10 Güneydoğu
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.2 cm **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.4 cm
Ağırlık : 2.74 gr

TANIM

Mühür baskının ön yüzünde “Av” izlenirken yazıtın üst bölümünde “x” yer alır. Mühür baskısının ön yüzünde dairesel formda yapılan baskı izlenirken “x” yer aldığı bölüm deforme olduğu için üst bölümde yer alan christogram kullanıldığını oldukça belirgin değildir. Mühür baskısının arka yüzünde olasılıkla ipi güçlendirmek için ikinci döküm yapıldığı belirgindir.

TARİH: MS 4. yy

Katalog No : 169 **Levha No: 25**
Buluntu No : L. 05.TA.302
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos içi- doğu tonoz: 3.24m batısı 6. Basamak 1.16m güney 7.40m kuzey
Buluntu Tarihi : 28.07. 2005
Derinlik : 280.83m
Naosun İçi -Doğu Tonoz 3.22m Batısı
6. Basamak:1.14m
Güney Duvar; 7.41m kuzey
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.8cm **Figür Derinliği:** 0.1cm **Yükseklik:** 0.6 cm
Ağırlık : 3.29 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde “CAI” kısaltması ile karşılaşmıştır. Ön yüzde izlenen mühür baskısının elipse yakın izlenen baskının alt bölümü düz bir çizgi şeklinde izlenir. Mühür baskısının ise arka yüzü ise konik formda yapılmış ve ip geçişleri oldukça belirgindir.

TARİH: MS 4. yy’ın ilk yarısı

Katalog No : 170 **Levha No: 25**
Buluntu No : L. 05. TA. 347
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos doğusu 6. Basamak 5.25m kuzeydoğusu batı tonoz 7.55m güneydoğusu
Buluntu Tarihi : 28.07.2005
Derinlik : 280.83
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.6 cm **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.3cm
Ağırlık : 0.77 gr

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde üç satır yazıt yer almaktadır. Mühür baskısı eksik ve kırık olduğundan yalnızca bir bölümü okunabilir durumdadır. Arka yüzünde ise papirüs izi belirgindir.

Yazıt:

.CW

ΛΟΥ

..

TARİH: MS 4. yy'm ilk yarısı

Katalog No : 171

Levha No: 25

Buluntu No : L.05.TA.253

Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı

Buluntu Yeri : Tapınak A Naos Doğusu

Buluntu Tarihi : 27.07.2005

Derinlik : 280.85

Naosun Batısı

6. basamak:5.27 m Kuzeydoğu BatıTonoz: 7.38 m Güneydoğusu

Cinsi : Kurşun

Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.4 cm **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.2cm

Ağırlık : 1.66 gr

TANIM

Deforme olmuştur. Mühür baskısının ön yüzünde üç satır yazıt yer almaktadır. Mühür baskısı eksik ve kırık olduğundan yalnızca bir bölümü okunabilir durumdadır. Arka yüzünde ise papirüs izi belirgindir.

Yazıt:

CM. .

λου κό-

μιτος

TARİH: MS 4. yy'm ilk yarısı

Katalog No : 172 **Levha No: 25**
Buluntu No : L. 05. TA. 256
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun doğusu 6. Basamağın 5.32m kuzeydoğusu,
Batı tonoz 7.46m güneydoğusu
Buluntu Tarihi : 27.07. 2005
Derinlik : 280.86m
Naosun Doğusu Ortası 6. Basamak: 5.32m kuzey doğu
Batı Tonoz: 7.46m G.Doğu
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.6cm **Figür Derinliği:** 0.2 cm **Yükseklik:** 0.4 cm
Ağırlık : 3.29 gr

TANIM

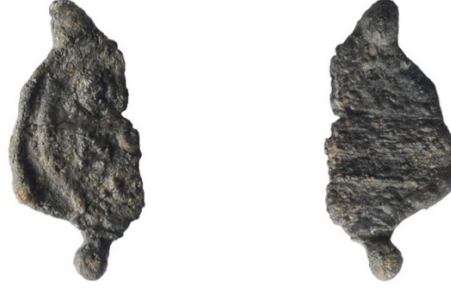
Dairesel formda izlenen mühür baskısının ön yüzünde üç satırdan oluşan yazıt yer alır. όσίου κόμ[ι]- τ[ος] Kutsal topraklardan gelen... aktarım yer alır. Arka yüzünde ise baskı görmüş olduğu materyalin izi belirgindir

Yazıt:

όσίου
κόμ[ι]-
τ[ος]

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No : 173 **Levha No: 25**
Buluntu No : L. 05. TA. 366
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun içi Batı Tonoz 2.25m Doğusu Güney duvarın
5.76m kuzeyi batı tonoz 1.93m
Buluntu Tarihi : 28.07.2005
Derinlik : 280.02
Naosun İçi Batı Tonoz:2.25m Doğusu
Güney Duvarı: 5.76m Kuzeyi
Batı Tonozdan: 1.93 derin
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.8cm **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.2 cm
Ağırlık : 0.55 gr

TANIM

Deforme olmuştur. Mühür baskısının ön yüzünde üç satır yazıt yer almaktadır. Mühür baskısı eksik ve kırık olduğundan yalnızca bir bölümü okunabilir durumdadır. Arka yüzünde ise papirüs izi belirgindir.

Yazıt:

E.
NO
O

TARİH: MS 4. yy

Katalog No : 174

Levha No: 26

Buluntu No : L. 05. TA. 275

Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı

Buluntu Yeri : Tapınak A Naos doğusu 6. Basamak 5.47m kuzeydoğusu batı tonoz 7.68 m güneydoğusu

Buluntu Tarihi : 27.07.2005

Derinlik : 280.88

Naosun Doğusu

6. basamak: 5.47 m Güneydoğusu 7m

Cinsi : Kurşun

Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.9cm **Figür Derinliği:** 0.1cm **Yükseklik:** 0.3cm

Ağırlık : 3.29 gr

TANIM

Deforme olmuştur. Mühür baskısının ön yüzünde üç satır yazıt yer almaktadır. Mühür baskısı eksik ve kırık olduğundan yalnızca bir bölümü okunabilir durumdadır. Arka yüzünde ise papirüs izi belirgindir.

Yazıt: AM.

M(N?)TC

K

TARİH: MS 4. yy'n ilk yarısı

Katalog No	: 175	Levha No: 26
Buluntu No	: L11.AE.DS.14	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: A Evi Doğu Sokak	
Buluntu Tarihi	: -	
Derinlik	: 282.20	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 2.2 cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.2 cm	
Ağırlık	: -	

TANIM

Mühür baskısının her iki yüzünde yazıt yer alır. Ön yüzünde yer alan yazıtta bir yakarış ile karşılaşılır. + Θεοτόκε βολήθι+ / Tanrı'nın Annesi, yardım et! yer alırken arka yüzünde mühür sahibinin kimliğine ilişkin veriler ile karşılaşılır. +Εὐφημίου ΚΟΝ(αθα)Ρ^ς(ίφ) (?) ὑπα[τ]ικῶ + / Euphemius muhafızına (spatarius)? konsolosluk (konsolosluk rütbesinde) yazıtı yer alır.

TARİH: MS 6. yy'ın ortaları

Pagan Tasvirli Mühür Baskıları

- Hekate

Katalog No	: 176	Levha No: 26
Buluntu No	: L. 05. TA. 314	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos içi- doğu tonoz: 3.23m batısı 6. Basamak 1.15m güney 7.40m kuzey	
Buluntu Tarihi	: 28.07. 2005	
Derinlik	: 280.83m Naosun İçi -Doğu Tonoz 3.23m Batısı 6. Basamak 1.15 m Doğu Güney Duvar: 7.40 m kuzey	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.6 cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.4cm	
Ağırlık	: 2.06 gr	

TANIM

Merkezde izlenen Hekate'nin sol elinde meşale yer alırken sağ elinde asa tuttuğu tespit edilirken başının yer aldığı bölümde ip geçişleri izlenir. Figürün sağında ve solunda yer alan tanrıçalar ise yalnızca ellerinde meşale tutarlar. Hekate'nin boynundan aşağı doğru uzanan yılanlar izlenir. Tanrıçanın üzerinde khiton ıslak görünümde izlenirken khiton, belin üzerinden döndürülerek aşağı doğru sarkar şekilde verilmesi diğer taraftan derin kanallı kıvrımlarla zıtlıklar verilecek hakaret ve ışık-gölge etkisi ile derinlik verilmiştir. Figürlerde sağ bacak ağırlığı taşırken sol bacak yana atılmıştır. Mühür baskısının arka yüzünde ise papirüs izi oldukça belirgin izlenir.

TARİH: MS 3. yy

• Aphrodite Capua Tipi

Katalog No	: 177	Levha No: 26
Buluntu No	: L. 05. TA. 374	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos içi batı tonoz 2.32m doğusu güney duvar 5.30m kuzeyi Batı tonozdan 1.90m derinlik Naos İçi Batı Tonoz 3.32m doğusu Güneyduvar: 5.30m K.batısı Batı Tonozdan derinlik: 1.90 m	
Buluntu Tarihi	: 28.07.2005	
Derinlik	: 281.05m	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: D.Çap: 1.4 cm F. Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.5 cm İp: 0.2cm	
Ağırlık	: 2.37 gr	

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde Aphrodite sola doğru ¾ lük dönüş izlenir. Ayak ucunda yer alan cupitin elleri hareketli ve Aphrodite'ye bakar şekilde tasvir edilir. Olasılıkla elinde kalkan tutuyor olmalıdır. Mühür baskısının arka yüzü ise konik formda yapılmış ve ip geçişleri oldukça belirgin izlenmektedir.

TARİH: MS 2. yy'ın ikinci yarısı

- **Kentauros**

Katalog No	: 178	Levha No: 26
Buluntu No	: L. 12. TA. 159	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Avlusu Taban düzenleme	
Buluntu Tarihi	: 31. 08. 2012	
Derinlik	: 283.63m	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.4cm Figür Derinliği: 0.1cm Yükseklik: 0.4 cm	
Ağırlık	: 2.14 gr	

TANIM

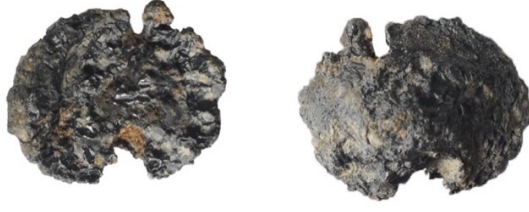
Mühür baskısı üzerinde yer alan tasvirde Kentauros'un elinde baş aşağı tutmuş olduğu tavşan yer alır. Hareketli pozisyonda izlenen kentauros sırtında pelerin uçşur şekildedir. Önünde ise avcı köpeği yer alır. İnce ve uzun bir gövde yapısına sahip olan köpek başını yukarı doğru kentauros bakar pozisyonadadır. Mühür baskısının arka yüzü ise konik formda yapılmış ve ip geçişleri oldukça belirgin yapılmıştır.

TARİH: MS 3. yy

- **Deforme Mühür Baskıları**

- **Naosun Batısı**

Katalog No	:179	
Buluntu No	: L.05.TA.189	
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı	
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun Batısı Naosun Batısı Doğu Tonoz:4.87m Kuzeybatı Batı Tonoz: 6.47m Kuzeydoğu	
Buluntu Tarihi	: 26.07.2005	
Derinlik	: 280.87	
Cinsi	: Kurşun	
Ölçüleri	: Dış Çapı: 1.6 cm F.Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.7mm	
Ağırlık	: 3.50 gr	

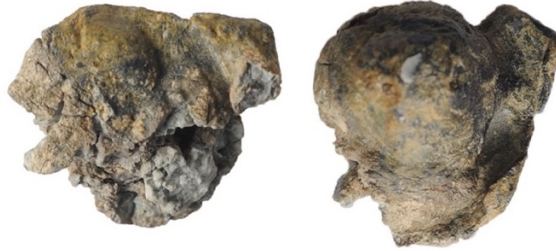

TANIM

Mühür baskısı üzerinde figür belirgin değildir. Figürün etrafını çevreleyen çelenk belirgin izlenmektedir. Yoğun deforme olmuştur. Arka yüzü konik formda yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 180
Buluntu No	: L.05.TA.194
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos Batısı Naosun Batısı 6. basamak: 4.80m Kuzeybatı Doğu Tonoz: 6.47m Güneybatı
Buluntu Tarihi	: 26.07.2005
Derinlik	: 280.86
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: D. Çap: 1.7cm F. Derinliği: 0.3cm Yükseklik: 1.2 cm
Ağırlık	:8.01 gr

TANIM

Figürün yer aldığı bölüm kırıktır. Baskının derinliği belirgin bir şekilde izlenebilmektedir. Arka yüzü konik şekildedir ve ip geçirilen bölüm belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No :181
Buluntu No : L.05.TA.178
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun Batısı
Naosun Batısı
6. Basamak: 4.61m Kuzeybatısı
Batı Tonoz:6.02m Güneydoğu
Buluntu Tarihi : 26.07.2005
Derinlik : 280.83
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:**1.6cm **F.Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.7mm ,
Ağırlık :3.26 gr

TANIM

Deforme olmuş, yoğun korozyonludur. Arka yüzü konik şekildedir. İp geçişi belirgin bir şekilde izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No : 182
Buluntu No : L.05.TA.181
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun Batısı
Naosun Batısı
6. basamak: 4.75 m Kuzeybatı
Doğu Tonoz: 6.70 m kuzeydoğu
Buluntu Tarihi : 26.07.2005
Derinlik : 280.93
Cins : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:**1.6cm **F.Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.7cm
Ağırlık :3.26 gr

TANIM

Deforme olmuş, yoğun korozyonludur. Arka yüzü konik şekildedir. İp geçişi belirgin bir şekilde izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy

Katalog No : 183
Buluntu No : L.05.TA.196
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun Batısı
Naosun Batısı
6. basamak:4.85 m Kuzeybatı
Doğu Tonoz: 6.49 m Güneybatı
Buluntu Tarihi : 26.07.2005
Derinlik : 280.86
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:**1.6cm **F.Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.7cm
Ağırlık :3.26 gr

TANIM

Deforme olmuş, yoğun korozyonludur. Arka yüzü konik şekildedir. İp geçişi belirgin bir şekilde izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ikinci yarısı

Katalog No : 184
Buluntu No : L.05.TA.211
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A 6. Basamak
Naosun Batısı
6. basamak:4.98m Kuzeybatı
BatıTonoz: 6.19m Güneydoğusu
Buluntu Tarihi : 27.07.2005
Derinlik : 280.86
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** - **F.Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.6 cm
Ağırlık : 3.47 gr

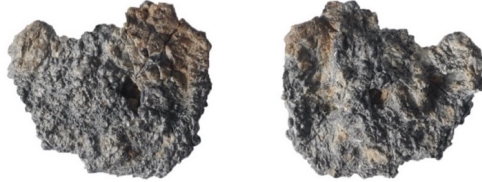

TANIM

Deforme olmuş, yoğun korozyonludur. Arka yüzü konik şekildedir. İp geçişi belirgin bir şekilde izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ikinci yarısı

Katalog No	: 185
Buluntu No	: L.05.TA.398
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun içi Batı Tonoz 2.35m Doğusu Güney duvarın 5.53m kuzeyi batı tonoz 1.94m derinlik
Buluntu Tarihi	: 28.07.2005
Derinlik	: 281.01 Naosun İçi Batı tonoz:2.30 m Doğusu Batı Tonozdan: 1.94 m derin Güney Duvarı: 5.53 m Kuzeyi
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.7 cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.5 cm
Ağırlık	: 2.54 gr

TANIM

Deforme olmuştur. Arka yüzü bombeli şekilde yapılmıştır. İp geçiş noktaları izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ilk yarısı

Katalog No	: 186
Buluntu No	: L05.TA.232
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun Ortası 6. Basamak
Buluntu Tarihi	: 27.07.2005
Derinlik	: 280.83

Naosun Batısı
6. Basamak:4.76m Kuzeybatısı
Batı Tonoz:6.26m Güneydoğusu

Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.5 cm **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.6 cm
Ağırlık : 2.87 gr

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde profilden tasvir edilen figür izlenir. Deforme olmuştur. Arka yüzü bombeli şekilde yapılmıştır. İp geçiş noktaları izlenmektedir. Lejantta “OΣ” okunabilir durumdadır. Mühür baskısının arka yüzü konik formda yapılmıştır. İp geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy’ın ilk yarısı

Katalog No : 187
Buluntu No : L.05.TA.428
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun içi Batı Tonoz 2.30m Doğusu Güney duvarın 5.30m kuzeyi batı tonoz 1.90m derinlik
Naosun Batısı
Doğu Tonozdan: 1.42 m Batısı
Güney Duvarı: 7.42m Kuzeyi
Buluntu Tarihi : 29.07.2005
Derinlik : 281.02
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.6cm **Figür Derinliği:** 0.1cm **Yükseklik:** 0.5 cm
Ağırlık : 1.86 gr

TANIM

Mühür baskısı iki parçadan oluşmaktadır. Bir kısmı eksiktir. Arka yüzünde olasılıkla baskı gördüğü metaryelin izi görülmektedir. İp geçişi belirgin izlenmektedir.

Yazıt: “AA” ikinci parçada ikiye katlanmıştır. Görüne bilen yazıt yalnızca iki harften oluşmaktadır.

TARİH: MS 4. yy’ın ilk yarısı

Katalog No : 188
Buluntu No : L.05.TA.412
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun Batısı Güney duvarın 6.86 m kuzeyi, Batı tonoz 3.58m
Naosun Batısı Batı Tonozdan:3.56 m doğusu
Güney Duvarı: 6.81m Kuzeyi
Buluntu Tarihi : 29.07.2005
Derinlik : 281.03
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1 cm **Figür Derinliği:** 0.3 cm **Yükseklik:** 0.8 cm
Ağırlık : 3.06 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ilk yarısı

Katalog No : 189
Buluntu No : L.05.TA.411
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun Batısı Güney duvarın 6.84m kuzeyi, Batı tonoz 3.57m Batı Tonozdan: 3.58 m derin
Güney Duvarı: 6.86m Kuzeyi
Buluntu Tarihi : 29.07.2005
Derinlik : 281.05
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1 cm **Figür Derinliği:** 0.3 cm **Yükseklik:** 0.8 cm
Ağırlık : 3.91 gr

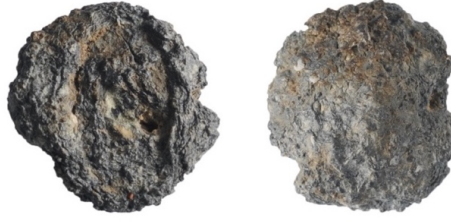

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür profilden tasvir edilmiştir. Fakat figür deforme olduğu için belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy

Katalog No : 190
Buluntu No : L.05.TA.410
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun Batısı Güney duvarın 6.85m kuzeyi, Batı tonoz 3.56m Naosun Batısı
Batı Tonozdan: 3.56 m derin Güney Duvarı: 6.85 m Kuzeyi
Buluntu Tarihi : 29.07.2005
Derinlik : 281.01
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1,6 cm **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.7 cm
Ağırlık : 3.92 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ilk yarısı

• Naosun Güneydoğusu

Katalog No : 191
Buluntu No : L.05.TA.50
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos Güneydoğu
Naosun Güneydoğusu
282.95m=7.85 Güneydoğusu
282.56m=1.74Kuzeydoğusu
Buluntu Tarihi : 21.07.2005
Derinlik : 281.30
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.4 cm **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.5 cm
Ağırlık : 1.81gr

TANIM

Deforme olmuştur. Arka yüzü konik formdadır. İp geçiş noktaları izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy

Katalog No : 192
Buluntu No : L.05.TA.59
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos Güneydoğu
Naosun Güneydoğusu
282.56m:1.20m
282.70m: 7.25m
Buluntu Tarihi : 21.07.2005
Derinlik : 281.16
Cinsi :Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 1.6 cm **F. Derinliği:** - **Yükseklik:** 0.6 cm **İp:-**
Ağırlık :2.85 gr

TANIM

Yoğun deforme olmuştur. Arka yüzü konik formda yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No : 193
Buluntu No : L.05.TA.64
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun Güneydoğusu
282.95:7,20 m güneydoğusu
283.20: 1,82m kuzeydoğusu
Buluntu Tarihi : 21.07.2005
Derinlik : 281.48
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 1.2 cm **F.Derinliği:** - **Yükseklik:** 0. 7 cm **İp:-**
Ağırlık : 1.58gr

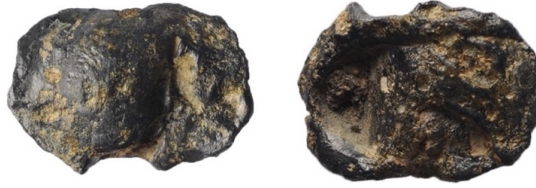

TANIM

Mühür baskısı üzerinde figür belirgin değildir. Yoğun deforme olmuştur. Arka yüzü konik formda yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No : 194
Buluntu No : L.05.TA.65
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos Güneydoğu
Naosun Güneydoğusu
282.95m: 7.23m
283.20m: 1.85m
Buluntu Tarihi : 20.07.2005
Derinlik : 281.44
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 1.8 cm **F. Derinliği:** 0.2 cm **Yükseklik:** 0.6 cm
Ağırlık : 4.60 gr

TANIM

Olasılıkla baskı yapılırken kayma olmuştur. Figür belirsizdir. Arka yüzü konik şekilde yapılmıştır ve ip ile bağlama geçişi belirgin bir şekilde olmuştur.

TARİH: MS 4. yy'ın ortası

Katalog No : 195
Buluntu No : L.05.TA.100
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos Güneydoğu
Buluntu Tarihi : 22.07.2005
Derinlik : 280.89
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 1.6 cm **F.Derinliği:- Yükseklik:** 0.4 cm
Ağırlık : 2.78 gr

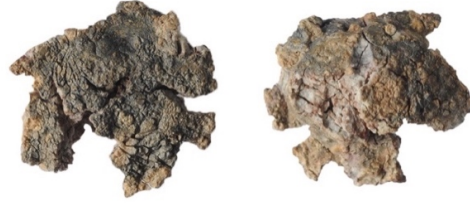

TANIM

Deforme olmuş, yoğun korozyonludur. Arka yüzü konik şekildedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No : 196
Buluntu No : L.05.TA.132
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos Güneydoğu
Naos Güneydoğusu
281.98 = 2.60 K. Batı Doğu Tonoz: 6.30 G.Doğu
Buluntu Tarihi :
Derinlik : 281.16
Cinsi : kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 1. 18 cm **F.Derinliği:** - **Yükseklik:** 0.7 cm
Ağırlık : 3.11 gr

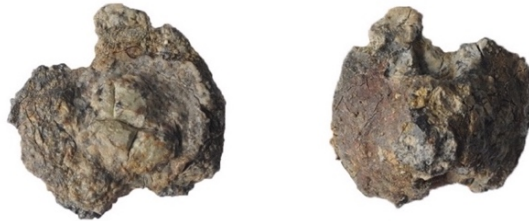

TANIM

Deforme olmuş, yoğun korozyonludur. Arka yüzü konik şekildedir.

TARİH: MS 4. yy'm ikinci yarısı

Katalog No : 197
Buluntu No : L.05.TA.134
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos Güneydoğu
Buluntu Tarihi : 22.07.2005
Derinlik : 281.07
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 1.4 cm **F. Derinliği:- Yükseklik:** 9mm
Ağırlık :3.39 gr.

TANIM

Deforme olmuş, yoğun korozyonludur. Arka yüzü konik şekildedir. İp geçişi belirgin bir şekilde izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ilk yarısı

Katalog No : 198
Buluntu No : L.05.TA.154
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos Güneydoğu
Naosun Güneydoğusu
Doğu Tonoz:7.56 m Kuzeybatı
Batı Tonoz:5.57 m kuzeydoğu
Buluntu Tarihi : 26.07.2005
Derinlik : 280.83
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:**1,8 cm **F.Derinliği:** 0.2 cm **Yükseklik:** 0,7 c
Ağırlık : 9.23 gr

TANIM

Yoğun bir şekilde deforme olmuştur. Parçalı kırıklıdır. Ölçü alınmamıştır.

TARİH: MS 4. yy

Katalog No : 199
Buluntu No : L.05.TA.106
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos Güneydoğu
Naosun Güneydoğusu
282.70m: 6.85m Güneydoğusu
281..98 m:2.43m Kuzeybatısı
Buluntu Tarihi : 22.07.2005
Derinlik : 280.23
Cinsi : **D.Çap:** 1.6 cm **F. Derinliği:- Yükseklik:** 0.5 cm **İp: -**
Ağırlık :.3. 38 gr

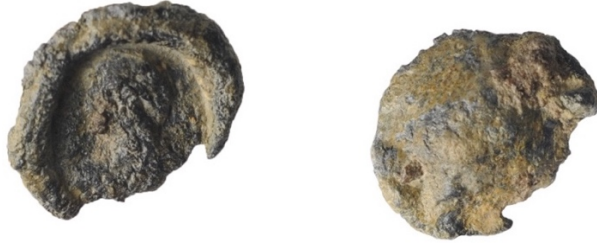

TANIM

Deforme olmuş, yoğun korozyonludur. Arka yüzü konik şekildedir.

TARİH: MS 4. yy

Katalog No : 200
Buluntu No : L.05.TA.48
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : 21.07.2005
Buluntu Tarihi : 21.07.2005
Derinlik : 281.32
282.95:7.80m Güneydoğusu
282.56:1.75m Kuzeydoğu
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.4cm **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.3cm
Ağırlık : 2.48 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür profilden betimlenmiştir Arka yüzü konik yapılmış ip geçişi yapılmıştır, fakat kapalıdır. Bu sebeple ölçü alınmamıştır.

TARİH: MS 4. yy

• Naosun Güneybatısı

Katalog No : 201
Buluntu No : L.05.TA.533
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun g.batısı, güneybatı köşesinden: 4.75m K.Doğu
tonoz Dikdörtgen açıklık: 11.28m
Naosun Altı Tonozlu Yapı
Güneybatı köşe: 4.75m K.doğusu
D. Tonoz açıklık: 8.91m G.Doğu
Buluntu Tarihi : 05.08.2005
Derinlik : 280.80m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.4 cm **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.8 cm
Ağırlık : 4.02 gr

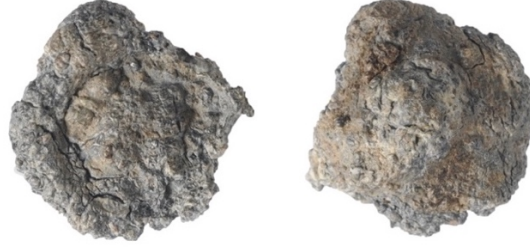

TANIM

Mühür baskısı üzerinde profilden olasılıkla bir erkek figürü betimlenmiştir. Deforme olmuştur. Arka yüzünde ise konik formda yapılmıştır. İp geçişi belirgin izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 202
Buluntu No	: L.05.TA.474
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun güneybatısı, güneybatı köşe: 2.50m K.doğu dikdörtgen açıklık: 9. 97m. Naosun Güneybatısı Güneybatı köşe: 2.50m K.doğusu Dikdörtgen açıklık: 9.97m G.batı
Buluntu Tarihi	: 04.08.2005
Derinlik	: 280.86m
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.9cm Figür Derinliği: 0.3 cm Yükseklik: 0.7 cm
Ağırlık	: 5.44 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 203
Buluntu No	: L.05.TA.484
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun güneybatısı, güneybatı köşe: 1.86m Dikdörtgen açıklık, K.doğu tonoz açıklık: 11.30m
Buluntu Tarihi	: 04.08.2005
Derinlik	: 280.80 m
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.8cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.8 cm
Ağırlık	: 2.68 gr

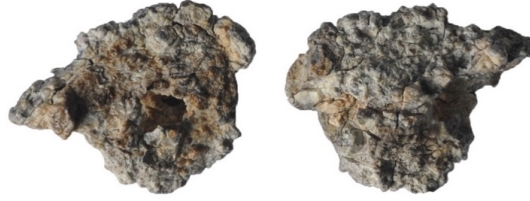

TANIM

Mühür baskısı üzerinde profilden tasvir edilen olasılıkla bir erkek figürü yer alır. Arka yüzünde ise hafif konik formda yapılmış ve ip geçişi belirgin izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 204
Buluntu No	: L.05.TA.486
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun güneybatısı, güneybatı köşe: 1.82m Doğu tonoz Dikdörtgen açıklık: 11.28 m Naosun Güneybatısı Güneybatı köşe: 182 m K.doğusu D. Tonoz Dikdörtgen açıklık: 11.28 m G.Doğu
Buluntu Tarihi	: 04.08.2005
Derinlik	: 280.82 m
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.8 cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.8 cm
Ağırlık	: 2.88 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 205
Buluntu No	: L.05.TA.487
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun güneybatısı, güneybatı köşe: 1.87m Doğu tonoz Dikdörtgen açıklık: 11.29 m Naosun Güneybatı Güneybatı köşe: 1.87m K.doğusu D. Tonoz açıklık: 11.29 m G.Doğu
Buluntu Tarihi	: 04.08.2005
Derinlik	: 280.00 m

Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.2 cm **Figür Derinliği:- Yükseklik:** 0.6 cm
Ağırlık : 2.68 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy

Katalog No : 206
Buluntu No : L.05.TA.489
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun güneybatısı, güneybatı köşe: 1.82m Doğu tonoz Dikdörtgen açıklık: 11.28m Naosun Güneybatısı Güneybatı köşe: 1.92 m K.doğusu D. Tonoz açıklık: 11.29 m G.Doğu
Buluntu Tarihi : 04.08.2005
Derinlik : 280.81 m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.8 cm **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.6 cm
Ağırlık : 3.29 gr

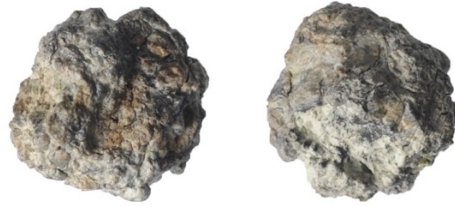

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No : 207
Buluntu No : L.05.TA.492
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun güneybatısı, güneybatı köşe: 4.12m
Kuzeydoğu, Doğu tonoz Dikdörtgen açıklık: 11.28m
Naosun Güneyi
Güneybatı köşe: 4.12 m K.doğusu
D. Tonoz açıklık: 8.51 m G.Batı
Buluntu Tarihi : 04.08.2005
Derinlik : 280.80 m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.4 cm **Figür Derinliği:** - **Yükseklik:** 0.9 cm
Ağırlık : 4.80 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ikinci yarısı

Katalog No : 208
Buluntu No : L.05.TA.507
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun güneybatısı, güneybatı köşe:4.45m Doğu tonoz açıklık Dikdörtgen açıklık: 8.84m
Naosun Güneyi
Güneybatı köşe: 4.45m K.doğusu
D. Tonoz açıklık: 8.84 m G.batı
Buluntu Tarihi : 04.08.2005
Derinlik : 280.83 m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.9 cm **Figür Derinliği:** 0.2 cm **Yükseklik:** 0.9 cm
Ağırlık : 4.29 gr

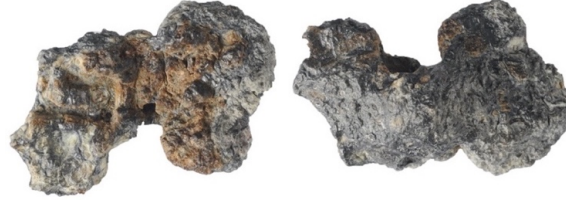

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 209
Buluntu No	: L 05.TA.509
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun güneybatısı, güneybatı köşe: 1.82m Doğu tonoz Dikdörtgen açıklık: 11.28m Naosun Ortası Güneybatı köşe: 4.42 m K.doğusu D. Tonoz açıklık: 8.83 m G.Doğu
Buluntu Tarihi	: 04.08.2005
Derinlik	: 280.82 m
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: Dış Çap: 2.8 cm Figür Derinliği: 0,2 cm Yükseklik: 0.9 cm
Ağırlık	: 9.32 gr

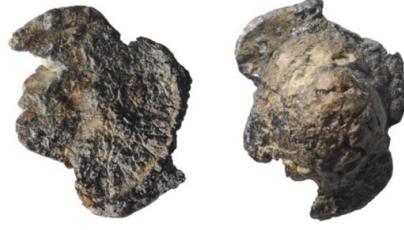

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 210
Buluntu No	: L.05.TA.522
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun güneybatısı, güneybatı köşe: 1.82m Doğu tonoz Dikdörtgen açıklık: 11.28 m Naosun Altı Tonozlu Yapı
Buluntu Tarihi	: 05.08.2005
Derinlik	: 280.81 m
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.8 cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.8 cm
Ağırlık	: 3.54 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ilk yarısı

Katalog No	: 211
Buluntu No	: L.05.TA.534
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun güneybatısı güneybatı köşesinden: 4.77m K.Doğu tonoz Dikdörtgen açıklık: 8.92 m Naosun Altı Tonozlu Yapı Güneybatı köşeden: 4.77 m K.doğusu D. Tonoz açıklık: 8.92 m G.Doğu
Buluntu Tarihi	: 05.08.2005
Derinlik	: 280.81 m
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.4 cm Figür Derinliği: 0.2 cm Yükseklik: 0.9 cm
Ağırlık	: 3.46gr

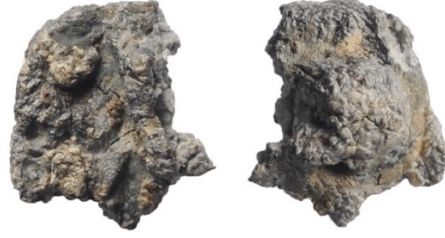
TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ilk yarısı

Katalog No	: 212
Buluntu No	: L.05.TA.482
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun g.batısı, güneybatı köşesinde: 4.79m K.Doğu tonoz: 11.22m Naosun Güneybatısı Güneybatı köşe: 1.79 m K.doğusu D. Tonoz açıklık dikdörtgen açıklık: 11.22 m G.Doğu
Buluntu Tarihi	: 04.08.2005

Derinlik : 280.81m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 2.27 cm **F.Derinliği:- Yükseklik:** 0.7 cm
Ağırlık : 2.28 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ilk yarısı

Katalog No : 213
Buluntu No : L.05.TA.535
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun g.batısı, güneybatı köşesinden: 4.78m
K.Doğu tonoz Dikdörtgen açıklık: 8.95m
Naos Altı Tonozlu Yapı
Güneybatı köşe: 4.78 m K.doğusu
D. Tonoz açıklık: 8.95 m G.Doğu
Buluntu Tarihi : 05.08.2005
Derinlik : 280.81 m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.9 cm **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.8 cm
Ağırlık : 4.03 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ilk yarısı

Katalog No : 214
Buluntu No : L.05.TA.538
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun G.batısı, Güneybatı köşesinden: 4.78m
K.Doğu tonoz Dikdörtgen açıklık: 8.98m
Naosun Ortası
Güneybatı köşe: 4.78 m K.doğusu
D. Tonoz açıklık: 8.98 m G.Doğu
Buluntu Tarihi : 05.08.2005
Derinlik : 280.82 m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.3 cm **Figür Derinliği:-** **Yükseklik:** 0.6 cm
Ağırlık : 1.49 gr

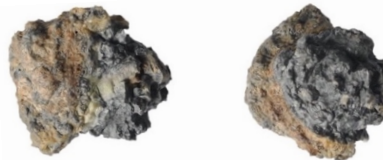

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ilk yarısı

Katalog No : 215
Buluntu No : L.05.TA.556
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos tonozlu yapı güneybatı köşesinden: 4.62m
K.Doğu tonoz Dikdörtgen açıklık: 8.72m
Naos Altı Tonozlu Yapı
Güneybatı köşe: 4.62 m K.doğusu
D. Tonoz açıklık: 8.72m G.Doğu
Buluntu Tarihi : 05.08.2005
Derinlik : 280.81 m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1,3cm **Figür Derinliği:-** **Yükseklik:** 0.8 cm
Ağırlık : 4.64 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ilk yarısı

Katalog No : 216
Buluntu No : L.05.TA.539
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun G.batısı, güneybatı köşesinden: 4.75m
K.Doğu tonoz Dikdörtgen açıklık: 8.98m
Naos Altı Tonozu Yapı
Güneybatı köşe: 4.75 m K.doğusu
D. Tonoz açıklık: 8.95 m G.Doğu
Buluntu Tarihi : 05.08.2005
Derinlik : 280.81 m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.5 cm **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.6 cm
Ağırlık : 1.84 gr

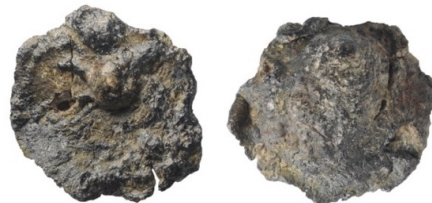

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ilk yarısı

Katalog No : 217
Buluntu No : L.05.TA.540
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun G.batısı, güneybatı köşesinden: 4.75m
K.Doğu tonoz Dikdörtgen açıklık: 11.28m
Naos Altı Tonozlu Yapı
Güneybatı köşe: 5.73 m K.doğusu
D. Tonoz açıklık: 6.55 m G.Doğu
Buluntu Tarihi : 05.08.2005
Derinlik : 280.81m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.4 cm **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.8 cm
Ağırlık : 4.02 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

- **Naosun ortası**

Katalog No	: 218
Buluntu No	: L.05.TA.170
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun ortası
Buluntu Tarihi	: 26.07.2005
Derinlik	: 280.84
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: D. Çap: 1,6 cm F. Derinliği: 0,1 cm Yükseklik: 0,7mm
Ağırlık	:3.26 gr

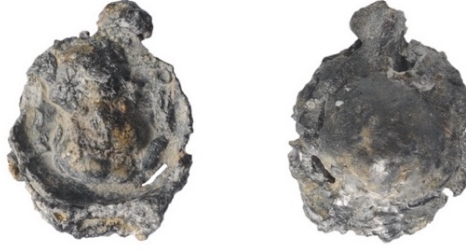

TANIM

Deforme olmuş, yoğun korozyonludur. Arka yüzü konik şekildedir. İp geçişi belirgin bir şekilde izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ortası

Katalog No	: 219
Buluntu No	: L.05.TA.454
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun içi Naosun Ortası Doğu Tonozdan: 3.82m doğusu Güney Duvar: 8.62m Kuzeyi
Buluntu Tarihi	: 01.08.2005
Derinlik	: 280.82m
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.8 cm Figür Derinliği:- Yükseklik: 0.7 cm
Ağırlık	: 2.68 gr

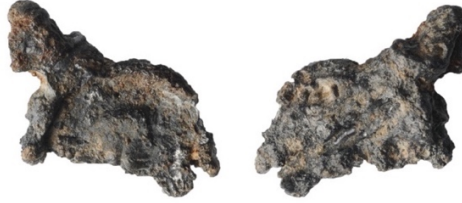

TANIM

Mühür baskısı üzerinde profilden bir figür izlenmektedir. Mühür baskısı deforme olduğu için üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ikinci yarısı

Katalog No	: 220
Buluntu No	: L.05.TA.478
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun Ortası Güneybatı köşe: 1.75 m K.doğusu D. Tonoz açıklık: 11.25 m G.Doğu
Buluntu Tarihi	: 04.08.2005
Derinlik	: 280.82 m
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.7 cm Figür Derinliği: 0.1cm Yükseklik: 0.5 cm
Ağırlık	: 3.33 gr

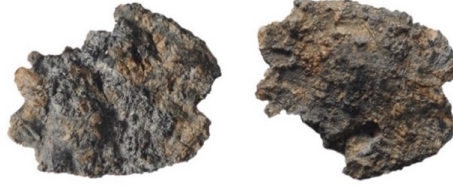
TANIM

Mühür baskısı üzerinde profilden olasılıkla bir erkek figürü betimlenmiştir. Sağda haç yer alır. Mühür eksik ve kırıktır. Deforme olmuştur. Arka yüzünde ise hafif konik formda yapılmıştır. İp geçişi belirgin izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ikinci yarısı

Katalog No	: 221
Buluntu No	: L.05.TA.218
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun ortası 6. Basamak Naosun Ortası 6. basamak: 0.2m Kuzeybatı BatıTonoz: 6.28m Güneydoğusu
Buluntu Tarihi	: 27.07.2005
Derinlik	: 280.88

Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çapı:**4 cm **F.Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.3 cm
Ağırlık : 1.43 gr

TANIM

Deforme olmuş, yoğun korozyonludur. Arka yüzü konik şekildedir. İp geçişi belirgin bir şekilde izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

- **Naosun Ortası 6. Basamak**

Katalog No : 222
Buluntu No : L.05.TA.219
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun ortası 6. Basamak
Buluntu Tarihi : 27.07.2005
Derinlik : 280.87
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 1.8cm **F.Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.6 cm
Ağırlık : 3.47 gr

TANIM

Deforme olmuş, yoğun korozyonludur. Arka yüzü konik şekildedir. İp geçişi belirgin bir şekilde izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No : 223
Buluntu No : L.05.TA.221
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun ortası 6. Basamak
Buluntu Tarihi : 27.07.2005
Derinlik : 280.86
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** - **F.Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.6 cm
Ağırlık : 3.47 gr

TANIM

Figür belirgin olarak izlenmemektedir. Yarım bir gövdenin izlendiği mühürde bir hayvana ait olmalıdır. Arka yüzeyi ise konik şekilde yapılmış ve ipin geçirildiği alanlar belirgin izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 224
Buluntu No	: L.05.TA.225
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun ortası 6. Basamak
Buluntu Tarihi	: 27.07.2005
Derinlik	: 280.82
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: D.Çap: 1.2 cm F. Derinliği: 0.05cm Yükseklik: 0.6 cm
Ağırlık	: 2.38 gr

TANIM

Mühür deforme olmuştur. Arka yüzü konik şekilde yapılmıştır. İpin geçirildiği alanlar belirgin izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 225
Buluntu No	: L.05.TA.238
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun ortası 6. Basamak
Buluntu Tarihi	: 27.07.2005
Derinlik	: 280.83
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: D.Çap: 1.7 cm F.Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.7 cm
Ağırlık	: 2.89 gr

TANIM

Mühür deforme olmuştur. Figürün cepheden tasvir edilen omuz bölümü belirgindir. Arka yüzü konik şekilde yapılmıştır. İpin geçirildiği alanlar belirgin izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 226
Buluntu No	: L.05.TA.239
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun ortası 6. Basamak Naosun Batısı 6. basamak:5.02m Kuzeybatı BatıTonoz:6.10m Güneydoğusu
Buluntu Tarihi	: 27.07.2005
Derinlik	: 280.84
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: D.Çap: - F.Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.6 cm
Ağırlık	: 3.47 gr

TANIM

Figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 227
Buluntu No	: L.05.TA.240
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun ortası 6. Basamak Naosun Doğusu 6. basamak: 5.13 m Kuzeybatı Batı Tonoz:7.18 m Güneydoğusu
Buluntu Tarihi	: 27.07.2005
Derinlik	: 280.86
Cinsi	: Kurşun

Ölçüleri : **D.Çap: -Figür Derinliği:- Yükseklik: -**
Ağırlık : 2.81 gr

TANIM

Çoklu parça halinde kırıktır.

TARİH: MS 4. yy'm ikinci yarısı

Katalog No : 228
Buluntu No : L.05.TA.242
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun ortası 6. Basamak
Naosun Batısı
6. basamak:5.12 m Kuzeybatı Batı Tonoz: 7.18m Güneydoğusu
Buluntu Tarihi : 27.07.2005
Derinlik : 280.82
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 1.3 cm **F.Derinliği: -Yükseklik:** 0.7 cm
Ağırlık : 5. 11gr

TANIM

Figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yyın ilk yarısı

Katalog No : 229
Buluntu No : L.05.TA.169
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun Ortası
6. Basamak = 4.54 kuzeybatı
Batı Tonoz = 5.25 güneydoğu
Buluntu Tarihi :26.07.2005
Derinlik : 280.86
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D. Çap:** 1.7 cm **F.Derinliği: - Yükseklik:** 0.6 cm
Ağırlık : 4.69 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde figür belirgin değildir. Yoğun deforme olmuştur. Arka yüzü konik formda yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ilk yarısı

Katalog No	: 230
Buluntu No	: L.05.TA.439
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun ortası 6. Basamak 6.84 kuzeydoğu Batı tonoz: 4.17 kuzeybatı Naosun Ortası Batı Tonozdan: 4.17m doğusu 6. Basamak:6.84m Kuzeydoğusu
Buluntu Tarihi	: 01.08.2005
Derinlik	: 280.82m
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.8cm Figür Derinliği: 0.2 cm Yükseklik: 0.5 cm
Ağırlık	: 3.37 gr

TANIM

Deforme olmuştur. Arka yüzü bombeli şekilde yapılmıştır. İp geçiş noktaları izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ilk yarısı.

Katalog No	: 231
Buluntu No	: L.05.TA.230
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun ortası 6. Basamak Naosun Doğusu 6. basamak: 4.66 m Kuzeybatı Kuzeybatı: 6.25 m Güneydoğusu
Buluntu Tarihi	: 27.07.2005
Derinlik	: 280.87
Cinsi	: Kurşun

Ölçüleri : **D.Çap:** 1.9 cm **F.Derinliği:** 0.05cm **Yükseklik:** 0.7 cm
Ağırlık : 3.98 gr

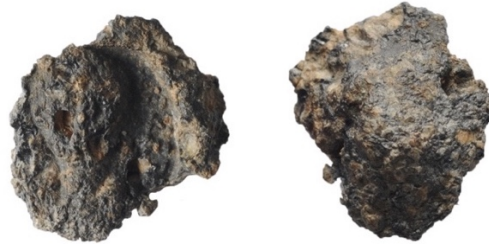

TANIM

Mührün merkezinde cepheden betimlenmiş olasılıkla bir erkek ait figür yer almaktadır. Olasılıkla bir elinde globus ve üzerinde haç yer alır. Arka yüzü konik formda yapılmıştır. İp geçirildiği alanlar belirgin izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No : 232
Buluntu No : L.05.TA.231
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun ortası 6. Basamak
Buluntu Tarihi : 27.07.2005
Derinlik : 280.85
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 1.4 cm **F.Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.6 cm
Ağırlık : 3.31 gr

TANIM

Mührün merkezinde cepheden betimlenmiş olasılıkla bir erkek ait figür yer almaktadır. Olasılıkla bir elinde globus ve üzerinde haç yer alır. Arka yüzü konik formda yapılmıştır. İp geçirildiği alanlar belirgin izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

• Naosun Doğusu 6. Basamak

Katalog No : 233
Buluntu No : L.05.TA.246
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos Doğusu 6. Basamak
Naosun Doğusu
6. basamak: 5.22 m BatıTonoz: 7.15m güneydoğusu
Buluntu Tarihi : 27.07.2005

Derinlik : 280.87
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 1.8 cm **F.Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.7 cm
Ağırlık : 2.17 gr

TANIM

Oldukça deforme olmuştur. Arka yüzü düz olasılıkla baskı yapıldığı materyalin izi görülmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No : 234
Buluntu No : L.05.TA.249
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos Doğusu 6. Basamak
Naosun Doğusu
6. basamak: 5.36 m Kuzeydoğu
BatıTonoz :7.32 m Güneydoğusu
Buluntu Tarihi : 27.07.2005
Derinlik : 280.85
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 1.6 cm **F. Derinliği:** 0.2 cm **Yükseklik:** 0.6 cm
Ağırlık :2.89 gr

TANIM

Mührün figür ya da yazıtın yer alacağı alan kırıktır. Baskı yapıldığı alanda yalnızca çerçeve belirgin izlenmektedir. Arka yüzü konik şekilde yapılmıştır. İp geçiş noktaları izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No : 235
Buluntu No : L.05.TA.250
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos Doğusu 6. Basamak
Buluntu Tarihi : 27.07.2005
Derinlik : 280.83
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 1.7 cm **F.Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.7 cm
Ağırlık : 3.08 gr

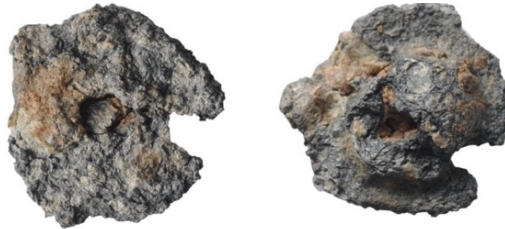

TANIM

Mühür baskısı kırık ve eksiktir. Deforme olmuştur. Arka yüzü konik şekilde yapılmıştır. İpin geçirildiği alanlar belirgin izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No : 236
Buluntu No : L.05.TA.251
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos Doğusu 6. Basamak
Naosun Doğusu
6. basamak: 5.29 m Kuzeydoğusu
BatıTonoz: 7.36 m Güneydoğusu
Buluntu Tarihi : 27.07.2005
Derinlik : 280.85
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** - **F.Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.6 cm
Ağırlık : 3.64 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Mühür baskısının arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No : 237
Buluntu No : L.05.TA.255
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun doğusu 6. Basamak
Naosun Doğusu
6. basamak: 5.30m Kuzeybatı
BatıTonoz: 7.42m Güneydoğusu
Buluntu Tarihi : 27.07.2005
Derinlik : 280.85
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 2.0 cm **F.Derinliği:** 0.3 mm **Yükseklik:** 0.9 mm
Ağırlık : 4.83 gr

TANIM

Mühür baskısı kırık ve eksiktir. Deforme olmuştur. Mühür baskısı üzerinde olasılıkla portre yer almaktadır. Profilden betimlenmiştir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri belirgin izlenir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No : 238
Buluntu No : L.05.TA.259
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos doğusu 5.32m kuzeydoğusu batı tonoz 7.46
güneydoğusu
Naosun Doğusu
6. basamak: 5.32m Kuzeydoğusu
BatıTonoz:7.46m Güneydoğusu
Buluntu Tarihi : 27.07.2005
Derinlik : 280.88
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 1.5 cm **F.Derinliği:** 0.05 cm **Yükseklik:**0.7 cm
Ağırlık : 2.75 gr

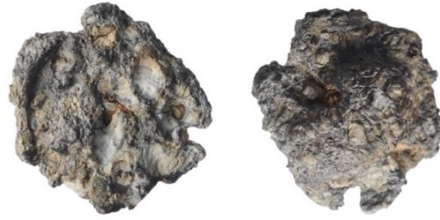

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 239
Buluntu No	: L.05.TA.260
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos doğusu 5.36m kuzeydoğusu batı tonoz 7.46 güneydoğusu Naosun Doğusu 6. basamak: 5.36m Kuzeydoğu BatıTonoz: 7.46m Güneydoğusu
Buluntu Tarihi	: 27.07.2005
Derinlik	: 280.86
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: D.Çap: 1.4 cm F.Derinliği:- Yükseklik: 0.5 cm
Ağırlık	: 2.44 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 240
Buluntu No	: L.05.TA.268
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos doğusu 6. Basamak 5.25m kuzeydoğusu batı tonoz 7.55m güneydoğusu Naosun Doğusu 6. basamak: 5.25m Kuzeydoğu BatıTonoz: 7.50m Güneydoğusu
Buluntu Tarihi	: 27.07.2005
Derinlik	: 280.85
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: D.Çap: 0.8 cm F.Derinliği:- Yükseklik: 0.4 cm
Ağırlık	: 3.44 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 241
Buluntu No	: L.05.TA.269
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos doğusu 6. Basamak 5.25m kuzeydoğusu batı tonoz 7.55m güneydoğusu
Buluntu Tarihi	: 27.07.2005
Derinlik	: 280.83
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: D. Çap: 1.4 cm F.Derinliği: - Yükseklik: 0.3 cm
Ağırlık	: 1.65 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 242
Buluntu No	: L.05.TA.270
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos doğusu 6. Basamak 5.38m kuzeydoğusu batı tonoz 7.58m güneydoğusu Naosun Doğusu 6. basamak:5.38m Kuzeydoğu BatıTonoz:7.58m Güneydoğusu
Buluntu Tarihi	: 27.07.2005
Derinlik	: 280.86

Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** - **F.Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.6 cm
Ağırlık : 3.90 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No : 243
Buluntu No : L.05.TA.271
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos doğusu 6. Basamak 5.25m kuzeydoğusu batı tonoz 7.55m güneydoğusu
Naosun Doğusu
6. basamak:5.37m Kuzeydoğu
BatıTonoz: 7.59m Güneydoğusu

Buluntu Tarihi : 27.07.2005

Derinlik : 280.88

Cinsi : Kurşun

Ölçüleri : **D.Çap:** 2 cm **F. Derinliği:- Yükseklik:** 0.1 cm

Ağırlık :2.00 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü baskı görmüş olduğu materyelin izi yer alır.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

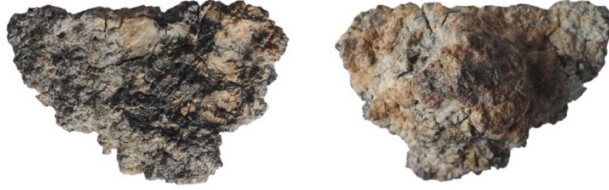
Katalog No : 244

Buluntu No : L. 05. TA. 274

Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı

Buluntu Yeri : Tapınak A Naos doğusu 6. Basamak 5.45m kuzeydoğusu batı tonoz 7.62m güneydoğusu

Naosun doğusu
6. basamak: 5.45m Kuzeydoğu
BatıTonoz:7.62m Güneydoğusu
Buluntu Tarihi : 27.07.2005
Derinlik : 280.88
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D. Çap:- F.Derinliği:- Yükseklik:** 0.8 cm
Ağırlık : 3.24 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No : 245
Buluntu No : L.05.TA.276
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos doğusu 6. Basamak 5.48m kuzeydoğusu batı tonoz 7.69m güneydoğusu
Naos Doğusu
6. basamak:5.48m kuzeydoğusu
Batı Tonoz: 7.69m Güneydoğusu
Buluntu Tarihi : 27.07.2005
Derinlik : 280.83
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:- Figür Derinliği: 0.1cm Yükseklik:** 0.7 cm
Ağırlık : 2.76 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No : 246
Buluntu No : L.05.TA.277
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos doğusu 6. Basamak 5.48m kuzeydoğusu batı tonoz 7.69m güneydoğusu
Naos Doğusu
6. basamak:5.52 m kuzeydoğusu
Batı Tonoz: 7.68 m Güneydoğusu
Buluntu Tarihi : 27.07.2005
Derinlik : 280.85
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.3 cm **Figür Derinliği:-** **Yükseklik:** 0.3 cm
Ağırlık : 1.76 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü baskı görmüş olduğu materyalin izi görülmektedir.

TARİH: MS 4. yüzyılın ikinci yarısı

Katalog No : 247
Buluntu No : L.05.TA.278
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos doğusu 6. Basamak 5.53m kuzeydoğusu batı tonoz 7.69m güneydoğusu
Naos Doğusu
6. basamak:5.53m kuzeybatı
Batı Tonoz: 7.69m Güneydoğusu
Buluntu Tarihi : 27.07.2005
Derinlik : 280.86
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.4cm **Figür Derinliği:** 0.3cm **Yükseklik:** 0.4cm
Ağırlık : 1.14 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü baskı görmüş olduğu materyalin izi görülmektedir.

TARİH: MS 4. yüzyılın ikinci yarısı

Katalog No : 248
Buluntu No : L.05.TA.279
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos doğusu 6. Basamak 5.54m kuzeydoğusu batı tonoz 7.70m güneydoğusu Naos Doğusu
6. basamak: 5.54m kuzeydoğusu
Batı Tonoz: 7.70m Güneydoğusu
Buluntu Tarihi : 27.07.2005
Derinlik : 280.85
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.8cm **Figür Derinliği:** 0.1cm **Yükseklik:** 0.6cm
Ağırlık : 3.29 gr

TANIM

Deforme olmuştur. Arka yüzü bombeli şekilde yapılmıştır. İp geçiş noktaları izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yüzyılın ikinci yarısı

Katalog No : 249
Buluntu No : L.05.TA.285
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos altyapı doğusu 6. Basamak 5.63m kuzeydoğusu batı tonoz 7.66m güneydoğusu
Naos Alt Yapı Doğusu
6. basamak: 5.63m kuzeydoğusu
Batı Tonoz: 7.60m Güneydoğusu
Buluntu Tarihi : 27.07.2005
Derinlik : 280.87
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:-** **Figür Derinliği:-** **Yükseklik:** 0.5 cm
Ağırlık : 2.57 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü baskı görmüş olduğu materyalin izi yer alır.

TARİH: MS 4. yy'm ikinci yarısı

Katalog No	: 250
Buluntu No	: L.05.TA.286
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos altyapı doğusu 6. Basamak 5.65m kuzeydoğusu batı tonoz 7.63m güneydoğusu
Buluntu Tarihi	: 27.07.2005
Derinlik	: 280.86
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.4 cm Figür Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.7 cm
Ağırlık	: 3.25 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ikinci yarısı

Katalog No	: 251
Buluntu No	: L.05.TA.287
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos altyapı doğusu 6. Basamak 5.67m kuzeydoğusu batı tonoz 7.64m güneydoğusu
Buluntu Tarihi	: 27.07.2005
Derinlik	: 280.86
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: Dış Çap:- Figür Derinliği: 0.3 cm Yükseklik: 0.7 cm
Ağırlık	: 4.43 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 252
Buluntu No	: L.05.TA.289
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos altyapı doğusu 6. Basamak 5.72m kuzeydoğusu batı tonoz 7.66m güneydoğusu Naos Alt Yapı Doğusu 6. basamak: 5.72m doğusu Batı Tonoz: 7.66m Güneydoğusu
Buluntu Tarihi	: 27.07.2005
Derinlik	: 280.85
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.1 cm Figür Derinliği: 0.2 mm Yükseklik: 0.6 cm
Ağırlık	: 1.58 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü baskı görmüş olduğu materyalin izi görülür.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 253
Buluntu No	: L.05.TA.292
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos altyapı doğusu 6. Basamak 5.77m kuzeydoğusu batı tonoz 7.70m güneydoğusu Naos Alt Yapı Doğusu 6. basamak: 5.77 m kuzeydoğusu Batı Tonoz: 7.70 m Güneydoğusu

Buluntu Tarihi : 27.07.2005
Derinlik : 280.86
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:**0.9cm **Figür Derinliği:** 0.1cm **Yükseklik:** 0.9cm
Ağırlık : 3.58 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ikinci yarısı

Katalog No : 254
Buluntu No : L.05.TA.293
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos altyapı doğusu 6. Basamak 5.78m kuzeydoğusu
batı tonoz 7.75m güneydoğusu
Naosun Alt Yapısı Doğusu
6. basamak: 5.78m kuzeydoğusu
Batı Tonoz: 7.75m Güneydoğusu

Buluntu Tarihi : 27. 07.2005
Derinlik : 280.87
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:**1,5 cm **Figür Derinliği:**0,1 cm **Yükseklik:** 0,5 cm
Ağırlık : 4.52 gr

TANIM

Mühür baskısı kırık ve eksiktir. Üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ikinci yarısı

Katalog No : 255
Buluntu No : L.05.TA.294
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos doğusu 6. Basamak 5.79m kuzeydoğusu batı tonoz 7.78m güneydoğusu
Naosun Alt Yapı Doğusu
6. basamak:5.79 m kuzeydoğu
Batı Tonoz: 7.78m Kuzeyi
Buluntu Tarihi : 28.07.2005
Derinlik : 280.84
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.1 cm **Figür Derinliği:-** **Yükseklik:** 0.4 cm
Ağırlık : 2.83 gr

TANIM

Mühür baskısı kırık ve eksiktir. Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü bombeli yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No : 256
Buluntu No : L.05.TA.252
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos Doğusu 6. Basamak
Naosun Doğusu
6. basamak: 5.30 m Kuzeydoğusu
Buluntu Tarihi : 27.07.2005
Derinlik : 280.83
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 1.5 cm **F. Derinliği:-** **Yükseklik:** 0.7 cm
Ağırlık : 1.85 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde figür belirgin değildir. Arka yüzü konik formda yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'n ikinci yarısı

Katalog No : 257
Buluntu No : L.05.TA.324
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos doğusu 6. Basamak 5.25m kuzeydoğusu batı tonoz 7.55m güneydoğusu
Buluntu Tarihi : 28.07.2005
Derinlik : 280.83
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:**2,1cm **Figür Derinliği:** 0.2cm **Yükseklik:** 0.5cm
Ağırlık : 2.45 gr

TANIM

Olasılıkla monogram yapılmıştır. Çerçeve ile sınırlandırılmış. Arka yüzü düz bırakılmıştır. Olasılıkla baskı uygulandığı metaryelin izi izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No : 258
Buluntu No : L.05.TA.326
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos doğusu 6. Basamak 3.26m kuzeydoğusu batı tonoz 7.42m güneydoğusu
Naosun İçi Doğu Tonoz: 3.26m
6. basamak: 1.15m doğusu
Güney Duvar: 7.42m Kuzeyi
Buluntu Tarihi : 28.07.2005
Derinlik : 280.83
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.6cm **Figür Derinliği:** 0.1cm **Yükseklik:** 0.5 cm
Ağırlık : 3.58 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No : 259
Buluntu No : L.05.TA.220
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun doğusu 6. Basamak
Buluntu Tarihi : 27.07.2005
Derinlik : 280.85
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.5cm **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.7cm
Ağırlık : 5.26 gr

TANIM

Figürün yer aldığı alan bölüm deforme olmuştur. Olasılıkla aslan yapılmış olabilir. Belirgin izlenememektedir. Arka yüzünde bombeli şekilde yapılmıştır ipin geçirildiği alanlar belirgin izlenmektedir. Lejant bölümünde “NKPωσ” okunur. Mühür baskısının arka yüzü konik formda yapılmıştır. İp geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy’ın ikinci yarısı

• Naosun İçi Doğu Tonoz

Katalog No : 260
Buluntu No : L.05.TA.308
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun içi doğu tonozun batısı 322cm 6. Basamak 114 cm güneydoğusu 7.43cm
Naosun İçi Doğu Tonoz 3.22m
6. basamak:1.14 m doğusu Güney Duvar: 7.43 m Kuzeyi
Buluntu Tarihi : 28.07.2005
Derinlik : 280.82
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 2.5 cm **Figür Derinliği:-** **Yükseklik:** 0.8 cm
Ağırlık : 5.13 gr

TANIM

Mühür baskısı kırık ve eksiktir. Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 261
Buluntu No	: L.05.TA.310
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun içi doğu tonozun batısı 3.23cm 6.Basamak 113cm güneydoğusu: 7.42cm kuzeyi Naosun İçi Doğu Tonoz 3.23m 6. basamak:1.13m doğusu Güney Duvar: 7.42m Kuzeyi
Buluntu Tarihi	: 28.07.2005
Derinlik	: 280.84
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.4cm Figür Derinliği: 0.1cm Yükseklik: 0.6cm
Ağırlık	: 3.74 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 262
Buluntu No	: L.05.TA.313
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun İçi Doğu Tonoz: 3.23m 6. basamak: 1.14m doğusu Güney Duvar: 7.38m Kuzeyi
Buluntu Tarihi	: 28.07.2005
Derinlik	: 280.84
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: Dış Çap: 1,2cm Figür Derinliği: 0.1cm Yükseklik: 0.6cm
Ağırlık	: 2.12 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 263
Buluntu No	: L.05.TA.320
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun içi doğu tonozun batısı 3.26cm 6.Basamak 1.16cm güneydoğusu 7.42cm kuzeyi Naosun İçi Doğu Tonoz 3.26m 6. basamak: 1.16m doğusu Güney Duvar: 7.42m Kuzeyi
Buluntu Tarihi	: 28.07.2005
Derinlik	: 280.83
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: Dış Çap:- Figür Derinliği: 0.2 cm Yükseklik: 0.8 cm
Ağırlık	: 2.63 gr

TANIM

Mühür baskısı kırık eve eksiktir. Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 264
Buluntu No	: L.05.TA.322
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun içi doğu tonozun batısı 3.26cm 6.Basamak 1.15cm güneydoğusu 7.42cm kuzeyi Naosun İçi Doğu Tonoz 3.26m 6. basamak:1.16m doğusu Güney Duvar: 7.42m Kuzeyi

Buluntu Tarihi : 28.07.2005
Derinlik : 280.83
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:1.7 cm Figür Derinliği:-** **Yükseklik: 0.4 cm**
Ağırlık : 2.28 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Mühürleme tekniğinden kaynaklı arka yüzü basık/düz şekilde izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ikinci yarısı

Katalog No : 265
Buluntu No : L.05.TA.341
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun içi doğu tonozun 3.35 m batısı 6.Basamak
1.16m güney duvarı 7.40 m kuzeyi
Naosun İçi Doğu Tonoz 3.39m
6. basamak: 1.16m doğusu
Güney Duvar: 7.40m Kuzeyi

Buluntu Tarihi : 28.07.2005
Derinlik : 280.83
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap: 1,2 cm F.Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.6 cm**
Ağırlık : 3.65 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ikinci yarısı

Katalog No : 266
Buluntu No : L 05.TA.342
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı

Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun içi doğu tonozun 3.40m batısı 6.Basamak
1.16m güney duvarı 7.40m kuzeyi
Naosun İçi Doğu Tonoz 3.40m
6. basamak: 1.16m doğusu
Güney Duvar: 7.40m Kuzeyi

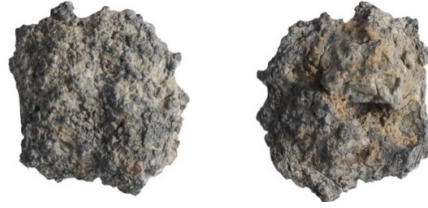
Buluntu Tarihi : 28.07.2005

Derinlik : 280.83

Cinsi : Kurşun

Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.3 cm **Figür Derinliği:-** **Yükseklik:** 0.6 cm

Ağırlık : 1.97 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ikinci yarısı

Katalog No : 267

Buluntu No : L.05.TA.343

Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı

Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun içi doğu tonozun 3.39m batısı 6.Basamak
1.16m güney duvarı 7.40m kuzeyi
Naosun İçi Doğu Tonoz 3.39m
6. basamak: 1.16m doğu
Güney Duvar: 7.40m Kuzeyi

Buluntu Tarihi : 28.07.2005

Derinlik : 280.83

Cinsi : Kurşun

Ölçüleri : **Dış Çap:** 1,7 cm **Figür Derinliği:-** **Yükseklik:** 0.7 cm

Ağırlık : 2.68 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ikinci yarısı

Katalog No : 268
Buluntu No : L 05.TA.345
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun içi doğu tonozun 3.39m batısı 6.Basamak
1.16m güney duvarı 7.40 m kuzeyi
Naosun İçi Doğu Tonoz 3.39m
6. basamak:1.16m doğusu
Güney Duvar: 7.40m Kuzeyi
Buluntu Tarihi : 28.07.2005
Derinlik : 280.85
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1,6 cm **Figür Derinliği:-** **Yükseklik:** 0.4 cm
Ağırlık : 3.16 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ikinci yarısı

Katalog No : 269
Buluntu No : L.05.TA.348
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos doğusu 6. Basamak 5.25m kuzeydoğusu batı tonoz 7.55m güneydoğusu
Naosun İçi Doğu Tonoz 3.38m
6. basamak: 1.15m doğusu Güney Duvar: 7.41m Kuzeyi
Buluntu Tarihi : 28.07.2005
Derinlik : 280.83
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1,3 cm **Figür Derinliği:-** **Yükseklik:** 0.7 cm
Ağırlık : 2.68 gr

TANIM

Mühür baskısında yan yana iki figür yer alır. Mühür baskısı deforme olduğu için figürler belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No : 270
Buluntu No : L.05.TA.532
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos içi- doğu tonoz: 3.24m batısı 6. Basamak 1.16m güney 7.40m kuzey Naos Altı tonozlu yapı GB köşe 4.76m KD
Doğu Tonoz açıklığı: 8.90cm
Buluntu Tarihi : 05.08. 2005
Derinlik : 280.81m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 1.8 cm **F.Derinliği:** 0.2 cm **Yükseklik:** 0.5 cm
Ağırlık : 2.64 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4 yy'ın ilk yarısı

Katalog No : 271
Buluntu No : L.05.TA.351
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun içi 3.45m 6. Basamak 1.16m güneyduvarı
Naosun İçi:3.45m batısı
6. basamak:1.16m doğusu Güney Duvarı:7.40m Kuzeyi
Buluntu Tarihi : 28.07.2005
Derinlik : 280.83
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 2.3cm **Figür Derinliği:** 0.2cm **Yükseklik:** 2.3cm
Ağırlık : 7.47 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 272
Buluntu No	: L.05.TA.306
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun doğu tonoz 6. Basamağın 1.12m güney duvar, 7.42m kuzeyi Naosun İçi -Doğu Tonoz 3.22m 6. Basamak: 1.12m Güney Duvar; 7.42m kuzey
Buluntu Tarihi	: 28.07. 2005
Derinlik	: 280.82m
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: D.Çap: 1.8 cm F.Derinliği: 0.1cm Yükseklik: 0.5cm
Ağırlık	: 2.90 gr

TANIM

Olasılıkla Miğferli erkek imparator tasviri yer alır. Lejant okunamamıştır. Arka yüzü konik yapılmış ip geçişi yapılmıştır. İp geçiş noktaları izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 273
Buluntu No	: L.05.TA.301
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun içi doğu tonozun batısı 321cm 6. Basamak 115cm güneydoğusu 7.45m
Buluntu Tarihi	: 28.07.2005
Derinlik	: 280.84 Naosun İçi Doğu Tonoz 3.21m 6. Basamak: 1.15m doğusu Güney Duvar:7.45m Kuzeyi
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.3cm Figür Derinliği: 0.1cm Yükseklik: 0.5cm

Ağırlık : 1.85 gr

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde deforme olmuştur. İki figür izlenmektedir. Öndeki figür merkeze yerleştirilmiştir. Bacakarı açık ve bekler pozisyonundadır. Arka yüzü bombeli yapılmıştır. İp geçişi belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'm ikinci yarısı

Katalog No : 274

Buluntu No : L.05.TA.290

Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı

Buluntu Yeri : Tapınak A Naos altyapı doğusu 6. Basamak 5.72m kuzeydoğusu
batı tonoz 7.66m güneydoğusu

Buluntu Tarihi : 27.07.2005

Derinlik : 280.85

Cinsi : Kurşun

Ölçüleri : **Dış Çap:**1.1cm **Figür Derinliği:** 0.2cm **Yükseklik:** 0.6 cm

Ağırlık : 1.58 gr

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde olasılıkla sadak yer alır fakat deforme olmuştur. Arka yüzü bombeli şekilde yapılmıştır. İp geçiş noktaları izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'n ikinci yarısı

• **Naosun İçi Batı Tonoz**

Katalog No : 275

Buluntu No : L.05.TA.391

Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı

Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun içi Batı Tonoz 2.30m Doğusu Güney duvarın
5.30m kuzeyi batı tonoz 1.90m derinlik

Naosun İçi Batı tonoz:2.30m Doğusu

Batı Tonozdan:1.90m derin

Güney Duvarı: 5.30m Kuzeyi

Buluntu Tarihi : 28.07.2005
Derinlik : 281.05
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:**1.5 cm **Figür Derinliği:- Yükseklik:** 0.8 cm
Ağırlık : 3.01 gr

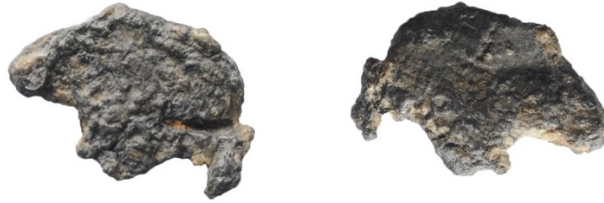
TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy

Katalog No : 276
Buluntu No : L. 05. TA. 390
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun içi Batı Tonoz 2.30m Doğusu Güney duvarın
5.30m kuzeyi batı tonoz 1.90m derinlik
Naosun İçi Batı tonoz:2.30m Doğusu
Batı Tonozdan = 1.90m derin
Güney Duvarı: 5.30m Kuzeyi

Buluntu Tarihi : 28.07.2005
Derinlik : 281.05
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.5cm **Figür Derinliği:** 0.1cm **Yükseklik:** 0.4cm
Ağırlık : 2.23 gr

TANIM

Mühür baskısı kırık ve eksiktir. Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü baskı görmüş olduğu materyalin izi görülmektedir. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy

Katalog No : 277
Buluntu No : L.05.TA.387
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun içi Batı Tonoz 2.30m Doğusu Güney duvarın 5.30m kuzeyi batı tonoz 1.90m derinlik Naosun İçi Batı tonoz:2.30m Doğusu Batı Tonozdan:1.90 m derin Güney Duvarı: 5.30m Kuzeyi
Buluntu Tarihi : 28.07.2005
Derinlik : 281.05
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:**1.5cm **Yükseklik:** 0.8 cm **Ağırlık** : 3.01 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy

Katalog No : 278
Buluntu No : L 05.TA.386
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun içi Batı Tonoz 2.30m Doğusu Güney duvarın 5.30m kuzeyi batı tonoz 1.90m derinlik Naosun İçi Batı tonoz:2.30m Doğusu Batı Tonozdan:1.90m derin Güney Duvarı:5.30m Kuzeyi
Buluntu Tarihi : 28.07.2005
Derinlik : 281.05
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:**1.5cm **Figür Derinliği:**0.2 cm **Yükseklik:** 0.8 cm
Ağırlık : 3.01 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy

Katalog No : 279
Buluntu No : L.05.TA.385
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun içi Batı Tonoz 2.25m Doğusu Güney duvarın
5.76m kuzeyi batı tonoz 1.91m derinlik
Naosun İçi Batı tonoz :2.30 m Doğusu
Batı Tonozdan:1.90m derin
Güney Duvarı: 5.30 m Kuzeyi
Buluntu Tarihi : 28.07.2005
Derinlik : 281.05
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1,4 cm **Figür Derinliği:-** **Yükseklik:** 0.7 cm
Ağırlık : 2.68 gr

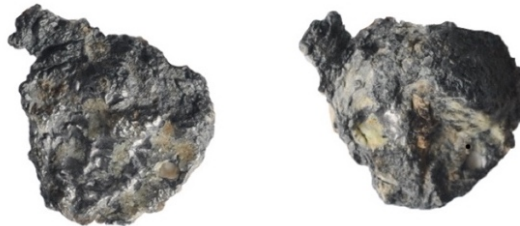

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yüzyıl

Katalog No : 280
Buluntu No : L.05.TA.384
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun içi Batı Tonoz 2.30m Doğusu Güney duvarın
5.30m kuzeyi batı tonoz 1.90m derinlik
Naosun İçi Batı tonoz:2.30m Doğusu
Batı Tonozdan: 1.90m derin
Güney Duvarı: 5.30m Kuzeyi
Buluntu Tarihi : 28.07.2005
Derinlik : 281.05
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.3 cm **Figür Derinliği:-** **Yükseklik:** 0.5 cm -
Ağırlık : 1.84 gr

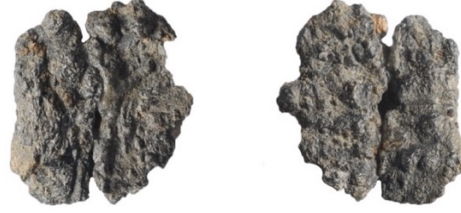

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy

Katalog No	: 281		
Buluntu No	: L. 05. TA. 378		
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı		
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun içi Batı Tonoz 2.25m Doğusu Güney duvarın 5.76m kuzeyi batı tonoz 1.91m derinlik Naosun İçi Batı tonoz:2.30m Doğusu Batı Tonozdan: 1.90m derin Güney Duvarı:5.32m Kuzeyi		
Buluntu Tarihi	: 28.07.2005		
Derinlik	: 281.05		
Cinsi	: Kurşun		
Ölçüleri	: Dış Çap: 1,3 cm	Figür Derinliği:-	Yükseklik: 0,3 cm
Ağırlık	: 2.16 gr		

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü baskı görmüş olduğu materyalin izi yer alır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy

Katalog No	: 282		
Buluntu No	: L.05.TA.369		
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı		
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun içi Batı Tonoz 2.25m Doğusu Güney duvarın 5.25m kuzeyi batı tonoz 1.93m derinlik Naosun İçi batı tonoz:.25 m Doğusu Batı Tonozdan:1.93m derin Güney Duvarı:5.25m Kuzeyi		
Buluntu Tarihi	: 28.07.2005		
Derinlik	: 281.02		
Cinsi	: Kurşun		
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.7cm	Figür Derinliği: 0.1cm	Yükseklik: 0.7 cm
Ağırlık	: 3.86 gr		

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 283
Buluntu No	: L.05.TA.360
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun içi Batı Tonoz 2.25m Doğusu Güney duvarın 5.76m kuzeyi batı tonoz 1.91m derinlik Naosun İçi:2.25m doğusu Batı Tonozdan: 1.91m doğusu Güney Duvarı: 5.76m Kuzeyi
Buluntu Tarihi	: 28.07.2005
Derinlik	: 281.04
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.9cm Figür Derinliği: 0.2 mm Yükseklik: 0.8 mm
Ağırlık	: 7.67 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 284
Buluntu No	: L.05.TA.353
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun doğu tonozunun içi 4.30m batısı, Güney duvarının 7.80 kuzeyi 6. Basamak 1.16m Naosun Doğu Tonoz: 4.30m batısı 6. basamak: 1.16m doğusu Güney Duvarı: 7.80m Kuzeyi
Buluntu Tarihi	: 28.07.2005
Derinlik	: 281.82
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: Dış Çap: 2.3cm Figür Derinliği: 0.2cm Yükseklik: 0.9cm

Ağırlık : 3.34gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No : 285

Buluntu No : L.05.TA.368

Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı

Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun içi Batı Tonz 2.25m Doğusu Güney duvarın
5.25m kuzeyi batı tonoz 1.91m derinlik

Naosun İçi batı tonoz:2.25m Doğusu

Batı Tonzdan:1.91m derin

Güney Duvarı: 5.25m Kuzeyi

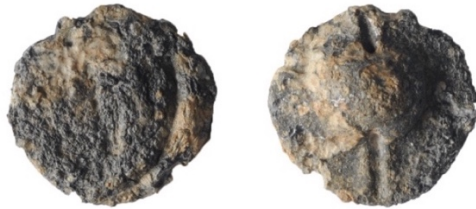
Buluntu Tarihi : 28.07.2005

Derinlik : 281.02

Cinsi : Kurşun

Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.4cm **Figür Derinliği:** 0.1cm **Yükseklik:** 0.5cm

Ağırlık : 3.39 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No : 286

Buluntu No : L.05.TA.389

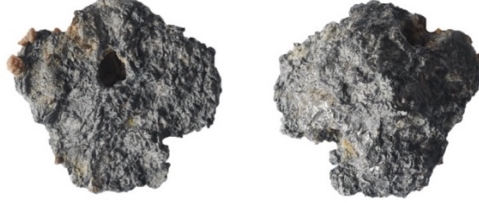
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı

Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun içi Batı Tonz 2.30m Doğusu Güney duvarın
5.30m kuzeyi batı tonoz 1.90m derinlik

Naosun İçi Batı tonoz:2.30m Doğusu

Batı Tonzdan = 1.90m derin Güney Duvarı: 5.30m Kuzeyi

Buluntu Tarihi : 28.07.2005
Derinlik : 281.05
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:**1.5 cm **Figür Derinliği:-** **Yükseklik:** 0.8 cm
Ağırlık : 3.06 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy

Katalog No :287
Buluntu No : L.05.TA.388
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun içi Batı Tonoz 2.30m Doğusu Güney duvarın 5.30m kuzeyi batı tonoz 1.90m derinlik
Naosun İçi Batı tonoz:2.30m Doğusu
Batı Tonozdan:1.90m derin Güney Duvarı: 5.30m Kuzeyi
Buluntu Tarihi : 28.07.2005
Derinlik : 281.05
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:**1.5cm **Figür Derinliği:** 0.1cm **Yükseklik:** 0.6cm
Ağırlık : 1.86 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan cepheden betimlenmiş erkek figürü yer alır. Deforme olmuştur Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy

Katalog No : 288
Buluntu No : L.05.TA.365
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun içi Batı Tonoz 2.25m Doğusu Güney duvarın 5.76m kuzeyi batı tonoz 1.91m derinlik
Naosun İçi Batı Tonoz:2.25m Doğusu
Batı Tonozdan: 1.93m derin
Güney Duvarı:5.76m Kuzeyi
Buluntu Tarihi : 28.07.2005
Derinlik : 281.02
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1,3cm **Figür Derinliği:** 0.1cm **Yükseklik:** 0.6cm
Ağırlık : 2.94 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ikinci yarısı

Katalog No : 289
Buluntu No : L.05.TA.392
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos içi batı tonoz 10 m doğusu güney duvar 6.70m kuzeye doğru derinlik 1.92m Naos İçi Batı Tonoz 2.30m Doğu
Güney Duvar: 5.30m Kbatı
Batı Tonoz: 1.90m derinlik
Buluntu Tarihi : 28.07. 2005
Derinlik : 281.05m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:**1.4cm **F.Derinliği:** 0.1cm **Yükseklik:**0.4cm
Ağırlık : 4.99 gr

TANIM

Mührün merkezinde profilden betimlenmiş aslan yürür pozisyonundadır. Üst bölümde yıldız şeklinde rozet yapılmıştır. Deforme olmuştur. Arka yüzü düğme formunda yapılmıştır. İpin geçirildiği alan oldukça açıktır.

TARİH: MS 4. yy

- **Naos Altı Tonozlu Yapı**

Katalog No	: 290
Buluntu No	: L.05.TA.523
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun altı tonozlu yapı
Buluntu Tarihi	: 05.08.2005
Derinlik	: 280.81m
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: Dış Çap: 2 cm Figür Derinliği: 0.1cm Yükseklik: 0.8cm
Ağırlık	: 2.90 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ilk yarısı

Katalog No	: 291
Buluntu No	: L.05.TA.524
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos altı tonozlu yapı
Buluntu Tarihi	: 05.08. 2005
Derinlik	: 280.81m
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: D.Çap: 2cm F.Derinliği: 0.1cm Yükseklik: 0.5cm
Ağırlık	: 3.08 gr

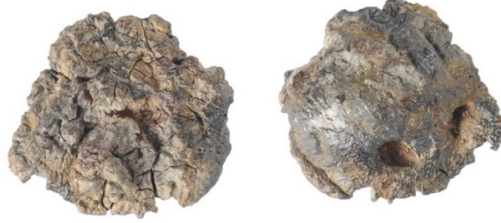

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No : 292
Buluntu No : L.05.TA.525
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naoslu Yapı
Buluntu Tarihi : 05.08 2005
Derinlik : 280.81m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 1.8 cm **F.Derinliği:**0.1 cm **Yükseklik:**0.5 cm
Ağırlık : 5.03 gr

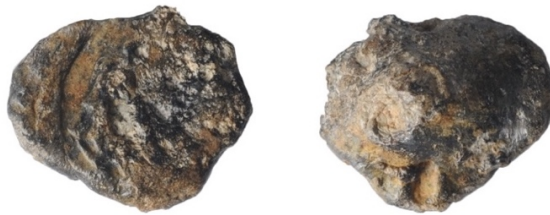

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No : 293
Buluntu No : L.05.TA.527
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos Altı tonozlu yapı GB. Köşeden 4.66 KD; Doğu Kapıdan 8.80 GB Naos Altı tonozlu Yapı GB Köşeden 4.66 Kuzeydoğu Doğu Kapıdan 8.80m GB
Buluntu Tarihi : 05.08. 2005
Derinlik : 280.81m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 1.5cm **F.Derinliği:**0.1cm **Yükseklik:** 0.6cm
Ağırlık : 4.29 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 294
Buluntu No	: L.05.TA.530
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos altı, Tonozlu yapı GB köşe 4.73cm K.doğusu, Doğu tonoz 8.94cm güneydoğusu Naos Altı tonozlu yapı GB köşe 4.73 KDSu Doğu Tonoz açıklığı : 8.86cm GD
Buluntu Tarihi	: 05.08. 2005
Derinlik	: 280.81m
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: D.Çap: 1.7cm F.Derinliği: 0.2cm Yükseklik: 0.8cm
Ağırlık	: 4.05 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No	: 295
Buluntu No	: L.05.TA.531
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos altı, Tonozlu yapı GB köşe 4.74cm K.Doğusu, Doğu tonoz: 8.88m GD Naosun alt yapı
Buluntu Tarihi	: 05.08. 2005
Derinlik	: 280.81m
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: D.Çap: 2. cm F.Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.9 cm
Ağırlık	: 2.96 gr.

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ilk yarısı

Katalog No	: 296
Buluntu No	: L.05.TA.536
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos altı, Tonozlu yapı GB köşe 4.76m kuzeydoğusu, Doğu tonoz 2.10m güneydoğusu Naos Altı tonozlu yapı GB köşe 4.76 KD Doğu Tonoz açıklığı: 8.94cm GD
Buluntu Tarihi	: 05.08.2005
Derinlik	: 280.81m
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: D.Çap: 1.5cm F.Derinliği: 0.2cm Yükseklik: 0.6cm
Ağırlık	: 3.60 gr

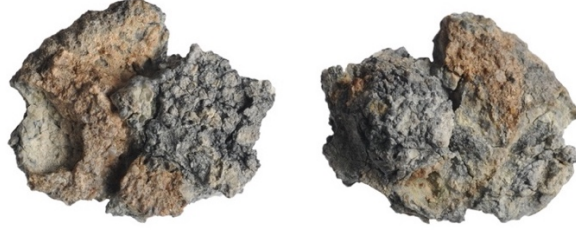

TANIM

Mühür baskısı kırık ve eksiktir. Figür belirsizdir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişi belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'm ilk yarısı

Katalog No	: 297
Buluntu No	: L.05.TA.323
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun içi doğu tonozun 3.26m batısı 6.Basamak 1.16m güneydoğusu 7.42 m kuzeyi Naosun İçi Doğu Tonoz 3.26 m 6. basamak= 1.16 m doğusu Güney Duvar: 7.42 m Kuzeyi
Buluntu Tarihi	: 28.07.2005
Derinlik	: 280.83m
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: D.Çap: 2 cm F.Derinliği: 0.1cm Yükseklik: 0.7 cm
Ağırlık	: 3.25 gr

TANIM

Deforme olmuştur. Figür belirsizdir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişi belirgindir

TARİH: MS 4. yy'm ikinci yarısı

Katalog No	: 298
Buluntu No	: L.05.TA.516
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun güneyi 4.63m kuzeydoğusu D.tonoz açıklığı 8.64m güneybatısı aosun Güneyi G.Batı Köşeden 4.63 kd Doğu tonoz açıklığı 8.64 güneybatısı
Buluntu Tarihi	: 05.08.2005
Derinlik	: 280.83m
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: D.Çap: 1.7 cm F.Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.5 cm
Ağırlık	: 2.94 gr

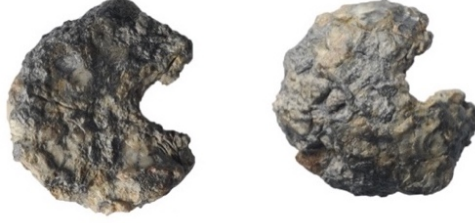

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yüzyılın ikinci yarısı

Katalog No	: 299
Buluntu No	: L.05.TA.537
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun güneyi, güneybatı: 4.46m Doğu tonoz Dikdörtgen açıklık:8.85m Naosun Ortası Güneybatı köşe: 4.46 m K.doğusu D. Tonoz açıklık: 8.85 m G.Batı
Buluntu Tarihi	: 04.08.2005
Derinlik	: 280.85m
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.5cm Figür Derinliği: 0,1 cm Yükseklik: 0.9cm
Ağırlık	: 4.87 gr

TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ikinci yarısı

Katalog No	: 300
Buluntu No	: L.05.TA 557
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun Güney duvarından 3.25m kuzey mesafesinde 1x1 lik alanda Doğu tonozdan 5.36M batısı
Buluntu Tarihi	: 05.08.2005
Derinlik	: 280.81m
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: Dış Çap: 1,9cm Figür Derinliği: 0,2cm Yükseklik: 0,6cm
Ağırlık	: 3.05 gr

TANIM

Cepheden betimlenen bir figür yer alır olasılıkla erkek olan bu figürün hemen sağında haç yapılmıştır. Deforme olmuştur. Mühür kırık bir bölümü izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'm ilk yarısı

• Naos Tonozlu Mekân

Katalog No	:301
Buluntu No	: L05.TA.555
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos Altı tonozlu yapı GB. Köşeden 5.50cm KD; Doğu tonoz açıklığı16.97 GD
Buluntu Tarihi	: 05.08. 2005
Derinlik	: 280.81m
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.8cm Figür Derinliği: 0.1cm Yükseklik: 0.4cm
Ağırlık	: 1.88 gr

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde olasılıkla bir imparatora ait tasvir yer almaktadır sola doğru bakan imparator profilden tasvir edilmiştir. Saçları öne doğru taranmış şekilde izlenir. Oldukça deformedir Arka yüzü konik şekilde yapılmıştır. İp geçiş noktaları izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No	:302
Buluntu No	: L.05.TA.508
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naosun güneyi, güneybatı: 4.46m Doğu tonoz Dikdörtgen açıklık:8.85m Naosun Ortası Güneybatı köşe: 4.46m K.doğusu D. Tonoz açıklık: 8.85m G.Batı
Buluntu Tarihi	: 04.08.2005
Derinlik	: 280.85m
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.5cm Figür Derinliği: 0,1cm Yükseklik: 0.9cm
Ağırlık	: 4.87 gr

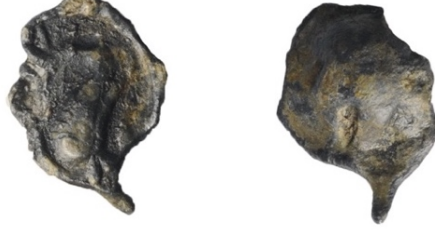
TANIM

Mühür baskısı üzerinde yer alan figür belirgin değildir. Arka yüzü konik yapılmıştır. İp geçişleri izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 303
Buluntu No	: L.05.TA.554
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Naos altı, Tonozlu yapı GB köşe 5.7m kuzeydoğusu, Doğu tonoz 2.10m güneydoğusu
Buluntu Tarihi	: 05.08.2005

Derinlik : 280.81m
Naosun Altı, Tonozlu Yapı GB köşe
5.48 m KD, D. Tonoz Açıklığı: 6.94m GD
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.4cm **Figür Derinliği:** 0.1cm **Yükseklik:** 0.4cm
Ağırlık : 1.24 gr

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde ok sadağı (?) yer alıyor olmalıdır. Fakat baskıdan kaynaklı deforme olmuştur Arka yüzü konik yapılmış ip geçişi yapılmıştır.

TARİH: MS 4. yy'ın ilk yarısı

Katalog No : 304
Buluntu No : L 05.TA.214
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun ortası 6. Basamak 4.96m kb. Batı tonoz 6.26m GD
Buluntu Tarihi : 27.07. 2005
Derinlik : 280.86m
Naosun Ortası: 6. Basamak 4.96m KBatısı
Batı Tonoz: 6.26m Gdoğu
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.8cm **Figür Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.5 cm
Ağırlık : 5.07 gr

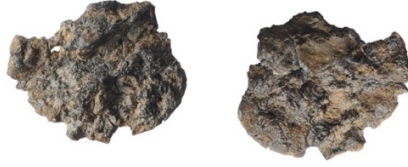

TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde yer alan tasvir deforme olmuştur. Arka yüzü konik formda yapılmıştır. İp geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No : 305
Buluntu No : L. 05. TA. 280
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naos altyapı doğu 6. Basamak 5.55m kuzeydoğusu
batı tonoz 7.69 m güneydoğusu
Buluntu Tarihi : 27.07.2005
Derinlik : 280.86
Naos Alt Yapı Doğusu
6. basamak: 5.55m kuzeydoğusu
Batı Tonoz: 7.69m Güneydoğusu
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.6cm **Figür Derinliği:** 0.1cm **Yükseklik:** 0.4cm
Ağırlık : 2.28 gr

TANIM

Deforme olmuştur. Arka yüzü bombeli şekilde yapılmıştır. İp geçiş noktaları izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No : 306
Buluntu No : L.05.TA.441
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun ortası 6. Basamak 6.87 kuzeydoğu Batı tonoz:
4.20m kuzeybatı
Buluntu Tarihi : 01.08.2005
Derinlik : 280.85m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.9cm **Figür Derinliği:** 0.2cm **Yükseklik:** 0.5cm
Ağırlık : 1.77 gr

TANIM

Figür profilden betimlenmiştir. Erkek figürü yer alır. Deforme olmuştur. Arka yüzünde ise hafif papirüs izi görülür. İ geçişi belirgin izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No : 307
Buluntu No : L.05.TA.425
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Naosun Batısı Güney duvarın 6.81m kuzeyi, Batı tonoz 3.56m
Buluntu Tarihi : 29.07.2005
Derinlik : 281.03
Naosun Batısı
Batı Tonozdan: 3.56m doğusu
Güney Duvarı: 6.81m Kuzeyi
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 2cm **Figür Derinliği:** 0.1cm **Yükseklik:** 0.3cm
Ağırlık : 1.05 gr

TANIM

Deforme olmuştur. Arka yüzü bombeli şekilde yapılmıştır. İp geçiş noktaları izlenmektedir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

• Tapınak A Portiği ve Avlusu

Katalog No : 308
Buluntu No : L.05.TAP.03
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Portiği
Buluntu Tarihi : 24.06.2005
Derinlik : 284.22
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 1.7cm **F.Derinliği:**0.2cm **Yükseklik:**0.6cm
Ağırlık : 5.08 gr

TANIM

Mühür baskısı eksiktir. Figürler silik ve belirsizdir. Arka yüzü konik şekilde yapılmıştır. İp geçiş noktaları belirgindir.

TARİH: MS 5. yy

Katalog No	: 309
Buluntu No	: L.11.TA.01
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak A Avlu
Buluntu Tarihi	: 12.01.2011
Derinlik	: -
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: D.Çap: 1.7cm F.Derinliği: 0.1cm Yükseklik: 0.4cm
Ağırlık	: 2.96 gr

TANIM

Mühür baskısı deforme olmuştur. Elips baskı yapılmıştır. Olasılıkla erkeğe ait olmalıdır. Arka yüzü konik şekilde yapılmıştır. İp geçiş noktaları belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No	: 310
Buluntu No	: L.12.TA. 94
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Tapınak Avlusu taban düzenleme
Buluntu Tarihi	: 15.08.2012
Derinlik	: 283.55m
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: D.Çap: 1.4cm F.Derinliği: 0.1cm Yükseklik: 0.6cm
Ağırlık	: 5.12 gr

TANIM

Mühür baskısının merkezinde yer alan tasvir belirsizdir. Arka yüzü konik şekilde yapılmıştır. İp geçiş noktaları belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No : 311
Buluntu No : L.12.TA.93
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak Avlusu taban düzenleme
Buluntu Tarihi : 15.08. 2012
Derinlik : 283.55m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 1.5cm **F.Derinliği:** 0.2cm **Yükseklik:**0.7cm
Ağırlık : 4.68 gr

TANIM

İki figür yer alır. Olasılıkla iç içe geçmiş balık yer alır. Fakat deforme olmuştur. Arka yüzü konik şekilde yapılmıştır. İp geçiş noktaları belirgindir.

TARİH: 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No : 312
Buluntu No : L.12.TA.25
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak Avlusu Merkezi Kanal İçi
Buluntu Tarihi : 09.07. 2012
Derinlik : 283.28m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 1.4 cm **F.Derinliği:**0.1 cm **Yükseklik:**0.5 cm
Ağırlık : 2.84 gr

TANIM

Mühür baskısında yer alan figür deforme olmuştur. Arka yüzü konik şekilde yapılmıştır. İp geçiş noktaları belirgindir.

TARİH: 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No : 313
Buluntu No : L.12.TA.115
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Avlusu Taban düzenleme
Buluntu Tarihi : 24.08. 2012
Derinlik : 283.60m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 2 cm **F.Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:**0.6 cm
Ağırlık : 5.43 gr

TANIM

Mühür tamdır. Merkezde yer alan tasvir deforme olmuştur. Arka yüzü konik şekilde yapılmıştır. İp geçiş noktaları belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No : 314
Buluntu No : L.12.TA.174
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Avlusu Taban düzenleme
Buluntu Tarihi : 05.09. 2012
Derinlik : 283.60m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 1.6 cm **F.Derinliği:** 0.2 cm **Yükseklik:** 0.7 cm
Ağırlık : 4.30 gr

TANIM

Mühür tamdır. Yıldız şeklinde rozet yapılmıştır. Fakat tasvirin yer aldığı bölüm deforme olmuştur. Arka yüzü konik şekilde yapılmıştır. İp geçiş noktaları belirgindir

TARİH: MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Katalog No : 315
Buluntu No : L.12.TA.193
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Avlusu Taban düzenleme
Buluntu Tarihi : 06.09.2012
Derinlik : 283.58m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 2.4 cm **F.Derinliği:** 0.1 cm **Yükseklik:** 0.5 cm **İp:-**
Ağırlık : 8.68 gr

TANIM

Mühür baskısında yer alan tasvirde cepheden betimlenmiş olasılıkla imparatora ait olmalıdır. Hemen solunda globus üzerinde yer alan “Nike” elindeki tacı uzatır şekilde betimlenmiştir. Fakat mühür baskısı deforme olmuştur. Arka yüzü konik şekilde yapılmıştır. İp geçiş noktaları belirgindir

TARİH: MS 4. yy’ın ikinci yarısı

Katalog No : 316
Buluntu No : L.12.TA.199
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tapınak A Avlusu Taban düzenleme
Buluntu Tarihi : 06.09.2012
Derinlik : 283.58m
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D.Çap:** 2.6 cm **F.Derinliği:**0.5 cm **Yükseklik:** 1.2 cm
Ağırlık : 14 gr

TANIM

Mühür tamdır. Merkezde yer alan tasvir deforme olmuştur. Arka yüzü konik şekilde yapılmıştır. İp geçiş noktaları belirgindir.

TARİH: MS 4. yy’ın ikinci yarısı

Katalog No :317
Buluntu No : L. 05. TAP. 185
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : Tap güneyi devrişme duvar önü. Blokaj taban üzeri.
Buluntu Tarihi : 13.09.2005
Derinlik : 284.09
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **Dış Çap:** 1.7cm **Figür Derinliği:** 0.2cm **Yükseklik:** 0.9cm
Ağrlık : 6.21gr

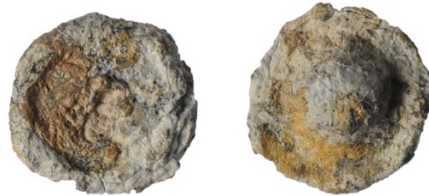
TANIM

Mühür baskısının ön yüzünde yer alan tasvir deforme olmuştur. Arka yüzü konik formda yapılmıştır. İp geçişleri belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'm ikinci yarısı

• Kutsal Agora Güneydoğu Portik

Katalog No : 318
Buluntu No : L.13.KGDP.73
Form Adı : Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri : KGP D. Alanın Doğusunda yer alan kuzey-güney doğrultulu duvarın batıya dökülen yıkıntılarının altından (elek)
Buluntu Tarihi : 07.09.2013
Derinlik : 283.30-283.09
Cinsi : Kurşun
Ölçüleri : **D. Çap:**1.6cm **F.Derinliği:** 0.1cm **Yükseklik:** 0.5cm
Ağrlık : 3.31 gr

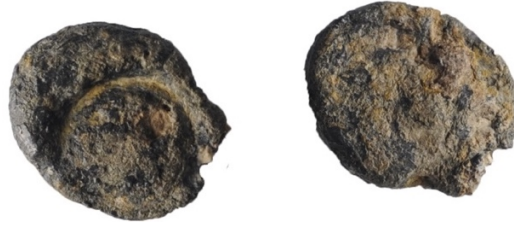
TANIM

Mühür tamdır. Fakat deforme olmuştur. Figür belirsizdir. Arka yüzü konik şekilde yapılmıştır. İp geçiş noktaları belirgindir.

TARİH: MS 5. yy'm başı

• **Semtimus Severius Nympheumu Batı Sokak/Yeşillerin Jokey Kulübü**

Katalog No	: 319		
Buluntu No	: L.11.NBS.166		
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı		
Buluntu Yeri	: NBS 2 Nolu mekân taban üstü (elek)		
Buluntu Tarihi	: 19.08.2011		
Derinlik	: 284.55		
Cinsi	: Kurşun		
Ölçüleri	: D.Çap: 1.3 cm	F.Derinliği: 0.1 cm	Yükseklik: 0.3 cm
Ağırlık	: 2.03 gr		

TANIM

Mühür deforme olmuştur oldukça siliktir. Olasılıkla portre yapılmıştır. Arka yüzü konik şekilde yapılmıştır.

TARİH: MS 5. yy'ın ortaları

Katalog No	: 320		
Buluntu No	: L.12.AN.28		
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı		
Buluntu Yeri	: A Nympheumu batısındaki havuz içi elek-havuzun k.doğusu		
Buluntu Tarihi	: 09.07. 2012		
Derinlik	: 284.70m		
Cinsi	: Kurşun		
Ölçüleri	: Dış Çap: 1.3 cm	F.Derinliği: 0.1cm	Yükseklik: 0.4cm
Ağırlık	: 1.81 gr		

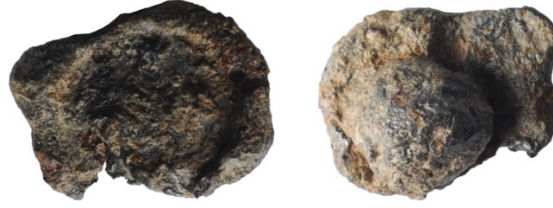
TANIM

Mühür deforme olmuştur. Arka yüzü konik şekilde yapılmıştır. İp geçiş noktaları belirgindir.

TARİH: MS 5. yy'ın ortaları

• **2013 Yüzey Buluntusu**

Katalog No	: 321
Buluntu No	: L.13.YB. 19
Form Adı	: Kurşun Mühür Baskısı
Buluntu Yeri	: Kazı evi kuzeyi
Buluntu Tarihi	: 30.04.2013
Derinlik	: yüzey
Cinsi	: Kurşun
Ölçüleri	: D. Çap: 1.6 cm F.Derinliği: 0.1 cm Yükseklik: 0.7 cm
Ağırlık	: 3.82 gr

TANIM

Mühür tamdır. Fakat deforme olmuştur. Figür belirsizdir. Arka yüzü konik şekilde yapılmıştır. İp geçiş noktaları belirgindir.

TARİH: MS 4. yy'ın ortası

KISALTMALAR

Yapılar

TA.....	Tapınak A
TAP.....	Tapınak A Portik
MGV.....	Mozaikli Güney Villa
DBK.KK.....	Doğu Bizans Kapısı Kuzey Kule
SC.....	Suriye Caddesi
LK.BS.....	Laodikeia Kilisesi Batı Sokak
ANC.....	A Nympheumu Caddesi
AN.....	A Nymphaeumu
NBS.....	Nymphaeum Batı Sokak
KA.....	Kutsal Agora
KGDP.....	Kutsal Agora Güneydoğu Portik
STC.....	Stadyum Caddesi
YB.....	Yüzey Buluntusu

Kaynakça

PLRE.....	The Prosopography of the Later Roman Empire Volume
RIC.....	The Roman Imperial Coinage
LIMC.....	Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae
SNG.....	Sylloge Nummorum Graecorum
CNG.....	Classical Numismatic Group

Katalog:

D. Çap: Dış Çap

F. Derinliği: Figür Derinliği

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

- Aristeas. Aristeas, *The Letter of Aristeas*, (Trans. by B. G. Wright), Berlin/Boston, 2015.
- Cicero. Cicero, *The Letters of Cicero*, (Trans. by E. S. Shuckburgh), London, 2015.
- Chrysostom. J. Chrysostom, *The Homilies, Archbishop of Constantinople, Second Epistle of St. Paul The Apostle of the Corinthians* (Trans. by J. H. Parker), Oxford, 1848.
- Eusebius. Eusebius, *Vita Constantini* (Life of Constantine), (Trans. by A. Cameron-S.G. Hall), Oxford, 1999.
- Hesiodos. Hesiodos, *Theogonia-İşler ve Günler*, (Çev. A. Erhat) İstanbul, 2018.
- Homeros. Homeros, *İlyada*, (Çev. A. Erhat-A. Kadir), İstanbul, 2004.
- Horace. Horace *Odes I*, (Trans. by J. Gow) Cambridge, 2013.
- İbn-i Batuta. İbn Batūta Ebū Abdullah Muhammed, *İbn Batūta Seyahatnamesi I. Cilt*, (Çev. A. Sait Aykut), İstanbul, 2004.
- Philostratus. Philostratus, *Philostratus and Eunapius: The Lives of the Sophists*, (Trans. by W. C. Wright), London, 1922.
- Plinius Secundus. G. Plinius Secundus, *Natural History: in ten volumes*, (Trans. by H. Rackham), London, 1961.
- Plutarch. Plutarch, *Plutarch's Lives*, (Trans. by B. Perrin), London, 1914.
- Polybius. Polybius, *The Histories 3: Books 5 – 8*, (Trans. by W. R. Paton), London, 1923.
- Procopius. Procopius, *Buildings in Seven Volume*, (Trans. by G. Downey), London, 1944.
- Ptolemy. C. Ptolemy, *Geographia*, (Trans. by Berggren-A. Jones), Princeton, 2002.

- Seneca. Seneca, *De Beneficiis*, (Trans. by M. Griffin-B. Inwood), Chicago, 2014.
- Strabon. Strabon, *The Geography of Strabo. Book 6* (Trans. by H. L. Jones), London, 1923.
- Suetonius. C. Suetonius Tranquillus, *The Lives of the Twelve Caesars*, (Trans. by A. M. D. Thomson), London, 1889.
- Tacitus. C. Tacitus, *The Annales: Books XIII-XVI*, (Trans. by J. Jackson), London, 2006.
- Vitruvius. P. Vitruvius, *Ten Books on Architecture*, (Trans. by I. D. Rowland-T. N. Howe-M. Dewar), New York, 1999.
- Zosimos. Zosimos, *New History (Historia Nova)*, (Trans. by Ronald T. Ridley), Leiden, 2006.

Modern Kaynaklar

- Acara Eser 1997 M. Acara Eser, *Bizans Maden Sanatında Dini Törenler Sırasında Kullanılan (Liturjik) Eserler*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmış Doktora Tezi), Ankara, 1997.
- Acara Eser 2004a M. Acara Eser, “Anadolu Medeniyetleri Müzesi Koleksiyonunda Bulunan Bir Ermeni Haçı”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı: 1, Ankara, 2004a, 143-151.
- Acara Eser 2004b M. Acara Eser, “Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi’ndeki Bizans Maden Eserleri: Ağırlıklar ve Haçlar”, (Ed. K. Olşen), *AST*, Cilt 22, Ankara, 2004b, cilt 2, 51-58.
- Achtemeier 1985 Paul J. Achtemeier, *Apocryphal New Testament, Harpers Bible Dictionary*, San Francisco, 1985.
- Akyürek 2007 E. Akyürek, “Bizans Uygarlığı Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri Klasör 8 Bizans/Marmara*, İstanbul, 2007, 1-15.
- Albayrak 2004 K. Albayrak, “Dinsel Bir Sembol Olarak Haç’ın Tarihi”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 19, Ankara, 2004, 105-129.

- Aldrete 2014 G. S. Aldrete, *Daily Life in the Roman City: Rome, Pompeii and Ostia* Westport, 2004.
- Alev 2014 F. A. Alev, *Kappadokia Göreme Vadisinde Meryem Siklusu*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 2014.
- Alfoldi 1962 A. Alfoldi, "Some Portraits of Julianus Apostata", *American Journal of Archaeology*, Vol. 66, No. 4, 1962, 403-405.
- Ameisenowa 1938 Z. Ameisenowa, "The Tree of Life in Jewish Iconography", *Journal of the Warburg Institute* 4, 1938, 326-345.
- Anderson 1897 J. G. C. Anderson "A summer in Phrygia, I," *J. Hell. Stud.* XVII, 1897, 396-424.
- Anderson 2007 W. Anderson, "An Archaeology of, Late Antique Pilgrim Fasks", *Anatolian Studies* 54, 2004, 79-93.
- Andrews 1824 W. E. Andrews, *A Critical and Historical Review of Fox's Book of Martyrs: Showing the Inaccuracies, Falsehoods and Misrepresentations in that Work of Deception*, London, 1824.
- Arthur 2006 P. Arthur, *Bizans ve Türk Dönemi'nde Hierapolis ve Pamukkale*, (Çev. N. Fırat), İstanbul, 2006.
- Aydın 2015 A. Aydın, "Aziz Konon Tasvirli Bir Menas Ampullası", *ADALYA XVIII*, Antalya 2015, 289-302.
- Bangert 2007 S. Bangert, "Menas Ampullae; A case study of long-distance contacts", (Ed. A. Harris) *Incipient Globalization: Long-distance Contacts in the Sixth Century*, Oxford, 2007, 27-33.
- Barnes 1984 T. D. Barnes, *Constantine and Eusebius*, Harvard University Press, Cambridge, 1984.
- Barney Vd. 2006 S. A. Barney- W. J. Lewis- J. A. Beach- O. Berghof- M. Hall, *The Etymologies of Isidore of Seville. Translated with Introduction and Notes*, Cambridge, 2006.
- Baudry 2009 G. H. Baudry, *Les symboles du christianisme ancien Ier-VIIe siècle*, Milan, 2009.

- Bayram 2018a F. Bayram, “Laodikeia’da Hıristiyanlık ve Kiliseler, Geç Antik Çağ’da Lykos ve Çevresi”, *Geç Antik Çağ’da Lykos Vadisi ve Çevresi/The Lykos Valley and Neighbourhood in Late Antiquity, Laodikeia Çalışmaları, Ek Yayın Dizisi/Supplementary Series I* (Ed. C. Şimşek – T. Kaçar), İstanbul, 2018,117-137.
- Bayram 2018b F. Bayram, *Mamatsmında (İbrikli Kilisesi)*, Tibilisi, 2018.
- Bayram 2021 F. Bayram, “Haç Kültü ve Tao Klarceti Bölgesinde Haç Betimlemeleri”, *Lycus Dergisi, Sayı: 4, 2021*, 89-162.
- Bean 2000 G. Bean, *Eski Çağda Menderesin Ötesi*, (Çev. P. Kurtoğlu), İstanbul, 2000.
- Beaucamp 1977 J. Beaucamp, “La situation juridique de la femme & Byzance”, *Cahiers de Civilisation Medievale*, 20, 1977, 145-76.
- Belke 1996 K. Belke, *Paphlogonien und Honörias (Tabula Imperii Byzantini 9; Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse. Denkschriften 249*, Wien, 1996.
- Belke-Mersich 1990 K. Belke-N. Mersich, *Tabula imperii Byzantini, 7. Phrygien und Pisidien* (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse. Denkschriften 211), Vienna, 1990.
- Bellinger 1958 A. R. Bellinger, “Roman and Byzantine Medallions in the Dumbarton Oaks Collections”, *Dumbarton Oaks Papers, Vol. 12*, 1958, 125-156.
- Bellinger 1996 A. Bellinger, “Anastasius I to Maurice MS 491-602” Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection” (Ed.A. Bellinger- P. Gierson), *Dumbarton Oaks Research and Collection*, Washington DC., 1996, 2-291.
- Bensammer 1976 E. Bensammer, “La Titulature de l’Impératrice et sa Signification”, *Byzantion* 46, 1976, 243-291.
- Bergmeier 2017 A. F. Bergmeier, “The Traditio Legis in Late Antiquity and Its Afterlives in the Middle Ages”, *Gesta, Vol. 56, No. 1, Spring 2017*, 27-52.
- Berthelot 1889 M. Berthelot, *Introductiona a L’Etude de la Chimie des Anciens et du Moyen Age*, Paris, 1889.

- Bilgin 2017 M. Bilgin, *Laodikeia'nın Geç Antik Çağ Yerel Üretim Kırmızı Astarlı Seramikleri*, Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Denizli, 2010.
- Bisconti 1989 F. Bisconti, "Le Rappresentazioni Urbane Nella Pittura Cimiteriale Romana. Dalla Città Reale a Quella Ideale", *Actes du XIe Congrès International D'Archéologie Chrétienne, École Française de Rome 123*, Lyon, 1989, 1305-1321.
- Boersema 2019 G. Boersema, "A Dutch Collection of Late Antique and Early Christian Lead Seal", *Studies in Byzantine Sigillography 13*, (Ed. A.-K. Wassiliou-Seibt- C. Stravrakos), 2019, 3-33.
- Bowder 1978 D. Bowder, *The Age of Constantine and Julian*, New York, 1978.
- Brakke 1995 D. Brakke, *Athanasius and the Politics of Ascetism*, Oxford, 1995.
- Braubaker-Tobler 2000 L. Brubaker-H. Tobler, "The Gender of Money: Byzantine Empresses on Coins (324–802)", *Gender & History*, Vol.12, No. 3, 2000, 572-594.
- Brazinski 2014 P. A. Brazinski, *Late Antique Pilgrime and Ampullae History, Classification, Chronology*, Saarbrücken, 2014.
- Brauer Jr. 1975 G. C. Brauer Jr., *The Age of Dolfier Emperors İmperial Rome AD 244-284*, New Jersey, 1975.
- Bremmer 2008 N. J. Bremmer, *Greek Religion and Culture, the Bible and Ancient Near East*, 2008.
- Brewster 1993 H. Brewster, *Classical Anatolia: The glory of Hellenism*, London, New York, 1993.
- Brown 1988 P. Brown, *The Body and Society: Men, Women and Sexual Renunciation in Early Christianity*, London-New York, 1988.
- Brown 2000 P. Brown, *Geç Antikçağda Roma ve Bizans Dünyası*, (Çev. T. Kaçar), İstanbul, 2000.
- Bryer-Winfield 1985 A. Bryer- D. Winfield, *The Byzantine Monuments And Topography Of The Pontos*, Dumbaton Oaks Research Library and Collection, Washington, 1985.

- Bruun 1962 P. Bruun “The Christian Signs on the Coins of Constantine”, *Acta Philologica Fennica, Nova Series*, Vol. III, 1962, 5-36.
- Buckler-Calder 1939 W. H. Buckler-W. Calder *Monumenta Asiae Minoris Antiqua*, Manchester, 1939.
- Bulgurlu 1998 V. Bulgurlu, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri’ndeki Bir Grup Bizans Kurşun Mührünün Değerlendirilmesi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Bilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1998.
- Bulgurlu-İlâşlı 2003 V. Bulgurlu-A. İlâşlı, “Seals from the Museum of Afyon (Turkey)”, (Ed. J. Cl. Cheynet – C. Sode), *SBS Vol. 8, 2003*, 131-151.
- Bulgurlu 2007 V. Bulgurlu, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri’ndeki Bizans Kurşun Mühürleri*, İstanbul, 2007.
- Burgess 2008 R. W. Burgess “The Summer of Blood: The Great Massacre of 337 and the Promotion of the Sons of Constantine”, *Dumbarton Oaks Paper 62*, 2008, 5-51.
- Burkert 1993 W. Burkert, “Kronia-Feste und ihr Altorientalischer Hintergrund” (Ed. S. Döpp), *Karnaveske Phänomene in Antiken und Nachantiken Kulturen und Literaturen*, 1993, 11-30.
- Bustacchini 1984 G. Bustacchini, *Ravenna, Mosaici Monument And enviroment*, Ravenna, 1984.
- Cameron 1969 A. Cameron, “Theodosius the Great and the Regency of Stilico”, *HSCP 73,1969*, 247-280.
- Cameron 1978 A. Cameron, “The Theotokos in Sixth Century Constantinople”, *Journal of Theological Studies, Vol. 29*, 1978, 79-108.
- Campbell 1988 S. D. Campbell, “Armchair Pilgrims: Ampullae from Aphrodisias in Caria”, *Mediaeval Studies 50*, 1988, 539–545.
- Campbell 2005 B. Campbell, “The army”, *CAH 12*, 2005, 110-130.
- Castelli 2004 E. A. Castelli, *Martyrdom and Memory: Early Christian Culture Making (Gender, Theory, and Religion)*, New York, 2004.

- Ceylan 2016 B. Ceylan, “Geç Antik Dönem Kentlerinde Gerilme/Devamlılık Modellerine Kanunlar Üzerinden Bir Bakış”, *Olba XXIV*, 2016, 451-554.
- Chandler 1817 R. Chandler, *Travels in Asia Minor, and Greece: or an account of a tour made at the expense of the society of Dilettanti*, London, 1817.
- Charbonneau-Lassay 1974 L. Charbonneau-Lassay, *Le bestiaire du Christ: La mystérieuse emblématique de Jesus- Christ*, Milano, 1974.
- Cheynet 1994 J. C. Cheynet, “Sceaux Byzantins Des Musées D’Antioche Et De Tarse”, *TM 12*, 1994, 391-478.
- Cheynet vd. 2012 J. C. Cheynet- T. Gökyıldırım- V. Bulgurlu, *Les sceaux byzantins du Musée archéologique d’Istanbul*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü / İstanbul Research Institute Publications 21, Special Series 4, İstanbul, 2012.
- Childe 1936 V. G. Childe, *Man Makes Himself*, London, 1936.
- Chinellato 2017 N. Chinellato, *Analyzing the face on the Shroud of Turin with a three-Dimensional Morphable Model*, Game and Media Technology Master Thesis, Utrecht University, 2017.
- Chotzakoglou 2013 C. Chotzakoglou, “Harbors And Sea-Routes of The Black Sea According To Greek Hagiographical Texts”, *European Centre for Byzantine and Post-Byzantine Monuments Medieval Ports in North Aegean and the Black Sea Links to the Maritime Routes of the East International Symposium (4-6, 12.2013)*, Thessalonike, 2013, 94-98.
- Clair 1978 Archer St. Clair, “The Iconography of the Great Berlin Pyxis”, *Jahrbuch der Berliner Museen, 20. Bd.*, 1978, 5-27.
- CNG XXXIII CNG XXXIII *Featuring the Property of American, Canadian & European Consignors*, London, 1995.
- Cohen 1995 G. M. Cohen, *Hellenistic Settlements in Europe, the Islands, and Asia Minor (Hellenistic culture and society; 17)*, Berkeley: Los Angeles, 1995.
- Cook 1914 A. B. Cook, *Zeus: A Study in Ancient Religion*, Cambridge, 1914.

- Coop-Hillner 2007 K. Coop- J. Hillner *Religion, Dynasty, and Patronage in Early Christian Rome, 300–900*, Cambridge University Press, New York, 2007.
- Copenhaver 2018 A. Copenhaver, *Reconstructing the Historical Background of Paul's Rhetoric in the Letter to The Colossians*, London, 2018.
- Cormack 2010 R. Cormack, "Sanat Bize Tarih Kitaplarıyla Aynı Öyküyü Mü Anlatır?", *Bizantion'dan İstanbul'a Bir Başkentin 8000 Yılı*, İstanbul, 2010, 314-327.
- Corsten 1997 T. Corsten, *Die Inschriften von Laodikeia am Lykos*, Bonn, 1997.
- Cotsonis 1994 J. Cotsonis, "The Virgin with the "Tongues of Fire" on Byzantine Lead Seal", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 48, 1994, 221-227.
- Cotsonis 2009 J. Cotsonis, "Narrative Scenes on Byzantine Lead Seals (Sixth—Twelfth Centuries): Frequency, Iconography and Clientele", *Gesta*, Vol. 48, 2009, 55-86.
- Cowan 2016 R. Cowan, *Milvian Bridge AD 312, Constantine's Battle For Empire and Faith*, Oxford, 2016.
- Coşkuner 2009 B. Coşkuner, *11.Yüzyılda Kapadokya Bölgesinde İsa'nın Doğumu ve İsa'nın Çarmıha Gerilmesi Sahneleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.
- Couzin 2021 R. Couzin, *Right and Left in Early Christian and Medieval Art*, Leiden-Boston, 2021.
- Cronin 1905 H. S. Cronin, "Ptolemy's Map of Asia Minor: Method of Construction," *Geogr. Journal* Vol. 25, No. 4, 1905, 429–441.
- Çetin 2018 U. Çetin, "Eski ve Yeni Ahit'te Aslan İkonografileri", *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı: 5, 2018, 1-26.
- D'Andria 2001 F. D'Andria, "Hierapolis of Phrygia: Its Evolution in Hellenistic and Roman Times", (Ed D. Parrish.)," *Urbanism in western Asia Minor. New studies on Aphrodisias, Ephesos, Hierapolis, Pergamon, Perge and Xanthos*, *JRA supp.* 45, 2001, 96–115.

- D'Andria 2017a F. D'Andria, "Saints And Pilgrims in The Lykos Valley (Asia Minor)", *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, Vol. 38, 2017, 35-56.
- D'Andria 2017b F. D'Andria, "The Sanctuary of St. Philip in Hierapolis and the tombs of saints in Anatolian cities", J. Rasmus Brandt- E. Hagelberg- G. Bjornstad- S. Ahrens (eds), *Life and Death in Asia Minor in Hellenistic, Roman and Byzantine Times. Studies in Archaeology and Bioarchaeology. Studies in Funerary Archaeology*, 10, Oxford- Philadelphia, 2017, 3-18.
- D'Andria 2018 F. D'Andria, "Hierapolis Alma Philippum" Havari'nin Kutsal Alanı'ndaki Yeni Kazılar, Araştırmalar ve Restorasyonlar", *Anatolia* 44, 2018, 83-156.
- Dal Santo 2011 M. J. Dal Santo, "Text, Image, and the "Visionary Body in Early Byzantine Hagiography: Incubation and the Rise of the Christian Image Cult", *Journal of Late Antiquity* 4:1, 2011, 31–54.
- Daim vd. 2017 F. Daim- B. Fourlas- K. Horst-V. Tsamakda, *Spätantike und Byzanz: Bestandskatalog Badisches Landesmuseum Karlsruhe Objekte aus Bein, Elfenbein, Glas, Keramik, Metall und Stein*, Mainz, 2017.
- Dam 2011 R. V. Dam, *Remembering Constantine at the Milvian Bridge*. Cambridge University Press, New York, 2011.
- Davis 1998 S. J. Davis, *The Cult of Saint Thekla Apostle and Protomartyr: A Tradition of Women's Piety in Late Antiquity*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yale University, 1998.
- Deliyannis 2010 D. M. Deliyannis, *Ravenna in Late Antiquity*, New York, 2010.
- Delivorrias- Berger-Doer Kossatz-Deissmann 1984a A. Delivorrias, G. Berger-Doer – A. Kossatz-Deissmann, "Aphrodite", *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, Band II/1, 1984, 2-174.
- Delivorrias- Berger-Doer Kossatz-Deissmann 1984b A. Delivorrias, G. Berger-Doer – A. Kossatz-Deissmann, "Aphrodite", *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, Band II/2, 1984, 6-175.

- Deonna 1949 W. Deonna, “Daniel, le Maître des Fauves: A Propos D’une Lampe Chrétienne du Musée de Genève (Suite)”, *Artibus Asiae* 12:4, 1949, 347–374.
- Demirer vd. 2005 Ü. Demirer-Ü. Çınar-A. Koç, *Antalya Museum*, Ankara, 2005.
- Demirer-Elam 2018 Ü. Demirer-N. Elam, “Lead Seal of the Kibyra Excavation”, *Adalya Sayı: 21*, 2018, 241-276.
- Der Nersessian 1963 S. Der Nersessian, *Armenian Manuscript in Freer Gallery of Art*, Washington, 1963.
- Devos 1960 P. Devos, “Un Récit des Miracles de S. Ménas en copte et en éthiopien”, *Analecta Bollandia*, Vol. 77, Issue 3-4, 1960, 154-160.
- Drescher 1946 J. Drescher, *Apa Mena. A Selection of Coptic Texts Relating to St. Menas*, Le Caire, 1946.
- Drijvers 1992 W. J. Drijvers, *Helena Augusta The Mother of Constantine the Great and the Legend of Her Finding of the True Cross*, Leiden, 1992.
- Duistermaat 2000 K. Duistermaat, “A View on Late Neolithic Sealing Practices in the Near East: The Case of Tell Sabi Abiad/Syria”, M. Perna (ed.) *Administrative Documents in the Aegean and their Near Eastern Counterparts*. Naples: Paravia scriptorium, 2000, 13–31.
- Dunstan 2011 W. E. Dunstan, *Ancient Rome*, Rowman&Littlefield Publishers, 2011.
- Duygu 2017 Z. Duygu, *Hıristiyanlık ve İmparatorluk*, İstanbul, 2017.
- Dünder-Rauh 2017 E. Dünder- N. K. Rauh, “The North Bastion on the Tepecik Acropolis at Patara. Dating “Early Hellenistic” Fortification Walls in Southwestern Anatolia”, *Hesperia* 86, 2017, 509–581.
- Dvornik 1990 F. Dvornik, *Konsiller Tarihi İznik’ten II. Vatikan’a*, (Çev. M. Aydın), Ankara, 1990.
- Duman 2018 B. Duman, “Geç Antik Çağ’da Lydia Tripolis’i (MS 4. yy’dan Sasani Tahribatına Kadar)” *Geç Antik Çağ’da Lykos Vadisi ve Çevresi/The Lykos Valley and Neighbourhood in Late Antiquity, Laodikeia Çalışmaları, Ek Yayın Dizisi/Supplementary Series 1* (Ed. C. Şimşek – T. Kaçar), İstanbul, 2018, 343-367.

- Eingartner 1991 J. Eingartner, *Isis und ihre Dienerinnen in der Kunst der römischen Kaiserzeit*, Leiden, 1991.
- Eliade 2003 M. Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, (Çev. L. Arslan), İstanbul, 2003.
- Elliot 1994 J. K. Elliot, *The Apocryphal New Testament: A Collection of Apocryphal Christian Literature in an English Translation*, Oxford, 1994.
- Elton 2018 H. Elton, *The Roman Empire In Late Antiquity, A Political and Military History*, Cambridge, 2018.
- Erdoğan 2013 E. G. Erdoğan, “Recent Studies on Byzantine Sigillography in Turkey”, *Mediterranean Journal of Social Sciences*, Vol. 4, No. 10, 2013, 13-15.
- Erman-Grapow 1921 A. Erman- H. Grapow, *Aegyptisches Handwörterbuch*, Berlin, 1921.
- Ersoy 2007 N. Ersoy, *Semboller ve Yorumları*, İstanbul, 2007.
- Fagarlie 1969 J. M. Fagarlie, “Roman and Byzantine Medallions in The Collection of American Numismatic Society”, *The Amerikan Numismatic Society Museum Notes 15*, 1969, 77-91.
- Fanti-Malfi 2015 G. Fanti-P. Malfi, *The Shroud of Turin; First Centure After Christ*, Edition 1, Danvers, 2015.
- Fanti-Malfi 2019 G. Fanti-P. Malfi, *The Shroud of Turin; First Centure After Christ*, Edition 2, Singapore, 2019.
- Farhi 2009 Farhi Y., “Roman Imperial Lead Sealing from Ramat Raḥel Excavations”, *ZPE 170*, 2009, 295-298.
- Farnell 1896 L. R. Farnell, *The Cults of the Greek States*, Vol. 1, 1896.
- Feind 2010a R. Feind, *Byzantinische Siegelkunde: Eine Einführung in die Sigillographie von Byzanz*, Regenstauf, 2010.
- Feind 2010b R. Feind, *Byzantinische Monogramme und Eigenamen/Byzantine Monograms And Personal Name*, Regenstauf, 2010.

- Fellows 1838 C. Fellows, *A Journal written during an Excursion in Asia Minor*, London, 1838.
- Fellows 1852 C. Fellows, *Travels and Researches in Asia Minor The Province of Lycia*, London, 1852.
- Ferguson 1961 G. Ferguson, *Signs and Symbols in Christian Art*, London, 1961.
- Ferrua 1990 A. Ferrua, *The Unknown Catacomb: A Unique Discovery of Early Christian Art*, Florence, 1990.
- Ficorini 1750 R. Ficorini, *De Plumbis Antiquorum Numismatisbus Tamsacris Quam Profonis Dissertatio*, Roma, 1750.
- Fidan 2016 E. Fidan, "Tarih Öncesi Dönemlerde Anadolu'da Kullanılmış Olan Maden Yatakları", *Yeraltı Kaynakları Dergisi*, Yıl:5, Sayı:9, 2016, 49-59.
- Fittschen 1969 K. Fittschen, *Untersuchungen zum Beginn der Sagedarstellungen bei den Griechen*, Berlin, 1969.
- Forbes 1950 R. J. Forbes, *Metallurgy in Antiquity, A Notebook for Archaeologists and Technologists*, Leiden, 1950.
- Forrer 1975 L. Forrer, *The Weber Collection Vol III, Part II*, New York, 1975.
- Forsyth 1953 H. Forsyth, "Medieval Statues of the Pieta in the Museum", *The Metropolitan Museum of Art Bulletin* 11, No.7, 1953, 177-184.
- Foskolou 2015 V. A. Foskolou, "Reading the Images on Pilgrim Mementoes (Eulogies): Their Iconography as a Source for the Cult of Saints in the Early Byzantine Period", *Für Seelenheil und Lebensglück. Das byzantinische Pilgerwesen und seine Wurzeln* (Ed. D. Ariantzi- I. Eichner), Mainz, 2015, 315–325.
- Fossing 1929 P. M. A. Fossing, *The Thorvaldsen Museum: Catalogue of the Antique Engraved Gems and Cameos*. Copenhagen, 1929.
- Friedman 1984 M. Friedman, "The Prophet Elijah's Ascension in the Works of Chagall" *Journal of Jewish Art* 10, 1984, 102-113.
- Ful 2019 Ş. D. Ful, "Yazıtlar Işığında Kyzikos'ta Zeus Tapınımı", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Yaz 2019, Sayı: 14/1, 2019, 263-283.

- Furtwängler 1896 A. Furtwängler, *Beschreibung der geschnittenen Steine im Antiquarium. Königliche Museen zu Berlin*, Berlin, 1896.
- Gagniers 1969 J. Des Gagniers, “Introduction Historique” *Laodicée du Lycos, le Nymphé. Campagnes 1961-1963* (Ed. E. De Boccard), Québec, 1969, 1-11.
- Garnczarska 2015 M. Garnczarska, “The Iconographic Motif of A Griffin and A Hare on The So-called Saracenic- Sıcikian Casket From the Wawel Cathedral Treasury In Cracow”, *Studia Ceranea* 5, 2015, 59-72.
- Grabar 1958 A. Grabar, *Ampoules des Terre Sainte (Monza – Bobbio)*, Paris, 1958.
- Grabar 1969 A. Grabar, *Christian Iconography: A study of Origins*, Princeton, 1969.
- Greatrex 2008 G. Greatrex, “Political- Historical Survey, c.250-518”, *The Oxford Handbook of Byzantine Studies* (Ed. E. Jeffreys-J. Haldon-R. Cormack), New York, 2008.
- Greenewalt vd. 1998 Greenewalt – Crawford H – M. L. Rautman, “The Sardis Campaigns of 1994 and 1995”, *American Journal of Archaeology* 102:3, 1998, 469–505.
- Greet 2015 B. J. R. Greet, *The Roman Eagle: A Symbol and its Evolution*, (Doctor of Philosophy), The School of Languages, Cultures, and Societies The Department of Classics The University of Leeds, 2015.
- Grierson 1996 P. Grierson, “Late Roman Medallions in the Dumbarton Oaks Collection” *Dumbarton Oaks Papers Vol. 50*, 1996, 139-145.
- Grierson-Mays 1992 P. Grierson, M. Mays, *Catalogue of Late Roman Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, From Arcadius and Honorius to the Accession of Anastasius*, Washington D.C., 1992.
- Grimal 1997 P. Grimal, *Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma*, (Çev. S. Tamgüç), 1997.
- Grotowski 2010 P. L. Grotowski, “Arms and armour of the warrior saints: Tradition and Innovation in Byzantine Iconography (843-1261)”,

The medieval Mediterranean: Peoples, Economies and Cultures, 400-1500 Vol. 87, 2010.

- Guizzi 2008 F. Guizzi, “Helenistik Dönem Yazıtları”, (Ed. T. Ritti- E. Miranda- F. Guizzi), Denizli- Hierapolis Arkeoloji Müzesi Yunanca ve Latince Yazılı Eserlerin Kataloğu, Denizli Yöresinden Gelen Yazıtlar, 2008, Liguori, 2008, 39- 67.
- Gülbay – Kireç 2008 O. Gülbay- H. Kireç, *Efes Kurşun Tesseraaeları*, Selçuk-Efes Kent Belleği Kültür Dizisi, No:2, İzmir, 2008.
- Günaltay 1987 Ş. Günaltay, *Yakın Şark IV I. Bölüm/Perslerden Romalılara Kadar*, Ankara, 1987.
- Hachlili 2002 R.Hachlili, “The Zodiac in Ancient Jewish Synagogal Art: A Review” *Jewish Studies Quarterly*, Vol. 9, No. 3, 2002, 219-258.
- Halsberhge 1972 G. Halsberhge, *The Cult of Sol Invictus*, Netherlands, 1972.
- Hamilton 1842 W. J. Hamilton, *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia: with Some Account of their Antiquities and Geology*, London, 1842.
- Harley-McGowan 2011a F. Harley-McGowan, “The Constanza Carnelian and the Development of Crucifixion Iconography in Late Antiquity”, *Gems of Heaven: Recent Research on Engraved Gemstones in late Antiquity c. AD 200-600* (Ed. C. Entwistle- N. Adams), London, 2011, 214-220.
- Harley-McGowan 2011b F. H. MCGowan, “Death is Swallowed Up in Victory. Scenes of Death in Early Christian Art and the Emergence of Crucifixion Iconography”, *Cultural Studies Review* vol. 17. 1, March 2011, 101-124.
- Hansen 1971 E. V. Hansen, *The Attalids of Pergamon*, New York, 1971.
- Hanslik 1967 R. Hanslik, “Diocletianus”, *Der Kleine Pauly, Band II*, Stuttgart: Alfred Druckenmüller Verlag, 1967.
- Haring 1923 H, Walter, “The Winged St. John The Baptist: Two Examples In American Collections”, *The Art Bulletin*, Vol. 5, 1923, 5-40.
- Harries 1999 J.D. Harries, *Law and Empire in Late Antiquity*, Cambridge, 1999.

- Hawley 1863 W. A. Hawley, *Asia Minor*, New York, 1863.
- Hayes 1972 J. W. Hayes, *Late Roman Pottery, The British School at Rome*, London, 1972.
- Head 1906 B. V. Head, *Catalogue of the Greek Coins of Phrygia*, BMC Greek Coins, London, 1906.
- Head 1976 B. V. Head, *Catalogue of the Greek Coins of Phrygia*, Sala Bolognese, 1976.
- Head 1977 B. V. Head, *Historia Numorum A Manual Of Greek Numismatics*, London, 1977.
- Heaton 2005 H. Heaton, *Avrupa İktisat Tarihi*, (Çev. M.A. Kılıçbay-O. Aydoğuş), Ankara, 2005.
- Heid 2006 S. Heid “Kreuz”, *Reallexikon für Antike und Christentum*, (Ed. Anton Hiersemann), Stuttgart, 2006, C. 21, 2006, 1100-1147.
- Hendel 1999 R. S. Hendel, “Serpent”, *Dictionary of Deities and Demons in the Bible (2nd ed.)*, (Ed. K. Toorn, B. Becking, P. Horst), 1999, 744-747.
- Hendy 1985 M. F. Hendy, *Studies in the Byzantine Monetary Economy, c.300-1450*, Cambridge, 1985.
- Henri Quetin 1908 D. Henri Quetin, *Les martyrologes historiques du Moyen Age: étude sur la formation du Martyrologe Romain*, Librairie Victor Lecoffre, Paris, 1908.
- Hoddinnot 1963 R. F. Hoddinnot, *A Study of the Origins and the Initial Development of East Christian Art*, New York, 1963.
- Humann vd. 1898 C. Humann-C. Cichorius-W. Judeich, *Altertümer von Hierapolis (Jahrbuch des Kaiserlich Deutschen Archeologischen Instituts 4. Ergänzungsheft)*, Berlin, 1898.
- Huttner 2013 U. Huttner, *Early Christianity in the Lycus Valley, Ancient Judaism and Early Christianity*, Vol. 85, Leiden-Boston, 2013.
- Hvalvik 2006 R. Hvalvik, “Christ Proclaiming His Law to the Apostles: The Traditio Legis-Motif in Early Christian Art and Literature”, *The*

New Testament and Early Christian Literature in Greco-Roman Context (Ed. J. Fotopoulos), Leiden-Boston, 2006, 405-438.

- İnan 1981 J. İnan, "Perge Kazısı 1981 Çalışmaları", *Türk AD*, XXVI-2, 1983, 1-63.
- İnan-Rosenbaum 1979 J. İnan-E. A. Rosenbaum, *Römische und Frühbyzantinische Porträtplastik aus der Türkei: Neue Funde*, Mainz am Rhein, 1979.
- Jastrzebowska 1998 E. Jastrzebowska, "Daniel I Tekla Meidzy Lwami: Antyczne Korzenie Sceny", *Originalveröffentlichung in: Studia początków ikonografii chrześcijańskiej*, Warschau 1998, 25-57.
- Jensen 2000 R. M. Jensen, *Understanding Early Christian Art*, New York, 2000.
- Jensen 2011 R. M. Jensen, *Living Water, Images, Symbols and Settings of Early Christian Baptism*, Boston, 2011.
- Jensen 2015 R. M. Jensen, "Allusions to Imperial Rituals in Fourth-Century Christian Art", *The Art of Empire. Christian Art in Its Imperial Context*, (Ed. L. M. Jefferson-R. M. Jensen), Minneapolis, 2015, 13-47.
- Jones 1964 A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire 284-602*, Oxford, 1964.
- Jones 1965 A. H. M. Jones, *Constantine and The Conversion of Europe*, Oxford, 1965.
- Jones 1983 A. H. M. Jones, *The Cities of The Eastern Roman Provinces*, Amsterdam, 1983.
- Jones 1997 A. H. M. Jones, *Constantine and the Conversion of Europe*, Toronto, 1997.
- Jordanov 1987 I. Jordanov. "La stratégie de Preslav aux X-XIe siècles selon les données de paléographie" *SBS*, I, 89-96.
- Judge 2010 E. A. Judge, *Jerusalem and Athens: Cultural Transformation in Late Antiquity*, (Ed. Alanna Nobbs), Tübingen, 2010.
- Junkelman 2002 M. Junkelman, "Gladyatörlerin Silahları ve Dövüş Teknikleri," *Efes Gladyatörleri*, Selçuk, 2002, 25-42.

- Kaçar 2009 T. Kaçar, *Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık*, İstanbul, 2009.
- Kalavrezou 1990 I. Kalavrezou, "Images of The Mother: When the Virgin Mary Became Meter Theu", *Dumbarton Oaks Papers* 44, 1990, 165-172.
- Kalof 2007 L. Kalof, *Looking at Animals in Human History*, Chicago, 2007.
- Kaufmann 1908 C. M. Kaufmann, *Dritter Bericht über die Ausgrabung der Menas-Heiligtümer in der Mareotiswüste (Abschluss der Ausgrabungen)*, Kairo, 1908.
- Kanteowicz 1960 E. H. Kanteowicz, "On the Golden Marriage Belt and the Marriage Rings of the Dumbarton Oaks Collection", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 14 1960, 1-16.
- Kazhdan 1991 A. Kazhdan- N. P. Ševčenko, *Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol. 3, (Ed. A. P. Kazhdan), New York, 1991.
- Kent 1959 J. P. C. Kent, "An Introduction to the Coinage of Julian the Apostate (AD. 360-363)", *The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society*, 1959, Sixth Series Vol. 19, 1959, 109-117.
- Kent-Sutherland 1981 J.P.C. Kent- C.H.V Sutherland, *The Roman Imperial Coinage, The Family of Constantine*, Vol. 8, London, 1981.
- Keresztes 1981 P. Keresztes, *Constantine and Great Monarch and Apostle*, Amsterdam, 1981.
- Konstantopoulos 1917 K. M. Konstantopoulos, *Βυζαντιακά Μολυβδόβουλλα του εν Αθήναις 'Εθνικού Νομισματικού Μουσείου*, Athens, 1917.
- Kool 2013 R. Kool, "Lead Token Money in the Kingdom of Jerusalem", *The Numismatic Chronicle*, Vol. 73, 2013, 293-339.
- Koenig 2018 S. M. Koenig, *Bathsheba Survives*, South Carolina, 2018.
- Kossatz-Deissmann 1981a A. Kossatz-Deissmann, 1981, "Achilleus", *Lexicon iconographicum mythologiae classicae*, Zürich- München, Band I, 1981, 37-200.

- Kossatz-Deissmann1981b A. Kossatz-Deissmann, 1981, “Achilleus”, *Lexicon iconographicum mythologiae classicae*, Zürich- München, Band II, 1981, 56-145.
- Köroğlu 2011 G. Köroğlu, “Yumuktepe Höyüğü Kazılarında Gün Işığına Çıkarılan Aziz Menas Tasvirli Hacı Şişesi”, *SELEVCIA AD CALYCADNVM*, Sayı:1, Ankara, 2011, 77-88.
- Kretschmer 2008 H. Kretschme, *Lexikon der Symbole und Attribute in der Kunst*, Stuttgart, 2008.
- Kroll 2015 J. H. Kroll, *Small Bronze Tokens from the Athenian Agora: Symbola or Kollyboi*, KAIPOΣ Contributions to Numismatics in Honor of Basil Demetriadi, (Ed. Ute Wartenberg and M. Amandry), *The Amerikan Society*, 2015, 107-117.
- Kuvatova 2017 V. Kuvatova, “Early Christian Funerary Painting in Thessaloniki Macedonian and Roman Traditions”, *Macedonian-Roman-Byzantine The Art of Northern Greece from Antiquity to Middle Ages*, 2017, 128-141.
- Küçükoğlu 2018 S. Sabri Küçükoğlu, “Hz. İsa ve Abgar Mektuplaşması ile Kutsal Mendil/Kefen’in Kudüs-Şanlıurfa (Edessa)-İstanbul-Torino Serüveni ve Kültürel Miras Turizmindeki Yeri”, *II. Uluslararası Turizm ve Kültürel Miras Kongresi, Türk Bilim Aralık 2018*, Şanlıurfa, 2018, 60-75.
- Kreucher 2003 G. Kreucher, *Der Kaiser Marcus Aurelius Probus und seine Zeit*, Historia- Einzelschriften Band 174, Berlin, 2003.
- Laborde 1838 L. E. S. J. de Laborde, *Voyage de la Syrie ed de l’Asie Mineure*, Paris, 1838.
- Lançon 2000 B. Lançon, *Rome in Late Antiquity: Everyday Life and Urban Change AD 312-609*, Edinburgh, 2000.
- Lang 2003 G. Lang, *Klassische Antike Stätten Anatoliens, Band 2: Larissa-Zeleia*, Norderstedt, 2003.
- Lang-Crosby 1964 M. Lang-M. Crosby, *Weights, Measure and Tokens*, Athenian Agora Vol. X, New Jersey, 1964.
- Lasareff 1938 V. Lasareff, “Studies in the Iconography of the Virgin”, *The Art Bulletin* 20, 1938, 26-87.

- Laskaris 2000 N. G. Laskaris, *Monuments Funéraires Paléochrétiens (et byzantines) de Grèce*, Athens, 2000.
- Lawrence 1927 M. Lawrence, "City-Gate Sarcophagi" *The Art Bulletin* 10, 1927, 1-45.
- Laurent 1963 V. Laurent, *Le Corpus des sceaux de l'empire byzantin V.1. L'église*, Paris, 1963.
- Laurent 1965 V. Laurent, *Le Corpus des sceaux de l'empire byzantin V.2. L'église*, Paris, 1965.
- Laurent 1972 V. Laurent, *Le Corpus des Sceaux de l'empire Byzantin. L'église: Supplément*, Paris, 1972.
- Leake 1976 W. M. Leake, *Journal of a Tour in Asia Minor*, New York, 1976.
- Leclercq 1924 H. Leclercq, "Ampoules (A Eulogie)", *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, I.1, 1924, 1722-1747.
- Lee 2016 A.D. Lee, *Pagans and Christians in Late Antiquity: A Sourcebook*, Routledge, New York, 2016.
- Leithart 2010 P. J. Leithart, *Defending Constantine: the Twilight of an Empire and the Dawn of Christendom*, InterVarsity Press, 2010.
- Leemans vd. 2003 J. Leemans- B. Dehandschutter- W. Mayer, *Greek homilies: Let us die that we may Live, Greek homilies on Christian martyrs from Asia Minor, Palestine and Syria (c. AD 350-AD 450)*, London, New York, 2003.
- Lenski 2006 N. Lenski, *Age of Constantine*, Cambridge, 2006.
- Lenski 2007 N. Lenski, "The Reign of Constantine", (Ed. N. Lenski), *The Cambridge Companion to The Age of Constantine*, Cambridge, 2007, 59-90.
- Lequenne 1991 F. Lequenne, *Galat'lar*, (Çev. S. Albek), Ankara, 1991.
- Levick 1967 B. Levick, *Roman Colonies in Southern Asia Minor*, Oxford, 1967.
- Serbeti 1992a F.D. Serbeti: "Kronos", *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* Zürich 1992, Band. VI/1, 142-147.

- Serbeti 1992b F.D. Serbeti: “*Kronos*”, *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* Zürich 1992, Band VI/2 64-67.
- López Ruiz 2006 C. López Ruiz, “Some Oriental Elements in Hesiod and the Orphic Cosmogonies” *JANER*, Vol. 6, 2006, 71-104.
- Magie 1950 D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor To The End Of The Third Century After Christ Vol I-II*, New Jersey, 1950.
- Magie 2001 D. Magie, *Anadolu’da Romalılar I, Attalos’un Vasiyeti* (Çev. N. Başgelen-Ö. Çapar), İstanbul, 2001.
- Majeska 1974 G. P. Majeska, “A Medallion of the Prophet Daniel in the Dumbarton Oaks Collection”, *Dumbarton Oaks Papers Vol. 28*, 1974, 361-366.
- Malay 1992 H. Malay, *Helenistik Devirde Pergamon ve Aristokinos Ayaklanması*, İzmir, 1992.
- Malbon 1990 E. S. Malbon, *The Iconography of the Sarcophagus of Junius Bassus*, Princeton, New Jersey, 1990.
- Manders 2012 E. Mandres, *Coining Images of Power, Patterns in Representation of Roman Emperors on Imperial Coinage AD 193-284*, Boston, 2012.
- Mansel 1971 A. M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara, 1971.
- Marchese 1986 R. T. Marchese, *The Lower Meander Flood Plain- A regional settlements study, Part I*, Oxford, 1986.
- Martindale 1992 J. R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire: Volume III, AD 527-641*, Cambridge, 1992.
- Mattingly-Sydenham 1968 H. Mattingly- E. A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage, Part 1: Valerian I to Florian, Part 2: Probus to Diocletian, Vol. V*, London, 1968.
- Mayer 1887 M. Mayer, *Die Giganten und Titanen in der Antiken Sage und Kunst*, Berlin, 1887.
- McEnvoy 2013 M. A. McEnvoy, *Child Emperor Rule in the Late Roman West, AD 367-455*, Oxford, 2013.

- McGing 1986 B. C. McGing, *The Foreign Policy of Mithridates VI Eupator King of Pontus*, Leiden, 1986.
- McShine 1964 R. Mcshine, *The Foreign Policy of the Attalus of Pergamum*, Urbana, 1964.
- Mellaart 1964 J. Mellaart, "Excavations at Çatal Höyük 1963: Third Preliminary Report", *AnatSt* 14, 1964, 39-119.
- Merkelbach 1995 R. Merkelbach, *Isis regina-Zeus Sarapis. Die griechisch-ägyptische Religion nach den Quellen dargestellt*, Stuttgart-Leipzig, 1995.
- Metaxas 2012 S. Metaxas, "Zur materiellen Kultur des Byzantinischen Sizilien", *Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts, BYZAS 15*, (Ed. Beate Böhlendorf-Arslan, Alessandra Ricci), İstanbul, 2012, 39-48.
- Metzger 1981 C. Metzger, *Les ampoules à eulogie du Musée du Louvre*, Paris, 1981.
- Meyer 2014 M. Mayer, "Theologizing or Indulging Desire: Bathers in Sacra Parallela" *A Journal of New Perspectives on Medieval Art, Issue 5*, August 2014, 1-32.
- Middleton 1998 S. H. Middleton, *Seals, Finger Rings, Engraved Gems and Amulets in the Royal Albert Memorial Museum*, Exeter, 1998.
- Mitchell 2016 S. Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi MS 284-641*, (Çev. T. Kaçar), Ankara, 2016.
- Mitchell-Waelkens 1998 S. Mitchell- M. Waelkens, *Pisidian Antioch*, London, 1998.
- Morrison-Seibt 1982 C. Morrison-W. Seibt, "Sceaux de commerciaires byzantins du VIIe. Siècle trouves a Carthage", *Revue Numismatique 6th serie 24*: 1982, 222-241.
- Nasaina 2018 M. Nasaina, "Woman's Position in Byzantine Society", *Open Journal for Studies in History*, 1(1), 2018, 29-38.
- Nesbitt 1991 J. W. Nesbitt, "Lead seals from Aphrodisias" *Dumbarton Oaks Papes* 37, 1991, 159-166.

- Nesbitt 2003 J. W. Nesbitt, "Apotropaic Devices on Byzantine Lead Seals and Tokens in the Collection of Dumbarton Oaks and the Fogg Museum of Art", *Through a Glass Brightly. Studies in Byzantine and Medieval Art and Archaeology* (Ed. David Buckton, Ch. Entwistle), Oxford, 2003, 107-113.
- Nesbitt-Oikonomides 1991 J. W. Nesbitt- N. Oikonomides, *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art, Vol. I: Italy, North of the Balkans, North of the Black Sea*, Washington, 1991.
- Nesbitt-Oikonomides 1994 J. W. Nesbitt- N. Oikonomides, *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art Vol II: South of the Balkans, the Islands, South of Asia Minor*, Washington, 1994.
- Nesbitt-Oikonomides 1996 J. W. Nesbitt- N. Oikonomides, *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art, Vol III: West, Northwest, and Central Asia Minor and the Orient*, Washington, 1996.
- Newell 1941 E. T. Newell, *The Coinage of The Western Seleucid Mints From Seleucus I to Antiochos III*, New York, 1941.
- Nilsson 1951 M. P. Nilsson, "The Sickles of Kronos", *BSA, Vol. 46*, 1951, 122-124.
- Nriagu 1983 J. O. Nriagu, *Lead and Lead Poisoning in Antiquity*, New York, 1983.
- Nuelsen-Mullins 1915 J. L. Nuelsen- E.Y. Mullins, *The International Standard Bible Encyclopaedia*, Chicago, 1915.
- Odabaşı 2019 F. Odabaşı, *Rönesans Dönemi "İyi İmparatorlar" Kavramının Roma İmparatorluk Sikkelerinde İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.
- Odhal 2004 C. M. Odhal, *Constantine and Christian Empire*, London, 2004.
- Oğuzhanoglu 2019 U. Oğuzhanoglu, "A Lead Seal From The Laodikeia-Kandilkırı Excavations and an Overall Assessment of Seal Use in South-Western Anatolia During The Early Bronze Age", *Oxford Journal Of Archaeology*, 38(1), 2019, 39-64.

- Oikonomides 1983 N. Oikonomides, "The Usual Lead Seal" *Dumbarton Oaks Papes* 37, 1983,148-157.
- Oikonomides 1985 N. Oikonomides, *Byzantine Lead Seal*, Washington DC, 1985.
- O'Kane 2002 M. O'Kane, *Borders, Boundaries and the Bible*, New York, 2002.
- Olshausen 1972 E. Olshausen, *Der Kleine Pauly: Lexikon der Antike; auf der Grundlage von Pauly's Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Bd. 4, Stuttgart, 1972.
- Ostrogorsky 1999 G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Prof. Dr. F. Işıltan), Ankara, 1999.
- Öğüt 2006 S. Polat Öğüt, *Principatus Dönemi Küçük Asya'sında Gösteriler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2006.
- Önal 2006 M. Önal, *Zeugma Mühür Baskılarında Krallar, İmparatorlar, İmparatoriçeler, Filozoflar ve Semboller*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2006.
- Özdemir-Öztaşkın 2010 H. Özdemir- G. K. Öztaşkın, "Denizli Arkeoloji Müzesi'nde Yer Alan Bizans Dönemi Maden Haçlarından Bir Grup", *XIII. Orta çağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 14-16 Ekim 2009*, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul, 2010, 490-499.
- Özgür vd 1996 Edip özgür vd., *Sculptures of the Museum in Antalya I: A Journey into Mythology and into History*, Ankara, 1996.
- Özsait 1985 M. Özsait, *Helenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi*, İstanbul, 1985.
- Öztaşkın 2020 M. Öztaşkın, "Olympos'ta Bulunmuş Figürlü Bir Ampullanın İkonografik Değerlendirmesi", *Social Sciences Research Journal*, 9 (1), 2020, 181-188.
- Pancaroğlu 2004 O. Pancaroğlu, "The Itinerant Dragon-Slayer: Forging Paths of Image and Identity in Medieval Anatolia", *Gesta*, Vol. 43. No. 2, 2004, 151-164.

- Paine 2013 L. Paine, *The Sea and Civilization, Maritime History of the World*, New York, 2013.
- Pardini vd. 2016 G. Pardini, M. Piacentini, A. C. Felici, M.L. Santarelli, and S. Santucci, “Matrici per tessere plumbee dalle pendici nord-orientali del Palatino. Nota Preliminare”, (Ed A.F. Ferrandes and G. Pardini), *Le regole del gioco. Tracce, archeologi, racconti. Studi in onore di Clementina Panella*, Rome, 2016, 649-667.
- Parman 2002 E. Parman, *Ortaçağ'da Bizans Döneminde Frigya (Phrygia) ve Bölge Müzelerdeki Bizans Taş Eserleri*, Eskişehir, 2002.
- Partington 1935 J. R. Partington, *Origins and Development of Applied Chemistry*, London, 1935.
- Paton 1907 J. M. Paton, “Archaeological News”, *AJA* 11.1, 1907, 71-141.
- Pedone 2018a S. Pedone, “On Some Fragments Of Decorated Mensae of the Archaeological Museum of İstanbul”, *15. Yılında Laodikeia (2003-2018 Yılları)*, Laodikeia Çalışmaları 3 (Ed. C. Şimşek), İstanbul, 2018, 253-272.
- Pedone 2018b S. Pedone, “Una singolare bottega di lapicidi bizantini attiva a Hierapolis efeso e sardi”, *Acta ad Archaeologiam et Artium Historiam Pertinentia*, 30, 2018, 217–236.
- Pekak-Gür 2015 S. Pekak- D. Gür, “İsa'nın Doğumu”, *Sanat Tarihi Dergisi*, XXIV/2, İzmir, 2015, 175-226.
- Pekman 1989 A. Pekman, *Son Kazı ve Araştırmalar Işığında Perge Tarihi*, Ankara, 1989.
- Philpot 1897 J. H. Philpot, *The Sacred Tree or the Tree in Religion and Myth*, New York, 1897.
- Pittman 2013 H. Pittman, “Seals and sealings in the Sumerian World”, *The Sumerian World* (Ed. H. Crawford), London, 2013, 319-344.
- PLRE I *The Prosopography of the Later Roman Empire Volume 1, AD 260-395*, (A. H. M. Jones, J. R. Martindale, J. Morris) Cambridge At The University Press, 1971.
- Pohlenz 1916 M. Pohlenz, “Kronos und Die Titanen”, *NJKA* 37, 1916, 549-594.

- Pohlsander 2002 H. A. Pohlsander, *The Emperor Constantine*, Routledge Publication, London, 2002.
- Pollitt 1986 J. J. Pollitt, *Art in Hellenistic Age*, Cambridge, 1986.
- Popham-Sackett 1979 M. R. Popham- L.H Sackett, *Lefkandi I: The Iron Age*. London, 1979.
- Posner 2003 E. Posner, *Archives in the Ancient World*, Chicago, 2003.
- Potter 2010 D. Potter, *A Companion to the Roman Empire*, Oxford, 2010.
- Price-Trell 1977 M. Price- B. L. Trell, *Coins and their cities: Architecture on the ancient coins of Greece, Rome and Palestine*, London, 1977.
- Price 2004 R. F. Price, *Ritüel ve İktidar, Küçük Asya'da Roma İmparatorluk Kültü*, (Çev. T. Esin), Ankara, 2004.
- Quirini-Poplowski 2014 R. Quirini-Poplowski, "Seaside Shrines in the Late Mediaeval Black Sea Basin. Topography and Selected Historical and Art Historical Questions", *The Holy Portolano Le Potulan Sacré. The Sacred Geography of Navigation in the Middle Ages. Fribourg Colloquium 2013 Le Portulan sacré La géographie religieuse de la navigation au Moyen Age*, (Ed. B. Michèle and R. Martin), Munich, 2014, 95-120.
- Rahmani 1966 L. Y. Rahmani, "Two Early Christian Ampullae", *Israel Exploration Journal* 16, 1966, 71-74.
- Raquel 2013 M.I. Raquel, "O Menino de Belém: Da Festa do Natal à Iconografia da Natividade e da Adoração", *Gaudium Sciendi*, 5, 2013, 104-126.
- Ramsey 1887 W. M. Ramsay, "Antiquities of Southern Phrygia and the Border Lands (I)," *AJA* 3, 1887, 344-368.
- Ramsay 1895 W. M. Ramsay, *The Cities and Bishoprics of Phrygia, being an essay of the local history of Phrygia from the earliest times to the Turkish conquest*, Oxford, 1895.
- Ramsay 1961 W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası* (Çev. M. Pektaş), İstanbul, 1961.
- Rautman 2010 H. Rautman, "Daniel at Sardis", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 2010, 47–60.

- Ratliff 2012 B. Ratliff, "To Travel to the Holy", *Byzantium and Islam. Age of Transition, 7th -9th Century* (Ed. H. C. Evans- B. Ratliff.), 2012, 86-88.
- Regling 1913 K. Regling, "Verzeichnis der bei den Ausgrabungen von Pergamon gefundenen Münzen" (Ed. A. Conze), *Stadt und Landschaft, Altertümer von Pergamon I /2*, Berlin, 1913, 355-363.
- Renfrew 1967 C. Renfrew, "Cycladic Metallurgy and the Aegean Early Bronze Age" *AJA, Vol. 71, No. 1 (1967)*, 1967, 1-20.
- Rice 1998 T. Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam. Bizans'ın Mücevheri Konstantinopolis*, İstanbul, 1998.
- Richardson 2020 J. N. Richardson, "Through Water and Stone: The Brescia Sarcophagus Crossing of the Red Sea", *Exodus, Border Crossing in Jewish, Christian and Islamic Texts and Images*, 2020, 49-76.
- Richter 1956 G. Richter, *Catalogue of Greek and Roman Antiquities in the Dumbarton Oaks Collection*, Cambridge, 1956.
- Ridgway 1987 B. S. Ridgway, "Ancient Greek Women and Art: The Material Evidence", *AJA, Vol. 91, No. 3*, 1987, 399-409.
- Ritti 2017 T. Ritti, *Hierapolis di Frigia IX, Storia e istituzioni di Hierapolis*, İstanbul, 2017.
- Ritti- D'Andria 1985 T. Ritti-F. D'Andria, *Hierapolis: scavi e ricerche*, Roma, 1985.
- Robert 1969 L. Robert, "Les Inscriptions" *Laodicée Du Lycos Le Nymphée*, (Ed. E. De Boccard), Paris, 1969, 247- 419.
- Robinson 1969 H. S. Robinson, "Chiron at Corinth" *AJA Vol. 73, No. 2*, 1969, 193-197.
- Rombos 1988 T. Rombos, *The Iconography of Attic Late Geometric II Pottery*. Åströms förlag, 1988.
- Ross 2016 A. J. Ross, *Ammianus Julian, Narrative and Genre in the Res Gestae*, Oxford, 2016.

- Rostovtzeff 1961 M. Rostovtzeff, *The Social Economic History of the Hellenistic World, Vol I*, Oxford, 1961.
- Ruge 1924 W. Ruge, “*Laodikeia*”, *RE XII.1*, 1924, 722-724.
- Sabatier 1858 J. Sabatier, “*Plombs, Bulles Et Sceaux Byzantines*”, *RA 15*, 1858, 82-100.
- Salisbury 2011 J. E. Salisbury, *The Beast Within: Animals in the Middle Ages*, London, 2011.
- Sandrin 1997 K. Sandrin, “*Liturgy, Pilgrimage and Devotion in Byzantine Objects*”, *Bulletin of the Detroit Institut of Arts*, 67.4, 1997, 47-56.
- Santi 2000 F. M. Santi, “*Comunita Giudaiche a Laodicea*”, *Laodicea Di Frigia I*, Roma, 2000, 25- 27.
- Sarre 1998 F. Sarre, *Küçük Asya Seyahatnamesi*, İstanbul, 1998.
- Sach vd. 1988 H. Sach- E.Badstübner- H. Neumann, *Christliche Ikonographie in Stichworten*, Leipzig, 1988.
- Schäfer 2018 S. Schäfer “*Δέξαι εὐλογίαν- der Bronzestempel mit der Darstellung des heiligen Isidor von Chios und sein möglicher*”, Für Seelenheil und Lebensglück. Das byzantinische Pilgerwesen und seine Wurzeln, (Ed. D. Ariantzi- Ina Eichner), *Byzanz zwischen Orient und Okzident*, 10, 2018, 327-342.
- Schaff 1885 P. Schaff, *Ante-Nicene Fathers: The Twelve Patriarchs, Experts and Epistles, The Clementia, Apocrypha, Decretals, Memoirs of Edessa and Syriac Documents, Remains of the First Age*, 8, Edinburg, 1885.
- Schalit 1960 A. Schalit, “*The Letter of Antiochos III to Zeuxis Regarding the Establishment of Jewish Military Colonies in Phrygia and Lydia*,” *The Jewish Quarterly Review*, 50, 4, 1960, 289-318.
- Sheckler-Leith 2010 A. E. Sheckler- M. J. W. Leith, “*The Crucifixion Conundrum and the Santa Sabina Doors*”, *The Harvard Theological Review*, Vol. 103, No. 1, 2010, 67- 88.
- Schiller 1971 G. Schiller, *Iconography of Christian Art*, Vol.1. New York, 1971.
- Schlumberger 1884 G. Schlumberger, *Sigilographie de l'Empire Byzantin*, Paris, 1884.

- Schott 2008 J. M. Schott, *Christianity, Empire, and the Making of Religion in Late Antiquity*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2008.
- Segal 2002 J. B. Segal, *Edessa (Urfa) Kutsanmış Şehir* (Çev. A. Arslan), İstanbul, 2002.
- Seibt 1978 W. Seibt, *Die Byzantinischen Bleiseigl in Österrish I Teil Kaiserhof*, Wien, 1978.
- Seibt-Zarnitz 1997 W. Seibt-M. Zarnitz, *Das Byzantischen Bleiseigl als Kunstwerk, Katalog zur Ausstellung*, Wien, 1997.
- Sena Chiesa 1966 G. Sena Chiesa, *Gemme del Museo Nazionale di Aquileia*, Aquileia, Padova, 1966.
- Sevin 2001 V. Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, İstanbul, 2001.
- Shutt 1985 R. J. H. Shutt, "Letter of Aristeas, Third Century B.C. – First Century A.D. A New Translation and Introduction", (Ed. J.H. Charlesworth), *The Old Testament Pseudepigrapha*, vol. 2, 1985, 7-34.
- Sieger 1987 J. D. Sieger, "Visual Metaphor as Theology: Leo the Great's Sermons on the Incarnation and the Arch Mosaics at S. Maria Maggiore", *Gesta*, Vol. 26, No. 2, 1987, 83-91.
- Smith 1922 A. M. Smith, "The Iconography of the Sacrifice of Isaac in Early Christian Art" *AJA*, Vol. 2, 1922, 159-173.
- Smith 1997 R. R. R. Smith, "The Public Image of Licinius I: Portrait Sculpture and Imperial Ideology in the Early Fourth Century", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 87, 1997, 170-202.
- SNG 1998 *Sylloge Nummorum Graecorum Heft 6*, München, 1998.
- Sodini 2011 J. P. Sodini, "La terre des semelles: images pieuses ramenees par les pelerins des Lieux saints (Terre sainte, Martyria d'Orient)", *Journal des Savants*, 2011, 77–140.
- Southern 2015 P. Southern, *The Roman Empire from Severus to Constantine*, Routledge, New York, 2015.

- Spier 1992 J. Spier, *Ancient Gems and Finger Rings: Catalogue of the Collections of the J. Paul Getty Museum*, Malibu, California, 1992.
- Spier 1997 J. Spier, "Early Christian Gems and Their Rediscovery" *Studies in History of Art, Vol. 54, Symposium Papers XXXII: Engraved Gems: Survivals and Revivals*, 1997, 32-43.
- Spier 2012 J. Spier, "Late Antique and Early Christian Gems: Some Unpublished Examples, *Gems of Heaven, Recent Research on Engraved Gemstone in Late Antiquity AD 200-600*, (Ed. C. Entwistle- N. Adams) British Museum Research Publication Number 177, London, 2012, 193-207.
- Spieser 1998 J. M. Spieser, "The Representation of Christ in the Apses of Early Christian Churches", *Gesta, Vol. 37, No. 1*, 1998, 63-73.
- Spitzing 1989 G. Spitzing, *Lexikon Byzantinisch-Christlicher Symbole*, Köln: Eugen Diederichs, 1989.
- Stark 2007 R. Stark, *Discovering God*, New York, 2007.
- Starodubcev 2013 T. Starodubcev, "Holy gardener and holy bishop: the images and cult of holy martyrs named Phokas- Свети вртлар и свети епископ: представе и поштовање светих мученика са именом Фока", *Zograf, (37)*, 2013, 37-53.
- Stiegemann 2001 C. Stiegemann, *Byzanz, das Licht aus dem Osten: Kult und Alltag im Byzantinischen Reich vom 4 bis 15 Jahrhundert* Katalog der Ausstellung im Erzbischöflichen Diözesanmuseum Paderborn, 2001.
- Şahin 1999 Sencer Şahin, *Die Inschriften von Perge I: Vorrömische Zeit, frühe und hohe Kaiserzeit, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Nordrhein-Westfälische Akademie der Wissenschaften*, Bonn, 1999.
- Şimşek-Ceylan 2003 C. Şimşek-A. Ceylan, "Laodikeia'da Tespit Edilen Bir Deprem ve Diocletianus'a İthaf Edilen Bir Yazıt (Lykos Laodikeia'sı)", *Archivum Anatolicum/Anadolu Arşivleri Cilt VI, Sayı 1*, Ankara, 2003, 147-163.
- Şimşek 2005 C. Şimşek, "2003 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazısı", *26. KST, Cilt I*, Ankara, 2005, 305-320.

- Şimşek 2006a C. Şimşek, “2004 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazısı”, 27. *KST*, Cilt I, Ankara, 2006, 419-434.
- Şimşek 2006b C. Şimşek, “A Menorah with a Cross Carved on a Column of Nymphaeum a at Laodicea ad Lycum”, *JRA* 19, 2006, 343-346.
- Şimşek 2007 C. Şimşek, “2005 Yılı Laodikeia Kazısı Çalışmaları”, 28. *KST*, Cilt I, Ankara, 2007, 445-478.
- Şimşek 2008 C. Şimşek, “2006 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazıları”, 29. *KST*, Cilt 3, Ankara, 2008, 99- 122.
- Şimşek 2009 C. Şimşek, “2007 Yılı Laodikeia Antik Kenti, Kazıları”, 30. *KST*, Cilt 2, Ankara, 2009, 409- 436.
- Şimşek 2010a C. Şimşek, “2008 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazıları”, 31. *KST*, Cilt 3, Ankara, 2010, 101-114.
- Şimşek 2010b C. Şimşek, “Lycos Laodikeia’sından Kabartmalı İki Sütun”, *XV Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 2010, 177-187.
- Şimşek 2011a C. Şimşek, “2009 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazıları,” 32. *KST*, Cilt 3, Ankara, 2011, 447-474.
- Şimşek vd 2011b C. Şimşek-M. Okunak-M. Bilgin, *Laodikeia Nekropolü, 2004-2010 Yılları*, Laodikeia Çalışmaları 1, İstanbul, 2011.
- Şimşek 2012a C. Şimşek, “2010 Yılı Laodikeia Kazıları,” 33.*KST*, Cilt 3, Ankara, 2012, 569-601.
- Şimşek 2012b C. Şimşek, *Kutsal Kent Laodikeia’nın Kiliseleri*, Denizli, 2012.
- Şimşek 2013a C. Şimşek, “2011 Yılı Laodikeia Kazı ve Restorasyon Çalışmaları”, 34. *KST*, Cilt 3, Ankara, 2013, 103-124.
- Şimşek 2013b C. Şimşek, *Laodikeia (Laodicea ad Lycum)*, Laodikeia Çalışmaları 2, İstanbul, 2013.
- Şimşek 2014a C. Şimşek, “2012 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazı ve Restorasyon Çalışmaları”, 35. *KST Cilt 3 (Ayrı Basım)*, Ankara, 2014, 82-102.
- Şimşek 2014b C. Şimşek, “Lykos Vadisi İçerisinde Yer Alan Laodikeia”,10. Yılında Laodikeia, (2003-2013 Yılları), Laodikeia Çalışmaları 3, (Ed. C. Şimşek), İstanbul, 2014, 33-70.

- Şimşek 2015 C. Şimşek, *Laodikeia Kilisesi, Lykos Vadisi'nde Hıristiyanlık*, Denizli, 2015.
- Şimşek 2016 C. Şimşek, “2014 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazı ve Restorasyon Çalışmaları”, *37. KST Cilt 3 (Ayrı Basım)*, Ankara, 2016, 82-102.
- Şimşek vd. 2017a C. Şimşek- B. Duman- E. Alkaç, *Laodikeia Amphora Mühürleri, Laodikeia Çalışmaları 4*, İstanbul, 2017.
- Şimşek 2017b C. Şimşek, “2015 Yılında Laodikeia’da Yapılan Çalışmalar”, *Arkeoloji ve Sanat, Sayı: 156*, 2017, 131-152.
- Şimşek 2018 C. Şimşek, “Geç Antik Çağ’da Laodikeia”, *Geç Antik Çağ’da Lykos Vadisi ve Çevresi/The Lykos Valley and Neighbourhood in Late Antiquity, Laodikeia Çalışmaları, Ek Yayın Dizisi/Supplementary Series I* (Ed. C. Şimşek – T. Kaçar), İstanbul, 2018, 81-116.
- Şimşek 2019a C. Şimşek, “Laodikeia’da Kazı ve Restorasyon Çalışmalarının 15 Yılı”, *15. Yılında Laodikeia (2003-2018), Laodikeia Çalışmaları 5* (Ed. C. Şimşek), İstanbul, 2019, 1-88.
- Şimşek 2019b C. Şimşek, “Laodikeia Kuzey (Kutsal) Agora Batı Portik’den İki Ampulla”, *15. Yılında Laodikeia (2003-2018), Laodikeia Çalışmaları 5*, (Ed. C. Şimşek), İstanbul, 2019, 221-238.
- Şimşek 2021 C. Şimşek, *Laodikeia Kilisesi Sondaj Buluntuları Hellenistik Dönem Seramiği, Laodikeia Çalışmaları 6*, İstanbul, 2021.
- Şimşek-Ceylan 2003 C. Şimşek-A. Ceylan, “Laodikeia’da Tespit Edilen Bir Deprem ve Diocletianus’a İthaf Edilen Bir Yazıt (Lykos Laodikeia’sı)”, *Archivum Anatolicum, Anadolu Arşivleri VI/1*, 147-163.
- Şimşek-Duman 2007 C. Şimşek- B. Duman, “Laodikeia’da Bulunan Ampullalar”, *Olba 15, 2007*, 73–102.
- Şimşek-Yener 2018 C. Şimşek-B. Yener, “Ampullae with Figural Depictions from Laodikeia of Late Antiquity”, *Geç Antik Çağ’da Lykos Vadisi ve Çevresi/The Lykos Valley and Neighbourhood in Late Antiquity, Laodikeia Çalışmaları, Ek Yayın Dizisi/Supplementary Series I* (Ed. C. Şimşek – T. Kaçar), İstanbul, 2018, 217-232.

- Still 1995 M. C. W. Still, *Roman Lead Sealings, Volime 1*, Phd Thesis Institute of Archaeology, University College London, 1995.
- Sutherland- Carson 1966 C.H.V Sutherland- R.A.G Carson, *The Roman Imperial Coinage Vol.VI. From Diocletian's Reform (A.D.294) to The Death of Maximinus (A.D.313)*, London, 1966.
- Sutherland-Carson 1966 C.H.V Sutherland- R.A.G Carson, *The Roman İmperial Coinage, Constantine and Licinius AD 313-337, Vol. 7*, London, 1966.
- Tanburoğlu 2014 N. Tanburoğlu, *Kapadokya Bölgesi Göreme Vadisinde Bulunan Karanlık Kilise Duvar Resimleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2014.
- Tarn 1928 W.Tarn, *The Struggle of Egypt Againsts Syria and Macedonia*, The Cambridge Ancient History Vol VII, Cambridge, 1928.
- Taş-Özcan 2015 T. Taş- F. Özcan, "MS 4-7. Yüzyıllar Arasında Haç Motiflerinin Gelişimi" *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2015/1, Sayı: 21*, 2015, 247-275.
- Tekocak-Mimiroğlu 2010 M. Tekocak- İ. M. Mimiroğlu, "Akşehir Müzesinde Bulunan Bizans Kurşun Mühürleri", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:23, 2010*, 112-131.
- Temple 2013 Ç. Temple, *Konya/İkonion ve Çevresinde Bulunan Bizans Dönemi Taş Eserleri*, Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2013.
- Testini 1985 P. Testini, "Il simbolismo degli animali nell'arte figurativa paleocristiana," *Settimane di studio del centro Italiano di studi sull'alto medioevo 31- L'uomo di fronte al mondo animale nell'alto medioevo, 7-13 aprile 1983*, Spoleto,1985, 1107-1179.
- Texier 2002 C. Texier, *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, Cilt II* (çev. K. Y. Koprman), Ankara, 2002.

- Thompson 1936 R. C. Thompson, *Dictionary of Assyrian Chemistry and Geology*, 1936, Oxford, 1936.
- Thoth 2020 I. Thoth, "The Epigraphy Of The Abgar, Traditions And Transitions", *Inscribing Text In Byzantium: Contributions and Transformations, Publications of the Society for the Promotion of Byzantine Studies* (Ed. M. D. Lauxtermann and Ida Toth), Oxford, 2020, 249-286.
- Toynbee 1934 J. M. C. Toynbee, *The Hadrianic School a Chapter in the History of Greek Art*, Cambridge, 1934.
- Traquair-Wace 1909 R. Traquair-A. J. B. Wace, "The Base of the Obelisk of Theodosius", *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 29, 1909, 60-69.
- Traversari 1995 G. Traversari, "1993'te Frigya Kenti Laodiceia'da Yapılan Araştırmalar", *XII. AST*, 67-74.
- Traversari 1997 G. Traversari, "Ladik'te 1995 Yılında Yapılan Arkeolojik ve Topografik İnceleme", *XIV. AST I*, Ankara, 79-90.
- Traversari 2000 G. Traversari, *Laodicea Di Frigia I*, Giorgio Bretschneider Editori, Roma, 2000.
- Türkcan 2005 A. U. Türkcan, "Some Remarks on Çatalhöyük Stamp Seals", *Inhabiting Çatalhöyük Reports from the 1995-99 Seasons*, (Ed. Ian Hodder), British Institute, Ankara, 2005.
- Türkcan 2006 A. U. Türkcan "Çatalhöyük Damga Mühürleri", *Topraktan Sonsuzluğa Çatalhöyük*, (Ed. E. Haydaroglu) İstanbul, 2006, 45-49.
- Ulutürk 2005 M. Ulutürk, *Hristiyanlıkta Havarilik*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2005.
- Ünal 2006 C. Ünal, "III. Romanos Argyros Adına Basılan Gümüş Sikke Birimi Miliarion Örneğinde Meryem Hodogetria ('ΟΑΗΓΤΡΙΑ) Tasviri", *Sanat Tarihi Dergisi Sayı: XV/2*, Ekim 2006, 73-87.
- Van de Vorst 1911 C. Van de Vorst, "Saint Phocas", *Analecta Bollandiana Vol.30*, 1911, 252-295.

- Vaneerdewegh 2017 N. Vaneerdewegh, “Fel Temp Reparatio: image, audience and meaning in the mid-4th century”, *Revue Belge De Numismatique, et de Sigillographie, CLXIII, 2017*, 143-166.
- Varol 2018 E. Varol, “İmparator Diocletianus Tavan Fiyatlar Fermanı’ndaki, Laodikeia Tekstileri ile Hierapolis ve Antalya Müzesi’ndeki Yontuların Giysileri Üzerine Görsel Bir Değerlendirme” *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması II: 04-07 Kasım 2015*, (Ed. T. Kayhan vd.) 2018, 191-200.
- Versnel 1987 H. S. Versnel, “Greek Myth and Ritual: The Case of Kronos”, *Interpretations of Greek Mythology*, (Ed. J.N. Bremmer), 1987, 121-152.
- Versnel 1993 H. S. Versnel, *Inconsistencies in Greek Roman Religion 2, Transition Reversal in Myth Ritual*, Leiden, 1993.
- Vikan 1982 G. Vikan, *Byzantine Pilgrims Art*, Dumbarton Oaks Byzantine Collection Publications, No: 5, 1982.
- Vikan 1990 G. Vikan, “Art and Marriage in Early Byzantium”, *Dumbarton Oaks Papers, Vol. 44*, 1990, 145-163.
- Vlastos 1913 A. M. Vlastos, *A History Of The Islands of Chios A.D. 70-1822*, London, 1913.
- Volkman 1964 H. Volkman, *Achaios, Der Kleine Pauly Band I*, Stuttgart, 1964.
- Wadeson 2008, L. Wadeson, “Chariots of Fire: Elijah and Zodiac in Synagogue Floor Mosaic of Late Antique Palestine”, *ARAM 20, 2008*, 1-41.
- Walker 2019 A. Walker, “Myrh and Magic in Early Byzantine Marriage Jewelry: The Persistence of Pre-Christian Traditions”, *The Material Culture of Sex, Procreation, and Marriage in Premodern Europe* (Ed. A. L. McClanan-K. R. Encarnacion), 2019, 59-78.
- Walter 1926 H. B. Walter, *Catalogue of the Engraved Gems and Cameos, Greek, Etruscan and Roman in the British Museum*, London, 1926.
- Walter 2006 C. Walter, *The Iconography of Constantine the Great Emperor and Saint*, Rome, 2006.
- Walters 1988 E. J. Walters, *Attic Grave Reliefs that Represent Women in the Dress of Isis*, Hesperia Supplement XXII, New Jersey, 1988.

- Watkins 2015 B. Watkins, *The Book of Saints: A Comprehensive Biographical Dictionary*, New York, 2015.
- Watson 1999 A. Watson, *Aurelian and the Third Century*, London-New York, 1999.
- Weber 1898 G. Weber, "Die Flüesse von Laodicea, Mittheilungen Des Kaiserlich Deutschen Archaeologischen Instituts", *Athenische Abtheilung Band XXIII*, Athens, 1898, 178-195.
- Weitzmann 1979 K. Weitzmann, *Age of Spirituality, Late Antique and Early Christian Art Third to Seventh Century*, New York, 1979.
- Wellestz 1956 E. Wellestz, "The Akathistos. A Study in Byzantine Hymnography", *Dumbarton Oaks Papers*, 9-10, 1956, 141-174.
- White 1954 T. H. White, *The Bestiary: A Book of Beasts. A translation from a Latin Bestiary of the Twelfth Century*, New York, 1954.
- Wilber 1940 D. N. Wilber, "The Coptic Frescoes of Saint Menas at Medinet Habu", *The Art Bulletin*, Vol. 22, No. 2, 1940, 86-103.
- Williams-Friell 2005 W. Stephen- F. Gerard, *Theodosius: The Empire at Bay*, Yale University Press, 1994.
- Wilpert 1903 J. Wilpert, *Die Malereien Der Katakomben Rom, Tafelband*, Freiburg Im Breisgau, 1903.
- Withrow 1877 W.H. Withrow, *The Catacomb of Rome and Their Testimony Relative Primitive Christianity*, London, 1877.
- Woerden 1961 A.S. Woerden, "The Iconography of the Sacrifice of Abraham", *Vigiliae Christianae*, Vol. 15, No. 4, 1961, 214-255.
- Wörrle 1975 M. Wörrle, "Eine Neue Inschrift aus der Zeit Antiochos I. in Denizli," *Türk Arkeoloji Dergisi* 22, 1975, 159-162.
- Wright 2004 Wright, David F., "Konseyler ve İnanç Bildirgeleri", *Hristiyanlık Tarihi*, (Çev. S. Sel, L. Kınran), İstanbul, 2004.
- Yağız 2019 F.K. Yağız, *Bizans Tasvir Sanatında Kurban Sahneleri*, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2019.

- Yalbaz 2015 İ. Yalbaz, *Bizans Mimari Bezemesinde Sasani Sanatının Etkisi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2015.
- Yarza 2018 L. P. Yarza, “Apollo As a Precedent to the Coinage of Sol Invictus”, *Acta Ant. Hung.* 58, 2018, 379-398.
- Yıldız 1994 H. Yıldız, “Denizli-Laodikeia Antik Kenti Temizlik ve Çevre Düzenleme Çalışmaları”, *IV MKKS*, 1994, 219–224.
- Yılmaz 2014 H. Yılmaz, *Bizans Dönemi Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1991.
- Yandım 2010 S. Yandım, “The Appearance of The Winged Image of St. John The Baptist in the 13th Century Byzantine Painting”, *1. Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyum Bildirileri*, 25-28, Haziran, İstanbul, 2010, 626-633.
- Yörük 2016 Ö. Yörük, *Bizans Sanatında Doğum Sahnelerinin İkonografik Çözümlemesi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2016.
- Yüzgüler-Yavuz 2016 S. Yüzgüler- S. Yavuz, “Acıyı Okumak: Temsil ve İfade Bağlamında Pieta Betimlemeleri,” *Art-Sanat* 5/2016, 47-62.
- Zacos-Veglery 1972 G. Zacos- A. Veglery, *Byzantine Lead Seals 1, 2*, Basel, 1972.
- Zeyrek 2005 T. H. Zeyrek, *Hellen ve Roma Dünyasında Kurşun Kullanımı*, İstanbul, 2005
- Zekry 2017 N. A. Zekry, “The Iconography of St. Menas in the Coptic Art”, *Journal of the Faculty of Tourism and Hotels University of Sadat City, Vol. 1, Issue 2/2, December, 2017*, 37-52.
- Zias 1989 N. Zias, “Protothrone at Chalki”, *Naxos. Byzantine Art in Greece. Mosaics. Wall Paintings*, (Ed. M. Chatzidakis), Athens, 1989, 30-49.
- Zimmerman 2010 N. Zimmerman, “Ephesos Geç Antik ve Bizans Sanatı”, *Bizans Dönemi'nde Ephesos* (Ed. Falko Daim – Sabine Ladstätter), İstanbul, 2010, 115-163.

- Zimmermann 2018 N. Zimmerman, "Catacomb Painting and the Rise of Christian Iconography in Funerary Art," *The Routledge Handbook Early Christian Art*, (Ed. R. M. J. Ensen-M.D. Ellison) 2018, 21-38.
- Zimmermann 2020 C. Zimmerman, "Water in Early Christian Ritual: Baptism and Baptisteries in Corinth" *The Power of Urban Water, Studies in Premodern Urbanism*, (Ed. N. Chiarenza-A. Haug-U. Müller), Berlin, 2020, 85-104.
- Zorilla 2011 D.S. Zorilla, "Los eulogia de San Menas y las representaciones de Horus en las estelas mágicas: coincidencias y disidencias iconográficas Puesta a punto de un viejo debate", *Collectanea Christiana Orientalia* 8, 2011, 165-185.

FIGÜR DİZİNİ

- Figür 1:** Pişmiş toprak damga mühürleri (Mellaart 1964, 98, Fig. 41)
- Figür 2:** Çömlek tıpası (Duistermaat 1986, 393, Fig. 16.5, 14.1.)
- Figür 3:** Silindir mühür (Pittman 2013, Fig. 16.3a-b.)
- Figür 4:** Boulloterion ve negatif pul (Bulgurlu, 2007, R.3)
- Figür 5:** Mühür baskılı istiridye kabuğu (Bulgurlu, 2007, R.3)
- Figür 6:** Tesserae Buluntu Alanları (Laodikeia Kazı Arşivi)
- Figür 7:** Mozaikli Güney Villa, 2007 yılı kazı dönemi çalışmaları (Laodikeia Kazı Arşivi)
- Figür 8:** Mozaikli Güney Roma Villası planı (Laodikeia Kazı Arşivi)
- Figür 9:** Doğu Bizans Kapısı 2006 yılı kazıları (Laodikeia Kazı Arşivi)
- Figür 10:** Kuzey Kule içindeki Roma Dönemi Villası'na ait duvar kalıntıları (Laodikeia Kazı Arşivi)
- Figür 11:** Kuzey Kule'nin çevresinde tespit edilen mekânlar (Laodikeia Kazı Arşivi)
- Figür 12:** A Evi Kuzey yönlü sokak (Laodikeia Kazı Arşivi)
- Figür 13:** Laodikeia Kilisesi Planı (Laodikeia Kazı Arşivi)
- Figür 14:** Tesserae Üretim Kalıbı (Pardini-Piacentini-Felici-Sonterelli-Santucci 2016, 651, Fig.6)
- Figür 15:** Tessera üretim tekniği (Pardini-Piacentini-Felici-Sonterelli-Santucci 2016, 653, Fig.9)
- Figür 16:** Kat. No. 2-3 no.lu kurşun tessera (Foto: Ş. Yener)
- Figür 17:** Kurşun mühür Baskıları Buluntu Alanları (Laodikeia Kazı Arşivi)
- Figür 18:** Tapınak A planı (Laodikeia Kazı Arşivi)
- Figür 19:** Tonozlu Mekân'a geçişi sağlayan merdivenin kazı öncesi ve yapılan restorasyon çalışmalarından sonraki durumu (Laodikeia Kazı Arşivi)
- Figür 20:** 2019 yılı kazı çalışmaları sonrası Kiliseli peristilli ev planı (Laodikeia Kazı Arşivi)
- Figür 21:** Septimius Severus Nymphaeumu (A Nymphaeumu) kent planında konumu
- Figür 22:** Septimus Severus Nymphemu ve Bizans odası (Laodikeia Kazı Arşivi)
- Figür 23:** Kuzey (Kutsal) Agora'nın kent planında konumu (Laodikeia Kazı Arşivi)
- Figür 24:** Stadyum Caddesi'nin kazı sonrası taş planı (cadde, bazilika, Traian Nymphaeumu, Meydan ve Atriumlu Yönetici Binası) ile caddenin iki yanında yer radarı taramasıyla tespit edilen peristylli evler. (Laodikeia Kazı Arşivi)
- Figür 25:** Thessaloniki'de 15 no.lu mezar duvarında yer alan Aziz Daniel tasviri (Kuvatova 2017, 131, Fig 1)
- Figür 26:** Daniel Pyxsi (Weitzmann 1979, 485; No:436)
- Figür 27:** Elijah'ın göklere yükselişi sahnesi (Wadeson 2008, 16-17, Fig. 16.)
- Figür 28:** Münih Müzesi'nde bulunan gümüş disk (Spier 2012, 194, Pl. 12 (Abb. 18).
- Figür 29:** Berlin Pyxsi Abraham'ın İsak'ı kurban edişi (Clair 1978, 5, Fig. 5)
- Figür 30:** Vatikan Müzesi Pio Cristiano'da bulunan Yunus Lahdi (Weitzmann 1979, 405; No:361)
- Figür 31:** Sacra Paralella'da yer alan Bathsheba'nın banyosu (Meyer 2014, 4, Fig. 1.)
- Figür 32:** Aziz Menas Tasvirli Ampulla (Wilber 1940,93, Fig.5)
- Figür 33:** Aziz Phocas Tasvirli Hacı Pulu (Vikan 1982, 13, Fig. 6)
- Figür 34:** Aziz Isidore Tasvirli Bronz Mühür (Foskolou 2018, 318, Fig.6)
- Figür 35:** Aziz Theodore Tasvirli Ampulla (Şimşek- Yener 2018, 226-227, Cat.No.2)
- Figür 36:** Suriye Caddesi Üzerine kazıma olarak yapılan dört apsisli şematik çizim ve Philip(us)
- Figür 37:** Menderes üstündeki Tripolis, damgalı unguentarium. (Tripolis Kazı Arşivi)

- Figür 38:** Ravenna Sant'Apollinare Nuovo Kilisenin yer alan mozaik (Deliyannis 2010, 155, Fig. 51.)
- Figür 39:** MS 6-7. yüzyıl aralığına tarihlenen Meryem'e Müjde sahnesi (Pitarakis 2010, 474, Kat. No. 248.)
- Figür 40:** Milano San Ambrogio'da lahit üzerinde İsa'nın Doğumu (Schiller 1971,300, Fig. 145)
- Figür 41:** Ravenna'da Neonian Vaftizhanesi'nde kubbe'de yer alan İsa'nın vaftizi (Bustacchini 1984, 86-91, Fig. 124.)
- Figür 42:** British Museum Maskell Koleksiyonu'nda yer alan levha üzerinde İsa'nın Vaftizi (Jensen 2011, 92-93, Fig. 3.2.)
- Figür 43:** Moskova Tarih Müzesi'nde bulunan kuşun mühür baskısı (Cotsonis 2009, 60, Fig.4)
- Figür 44:** Sardeis'te Bulunan ampulla üzerinde Kudüs'e Giriş (Hanfmann 1985, Fig. 1-2, 4.)
- Figür 45:** Cam Ağırlık üzerinde yer alan İsa'nın öğretisi tasviri (Boersema 2019, 20-21, Fig.B.)
- Figür 46: a)** Kefenin negatif çekim görüntüsü (Fanti-Malfi 2020,39, Fig. 1.21)
b) Kat. No 41 no.lu mühür baskısı.
- Figür 47:** III Romanos Dönemi'ne tarihlenen miliaresion (Ünal 2006, 75)
- Figür 48: a)** Laodikeia Kilisesi Çeşme parapeti (Laodikeia Kazı Arşivi)
b) Aziz Phillip Kilisesi (Pedone 2018b, 218, Fig. 2.)
- Figür 49:** Laodikeia Batı Tiyatrosu Tavan Kaseti (Laodikeia Kazı Arşivi)
- Figür 50:** Münih Christian Schmidt koleksiyonunda yer alan bir gem (Spier 1997, 34, Fig.3.)
- Figür 51:** Laodikeia'da bulunan ampulla üzerinde Latin haçı tasvirinin her iki yanında güvercin (Şimşek 2019b, 224-226, Res. 5-6.)
- Figür 52:** Zafer Anıtı (Traquair-Wace 1909, 64-65, Fig. 3-4.)
- Figür 53:** Konstantine Takı, Milvian Savaşı sahnesi (Cowan 2016, 53)
- Figür 54:** Kentauros'un Achilleus'a eğitimi (Robinson 1969, 194-195, Pl.54, Fig. 11-12.)
- Figür 55:** Tonozlu Mekân'a geçişi sağlayan merdivenin kazı öncesi ve yapılan restorasyon çalışmalarından sonraki durumu (Laodikeia Kazı Arşivi)
- Figür 56:** Tonozlu mekan batı bölümü (Laodikeia Kazı Arşivi)
- Figür 57:** Tonozlu mekan güneydoğu bölümü (Laodikeia Kazı Arşivi)
- Figür 58:** Tonozlu mekan güneybatı bölümü (Laodikeia Kazı Arşivi)
- Figür 59:** Kalıba alınan cameo ve baskıların yer aldığı kil baskı sonrası birbirinden ayırma işlemi (Foto: Ş. Yener)
- Figür 60:** Kurşun eritme potası (Foto: Ş. Yener)
- Figür 61:** Kilin kademeli yerleştirilmesi ve sıkıştırılması. Kalıpların oluşturulması ve kalıplar arasında kanalların açılması (Foto: Ş. Yener)
- Figür 62:** Kumaş üzerine mühürleme işlemi sonrası (Foto: Ş. Yener)
- Figür 63:** Papirüs üzerine mühürleme işlemi sonrası (Foto: Ş. Yener)

LEVHA LİSTESİ

- Levha 1:** Kat.No. 1-7 (Çizim-Foto: Ş. Yener)
Levha 2: Kat.No. 8-17 (Çizim-Foto: Ş. Yener)
Levha 3: Kat.No. 18-25 (Çizim-Foto: Ş. Yener)
Levha 4: Kat.No. 26-35 (Çizim-Foto: Ş. Yener)
Levha 5: Kat.No. 36-41 (Çizim-Foto: Ş. Yener)
Levha 6: Kat.No. 42-49 (Çizim-Foto: Ş. Yener)
Levha 7: Kat.No. 50-54 (Çizim-Foto: Ş. Yener)
Levha 8: Kat.No. 55-58 (Çizim-Foto: Ş. Yener)
Levha 9: Kat.No. 59-65 (Çizim-Foto: Ş. Yener)
Levha 10: Kat.No. 66-71 (Çizim-Foto: Ş. Yener)
Levha 11: Kat.No. 72-78 (Çizim-Foto: Ş. Yener)
Levha 12: Kat.No. 79-86 (Çizim-Foto: Ş. Yener)
Levha 13: Kat.No. 87-91 (Çizim-Foto: Ş. Yener)
Levha 14: Kat.No. 92-95 (Çizim-Foto: Ş. Yener)
Levha 15: Kat.No. 96-101 (Çizim-Foto: Ş. Yener)
Levha 16: Kat.No. 102-108 (Çizim-Foto: Ş. Yener)
Levha 17: Kat.No. 109-115 (Çizim-Foto: Ş. Yener)
Levha 18: Kat.No. 116-123 (Çizim-Foto: Ş. Yener)
Levha 19: Kat.No. 124-129 (Çizim-Foto: Ş. Yener)
Levha 20: Kat.No. 130-136 (Çizim-Foto: Ş. Yener)
Levha 21: Kat.No. 137-143 (Çizim-Foto: Ş. Yener)
Levha 22: Kat.No. 144-151 (Çizim-Foto: Ş. Yener)
Levha 23: Kat.No. 152-158 (Çizim-Foto: Ş. Yener)
Levha 24: Kat.No. 159-165 (Çizim-Foto: Ş. Yener)
Levha 25: Kat.No. 166-173 (Çizim-Foto: Ş. Yener)
Levha 26: Kat.No. 174-178 (Çizim-Foto: Ş. Yener)
Levha 27: Kuzey Kutsal Agora'da tespit edilen potalar (Laodikeia Kazı Arşivi)
Levha 28: Tapınak A Güney Duvar ve Doğu Duvar (Laodikeia Kazı Arşivi)
Levha 29: Tapınak A Kuzey Duvar ve Batı Duvar (Laodikeia Kazı Arşivi)

EK 1

Laodikeia Tesseraları		
Kat.No. 1	Sikke: I. Phillippus M.S 244-249'dur. Bibliyografya: Gülbay – Kireç 2008, 90, no 79-80 (örnekteki kartalın başı sağa dönük); Lang-Crosby 1964, 121, no L.325, Pl. 30.	MS 3. yy'ın ortaları
Kat.No. 2	Sikke: I. Phillippus MS 244-249'dur. Bibliyografya: Şimşek 2013, 506, Res. 752; Head 1906, PL XXXVII, 1.	MS 3. yy'ın ortaları
Kat.No. 3	Sikke: I. Phillippus MS 244-249'dur. Bibliyografya: Gülbay – Kireç 2008, 90, no 79; Lang-Crosby 1964,121 ,Pl. 30.8, no L.325	MS 3. yy'ın ortaları
Kat.No. 4	Sikke: I. Phillippus MS 244-249'dur. Bibliyografya: Gülbay – Kireç 2008, 90, no 79 (örnekteki kartalın başı sağa dönük); Lang-Crosby 1964, 121, Pl. 30, no L.325.	MS 3. yy'ın ortaları
Kat.No. 5	Sikke: I. Phillippus MS 244-249'dur.	MS 3. yy'ın ortaları
Kat.No. 6	Sikke: I. Phillippus MS 244-249'dur. Bibliyografya: Gülbay – Kireç 2008, 76, no. 46.	MS 3. yy'ın ortaları
Kat.No. 7	Sikke: I. Phillippus MS 244-249'dur. Bibliyografya: Gülbay – Kireç 2008, 69, no. 28.	MS 3. yy'ın ortaları
Kat.No. 8	Bibliyografya: Head 1906, 297, Pl XXXVI.	MS 3. yy'ın ortaları
Kat.No. 9	Bibliyografya: Gülbay – Kireç 2008, 144, no. 215.	MS 3. yy'ın ortaları
Kat.No. 10	Sikke: I. Phillippus M.S 244-249'dur.	MS 3. yy'ın ortaları
Kat.No. 11	Sikke: I. Phillippus MS 244-249'dur.	MS 3. yy'ın ortaları
Kat.No. 12	Bibliyografya: Gülbay – Kireç 2008, 97, No. 101.	MS 3. yy'ın ortaları
Kat.No. 13	Sikke: I. Phillippus M.S 244-249'dur.	MS 3. yy'ın ortaları

	Bibliyografya: I. Phillippus M.S 244-249'dur.	
Kat.No. 14	Sikke: 280,10 m seviyesinde ele geçen L.06.DBK.KK.131 Sikke MS 354 – 361 Constantius II (MS 4. yy'ın 3. çeyreği) Bilgin 2018, 58.	MS 4. yy'ın 3. çeyreği
Kat.No. 15	Sikke: 280,10 m seviyesinde ele geçen L.06.DBK.KK.131 Sikke MS 354 – 361 II Constantius (MS 4. yy'ın 3. çeyreği) Bilgin 2018, 58.	MS 4. yy'ın 3. çeyreği
Kat.No. 16	Bibliyografya: İkonografik Benzerleri; Asopos Tepesi'nde konut mimarisinde ele geçirilen, lokal üretim olan mataranın her iki yüzünde betimlenmiş gladyatörler yer alır. MS 3. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Bkz Şimşek 2013, 487, Res. 713; Ritti-Yılmaz 1998, 465, Fig. 8; Ritti-Yılmaz 1998, 475, Fig. 13.	MS 3. yy
Kat.No. 17	Sikke: I. Phillippus M.S 244-249'dur. Bibliyografya: Gülbay – Kireç 2008, 76, no. 46.	MS 3. yy'ın ortaları
LAODIKEIA'DA BULUNAN KURŞUN MÜHÜR BASKILARI		
Daniel Peygamber		
Kat.No. 18	Bibliyografya: Şimşek 2003, 307, Tablo 1.	MS 4. yy
Kat.No. 19	Sikke: L.05.TA.283 MS 4. yüzyıl L.05.TA.284 MS 4. yüzyıl.	MS 4. yy
Elijah'ın Göklere Alınışı		
Kat.No. 20	Bibliyografya: İkonografik benzerler: Ferrua 1991,79, Fig.52; Wilpert 1903, Taf. 230.2.; Withrow 1877, 294-295, Fig.76. Zimmerman 2010, 141, Res. 23.	MS 4. yy

Kat.No. 21	Sikke: L. 05.TA.261 MS 286-305 Maximianus	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 22	Sikke: L. 05.TA.261 MS 286-305 Maximianus	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 23	-	MS 4. yy
Musa Peygamber		
Kat.No. 24	Seramik: Bilgin 2017,711, Lev. 108, Kat.No. 732, Form No: L.TİP.27b.1tabak Sikke: L.12.TA.54 MS 4. yy'ın ikinci yarısı I. Valentinianus, Valens, II. Valentinianus, Gratianus)	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 25	Seramik: Bilgin 2017,711, Lev. 108, Kat.No 732, Form No: L.TİP.27b.1tabak Sikke: L.12.TA.54 MS 4. yy'ın ikinci yarısı I. Valentinianus, Valens, II. Valentinianus, Gratianus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Bathsheba'nın Banyosu		
Kat.No. 26	Sikke: L. 05.TA. 465 MS 4. yy	MS 4. yy
Aziz Menas		
Kat.No. 27	Sikke: II. Constantius (M.S. 337-361)	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 28	Sikke: Arcadius (MS 383-408)	MS 4. yy'ın sonu -MS 5.yy'ın ilk yarısı
Aziz Phocas		
Kat.No. 29	Seramik: Bilgin 2017,711, Lev. 108, Kat.No 732, Form No: L.TİP.27b.1tabak Sikke: L.12.TA.54 MS 4. yy'ın ikinci yarısı I. Valentinianus, Valens, II. Valentinianus, Gratianus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Kat.No. 30	Seramik : Bilgin 2017,711, Lev. 108, Kat.No 732, Form No: L.TİP.27b.1tabak Sikke : L.12.TA.54 MS 4. yy'ın ikinci yarısı I. Valentinianus, Valens, II. Valentinianus, Gratianus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 31	Seramik : Bilgin 2017,711, Lev. 108, Kat.No. 732, Form No: L.TİP.27b.1tabak Sikke: L.12.TA.54 MS 4. yy'ın ikinci yarısı I. Valentinianus, Valens, II. Valentinianus, Gratianus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 32	Seramik : Bilgin 2017,711, Lev. 108, Kat.No. 732, Form No: L.TİP.27b.1tabak Sikke: L.12.TA.54 MS 4. yy'ın ikinci yarısı I. Valentinianus, Valens, II. Valentinianus, Gratianus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 33	Seramik : Bilgin 2017,711, Lev. 108, Kat.No. 732, Form No: L.TİP.27b.1tabak Sikke: L.12.TA.54 MS 4. yy'ın ikinci yarısı I. Valentinianus, Valens, II. Valentinianus, Gratianus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Aziz Isidore		
Kat.No. 34	Sikke: L.05.TA.334 MS 337-361 II. Constantius; L. 05.TA. 147 MS 4 yy; L. 05.TA.146 MS 4. yy; L. 05.TA. 283 MS 4 yy; L. 05.TA. 586 MS 4.yy.	MS 4. yy
Aziz Theodore		
Kat.No. 35	Seramik: Bilgin 2017, 711, Kat.no. 732 Lev. 108 Sikke: L.12.TA.54 Bronz Sikke, I. Valentinianus, Valens, II. (MS 4. yy'ın ikinci yarısı)	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Aziz Phillippus		
Kat.No. 36	Sikke: L.05.TA.328 MS 337-361 II. Constantius	MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Kat.No. 37	Seramik: L.08.AE.M.K22.PT.205 numaralı tabak ile aynı kodda ele geçmiştir. Bilgin 2017, 596/Kat. no 211.	MS 5. yy'ın sonu MS 6. yy'ın başı
Aziz Peter ve Andreas		
Kat.No. 38	Seramik : Bilgin 2017, 711, Kat.no. 732 Lev. 108 Sikke: L.12.TA.54 Bronz Sikke, I. Valentinianus, Valens, II. (MS 4. yy'ın ikinci yarısı)	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Hıristiyanlığın On iki Bayramı		
Meryem'e Müjde		
Kat.No. 39	Seramik: Bilgin 2017,711, Lev. 108, Kat.No 732, Form No: L.TİP.27b.1tabak Sikke: L.12.TA.54 MS 4. yy'ın ikinci yarısı I. Valentinianus, Valens, II. Valentinianus, Gratianus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
İsa'nın Doğumu		
Kat.No. 40	Sikke: 280.87 kodunda ele geçen sikkeler L.05.TA.101 MS 330-337 I.Constantine; L.05.TA.94 I. Constantine	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 41	Sikke: 280.83 kodunda L. 05.TA. 334 MS 337-361 II. Constantius; L. 05.TA. 147 MS 4. yy; L. 05.TA. 146 MS 4. yy; L. 05.TA. 283 MS 4. yy; L. 05.TA. 586. MS 4. yy.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 42	Sikke: L.05.TA.82 buluntu numarası verilen sikke MS 4. yüzyıla tarihlendirilmektedir.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
İsanın Vaftizi		
Kat.No. 43	-	MS 4-5. yy

Mısır'a Kaçış		
Kat.No. 44	Seramik: Bilgin 2017,711, Lev. 108, Kat.No 732, Form No: L.TİP.27b.1tabak Sikke: L.12.TA.54 MS 4. yy'ın ikinci yarısı I. Valentinianus, Valens, II. Valentinianus, Gratianus	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kudüse Giriş		
Kat.No. 45	Seramik: Bilgin 2017,711, Lev. 108, Kat.No. 732, Form No: LTİP.27b.1tabak Sikke: 283.60 kodunda ele geçen sikke: L.12.TA.54 MS 4. yy'ın ikinci yarısı I. Valentinianus, Valens, II. Valentinianus, Gratianus	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
İsa'nın Havarilerine Öğretileri		
Kat.No. 46	Sikke: L. 05.TA. 284 MS 4 yy; L.05.TA.564 MS 4 yy; L.05.TA.594 MS 337-361 II. Constantivs (?) L.05.TA.585 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.562 MS 4.yy	MS 4 yy'ın ortası
Kat.No. 47	-	MS 4 yy'ın ortası
Kat.No. 48	Sikke: 280.81 Kodunda L.05.TA.179 MS 337-361 II. Constantius; L. 05.TA. 520 MS 4. yy; L. 05.TA. 519 MS 337-361 II. Constantius; L. 05.TA. 479 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA. 551 MS 4. yy; L.05.TA.567 MS 4 yy; L.05.TA.521 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.558 MS 4. yy; L.05.TA.543 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.546 MS 4. yy; L.05.TA.545 MS 4. yy; L.05.TA.549 MS 4 yy; L.05.TA.560 MS 4. yy; L.05.TA.544 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.623 MS 337-350 Constans; L.05.TA.601	MS 4. yy'ın ortası

	MS 4. yy; L.05.TA.613 MS 286-305 Maximianvs	
Kat.No. 49	Sikke: 280.86 kodunda ele geçen sikkeler L. 05.TA. 580 MS 337-361 II. Constantinus, L.05.TA.155 Büyük Constantine MS 330-337 L. 05.TA. 580 MS 337-361 II. Constantinus.	MS 4. yy'ın ortası
İsa'nın Çarmıhtan İndirilişi/Kefeni		
Kat.No. 50	Sikke: L.05.TA.261 MS 286-305Maximianvs	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 51	Sikke: L.05.TA.261 MS 286-305Maximianvs	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 52	Sikke: L. 05.TA.282 MS 4. yüzyıl	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Theotokhos		
Kat.No. 53	Sikke: L.05.TA.82 buluntu numarası verilen sikke MS 4. yüzyıla tarihlendirilmektedir.	MS 4. yy
Kat.No. 54	Seramik: Bilgin 2017, 698, Lev. 99; Kat. No:673 no.lu tabak MS 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmiştir. Sikke: L.11.STC.34 Bronz Sikke, (MS 565-578) II. Iustinus L.11.STC.35 Bronz Sikke, (MS 578-582) II. Tiberius.	MS 6. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 55	Seramik: Bilgin 2017, 716; Lev. No: 113, Kat. No: 751 MS 7 yy'ın birinci çeyreğine tarihlendirilmiştir. Sikke: L.09.AE.S.05 Heraclius (MS 610-615)	MS 7. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 56	-	MS 6. yy'ın ortaları
Haç		
Kat.No. 57	Seramik: Bilgin 2017, 211, Lev.108, Kat.No.732 MS 4. yy'ın ikinci yarısı	MS 4. yy'ın ikinci yarısı

	Sikke: 12.TA.54/MS 4. yy'ın ikinci yarısı I. Valentinianus, Valens, II. Valentinianus Dönemi'ne tarihlendirilir.	
Kat.No. 58	Sikke: L.05.TA.396 MS 347-348 II. Constantivs; L.05.TA.407 MS 4. yy L.05.TA.415 MS 4. yy; L.05.TA.331 MS 4. yy; L. 05.TA. 418 MS 4. yy	MS 4. yy
Kat.No. 59	Sikke: L.05.TA. 396 MS 347-348 II. Constantius; L.05.TA.407 MS 4. yy L.05.TA.415 MS 4. yy; L.05.TA.331 MS 4. yy; L. 05.TA. 418 MS 4. yy L 05.TA. 409.	MS 4. yy
Kat.No. 60	Sikke: L. 05.TA. 172 MS 337-361 II. Constantius; L. 05.TA. 304 MS 4. yy; L.05.TA.560 MS 4. yy; 280.85 Kodunda Ele Geçen Sikke; L. 05.TA. 284 MS 4. yy; L.05.TA.564 MS 4. yy; L.05.TA.594 MS 337-361	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 61	Sikke: 280.80 kodunda L. 05.TA. 298 MS 4. yy; L.05.TA.604 MS 4. yy; L.05.TA.624 MS 4. yy; L.05.TA.625 MS 337-361 II. Constantine.	MS 4 yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 62	Sikke: L. 05.TA. 172 MS 337-361 II. Constantivs; L. 05.TA. 304 MS 4. yy; L.05.TA.560 MS 4. yy.	MS 4 yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 63	Sikke: L.05.TA.82 MS 4. yy.	MS 4. yy
Kat.No. 64	-	MS 4-5. yy
Aslan		
Kat.No. 65	-	MS 4. yy'ın ikinci yarısı-MS 5. yy'ın başları
Aslan ve Grifon		
Kat.No. 66	Sikke: L.05.TA.580 MS 337-361 II. Constantinus, L.05.TA.155 I. Constantine MS 330-337 L.05.TA.580 MS 337-361 II. Constantinus.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 67	Sikke: 280. 85 kodunda ele geçen sikkeler L. 05.TA. 284 MS 4. yy, L.05.TA.564. MS 4. yy, L.05.TA.594 MS 337-361 II.	MS 4. yy'ın ilk yarısı

	Constantinus (?), L.05.TA.585 MS 307-337, I. Constantinus, L.05.TA.562 MS 4. yy.	
Kat.No. 68	-	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 69	-	MS 4. yy-MS 5. yy
Diplomatik Mühürler		
Marcus Aurelius Probus		
Kat.No. 70	-	MS 276-282
Kat.No. 71	-	MS 276-282
Helena		
Kat.No. 72	-	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 73	Sikke: 280.81 kodunda ele geçen sikke: L.05.TA.179 MS 337-361 II. Constantius; L. 05.TA. 520 MS 4. yy; L. 05.TA. 519 MS 337-361 II. Constantius; L. 05.TA. 479 MS 307-337 I. Constantine; L. 05.TA. 566 MS 286-305 Maximianus; L.05.TA. 551 MS 4. yy; L.05.TA. 567 MS 4. yy; L.05.TA.521 MS 307-337 I. Constantine; LL.05.TA.558 MS 4. yy; L.05.TA.543 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.546 MS 4. yy; L.05.TA.545 MS 4. yy; L.05.TA.549 MS 4. yy; L.05.TA.560 MS 4. yy; L.05.TA.544 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.623 MS 337-350 Constans; L.05.TA.601 MS 4. yy; L.05.TA.613 MS 286-305Maximianus.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 74	Seramik : Bilgin 2017,711, Lev. 108, Kat.No 732, Form No: L.TİP.27b.1tabak Sikke : L.12.TA.54 MS 4. yy'ın ikinci yarısı I. Valentinianus, Valens, II. Valentinianus, Gratianus.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 75	Seramik: Bilgin 2017,711, Lev. 108, Kat.No 732, Form No: LTİP.27b.1tabak Sikke: 283.60 kodunda ele geçen sikke: L.12.TA.54 MS 4. yy'ın ikinci yarısı I. Valentinianus,	MS 4. yy'ın ilk yarısı

	Valens, II. Valentinianus, Gratianus.	
Kat.No. 76	-	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 77	Seramik : Bilgin 2017,711, Lev. 108, Kat.No 732, Form No: L.TİP.27b.1tabak Sikke : L.12.TA.54 MS 4. yy'ın ikinci yarısı I. Valentinianus, Valens, II. Valentinianus, Gratianus.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
I. Constantine		
Kat.No. 78	Seramik : Bilgin 2017,711, Lev. 108, Kat.No. 732, Form No: L.TİP.27b.1tabak. Sikke : L.12.TA.54 MS 4. yy'ın ikinci yarısı I. Valentinianus, Valens, II. Valentinianus, Gratianus.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 79	-	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 80	Sikke : L. 05.TA. 334 MS 337-361 II. Constantius, L. 05.TA. 147 MS 4. yy, L. 05.TA. 146 MS 4. yy, L. 05.TA. 283 MS 4. yy, L. 05.TA. 586. MS 330-346 II. Constantine.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
I. Licinius		
Kat.No. 81	Sikke : 280.82 kodunda ele geçen sikkeler L. 05.TA. 576. MS 317-326 Crispus; L.05.TA.576 MS 317-326 Crispus; L.05.TA.152 MS 4 yy; L.05.TA.336 MS 4 yy; L.05.TA.160 MS 334-341 II. Constantine; L. 05.TA. 505 MS 337-361 II. Constantius.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 82	-	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 83	Sikke : L. 05.TA.261 MS 286-305Maximianus.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 84	Sikke : L.05.TA.179 MS 337-361 II. Constantius; L. 05.TA. 520 MS 4. yy; L. 05.TA. 519 MS 337-361 II. Constantius; L. 05.TA. 479 MS 307-337 I. Constantine; L. 05.TA. 566 MS 286-305 Maximianus; L.05.TA. 551 MS 4. yy; L.05.TA. 567 MS 4. yy; L.05.TA. 521 MS	MS 4. yy'ın ilk yarısı

	307-337 I. Constantine; L.05.Ta.558 MS 4. yy; L.05.TA.543 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.546 MS 4. yy; L.05.TA.545 MS 4. yy; L.05.TA.549 MS 4. yy; L.05.TA.560 MS 4. yy; L.05.TA.544 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.623 MS 337-350 Constans; L.05.TA.601 MS 4. yy; L.05.TA.613 MS 286- 305Maximianus.	
Kat.No. 85	Sikke: L.05.TA.179 MS 337-361 II. Constantius; L. 05.TA. 520 MS 4. yy; L. 05.TA. 519 MS 337-361 II. Constantius; L. 05.TA. 479 MS 307-337 I. Constantine; L. 05.TA. 566 MS 286-305 Maximianus; L.05.TA. 551 MS 4. yy; L.05.TA. 567 MS 4. yy; L.05.TA. 521 MS 307-337 I. Constantine; L.05.Ta.558 MS 4. yy; L.05.TA.543 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.546 MS 4. yy; L.05.TA.545 MS 4. yy; L.05.TA.549 MS 4. yy; L.05.TA.560 MS 4. yy; L.05.TA.544 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.623 MS 337-350 Constans; L.05.TA.601 MS 4. yy; L.05.TA.613 MS 286- 305Maximianus.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 86	-	MS 4. yy'ın ilk yarısı
II. Constantius		
Kat.No. 87	-	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 88	-	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 89	Seramik: Bilgin 2017,711, Lev. 108, Kat.No.732, Form No: L.TİP.27b.1tabak Sikke: L.12.TA.54 MS 4. yy'ın ikinci yarısı I. Valentinianus, Valens, II. Valentinianus, Gratianus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 90	-	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 91	Sikke: L.05.TA.80 MS 4 yüzyıl.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Julianus (Julian Apostate)		
Kat.No. 92	Seramik: Bilgin 2017,711, Lev. 108, Kat.No 732, Form No: L.TİP.27b.1tabak Sikke: L.12.TA.54 MS 4. yy'ın ikinci yarısı I. Valentinianus, Valens, II. Valentinianus, Gratianus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 93	Seramik: Bilgin 2017,711, Lev. 108, Kat.No 732, Form No: L.TİP.27b.1tabak Sikke: L.12.TA.54 MS 4. yy'ın ikinci yarısı I. Valentinianus, Valens, II. Valentinianus, Gratianus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 94	Seramik: Bilgin 2017,711, Lev. 108, Kat.No 732, Form No: L.TİP.27b.1tabak Sikke: L.12.TA.54 MS 4. yy'ın ikinci yarısı I. Valentinianus, Valens, II. Valentinianus, Gratianus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
I . Theodosius Hanedanlığı		
Kat.No. 95	Sikke: L.05.TA.93, L.05.TA.228, L.05.TA.295, L.05.TA.636 MS 4. yy; L.05.TA.153 MS 337-361 II. Constantius.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 96	Sikke: L.05.TA. 334 MS 37-361 II. Constantius; L.05.TA.147 MS 4. yy; L. 05.TA.146 MS 4. yy; L.05.TA.283 MS 4. yy; L.05.TA.586 MS 4. yy.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 97	Sikke: L. 05.TA. 334 MS 337-361 II. Constantius; L. 05.TA. 147 MS 4. yy; L. 05.TA.146 MS 4. yy L. 05.TA.283; MS 4 yy L. 05.TA. 586 MS 4. yy.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 98	Sikke: L. 05.TA.334 MS 337-361 II. Constantius; L. 05.TA.147 MS 4. yy; L. 05.TA.146 MS 4. yy L.05.TA.283; MS 4. yy L. 05.TA.586 MS 4. yy.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 99	Sikke: L.05.TA.82 MS 4. yy.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 100	Sikke: L.05.TA.82 MS 4. yy	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 101	Sikke: L.05.TA.82 MS 4. yy	MS 4. yy

Kat.No. 102	Seramik : Bilgin 2017,711, Lev. 108, Kat.No 732, Form No: L.TİP.27b.1tabak Sikke: L.12.TA.54 MS 4. yy'ın ikinci yarısı I. Valentinianus, Valens, II. Valentinianus, Gratianus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 103	Seramik: Bilgin 2017,711, Lev. 108, Kat.No 732, Form No: L.TİP.27b.1tabak Sikke: L.12.TA.54 MS 4. yy'ın ikinci yarısı I. Valentinianus, Valens, II. Valentinianus, Gratianus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 104	Sikke: L. 05.TA.172 337-361 II. Constantius; L. 05.TA. 304, MS 4.yy; L.05.TA.560 MS 4. yy	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 105	-	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 106	-	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 107	Sikke: L. 05.TA.284 MS 4. yy; L.05.TA.564 MS 4. yy; L.05.TA.594 MS 337-361 II. Constantius.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 108	Sikke: L.05.TA.580 MS 337-361 II Constantius; L.05.TA.155 I. Constantius, MS 330-337; L. 05.TA. 580 MS 337-361 II. Constantius.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
II. Theodosius ve Honorius		
Kat.No. 109	-	MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 110	-	MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 111	Sikke: 280.86 kodunda ele geçen sikkeler L.05.TA.580 MS 337-361 II. Constantinus, L.05.TA.155 I. Constantine MS 330-337; L.05.TA.580 MS 337-361 II. Constantinus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 112	-	MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 113	-	MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 114	-	Sikke: L.05.TA.396 MS 347-348 II. CONSTANTİVS; L.05.TA.407 MS 4. yy, L.05.TA.415 MS 4. yy;

		L.05.TA.331 MS 4. yy; L. 05.TA. 418 MS 4. yy; L. 05.TA. 409 MS 4 yy; L.05.TA.578 MS 4 yy.
Kat.No. 115	-	MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 116	Sikke: L. 05.TA. 284 MS 4. yy, L.05.TA.564. MS 4. yy, L.05.TA.594 MS 337-361 II. Constantinus (?), L.05.TA.585 MS 307-337 I. Constantinus, L.05.TA.562 MS 4. yy.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 117	Sikke: L.05.TA.89 MS 4. yy'ın ortaları; L.05.TA.86. MS 307-337	MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 118	-	MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 119	Sikke: 280.83 Kodunda Ele Geçen L. 05.TA 334 MS 337-361 II. Constantius; L. 05.TA. 147 MS 4. yy; L. 05.TA.146 MS 4. yy, L. 05.Ta. 283; MS 4. yy; L. 05.TA. 586 MS 330-346 I. Constantine.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 120	Sikke: 280. 88 kodunda ele geçen sikkeler L.05.TA.93 MS 4. yy, L.05.TA.153 MS 337-361 II. Constantius L.05.TA.228 MS 4. yy, L. 05.TA. 295, MS 4. yy, L. 05.TA. 636, MS 4. yy, L. 05.TA. 636 MS 4. yy.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 121	-	MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 122	Sikke: L.05.TA.90 MS 4. yy, L.05.TA.413 MS 346-361 II. Constantius.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 123	Sikke: L.05.TA.90 MS 4. yy, L.05.TA.413 MS 346-361	MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 124	Sikke: L.05.TA.82 MS 4. yy.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 125	-	MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 126	Sikke: L.05.TA.172 MS 337-361 II. Constantius;L.05.TA.304, L.05.TA.560 MS 4. yy	MS 4. yy'ın ikinci yarısı- MS 5. yy'ın ilk yarısı
I. Anastasios		
Kat.No. 127	Bibliyografya: Dumbarton Oaks Koleksiyonu'nda BZS.1951.31.5.3563 kodunda değerlendirilen mühür baskısı;	MS 491-518

	Sikke: Bellinger 1996, 2-5, Pl. 1, A/1.	
Sol Deus İnvictus		
Kat.No. 128	Seramik : Bilgin 2017,711, Lev. 108, Kat.No 732, Form No: L.TİP.27b.1tabak Sikke: L.12.TA.54 MS 4. yy'ın ikinci yarısı I. Valentinianus, Valens, II. Valentinianus, Gratianus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Milvian Köprüsü Savaşı		
Kat.No. 129	-	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Aequitas		
Kat.No. 130	Bibliyografya: III. Gordian: RIC IV.3, III Gordianus, nos. 34, 40, 47, 51, 57, 63, 72A, 133a)–134b), 177a), 177b), 267(a), 267(b), 277, 286a)–286c), I. Philippus: RIC IV.3, I Philippus, nos. 27a), 27b), 54, 55, 57, 82, 166a), 166b), 166c), II Philippus: RIC IV.3, II Philippus nos. 228, 240a), 240b), Decius: RIC IV.3, Trajan Decius, nos. 44a–45, Hostilian:RIC IV.3, Hostilianus, nos. 202a)–202c), Trebonianus Gallus: RIC IV.3, Trebonianus Gallus, nos. 16, 80, 81, 101, Volusian: RIC IV.3, Volusianus, nos. 142, 153, 166, 215, 225, 246.	MS 3. yy
Kartal (Hayvan Mücadelesi)		
Kat.No. 131	Sikke: L.05.TA.396 MS 347-348 II. Constantius; L.05.TA.407 MS 4. yy; L.05.TA.415 MS 4 yy; L.05.TA.331 MS 4. yy; L. 05.TA. 418 MS 4 Yy L. 05.TA. 409 MS 4.yy; L.05.TA.578 MS 4. yy.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 132	Sikke: L. 05.TA. 334 337-361 II. Constantius; L. 05.TA. 147 MS	MS 4. yy'ın ilk yarısı

	4. yy; L. 05.TA. 146 MS 4. yy L.05.TA.283 MS 4. yy L.05.TA.586 MS 330-346 I. Constantine.	
Kat.No. 133	Sikke: L.05.TA.101 MS 330-337 I Constantine; L.05.TA.94 MS 330-337 I Constantine.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 134	Sikke: L. 05.TA. 334 MS 337-361 II. Constantius; L. 05.TA. 147 MS 4. yy; L. 05.TA. 146 MS 4. yy L. 05.TA. 283 MS 4. yy L. 05.TA. 586 MS 330-346 I. Constantine.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 135	Sikke: L.05.TA.101 MS 330-337 I Constantine; L.05.TA.94 MS 330-337 I Constantine.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 136	Sikke: L.05.TA.172 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.304 MS 4. yy, L.05.TA.560 MS 4. yy.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 137	Seramik : Bilgin 2017,711, Lev. 108, Kat.No 732, Form No: L.TİP.27b.1tabak Sikke : L.12.TA.54 MS 4. yy'ın ikinci yarısı I. Valentinianus, Valens, II. Valentinianus, Gratianus.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 138	Seramik : Bilgin 2017,711, Lev. 108, Kat.No 732, Form No: L.TİP.27b.1tabak Sikke : L.12.TA.54 MS 4. yy'ın ikinci yarısı I. Valentinianus, Valens, II. Valentinianus, Gratianus.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 139	Seramik : Bilgin 2017,711, Lev. 108, Kat.No 732, Form No: L.TİP.27b.1tabak Sikke: L.12.TA.54 MS 4. yy'ın ikinci yarısı I. Valentinianus, Valens, II. Valentinianus, Gratianus.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 140	Seramik: Bilgin 2017,711, Lev. 108, Kat.No 732, Form No: L.TİP.27b.1tabak Sikke : L.12.TA.54 MS 4. yy'n ikinci yarısı I. Valentinianus, Valens, II. Valentinianus, Gratianus.	MS 4. yy'ın ilk yarısı

Evlilik Mühür Baskıları		
Kat.No. 141	Sikke: L.05.TA.393 MS 4. yy.	MS 4. yy
Kat.No. 142	Sikke: L.12.TA.54 MS 4. yy'ın ikinci yarısı I. Valentinianus, Valens, II. Valentinianus, Gratianus. Seramik : Bilgin 2017,711, Lev. 108, Kat.No.732, Form No: L.TİP.27b.1tabak.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 143	Seramik: Bilgin 2017,711, Lev. 108, Kat.No 732, Form No: L.TİP.27b.1tabak Sikke: L.12.TA.54 MS 4. yy'ın ikinci yarısı I. Valentinianus, Valens, II. Valentinianus, Gratianus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 144	Sikke: L. 05.TA. 580 MS 337-361 II. Constantinus, L.05.TA.155 I.Constantine MS 330-337, L. 05.TA. 580 MS 337-36 II. Constantinus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 145	Sikke: L.05.TA.393 MS 4. yy	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 146	Sikke: L.05.TA.101 MS 330-337 I Constantine; L.05.TA.94 MS 330-337 I Constantine.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 147	Sikke: L.05.TA.101 MS 330-337 I Constantine; L.05.TA.94 MS 330-337 I Constantine.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 148	Sikke: L.05.TA.101 MS 330-337 I Constantine; L.05.TA.94 MS 330-337 I Constantine	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 149	-	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Monogramlar		
Kat.No. 150	Sikke: 280. 88 kodunda ele geçen sikkeler L.05.TA.93 MS 4 yy, L.05.TA.153 MS 337-361 II. Constantinus L.05.TA.228 MS 4 yy, L. 05.TA. 295, MS 4 yy, L. 05.TA. 636, MS 4 yy, L. 05.TA. 636 MS 4 yy. Bibliyografya: Feind 2010, 383-383, Tablo Zacos I. 19-20.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 151	Bibliyografya: Feind 2010, 383-383, Tablo Zacos I. 19-20.	MS 4. yy'ın ilk yarısı

Kat.No. 152	Sikke: L.05.TA.101MS 330-337 I Constantine; L.05.TA.94 I. Constantine.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 153	Sikke: L. 05.TA. 580 MS 337-361 II. Constantinus, L.05.TA.155 Büyük Constantin MS 330-337 L.05.TA.580 MS 337-361 II. Constantinus. Bibliyografya: Feind 2010, 309, PLRE III 217, 409, Zacos I 416	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 154	Sikke: L. 05.TA. 284 MS 4 yy, L.05.TA.564. MS 4 yy, L.05.TA.594 MS 337-361 II. Constantinus (?), L.05.TA.585 MS 307-337 I. Constantinus, L.05.TA.562 MS 4 yy.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 155	Seramik : Bilgin 2017, 716; Lev. No. 113, Kat. No:751 MS 7. yy'ın birinci çeyreğine tarihlendirilmiştir.	MS 7. yy'ın birinci çeyreği
Kat.No. 156	Bibliyografya: Feind 2010, 372, Tablo. Zacos I.9, 298. Zacos-Veglery 1972, no. 411.	MS 5-6. yy.
Kat.No. 157	Seramik: Bilgin 2017, 716; Lev. No: 113, Kat. No: 751 MS 7 yy'ın birinci çeyreğine tarihlendirilmiştir	MS 7. yy'ın ilk çeyreği
Kat.No. 158	-	MS 6. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 159	Sikke: Stadyum Caddesi Batı Portik'te son kullanım evresine ait taban seviyesinde Focas (MS 602-610) ve Heraclius Dönemi (MS 610-641) sikkeleri ele geçmiştir. Bkz. Şimşek 2017b, 147-151, Res. 11, 24-32.	MS 7. yy
Yazıtlar ve Kısaltmalar		
Kat.No. 160	Sikke: L. 05.TA. 284 MS 4. yy; L.05.TA.564 MS 4. yy; L.05.TA.594 MS 337-361 II. Constantius (?) L.05.TA.585 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.562 MS 4. yy	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 161	Sikke: L.05.TA.101MS 330-337 I Constantine; L.05.Ta.94 I. Constantine.	MS 4. yyın ilk yarısı
Kat.No. 162	Sikke: L. 05.TA. 284 MS 4. yy; L.05.TA.564 MS 4.yy;	MS 4. yy'ın ilk yarısı

	L.05.TA.594 MS 337-361 II. Constantius (?) L.05.TA.585 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.562 MS 4 yy	
Kat.No. 163	Sikke: L.05.TA.580 MS 337-361 II. Constantinus, L.05.TA.155 Büyük Constantine MS 330-337 L.05.TA.580 MS 337-361 II. Constantinus.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 164	Sikke: L. 05.TA. 284 MS 4. yy; L.05.TA.564 MS 4. yy; L.05.TA.594 MS 337-361 II. Constantius (?) L.05.TA.585 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.562 MS 4. yy	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 165	Sikke: L.05.TA.82 MS 4. yy	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 166	Sikke: L.05.TA.101 MS 330-337 I Constantine; L.05.TA.94 I. Constantine.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 167	Sikke: L. 05.TA. 334 MS 337-361 II. Constantius; L. 05.TA. 147 MS 4. yy; L. 05.TA.146 MS 4. yy; L. 05.TA.283; MS 4. yy; L.05.TA.586 MS 330-346 I. Constantine.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 168	-	MS 4. yy
Kat.No. 169	Sikke: L. 05.TA. 334 MS 337-361 II. Constantivs; L. 05.TA. 147 4 yy; L. 05.TA. 146 MS 4 yy, L. 05.TA283; MS 4. yy, L. 05.TA. 586 MS 330-346 I. Constantine.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 170	Sikke: L. 05.TA. 334 MS 337-361 II. Constantivs; L. 05.TA.147 MS 4 yy; L. 05.TA.146 MS 4 yy L. 05.TA.283 MS 4 yy L. 05.TA. 586 MS 330-346 I. Constantine.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 171	Sikke: L. 05.TA. 284 MS 4. yy; L.05.TA.564 MS 4. yy; L.05.TA.594 MS 337-361 II. Constantivs (?) L.05.TA.585 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.562 MS 4. yy	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 172	Sikke: 280.86 kodunda ele geçen sikkeler L. 05.TA. 580 MS 337-361 II. Constantinus, L.05.TA.155 Büyük Constantine MS 330-337 L.05.TA. 580 MS 337-361 II. Constantinus.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 173	-	MS 4. yy

Kat.No. 174	Sikke: L.05.TA.93, L.05.TA.228, L.05.TA.295, L.05.TA.636 MS 4.yy; L.05.TA.153 MS 337-361 II. Constantivs	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 175	Seramik : Bilgin 2017, 923, Lev.254 Kat. no 1688, Form L.TİP.82a L.08.AE.DK2.PT.243 Sikke: II no.lu ev yapısında ele geçen sikkeler 1 No.lu dükkân ile aynı kullanım evresinde tespit edilmiştir L.08.AE.S.158 Bronz Sikke, (MS 518 - 527) I. Iustinus, L.08.AE.S.166 Bronz Sikke, (MS 527 - 565) I. Iustinianus, L.08.AE.S.169 Bronz Sikke, (MS 527 - 565) I. Iustinianus, L.08.AE.S.154 Bronz Sikke, (MS 565 - 578) II. Iustinus, L.08.AE.S.190 Bronz Sikke, (MS 6. yy'ın ortaları)	MS 6. yy'ın ortaları
Pagan Tasvirli Mühür Baskıları Hekate		
Kat.No. 176	-	MS 3. yy
Aphrodite Capua Tipi		
Kat.No. 177	Bibliyografya: Suhr 1960, 256, Fig.6; LIMC II 1984a, 73; LIMC II 1984b, 62, 63; SNG Cophenagen 346.	MS 2. yy'ın ikinci yarısı
Kentauros		
Kat.No. 178	-	MS 3. yy
Deforme Mühür Baskıları		
Kat.No. 179	Sikke: L.05.TA.101 MS 330-337 I Constantine; L.05.TA.94 I. Constantine.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 180	Sikke: L.05.TA.580 MS 337-361 II Constantius; L.05.TA.155 MS 330-337 I. Constantius; L.05.TA.580 MS 337-361 II. Constantius.	MS 4. yy'ın ilk yarısı

Kat.No. 181	Sikke: 280.83 Kodunda Ele Geçen L05.TA.334 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.147 MS 4 yy; L. 05.TA.146 MS 4 yy, L. 05.TA.283; MS 4. yy L. 05.TA. 586 MS 330-346 I. Constantine.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 182	Sikke: L.05.TA.136 MS 4. yy	MS 4. yy
Kat.No. 183	Sikke: L.05.TA.580MS 337-361 II. Constantinus, L.05.TA.155 MS 330-337; L. 05.TA. 580 MS 337-361 II. Constantinus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 184	Sikke: L.05.TA.580 MS 337-361 II. Constantinus, L.05.TA.155 MS 330-337; L 05.TA. 580 MS 337-361 II. Constantinus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 185	Sikke: L.05.TA.149 MS 286-310 Maximian; L.05.TA.355 MS 286-310 Maximian.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 186	Sikke: L. 05.TA. 334 MS 337-361 II. Constantius; L. 05.TA.147 MS 4 yy; L. 05.TA.146 MS 4. yy; L. 05.TA.283; MS 4. yy; L. 05.TA. 586 MS 330-346 I. Constantine.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 187	Sikke: L.05.TA.396 MS 347-348 II. Constantius; L.05.TA.407 MS 4. yy; L.05.TA. 415 MS 4. yy; L.05.TA.331 MS 4 yy; L. 05.TA. 418 MS 4 yy; L. 05.TA. 409, MS 4 yy; L.05.TA.578 MS 4. yy	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 188	Sikke: L.05.TA.81 MS 337-361 II. Constantius; L. 05.TA.203 MS 4. yy. L. 05.TA. 149 MS 286-310 Maximian; L.05.TA.355 MS 286-310 Maximian.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 189	Sikke: L.05.TA.82 MS 4. yy	MS 4. yy
Kat.No. 190	Sikke: L.05.TA.149 MS 286-310 Maximian L.05.TA355 MS 286-310 Maximian	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 191	-	MS 4. yy
Kat.No. 192	Sikke: L.05.TA.89 MS 4. yy ortaları; L.05.TA.86 MS 307-337 I. Constantine.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 193	Sikke: L.05.TA.34 MS 337-361 II. Constantius	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 194	Sikke: L.05.TA.34 MS 337-361 II. Constantius.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 195	-	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 196	Sikke: L.05.TA.34 MS 337-361 II. Constantius.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Kat.No. 197	Sikke: L.05.TA.129, L.05.TA.113 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.127 MS 337-361 II. Constantivs; L.05.TA.126 MS 308-309 I. Constantine; L.05.TA.124 MS 337-340 II. Constantine; L.05.TA.123 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.123 MS 324-337 II Constantius; L.05.TA.121 MS 337-361 II. Constantius L.05.TA.120 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.119 MS 308-330; L.05.TA.118 MS 337-348 II. Constantius; L.05.TA.117 MS 337-348 II. Constantius; L.05.TA.116 MS 337-340 II. Constantine; L.05.TA. 115, L.05.TA.112, MS 337-361 II. Constantius.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 198	-	MS 4. yy
Kat.No. 199	-	MS 4. yy
Kat.No. 200	-	MS 4. yy
Kat.No. 201	Sikke: L.05.TA.179 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.520 MS 4 yy; L.05.TA.519 MS 337-361 II Constantius; L.05.TA.479 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.566 MS 286-305 Maximian; L.05.TA.551 MS 4 yy; L.05.TA.567 MS 4 yy; L.05.TA.521 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.561 MS 284-305 Diocletianus; L.05.TA.552 MS 198-217 Caracalla; L.05.TA.558 MS 4 yy; L.05.TA.543 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.546 MS 4 yy; L.05.TA.545 MS 4. yy; L.05.TA.549 MS 4 yy; L.05.TA.560 MS 4 yy; L.05.TA.544 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.623 MS 337-350 Constans; L.05.TA.601 MS 4. yy;L.05.TA.613 MS 286-305 Maximian.	MS 4. yy'ın ilk yarısı

Kat.No. 202	Sikke: L. 05.TA. 580 MS 337-361 II. Constantinus, L.05.TA.155 MS 330-337; L. 05.TA. 580 MS 337-361 II. Constantinus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 203	Sikke: L.05.TA.298 MS 4. yy; L.05.TA.604 MS 4. yy; L.05.TA.624 MS 4. yy; L.05.TA.625 MS 337-34 II. Constantine.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 204	Sikke: L. 05.TA. 576. MS 317-326 Crispus; L. 05.TA. 576. MS 317-326 Crispus; L. 05.TA.152 MS 4. yy; L. 05.TA. 336 MS 4. yy; L. 05.TA. 160 MS 334-341 II. Constantine; L.05.TA.505 MS 337-361 II. Constantius; L. 05.TA.334 MS 337-361 II. Constantius; L 05.TA.147 MS 4. yy; L.05.TA.146 MS 4. yy; L.05.TA. 283 MS 4 yy; L.05.TA.586. MS 4. yy.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 205	-	MS 4. yy
Kat.No. 206	Sikke: L.05.TA.179 MS 337-361 II. Constantius; L. 05.TA. 520 MS 4 Yy; L. 05.TA. 519 MS 337-361 II Constantius; L.05.TA.479 MS 307-337 I. Constantine; L. 05.TA.566 MS 286-305Maximianvs; L.05.Ta. 551 MS 4 yy; L.05.TA. 567 MS 4. yy; L.05.Ta.521 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.561MS 284-305 Diocletianus; L.05.TA.552 MS198-217 Caracalla; L.05.TA.558 MS 4. yy; L.05.TA.543 MS 307-337 I. Constantine; L.05.Ta.546 MS 4 yy; L.05.TA.545 MS 4. yy; L.05.TA.549 MS 4 yy; L.05.TA.560 MS 4. yy; L.05.TA.544 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.623 MS 337-350 Constans; L.05.TA.601 MS 4. yy; L.05.TA.613 MS 286-305Maximian.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 207	Sikke: L.05.TA. 298 MS 4. yy; L.05.TA.604 MS 4. yy; L.05.TA.624 MS 4. yy; L.05.TA.625 MS 337-34 II. Constantine.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Kat.No. 208	Sikke: L. 05.TA. 334 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.147 MS 4. yy; L. 05.TA. 146 MS 4. yy; L. 05.TA. 283 MS 4. yy; L.05.TA.586. MS 4. yy	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 209	Sikke: L. 05.TA.576. MS 317-326 Crispus; L.05.TA.576. MS 317-326 Crispus; L.05.TA.152 MS 4. yy; L.05.TA.336 MS 4 yy; L. 05.TA.160 MS 334-341 II. Constantine; L.05.TA.505 MS 337-361 II. Constantius.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 210	Sikke: L.05.TA.179 MS 337-361 II. Constantius; L. 05.TA. 520 MS 4. yy; L.05.TA.519 MS 337-361 II Constantius; L.05.TA.479 MS 307-337 I. Constantine; L. 05.TA.566 MS 286-305Maximianvs; L.05.TA.551 MS 4. yy; L.05.TA.567 MS 4. yy; L.05.TA.521 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.561MS 284-305 Diocletianus; L.05.TA.552 MS198-217 Caracalla; L.05.TA.558 MS 4. yy; L.05.TA.543 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.546 MS 4 yy; L.05.TA.545 MS 4. yy; L.05.TA.549 MS 4 yy; L.05.TA.560 MS 4. yy; L.05.TA.544 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.623 MS 337-350 Constans; L.05.TA.601 MS 4. yy; L.05.TA.613 MS 286-305 Maximian.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 211	Sikke: L.05.TA.179 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.520 MS 4. yy; L.05.TA.519 MS 337-361 II Constantius; L.05.TA.479 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.566 MS 286-305Maximianvs; L.05.TA.551 MS 4. yy; L.05.TA.567 MS 4. yy; L.05.TA.521 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.561MS 284-305 Diocletianus; L.05.TA.552 MS198-217 Caracalla; L.05.TA.558 MS 4. yy; L.05.TA.543 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.546 MS 4	MS 4. yy'ın ilk yarısı

	yy; L.05.TA.545 MS 4. yy; L.05.TA.549 MS 4 yy; L.05.TA.560 MS 4. yy; L.05.TA.544 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.623 MS 337-350 Constans; L.05.TA.601 MS 4. yy; L.05.TA.613 MS 286- 305 Maximian.	
Kat.No. 212	Sikke: L.05.TA.179 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.520 MS 4. yy; L.05.TA.519 MS 337-361 II Constantius; L.05.TA.479 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.566 MS 286- 305Maximianvs; L.05.TA.551 MS 4. yy; L.05.TA.567 MS 4. yy; L.05.TA.521 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.558 MS 4. yy; L.05.TA.543 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.546 MS 4 yy; L.05.TA.545 MS 4. yy; L.05.TA.549 MS 4 yy; L.05.TA.560 MS 4. yy; L.05.TA.544 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.623 MS 337-350 Constans; L.05.TA.601 MS 4. yy; L.05.TA.613 MS 286- 305 Maximian.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 213	Sikke: L.05.TA.179 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.520 MS 4. yy; L.05.TA.519 MS 337-361 II Constantius; L.05.TA.479 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.566 MS 286- 305Maximian; L.05.TA.551 MS 4. yy; L.05.TA.567 MS 4. yy; L.05.TA.521 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.558 MS 4. yy; L.05.TA.543 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.546 MS 4 yy; L.05.TA.545 MS 4. yy; L.05.TA.549 MS 4 yy; L.05.TA.560 MS 4. yy; L.05.TA.544 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.623 MS 337-350 Constans; L.05.TA.601 MS 4. yy; L.05.TA.613 MS 286- 305 Maximian.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 214	Sikke: L.05.TA.576. MS 317-326 Crispus; L.05.TA.576 MS 317-	MS 4. yy'ın ilk yarısı

	326 Crispus; L.05.TA.152 MS 4. yy; L.05.TA.336 MS 4 yy; L.05.TA.160 MS 334-341 II. Constantine; L.05.TA.505 MS 337-361 II. Constantius	
Kat.No. 215	Sikke: L.05.TA.179 MS 337-361 II. Constantius; L. 05.TA. 520 MS 4. yy; L.05.TA.519 MS 337-361 II Constantius; L.05.TA.479 MS 307-337 I. Constantine; L. 05.TA.566 MS 286-305Maximianvs; L.05.TA.551 MS 4. yy; L.05.TA.567 MS 4. yy; L.05.TA.521 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.558 MS 4. yy; L.05.TA.543 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.546 MS 4 yy; L.05.TA.545 MS 4. yy; L.05.TA.549 MS 4 yy; L.05.TA.560 MS 4. yy; L.05.TA.544 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.623 MS 337-350 Constans; L.05.TA.601 MS 4. yy; L.05.TA.613 MS 286-305 Maximian.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 216	Sikke: L.05.TA.179 MS 337-361 II. Constantius; L. 05.TA. 520 MS 4. yy; L.05.TA.519 MS 337-361 II Constantius; L.05.TA.479 MS 307-337 I. Constantine; L. 05.TA.566 MS 286-305Maximianvs; L.05.TA.551 MS 4. yy; L.05.TA.567 MS 4. yy; L.05.TA.521 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.558 MS 4. yy; L.05.TA.543 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.546 MS 4 yy; L.05.TA.545 MS 4. yy; L.05.TA.549 MS 4 yy; L.05.TA.560 MS 4. yy; L.05.TA.544 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.623 MS 337-350 Constans; L.05.TA.601 MS 4. yy; L.05.TA.613 MS 286-305 Maximian.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 217	Sikke: L.05.TA.179 MS 337-361 II. Constantius; L. 05.TA. 520 MS 4. yy; L.05.TA.519 MS 337-361 II Constantius; L.05.TA.479 MS 307-337 I. Constantine; L.	MS 4. yy'ın ilk yarısı

	05.TA.566 MS 286-305Maximianvs; L.05.TA.551 MS 4. yy; L.05.TA.567 MS 4. yy; L.05.TA.521 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.558 MS 4. yy; L.05.TA.543 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.546 MS 4 yy; L.05.TA.545 MS 4. yy; L.05.TA.549 MS 4 yy; L.05.TA.560 MS 4. yy; L.05.TA.544 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.623 MS 337-350 Constans; L.05.TA.601 MS 4. yy; L.05.TA.613 MS 286-305 Maximian.	
Kat.No. 218	Sikke: L. 05.TA.172 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.304, L.05.TA.560 MS 4. yy	MS 4. yy'ın ortası
Kat.No. 219	Sikke: L.05.TA.576. MS 317-326 Crispus; L.05.TA.576 MS 317-326 Crispus; L.05.TA.152 MS 4. yy; L.05.TA.336 MS 4. yy; L.05.TA.160 MS 334-341 II. Constantine; L.05.TA.505 MS 337-361 II. Constantius.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 220	Sikke: L.05.TA.576. MS 317-326 Crispus; L.05.TA.576 MS 317-326 Crispus; L.05.TA.152 MS 4. yy; L.05.TA.336 MS 4. yy; L.05.TA.160 MS 334-341 II. Constantine; L.05.TA.505 MS 337-361 II. Constantius.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 221	Sikke: L.05.TA.93, L.05.TA.228, L.05.TA.295, L.05.TA.636 MS 4.yy; L.05.TA.153 MS 337-361 II. Constantius	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 222	Sikke: L.05.TA.101 MS 330-337 I Constantine; L.05.TA.94 I. Constantine.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 223	Sikke: L.05.TA. 580 MS 337-361 II. Constantinus, L.05.TA.155 Büyük Constantine MS 330-337; L.05.TA.580 MS 337-361 II. Constantinus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 224	Sikke: L.05.TA.576. MS 317-326 Crispus; L.05.TA.576 MS 317-326 Crispus; L.05.TA.152 MS 4. yy; L.05.TA.336 MS 4. yy; L.05.TA.160 MS 334-341 II.	MS 4. yy'ın ilk yarısı

	Constantine; L.05.TA.505 MS 337-361 II. Constantius.	
Kat.No. 225	Sikke: L.05.TA.334 337-361 II. Constantius; L.05.TA 147 MS 4. yy	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 226	Sikke: L.05.TA.172 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.304 MS 4. yy; L.05.TA.560 MS 4. yy	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 227	Sikke: 280 L.05.TA.580 MS 337-361 II. Constantinus, L.05.TA.155 Büyük Constantine MS 330-337 L.05.TA. 580 MS 337-361 II. Constantinus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 228	Sikke: L.05.TA.576. MS 317-326 Crispus; L.05.TA.576 MS 317-326 Crispusi; L.05.TA.152 MS 4. yy; L.05.TA.336 MS 4. yy; L.05.TA.160 MS 334-341 II. Constantine; L.05.TA.505 MS 337-361 II. Constantius	MS 4. yyın ilk yarısı
Kat.No. 229	Sikke: L.05.TA.580 MS 337-361 II. Constantinus, L.05.TA.155 MS 330-337 L.05.TA.580 MS 337-361 II. Constantinus.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 230	Sikke: L. 05.TA.576 MS 317-326 Crispus; L.05.TA.576 MS 317-326 Crispus; L.05.TA.152 MS 4 yy; L.05.TA.336 MS 4 yy; L.05.TA.160 MS 334-341 II.Constantine; L.05.TA.505 MS 337-361 II. Constantius.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 231	Sikke: L.05.TA.101 330-337 I Constantine; L.05.TA.94 I. Constantine.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 232	Sikke: L.05.TA.284 MS 4. yy; L.05.TA.564 MS 4. yy; L.05.TA.594 MS 337-361 II. Constantius (?) L.05.TA.585 MS 307-337 I.Constantine; L.05.TA.562 MS 4.yy.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 233	Sikke: 280.86 kodunda ele geçen sikkeler L. 05.TA. 580 MS 337-361 II. Constantinus, L.05.TA.155 Büyük Constantine MS 330-337 L. 05.TA. 580 MS 337-361 II. Constantinus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 234	Sikke: L. 05.TA. 284 MS 4. yy; L.05.TA.564 MS 4. yy;	MS 4. yy'ın ikinci yarısı

	L.05.TA.594 MS 337-361 II. Constantios (?) L.05.TA.585 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.562 MS 4. yy.	
Kat.No. 235	Sikke: L.05.TA.334 MS 337-361 II Constantius; L.05.TA.147 MS 4. yy; L.05.TA.146 MS 4 yy, L.05.TA.283; MS 4. yy L.05.TA.586 MS 330-346 I. Constantine.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 236	Sikke: L.05.TA.284 MS 4. yy; L.05.TA.564 MS 4. yy; L.05.TA.594 MS 337-361 II. Constantius (?) L.05.TA.585 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.562 MS 4. yy.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 237	Sikke: L.05.TA.284 MS 4. yy; L.05.TA.564 MS 4. yy; L.05.TA.594 MS 337-361 II. Constantius (?) L.05.TA.585 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.562 MS 4 yy.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 238	Sikke: L.05.TA.93, L.05.TA.228, L.05.TA.295, L.05.TA.636 MS 4. yy; L.05.TA.153 MS 337-361 II. Constantius.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 239	Sikke: L.05.TA.580 MS 337-361 II. Constantinus, L.05.TA.155 MS 330-337 L.05.TA.580 MS 337-361 II. Constantinus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 240	Sikke: L.05.TA.284 MS 4. yy; L.05.TA.564 MS 4. yy; L.05.TA.594 MS 337-361 II. Constantius (?) L.05.TA.585 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.562 MS 4.yy.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 241	Sikke: L.05.TA.334 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.147 MS 4 yy; L.05.TA.146 MS 4.yy, L.05.TA.283; MS 4.yy, L.05.TA.586 MS 330-346 I. Constantine.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 242	Sikke: L.05.TA.580 MS 337-361 II. Constantinus, L.05.TA.155 MS 330-337 L. 05.TA. 580 MS 337-361 II. Constantinus	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 243	Sikke: L.05.TA.93, L.05.TA.228, L.05.TA.295, L.05.TA.636 MS 4.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı

	yy; L.05.TA.153 MS 337-361 II. Constantius.	
Kat.No. 244	Sikke: L.05.TA.93, L.05.TA.228, L.05.TA.295, L.05.TA.636 MS 4. yy; L.05.TA.153 MS 337-361 II. Constantius.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 245	Sikke: L.05.TA.334 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.147 4 yy; L.05.TA. 146 MS 4. yy L. 05.TA. 283; MS 4. yy L.05.TA.586 MS 330-346 I. Constantine.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 246	Sikke: L.05.TA.284 MS 4. yy; L.05.TA.564 MS 4. yy; L.05.TA.594 MS 337-361 II. Constantius (?) L.05.TA.585 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.562 MS 4.yy.	MS 4. yüzyılım ikinci yarısı
Kat.No. 247	Sikke: 280.86 kodunda ele geçen sikkeler L.05.TA.580 MS 337-361 II. Constantinus, L.05.TA.155 Büyük Constantine MS 330-337 L. 05.TA. 580 MS 337-361 II. Constantinus.	MS 4. yüzyılım ikinci yarısı
Kat.No. 248	Sikke: L.05.TA.284 MS 4. yy; L.05.TA.564 MS 4 yy; L.05.TA.594 MS 337-361 II. Constantius (?) L.05.TA.585 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.562 MS 4.yy.	MS 4. yüzyılım ikinci yarısı
Kat.No. 249	Sikke: L.05.TA.101 MS 330-337 I Constantine.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 250	Sikke: L.05.TA.580 MS 337-361 II. Constantinus, L.05.TA.155 MS 330-337 L. 05.TA. 580 MS 337-361 II. Constantinus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 251	Sikke: L.05.TA.580 MS 337-361 II. Constantinus, L.05.TA.155 MS 330-337 L.05.TA.580 MS 337-361 II. Constantinus	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 252	Sikke: L.05.TA.284 MS 4. yy; L.05.TA.564 MS 4. yy; L.05.TA.594 MS 337-361 II. Constantius (?) L.05.TA.585 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.562 MS 4.yy	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 253	Sikke: L.05.TA.580 MS 337-361 II. Constantinus, L.05.TA.155 MS 330-337 L.05.TA.580 MS 337-361 II. Constantinus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Kat.No. 254	Sikke: L.05.TA.101 MS 330-337 I. Constantine; L.05.TA.94; I. Constantine.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 255	Sikke: L.05.TA.172 MS 337-361 II. Constantius L.05.TA.304 MS 4.yy; L.05.TA.560 MS 4. yy.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 256	Sikke: L.05.TA.334 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.147 MS 4. yy; L.05.TA.146 MS 4. yy; L.05.TA.283; MS 4. yy; L.05.TA.586 MS 330-346 I. Constantine.	MS 4. yy'n ikinci yarısı
Kat.No. 257	Sikke: L.05.TA.334 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.147 MS 4. yy; L.05.TA.146 MS 4. yy; L.05.TA.283 MS 4. yy; L.05.TA.586 MS 330-346 I. Constantine.	MS 4. yy'n ikinci yarısı
Kat.No. 258	Sikke: L.05.TA.334 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.147 MS 4. yy; L.05.TA.146 MS 4. yy; L.05.TA.283 MS 4. yy; L.05.TA.586 MS 330-346 I. Constantine.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 259	Sikke: L. 05.TA. 284 MS 4. yy; L.05.TA.564 MS 4. yy; L.05.TA.594 MS 337-361 II. Constantius (?) L.05.TA.585 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.562 MS 4. yy.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 260	Sikke: L.05.TA.576. MS 317-326 Crispus; L.05.TA.576 MS 317-326 Crispus; L.05.TA.152 MS 4. yy; L.05.TA.336 MS 4. yy; L.05.TA.160 MS 334-341 II. Constantine; L.05.TA.505 MS 337-361 II. Constantius.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 261	Sikke: L.05.TA.172 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.304 MS 4.yy; L.05.TA.560 MS 4.yy	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 262	Sikke: L.05.TA.172 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.304 MS 4.yy; L.05.TA.560 MS 4.yy	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 263	Sikke: L.05.TA.334 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.147 MS 4. yy; L.05.TA.146 MS 4. yy; L.05.TA.283 MS 4.yy; L.05.TA.586 MS 330-346 I. Constantine.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Kat.No. 264	Sikke: L.05.TA.334 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.147 MS 4. yy; L.05.TA.146 MS 4. yy; L.05.TA.283 MS 4. yy; L.05.TA.586 MS 330-346 I. Constantine.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 265	Sikke: L.05.TA.334 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.147 MS 4. yy; L.05.TA.146 MS 4. yy; L.05.TA.283 MS 4. yy; L.05.TA.586 MS 330-346 I. Constantine.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 266	Sikke: L.05.TA.334 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.147 MS 4. yy; L.05.TA.146 MS 4. yy; L.05.TA.283 MS 4. yy; L.05.TA.586 MS 330-346 I. Constantine	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 267	Sikke: L.05.TA.334 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.147 MS 4. yy; L.05.TA.146 MS 4. yy; L.05.TA.283 MS 4. yy; L.05.TA.586 MS 330-346 I. Constantine.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 268	Sikke: L. 05.TA. 284 MS 4. yy; L.05.TA.564 MS 4. yy; L.05.TA.594 MS 337-361 II. Constantius (?) L.05.TA.585 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.562 MS 4. yy.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 269	Sikke: L.05.TA.334 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.147 MS 4. yy; L.05.TA.146 MS 4. yy; L.05.TA.283 MS 4. yy; L.05.TA.586 MS 330-346 I. Constantine.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 270	Sikke: L.05.TA.179 MS 337-361 II. Constantius; L. 05.TA. 520 MS 4 yy; L. 05.TA. 519 Ms 337-361 II Constantius; L.05.TA.479 MS 307-337 I. Constantine; L. 05.TA.566 MS 286-305Maximianus; L.05.TA. 551 MS 4. yy; L.05.TA. 567 MS 4. yy; L.05.TA.521 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.558 MS 4. yy; L.05.TA.543 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.546 MS 4 yy; L.05.TA.545 MS 4. yy; L.05.TA.549 MS 4 yy;	MS 4 yy'ın ilk yarısı

	L.05.TA.560 MS 4. yy; L.05.TA.544 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.623 MS 337-350 Constans.	
Kat.No. 271	Sikke: L.05.TA.334 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.147 MS 4. yy; L.05.TA.146 MS 4. yy; L.05.TA.283 MS 4. yy; L.05.TA.586 MS 330-346 I. Constantine.	MS 4. yy'nin ikinci yarısı
Kat.No. 272	Sikke: L.05.TA.576. MS 317-326 Crispus; L.05.TA.576 MS 317- 326 Crispus; L.05.TA.152 MS 4.yy; L.05.TA.336 MS 4 yy; L.05.TA.160 MS 334-341 II. Constantine; L.05.TA.505 MS 337-361 II. Constantius.	MS 4. yy'nin ikinci yarısı
Kat.No. 273	Sikke: L. 05.TA. 172 MS 337-361 II. Constantius; L. 05.TA. 304, L.05.TA.560 MS 4. yy.	MS 4. yy'nin ikinci yarısı
Kat.No. 274	Sikke: L. 05.TA. 284 MS 4. yy; L.05.TA.564 MS 4. yy; L.05.TA.594 MS 337-361 II. Constantius (?) L.05.TA.585 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.562 MS 4. yy.	MS 4. yy'nin ikinci yarısı
Kat.No. 275	Sikke: L.05.TA.82 MS 4. yy	MS 4. yy
Kat.No. 276	Sikke: L.05.TA.82 MS 4. yy	MS 4. yy
Kat.No. 277	Sikke: L.05.TA.82 MS 4. yy	MS 4. yy
Kat.No. 278	Sikke: L.05.TA.82 MS 4. yy	MS 4. yy
Kat.No. 279	Sikke: L.05.TA.82 MS 4. yy	MS 4. yy
Kat.No. 280	Sikke: L.05.TA.82 MS 4. yy	MS 4. yy
Kat.No. 281	Sikke: L.05.TA.82 MS 4. yy	MS 4. yy
Kat.No. 282	Sikke: sikkeler L.05.TA.396 MS 347-348 II. Constantius, L.05.TA.407 MS 4. yy; L.05.TA.415 MS 4 yy, L.05.TA.331 MS 4. yy, L. 05.TA.418 MS 4. yy, L. 05.TA. 409 MS 4. yy; L.05.TA.578 MS 4. yy	MS 4. yy'nin ikinci yarısı
Kat.No. 283	Sikke: L.05.TA.90 MS 4. yy, L.05.TA.413 MS 346-361	MS 4. yy'nin ikinci yarısı
Kat.No. 284	Sikke: L.05.TA. 396 MS 347-348 II. Constantius, L.05.TA.407 MS 4. yy; L.05.TA.415 MS 4. yy, L.05.TA.331 MS 4. yy, L. 05.TA. 418 MS 4. yy, L. 05.TA. 409 MS 4. yy, L.05.TA.578 MS 4. yy.	MS 4. yy'nin ikinci yarısı

Kat.No. 285	Sikke: L.05.TA.396 MS 347-348 II. Constantius, L.05.TA.407 MS 4 yy; L.05.TA.415 MS 4 yy, L.05.TA.331 MS 4 yy, L. 05.TA. 418 MS 4. yy, L. 05.TA. 409 MS 4 yy; L.05.TA. 578 MS 4. yy.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 286	Sikke: L.05.TA.82 MS 4. yy	MS 4. yy
Kat.No. 287	Sikke: L.05.TA.82 MS 4. yy.	MS 4. yy
Kat.No. 288	Sikke: L.05.TA.396 MS 347-348 II. Constantius, L.05.TA. 407 MS 4 yy; L.05.TA.415 MS 4. yy, L.05.TA.331 MS 4. yy, L. 05.TA.418 MS 4. yy, L. 05.TA 409 MS 4. yy, L.05.TA.578 MS 4. yy.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 289	Sikke: L.05.TA.82 MS 4. yy	MS 4. yy
Kat.No. 290	Sikke: L.05.TA.179 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.520 MS 4. yy; L.05.TA.519 MS 337-361 II Constantius; L.05.TA.479 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.566 MS 286-305 Maximianus; L.05.TA.551 MS 4 yy; L.05.TA. 567 MS 4. yy; L.05.TA.521 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.558 MS 4. yy; L.05.TA.543 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.546 MS 4 yy; L.05.TA.545 MS 4. yy; L.05.TA.549 MS 4 yy; L.05.TA.560 MS 4. yy; L.05.TA.544 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.623 MS 337-350 Constans; L.05.TA.601 MS 4. yy.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 291	Sikke: L.05.TA.179 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.520 MS 4. yy; L.05.TA.519 MS 337-361 II Constantius; L.05.TA.479 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.566 MS 286-305 Maximianus; L.05.TA.551 MS 4 yy; L.05.TA. 567 MS 4. yy; L.05.TA.521 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.558 MS 4. yy; L.05.TA.543 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.546 MS 4 yy; L.05.TA.545 MS 4. yy; L.05.TA.549 MS 4 yy;	MS 4. yy'ın ilk yarısı

	L.05.TA.560 MS 4. yy; L.05.TA.544 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.623 MS 337-350 Constans; L.05.TA.601 MS 4. yy.	
Kat.No. 292	Sikke: L.05.TA.179 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.520 MS 4. yy; L.05.TA.519 MS 337-361 II Constantius; L.05.TA.479 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.566 MS 286-305 Maximianus; L.05.TA.551 MS 4 yy; L.05.TA. 567 MS 4. yy; L.05.TA.521 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.558 MS 4. yy; L.05.TA.543 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.546 MS 4 yy; L.05.TA.545 MS 4. yy; L.05.TA.549 MS 4 yy; L.05.TA.560 MS 4. yy; L.05.TA.544 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.623 MS 337-350 Constans; L.05.TA.601 MS 4. yy.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 293	Sikke: L.05.TA.179 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.520 MS 4. yy; L.05.TA.519 MS 337-361 II Constantius; L.05.TA.479 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.566 MS 286-305 Maximianus; L.05.TA.551 MS 4 yy; L.05.TA. 567 MS 4. yy; L.05.TA.521 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.558 MS 4. yy; L.05.TA.543 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.546 MS 4 yy; L.05.TA.545 MS 4. yy; L.05.TA.549 MS 4 yy; L.05.TA.560 MS 4. yy; L.05.TA.544 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.623 MS 337-350 Constans; L.05.TA.601 MS 4. yy.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 294	Sikke: L.05.TA.179 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.520 MS 4. yy; L.05.TA.519 MS 337-361 II Constantius; L.05.TA.479 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.566 MS 286-305 Maximianus; L.05.TA.551 MS 4	MS 4. yy'ın ilk yarısı

	yy; L.05.TA. 567 MS 4. yy; L.05.TA.521 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.558 MS 4. yy; L.05.TA.543 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.546 MS 4 yy; L.05.TA.545 MS 4. yy; L.05.TA.549 MS 4 yy; L.05.TA.560 MS 4. yy; L.05.TA.544 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.623 MS 337-350 Constans; L.05.TA.601 MS 4. yy.	
Kat.No. 295	Sikke: L.05.TA.179 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.520 MS 4. yy; L.05.TA.519 MS 337-361 II Constantius; L.05.TA.479 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.566 MS 286-305 Maximianus; L.05.TA.551 MS 4 yy; L.05.TA. 567 MS 4. yy; L.05.TA.521 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.558 MS 4. yy; L.05.TA.543 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.546 MS 4 yy; L.05.TA.545 MS 4. yy; L.05.TA.549 MS 4 yy; L.05.TA.560 MS 4. yy; L.05.TA.544 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.623 MS 337-350 Constans; L.05.TA.601 MS 4. yy.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 296	Sikke: L.05.TA.179 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.520 MS 4. yy; L.05.TA.519 MS 337-361 II Constantius; L.05.TA.479 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.566 MS 286-305 Maximianus; L.05.TA.551 MS 4 yy; L.05.TA. 567 MS 4. yy; L.05.TA.521 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.558 MS 4. yy; L.05.TA.543 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.546 MS 4 yy; L.05.TA.545 MS 4. yy; L.05.TA.549 MS 4 yy; L.05.TA.560 MS 4. yy; L.05.TA.544 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.623 MS 337-350 Constans; L.05.TA.601 MS 4. yy.	MS 4. yy'ın ilk yarısı

Kat.No. 297	Sikke: L.05.TA.334 MS337-361 II. Constantius; L.05.TA.147 MS 4.yy; L.05.TA.146 MS 4. yy; L.05.TA. 283 MS 4. yy; L.05.TA. 586. MS 4. yy.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 298	Sikke: L.05.TA.334 MS337-361 II. Constantius; L.05.TA.147 MS 4.yy; L.05.TA.146 MS 4. yy; L.05.TA. 283 MS 4. yy; L.05.TA. 586. MS 4. yy	MS 4. yüzyılım ikinci yarısı
Kat.No. 299	Sikke: L.05.TA. 284 MS 4. yy; L.05.TA.564 MS 4. yy; L.05.TA.594 MS 337-361 II. Constantius (?) L.05.TA.585 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.562 MS 4. yy.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 300	Sikke: L.05.TA.179 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.520 MS 4. yy; L.05.TA.519 MS 337-361 II Constantius; L.05.TA.479 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.566 MS 286-305 Maximianus; L.05.TA.551 MS 4 yy; L.05.TA. 567 MS 4. yy; L.05.TA.521 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.558 MS 4. yy; L.05.TA.543 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.546 MS 4 yy; L.05.TA.545 MS 4. yy; L.05.TA.549 MS 4 yy; L.05.TA.560 MS 4. yy; L.05.TA.544 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.623 MS 337-350 Constans; L.05.TA.601 MS 4. yy.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 301	Sikke: L.05.TA.179 MS 337-361 II. Constantius; L. 05.TA. 520 MS 4. yy; L.05.TA. 519 MS 337-361 II Constantius; L.05.TA.479 MS 307-337 I. Constantine; L. 05.TA.566 MS 286-305Maximianvs; L.05.TA. 551 MS 4. yy; L.05.TA. 567 MS 4.yy; L.05.TA.521 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.561MS 284-305 Diocletianus; L.05.TA.552 MS 198-217 Caracalla; L.05.TA.558 MS4. yy; L.05.TA.543 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.546 MS 4.	MS 4. yy'ın ilk yarısı

	yy; L.05.TA.545 MS 4. yy; L.05.TA.549 MS 4. yy; L.05.TA.560 MS 4. yy.	
Kat.No. 302	Sikke: L.05.TA.284 MS 4. yy; L.05.TA.564 MS 4. yy; L.05.TA.594 MS 337-361 II. Constantius (?) L.05.TA.585 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.562 MS 4. yy	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 303	Sikke: L.05.TA.179 MS 337-361 II. Constantius; L. 05.TA. 520 MS 4. yy; L.05.TA. 519 MS 337-361 II Constantius; L.05.TA.479 MS 307-337 I. Constantine; L. 05.TA.566 MS 286- 305Maximianvs; L.05.TA. 551 MS 4. yy; L.05.TA. 567 MS 4.yy; L.05.TA.521 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.561MS 284-305 Diocletianus; L.05.TA.552 MS 198-217 Caracalla; L.05.TA.558 MS4. yy; L.05.TA.543 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.546 MS 4. yy; L.05.TA.545 MS 4. yy; L.05.TA.549 MS 4. yy; L.05.TA.560 MS 4. yy.	MS 4. yy'ın ilk yarısı
Kat.No. 304	Sikke: L. 05.TA. 580 MS 337-361 II. Constantinus, L.05.TA.155 Büyük Constantin MS 330-337 L.05.TA. 580 MS 337-361II. Constantinus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 305	Sikke: L.05.TA.580 MS 337-361 II. Constantinus, L.05.TA.155 Büyük Constantine MS 330-337 L 05.TA.580 MS 337-361 II. Constantinus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 306	Sikke: L.05.TA.284 MS 4. yy; L.05.TA.564 MS 4. yy; L.05.TA.594 MS 337-361 II. Constantius (?) L.05.TA.585 MS 307-337 I. Constantine; L.05.TA.562 MS 4. yy	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 307	Sikke: 281.03 Kodunda Ele Geçen L.05.TA.81 MS 337-361 II. Constantius; L.05.TA.203 MS 4. yy. 281.01 Kodunda Ele Geçen L. 05.TA. 149 MS 286- 310Maximianus L. 05.TA. 355 MS 286-310Maximianus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı

Kat.No. 308	Seramik: Bilgin 2017, 641, Lev.59, Kat. No 411, Form No: L.TİP.19a Sikke: L.05.TAP.187 MS 5. yy	MS 5. yy
Kat.No. 309	-	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 310	-	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 311	-	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 312	-	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 313	Seramik: Bilgin 2017,711, Lev. 108, Kat.No 732, Form No: L.TİP.27b.1tabak Sikke: L.12.TA.54 MS 4. yy'ın ikinci yarısı I. Valentinianus, Valens, II. Valentinianus, Gratianus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 314	Seramik: Bilgin 2017,711, Lev. 108, Kat.No 732, Form No: LTİP.27b.1tabak Sikke: L.12.TA.54 MS 4. yy'ın ikinci yarısı I. Valentinianus, Valens, II. Valentinianus, Gratianus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 315	Seramik: Bilgin 2017,711, Lev. 108, Kat.No 732, Form No: LTİP.27b.1tabak Sikke: L.12.TA.54 MS 4. yy'ın ikinci yarısı I. Valentinianus, Valens, II. Valentinianus, Gratianus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 316	Seramik: Bilgin 2017,711, Lev. 108, Kat.No 732, Form No: LTİP.27b.1tabak Sikke: L.12.TA.54 MS 4. yy'ın ikinci yarısı I. Valentinianus, Valens, II. Valentinianus, Gratianus.	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 317	-	MS 4. yy'ın ikinci yarısı
Kat.No. 318	Seramik: Bilgin 2017, 626, LTİP.12b, Lev. 48/349. Sikke: L.13.KGP.D.161 MS 4. yy'ın dördüncü çeyreği- 5. yy'ın birinci çeyreği; L.13.KGP.D.127 MS 5. yy; L.13.KGP.D.128 MS 5. yy'ın ikinci yarısı	MS 5. yy'ın başı
Kat.No. 319	Seramik: L.11.AN.MK2.PT.04 kodu ile değerlendirilen tabak; Bilgin 2017, 547, form: L.TİP.1a, Lev.1/1.	MS 5. yy'ın ortaları

	Sikke: L.11.AN.69 MS 5. yy; L.11.AN.71 Bronz Sikke, (MS 5. yy'ın ikinci yarısı); L.11.AN.74 MS 5. yy'ın birinci yarısı; L.11.AN.75 MS 5. yy	
Kat.No. 320	Seramik : L.11.AN.MK2.PT.04 kodu ile değerlendirilen tabak; Bilgin 2017, 547, form: L.TİP.1a, Lev.1/1. Sikke: L.11.AN.69 MS 5. yy; L.11.AN.71 Bronz Sikke, (MS 5. yy'ın ikinci yarısı); L.11.AN.74 MS 5. yy'ın birinci yarısı; L.11.AN.75 MS 5. yy	MS 5. yy'ın ortaları
Kat.No. 321	-	MS 4. yy'ın ortası

LEVHALAR

LEVHA 1

Kat. No. 1

Kat. No. 2

Kat. No. 3

Kat. No. 4

Kat. No. 5

Kat. No. 6

Kat. No. 7

LEVHA 2

Kat. No. 8

Kat. No. 9

Kat. No. 10

Kat. No. 11

Kat. No. 12

Kat. No. 13

Kat. No. 14

Kat. No. 15

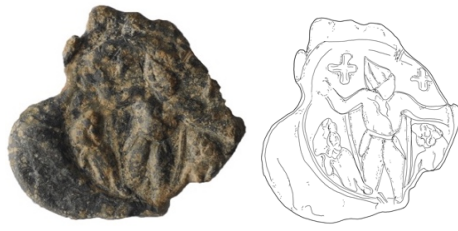

Kat. No. 16

Kat. No. 17

LEVHA 3

Kat. No. 18

Kat. No. 19

Kat. No. 20

Kat. No. 21

Kat. No. 22

Kat. No. 23

Kat. No. 24

Kat. No. 25

LEVHA 4

Kat. No. 26

Kat. No. 27

Kat. No. 28

Kat. No. 29

Kat. No. 30

Kat. No. 31

Kat. No. 32

Kat. No. 33

Kat. No. 34

Kat. No. 35

Kat. No. 36

Kat. No. 37

Kat. No. 38

Kat. No. 39

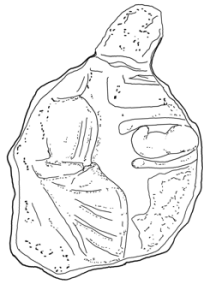
Kat. No. 40

Kat. No. 41

Kat.No.42

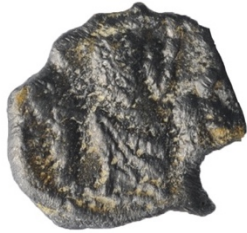
Kat.No.43

Kat.No.44

Kat.No.45

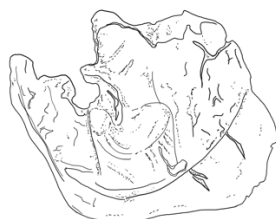
Kat.No.46

Kat.No.47

Kat.No.48

Kat.No.49

Kat.No.50

Kat.No.51

Kat.No.52

Kat.No.53

Kat.No.54

Kat.No.55

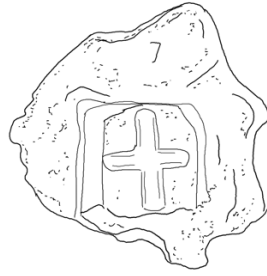
Kat.No.56

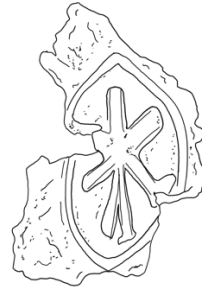
Kat.No.57

Kat.No.58

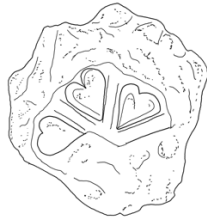
LEVHA 9

Kat.No.59

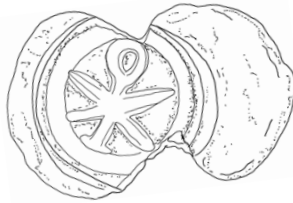
Kat.No.60

Kat.No.61

Kat.No.62

Kat.No.63

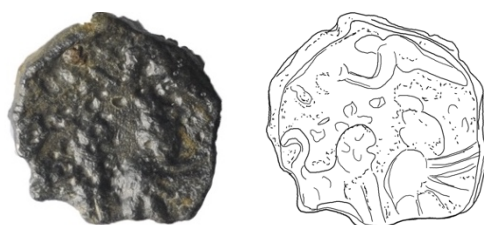
Kat.No.64

Kat.No.65

Kat.No.68

Kat.No.67

Kat.No.66

Kat.No.69

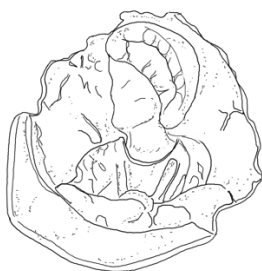
Kat.No.70

Kat.No.71

Kat.No.72

Kat.No.73

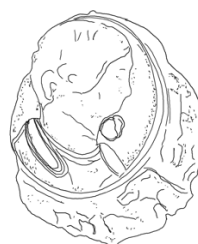
Kat.No.74

Kat.No.75

Kat.No.76

Kat.No.77

Kat.No.78

Kat.No.79

Kat.No.80

Kat.No.81

Kat.No.82

Kat.No.83

Kat.No.84

Kat.No.85

Kat.No.86

Kat.No.87

Kat.No.88

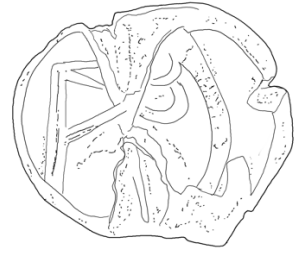
Kat.No.89

Kat.No.90

Kat.No.91

Kat.No.92

Kat.No.93

Kat.No.94

Kat.No.95

LEVHA 15

Kat.No.96

Kat.No.97

Kat.No.98

Kat.No.99

Kat.No.100

Kat.No.101

Kat.No.102

Kat.No.103

Kat.No.104

Kat.No.105

Kat.No.106

Kat.No.107

Kat.No.108

Kat.No.109

Kat.No.110

Kat.No.111

Kat.No.112

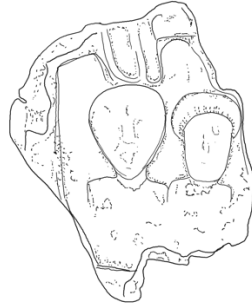
Kat.No.113

Kat.No.114

Kat.No.115

Kat.No.116

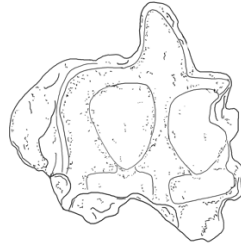
Kat.No.117

Kat.No.118

Kat.No.119

Kat.No.120

Kat.No.121

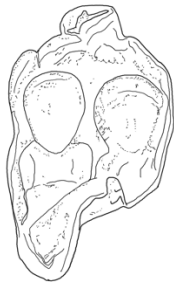

Kat.No.122

Kat.No.123

LEVHA 19

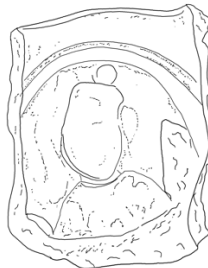
Kat.No.124

Kat.No.125

Kat.No.126

Kat.No.127

Kat.No.128

Kat.No.129

Kat.No.130

Kat.No.131

Kat.No.132

Kat.No.133

Kat.No.134

Kat.No.135

Kat.No.136

Kat.No.137

Kat.No.138

Kat.No.139

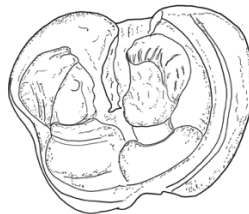
Kat.No.140

Kat.No.141

Kat.No.142

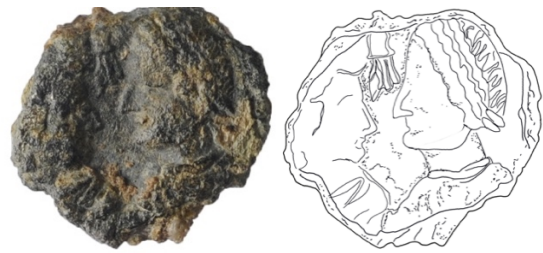

Kat.No.143

Kat.No.144

Kat.No.145

Kat.No.146

Kat.No.147

Kat.No.148

Kat.No.149

Kat.No.150

Kat.No.151

LEVHA 23

Kat.No.152

Kat.No.153

Kat.No.154

Kat.No.156

Kat.No.155

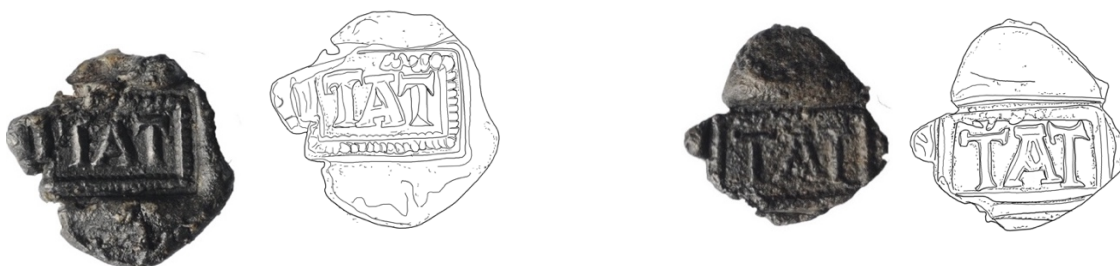
Kat.No.157

Kat.No.158

Kat.No.159

Kat.No.160

Kat.No. 161

Kat.No.162

Kat.No.163

Kat.No.164

Kat.No.165

Kat.No.166

Kat.No.167

Kat.No.168

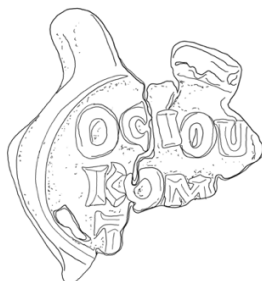
Kat.No.169

Kat.No.170

Kat.No.171

Kat.No.172

Kat.No.173

Kat.No.175

Kat.No.174

Kat.No. 1765

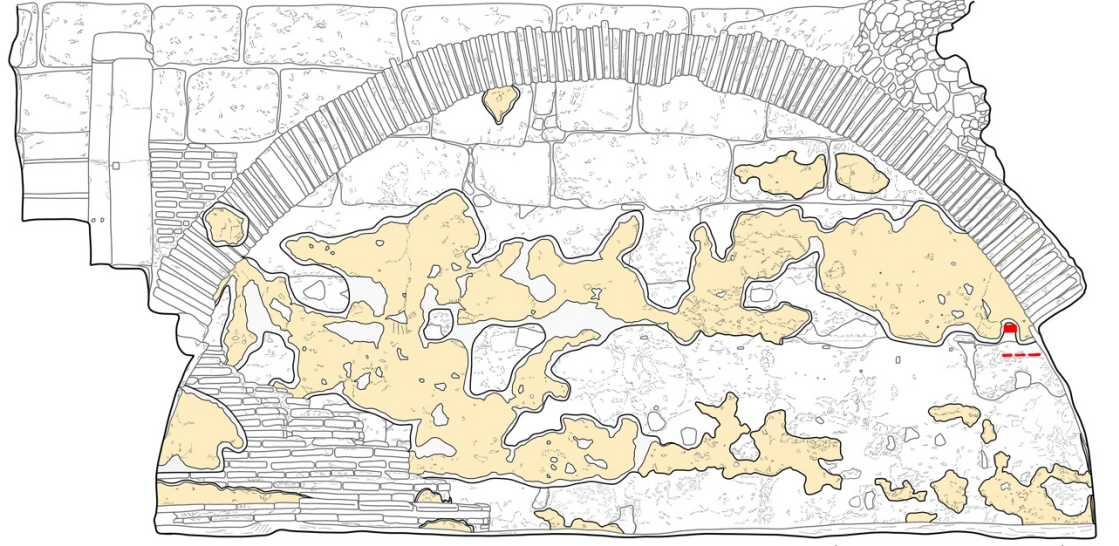

Kat.No. 177

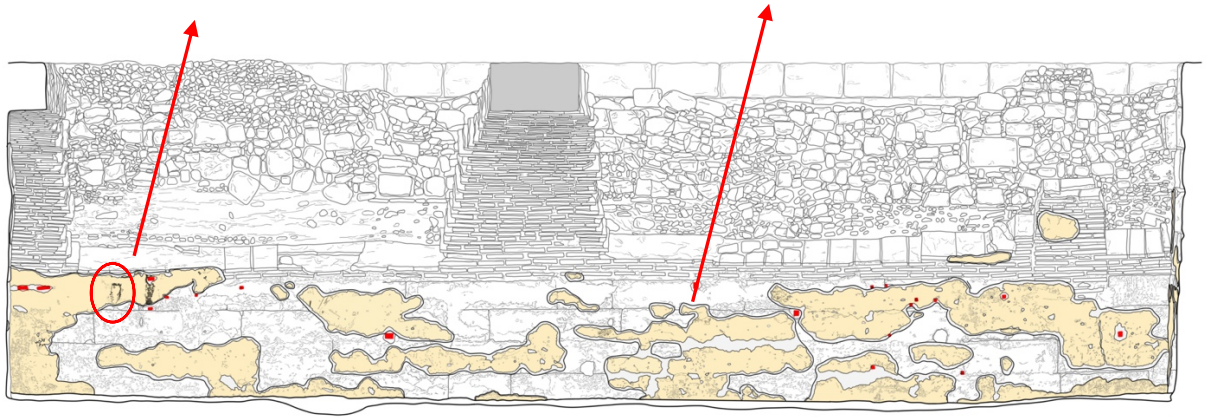
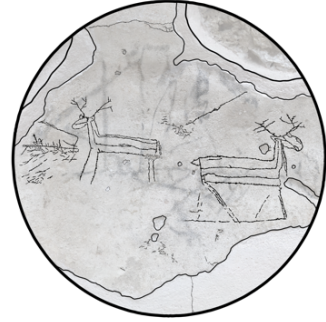
Kat.No.178

LEVHA 28

0 2 m
Tapınak A - Tonozlu Mekan
(Güney Duvarı)

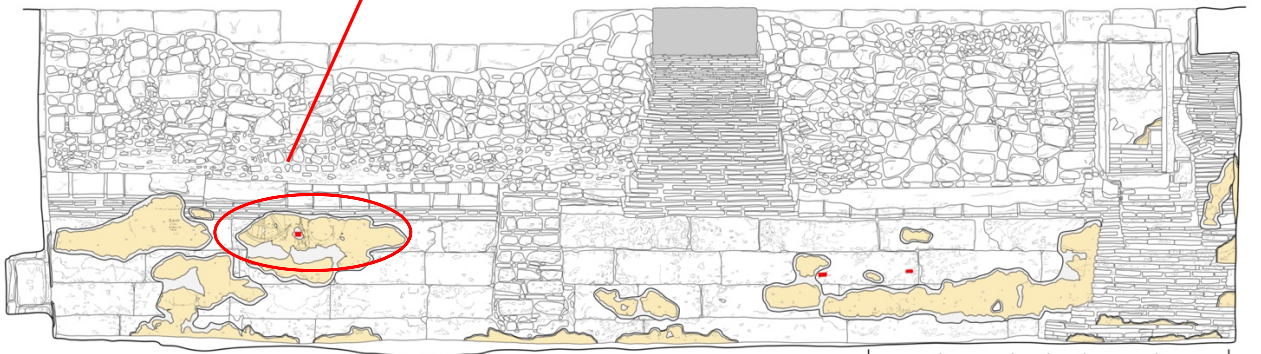

0 5 m
Tapınak A - Tonozlu Mekan
(Doğu Duvarı)

LEVHA 29

0 2 m
Tapınak A - Tonoğlu Mekan
(Kuzey Duvarı)

0 5 m
Tapınak A - Tonoğlu Mekan
(Batı Duvarı)

ÖZGEÇMİŞ

Adı: Şeniz

Soyadı: YENER

Doğum Tarihi: 26.04.1986

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Arkeoloji	Pamukkale Üniversitesi	2006-2010
Y. Lisans	Klasik Arkeoloji	Pamukkale Üniversitesi	2012-2015
Doktora	Arkeoloji	Pamukkale Üniversitesi	2015-2022

Katıldığı Araştırma Projeleri:

Laodikeia Antik Kenti Kazıları, 2007-2009

Patara Kazıları 2010-2016-

Laodikeia Antik Kenti Kazıları, 2017-Devam Ediyor

Kolossai Yüzey Araştırma Projesi 2021-Devam Ediyor

Kitapta Bölüm:

H. İşkan – ř. Aktaş – A. Polat-Becks – R. Becks – B. Ceylan – E. Dündar – O. Erdoğan – S. Erkoç H. Kızıldaş – M. Koçak – S. Orhan – C. Schuler – ř. Varmaz – D. Varmaz – ř. Yırşen – K. Zimmermann, "Patara 2013 Kazıları", ANADOLU / ANATOLIA 41, 2015 Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Dergisi, 2015, 299-322.

ř. Yener, "Ölüler Ülkesinde Bir Sağlık Sembolü: Krem Kabrı", *Aizanoi II* (Ed. E. ÖZER), İstanbul, 2016, 121-128.

C. şimşek – ř. Yener, "Laodikea'dan Aziz Menas Tasvirli Kurşun Mühür Baskıları", *15. Yılında Laodikeia, Laodikeia Çalışmaları 5* (Ed. Celal şİMŞEK), İstanbul, 2018, 335-344.

C. şimşek – ř. Yener, "Doğu Sigillataları D Grubu (DSD)", *Laodikeia Kilisesi Sondaj Buluntuları Hellenistik Dönem Seramiği, Laodikeia Çalışmaları 6*, İstanbul, 2021, 123-125.

C. şimşek – ř. Yener, "Doğu Sigillataları B Grubu (DSB)", *Laodikeia Kilisesi Sondaj Buluntuları Hellenistik Dönem Seramiği, Laodikeia Çalışmaları 6*, İstanbul, 2021, 117-122.

Sözlü Bildiri:

ř. Yener, "Patara'da Bulunan Mangal Ataçları" *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması-II: Anadolu Akdenizi/ International Young Scholars Conference- II: Mediterranean Anatolia*, 2018, Antalya, 807-835.

C. şimşek – ř. Yener, "Laodikeia'da Bulunan Kurşun Mühür Baskıları Işığında Erken Bizans Dönemi Kurşun Mühür Baskı Teknikleri", *35. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 2019, 663-671.

Sempozyum:

"Patara'da Bulunan Mangal Ataçları", Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması - II: Anadolu Akdenizi / International Young Scholars Conference - II: Mediterranean Anatolia 2015.

"Laodikeia'da Bulunan Kurşun Mühür Baskıları Işığında Erken Bizans Dönemi Kurşun Mühür Baskı Teknikleri" 41. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu. 2019.

Ödüller:

Akdeniz Medeniyetler Araştırma Enstitüsü (AKMED) tarafından 2013 yılında lisansüstü araştırma bursu. Akdeniz Medeniyetler Araştırma Enstitüsü (AKMED) tarafından 2017 yılında doktora araştırma bursu.

2018 yılında "Geç Antik ve Erken Bizans Yazıtlarının Kaynak Olarak Değerlendirilmesi". Boğaziçi Üniversitesi Bizans Çalışmaları Araştırma Merkezi, Eğitim Semineri.

2018 yılında Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü (AKMED) tarafından burs verilmiştir. Paranın Tarihi ve Nümizmatik Yaz Okulu 2018.